

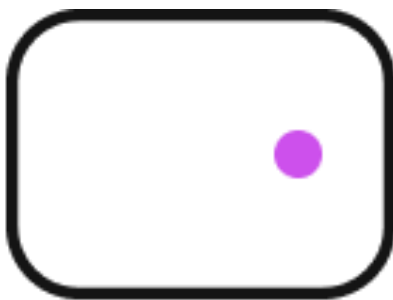
**«Жас зерттеуші - 2025»
«Молодой исследователь - 2025»
«Young Researcher – 2025»**

*Халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары
Материалы международной научно-практической конференции
Materials of the International Scientific and Practical Conference*

27-28 желтоқсан 2025 ж.
27-28 декабря 2025 г.
December 27–28, 2025

Том II / Volume II

Шымкент 2025 / Shymkent 2025

TABYS.ME

MIRAS-пен бірге табыс тап!

Зарабатывай вместе с MIRAS!

MIRAS-та оқу үшін достарыңыз бен таныстарыңызды шақырыңыз және әрбір абитуриент үшін 60 000 теңгеге дейін алыңыз.

Приглашайте друзей и знакомых для обучения в MIRAS и получайте до 60 000 тг за каждого абитуриента.

tabys.me

Талапкерді тіркеу және байланыстыру үшін ол сіздің сілтемеңіз арқылы өтіп, тіркеуден өтуі қажет. Сонымен қатар, қабылдаудан кейін 3 күн ішінде талапкерге SMS келеді, онда ол анкетаны толтырып, сізді агент ретінде көрсетеді.

Для регистрации абитуриента и прикрепления, абитуриент должен перейти по вашей ссылке и пройти регистрацию. После зачисления, через три дня придёт SMS, в котором абитуриент заполняет анкету и указывает вас в качестве агента.

УДК 001
ББК 72
Ж 33

Жас зерттеуші - 2025: Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы материалдары. – Шымкент, 2025. – Т. 2. Педагогика және психология – 507 б.

Молодой исследователь - 2025: Материалы международной научно-практической конференции. – Шымкент, 2025. – Т. 2. Педагогика и психология – 507 с.

Редакция алқасы (редакционная коллегия): Н.Ғ.Халықберген, А.Б-П.Даниярова, И.Ю.Хан, Т.С.Митрошенко, А.В.Роговой, Д.С.Абдуллина, Д.Б.Ешенкулова, Ж.А.Жуматаева, Г.П.Коптаева, С.Ж. Көшкінбаев, М.Т.Сулейменова, М.А.Усербаева

ISBN 978-601-82400-6-5

«Жас зерттеуші - 2025» атты халықаралық ғылыми - практикалық конференциясының материалдарында бизнес және басқару, туризм және қонақжайлылықты басқару, ақпараттық және телекоммуникациялық жүйелер, құқықтану және әлеуметтік-қоғамдық ғылымдар, педагогика және психология, филология, дизайн және көркем еңбек, дене шынықтыру және спорт, бастапқы әскери дайындық, химия және биология бағыттарының дамуы бойынша ғылыми еңбектер жарияланды.

В материалах международной научно-практической конференции «Молодой исследователь - 2025» опубликованы научные труды по развитию следующих направлений: бизнес и управление, туризм и управление гостеприимством, информационные и телекоммуникационные системы, юриспруденция и социально-общественные науки, педагогика и психология, филология, дизайн и художественный труд, физическая культура и спорт, начальная военная подготовка, химия и биология.

УДК 001
ББК 72
Ж33

ISBN 978-601-82400-6-5

© Университет «Мирас», 2025

РАЗВИТИЕ МЫШЛЕНИЯ И РЕЧИ ДЕТЕЙ ПОСРЕДСТВОМ
ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР

Арсиева Ч.Б.

Кыргызский государственный университет им. И. Арабаева, г. Бишкек, Кыргызстан

Түйін: Бұл мақалада мектепке дейінгі жастағы балалардың дамуында дидактикалық ойындардың алатын орны қарастырылады, балалардың зияткерлік дамуы үшін дидактикалық ойындарды қолданудың тиімділігі негізделеді. Сондай-ақ дидактикалық ойындардың әртүрлі түрлерінің ерекшеліктері ашылып, ерекше назар математикалық мазмұндағы дидактикалық ойындарға аударылады.

Summary: This article examines the role of didactic games in the development of preschool children and substantiates the effectiveness of using didactic games for the intellectual development of children. The article also reveals the specifics of various types of didactic games, with particular attention given to didactic games of mathematical content.

Интеллектуальное развитие - динамический процесс, проявляющийся в знаниях, умениях, навыках и способах учебной деятельности, отражающих опыт человечества и усваиваемых детьми через овладение материальной и духовной культурой. Дети перерабатывают впечатления посредством мыслительных операций и воспроизводят в игре сущность явлений и жизненных ситуаций, что делает знания доступными и осмысленными.

Игра является уникальной «экспериментальной площадкой» для исследования мира предметов и социальных взаимодействий, самопроверки и раскрытия потенциала. Она играет важнейшую роль в развитии и воспитании ребёнка, формируя личностные, нравственные и волевые качества, удовлетворяя потребность в активном воздействии на окружающий мир.

Воспитательное значение игры зависит от профессионализма педагога, понимания психологии ребёнка, учёта возрастных и индивидуальных особенностей, характера взаимодействия детей и методического руководства игровым процессом. Игра выступает как деятельность, реализуемая в моделируемых условиях: реальные действия осуществляются в условной модели действительности. Психологические исследования показывают, что развитие ребёнка происходит во всех видах деятельности, но прежде всего в дидактической игре, которая является важнейшей формой организации образовательного процесса.

Особенности интеллектуального развития и возрастная специфика.

Для научного обоснования особенностей интеллектуального развития дошкольников необходимо рассмотреть психолого-педагогические аспекты: возрастные особенности ребёнка, природу игровой деятельности и функции дидактических игр. Интеллектуальное развитие включает формирование

понятий, развитие мыслительных операций, создание логико-образных моделей и отношение ребёнка к решению задач.

С. М. Вишнякова определяет интеллектуальное развитие как способность усваивать и использовать различные типы мышления: эмпирическое, образное, теоретическое, конкретно-историческое и диалектическое [1]. У дошкольников преобладают эмпирическое и наглядно-образное мышление, и дидактические игры наиболее естественно способствуют их развитию.

Дидактические игры в наибольшей степени отвечают данной закономерности и выступают естественным развивающим средством.

Структура дидактической игры:

1. Дидактическая задача
2. Игровые действия
3. Правила игры
4. Дидактический материал
5. Результат

Дидактическая задача определяется целью обучения и воспитания в соответствии с образовательной программой; для каждой возрастной группы устанавливается объём знаний, умений и навыков, которые дети должны освоить.

Игровые действия. Игровые и дидактические задачи реализуются через игровые действия. В отличие от игровых упражнений, содержание дидактической игры направляется и обуславливается игровыми действиями, подчинёнными правилам.

Правила игры служат организацией поведения и действий детей, обеспечивая порядок, структуру и обучающий характер игры.

Дидактический материал и результат. Средством решения дидактической задачи выступает дидактический материал. Результатом дидактической игры является решение как игровой, так и дидактической задачи; успешность их совместного достижения является показателем эффективности игры.

Игра считается результативной, если её игровая цель и дидактическая задача реализуются одновременно. Дополнительные компоненты — сюжет и роль — могут присутствовать, но не являются обязательными.

В педагогике интеллектуальное развитие не рассматривается отдельно от возрастных особенностей ребёнка. В дошкольном возрасте психические процессы развиваются интенсивно: восприятие, воображение, память, внимание и речь изменяются качественно. Этот период называют «золотым» для интеллектуального развития. Педагогическая психология трактует его как процесс организации собственной познавательной деятельности ребёнка под руководством педагога [2].

– Концепция зоны ближайшего развития Л. С. Выготского подчёркивает, что новые умения формируются в этой зоне, а дидактическая игра является эффективным методом её освоения.

- Игра способствует повышению:
- познавательной активности,

- эмоциональной устойчивости,
- способности к социальному взаимодействию,
- гибкости мышления.

– В игре дети усваивают нормы и правила жизни и учатся применять их на практике. Дидактические игры специально организованы педагогом для реализации образовательной цели [3]. Н. А. Мишечкина выделяет виды дидактических игр: игровые путешествия, игры-задания, игры-головоломки, игры-беседы, настольные и сюжетно-ролевые игры, предметные игры, игры-упражнения, игры-соревнования, познавательные и коллективные игры [4]. Для дошкольников наиболее подходят предметные, настольные и словесные игры.

игры.

1. Игры с предметами активируют тактильное, зрительное и слуховое восприятие, развивают мыслительные операции: сравнение, группировка, классификация.

2. Настольные печатные игры (лото, домино, карточные игры) развивают логическое мышление, память, умение группировать и классифицировать.

3. Словесные игры развивают речь, формируют причинно-следственные связи, учат анализу и синтезу, развивают гибкость мышления.

Умственное развитие связано с формированием языка и речи. Правильная речь родителей, чтение и диалог с детьми способствуют развитию воображения, мышления, воли и эмоциональной сферы. Современные мультимедийные средства также помогают развитию интеллектуальных способностей и формированию речи. Программы для дошкольного образования учитывают возрастные и психические особенности детей, направлены на расширение словарного запаса, правильное произношение, формирование грамматически правильной речи и любви к художественному слову [5].

А.Э. Турусбекова в статье "воспитание детей дошкольного возраста на основе культурных ценностей кыргызского народа" отметила, что для обогащения словарного запаса родного языка ребенка с раннего возраста необходимо уделять особое внимание народным произведениям, творческому использованию культурных ценностей, воспитанию через события в них. Только при систематической организации деятельности по формированию речевой культуры детей дошкольного возраста, при создании педагогических условий, как отмечалось выше, возможно формирование Связной речевой речи детей в соответствии с их возрастом.

Таким образом, воспитатель–педагог, обучая детей понимать и понимать явления языка и речи, углубляет их наблюдение за особенностями родного языка, способствует самостоятельному развитию языка и повышает их наблюдательность за ним. Способствует обучению детей грамоте, обеспечивая успешную подготовку к школе посредством организации упражнений по объяснению простых явлений родного языка [6].

Место дидактических игр в интеллектуальном развитии рассматривается некоторыми педагогами в тесной связи с предметами математики. Здесь особое

значение имеют дидактические игры математического содержания. Е. И. Вщербакова взгляд, «дошкольное изготовление простых проведения логика, логика-математическим понятиям (свойства, действия с группы) должны осуществляться с помощью специально созданных внесении математических игр. Тайное и развития таких детей, открывает возможности интеллектуальной игры» [7].

На уроках математики дидактические игры, повышающие интеллектуальную активность, могут успешно применяться в индивидуальной, подгрупповой и общей групповой формах работы. И. В. Хлыбова предлагает различные формы игр, такие как моделирование, воссоздание воображаемых изображений, сборка фигур и пространственные преобразования. В этих играх дети выполняют практические действия по определенным правилам [4].

Игры, которые особенно привлекательны для дошкольников, — это дидактические игры, которые включают элементы проведения пространственных изменений, воображения, конструирования и соревнования друг с другом. Например, в Играх «Собери картинку по образцу», «построй башню, как на картинке» правила определяются по образцу. В этих играх наглядно — действенное мышление является основным, а ближайшая зона развития — наглядно — образное мышление.

Один из видов дидактических игр — это дидактические игровые упражнения. Они отличаются от обычных упражнений интересной постановкой задачи (найти, помочь, нужно найти) и элементами неожиданности. Детям больше нравится помогать любимому персонажу или направлять его к сказочному персонажу, чем просто выполнять задания. В игровых упражнениях, которыми руководит воспитатель, отсутствуют элементы самостоятельного обучения, а в дидактических играх дети действуют более самостоятельно.

Таким образом, содержание дидактических игр определяется педагогической целью и возрастными особенностями. Интеллектуальное развитие осуществляется через предметные, настольные и словесные игры в индивидуальной, подгрупповой и групповой формах. Игра — не просто развлечение, а фундаментальный механизм формирования интеллекта, и её систематическое применение значительно повышает качество дошкольного образования.

Список использованной литературы

1. Профессиональное образование. Словарь. Ключевые понятия, термины, актуальная лексика. - М.: НМЦ СПО. С. М. Вишнякова. 1999. - 538 с.
2. Щербакова Е. И. Методика обучения математике в детском саду: Учеб. пособие для студ. дошк. отд-ний и фак. сред. пед. учеб. заведений. - М.: Академия, 1998. - 272 с.
3. Новая заниматика для маленьких математиков. Сборник игр и упражнений по формированию элементарных математических представлений у дошкольников // О. К. Пересыпкина, Е. В. Ермолаева Ю. В. Чернышкова, А. Н. Васильева. - М.: Линка-Пресс, 2016. - 90 с.
4. Мишечкина Н. А. Представление о дидактической игре и её роли в процессе обучения младших школьников // Молодой ученый. - 2017. - № 52 (186). - С. 201–204.

5. Сейдекулова К.С. “Мектепке чейинки курактагы балдардын кебин өстүрүүнүн максаты, мазмуну жана шарттары”. И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин Жарчысы. Бишкек ш. 2024, №4/199-20566.

6. Турусбекова А.Э. “Кыргыз элинин маданий дөөлөттөрүнүн негизинде мектепке чейинки балдарга тарбия берүү”. И.Арабаев атындагы кыргыз мамлекеттик университетинин Жарчысы. Бишкек-2014. – 306-308 бб.

7. Хлыбова И. В. Развивающие игры математического содержания как средство формирования умственных способностей младших дошкольников // Актуальные вопросы современной педагогики: материалы IV Междунар. науч. конф. (г. Уфа, ноябрь 2013 г.). - Т. 0. - Уфа: Лето, 2013. - С. 64–67.

ОӘЖ 159

БОЛАШАК ПЕДАГОГТАРДА ЭМПАТИЯНЫ КӘСІБИ МАҢЫЗДЫ ҚАСИЕТ РЕТІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Куандык А.О., Есенкелді Д.Қ., Султан К.Т.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Елганова М.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматривается эмпатия как важнейшее профессионально значимое качество будущего педагога. Раскрывается её роль в формировании педагогического взаимодействия, развитии эмоционального интеллекта и способности к пониманию обучающихся. Представлены психолого-педагогические подходы к изучению эмпатии и её развитию в процессе профессиональной подготовки. Практическая значимость исследования заключается в возможности использования его результатов в образовательных программах вузов для формирования у будущих педагогов компетенций, обеспечивающих эффективное взаимодействие с детьми и подростками.

Summary: The article examines empathy as one of the most important professionally significant qualities of future teachers. Its role in shaping pedagogical interaction, developing emotional intelligence, and the ability to understand students is revealed. Psychological and pedagogical approaches to the study of empathy and its development in the process of professional training are presented. The practical significance of the study lies in the possibility of applying its results in university educational programs to form competencies in future teachers that ensure effective

Қазіргі заманғы білім беру жүйесі педагогтан тек жоғары деңгейдегі білім мен әдістемелік құзыреттілікті ғана емес, сонымен бірге тұлғалық қасиеттердің дамуын талап етеді, олардың ішінде ерекше орынды **эмпатия** алады. Баланың эмоционалдық жағдайын түсіне білу, оған жанашырлық таныту және сенімді қарым-қатынас орнату қабілеті педагогикалық процестің тиімділігін қамтамасыз етеді.

Ғылыми мәселе мынада: педагогикалық жоғары оқу орындарының студенттерінде эмпатия деңгейі көбінесе стихиялық түрде қалыптасады және педагогикалық даярлықтың мақсатты объектісі болып табылмайды.

Бұл тұлғааралық коммуникацияда қиындықтар туғызады, тәрбиелік және оқу жұмысының тиімділігін төмендетеді.

Мақаланың мақсаты— болашақ педагогтарда кәсіби маңызды қасиет ретінде эмпатияны қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық шарттарын анықтау.

Мақаланың міндеттері: психология мен педагогикада эмпатияны зерттеудің теориялық негіздерін талдау; педагогтың кәсіби қызметіндегі оның рөлін анықтау;

педагогикалық мамандықтағы студенттердің эмпатиясын дамытуға ықпал ететін факторларды айқындау; жоғары оқу орнының білім беру процесінде эмпатияны қалыптастыруға арналған практикалық ұсыныстар әзірлеу.

Эмпатияның тұлғалық және кәсіби қасиет ретіндегі мәселесін көптеген ғалымдар зерттеген. Шетел психологиясында елеулі үлес қосқан ғалымдар: Т. Липпс (эмпатияны «сезіну» концепциясы), К. Роджерс (гуманистік психологиядағы эмпатияның рөлі), М. Дэвис (эмпатияның көпфакторлы моделі). Отандық ғылымда эмпатия мәселесін Л.С. Выготский, С.Л. Рубинштейн, А.А. Бодалев қарастырған, олар эмпатияны тұлғаның коммуникативтік мәдениетімен және педагогикалық өзара әрекеттестігімен байланыстырған.

Қазіргі зерттеушілер (И.В. Григорьева, Е.А. Климова, Н.Е. Щуркова) эмпатияны эмоционалдық интеллекттің негізгі компоненті және педагогтың кәсіби құзыреттілігінің маңызды құрамдас бөлігі деп көрсетеді.

Әдебиеттерді контент-талдау бірқатар олқылықтарды анықтады: студенттерде эмпатияны мақсатты түрде қалыптастырудың әдістемелері жеткіліксіз жасалған, әсіресе білім беруді цифрландыру және қашықтықтан оқыту жағдайында.

Қойылған міндеттерді шешу үшін әдістер кешені қолданылды:

Теориялық әдістер: эмпатия мәселесі бойынша психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау және жинақтау; әртүрлі концепцияларды салыстырмалы талдау; эмпатияның дамуына әсер ететін факторларды жүйелеу.

Эмпирикалық әдістер: анкеттеу— педагогикалық мамандықтағы студенттердің арасында жүргізілді; Эмпатия деңгейін тестілеу (М. Дэвис әдістемесі, В.В. Бойконың «Эмпатиялық қабілеттерді диагностикалау» тесті);

Бақылау – студенттердің оқу және тәжірибелік жағдайларда коммуникациясын қадағалау.

Зерттеу базасы: М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті.

Таңдама: педагогикалық бағыттағы 2–4 курс студенттерінен құралған 80 адам.

Зерттеу құралдары: сауалнама, психодиагностикалық тесттер, педагогикалық практиканың материалдары.

Зерттеу нәтижелері

Студенттердің едәуір бөлігінде эмпатияның орта деңгейі анықталды, бұл балалармен сенімді қарым-қатынас орнатуды қиындатады.

Қалыптастырушы эксперимент барысында (эмоционалдық интеллектті дамыту тренингтері, рөлдік ойындар, педагогикалық жағдайларды талдау) эксперименттік топта мынадай оң өзгерістер байқалды: оқушылардың эмоционалдық жағдайын түсіну қабілеті артты; коммуникативтік белсенділік

деңгейі көтерілді; педагогикалық ынтымақтастыққа бағытталған ұстаным қалыптасты.

Бақылау тобында айтарлықтай өзгерістер тіркелген жоқ.

Эксперименттік топта қалыптастыру кезеңінен кейін: жоғары деңгейлі эмпатиясы бар студенттердің үлесі екі есеге жуық өсті; эмпатиясы төмен студенттердің саны екі есеге азайды; коммуникативтік белсенділік пен ынтымақтастыққа бейімділік күшейді.

Констатациялық кезеңде зерттеу нәтижелері бойынша педагогикалық мамандықтағы студенттердің басым бөлігінде эмпатияның орта деңгейі (шамамен 60 %) анықталды, жоғары деңгей тек 20 %-да, ал төменгі деңгей 20 %-да болды.

Психологиялық-педагогикалық шарттар кешенін (тренингтік сабақтар, рөлдік ойындар, педагогикалық жағдайларды талдау, эмоционалдық интеллектті дамыту) қолданғаннан кейін эксперименттік топта айтарлықтай оң өзгерістер тіркелді.

Зерттеу нәтижелері арнайы психологиялық-педагогикалық шарттарды қолдана отырып білім беру процесін мақсатты түрде ұйымдастыру болашақ педагогтардың эмпатиясын дамытуға ықпал ететінін растады. Эмпатияны қалыптастыруға және оны дамытуға бағытталған мақсатты жұмыс педагогикалық мамандық студенттерінің кәсіби құзыреттіліктерін арттыруға мүмкіндік береді.

Практикалық маңыздылығы: ойындық және тренингтік әдістерді қолдану, эмоционалдық интеллектті дамыту курстарын білім беру процесіне енгізу – балалармен гуманистік әрі тиімді өзара әрекет жасай алатын педагогты даярлауға жағдай жасайды; эмпатияны қалыптастыру болашақ педагогтың кәсіби маңызды қасиеттерін күшейтеді: гуманизм, ынтымақтастыққа қабілеттілік, коммуникативтік құзыреттілік; ұсынылған әдістемелер жаңа буын педагогтарын даярлау үшін жоғары оқу орындарының білім беру бағдарламаларына енгізілуі мүмкін.

Бұл кесте көрсетіп отырғандай, қалыптастырушы кезеңнен кейін эксперименттік топта: жоғары деңгейлі эмпатиясы бар студенттердің үлесі екі есеге жуық артты, төмен деңгейлі студенттер саны екі есеге азайды, эмоцияларды түсіну, жанашырлық пен ынтымақтастық қабілеттері айтарлықтай күшейді.

Кесте. Болашақ педагогтардың эмпатия деңгейінің динамикасы				
Көрсеткіш	Констатациялық кезең (экспериментке дейін)	Қалыптастырушы кезең (эксперименттік топ)	Бақылау тобы	Қорытынды өзгерістер
Эмпатия деңгейі (жоғары)	20 % студент	45 % студент	22 % студент	ЭГ-де +25 % өсім
Эмпатия деңгейі (орта)	60 % студент	45 % студент	58 %	ЭГ-де аздаған

			студент	төмендеу
Эмпатия деңгейі (төмен)	20 % студент	10 % студент	20 % студент	ЭГ-де екі есеге азайды
Оқушылардың эмоцияларын түсіну қабілеті	жеткіліксіз айқын	көпшілігінде айқын байқалды	өзгеріссіз	ЭГ-де +30 % жақсарды
Коммуникативтік белсенділік	орта деңгей	айқын өсу (пікірталастарға, рөлдік ойындарға белсенді қатысу)	өзгеріссіз	ЭГ-де +25 %
Педагогикалық ынтымақтастыққа ұстаным	әлсіз айқын	тұрақты көрініс	эпизодтық	ЭГ-де сапалық өзгеріс

Заңдылықтар мен үрдістер: жоғары деңгейлі эмпатиясы бар студенттердің саны 25 %-ға артты; төмен деңгейдегі студенттердің саны екі есеге азайды; басқа адамдардың эмоционалдық жағдайын түсіну, жанашырлық таныту және ынтымақтастық орнату дағдылары дамыды.

Зерттеу нәтижелері арнайы психологиялық-педагогикалық шарттарды пайдалана отырып білім беру процесін мақсатты түрде ұйымдастыру болашақ педагогтардың эмпатиясын дамытуға ықпал ететінін растады.

Кесте 1. Студенттердің эмпатия деңгейінің динамикасы (%)			
Эмпатия деңгейі	Экспериментке дейін (ЭГ)	Эксперименттен кейін (ЭГ)	Бақылау тобы
Жоғары	20 %	45 %	22 %
Орта	60 %	45 %	58 %
Төмен	20 %	10 %	20 %

Зерттеудің шектеулері: таңдама көлемінің шектеулілігі (бір ғана жоғары оқу орны, 80 студент); эксперименттің қысқа мерзімді сипаты; эмпатияны диагностикалаудың цифрлық құралдарының жеткілікті деңгейде әзірленбеуі.

Эмпатия болашақ педагогтың кәсіби маңызды негізгі қасиеті болып табылады, оны қалыптастыру кәсіби даярлық жүйесіне интеграциялануы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1.Бодалев А.А. Тұлға және қарым-қатынас. – М.: Педагогика, 1983.
- 2.Выготский Л.С. Ойлау және сөйлеу. – М.: Лабиринт, 2001.
- 3.Рубинштейн С.Л. Жалпы психология негіздері. – СПб.: Питер, 2000.
- 4.Rogers C. A Way of Being. – Boston: Houghton Mifflin, 1980.
- 5.Davis M.H. Empathy: A Social Psychological Approach. – Boulder: Westview Press, 1996.
- 6.Щуркова Н.Е. Педагогикалық қызметтің табыстылығының шарты ретінде эмпатия. – М.: Академия, 2010.
- 7.Григорьева И.В. Студенттердің эмпатиясын дамыту // Психология мәселелері. – 2018. – №3. – Б. 45–52.

МОБИЛЬДІ ҚОСЫМШАЛАР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ӨЗІНДІК ОҚУЫН ДАМУЫ

Кубесова Аяулым Ермекқызы
Бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі
білім беру бағдарламасының 1 курс студенті
Бекбенова Акмарал Рыскулбековна магистр, аға оқытушы
Шымкент университеті, Шымкент қаласы

Резюме: В данной статье рассматривается проблема развития у учащихся навыков самостоятельного обучения с помощью мобильных приложений. Стремительное развитие цифровых технологий требует внедрения новых подходов к системе образования. Одним из них является мобильное обучение, то есть организация учебного процесса с помощью мобильных устройств, таких как смартфоны и планшеты. В статье описаны психолого-педагогические основы самостоятельного обучения, определены преимущества и условия эффективного применения мобильного обучения. Мобильные приложения (BilimLand, Quizizz, Duolingo, Kahoot! и т.д.) проанализировано влияние учащихся на самостоятельное обучение.

Summary: This article examines the problem of developing students' self-learning skills using mobile applications. The rapid development of digital technologies requires the introduction of new approaches to the education system. One of them is mobile learning, that is, the organization of the learning process using mobile devices such as smartphones and tablets. The article describes the psychological and pedagogical foundations of independent learning, identifies the advantages and conditions for the effective use of mobile learning. Mobile applications (BilimLand, Quizizz, Duolingo, Kahoot!, etc.) analyzed the impact of students on independent learning.

Қазіргі таңда білім беру жүйесі цифрлық трансформация кезеңінде. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың (АКТ) дамуы білім берудің барлық деңгейінде жаңа мүмкіндіктер туғызды. Соның ішінде мобильді қосымшалар оқушылардың өзіндік оқу әрекетін ұйымдастырудың тиімді құралына айналып отыр[1]. Мобильді оқыту (mobile learning) — бұл оқу үдерісін смартфон, планшет, ноутбук секілді мобильді құрылғылар арқылы жүзеге асыру тәсілі.

Өзіндік оқу — оқушының өз бетімен білім алу, іздену және өз оқу әрекетін жоспарлап, нәтижесін бағалау қабілетін білдіреді. Бұл қабілет өмір бойы білім алу дағдыларын қалыптастырудың негізі болып табылады[3]. Осы тұрғыдан алғанда мобильді қосымшалар оқушылардың мотивациясын арттырып, олардың дербес оқуына мүмкіндік береді.

Мобильді оқыту ұғымы және оның ерекшеліктері.

Мобильді оқыту — бұл оқушыларға кез келген уақытта және кез келген жерде білім алуға жағдай жасайтын оқу форматы. Оның басты ерекшеліктері:

- Икемділік (flexibility) — оқу уақыты мен орнын оқушы өзі таңдайды;
- Дербестендіру (personalization) — әр оқушы өз қарқынымен және қызығушылығына сай оқиды;
- Интерактивтілік (interactivity) — мультимедиа элементтері мен кері байланысты қамтиды;

- Қолжетімділік (accessibility) — интернет бар жерде оқуматериалдарына қол жеткізу мүмкіндігі бар[6].

Мобильді қосымшалар арқылы оқыту дәстүрлі сабақтарды толықтырып, оқу процесін жанаша ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Google Classroom, Kahoot!, Quizizz, Duolingo, Photomath, Coursera, Khan Academy секілді қосымшалар білім берудің әр түрлі аспектілерінде кеңінен қолданылады.

Өзіндік оқу ұғымы және оның психологиялық-педагогикалық негіздері

Өзіндік оқу — оқушының өз бетінше мақсат қойып, оқу іс-әрекетін жоспарлап, орындап және нәтижесін талдауға бағытталған белсенді іс-әрекет түрі[3]. Бұл үдеріс оқушының танымдық дербестігін, жауапкершілігін, шығармашылық қабілеттерін дамытады.

Психологиялық тұрғыдан алғанда өзіндік оқу мотивацияның жоғары болуын, өзін-өзі реттеу (self-regulation) дағдыларын және ішкі бақылау сезімін талап етеді[2]. Педагогикалық тұрғыдан мұғалімнің рөлі — бағыт беруші, кеңесші, рөлінде көрінеді.

Мобильді қосымшалар осы дағдыларды дамытуға қолайлы жағдай жасайды. Себебі олар оқушыға өз оқу траекториясын құруға, тапсырмаларды орындау қарқынын бақылауға және нәтижесін дереу көруге мүмкіндік береді.

Мобильді қосымшалардың өзіндік оқуға ықпалы.

Мобильді қосымшалардың өзіндік оқу үдерісіне ықпалы бірнеше бағытта көрінеді:

1. Уақыт пен кеңістіктен тәуелсіздік – оқушы сабақтан тыс уақытта да білім алуды жалғастыра алады;

2. Мотивацияның артуы – геймификация (ойын элементтері) оқу үдерісін қызықты етеді;

3. Дербестендірілген оқу – тапсырмалар оқушы деңгейіне сай таңдалады;

4. Кері байланыс пен өзін-өзі бағалау мүмкіндігі – тесттер мен интерактивті жаттығулар нәтижесін бірден көрсету арқылы оқушы өз деңгейін көреді;

5. Ынтымақтастық және әлеуметтік өзара әрекет – онлайн топтар мен чаттар оқушылар арасындағы қарым-қатынасты нығайтады.

Мысалы, Kahoot! пен Quizizz арқылы мұғалімдер ойын түрінде бақылау тесттерін өткізе алады, ал оқушылар нәтижесін бірден көріп, өз қателерін талдайды[5]. Duolingo қосымшасы шетел тілін үйренуде өзіндік оқу дағдысын қалыптастырады, себебі ол күнделікті жаттығулар мен мақсат қою жүйесін қамтиды.

Қазақстан мектептерінде BilimLand, iTest, Twig-bilim, Mektep Online сияқты платформалар кеңінен қолданыла бастады. Бұл платформалар пәндік мазмұнды визуалды және интерактивті түрде ұсыну арқылы оқушылардың өз бетімен оқуына жағдай туғызады[4].

Мобильді оқытуды тиімді ұйымдастыру үшін төмендегі шарттарды ескеру қажет:

1. Оқу мазмұнының жас ерекшелігіне және оқу бағдарламасына сәйкестігі;

2. Мобильді қосымшаның интерфейсі қарапайым әрі қолжетімді болуы;

3. Мұғалімнің цифрлық құзыреттілігін дамыту;

4. Оқу нәтижесін бақылау және талдау жүйесін енгізу;

5. Академиялық адалдық пен интернет қауіпсіздігін сақтау.

Мұғалім қосымшаны тек қосымша құрал ретінде емес, оқу процесінің ажырамас бөлігі ретінде қарастырғаны дұрыс. Мысалы, оқушыларға үй тапсырмасы ретінде онлайн викториналар немесе бейне сабақтар беру, сондай-ақ оқу нәтижелерін сандық портфолио түрінде жинақтау тиімді.

Қорытынды

Мобильді қосымшалар — қазіргі білім беру кеңістігінің маңызды элементі. Олар оқушылардың өзіндік оқуын дамытуда жаңа мүмкіндіктер ашып, оқу процесін жекелендіруге, ынталандыруға және нәтижелілігін арттыруға септігін тигізеді.

Мобильді оқытуды жүйелі қолдану арқылы оқушының өзін-өзі дамыту қабілеті, цифрлық сауаттылығы, өзіндік жауапкершілігі мен шығармашылық ойлауы қалыптасады. Сондықтан мектеп тәжірибесіне мобильді қосымшаларды енгізу — білім берудің заманауи талаптарына сай тиімді шешімдердің бірі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбдіғабарова, Ұ. Қ. Цифрлық білім беру ресурстары және мобильді оқыту. Білім берудегі инновациялар журналы, №2, 2023, 45–50-бб.

2. Сәрсенбаева, А. М. Білім беруде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданудың тиімділігі. Педагогика және психология журналы, №4, 2022, 32–37-бб.

3. Жұмабекова, Г. Е. Оқушылардың өзіндік оқу әрекетін дамытудағы педагогикалық шарттар. Алматы: Қазақ университеті, 2021.

4. BilimLand.kz – Қазақстандағы цифрлық білім беру платформасы. URL: https://bilimland.kz (қол жеткізілген күні: 04.11.2025).

5. iTest.kz – Онлайн тестілеу жүйесі. URL: https://itest.kz

6. Қожахметова, К. Мобильді оқытудың білім сапасына әсері. Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің хабаршысы, №3, 2023.

УДК 159.9

ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ ШКОЛЬНОГО ПСИХОЛОГА С ДЕТЬМИ, ПЕРЕЖИВШИМИ ПСИХОТРАВМИРУЮЩИЕ СОБЫТИЯ

Күндеубек А.А., Зиябек А.А., Мусабек Ж.С.

Научный руководитель: магистр, старший преподаватель Сенова Ю.С.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Түйін: Мақала мектеп психологының психо-травматикалық оқиғалардан және ПТСД көріністерінен аман қалған балалармен жұмысының ерекшеліктеріне арналған. Ерте диагностиканың, жеке қолдаудың, түзету әдістерін қолданудың және сенімді қарым-қатынас орнатудың маңыздылығы атап өтіледі. Мұғалімдермен және ата-аналармен өзара әрекеттесуге, қауіпсіз атмосфераны құруға және қайта жарақаттанудың алдын

алуға ерекше назар аударылады. Қазақстандық мектеп жағдайында балаларға тиімді көмек көрсету үшін мамандардың біліктілігін арттыру және кешенді тәсіл қажет.

Summary: The article is devoted to the peculiarities of the work of a school psychologist with children who have experienced traumatic events and manifestations of PTSD. The importance of early diagnosis, individual support, the use of corrective methods and the establishment of trusting relationships is emphasized. Special attention is paid to interaction with teachers and parents, creation of a safe atmosphere and prevention of repeated traumatization. It is noted that there is a need for an integrated approach and advanced training of specialists to effectively help children in the conditions of a Kazakh school.

В последние годы в системе образования отмечается устойчивый рост числа детей, сталкивающихся с психологическими трудностями, обусловленными травматическими событиями. Посттравматическое стрессовое расстройство (ПТСР) у школьников становится всё более актуальной проблемой, поскольку детская психика отличается высокой уязвимостью, а последствия травмы могут оказывать длительное влияние на личностное развитие, учебную мотивацию, поведение и эмоциональную сферу. Школа, являясь не только пространством обучения, но и социализации, в ряде случаев может восприниматься ребёнком как источник дополнительного стресса — из-за учебных перегрузок, сложностей во взаимодействии со сверстниками и недостатка поддержки со стороны взрослых. В этой связи своевременная и квалифицированная психологическая помощь является необходимым условием успешной адаптации и развития ребёнка.

В Казахстане проблема психического здоровья детей и подростков в школьной среде приобретает всё большую значимость. Социально-экономическая нестабильность, информационная перегрузка, семейные конфликты и общественные кризисы способствуют росту тревожности среди несовершеннолетних. Всё чаще симптомы ПТСР фиксируются у детей младшего и среднего школьного возраста. Образовательные учреждения становятся одной из первых площадок, где возможно выявление и коррекция подобных состояний. Однако, несмотря на наличие школьных психологов, помощь детям с психотравмирующим опытом нередко остаётся недостаточной вследствие дефицита специализированной подготовки, перегруженности специалистов и низкой информированности педагогов и родителей о признаках ПТСР. Это обуславливает необходимость формирования системного, научно обоснованного подхода к психологическому сопровождению учащихся, переживших травму.

Цель исследования заключается в комплексном анализе особенностей проявления ПТСР у детей школьного возраста и определении эффективных методов психологической помощи в условиях образовательной среды, направленных на восстановление эмоционального состояния, повышение адаптации и снижение последствий травматического опыта.

ПТСР у детей может развиваться в результате насилия, утраты близких, аварий, стихийных бедствий, буллинга, семейных конфликтов и других психотравмирующих факторов. Проявления расстройства варьируются от эмоционального онемения и замкнутости до тревожности, агрессии,

панических реакций и навязчивых воспоминаний. Нередко такие симптомы ошибочно интерпретируются взрослыми как проявления лени или плохого поведения, что усугубляет состояние ребёнка. В этих условиях возрастает роль школьного психолога, чья задача состоит не только в диагностике, но и в выстраивании индивидуального плана помощи, поддержании эмоционального контакта, обучении навыкам саморегуляции и взаимодействию с педагогами и родителями. Эффективная помощь предполагает комплексный подход, включающий индивидуальное консультирование, психокоррекционные методы, элементы арт-терапии и групповую работу, а также профилактику через создание в школе атмосферы доверия и эмоциональной безопасности.

Работа школьного психолога с детьми с ПТСР имеет ряд особенностей и основывается на принципах безопасности, доверия и постепенности. Важным аспектом является создание психологически защищённого пространства, поскольку ребёнок может остро реагировать на внешние раздражители. Существенное значение имеет работа со скрытыми симптомами, которые проявляются через тревожность, снижение концентрации и трудности в общении. Эффективность сопровождения во многом зависит от сотрудничества психолога с педагогами и родителями, понимания ими травматической природы поведения ребёнка и выработки единой стратегии помощи [1].

В отечественной психологии Казахстана данная тематика пока находится на стадии становления. Отдельные исследования, например, работы Г. С. Алимбековой, затрагивают вопросы школьной адаптации после стрессовых событий и подчеркивают необходимость интеграции зарубежных моделей в национальный контекст с учётом культурных особенностей и образовательных реалий [2].

В этой связи представляет интерес анализ зарубежных научных подходов, направленных на разработку и внедрение эффективных методов помощи детям, пережившим травматические события. Так, в своей книге «Лечение травмы и травматического горя у детей и подростков» Дж. А. Коэн предлагает концепцию и эмпирическую валидацию травмофокусированной когнитивно-поведенческой терапии (TF-CBT) — эталонного протокола лечения ПТСР у детей и подростков. Из его исследований видно, что устойчивое снижение симптомов тревожности у детей достигается через структурированный, поэтапный подход, включающий обучение навыкам саморегуляции, когнитивную переработку искажённых убеждений о травме и обязательное вовлечение значимого взрослого — родителя или опекуна [3].

Продолжая линию изучения эффективных терапевтических стратегий, Э. Б. Фoa предлагает создание и научное обоснование метода пролонгированной экспозиции (PE) для лечения ПТСР. В основе этого подхода лежит положение о том, что патогенез ПТСР поддерживается избеганием травматических воспоминаний и ситуаций. Соответственно, эффективное лечение требует систематического, контролируемого контакта с источником травматической тревоги (экспозиции), что способствует эмоциональной переработке пережитого опыта и постепенному угасанию патологической реакции [4].

Ковач М.А. предлагает исследование и систематизация применение КПТ - вмешательств и травма – информированного подхода в школьной среде. Он утверждает, что школа является ключевой точкой для первичной и вторичной интервенции при травматическом стрессе. Школьный психолог должен использовать практичные, краткосрочные КПТ - стратегии для немедленной позиции, обучением навыкам совладения и поддержки академического функционирования ребенка с ПТСР.

Шнейдер С. в своей работе по адаптации и исследованию эффективности десенсибилизации и переработки движением глаз (ДПДГ/EMDR) для лечения ПТСР у детей и подростков придерживается мнения, что нарушение хранения травматических воспоминаний в памяти является центральным звеном патогенеза расстройства. Метод EMDR способствует адаптивной переработке этих воспоминаний посредством двусторонней сенсорной стимуляции, что позволяет нейтрализовать эмоциональный заряд травмы и перевести её в категорию интегрированного прошлого опыта [5].

Дальнейшее развитие идей когнитивно-поведенческого направления отражено в исследованиях Л. Эммонса, который разработал практические руководства по работе с тревожностью и стрессом у школьников. Учёный подчёркивает, что терапевтические вмешательства должны быть максимально доступными, структурированными и направленными на формирование конкретных навыков саморегуляции. Обучение детей стратегиям осознанного контроля и техникам оспаривания негативных когниций рассматривается им как необходимое условие для преодоления стрессовых реакций и возвращения к нормальной жизнедеятельности [6].

Наконец, результаты исследований Мак Кина Дж.Л. и Паркера Ф.С. показывают, что нарушение сна и хронический стресс после травмы напрямую связаны со снижением когнитивных функций и академической успеваемости. Следовательно, школьным психологам важно рассматривать восстановление сна как первостепенное направление работы, поскольку именно нормализация сна часто становится первым шагом к восстановлению эмоционального равновесия и учебной мотивации [7].

Завершая обзор зарубежных подходов, исследование А. М. Харрис и С. Б. Лэйдена акцентирует внимание на роли самосострадания как ключевого фактора, влияющего на выраженность симптомов посттравматического стресса у подростков. Учёные приходят к выводу, что высокий уровень самокритики и недостаток доброжелательности к себе усиливают тяжесть ПТСР. Поэтому они рекомендуют включать в терапевтические программы практики, направленные на развитие самосострадания и осознанности, что может служить важным защитным механизмом против травматических последствий [8].

Современные зарубежные исследования представляют особую ценность для Казахстана, где система психологической помощи детям с посттравматическим стрессовым расстройством (ПТСР) находится на этапе становления. Адаптация и внедрение научно обоснованных методик, таких как EMDR-терапия, когнитивно-поведенческие подходы и программы развития

самосострадания, могут существенно повысить эффективность работы школьных психологов, способствовать развитию практико-ориентированных программ и формированию национальных стандартов сопровождения детей, переживших травму.

Таким образом, интеграция международного опыта и современных терапевтических подходов в практику школьных психологов Казахстана позволит повысить качество оказания психологической помощи детям, минимизировать последствия травматического опыта и создать благоприятные условия для их адаптации и успешного обучения. Проведённое исследование, направленное на комплексный анализ особенностей проявления посттравматического стрессового расстройства у детей школьного возраста и определение эффективных стратегий психологической помощи, позволило подтвердить необходимость системного подхода к решению данной проблемы.

Полученные результаты показывают, что эффективная помощь детям с ПТСР требует комплексного взаимодействия всех участников образовательного процесса — психологов, педагогов и родителей, — а также раннего выявления симптомов и применения индивидуализированных методов коррекции. В условиях Казахстана, где система школьной психологической поддержки находится на этапе становления, особенно важно повышение квалификации специалистов и расширение доступа к современным методикам работы с травмированными детьми.

Тем самым достигнута цель исследования: определены ключевые направления совершенствования психологической помощи детям с ПТСР в образовательной среде. Реализация этих направлений не только повысит эффективность профилактики и коррекции последствий травматического опыта, но и создаст условия для успешной адаптации, эмоционального восстановления и гармоничного развития личности ребёнка. Работа школьного психолога в этом контексте становится не просто профессиональной задачей, а социальной необходимостью, направленной на обеспечение психологического благополучия подрастающего поколения.

Список использованной литературы

1. Ерсарина А. К. Психолого-педагогическое сопровождение детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательной школе: методические рекомендации. — Алматы: КазНПУ им. Абая, 2022. — 72 с.
2. Калмакова Ж.А., Абдрахманова Ш.З., Адаева А.А., Слажнева Т.И., Назарова С.А., Сулейманова Н.А. Поведение детей школьного возраста в отношении здоровья в Республике Казахстан HBSC: Астана, 2023.
3. Коэн Дж. А., Маннарино А. П., Деблингер Э. Лечение травмы и травматического горя у детей и подростков. — Нью-Йорк: The Guilford Press, 2006. — 338 с.
4. Фао Э. Б., Кинан, В. Пролонгированная экспозиция для подростков / Пер. с англ. — Оксфорд: Oxford University Press, 2020 — 250 с.
5. Ковач М. А. Травма-информированные когнитивно-поведенческие вмешательства в школьной среде: руководство для специалистов. — Лондон: Routledge, 2018. — 256 с.
6. Эммонс Л. Практическое руководство по когнитивно-поведенческой терапии тревожности и стресса у школьников. — Лондон: Routledge, 2015. — 214 с.

7. МакКин Дж. Л., Паркер Ф. С. Нарушения сна и когнитивные функции у детей с посттравматическим стрессовым расстройством // Sleep Medicine. — Т. 58, 2019.— С. 29–37.
8. Харрис А. М., Лэйден С. Б. Самосострадание и выраженность симптомов посттравматического стресса у подростков // Journal of Traumatic Stress, 2020. — Т. 33, № 4. — С. 401–412.
9. Пайнис Х., Пайнис Дж. Ребенок и травма. Руководства по травмоинформационному вредительству. Пер. с англ.— Лондон: Jessica Kingsley Publishers, 2020 — 210 с.
10. Брейди К.А. Ресник Дж. Т. Кризисное вмешательство в школах: Травма — информационный подход / Пер. с англ. — Нью-Йорк: The Guilford Press, 2019 — 330 с.
11. Алимбекова Г. С. Психологическая адаптация школьников после стрессовых событий: отечественный и зарубежный опыт // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия «Психология». — Алматы, 2023. — № 2(65). — С. 45–53.

ОӘЖ 373.3:37.016

ҚАЗІРГІ МЕКТЕП ЖАҒДАЙЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН КӨП ДЕҢГЕЙЛІ ОҚЫТУ

Қалдар А. У., Ергали Ж. Т., Тохтанова Р. С.
Ғылыми жетекші: п.ғ.д., профессор Жолдасбеков А.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются особенности многоуровневого обучения в условиях современной школы. Раскрывается сущность метода, его преимущества и значение для развития учебной самостоятельности и мотивации младших школьников. Отмечается роль учителя в организации дифференцированных заданий и построении индивидуальной траектории обучения. Делается вывод о том, что многоуровневое обучение является эффективным инструментом повышения качества образования в начальной школе.

Summary: The article examines the features of multi-level learning in the context of the modern school. The essence of the method, its advantages, and its role in developing learning independence and motivation of primary school students are revealed. The teacher's role in organizing differentiated tasks and building an individual learning trajectory is emphasized. It is concluded that multi-level learning is an effective tool for improving the quality of education in primary school.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесі қоғамның өзгеруіне, ғылым мен технологияның қарқынды дамуына байланысты үнемі жаңарып, жаңғыру үстінде. Білім беру сапасын арттыру, оқушылардың жеке қабілеттерін дамыту және олардың қажеттіліктеріне бейімделген оқыту жүйесін қалыптастыру — бүгінгі күннің басты талаптарының бірі. Осыған байланысты, бастауыш сынып оқушыларының білім деңгейін ескере отырып, көп деңгейлі оқыту жүйесін енгізу өзекті мәселелердің бірі болып отыр.

Білім беру жүйесінде оқытудың тиімділігін арттыруға бағытталған түрлі педагогикалық технологиялар енгізілуде. Солардың бірі — көп деңгейлі оқыту технологиясы. Көп деңгейлі оқыту — оқушылардың жеке ерекшеліктеріне қарай білім беру процесін ұйымдастырудың тиімді әдістерінің бірі.

Бұл әдіс бастауыш мектеп оқушыларының жеке қабілеттерін, білім алу қарқынын, дайындық деңгейін ескере отырып, білім беруді саралау мен даралауға негізделген. Қазіргі мектеп жағдайында көп деңгейлі оқыту әр баланың оқу процесіндегі белсенділігін арттырып, дербестігін дамытуға және оқу мотивациясын нығайтуға мүмкіндік береді. Көп деңгейлі оқыту бастауыш сыныпта ерекше маңызды, себебі бұл кезеңде балалардың ойлау қабілеті, оқу дағдылары қалыптасады, әрі олардың болашақ білім алуға деген қызығушылығының негізі қаланады.[1].

Бастауыш сынып оқушыларының танымдық әрекеті әртүрлі деңгейде дамиды. Кейбір балалар материалды тез меңгерсе, кейбіреулері қосымша түсіндіру мен қолдауды қажет етеді. Сондықтан бір деңгейдегі барлық оқушыларға бірдей тапсырма беру білім сапасының төмендеуіне және оқушылардың сабаққа деген ынтасының жоғалуына әкелуі мүмкін. Ал көп деңгейлі оқыту әр баланың жеке мүмкіндіктеріне қарай оқытуды ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Осы мақалада көп деңгейлі оқыту жүйесінің мәні, оны ұйымдастыру жолдары, қолданылатын әдістері мен артықшылықтары жан-жақты қарастырылады. Көп деңгейлі оқытудың мәні мен маңыздылығы [2].

Көп деңгейлі оқыту – бұл оқушылардың қабілеттеріне сәйкес сараланған тапсырмалар беру арқылы оқу процесін ұйымдастыру әдісі. Бұл жүйе оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге, олардың білім деңгейіне сәйкес оқытуға мүмкіндік береді. Мұндай тәсіл оқушылардың өзіндік қабілеттерін ашуға, олардың белсенділігін арттыруға және білімге деген қызығушылығын қалыптастыруға көмектеседі.

Көп деңгейлі оқыту жүйесінің басты ерекшелігі – оқушылар бір сыныпта оқыса да, әрқайсысы өзінің білім деңгейіне сәйкес тапсырмаларды орындайды. Бұл әдіс оқушылардың өздерін ыңғайлы сезінуіне, оқу процесінен ләззат алуына ықпал етеді. Оқушылар арасында білім деңгейіндегі алшақтық табиғи құбылыс болғандықтан, олардың әрқайсысына бірдей талап қою тиімсіз. Көп деңгейлі оқыту әдісі осы мәселені шешуге көмектеседі[3].

Көп деңгейлі оқыту жүйесі бірнеше негізгі принциптерге негізделеді:

1. Жекелеп оқыту принципі. Әр оқушының қабілеті мен білім деңгейі әртүрлі болғандықтан, тапсырмалар да олардың мүмкіндіктеріне сәйкес берілуі керек. Бұл принцип бойынша мұғалім әр оқушының ерекшелігін ескеріп, оның даму қарқынына қарай оқыту әдістерін таңдайды.

2. Саралап оқыту принципі

Оқушылардың білім деңгейіне қарай оларды әртүрлі топтарға бөлу арқылы оқыту жүзеге асады. Бұл әдіс арқылы қабілетті оқушылар күрделі тапсырмалар орындаса, басқа оқушылар өз деңгейіне сәйкес тапсырмалармен жұмыс жасайды.

3. Оқушылардың белсенділігін арттыру принципі

Көп деңгейлі оқыту оқушылардың өзіндік жұмыс жасауын ынталандырады. Балалар өздігінен білім алуға, ізденуге, шығармашылық қабілеттерін дамытуға үйренеді.

4. Оқытудың икемділігі мен қолжетімділігі

Бұл принцип оқыту материалдарын әр оқушының қабілеті мен қажеттілігіне бейімдеуді қарастырады. Яғни, әр бала өз қарқынымен білім алады, бұл олардың психологиялық жайлылығын қамтамасыз етеді.

5. Бағалау мен кері байланысты қамтамасыз ету

Оқушының жетістігін бағалау оның білім деңгейін анықтауға және келесі тапсырмаларды дайындауға мүмкіндік береді. Мұнда қалыптастырушы бағалау әдістері маңызды рөл атқарады.[4]. Көп деңгейлі оқытуды ұйымдастыру жолдары. Бастауыш сынып оқушыларын көп деңгейлі оқыту үшін мұғалімдер бірнеше әдіс-тәсілдерді қолданады:

1. Деңгейлік тапсырмалар жүйесі. Бұл әдісте барлық оқушыларға бір тақырып беріледі, бірақ тапсырмалар олардың қабілетіне қарай үш деңгейге бөлінеді: Базалық деңгей – барлық оқушылар орындауы тиіс негізгі тапсырмалар.

- Орта деңгей – қабілетті оқушылар үшін күрделендірілген тапсырмалар.
- Жоғары деңгей – дарынды және жылдам қабылдайтын оқушыларға арналған шығармашылық тапсырмалар.

2. Ойын арқылы оқыту. Бастауыш сынып оқушылары үшін ойын – негізгі оқыту құралдарының бірі. Ойын элементтері көп деңгейлі оқытуда оқушылардың қызығушылығын арттырып, оларды белсенді әрекетке тартады.

3. Жеке және топтық жұмыс. Кейбір тапсырмалар жеке орындалса, кейбірі топтық жұмыс ретінде ұйымдастырылады. Бұл оқушылардың өзара қарым-қатынасын дамытып, ұжымдық жұмысқа үйретеді.

4. Ақпараттық технологияларды қолдану. Интерактивті тақталар, электронды оқулықтар, онлайн тапсырмалар көп деңгейлі оқытудың тиімділігін артты.

Қазіргі мектеп жағдайында бастауыш сынып оқушыларын көп деңгейлі оқыту әдісі білім беру жүйесін жақсарту үшін маңызды құрал болып табылады. Бұл әдіс әр оқушының жеке қабілеттері мен білім деңгейіне сәйкес оқытуға мүмкіндік береді, соның арқасында оқу процесі тиімдірек және қызықтырақ болады. Көп деңгейлі оқыту арқылы оқушылардың білім сапасы артып, олардың шығармашылық және интеллектуалдық қабілеттері дамиды. Мұғалімдер әр оқушының даму ерекшеліктерін ескере отырып, оларға қажетті деңгейде қолдау көрсетеді. Бұл әдіс оқушылардың оқу мотивациясын арттырып, өз бетімен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

Сонымен қатар, көп деңгейлі оқыту мұғалімдерге оқу процесін тиімді басқаруға, әр баланың қабілетін ашуға және оларды толыққанды дамытуға мүмкіндік береді. Сондықтан бұл әдіс қазіргі білім беру жүйесінде кеңінен қолданылуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бақытов, Н. Бастауыш сынып оқушыларының көп деңгейлі оқытылуы. – Алматы: Bilik Press, 2021.
2. Құлжанова, С. Қазақстан білім беру жүйесінде көп деңгейлі оқытудың маңызы. – Нұр-Сұлтан: Edu Publishing, 2019.

3. Мұхаметжан, Ө. Білім беру жүйесіндегі инновациялық әдістер // Qazaqstan Science Journal. – 2020. – Т. 12, № 3. – Б. 45–60.

4. Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі. Білім беру реформалары туралы баяндамалар. – Алматы: Ministry Publications, 2022.

ОӘЖ373

ИНТЕРАКТИВТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІНІҢ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МОТИВАЦИЯСЫНА ӘСЕРІ

Қалдыбек И.Т., Умирбек М.Р., Мухтар Ж.Т.

Ғылыми жетекші: п.ғ.к., қауым. профессор Мауленбердиева Г.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В соответствии с требованиями современности, система образования нуждается в новых методах и подходах. Образовательное содержание обновляется, и акцент делается не только на получение знаний, но и на развитие личности учащегося, критического мышления, способности к общению. Эффективным способом достижения этих целей является применение интерактивных методов обучения. Интерактивные методы формируют ученика не просто как получателя знаний, а как активного исследователя, ищущего, высказывающего своё мнение. Таким образом усиливается его психологическая мотивация — внутренняя заинтересованность, стремление к обучению и уверенность в себе.

Summary: In accordance with the requirements of modern times, the education system demands new methods and approaches. The content of education is being updated, and the focus is now not only on acquiring knowledge, but also on developing students' personal growth, critical thinking, and communication skills. An effective way to achieve these goals is through the use of interactive teaching methods. Interactive methods shape the student not just as a learner, but as an active seeker, researcher, and opinion sharer. As a result, the student's psychological motivation — that is, their internal drive, interest in learning, and self-confidence — increases.

Қазіргі заман талабына сай білім беру жүйесі жаңа әдіс-тәсілдерді қажет етеді. Білім беру мазмұны жаңарып, оқушылардың тек білім ғана емес, тұлғалық дамуы, сыни ойлауы, қарым-қатынас жасай алуы сияқты қасиеттері де басты назарға алынып отыр. Бұл мақсатқа жетудің тиімді жолы — интерактивті оқыту әдістерін қолдану. Интерактивті әдістер оқушыны білім алушы ғана емес, белсенді ізденуші, зерттеуші, пікір айтушы ретінде қалыптастырады. Осылайша оқушының психологиялық мотивациясы — яғни оқуға деген ішкі ынтасы, қызығушылығы, сенімі артады.

Интерактивті оқыту - бұл мұғалім мен оқушы арасындағы, оқушылардың бір-бірімен қарым-қатынасқа негізделген белсенді оқыту түрі. Сабақ барысында оқушы тек тыңдаушы емес, сабақтың белсенді қатысушысы болады. Оқушы өз ойын айтып, талқылауға, пікір алмасуға, бір-бірін тыңдауға және түсінуге үйренеді. Бұл әдіс психологиялық тұрғыдан да қолайлы жағдай тудырады.

Оқушылардың психологиялық мотивациясы дегеніміз не?

- Қатесінен қорықпай, еркін ой айтуға мүмкіндік бар;
- Қайта-қайта қателесіп үйренуге болады;
- Мұғалім - басқарушы емес, бағыттаушы рөлінде болады;

- Сабақ - қызықты, ойын мен әрекетке толы. Бұл оқушыда жағымды эмоция, өз-өзіне сенімділік, белсенділік қалыптастырады. Ал бұл - тиімді мотивацияның негізі. [1]

Интерактивті оқыту әдістері - оқушының оқу үдерісіне белсенді қатысуын қамтамасыз ететін тиімді құрал. Олар тек білім беріп қоймай, оқушының психологиялық жайлылығын, мотивациясын, шығармашылығын және өзін-өзі дамыту қабілетін арттырады. Мұндай әдістерді жүйелі түрде қолдану — заманауи мұғалімнің басты міндеттерінің бірі. Оқу процесі неғұрлым қызықты әрі еркін болса, оқушының дамуы да соғұрлым нәтижелі болады.

Психологиялық мотивация - оқушының ішкі немесе сыртқы себептермен оқу әрекетіне белсенді қатысуы.

Сыртқы мотивация - баға, марапат, ата-ананың талап етуі.

Ішкі мотивация - оқушының қызығушылығы, білімге деген сүйіспеншілігі, өз бетінше жетілуге ұмтылысы.[2]

Интерактивті әдістер - ішкі мотивацияны оятуға өте қолайлы, себебі ол баланың еркін ойлауына, өзін көрсетуіне мүмкіндік береді.

Интерактивті әдістердің мысалдары және олардың әсері

- «Ойлан – Жұптас – Бөліс» әдісі – оқушы жеке ойланып, сосын серігімен бөлісіп, ортаға салады. Бұл оқушының сенімін арттырады, сөйлеу қабілетін дамытады.

- «Миға шабуыл» – жылдам ойлап, пікір айтуға үйретеді.

- «Кейс әдісі» – нақты жағдайды шешу арқылы өмірлік дағды қалыптастырады.

- Ойын әдістері (Kahoot, Quizizz) – оқушыларды еркін, көңілді түрде білім алуға итермелейді.

- Топтық жұмыс – оқушыда ұжыммен жұмыс істеу, жауапкершілік, ынтымақтастық сезімін дамытады.

Бұл әдістер:

- Оқушыны еркін ортада ой айтуға баулиды;

- Сенімділік береді;

- Оқу материалына деген қызығушылықты арттырады;

- Ішкі мотивацияны дамытады;

- Құрдастарымен жағымды қарым-қатынас орнатады.

Интерактивті әдістер оқушы психологиясына жағымды әсер етеді.[3]

Интерактивті әдістердің психологиялық мотивацияға әсері

1. Қызығушылықтың артуы. Интерактивті әдістер сабақтың мазмұнын қызықты әрі тартымды етеді. Шынайы өмірмен байланысты жағдаяттарды шешу оқушыны терең ойлануға итермелейді.

2. Өзін-өзі көрсету мүмкіндігі. Топтық жұмыста әр оқушы өз пікірін айтуға, идея ұсынуға тырысады. Бұл оқушының ішкі белсенділігін арттырып, өзін-өзі көрсетуге итермелейді.

3. Сенімділіктің артуы. Өз ойын еркін айту, өзгелермен пікір алмасу – оқушының коммуникативтік қабілетін дамытып, психологиялық кедергілерді азайтады.

4. Жауапкершілік сезімі. Топта жұмыс істеу барысында оқушы белгілі бір тапсырма үшін жауап береді. Бұл оның ішкі тәртіп пен жауапкершілікті сезінуіне ықпал етеді.

5. Шығармашылық ойлау. Ашық сұрақтар мен пікірталас форматтары оқушының креативті ойлауын дамытуға әсер етеді, бұл өз кезегінде мотивацияны арттырады.

Интерактивті әдістердің тиімді болуы - мұғалімнің сабақты қаншалықты дұрыс ұйымдастыра білуіне байланысты. Мұғалім оқушыларға еркіндік беру мен бақылауды теңдей ұстауы қажет. Жай ғана әдіс қолдану жеткіліксіз, оны оқушының жас ерекшелігіне, психологиялық жағдайына сай икемдеу маңызды. Мұғалім:

- Сабақта жағымды психологиялық ахуал туғызуы тиіс;
- Әр оқушыны тыңдап, ойын ескеруге дағдылануы қажет;
- Оқушының қателесуінен қорықпауына жағдай жасауы керек;
- Кері байланысты жиі қолданып, оқушыны мадақтап отыруы қажет.

Оқушы мотивациясын арттырудағы нақты нәтижелер:

Интерактивті әдістерді жүйелі қолданған мұғалімдердің тәжірибесі

- Әдістерді түрлендіріп отыру;
- Оқушыларға еркін ой айтуға мүмкіндік беру қажет.

Интерактив – тек технология емес, педагогикалық мәдениет. Оны күнделікті қолдану – оқушының оқуына деген шынайы қызығушылығын оятудың жолы. Интерактивті оқыту әдістері – оқушылардың оқу мотивациясын арттыруда және олардың психологиялық дамуына қолайлы жағдай жасауда маңызды құрал. Мұндай әдістерді тиімді қолдану – мұғалімнің шеберлігіне байланысты. Психологиялық тұрғыдан алғанда, интерактивті әдістер оқушыны тұлға ретінде қалыптастыруға, өзін еркін сезінуге және оқу процесіне белсенді араласуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жанпейісова М.М. – Модульдік оқыту технологиясы, Алматы, 2002
2. Құдайбергенова К.С. – Инновациялық оқыту әдістері, Алматы, 2004
3. Vygotsky, L.S. – Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes
4. Slavin, R.E. – Educational Psychology: Theory and Practice, 2017
5. Қожахметова К.Ж. – Білім берудегі заманауи технологиялар, 2015

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В КОРРЕКЦИОННО-РАЗВИВАЮЩЕЙ РАБОТЕ С ДЕТЬМИ С ЗАДЕРЖКОЙ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Қалмаханова А.С., Бейсен Д.А., Ермахан А.Х.

Научный руководитель: магистр, старший преподаватель Дуйсенбиев А.Ж.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйіндеме: мақалада білім беру процесін оқушылардың жеке ерекшеліктеріне икемді бейімдеуге мүмкіндік беретін әртүрлі цифрлық ресурстар мен құралдарды пайдалану қарастырылады. Табысты тәжірибелердің мысалдары келтірілген, сонымен қатар цифрлық технологиялардың балалардың оқуға деген ынтасы мен қызығушылығын арттыруға әсері талданады. Интерактивті қосымшаларды, онлайн-сервистерді және мультимедиялық құралдарды қолдану тиімді оқыту мен түзету қызметінің жаңа перспективаларын ашады.

Summary: the article discusses the use of various digital resources and tools that allow you to flexibly adapt the educational process to the individual characteristics of students. Examples of successful practices are given, and the influence of digital technologies on increasing the motivation and interest of children in learning is also analyzed. The use of interactive applications, online services and Multimedia Tools opens up new prospects for effective training and Correctional activities.

В современном образовательном процессе цифровые технологии становятся важнейшим инструментом в работе учителей-дефектологов, особенно при обучении детей с особыми образовательными потребностями (ООП). Их применение не только упрощает организацию учебного процесса, но и открывает новые возможности для адаптации методик и материалов в соответствии с индивидуальными потребностями учеников.

Одним из ключевых достоинств цифровых технологий является их способность формировать инклюзивную образовательную среду. Так, интерактивные приложения для обучения чтению и письму предоставляют задания, которые можно регулировать с учётом уровня подготовки ребёнка. Программы вроде «Дети учатся читать» или «Читаем вместе» включают игровые элементы, повышающие интерес к занятиям и делаая их более увлекательными. Кроме того, в таких приложениях предусмотрена настройка сложности заданий, например по степени фонетической нагрузки, что позволяет эффективно работать как с детьми с лёгкими затруднениями, так и с теми, кто нуждается в более глубокой коррекции [1].

Цифровые инструменты также открывают доступ к большому количеству образовательных ресурсов, которые могут использоваться в коррекционной практике. Будущий учитель-дефектолог может применять онлайн-платформы, предлагающие разнообразные курсы и упражнения, ориентированные в том числе на детей с ООП. Эти ресурсы позволяют каждому ученику работать в собственном темпе, что особенно ценно для детей с задержками развития или иными особенностями. Например, педагог может предложить ребёнку выполнить интерактивное задание, а затем совместно обсудить результаты, что

способствует формированию навыков саморегуляции и развитию адекватной самооценки.

Не менее значимо и то, что цифровые технологии обеспечивают широкие возможности для наглядного представления учебного материала. Использование мультимедийных презентаций, видеоуроков и анимации делает объяснение сложных тем доступнее. Так, при изучении темы «Животные» можно показать анимационный ролик о среде их обитания. Такой подход не только удерживает внимание детей, но и помогает глубже усвоить материал. Дополнительно педагог может задавать вопросы по содержанию и организовывать обсуждения, что развивает критическое мышление и коммуникативные навыки обучающихся.

Значимым направлением работы с детьми с ООП является развитие их социальных компетенций и эмоционального интеллекта. В этом аспекте цифровые технологии играют важную роль, предоставляя возможности для организации совместных проектов и онлайн-игр, стимулирующих взаимодействие между учащимися. Так, использование платформы *Minecraft: Education Edition* позволяет детям коллективно создавать виртуальные пространства, решать задачи и осваивать навыки командного взаимодействия. Подобный формат не только способствует развитию творческих способностей, но и укрепляет коммуникативные умения [2].

Помимо этого, цифровые ресурсы обеспечивают условия для построения индивидуализированных образовательных маршрутов. С помощью специальных программ педагог получает возможность отслеживать динамику успехов каждого ребёнка, своевременно выявлять трудности и корректировать процесс обучения в соответствии с потребностями ученика.

При этом применение цифровых технологий предполагает от учителей не только владение педагогическими методиками, но и достаточный уровень цифровой грамотности. Важно, чтобы специалисты были готовы осваивать новые инструменты и методы работы. Проведение мастер-классов и семинаров по использованию цифровых ресурсов в коррекционной деятельности способствует профессиональному росту и формированию сообщества педагогов, объединённых стремлением повысить качество образования для детей с ООП.

Высокой эффективностью обладает комбинированный подход, сочетающий традиционные методы и современные цифровые средства. Например, педагог может начать урок с объяснения нового материала привычным способом, а затем перейти к интерактивным заданиям на планшете или компьютере. Такой подход позволяет учитывать разнообразие стилей обучения и создавать сбалансированный образовательный процесс.

Особое внимание следует уделять формированию позитивного эмоционального климата на занятиях. Цифровые технологии могут активно способствовать этому. К примеру, использование музыкальных приложений для фонового сопровождения помогает создать расслабленную атмосферу и

повысить концентрацию внимания. Включение элементов геймификации, в свою очередь, усиливает мотивацию и делает обучение более увлекательным.

Взаимодействие с родителями играет важную роль в успешной реализации коррекционной работы, и здесь особое значение имеет информирование их о возможностях цифровых технологий в обучении детей. Проведение родительских собраний с демонстрацией используемых цифровых ресурсов, а также организация совместных занятий с участием родителей способствует укреплению связи между школой и семьёй. Такой подход позволяет сформировать единую образовательную среду, где ребёнок получает поддержку как дома, так и в классе [3].

Итак, использование цифровых технологий в работе с детьми с ООП открывает перед педагогами и учениками новые перспективы. Они не только повышают эффективность обучения, но и способствуют формированию инклюзивной образовательной среды, в которой каждый ребёнок имеет возможность развиваться в соответствии со своими способностями. Включение цифровых инструментов в учебный процесс помогает педагогам более гибко адаптировать материалы и методики, делая образование доступным, разнообразным и увлекательным для всех детей вне зависимости от их особенностей.

Проведённый анализ позволяет утверждать, что использование цифровых технологий в коррекционно-развивающей работе с детьми с задержкой психического развития (ЗПР) обладает значительным потенциалом для повышения эффективности образовательного процесса. Цифровые инструменты обеспечивают возможность гибкой адаптации содержания и методик обучения в соответствии с индивидуальными особенностями детей, что особенно важно при работе с данной категорией обучающихся.

Интерактивные приложения, мультимедийные ресурсы и онлайн-платформы создают условия для формирования устойчивой учебной мотивации, развития познавательной активности, коррекции нарушений и компенсации дефицитов в психическом развитии. Их применение способствует не только усвоению академических знаний, но и развитию коммуникативных умений, социально-эмоциональных навыков, а также формированию положительной учебной мотивации.

Важным результатом интеграции цифровых технологий является создание инклюзивной образовательной среды, позволяющей детям с ЗПР включаться в активную познавательную деятельность и взаимодействие со сверстниками. При этом особое значение приобретает комбинированный подход, сочетающий традиционные коррекционные методики и современные цифровые ресурсы, что обеспечивает целостность и системность коррекционно-развивающей работы.

Следует подчеркнуть, что успешное применение цифровых технологий требует от педагогов-дефектологов не только владения специальными методиками, но и достаточного уровня цифровой компетентности. Повышение

квалификации специалистов в данном направлении является важным условием повышения качества коррекционно-развивающей помощи детям с ЗПР.

Таким образом, цифровые технологии выступают как эффективный инструмент в коррекционной педагогике, способствующий индивидуализации обучения, повышению его результативности и созданию условий для полноценного личностного развития детей с задержкой психического развития [4].

Список использованной литературы

1. Васильева И. А., Осипова Е. М., Петрова Н. Н. Психологические аспекты применения информационных технологий // Вопросы психологии. 2022. №3
2. Гнездилова О. Н. Психологические аспекты инновационной деятельности педагога // Психологическая наука и образование. — 2016. — № 4. — С. 61–65.
3. Нарзулаев С. Б., Петухов Н. А., Ковтун Н. В. Педагогические условия использования информационных технологий в обучении детей с особыми образовательными потребностями // МНКО. — 2019. — №1. — С.157–160.
4. Баенская Е.Р. -Помощь в воспитании детей с особым эмоциональным развитием (ранний возраст). Рассматривает ранние этапы эмоционального развития и особенности диагностики аффективных нарушений, включая варианты аутизма, М-2019.

ОӘЖ 376

ЕРЕКШЕ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУ

Қамытбек А.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются особенности работы с детьми с особыми образовательными потребностями в условиях инклюзивного обучения. Раскрываются основные принципы и педагогические подходы, обеспечивающие эффективное обучение и развитие таких детей. Особое внимание уделяется роли учителя, индивидуализации учебного процесса, сотрудничеству с родителями и созданию благоприятной социальной среды. Автор подчеркивает, что успешная работа с детьми с особыми потребностями требует профессиональной подготовки педагогов, междисциплинарного взаимодействия и формирования толерантного отношения в обществе. Инклюзивное образование рассматривается как важный фактор гуманизации современной школы и воспитания культуры равенства и уважения.

Summary: The article examines the features of working with children with special educational needs in the context of inclusive education. It highlights the main pedagogical principles and approaches that ensure effective learning and development for such children. Particular attention is given to the teacher's role, the individualization of the learning process, cooperation with parents, and the creation of a supportive social environment. The author emphasizes that successful work with children with special needs requires professional teacher training, interdisciplinary collaboration, and the development of a tolerant and inclusive attitude in society. Inclusive education is presented as an essential factor in the humanization of modern schooling and the promotion of equality and respect.

Қазіргі таңда әлемдік және ұлттық білім беру жүйесі инклюзивті бағытқа бет бұрып отыр. Бұл үрдістің басты мақсаты – барлық балалардың, соның

ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ЕБҚ) балалардың да сапалы білім алуына тең мүмкіндік жасау. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы мен «Инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамасы» да осы бағытты қолдайды. Ерекше қажеттіліктері бар балалар деп — дене, психикалық, интеллектуалдық, сөйлеу немесе әлеуметтік дамуында тұрақты немесе уақытша қиындықтары бар, бірақ әлеуеті мен мүмкіндігіне сай білім алу құқығына ие балаларды айтамыз.

Бүгінгі қоғамда мұндай балаларды оқыту мен тәрбиелеу тек арнайы мекемелердің ғана емес, жалпы білім беретін мектептердің де міндеті болып отыр. Сондықтан педагогтардан кәсіби дайындық, икемді әдістемелік тәсілдер және адамгершілік тұрғыдан жоғары жауапкершілік талап етіледі. Ерекше балалармен жұмыс жүргізу – бұл жай ғана педагогикалық міндет емес, бұл адамды тұлға ретінде қабылдап, оның мүмкіндігін ашуға бағытталған ізгілікті іс-әрекет [1].

Инклюзивті білім беру идеясын жүзеге асыруда басты назар баланың жеке ерекшелігі мен қажеттілігін ескере отырып, дамуына қолайлы орта құруға аударылады. Бұл бағыт педагогика мен психологияның, әлеуметтік жұмыс пен медицинаның бірлескен қызметін қажет етеді. Ерекше қажеттіліктері бар балаларды оқыту мен тәрбиелеу барысында олардың әлеуетін ашуға, қоғамға бейімделуіне және өз орнын табуына жағдай жасау – заманауи педагогтың негізгі миссиясы болып табылады.

Ерекше қажеттіліктері бар балалар түрлі категорияларға бөлінеді: көру қабілеті бұзылғандар, есту қабілеті төмендер, сөйлеу тілі бұзылғандар, ақыл-ой дамуында артта қалғандар, тірек-қимыл аппараты бұзылғандар, мінез-құлқы мен эмоциялық дамуында ауытқулары барлар және күрделі немесе көп бұзылыстары бар балалар. Әр категорияның өзіндік ерекшелігі мен педагогикалық тәсілдері бар.

Мысалы, көру қабілеті бұзылған балаларда кеңістікті бағдарлау мен визуалды ақпаратты қабылдау қиындайды, сондықтан оларға тактильді және есту арқылы тануға негізделген әдістер тиімді. Есту қабілеті төмен балалар үшін көрнекілік, ым-ишара тілі мен жазбаша коммуникация маңызды. Ал сөйлеу тілінде бұзылысы бар балаларға логопедиялық көмек қажет. Тірек-қимыл аппараты бұзылған балалармен жұмыс барысында физиологиялық қолдау мен арнайы техникалық құралдар пайдаланылады.

Ақыл-ой дамуы тежелген немесе ақыл-ойы кем балалармен жұмыс жүргізу кезінде оқыту қарқыны баяу, тапсырмалардың көлемі аз, ал қайталау жиі болуы тиіс. Эмоциялық-еріктік ауытқулары бар балаларға жеке психологиялық қолдау мен сенім атмосферасы маңызды. Осы ерекшеліктерді ескермейінше, оқу-тәрбие үдерісінің тиімділігі төмендейді [2].

Арнайы педагогика (дефектология) ерекше балалардың даму заңдылықтарын зерттеп, оларды оқыту мен тәрбиелеудің әдістемелік жүйесін қалыптастырады. Арнайы педагогиканың басты қағидаты – тұлғалық-бағдарлы көзқарас. Бұл дегеніміз әр баланың даму мүмкіндігін, қабілетін және қызығушылығын ескеру арқылы оның жеке әлеуетін ашу.

Педагогикалық процесте келесі ұстанымдар басшылыққа алынады [3]:

1. Инклюзивтілік қағидаты – барлық балаларды оқу процесіне тең дәрежеде қатыстыру;

2. Жеке-дара оқыту қағидаты – баланың даму деңгейі мен мүмкіндігіне қарай тапсырмалар беру;

3. Қолжетімділік қағидаты – оқу материалын жеңілден күрделіге қарай түсінікті етіп ұсыну;

4. Ынтымақтастық пен қолдау қағидаты – мұғалім, ата-ана және бала арасындағы сенімді қарым-қатынас орнату;

5. Кешенділік қағидаты – педагогикалық, психологиялық, медициналық және әлеуметтік көмек түрлерін біріктіру.

Мұндай қағидаттарды ұстана отырып, педагог баланың оқуда және өмірде табысқа жетуіне жол ашады.

Ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс жүргізуде дәстүрлі әдістермен қатар, арнайы түзету-педагогикалық технологиялар қолданылады. Олардың ішінде ең тиімділері мыналар [4]:

– Дифференциалды оқыту – тапсырмаларды әр баланың мүмкіндігіне қарай бейімдеу;

– Топтық және жұптық жұмыс әдістері – балалардың өзара қарым-қатынасын дамыту;

– Жобалық әдіс – баланың қызығушылығына сай шағын зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру;

– Ойын технологиясы – оқытуды қызықты, эмоционалды тартымды ету;

– Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар – мультимедиялық материалдар мен интерактивті құралдар арқылы оқыту;

– Түзету-жаттығу әдістері – логопедиялық, психологиялық және моторлық жаттығулар.

Мысалы, логопедиялық сабақтарда артикуляциялық жаттығулар мен дыбыстарды дұрыс айтуға бағытталған ойындар кеңінен қолданылады. Көру қабілеті бұзылған балалар үшін Брайль әліпбиі, рельефті карталар мен макеттер пайдаланылады. Есту қабілеті бұзылғандармен жұмыс кезінде визуалды тіректер мен бейнежазбалар маңызды рөл атқарады.

Оқыту процесі тек білім берумен шектелмей, баланың әлеуметтік дағдыларын дамытуға бағытталуы тиіс. Бұл ретте педагог баланы өзіне сенімді, қоғамға бейім, өз пікірін айта алатын тұлға ретінде қалыптастыруға ықпал етеді.

Ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс жүргізу мұғалімнен ерекше дайындықты қажет етеді. Ол тек пәндік білімге ғана емес, сонымен қатар арнайы педагогика, инклюзивті білім беру әдістемесі, психология және дефектология салаларындағы білімге де ие болуы тиіс.

Педагогикалық шеберлік тек кәсіби біліктілікпен шектелмейді. Мұғалімде шыдамдылық, эмпатия, мейірімділік, шығармашылық ойлау сияқты қасиеттер болуы керек. Ерекше балалармен жұмыс кезінде мұғалімнің

эмоционалды тепе-теңдігі, сабырлығы және жағымды көзқарасы — оқу процесінің табысты болуына тікелей әсер етеді.

Этикалық тұрғыдан педагог әр баланың ар-намысын құрметтеп, оны қоғамның толыққанды мүшесі ретінде қабылдауы керек. Бұл балаларға «ерекше» деген таңба емес, «дара тұлға» ретінде қарау — қазіргі заманғы инклюзивті педагогиканың басты талабы.

Ерекше қажеттіліктері бар балалардың дамуы мен әлеуметтенуінде ата-ананың рөлі айрықша. Педагог ата-анамен бірлесіп жұмыс істегенде ғана нәтижеге қол жеткізуге болады. Мұндай өзара байланыс «мектеп — ата-ана — қоғам» үштігінің тұрақты серіктестігі арқылы жүзеге асады.

Мұғалім ата-аналарға баланың ерекшеліктерін түсіндіріп, оны қолдау жолдарын үйретуі керек. Сонымен қатар, қоғамда ерекше балаларға деген төзімділік пен қолдау мәдениетін қалыптастыру да маңызды. Мектепте инклюзивті орта құру тек материалдық жағдайды емес, сонымен қатар рухани және әлеуметтік ахуалды да қамтиды.

Қазіргі таңда Қазақстанда инклюзивті білім беруді қолдайтын мемлекеттік бағдарламалар жүзеге асырылуда. Арнайы педагогтар, логопедтер, дефектологтар, психологтар және әлеуметтік қызметкерлер бірлесіп жұмыс істейді. Мұның барлығы ерекше қажеттіліктері бар балалардың өмір сапасын жақсартуға және олардың қоғамда өз орнын табуына мүмкіндік береді.

Инклюзивті білім беруді енгізуде бірқатар қиындықтар бар. Ең алдымен, бұл — кадр тапшылығы. Арнайы педагогтар мен логопедтердің жетіспеушілігі оқу сапасына әсер етеді. Сондай-ақ кей мектептерде материалдық-техникалық база жеткіліксіз, оқу кабинеттері мен түзету құралдары аз.

Тағы бір мәселе — қоғамның сана-сезімі. Кейде ата-аналар ерекше балаларды жалпы сыныпқа қабылдауға қарсылық танытады. Бұл жағдайлар инклюзивті процестің баяу жүруіне әкеледі.

Аталған мәселелерді шешу үшін төмендегідей шаралар қажет:

- Арнайы педагогтарды дайындау мен біліктілігін арттыру жүйесін жетілдіру;

- Мектептерді түзету құралдарымен, көмекші технологиялармен қамтамасыз ету;

- Мұғалімдер мен ата-аналарға арналған семинарлар мен тренингтер ұйымдастыру;

- Қоғамда толеранттылық пен өзара құрмет мәдениетін насихаттау;

- Ерекше балалардың жетістіктерін көрсететін әлеуметтік жобаларды көбейту.

Бұл бағыттағы жұмыс тек білім саласының емес, тұтас қоғамның міндеті. Себебі ерекше бала — қоғамның ажырамас бөлігі, оның дауысы естілуі тиіс.

Ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс жүргізу — күрделі, бірақ аса маңызды педагогикалық және әлеуметтік процесс. Ол мұғалімнен кәсіби шеберлікті, жан-жақты білімді және зор мейірімділікті талап етеді. Мұндай балалардың әрқайсысы — өзінше бір әлем, ал педагогтың міндеті — сол әлемнің есігін ашып, баланың әлеуетін іске асыруына жағдай жасау.

Инклюзивті білім беру тек ерекше балалар үшін емес, бүкіл қоғам үшін қажет. Себебі ол мейірім мен теңдікке, түсіністік пен сыйластыққа тәрбиелейді. Әр бала – болашақ тұлға, ал оның даму мүмкіндігін шектеу – қоғамның өз әлеуетін шектеу деген сөз.

Сондықтан ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс жүргізу — педагогиканың ең ізгі саласы болып табылады. Бұл бағыттағы табыстың кілті – бірлік пен түсіністік, мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі және қоғамның қолдауы. Инклюзивті білім беру арқылы біз тек балаларды оқытып қана қоймай, адамгершілігі жоғары, әділ және мейірімді қоғам қалыптастырамыз.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы. – Астана: Әділет министрлігі, 2007. – 56 б.
2. Инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық тәсілдері. – Астана: ҚР Білім және ғылым министрлігі, 2015. – 32 б.
3. Мухамбетжанова С.Т. Арнайы педагогика: оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 248 б.
4. Выготский Л.С. О дефектологии: избранные труды. – Москва: Педагогика, 1995. – 320 с.

ОӘЖ 159.9

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА АУЫЗША ЖӘНЕ ЖАЗБАША КЕРІ БАЙЛАНЫСТЫҢ ӘСЕРІН САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

Қанатқызы Р.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье проводится сравнительный анализ влияния устной и письменной обратной связи на формирование учебной мотивации у школьников. Рассматриваются психологические и педагогические аспекты, включая развитие самостоятельности, эмоциональной устойчивости и когнитивной активности. Показано, что устная обратная связь стимулирует краткосрочную мотивацию и активное участие в уроке, тогда как письменная способствует долгосрочному развитию навыков самоконтроля и стратегий обучения. Делается вывод о необходимости комбинированного применения обоих видов обратной связи для эффективного формирования учебной мотивации.

Summary: The article presents a comparative analysis of the impact of oral and written feedback on the development of students' learning motivation. Psychological and pedagogical aspects are examined, including the enhancement of autonomy, emotional stability, and cognitive activity. It is shown that oral feedback stimulates short-term motivation and active classroom participation, while written feedback promotes long-term self-regulation skills and learning strategies. The study concludes that a combined use of both feedback types is essential for effectively fostering learning motivation.

Білім беру процесінде оқушылардың оқу мотивациясын қалыптастыру педагогикалық зерттеулердің маңызды мәселелерінің бірі болып табылады. Мотивация – бұл тұлғаның белгілі бір әрекетті орындауға ішкі ынтасы мен әрекетке бағытталған психологиялық құралы. Оқу мотивациясы оқу процесінде

табысты болуға ықпал ететін негізгі факторлардың бірі болып саналады. Сондықтан оқытушылар үшін оқушылардың мотивациясын тиімді қалыптастыру педагогикалық практиканың өзекті міндеттерінің бірі болып табылады.

Кері байланыс оқу процесінің маңызды компоненті ретінде қарастырылады. Кері байланыс арқылы оқушы өзінің оқу нәтижелерін, қателіктерін және жетістіктерін біледі, ал мұғалім оқушының білім деңгейін бағалап, қажетті түзетулер енгізеді [1]. Кері байланыс оқушылардың оқу мотивациясына тікелей әсер етеді, себебі ол олардың оқу белсенділігін арттыруға, өзін-өзі жетілдіруге және оқу тапсырмаларын тиімді орындауға ынталандырады. Кері байланыстың бірнеше түрі бар, бірақ педагогикалық практикада ең кең қолданылатындары – ауызша және жазбаша кері байланыс.

Ауызша кері байланыс – бұл мұғалім мен оқушы арасындағы тікелей вербалды коммуникация, мұнда оқушының жұмысын бағалау, түзету және мадақтау сөз арқылы беріледі [2]. Ауызша кері байланыс оқушыларға жылдам жауап алуға мүмкіндік береді, бұл олардың мотивациясын жоғарылатады. Сонымен қатар, ауызша кері байланыс интерактивті сипатқа ие, себебі оқушы өз сұрақтарын қоя алады, түсінбеген тұстарын нақтылай алады және оқу материалын толық меңгеруге мүмкіндік алады. Бұл тәсіл эмоционалды қолдауды қамтамасыз етеді, оқушының өзіне деген сенімін арттырады және оқу процесіне белсенді қатысуына ықпал етеді.

Жазбаша кері байланыс – бұл оқушының жұмысын жазбаша түрде бағалау, түзету және ұсыныстар беру. Жазбаша кері байланыс оқу материалын қайта қарауға, қателіктерді талдауға және өз қателіктерінен сабақ алуға мүмкіндік береді. Бұл тәсіл әсіресе күрделі тапсырмалар мен аналитикалық жұмыстарды орындау кезінде тиімді. Жазбаша кері байланыс оқушыға нақты ұсыныстар береді, оның оқу стратегияларын жетілдіруге және оқу әрекеттерін жүйелі түрде жоспарлауға ықпал етеді. Сонымен қатар, жазбаша кері байланыс оқушыға өз нәтижесін объективті бағалауға, өзін-өзі реттеу дағдыларын дамытуға және оқу мотивациясын арттыруға мүмкіндік береді [3].

Кері байланыстың осы екі түрін салыстырмалы талдау психологиялық және педагогикалық зерттеулерде кеңінен қарастырылған. Ауызша кері байланыс жылдамдық пен эмоциялық әсер арқылы мотивацияны арттырады, ал жазбаша кері байланыс оқушының аналитикалық ойлау қабілетін дамытуға және өзін-өзі бағалауды жетілдіруге бағытталған. Зерттеулер көрсеткендей, ауызша кері байланыс оқушылардың қысқа мерзімді мотивациясына және сабақтағы белсенділікке әсер етсе, жазбаша кері байланыс ұзақ мерзімді мотивацияны қалыптастыруға, оқу стратегияларын жетілдіруге және білім сапасын арттыруға ықпал етеді.

Ауызша кері байланыстың тиімділігін арттыру үшін мұғалімнің коммуникативтік дағдылары маңызды рөл атқарады. Педагог оқушыға нақты, түсінікті және конструктивті жауап беруге тиіс, сондай-ақ позитивті эмоциялық атмосфераны қалыптастыру қажет. Мысалы, оқушының күш-жігерін мойындау, жетістіктерін мадақтау және қателіктерін түзету үшін нақты кеңестер беру оқу

мотивациясын арттырады. Сонымен қатар, ауызша кері байланыс барысында мұғалім оқушының эмоциялық жағдайын ескеруі қажет, өйткені теріс бағалау немесе сын мотивацияға кері әсер етуі мүмкін.

Жазбаша кері байланысты тиімді қолдану үшін мәтіннің құрылымы мен мазмұны маңызды. Жазбаша кері байланыс нақты, қысқа және мақсатқа бағытталған болуы керек. Мысалы, оқушының жұмысындағы жетістіктерді көрсету, қателіктерді анықтау және оларды түзету жолдарын ұсыну мотивацияны арттыруға ықпал етеді. Жазбаша кері байланыс студенттің оқу материалын қайта қарауына, өзін-өзі талдауына және оқу стратегияларын дамытуына мүмкіндік береді [4]. Сонымен қатар, жазбаша кері байланыс оқушыларға оқу материалын қадамдық түрде меңгеруге жағдай жасайды, бұл олардың когнитивті белсенділігін және ұзақ мерзімді мотивациясын қолдайды.

Кері байланыстың оқу мотивациясына әсерін салыстырмалы зерттеулер көрсеткендей, әртүрлі жастағы және деңгейдегі оқушыларға кері байланыстың түрлері әртүрлі әсер етеді. Мысалы, бастауыш сынып оқушылары үшін ауызша кері байланыс тиімді, себебі ол эмоциялық қолдауды қамтамасыз етеді және оқушылардың белсенділігін арттырады. Ал орта және жоғары сынып оқушылары үшін жазбаша кері байланыс тиімді, себебі ол өздігінен талдау жасауға, оқу стратегияларын жетілдіруге және ұзақ мерзімді мотивацияны қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, зерттеулер көрсеткендей, ауызша және жазбаша кері байланыстың комбинациясы оқу мотивациясын максималды түрде арттыруға ықпал етеді.

Кері байланысты қолдану кезінде мотивациялық теорияларды ескеру маңызды. Мысалы, өзін-өзі анықтау теориясы (Deci & Ryan, 1985) бойынша, оқушылардың ішкі мотивациясын арттыру үшін олар өз әрекеттеріне жауапкершілік сезінуі керек. Ауызша және жазбаша кері байланыс осы процеске ықпал етеді: ауызша кері байланыс оқушылардың жетістіктерін нақтылап, эмоциялық қолдау көрсетсе, жазбаша кері байланыс олардың өзіндік талдау жасау қабілетін дамытады. Сонымен қатар, мотивациялық теорияларға сәйкес, кері байланыс нақты мақсаттар мен жетістіктерді көрсету арқылы оқу мотивациясын тұрақты түрде қалыптастырады.

Кері байланысты тиімді пайдалану үшін педагогикалық әдістер мен стратегияларды қолдану қажет. Мысалы, ауызша кері байланыс кезінде мұғалім сұрақ-жауап, пікірталас, рөлдік ойындар сияқты интерактивті әдістерді қолдануы мүмкін. Бұл оқушылардың белсенділігін арттырады, өз ойын білдіруге және проблемаларды шешуге мүмкіндік береді. Жазбаша кері байланыс кезінде мұғалім талдау жазбалары, есептер, эссе және рефлексиялық жұмыстар арқылы оқушылардың ойлау қабілетін және оқу мотивациясын дамытуға жағдай жасайды.

Қорыта келе, ауызша және жазбаша кері байланыстың оқушылардың оқу мотивациясына әсері әртүрлі, бірақ бір-бірін толықтырады. Ауызша кері байланыс оқушылардың қысқа мерзімді мотивациясын, эмоциялық тұрақтылығын және сабақтағы белсенділігін арттыруға бағытталған. Жазбаша кері байланыс ұзақ мерзімді мотивацияны, өзін-өзі реттеу қабілеттерін және оқу

стратегияларын жетілдіруге ықпал етеді. Екі түрдің үйлесімді қолданылуы оқу мотивациясын максималды түрде қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Заманауи білім беру практикасында ауызша және жазбаша кері байланысты тиімді пайдалану оқушылардың оқу мотивациясын тұрақты түрде арттыруға, когнитивті және эмоционалды дамуын қолдауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, кері байланысты дұрыс ұйымдастыру педагогтың кәсіби шеберлігін арттырады және оқушылардың оқу нәтижелерін жақсартуға ықпал етеді. Бұл зерттеу оқу мотивациясын қалыптастыруда кері байланыстың рөлін терең түсінуге және педагогикалық практикада тиімді әдістерді қолдануға бағытталған.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Климова Е. Ю. Психология обучения: учебное пособие. — М.: Просвещение, 2019. — 312 с.
2. Иванов А. П., Смирнова Н. В. Дистанционное обучение и обратная связь: теория и практика. — СПб.: Питер, 2021. — 256 с.
3. Deci E.L., Ryan R.M. Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness. — New York: Guilford Press, 2017. — 400 p.
4. Сергеева Т. А. Влияние устной и письменной обратной связи на учебную мотивацию школьников // Педагогика и психология образования. — 2022. — № 4. — С. 32-45.

ОӘЖ 376.4

АУТИЗМ СПЕКТРІ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРДА ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Қахарманова П.Қ., Өскен А.Б., Куатбекова Ж.Ж.
Ғылыми жетекші: PhD, қауым. профессор Ешенкулова Д.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются основные принципы, условия, алгоритм и формы организации коррекционной работы. Описана программа формирования коммуникативных умений, а также раскрыты методы, приёмы и способы их освоения. методика развития речевой коммуникации у детей с расстройствами аутистического спектра.

Summary: The article discusses the basic principles, conditions, algorithm and forms of organization of correctional work. A program for the formation of communicative skills is described, as well as methods, techniques and ways of mastering them. methods of speech communication development in children with autism spectrum disorders.

Аутизмдегі басты қиындық-баланың басқалармен өзара әрекеттесуінің бұзылуы. Осыған байланысты коммуникативті дағдыларды дамыту аутизм спектрінің бұзылыстарын психологиялық-педагогикалық түзетудің басым бағыттарының бірі ретінде қарастырылады.

Психолінгвистикалық тәсілде сөйлеу, когнитивтік және әлеуметтік даму арасындағы байланысты қалыптастыруға, сөйлеу құрылымын, оның семантикалық мағынасын қалыптастыруға, сондай-ақ коммуникативті сөйлеуді

оның мағынасына сәйкес әртүрлі әлеуметтік контексттерде қолдану мүмкіндігіне ерекше назар аударылады.

Қарастырылған тәсілдердің әрқайсысының өзіндік күшті жақтары мен шектеулері бар. Осыған байланысты көптеген заманауи зерттеушілер аутизмді бар балаларға түзету көмегі мен оқытудың ең үлкен әсері әртүрлі тәсілдерді біріктіріп қолдану арқылы берілетінін атап өтті. Бұл жағдайда олардың біреуі негіз ретінде таңдалады, ал басқа бағыттарға қатысты түзету, дамыту және оқыту әдістері мен әдістері қосымша қолданылады [1].

Көптеген авторлар көбінесе әмбебап сипаттағы бірдей әдістемелік әдістерге жүгінеді. Оларға, мысалы, эхолалияны арандату, түсініктеме беру, анықтамаларды пайдалану, күшейту және т.б. қоса, сөйлеуді белсендіру әдістері жатады.

Нәтижесінде психологтар, дефектологтар, логопедтер, қосымша білім беру мұғалімдері, аутизмді бар балалармен жұмыс істейтін тәрбиешілер, сондай-ақ олардың ата-аналары коммуникативті дағдыларды оқытудың мазмұны мен әдістерін таңдауда жиі қиындықтарға тап болады. Сонымен қатар, мұндай балаларда коммуникативті мінез-құлық үлгілерін қалыптастыру олардың әлеуметтенуіне байланысты қиындықтарды жеңуге айтарлықтай көмектеседі.

Қарым-қатынас дағдыларын қалыптастырудағы түзету жұмыстарының принциптері қарым-қатынас дағдыларын қалыптастырудағы түзету жұмыстары жалпы, түзету педагогикасы мен арнайы психологияда жасалған келесі принциптер негізінде жүзеге асырылады:

- кешенді экспозиция;
- жүйелілік;
- қарапайымнан күрделіге дейін оқыту;
- көріну;
- оқытудың сараланған тәсілінің принциптері;
- жеке көзқарас;
- рухани жақтың басқа жақтарымен сөйлеу байланыстары даму.

Әрбір принципке толығырақ тоқталайық.

Кешенді әсер ету принципі осы баламен және оның ата-анасымен жұмыс істейтін барлық мамандардың психологиялық-педагогикалық түзету процесіне қатысуын, өзара әрекеттесуін және ынтымақтастығын қамтиды. Осы шартты сақтау түзету жұмыстарының тиімділігін едәуір арттыруға мүмкіндік береді.

Аутизм спектрінің бұзылуы бар балалар пайда болған дағдыларды бір әлеуметтік жағдайдан екіншісіне ауыстыруда айтарлықтай қиындықтарға тап болатыны белгілі. Мысалы, бала маманмен қарым-қатынас кезінде сыныпта белгілі бір қарым-қатынас дағдысын қолдана алады, бірақ басқа адамдармен қарым-қатынас кезінде оның берілуін өз бетінше жүзеге асыра алмайды. Психологиялық-педагогикалық түзету процесіне қатысушылардың максималды санын қосу осы қиындықтарды едәуір дәрежеде жеңуге, коммуникативті дағдыларды күнделікті өмір жағдайларына ауыстыруға және оны нығайтуға мүмкіндік береді. Бұл жағдайда балаға әсер етуді үйлестіру және синхрондау қажет, оған баланың ата-анасының, басқа отбасы мүшелерінің, дефектологтың,

психологтың, логопедтің және т.б. тығыз өзара әрекеттесуі мен ынтымақтастығы арқылы ғана қол жеткізіледі [2].

Жүйелілік принципі коммуникацияны дамыту процесінде тұрақты оқыту мен тұрақты тәжірибенің қажеттілігін болжайды. Аутизмі бар балалардың негізгі қиындықтарының бірі-күнделікті өмірде қажет болатын қарым-қатынас дағдыларын өз бетінше меңгере алмау. Мақсатты және дәйекті оқыту бұл мәселені жеңуге мүмкіндік береді.

Түзету жұмыстары логикалық дәйектілікпен құрылуы керек: алдымен қарапайым дағдылар қалыптасады, содан кейін күрделі. Сонымен, алғашқы кезеңдерде балалар өтініштерді білдіруге және сұхбаттасушының назарын аударуға, кейінірек қажетті ақпаратты алу үшін сұрақтар қоюға үйретіледі. Бастапқыда баланы ересек адамның жеке сұрақтарына жауап беруге үйретеді, содан кейін диалог жүргізудің күрделі дағдысы.

"Қарапайымнан күрделіге" принципі жүйелілікпен тығыз байланысты және тапсырмалардың біртіндеп күрделенуін болжайды. Мысалы, алдымен бала сұраныстың өрнегін бір сөзбен, содан кейін екі сөзден тұратын сөз тіркесін, кейінірек қысқа фразаны және соңында кеңейтілген мәлімдемені игереді.

Осылайша, сөйлеу коммуникациясының дамуы кезең-кезеңімен, сөйлеу құрылымдарының біртіндеп күрделенуімен жүреді, бұл балаға фразалық сөйлеуді дәйекті меңгеруге мүмкіндік береді.

Көрнекілік принципі аутизмі бар балаларға коммуникативті дағдыларды үйрету процесін едәуір жеңілдететін визуалды қолдауды қолданудың маңыздылығын көрсетеді. Мұндай балалар символдық жүйелерді игеруде қиындықтарға тап болатыны белгілі, оның ішінде сөйлеу мен айтылғанның мағынасын түсінуде. Бұл белгілі бір коммуникативті функцияларды орындау үшін сөйлеуді қолдануды қиындатады. Көрнекі құралдарды қолдану бұл мәселені шешуге көмектеседі: нақты заттар, пиктограммалар, объектілер, құбылыстар мен оқиғалар бейнеленген иллюстрациялар.

Мысалды қарастырайық: бала алма алғысы келеді, бірақ оны сөзбен сұрау қиынға соғады. Мұндай жағдайда ол алманың суреті бар пиктограмманы көрсете алады. Бұл басқаларға оның ниетін түсінуге, сәйкес сөздерді айтуға (мысалы: "алма бер") және өтінішті орындауға мүмкіндік береді.

Көрнекі қолдау даму деңгейі жоғары балалармен жұмыс істеу кезінде де маңызды. Сонымен, баланы өткен күнгі оқиғаларды сипаттауға үйрете отырып, сіз оған осы оқиғалардың суреттерін ұсына аласыз және сұрақ қоя аласыз: "бүгін не істедің?». Бұл әдіс жауапты тұжырымдауды жеңілдетеді.

Сонымен қатар, эмоцияларды білдіру қабілетін қалыптастыру кезінде әртүрлі эмоционалды күйлерді көрсететін пиктограммаларды қолданған жөн.

Аутизм спектрі бұзылған балаларда қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру психологиялық-педагогикалық түзетудің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Аутизмнің ерекшеліктері, басқалармен өзара әрекеттесу қиындықтарында және сөйлеу дамуының шектеулерінде көрінеді, жүйелі және мақсатты тәсілді қажет етеді. Жүйелілік, көрнекілік принциптерін қолдану,

сондай-ақ коммуникативті міндеттердің кезең-кезеңімен күрделенуіне сүйену балалардың сөйлеу және вербалды емес қарым-қатынас дағдыларын біртіндеп игеруіне жағдай жасайды [3].

Түзету жұмыстарының тиімділігі көбінесе дәстүрлі педагогикалық технологиялар мен визуалды қолдау құралдарын (пиктограммалар, тақырыптық суреттер, фотосуреттер) қамтитын әртүрлі әдістер мен тәсілдерді кешенді қолдануға байланысты. Бұл тәсіл әртүрлі бағыттардың табиғи интеграциясын қамтамасыз етеді және балалардың өтініштерді білдіру, оқиғаларға түсініктеме беру, сұрақтар қою, сондай-ақ эмоцияларды білдіру және диалогты сақтау қабілеттерін сәтті қалыптастыруға ықпал етеді.

Осылайша, аутизм спектрі бұзылған балалардағы қарым-қатынасты дамыту күнделікті өзара әрекеттесудегі қиындықтарды жеңу құралы ғана емес, сонымен бірге оларды әлеуметтендірудің, қоғамға бейімделудің және жалпы өмір сапасын арттырудың маңызды шарты болып табылады [4].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Хаустов А.В. Основные направления, принципы и условия эффективного формирования коммуникативных навыков у детей с аутизмом // Аутизм и нарушения развития. – 2018. - №4. – С. 34-40
2. Морозов С.А., Морозова Т.И. клинический полиморфизм и вариативность образования детей с аутизмом // аутизм и нарушения развития, 2019, 14, №4. 2.
3. Довбня С., Залогина А., Монова И. Дети с расстройствами аутистического спектра в детском саду и школе: практики с доказанной эффективностью. — спб.: 2018.
4. Шрамм, Р. Детский аутизм и авт: терапия, основанная на методах прикладного анализа поведения/пер. с англ. -екатеринбург, 2018.

ОӘЖ 37.013

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ АТА-АНАЛАРЫМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУДІ ҰЙЫМДАСТЫРУҒА ДАЯРЛАУ

Қожабек А.М.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты профессиональной подготовки будущих педагогов-психологов к работе с родителями обучающихся. Определяется роль коммуникативных, психологических и этических компетенций студентов в процессе формирования профессиональной готовности. Подчеркивается эффективность интерактивных методов и практической подготовки в высших учебных заведениях.

Summary: The article examines theoretical and practical aspects of professional preparation of future educational psychologists for working with students' parents. The study highlights the role of communicative, psychological, and ethical competencies in forming students' professional readiness. The effectiveness of interactive methods and practical training in higher education institutions is emphasized.

Бүгінгі білім беру жүйесінде педагог-психолог мамандығы оқушының жан-жақты дамуын қамтамасыз ететін маңызды компоненттердің бірі ретінде

қарастырылады. Педагог-психологтың кәсіби құзыреттілігінің негізін оның білім алушылардың ата-аналарымен тиімді қарым-қатынас орнатып, ынтымақтастықта жұмыс жүргізу қабілеті құрайды. Бұл қабілет тек оқушының психологиялық жағдайына ғана емес, сонымен қатар оның оқу мотивациясына, тұлғалық дамуына және әлеуметтік бейімделуіне де тікелей ықпал етеді.

Заман талабына сай педагогикалық тәжірибе көрсеткендей, мектеп пен отбасы арасындағы байланыс көбінесе жеткіліксіз деңгейде ұйымдастырылған, бұл өз кезегінде оқушылардың дамуына кері әсер етуі мүмкін. Осыған байланысты болашақ педагог-психологтарды жоғары оқу орындарында ата-аналармен жұмыс жүргізуге кәсіби тұрғыдан даярлау өзекті мәселе болып отыр.

Ғылыми зерттеулердің көрсеткені бойынша, ата-аналармен тығыз ынтымақтастық орната білетін педагог-психолог оқушылардың жеке тұлғалық, эмоционалдық және әлеуметтік дамуына оң әсер етеді. Мұндай ынтымақтастық педагогика мен психология саласындағы мамандардың кәсіби деңгейін арттыруға, мектептегі әлеуметтік-психологиялық климатты жақсартуға мүмкіндік береді. Сондықтан педагогикалық білім беру жүйесінде болашақ мамандарды аталған бағытта тиімді дайындау маңызды ғылыми және практикалық міндет болып табылады.

Болашақ педагог-психологтың кәсіби даярлығы білім, білік, дағдылар және тұлғалық қасиеттер жүйесінен тұрады. Бұл жүйенің негізгі мақсаты – студенттің психологиялық-педагогикалық құзыреттілігін қалыптастыру. Кәсіби құзыреттілік құрамына мынадай компоненттер кіреді:

– Коммуникативтік қабілеттер: педагог-психолог ата-аналармен ашық, конструктивті және сенімді қарым-қатынас орната білуі қажет. Коммуникация мәдениеті осы маманның кәсіби тиімділігінің негізгі көрсеткіші болып табылады.

– Эмпатия және эмоционалдық тұрақтылық: әрбір отбасы мен оқушының ерекшелігін түсіне алу, олардың психологиялық жағдайын дұрыс бағалай білу маңызды. Эмпатия педагог-психологқа қиын жағдайларды конструктивті шешуге мүмкіндік береді.

– Психологиялық кеңес беру дағдылары: ата-аналардың сұрақтарына кәсіби тұрғыдан жауап беру, диагностикалық нәтижелерді түсіндіру және оқушының дамуын бақылау.

– Конфликтологиялық және фасилитациялық дағдылар: мәселелер туындаған жағдайда бейтарап медиатор ретінде әрекет ету қабілеті, екі тарап арасындағы түсініспеушілікті шешуге мүмкіндік береді.

– Этикалық нормаларды сақтау: педагогикалық және психологиялық қызмет барысында моральдық, этикалық және заңдық талаптарды сақтау.

Осы дағдылардың үйлесімді түрде дамуы болашақ мамандардың кәсіби мотивациясын арттырып, мектеп пен отбасы арасындағы сенімді және тұрақты қарым-қатынасты қамтамасыз етеді.

Ата-ана мен мектеп арасындағы өзара қарым-қатынас оқушының тұлғалық дамуы, оқу жетістіктері және әлеуметтік бейімделуі үшін шешуші рөл

атқарады. Педагог-психолог бұл үдерісте медиаторлық қызмет атқарып, ата-ана мен педагог арасындағы диалогты ұйымдастырады.

Болашақ мамандар ата-аналармен жұмысты бірнеше бағытта ұйымдастыруы тиіс:

- Педагогикалық-психологиялық ағарту: семинарлар, тренингтер, ашық сабақтар арқылы ата-аналардың психологиялық сауаттылығын арттыру.

- Диагностика және кеңес беру: психологиялық тестілеу және бақылау нәтижелерін ата-аналарға түсіндіру, кеңестер беру.

- Отбасылық қиындықтарды шешуге қолдау көрсету: эмоционалдық тұрақтылықты қалыптастыруға көмектесу, тәрбиелік қиындықтарды шешуге бағытталған ұсыныстар беру.

- Ата-аналар клубтары мен ашық кездесулер ұйымдастыру: тәжірибе алмасу, пікірталастар және ынтымақтастықты нығайту.

Бұл бағыттар педагог-психологтың кәсіби рөлін нақты анықтап, оқушының дамуына оң әсер етуге мүмкіндік береді.

Болашақ педагог-психологтарды ата-аналармен жұмыс жүргізуге даярлау жоғары оқу орындарында арнайы пәндер мен практикалық компоненттер арқылы жүзеге асырылады.

- Теориялық білім беру: «Отбасы психологиясы», «Педагогикалық коммуникация», «Кәсіби этика және деонтология» пәндері студенттерге теориялық негіз береді.

- Интерактивті оқыту әдістері: рөлдік ойындар, тренингтер, психологиялық кейс-стади арқылы практикалық дағдылар қалыптасады.

- Педагогикалық практика: мектептер мен психологиялық орталықтарда нақты ата-аналармен жұмыс жүргізу тәжірибесін алу, нақты жағдайларда дағдыларды дамыту.

- Рефлексия және өзін-өзі талдау: студенттер өз тәжірибесін бағалай отырып, кәсіби құзыреттілігін жетілдіреді.

Осы тәсілдер теория мен практиканы тиімді үйлестіруге мүмкіндік береді және болашақ мамандардың кәсіби даярлығын арттырады.

Болашақ педагог-психологтардың ата-аналармен жұмысқа дайындық деңгейін бағалау келесі көрсеткіштер арқылы жүзеге асырылады:

- теориялық білімнің тереңдігі және практикалық қолдану қабілеті;
- психологиялық кеңес беру техникасын меңгеру деңгейі;
- ата-аналармен қарым-қатынас стилінің конструктивтілігі;
- кәсіби этикалық нормаларды сақтау;
- шығармашылық және зерттеушілік белсенділік.

Жүйелі бағалау студенттердің кәсіби әлеуетін арттырып, мектеп пен отбасы арасындағы байланысты нығайтуға мүмкіндік береді.

Болашақ педагог-психологтың негізгі кәсіби рөлі – ата-аналар мен мектеп арасындағы байланысты тиімді ұйымдастыру. Бұл рөлдің тиімділігі келесі факторларға тәуелді:

- ✚ кәсіби білім деңгейі және психологиялық дайындығы;
- ✚ коммуникативтік дағдылар мен эмпатия;

- ✚ этикалық жауапкершілік және кәсіби мәдениет;
- ✚ өзін-өзі бағалау және рефлексия қабілеті.

Педагог-психолог осы компоненттердің үйлесімін сақтай отырып, ата-аналармен конструктивті және сенімді қарым-қатынас орната алады, бұл оқушының дамуына оң әсер етеді.

Қазіргі ғылыми зерттеулер болашақ педагог-психологтарды дайындау жүйесінде практикалық компоненттің маңыздылығын атап көрсетеді. Студенттер тек теориялық біліммен шектелмей, нақты мектеп жағдайында ата-аналармен жұмыс жүргізу арқылы кәсіби құзыреттілігін жетілдіруі қажет. Психологиялық тренингтер, рөлдік ойындар және кейс-стади әдістері оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, мамандарға нақты тәжірибе береді.

Сонымен қатар, халықаралық тәжірибеде ата-аналармен жұмыс жүргізу тиімділігін арттыру мақсатында арнайы бағдарламалар мен мастер-класстар қолданылады. Бұл тәсіл студенттердің кәсіби мәдениетін қалыптастырып, коммуникативтік және психологиялық дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді.

Болашақ педагог-психологтарды білім алушылардың ата-аналарымен жұмыс жүргізуге даярлау – мектептегі әлеуметтік-психологиялық климатты жақсарту мен оқушылардың жан-жақты дамуының негізгі факторы болып табылады. Жоғары оқу орындары оқу процесіне интерактивті әдістерді, тренингтерді және практикалық компоненттерді енгізу арқылы студенттердің кәсіби құзыреттілігін тиімді түрде қалыптастыра алады.

Психологиялық тұрғыдан дайын, коммуникативті және этикалық жауапкершілігі жоғары мамандар ғана мектеп пен отбасы арасындағы байланыс жүйесін сенімді түрде ұйымдастыра алады. Осылайша, болашақ педагог-психологтарды ата-аналармен жұмыс жүргізуге даярлау – білім беру сапасын арттырудың стратегиялық бағыты болып табылады.

Мақалада көрсетілген теориялық және практикалық ұсыныстар педагогикалық білім беру бағдарламаларын жетілдіруде, студенттердің кәсіби даярлығын арттыруда, сондай-ақ мектеп пен отбасы арасындағы ынтымақтастықты нығайтуда қолданылуы мүмкін.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Ахметов, С. Ж. Педагогикалық психология: оқу құралы. – Алматы: «Білім», 2020. – 256 б.
2. Баймұханова, Г. К. Психологиялық-педагогикалық кеңес беру әдістемесі. – Астана: «Қазақ университеті баспасы», 2019. – 198 б.
3. Зейнолдин, М. Р. Отбасы психологиясы және мектеппен өзара әрекет. – Алматы: «Рауан», 2021. – 312 б.
4. Peterson, D., & Henson, R. Parent-Teacher Collaboration in Educational Psychology. – New York: Routledge, 2020. – 214 p.

ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДІҢ АДАМНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҒЫНА ӘСЕРІ

Куаныш А.Е., Абдрасилова А.Н., Рақымжан Ж.А.

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Алимкулова У.К.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматривается влияние цифровых технологий и социальных сетей на психическое здоровье человека в современном обществе. Анализируются как положительные, так и отрицательные психологические эффекты использования интернета и социальных медиа, включая возникновение стресса, тревожности и эмоционального напряжения. Также обсуждаются современные методы психологической поддержки и самоуправления в цифровой среде, а также подходы к сохранению психического здоровья молодежи и взрослых. Учитывая социокультурный контекст Казахстана, исследуются пути эффективного использования внутренних ресурсов личности при взаимодействии с цифровыми технологиями.

Summary: The article explores the impact of digital technologies and social networks on an individual's mental health in modern society. Both positive and negative psychological effects of internet and social media use are analyzed, including the emergence of stress, anxiety, and emotional strain. Contemporary methods of psychological support and self-management in the digital environment are also discussed, along with approaches to maintaining mental health among youth and adults. Taking into account the socio-cultural context of Kazakhstan, the article examines ways to effectively utilize an individual's internal resources when interacting with digital technologies.

Бүгінгі күнде цифрлық технологиялар мен әлеуметтік желілер адам өмірінің ажырамас бөлігіне айналды. Қоғамдағы қарқынды ақпараттық-ағарту, ғаламтор және әлеуметтік платформалардың кең таралуы адамдардың қарым-қатынасын, білім алуын, жұмыс істеуін және көңіл көтеруін түбегейлі өзгерткенін көреміз. Дегенмен, бұл процестердің психологиялық денсаулыққа тигізетін әсері екі жақты: оң жақтары бар болса, сонымен қатар теріс салдары да жоқ емес. Осы мақалада цифрлық технологиялар мен әлеуметтік желілердің психологиялық тұрғыдан әсерін, оның себептері мен салдарын, сонымен бірге бұл мәселелерді шешу жолдарын қарастырамыз.

Цифрлық технологиялар мен әлеуметтік желілердің даму контексті

Соңғы онжылдықта интернеттің, смартфондардың және түрлі әлеуметтік платформалардың пайда болуы әлем тұрғындарының коммуникация тәсілдерін түбегейлі өзгертті. Әлеуметтік желілер (Facebook, Instagram, TikTok, Twitter, және т.б.) ақпарат алмасудың жаңа форматын қалыптастырып, адамдар арасындағы шекараларды жойды. Бұл мүмкіндік кез келген адамға өз пікірін білдіруге, жаңалықтармен бөлісуге, қоғамдық пікір қалыптастыруға жол ашты.

Қазақстанда да цифрлық технологияларды пайдалану қарқынды өсуде. Елдегі жастардың басым бөлігі әлеуметтік желілерді күнделікті қолданады, бұл олардың әлеуметтік өміріне және психологиялық жай-күйіне тікелей әсер етеді.

Әлеуметтік желілердің адамның психологиялық денсаулығына оң әсері

Цифрлық құралдар мен әлеуметтік желілердің көмегімен адамдар өзара байланыс орната алады, географиялық шектеулерді жеңеді. Бұл әсіресе пандемия кезеңінде маңызды болды. Онлайн платформа арқылы психологиялық кеңес алуға, қолдау көрсетуге, ақпарат алмасуға мүмкіндік артты.

Сонымен қатар, әлеуметтік желілерде психологиялық ресурстар, мотивациялық контенттер көптеп таралуда. Адамдар өздерін қызықтыратын тақырыптар бойынша топтарға қосылып, ұқсас мүдделері бар адамдармен араласа алады. Бұл әлеуметтік қолдаудың, өзін-өзі дамыту мен стресспен күресудің тиімді құралы бола алады.

Цифрлық технологиялардың және әлеуметтік желілердің психологиялық қауіптері

Алайда, цифрлық кеңістікте ұзақ уақыт болудың және әлеуметтік желілерді шамадан тыс қолданудың психологиялық зияны да анық байқалады. Бірінші кезекте, әлеуметтік желілердегі контенттің артық ағыны адамның эмоциялық күйіне теріс әсерін тигізеді. Ақпараттың шексіз ағынына төтеп беру қиын, бұл когнитивті жүктемені арттырады.

Екіншіден, әлеуметтік желілерде салыстыру феномені кең тараған. Адамдар өз өмірін басқалардың идеалдандырылған бейнесімен салыстырып, өздерін төмен сезінуі мүмкін. Бұл өз кезегінде өзін-өзі бағалаудың төмендеуіне, көңіл-күйдің нашарлауына және депрессиялық күйзелістерге әкеледі.

Үшіншіден, кибербуллинг (онлайн әлімжеттік) және виртуалды кеңістіктегі агрессия да адамның психологиялық денсаулығына қауіп төндіреді. Әлеуметтік желілерде жасырын түрде орын алатын бұл құбылыстар көптеген адам үшін стресстік факторға айналады.

Сонымен қатар, цифрлық тәуелділік – бұл заманауи қоғамның өзекті мәселесі. Телефонға, әлеуметтік желілерге тәуелділік психологиялық және физикалық денсаулыққа зиян келтіреді, ұйқысыздық, зейіннің төмендеуі сияқты проблемаларды туындатады.

Қазақстандағы жағдай және ұлттық ерекшеліктер

Қазақстан қоғамында да цифрлық технологиялардың психологиялық әсері соңғы жылдары көп талқыланып келеді. Елде интернетке қолжетімділік жақсарып, әлеуметтік желілерді қолдану қарқынды өсті. Бұл оң өзгерістермен қатар, жас ұрпақ арасында психологиялық мәселелердің де көбеюіне алып келуде.

Қазақстандық мәдениет пен ұлттық менталитет цифрлық кеңістіктегі мінез-құлық пен психологиялық реакцияларға әсер етеді. Мысалы, отбасылық құндылықтар мен дәстүрлер стресспен күресуде ішкі ресурстар ретінде маңызды рөл атқарады. Бұл жағдай психологиялық қызмет көрсету мен цифрлық сауаттылықты дамытуда ескерілуі тиіс.

Стрессті басқару және психологиялық қолдау жолдары

Цифрлық технологиялар мен әлеуметтік желілердің психологиялық қауіптерін азайту үшін кешенді шаралар қажет. Оларға мыналар жатады:

- Цифрлық сауаттылықты арттыру — пайдаланушыларды ақпаратты сын тұрғысынан қабылдауға үйрету, қауіпсіздік ережелерін түсіндіру.

- Уақытты басқару дағдыларын қалыптастыру — әлеуметтік желілерді шектеулі қолдану, онлайн және офлайн өмірдің балансын сақтау.

- Психологиялық қолдау жүйелерін дамыту — онлайн кеңес беру қызметтерін жетілдіру, стресске қарсы тренингтер мен семинарлар өткізу.

- Отбасылық және қоғамдық қолдауды күшейту — ұлттық құндылықтарды насихаттау, эмоционалды тұрақтылықты нығайту.

Қорытынды

Қазіргі заманғы цифрлық технологиялар мен әлеуметтік желілер адамның өмірін жеңілдетіп, жаңа мүмкіндіктер ашса да, олардың психологиялық денсаулыққа тигізетін әсері күрделі және көпқырлы болып отыр. Қазақстан қоғамында бұл мәселе өзекті және оны шешуде ұлттық ерекшеліктерді ескере отырып кешенді тәсіл қажет.

Цифрлық әлемдегі қауіптерді түсініп, олардан қорғану әдістерін меңгеру — жеке адамның және қоғамның психикалық саулығын сақтау үшін маңызды. Сондықтан, цифрлық сауаттылықты арттыру, психологиялық қызметтердің қолжетімділігін қамтамасыз ету, отбасылық және қоғамдық қолдауды нығайту — заманауи қоғамдағы басты міндеттердің бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Айтмұханбетова Қ.Б. (2020). Психология негіздері. — Алматы: Білім, 176 б.
2. Бақытбекова Д.С., Мұратова Г.Т. (2021). Цифрлық технологиялар мен әлеуметтік желілердің жастардың психологиялық денсаулығына әсері. — Алматы психология журналы, №2, 45-52 б.
3. Жұмабаев М.Б. (2019). Қазіргі замандағы интернет тәуелділігі және оның психологиялық салдары. — Қоғам және психология, №3, 58-63 б.
4. Нұрғалиева А.С., Сейсенова А.Б. (2021). Қазіргі жастар арасындағы стресс себептері мен оны басқару жолдары. — Психология және педагогика журналы, №4, 89–93 б.
5. Қойшыбаев Б.Т. (2023). Жеке тұлғаның күйзелістік жағдайлармен күресі: ұлттық мәдениет контексінде. — Қоғам және психология, №2, 58–63 б.
6. Назарбаев Н.Ә. (2017). Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. — Егемен Қазақстан, 12 сәуір.
7. Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігі (2023). Халықтың психикалық денсаулығын сақтау жөніндегі ұлттық бағдарлама. — Астана.
8. Әбдіқалықова А.Ж. (2022). Әлеуметтік желілердің жасөспірімдер мен жастардың психологиялық денсаулығына әсері. — Психологиялық зерттеулер журналы, №1, 24-30 б.
9. Жолдасбекова Р.Т. (2020). Цифрлық технологиялардың адамның психикасына әсері және оны басқару әдістері. — Психология және әлеуметтік даму, №3, 75-82 б.
10. Мұратбекова Г. (2021). Интернет және әлеуметтік желілердегі ақпарат ағынының адам психологиясына ықпалы. — Алматы: Қазақ гуманитарлық зерттеулер журналы, №5, 32-38 б.

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТҮЗЕТУ. БАЛАЛАР МЕН ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ МІНЕЗІНДЕГІ КЕМШІЛІКТЕРДІ ТҮЗЕТУ

Қуанышбекқызы А., Керімбай Ұ.М., Исабекова А.А.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Манабаева С.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматриваются особенности формирования недостатков в характере детей и подростков и определение эффективных путей их исправления

Summary: this article discusses the features of the formation of shortcomings in the character of children and adolescents and the identification of effective ways to correct them.

Балалар мен жасөспірімдердің мінезін қалыптастыру және түзету мәселесі қазіргі психология мен педагогикадағы маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Балалық және жасөспірімдік кезеңде тұлғаның белсенді қалыптасуы жүреді, мінез-құлық үлгілері бекітіледі, әлеуметтік көзқарастар қалыптасады. Алайда дамудың қолайсыз жағдайлары, педагогикалық немқұрайлылық, эмоционалды қарым-қатынастың жетіспеушілігі немесе қоршаған ортаның теріс әсері мінездегі кемшіліктерге әкелуі мүмкін. Мұндай кемшіліктерге агрессивтілік, оқшаулану, өзіне деген сенімсіздік, жалқаулық, жауапсыздық, жанжал және басқа көріністер жатады. Оларды уақтылы диагностикалау және түзету тұлғаның үйлесімді дамуы үшін өте маңызды[1].

Мінез-бұл адамның қоршаған әлемге, басқа адамдарға және өзіне деген көзқарасын анықтайтын тұрақты жеке ерекшеліктерінің жиынтығы. К. К. Платоновтың пікірінше, кейіпкер тұлға құрылымының орталық элементі болып табылады және әртүрлі жағдайларда адамның мінез-құлқының ерекшелігін анықтайды. Мінездегі кемшіліктердің қалыптасуы бірқатар факторларға байланысты болуы мүмкін[2]:

- * баланың тұқым қуалайтын ерекшеліктері мен темпераменті;
- * отбасылық тәрбие стилі (авторитарлық, гипер-қамқоршы немесе рұқсат етуші);
- * ата-аналардың назары мен эмоционалды жылуының болмауы;
- * мектеп ортасының теріс әсері және құрдастарымен тұлғааралық қарым-қатынас;
- * отбасының әлеуметтік-экономикалық жағдайлары.

Жасөспірім - бұл әсіресе осал кезең, өйткені бала Тәуелсіздік пен тануға ұмтылады, бірақ өзін-өзі бағалау мен әлеуметтік бейімделу қиындықтарына тап болады. Егер уақтылы түзету жүргізілмесе, осы жастағы мінездің кемшіліктері орнығып, ересек өмірге ауысуы мүмкін. Балалық шақта мінез енді ғана қалыптаса бастайды, ал жасөспірімде ол тұрақты қасиеттерге ие болады. Мінездің кемшіліктері толық әлеуметтенуге кедергі келтіретін жағымсыз қасиеттер немесе екпін түрінде көрінеді[3]. Олардың ең көп тарағандары: агрессивтілік, қыңырлық, өзіне деген сенімсіздік, мазасыздықтың жоғарылауы, оқшаулану, жанжал және жауапсыздық. Мінездің кемшіліктерін түзету

психологиялық-педагогикалық құралдардың тұтас кешенін пайдалануды қамтиды. Ең тиімді бағыттардың ішінде:

1. Жеке және топтық психокоррекция. Ол адекватты өзін-өзі бағалауды қалыптастыруға, коммуникативті дағдыларды дамытуға, агрессия мен мазасыздықты жоюға бағытталған. Тәжірибеде ойын әдістері, өзіне деген сенімділік тренингтері, өзін-өзі бақылауды дамытуға арналған жаттығулар қолданылады.

2. Арт-терапия және театрландырылған іс-шаралар. Шығармашылық белсенділік балалардың өзін-өзі көрсетуіне ықпал етеді, ішкі шиеленісті азайтады, тұйықталу мен мазасыздықты жеңуге көмектеседі.

3. Отбасылық психотерапия және ата-аналарға педагогикалық қолдау. Кемшіліктерді түзету отбасылық тәрбиенің ерекшеліктерін ескерусіз мүмкін емес. Ата-аналарға жағымды мінез-құлық үлгілерін қалыптастыру, авторитаризмнен немесе шамадан тыс жұмсақтықтан аулақ болу ұсынылады.

4. Әлеуметтік-педагогикалық қолдау. Қолайлы мектеп ортасын ұйымдастыруды, жасөспірімнің оқуда, спортта немесе шығармашылықта өзін-өзі табысты жүзеге асыруы үшін жағдай жасауды қамтиды.

Осылайша, балалар мен жасөспірімдердің мінезіндегі кемшіліктерді түзету мұғалімнің, психологтың, отбасының және баланың ынтымақтастығына негізделген жан-жақты болуы керек[4].

Баланың табиғаты қоршаған әлеммен және жақын ортамен өзара әрекеттесу процесінде қалыптасады. Балалар мен жасөспірімдердегі мінездің кемшіліктері олардың әлеуметтенуін және одан әрі дамуын едәуір қиындатуы мүмкін. Алайда, уақтылы диагноз қою және түзетудің психологиялық-педагогикалық әдістерін қолдану олардың көріністерін азайтуға және жағымды жеке қасиеттерді қалыптастыруға мүмкіндік береді[5]. Түзету жұмыстарының тиімділігі жеке және топтық әдістерді, отбасымен жұмыс істеуді және қолайлы білім беру ортасын құруды қамтитын кешенді тәсілмен анықталады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Арғынбаева Г. С. Жасөспірімдердің мінез-құлық ерекшеліктерін түзетуде психологиялық қолдаудың маңызы. – Қазақстан Республикасы Педагогика және Психология Журналы, 2018.
2. Сатыбалдиева А. Т. Жасөспірімдердің агрессивті мінез-құлқын түзетуге арналған тренингтік бағдарламалар. – Психология және Дефектология, 2020.
3. Ибраева Ж. К. Балалардағы мінез-құлық ауытқуларын жеңудің педагогикалық шарттары. – Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Хабаршысы, 2019.
4. Ермекова А. С. Жасөспірімдердің әлеуметтік бейімделуіндегі қиындықтар және оларды түзету жолдары. – Психология ғылымдарының зерттеулері, 2021.
5. Қуанышбаева А. Б. Мінез-құлықтағы девиациялар мен олардың алдын алу: мектеп психологының рөлі. – ҚР Білім беру мәселелері журналы, 2017.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ОЙЛАУЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Куанышбекқызы Н., Қантай Ә.Н., Базарбай Н.П.
Ғылыми жетекші: п.ғ.к., аға оқытушы Исабаева А.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматриваются педагогические и психологические основы формирования творческого мышления учащихся. Анализируется содержание понятия творческого мышления, его структурные компоненты и особенности развития. Автор описывает эффективные методы и технологии, используемые в развитии творческих способностей учащихся, и предлагает пути повышения их учебно-познавательной активности. В статье показана эффективность таких подходов, как проектный метод, исследовательская работа, игровые технологии, стратегии критического мышления. Результаты исследования доказывают, что формирование навыков творческого мышления способствует развитию у учащихся собственного мнения, воображения, способности к самостоятельному принятию решений.

Summary: This article examines the pedagogical and psychological foundations of the formation of students' creative thinking. The content of the concept of creative thinking, its structural components and development features are analyzed. The author describes effective methods and technologies used in developing students' creative abilities and suggests ways to enhance their learning and cognitive activity. The article shows the effectiveness of such approaches as the project method, research work, game technologies, and critical thinking strategies. The results of the study prove that the formation of creative thinking skills contributes to the development of students' own opinions, imagination, and the ability to make independent decisions.

Қазіргі білім беру жүйесінде шығармашылық ойлау оқушы тұлғасының негізгі сапаларының бірі ретінде қарастырылады. ХХІ ғасырдың басты талабы – ойлай білетін, ізденімпаз, жаңашыл, дербес шешім қабылдай алатын тұлға тәрбиелеу. Сондықтан мектепте оқушылардың шығармашылық ойлау қабілеттерін дамытуға ерекше назар аударылады.

Шығармашылық ойлау – жаңа идея тудыруға, әдеттегі шешімдерден өзгеше жол табуға, күрделі мәселені ерекше тәсілмен шешуге бағытталған ойлау әрекеті. Психологтардың пікірінше, шығармашылық ойлау:

Дивергенттік ойлау – мәселенің бірнеше шешімін таба білу;

Фантазия мен қиялдың дамуы – жаңа бейнелер мен идеяларды елестету қабілеті;

Сын тұрғысынан ойлау – өз және өзгенің пікірін талдау, бағалау дағдысы;

Шешім қабылдаудағы дербестік – тәуелсіз ой қорытып, жаңа нәтиже шығара алу [1].

Шығармашылық құзыреттілікті қалыптастыру дегеніміз — студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамыта отырып, ойлаудың, интеллектуалдық белсенділіктің жоғары деңгейіне шығу, жаңаны түсіне білуге, дәстүрлі өнерді, білімді қолдана білу, жан-жақты ізденуге бағыттауды қалыптастыру.

Бүгінгі таңда әр пәннің оқытылуы баланың жан-жақты дамытуды көздеу, бала бойындағы шығармашылық қабілетін дамыту, оның дербестігі мен белсенділігіне дұрыс бағыт беру сияқты мәселелерді жан-жақты шешу қажеттілігі ескерілуде. Білім берудегі шынайы мақсат адамға белгілі бір білімді жеткізу ғана емес, сондай-ақ оның рухани, адамгершілік тұрғыдағы мәнін дамыту. Бүгінгі таңда балалардың өмірден өз орнын табуы үшін өз бойындағы табиғи дарыны мен қабілетінің ашыла түсуіне де көмектесудің қажеттілігі арта түсуде. Өзін-өзі тану баланы жолдастары арасында өзін сыйлата білуге, өзін-өзі жетілдіріп, басқадан үлгі алуға, қоршаған орта жағдайында өзіне-өзі бағыт алуына, өз бетінше бір шешім айта алуына, әр іске жауапкершілікпен қарауға тәрбиелейді. Бірақ бұл жолда мұғалімге үлкен шығармашылық пен ізденіс керек. Онсыз ұстаздың бала жүрегіне жол табуы мүмкін емес [2].

Шығармашылық — құзыреттілік — қолөнер және тағы басқа да әрекеттің нәтижелі түрлері туралы білім негізіне алғашқы қызығушылықтың оянуы.

Шығармашылық-эстетикалық құзыреттілік — әлемге саналы және белсенді эстетикалық көзқарастың тууы, көркем-шығармашылық қабілеттің байқалуы, қоршаған ортаны эстетикалық тұрғыда қабылдауға дайын болуы. Шығармашылыққа тәрбиелеу көркем-эстетикалық құзыреттіліктерді қалыптастыруды көздейді, соның ішінде:

- көркем ойлаудың қарапайым дағдыларын көрсетуі;
- көркем бейнелерді өзара салыстыра білуі;
- бейнелеу өнерінде бұйымдарының қызметі мен оларды жасаушылар туралы білуі;
- кескіндеменің бейнелі мазмұнына эмоционалды көңіл бөлуі мен көркем бейнелердің көңіл- күйін түсінуі;
- халықтық-қолданбалы өнерінің кейбір түрлері туралы білуі;
- шығармашылықпен бейнелеу, сәндік іс-әрекеттің дағдылары мен білігінің болуы [3].

Шығармашылық білім беру саласындағы педагогикалық процеске қойылатын талаптар:

- 1.эстетикалық талғамы бар, оны балаларға үйретуге қабілетті;
- 2.педагогикалық процесті Қазақстан Республикасы халықтарының этномәдени дәстүрлері негізінде құрады;
- 3.өзінің шығармашылық қабілетін қандай да бір іс-әрекет аясында көрсетеді;
- 4.әр баланың шығармашылық әлеуетін оның жеке өсуі үшін пайдаланады [4].

Егеменді еліміздің ең басты мақсаты өркениетті елдер қатарына көтерілу болса, ал өркениетке жетуде жан-жақты дамыған, рухани бай тұлғаның алатын орны ерекше. Қазіргі білім берудің басты мақсаты да сол жан-жақты дамыған, рухани бай жеке тұлға қалыптастыру болып табылады. Мұндай жағдайларда болашақ мұғалімнің жетекші кәсіптік қасиеттеріне мыналар жатады: шығармашылық ойлауын дамыту; кәсіби белсенділік; ақпаратпен жұмыс істеудің әдіснамалық білімдері мен тәсілдерін меңгеру; іс-әрекеттің жаңа түрлерін меңгеруге дайындығы мен қабілеттілігі; кәсіби-тұлғалық даму мен жетілуге деген қажеттілік.

Қазіргі білім беру жүйесінде шығармашылық ойлау оқушы тұлғасының негізгі сапаларының бірі ретінде қарастырылады. ХХІ ғасырдың басты талабы – ойлай білетін, ізденімпаз, жаңашыл, дербес шешім қабылдай алатын тұлға тәрбиелеу. Сондықтан мектепте оқушылардың шығармашылық ойлау қабілеттерін дамытуға ерекше назар аударылады.

Шығармашылық ойлау – жаңа идея тудыруға, әдеттегі шешімдерден өзгеше жол табуға, күрделі мәселені ерекше тәсілмен шешуге бағытталған ойлау әрекеті. Психологтардың пікірінше, шығармашылық ойлау:

Дивергенттік ойлау – мәселенің бірнеше шешімін таба білу;

Фантазия мен қиялдың дамуы – жаңа бейнелер мен идеяларды елестету қабілеті;

Сын тұрғысынан ойлау – өз және өзгенің пікірін талдау, бағалау дағдысы;

Шешім қабылдаудағы дербестік – тәуелсіз ой қорытып, жаңа нәтиже шығара алу.

Шығармашылық ойлауды қалыптастырудың жолдары

1.Оқыту әдістерін түрлендіру:

Мәселе қою және оны шешуге бағытталған тапсырмалар;

«Ойлан – жұптас – бөліс», «Миға шабуыл», «Дөңгелек үстел» әдістері;

Жобалық жұмыс пен зерттеу тапсырмалары.

2.Ойын элементтерін қолдану:

Рөлдік ойындар, шығармашылық сайыстар, дебаттар;

Логикалық және эвристикалық тапсырмалар.

3.Көркемдік және зерттеушілік әрекет:

Эссе, әңгіме, өлең жазу;

Эксперимент жүргізу, бақылау күнделігін толтыру.

4.Пәнаралық байланыс:Әдебиет, бейнелеу өнері, музыка сабақтарында интеграциялық жұмыстар ұйымдастыру;

Ғылыми жоба қорғау арқылы пәнаралық ойлауын дамыту.

Мұғалім шығармашылық ойлауды дамытуда бағыттаушы, кеңесші рөлін атқарады. Ол оқушының бастамасын қолдап, ашық сұрақтар қояды, қателесуге мүмкіндік береді және ынталандырушы кері байланыс береді.

Оқушылардың шығармашылық ойлауын қалыптастыру – үздіксіз және жүйелі үдеріс. Ол арнайы ұйымдастырылған оқу тапсырмалары, мұғалімнің қолдауы және оқушының белсенділігі арқылы жүзеге асады. Шығармашылық ойлауы дамыған тұлға жаңа жағдайға тез бейімделеді, жаңашыл идеялар ұсына алады және өмірлік мәселелерді тиімді шеше біледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1.Жұмабаева, С. Ш. Шығармашылық ойлау психологиясы. – Алматы: Қазақ университеті, 2021.

2.Әбдіғапбарова, Ұ. Бастауыш мектепте оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту. – Алматы: «Білім», 2020.

3.Қоянбаев, Ж.Б., Қоянбаев, Р.М. Педагогика. – Алматы: «Эверо», 2019.

4.Сухомлинский, В.А. Балаларға жүрек жылуы. – Алматы: Мектеп, 2018.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ГРАЖДАНСКОЙ АКТИВНОСТИ ПОДРОСТКОВ ВО ВНЕКЛАССНОЙ РАБОТЕ

Құрбанәлі М.Ә.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада қосымша сабақтан тыс іс-шаралар арқылы жасөспірімдерде азаматтық белсенділікті қалыптастырудың психолого-педагогикалық механизмдері қарастырылады. Мақалада мотивациялық, құндылықтық, когнитивтік және мінез-құлық компоненттері сипатталады, сондай-ақ жобалық іс-шаралар мен тәлімгерлік әдістерінің рөлі көрсетіледі.

Summary: The article examines the psychological and pedagogical mechanisms for developing civic activity in adolescents through extracurricular activities. The study analyzes motivational, value-based, cognitive, and behavioral components, as well as the role of project-based activities and mentoring. The research highlights how these mechanisms contribute to fostering initiative, social responsibility, and active citizenship among adolescents.

Формирование гражданской активности у подростков является одной из ключевых задач современной системы образования, поскольку оно обеспечивает подготовку молодого поколения к полноценному участию в жизни общества, развитию социальных компетенций и формированию активной жизненной позиции. Особое значение в этом процессе приобретает внеклассная работа, которая позволяет создать условия для практического освоения норм гражданственности, развития инициативности, сотрудничества и ответственности за свои действия. Психолого-педагогические механизмы формирования гражданской активности рассматриваются как совокупность закономерных способов и приемов воздействия на личность подростка, направленных на развитие его ценностных ориентаций, мотивации и социального опыта.

Современная педагогическая практика демонстрирует, что внеклассная деятельность выполняет не только развивающую и воспитательную функцию, но и социально-регулятивную роль. Она обеспечивает подростку пространство для проявления инициативы, принятия решений, участия в коллективных проектах и реализации личного потенциала. В отличие от традиционного учебного процесса, внеклассная деятельность характеризуется большей свободой выбора и более ярко выраженной практической ориентированностью, что создает благоприятные условия для формирования гражданской позиции. Исследования показывают, что систематическое включение подростков в волонтерские проекты, социальные акции, дебаты, молодежные клубы и тематические кружки способствует повышению их социальной компетентности, развитию критического мышления и способности к конструктивной коммуникации.

Психолого-педагогические механизмы формирования гражданской активности можно рассматривать через призму нескольких взаимосвязанных компонентов: мотивационного, ценностного, когнитивного и поведенческого.

Мотивационный компонент включает формирование внутренней потребности участвовать в социальных и общественно значимых процессах. Подростки начинают воспринимать гражданскую активность не как обязанность, а как лично значимую деятельность, способную удовлетворять их потребности в самореализации, признании и принадлежности к группе. Педагогические стратегии, направленные на развитие мотивации, включают стимулирование самостоятельности, предоставление возможностей для выбора форм деятельности, а также создание условий для положительной обратной связи и признания достижений подростков. Мотивационный компонент тесно связан с эмоциональной вовлеченностью, поскольку активное участие сопровождается положительными эмоциями, формирующими устойчивую заинтересованность в гражданских инициативах [1].

Ценностный компонент предполагает формирование системы социальных и гражданских ценностей, осознание роли личности в обществе и ответственности за свои поступки. Важной задачей педагога является моделирование ценностей через демонстрацию примеров социально значимых действий, обсуждение этических вопросов, анализ исторических и современных событий, а также вовлечение подростков в коллективные проекты, где ценности реализуются на практике. Формирование ценностных ориентаций обеспечивает устойчивость гражданской активности, поскольку подросток действует исходя из внутренних убеждений, а не внешнего давления.

Когнитивный компонент направлен на развитие знаний, умений и навыков, необходимых для участия в гражданской жизни. Он включает ознакомление с основами прав и обязанностей граждан, понимание социально-экономических и политических процессов, развитие критического мышления и способности анализировать ситуации. Внеклассная работа предоставляет возможности для реализации когнитивного компонента через интерактивные занятия, дискуссии, проектную деятельность и участие в тренингах. Когнитивные механизмы позволяют подросткам оценивать последствия своих действий, принимать обоснованные решения и эффективно взаимодействовать с окружающими [2].

Поведенческий компонент отражает практическую реализацию гражданской активности. Он проявляется в конкретных действиях подростка: участии в общественных инициативах, волонтерских программах, школьных проектах, социально значимых мероприятиях. Поведенческий компонент формируется через систему поэтапного вовлечения: от наблюдения и участия в коллективных проектах до самостоятельной инициативной деятельности. Подростки учатся координировать свои действия с другими участниками, распределять обязанности, решать конфликты и достигать поставленных целей. Этот компонент тесно связан с развитием коммуникативных навыков и эмоциональной компетентности.

Эффективность формирования гражданской активности во внеклассной работе зависит от педагогических условий, обеспечивающих систематическое воздействие на все компоненты. К ним относятся: создание положительной

образовательной среды, обеспечивающей поддержку инициатив и самостоятельности; использование активных форм работы, таких как проекты, тренинги, дискуссионные клубы; индивидуализация подхода, учитывающая интересы, склонности и личностные особенности подростков; интеграция внеклассной деятельности с учебным процессом и общественными инициативами. Важно, чтобы педагогическая деятельность строилась на принципах сотрудничества, доверия и уважения к личной позиции каждого подростка [3].

Особое значение имеет развитие коммуникативной и эмоциональной компетентности, поскольку гражданская активность предполагает взаимодействие с другими людьми и участие в коллективных процессах. Тренинги по развитию навыков коммуникации, умение слушать, аргументировать свою позицию и учитывать интересы других участников являются важными инструментами формирования гражданской позиции. Эмоциональная компетентность способствует адекватному реагированию на конфликты, повышает устойчивость к стрессовым ситуациям и способствует конструктивной социальной активности.

Важным аспектом является также использование проектного метода в организации внеклассной деятельности. Проектная деятельность позволяет подросткам самостоятельно определять цели, планировать действия, распределять роли и оценивать результаты. Через участие в социальных проектах подростки получают опыт практического решения реальных проблем, что способствует формированию ответственности, инициативности и осознанной гражданской позиции. Исследования показывают, что именно проектная деятельность обеспечивает наиболее высокую степень вовлеченности и устойчивости гражданской активности у подростков.

Кроме того, значимым механизмом является метод наставничества, при котором педагог или старший ученик выступает в роли консультанта и помощника, поддерживающего подростка в реализации инициатив. Наставничество создает доверительную атмосферу, способствует развитию мотивации и уверенности в своих силах, обеспечивает обратную связь и корректировку действий подростка. Этот механизм особенно эффективен для вовлечения подростков с низкой инициативностью или недостаточно развитыми социальными навыками [4].

Внеклассная деятельность также выполняет функцию социальной адаптации и интеграции, поскольку участие в коллективных проектах позволяет подросткам осваивать социальные нормы, формирует навыки сотрудничества и командной работы. Социальная интеграция является важным условием формирования устойчивой гражданской активности, поскольку подросток учится взаимодействовать в рамках коллективных целей, учитывать интересы других участников и видеть значимость своего вклада в общее дело.

Эмпирические исследования подтверждают эффективность описанных психолого-педагогических механизмов. Анализ практики работы школьных клубов, волонтерских программ и проектных инициатив показывает, что

систематическое использование комплексного подхода обеспечивает рост уровня гражданской активности, формирование инициативности, социальной ответственности и позитивной жизненной позиции у подростков. Результаты исследований свидетельствуют о том, что подростки, участвующие во внеклассной деятельности с применением описанных механизмов, демонстрируют более высокую степень вовлеченности в общественную жизнь, лучше развиты навыки коммуникации и критического мышления, а также более устойчивую мотивацию к социальным инициативам.

Таким образом, психолого-педагогические механизмы формирования гражданской активности подростков во внеклассной работе представляют собой интегрированную систему, включающую мотивационные, ценностные, когнитивные и поведенческие компоненты, реализуемые через активные формы педагогического воздействия, проектную деятельность, наставничество и создание поддерживающей образовательной среды. Комплексное применение этих механизмов обеспечивает формирование у подростков устойчивой гражданской позиции, навыков социальной ответственности, инициативности и способности к конструктивной коммуникации. В перспективе развития образования важно продолжать исследование эффективности различных форм внеклассной работы, учитывая индивидуальные особенности подростков и современные социальные вызовы, создавая условия для формирования гражданской активности, способной обеспечить устойчивое развитие общества и подготовку активного, социально ответственного поколения.

Список использованной литературы

1. Выготский, Л. С. Педагогическая психология. — М.: Педагогика, 1991. — 320 с.
2. Давыдова, Н. В. Внеклассная работа как средство формирования гражданской позиции школьников. — М.: Просвещение, 2017. — 256 с.
3. Bronfenbrenner, U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. — Cambridge: Harvard University Press, 1979. — 330 p.
4. Youniss, J., & Yates, M. Community Service and Social Responsibility in Adolescence. — Chicago: University of Chicago Press, 1997. — 288 p.

УДК 159

ВЛИЯНИЕ ГЕЙМИФИЦИРОВАННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА РАЗВИТИЕ МОТИВАЦИИ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РЕФЛЕКСИИ У СТУДЕНТОВ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАПРАВЛЕНИЙ

Майер М.А.

Университет «Мирас», г.Шымкент

Түйін: Мақалада геймификацияланған білім беру технологияларының психолого-педагогикалық бағыттағы студенттердің оқу мотивациясы мен кәсіби рефлексиясының дамуына ықпалы қарастырылады. Геймификация оқу үдерісін белсенді ету, студенттердің танымдық қызығушылығын арттыру және кәсіби өзін-өзі талдау қабілетін қалыптастыру құралы ретінде сипатталады. Зерттеу нәтижелері геймификацияның ішкі мотивацияны күшейтіп, рефлексия мен кәсіби өзіндік сананы дамытатынын көрсетеді.

Summary: The article examines the impact of gamified educational technologies on the development of learning motivation and professional reflection among students of psychopedagogical specializations. Gamification is presented as an effective tool for enhancing cognitive engagement, stimulating intrinsic motivation, and fostering self-reflection in professional training. The findings demonstrate that gamified learning environments contribute to the growth of internal motivation and the development of professional self-awareness and reflective competence.

Современная образовательная среда претерпевает интенсивные изменения под влиянием цифровизации, технологических инноваций и новых требований к профессиональной подготовке специалистов. Одним из ключевых направлений тр

ансформации становится поиск таких педагогических подходов, которые обеспечивают высокую степень вовлечённости студентов, развивают их познавательную активность, стимулируют внутреннюю мотивацию и способствуют формированию профессиональной рефлексии. В этом контексте всё большую актуальность приобретает использование геймифицированных образовательных технологий, интегрирующих игровые элементы в процесс обучения и ориентированных на усиление личностного участия обучающихся в образовательной деятельности.

Проблема формирования внутренней мотивации студентов психолого-педагогических направлений связана не только с усвоением профессиональных знаний, но и с развитием способности осмысливать собственную деятельность, оценивать её эффективность и эмоциональные аспекты. Традиционные формы обучения, опирающиеся на репродуктивные методы, нередко ограничивают возможность проявления субъектности, творческой инициативы и саморефлексии. Геймификация же создает условия, при которых образовательный процесс становится интерактивным и эмоционально насыщенным, а студент оказывается не объектом педагогического воздействия, а активным участником познавательной деятельности.

Понятие геймификации в научной литературе определяется как использование игровых принципов, механик и структур в неигровом контексте, в том числе в обучении. Целью данного подхода является формирование у обучающихся устойчивого интереса к образовательному процессу, развитие когнитивной активности и закрепление знаний через деятельностное включение. Психологические основы геймификации опираются на теорию самодетерминации Э. Деси и Р. Райана, согласно которой внутренняя мотивация возникает при удовлетворении базовых потребностей личности в автономии, компетентности и социальной принадлежности. Игровая форма позволяет удовлетворять эти потребности естественным образом: обучающийся чувствует самостоятельность в принятии решений, получает возможность объективно видеть свои достижения и ощущает сопричастность к коллективному процессу.

В условиях профессиональной подготовки психологов использование геймификации имеет особое значение, так как сочетает когнитивное усвоение знаний с эмоционально-деятельностным опытом. Психологическая профессия

требует развитой эмпатии, способности к саморегуляции и пониманию внутренних состояний других людей. Игровое взаимодействие способствует развитию этих качеств, создавая пространство для проявления инициативы, анализа собственных реакций и формирования внутренней ответственности. Элементы игры стимулируют не только познавательную, но и личностно-эмоциональную вовлечённость, что позволяет студенту пережить ситуацию успеха и почувствовать собственную эффективность [1].

Одним из наиболее значимых эффектов внедрения геймифицированных технологий является их воздействие на учебную мотивацию. Если в традиционной системе обучения мотивация зачастую имеет внешний характер, выраженный в стремлении к получению оценки или одобрения преподавателя, то в геймифицированной среде она становится внутренней. Сам процесс достижения целей, преодоление трудностей и накопление опыта воспринимаются как источник удовлетворения. Студенты начинают ценить не столько результат в виде отметки, сколько сам путь, ведущий к пониманию материала и профессиональному росту. Это особенно важно для будущих педагогов и психологов, поскольку внутренняя мотивация выступает ключевым условием успешного взаимодействия с людьми и устойчивости к профессиональному выгоранию [2].

Геймифицированная образовательная среда способствует формированию атмосферы, в которой ошибки воспринимаются не как неудачи, а как элемент обучения и развития. Это создаёт психологически безопасное пространство, необходимое для рефлексии. Студенты, участвующие в игровых моделях, анализируют собственные действия, обсуждают результаты и вырабатывают стратегии их совершенствования. Подобный опыт развивает способность к самоанализу и формирует основу профессиональной рефлексии, без которой невозможно полноценное становление психолога как специалиста [3].

Профессиональная рефлексия, понимаемая как осмысление субъектом своих действий, их мотивов, целей и последствий, занимает центральное место в структуре профессиональной компетентности психолога. Геймификация, опирающаяся на деятельностный подход, способствует развитию рефлексивных процессов, так как предполагает постоянное взаимодействие между действием и его осмыслением. Игровая ситуация требует принятия решений, прогнозирования результата, анализа полученного эффекта и коррекции стратегии. Таким образом, студент получает опыт не просто выполнения задания, но и его осознания, что соответствует структуре рефлексивного акта.

Кроме того, геймифицированные технологии развивают групповую рефлексивность. В командных форматах обучения студенты обсуждают свои действия, распределяют роли, оценивают вклад каждого участника. В результате возникает эффект совместного осмысления, формирующий профессионально-рефлексивное мышление и навыки коммуникации. Для будущих психологов это имеет особое значение, так как их профессиональная

деятельность будет основана на взаимодействии и анализе межличностных процессов.

Многочисленные исследования подтверждают, что использование геймификации в образовательных программах способствует росту вовлечённости студентов, повышению их познавательной мотивации и улучшению успеваемости. Экспериментальные данные, полученные в различных вузах, показывают, что при внедрении игровых элементов увеличивается активность студентов на занятиях, улучшаются показатели саморегуляции и внутренней ответственности. В частности, отмечается повышение уровня осознанного отношения к учебным задачам и формирование устойчивого интереса к профессиональной деятельности.

Применение геймификации в подготовке психологов требует соблюдения методологических принципов, обеспечивающих связь между игровой формой и содержанием обучения. Игровые элементы должны быть не внешним украшением курса, а органично вписываться в структуру профессиональных компетенций. Только в этом случае достигается эффект синергии между эмоциональной вовлечённостью и когнитивным развитием. Важно, чтобы геймификация не подменяла собой смысловую сторону обучения, а усиливала её за счёт включения личностного и деятельностного компонентов [4].

Особое значение имеет роль преподавателя, выступающего не только организатором, но и фасилитатором процесса. Он направляет внимание студентов на осмысление происходящего, стимулирует обсуждение, задаёт вопросы, способствующие развитию рефлексии. Геймифицированная среда становится эффективной лишь тогда, когда педагог сохраняет баланс между свободой действия студентов и педагогическим сопровождением, обеспечивающим смысловую насыщенность процесса.

С психологической точки зрения геймификация выступает мощным инструментом формирования позитивного эмоционального фона обучения. Эмоции играют важную роль в запоминании, усвоении и применении знаний. Вовлечённость в игровой процесс вызывает чувство удовольствия, интереса и любопытства, что усиливает когнитивные процессы и способствует долговременному усвоению материала. При этом эмоциональная насыщенность обучения формирует у студентов позитивное отношение к будущей профессии, что является важным условием профессиональной идентичности.

Важным аспектом воздействия геймификации является развитие способности к саморегуляции. Игровая форма предъявляет к студенту требования самостоятельного выбора, планирования действий, оценки эффективности, что постепенно переносится на профессиональную деятельность. Студенты учатся принимать решения, контролировать эмоции, анализировать свои достижения и трудности. Таким образом, геймификация способствует становлению метакогнитивных умений, тесно связанных с рефлексивными механизмами профессионального мышления.

Результаты наблюдений показывают, что геймифицированные курсы особенно эффективны на этапах, связанных с формированием практических

навыков и развитием профессиональной идентичности. В ситуациях, где требуется моделирование психологического консультирования, педагогического взаимодействия или диагностики, игровые методы позволяют воссоздать условия профессиональной деятельности в безопасной среде. Студенты получают возможность экспериментировать, совершать ошибки, анализировать их и вырабатывать более адекватные стратегии поведения.

Несмотря на очевидные преимущества, внедрение геймификации сопровождается и рядом трудностей. К их числу относятся риск подмены смыслов чрезмерным акцентом на соревновательности, возможность утраты внутренней мотивации при доминировании внешних стимулов, а также методические сложности интеграции игровых элементов в традиционную образовательную структуру. Преодоление этих трудностей требует осознанного подхода, включающего педагогическое проектирование, адаптацию игровых сценариев к профессиональным задачам и постоянную рефлекссию со стороны преподавателя.

В условиях инновационной образовательной среды геймификация может рассматриваться как средство формирования компетенций XXI века — критического мышления, креативности, коммуникации и коллаборации. Эти качества необходимы не только для успешной профессиональной деятельности, но и для личностного саморазвития будущего специалиста. Включение игровых механизмов в образовательный процесс способствует развитию самостоятельности, ответственности, способности к самооценке и профессиональному самосознанию.

Психолого-педагогические исследования демонстрируют, что именно сочетание когнитивного и эмоционального аспектов обучения обеспечивает устойчивое развитие профессиональной рефлексии. Геймификация, объединяя эти аспекты, формирует у студентов способность воспринимать обучение как пространство личностного роста. Происходит смещение акцента с усвоения знаний к их осмысленному применению, от внешней мотивации — к внутренней, от оценки преподавателя — к самооценке и самопониманию.

Таким образом, геймифицированные образовательные технологии оказывают комплексное влияние на развитие мотивации и профессиональной рефлексии у студентов психолого-педагогических направлений. Они способствуют формированию устойчивого интереса к профессии, развитию эмоциональной устойчивости, способности к анализу собственных действий и осмыслению профессиональных ситуаций. Игровая форма обучения обеспечивает гармоничное сочетание рационального и эмоционального, индивидуального и коллективного, что делает процесс профессиональной подготовки более гибким, личностно ориентированным и эффективным.

Список использованной литературы

1. Деси, Э., Райан, Р. Теория самодетерминации: Внутренняя мотивация в образовательной среде / Э. Деси, Р. Райан. — М.: Психология, 2015. — 320 с.
2. Каплан, А. Игровые технологии в образовательной практике: теория и применение / А. Каплан. — СПб.: Питер, 2018. — 256 с.

3. Prensky, M. Digital Game-Based Learning / M. Prensky. — New York: McGraw-Hill, 2001. — 264 p.
4. Филиппова, Н.В. Геймификация в подготовке специалистов: педагогические и психологические аспекты / Н.В. Филиппова // Психологическая наука и образование. — 2020. — Т. 25, № 3. — С. 45–54.

ОӘЖ 376.1:159.922.7

МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУДЕ БАЛАЛАРДЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ЗИЯТКЕРЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ: ТҮЛҒА ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕР

Мамадалиева К.А., Сарсембай Ұ.А., Сарсенова А.Б.
Ғылыми жетекші: п.ғ.к., қауым. профессор Мауленбердиева Г.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматривается проблема формирования эмоционального интеллекта у детей дошкольного возраста как ключевого фактора их личностного и социального становления. Автор раскрывает сущность понятия «эмоциональный интеллект» в контексте современного образования, основываясь на трудах Д. Гоулмана, Л. С. Выготского, Р. Бар-Она и других ученых. Отмечается, что развитие эмоциональной сферы ребенка осуществляется преимущественно через игру, художественно-творческую деятельность и общение со взрослыми. Особое внимание уделяется роли педагога как эмоционального лидера, использованию арт-терапевтических и интерактивных технологий, а также сотрудничеству с родителями. В статье подчеркивается значимость педагогико-психологического сопровождения и диагностики эмоционального интеллекта с применением современных методик и цифровых средств. Сделан вывод о том, что формирование эмоционального интеллекта является необходимым условием гармоничного развития личности ребенка и его успешной социализации в будущем.

Summary: The article explores the issue of developing emotional intelligence in preschool children as a fundamental component of their personal and social growth. The author defines the concept of “emotional intelligence” in the context of modern education, referring to the works of D. Goleman, L. S. Vygotsky, R. Bar-On, and other scholars. It is emphasized that emotional development occurs primarily through play, creative activities, and communication with adults. The role of the teacher as an emotional leader is analyzed, along with the use of art-therapeutic and interactive methods and close cooperation with parents. The article highlights the importance of psychological and pedagogical support, as well as diagnostic assessment using modern methodologies and digital tools. The conclusion underlines that the formation of emotional intelligence is essential for the harmonious development of a child’s personality and successful social adaptation.

Мектепке дейінгі жастағы балалардың эмоционалдық зияткерлігін қалыптастыру қазіргі заманғы білім беру жүйесінің басты бағыттарының бірі болып отыр. Эмоционалдық зияткерлік ұғымы ХХ ғасырдың соңында ғылымда кеңінен тарай бастады және тұлғаның әлеуметтік бейімделуінің, табысты қарым-қатынас орнатуының, ішкі үйлесімділігінің негізі ретінде қарастырылады. Д. Гоулманның пікірінше, эмоционалдық зияткерлік – бұл адамның өз сезімдерін түсінуі, оларды басқаруы және басқалардың эмоцияларын тану қабілеті (Гоулман, 1995). Мектепке дейінгі кезеңде бұл

қабілет тұлға дамуының іргетасы ретінде маңызды рөл атқарады, өйткені дәл осы жаста эмоциялық тәжірибе, өзін-өзі реттеу және қарым-қатынас дағдылары қалыптасады.

Мектепке дейінгі баланың эмоциялық дамуы когнитивтік және әлеуметтік тәжірибемен тығыз байланысты. Л. С. Выготскийдің мәдени-тарихи тұжырымдамасына сәйкес, баланың психикалық дамуы ересектермен және құрбыларымен қарым-қатынас процесінде жүреді (Выготский, 1984). Сол себепті баланың эмоциялық зияткерлігі де әлеуметтену контекстінде дамиды. Баланың эмоциялық әлемін түсіну, сезімдерін дұрыс білдіру және басқаның эмоциясын тану – педагогикалық әсер мен тәрбиелік ортаның сапасына тәуелді.

Эмоционалдық зияткерліктің негізгі компоненттері – өзін-өзі тану, өзін-өзі реттеу, ішкі мотивация, эмпатия және әлеуметтік дағдылар. Бұл компоненттердің барлығы мектепке дейінгі жаста ойын, қарым-қатынас және шығармашылық әрекет барысында қалыптасады (Бар-Он, 1997). Ойын барысында бала эмоцияларын ашық білдіріп, түрлі рөлдерді орындау арқылы өз сезімін түсінеді және басқалармен эмоционалдық байланыс орнатады. Мұндай әрекеттер баланың эмоциялық тәжірибесін байытады және мінез-құлқын реттеуге ықпал етеді.

Тәрбиеші эмоционалдық зияткерлікті дамытуда жетекші рөл атқарады. Ол балалардың эмоциясын қабылдайтын, түсінетін және бағыттайтын тұлға болуы қажет. Педагогтың эмоционалдық мәдениеті – тәрбиелік процестің тиімділігінің кепілі. Педагогтың өз эмоцияларын дұрыс реттей білуі, балалардың күйзелісін сезінуі және эмпатиялық қолдау көрсетуі – баланың эмоционалдық дамуына тікелей әсер етеді (Зайцева, 2018). Осы тұрғыдан тәрбиешінің кәсіби құзыреттілігі тек пәндік біліммен емес, психологиялық сезімталдықпен де өлшенеді.

Мектепке дейінгі ұйымдарда балалардың эмоционалдық зияткерлігін дамыту үшін әртүрлі педагогикалық-психологиялық тәсілдер пайдаланылады. Соның ішінде ең тиімдісі – ойын технологиялары, арт-терапиялық әдістер және драматизация элементтері. Эмоциялық ойындар («Эмоция айнасы», «Көңіл-күй шеңбері», «Сиқырлы айна») баланың эмоциясын түсінуге және оны вербалды түрде жеткізуге үйретеді. Арт-терапия түрлері – сурет салу, ертегі терапиясы, құммен немесе сумен жұмыс – баланың ішкі әлемін бейнелі түрде ашуға мүмкіндік береді (Леви, 2019). Бұл тәсілдер арқылы бала эмоцияларын басқара білуге, қорқыныш пен қобалжуды жеңуге үйренеді.

Музыка мен қимыл-қозғалыс сабақтары да эмоциялық дамуда маңызды рөл атқарады. Музыканың әсерінен балалардың көңіл-күйі тұрақтанады, ал ырғақ пен қимыл арқылы ішкі эмоциялық энергия бейнелі түрде сыртқа шығарылады. Мысалы, би элементтері немесе қимылдық ойындар кезінде бала қуаныш, қорқыныш, таңдану сияқты сезімдерді еркін білдіреді. Осылайша, эмоцияны түсіну мен реттеу процесі табиғи жолмен жүреді (Ильина, 2020).

Ата-аналармен өзара жұмыс та маңызды фактор болып табылады. Эмоционалдық зияткерлік тек балабақшада ғана емес, отбасында да қалыптасады. Педагог ата-аналармен жүйелі байланыс орнатып, бала

эмоциясын түсінуге, ашық сөйлесуге және қолдау көрсетуге бағытталған тренингтер мен кеңестер ұйымдастыруы қажет. Эмоциялық ортадағы бірізділік баланың психологиялық тұрақтылығын қамтамасыз етеді (Қайырбекова, 2021).

Бүгінгі таңда эмоционалдық зияткерлікті дамытуда цифрлық және инновациялық құралдарды қолдану да кең тарауда. Мысалы, интерактивті мультфильмдер, эмоцияларды тануға арналған мобильді қосымшалар («Mood Meter», «EmoTrain») педагогикалық процестің тиімділігін арттырады. Бұл технологиялар балалардың визуалды және есту арқылы қабылдау ерекшеліктерін ескеріп, эмоцияларды түсіндіруді жеңілдетеді.

Мектепке дейінгі ұйымдарда эмоционалдық зияткерлікті дамыту бойынша арнайы бағдарламалар енгізілуде. Қазақстандық тәжірибеде «Мейірімділік мектебі», «Сезім әлемі» атты бағдарламалар баланың эмоционалдық және коммуникативтік қабілеттерін дамытуға бағытталған. Мұндай бағдарламаларда топтық тренингтер, суретпен жұмыс, әңгімелеу және рөлдік ойындар кеңінен қолданылады. Нәтижесінде балалардың өз эмоциясын түсіну, оны бақылау және басқа адамның көңіл-күйін сезіну қабілеттері артады.

Эмоционалдық зияткерлікті бағалау мен диагностикалау да педагогикалық жұмыстың ажырамас бөлігі. Арнайы бақылау карталары, тесттер және бақылау парақтары арқылы баланың эмоциялық даму деңгейі анықталады. Мысалы, Д. Люсиннің «ЭмИн» әдістемесі немесе М. Холлдың эмоционалдық зияткерлік тесті мектепке дейінгі жастағы балаларға бейімделген нұсқалармен қолданылуы мүмкін. Диагностика нәтижелері жеке және топтық жұмыс бағытын нақтылауға мүмкіндік береді.

Эмоционалдық зияткерлікті дамыту тек баланың тұлғалық өсуіне ғана емес, оның болашақтағы әлеуметтік табыстылығына да әсер етеді. Ғалымдар EQ деңгейі жоғары адамдардың өмір сапасы мен психологиялық тұрақтылығы жоғары болатынын дәлелдеген. Демек, мектепке дейінгі ұйымдарда эмоционалдық тәрбиені жүйелі түрде жүзеге асыру – қоғамның болашақ эмоционалды дені сау азаматтарын қалыптастырудың кепілі.

Қорыта келгенде, эмоционалдық зияткерлік мектепке дейінгі тәрбиенің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Педагогтың кәсіби және эмоционалдық құзыреттілігі, ата-анамен серіктестік қарым-қатынас, ойын мен шығармашылықтың үйлесімді ұйымдастырылуы – баланың эмоционалдық дамуының табысты болуын қамтамасыз етеді. Эмоциялық тәрбиені елемей тұлғаның когнитивтік дамуына да кері әсер етуі мүмкін. Сондықтан эмоционалдық зияткерлікті қалыптастыру – қазіргі педагогиканың басым бағыты, ал оның дамуы – болашақ ұрпақтың рухани және әлеуметтік саулығының кепілі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. — М.: АСТ, 1995.
2. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте. — М., 1984.
3. Бар-Он Р. Emotional Quotient Inventory (EQ-i). — Toronto: Multi-Health Systems, 1997.
4. Зайцева И. В. Развитие эмоционального интеллекта у детей дошкольного возраста. — СПб., 2018.

5. Леви В. Л. Искусство быть собой: арт-терапия и эмоции ребенка. — М., 2019.
6. Ильина Т. Музыка как средство развития эмоциональной сферы дошкольника. — М., 2020.
7. Қайырбекова А. Мектепке дейінгі тәрбиеде ата-анамен бірлескен жұмыс әдістері. — Алматы, 2021.
8. Petrides K. V., Furnham A. Trait Emotional Intelligence: Psychometric Investigation with Reference to Established Trait Taxonomies. — European Journal of Personality, 2001.
9. Люсин Д. В. ЭМИн: Методика диагностики эмоционального интеллекта. — М., 2004.
10. Mayer J. D., Salovey P., Caruso D. R. Emotional Intelligence: Theory, Findings, and Implications. — Psychological Inquiry, 2008.
11. Төленова С. Балалардың эмоциялық мәдениетін қалыптастыру бағдарламасы. — Астана, 2022.

УДК 159.923.2

САМОЭФФЕКТИВНОСТЬ КАК ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ РЕСУРС ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ СТУДЕНТОВ

Я.И. Мамайко, Н.М. Ткач
ГГУ имени Ф. Скорины Гомель, Республика Беларусь

Түйін: в статье рассматривается феномен самоэффективности как ключевой компонент самосознания личности в контексте социально-когнитивной теории А. Бандуры. Приводятся результаты эмпирического исследования уровней деятельностной и социальной самоэффективности студентов по методике Дж. Мэддокса и М. Шеер в адаптации А.В. Бояринцевой. Выявлено, что у значительной части респондентов преобладают средние значения самоэффективности, отражающие наличие базовой уверенности при склонности к сомнениям в сложных ситуациях. Подчеркивается значение самоэффективности как фактора, влияющего на мотивацию, саморегуляцию и адаптивность студентов. Отмечается необходимость психолого-педагогического сопровождения, направленного на развитие уверенности, настойчивости и эмоциональной устойчивости обучающихся.

Summary: the article examines the phenomenon of self-efficacy as a key component of personality self-awareness within A. Bandura's social-cognitive theory. The results of an empirical study of students' activity and social self-efficacy levels are presented, based on the J. Maddux and M. Sherer method adapted by A.V. Boyarintseva. The findings show that most respondents demonstrate a medium level of self-efficacy, characterized by basic confidence combined with occasional doubt in complex situations. Self-efficacy is highlighted as a crucial factor influencing motivation, self-regulation, and adaptability. The article emphasizes the importance of psychological and pedagogical support aimed at developing students' confidence, persistence, and emotional stability.

Понятие самоэффективности (self-efficacy), введённое А. Бандурой в рамках социально-когнитивной теории, отражает уверенность человека в собственных способностях организовывать и выполнять действия, необходимые для достижения целей. Высокий уровень самоэффективности способствует настойчивости, устойчивости к трудностям и уверенности в успехе собственных действий [1, с. 59].

А. Бандура выделял ожидание эффективности — уверенность в способности действовать нужным образом, и ожидание результата — убеждение, что поведение приведёт к желаемым последствиям. Самоэффективность определяет активность, эмоциональное состояние и способность к саморегуляции: низкий её уровень связан с тревожностью и беспомощностью, а высокий — с инициативностью, оптимизмом и целеустремлённостью.

К источникам формирования самоэффективности относятся: личный опыт, наблюдение за успехами других, социальная поддержка и эмоциональное состояние. Развитие этих компонентов возможно в процессе психолого-педагогического сопровождения студентов, направленного на укрепление уверенности, развитие саморегуляции и формирование позитивного отношения к учебной деятельности.

Методика Дж. Мэддокса и М. Шеер (в адаптации Л. Бояринцевой под руководством Р. Кричевского) позволяет количественно оценить уровень самоэффективности как компонента самосознания личности. Тест включает 23 утверждения, оцениваемых по 11-балльной шкале, и выявляет особенности деятельностной и социальной самоэффективности [2, с. 175].

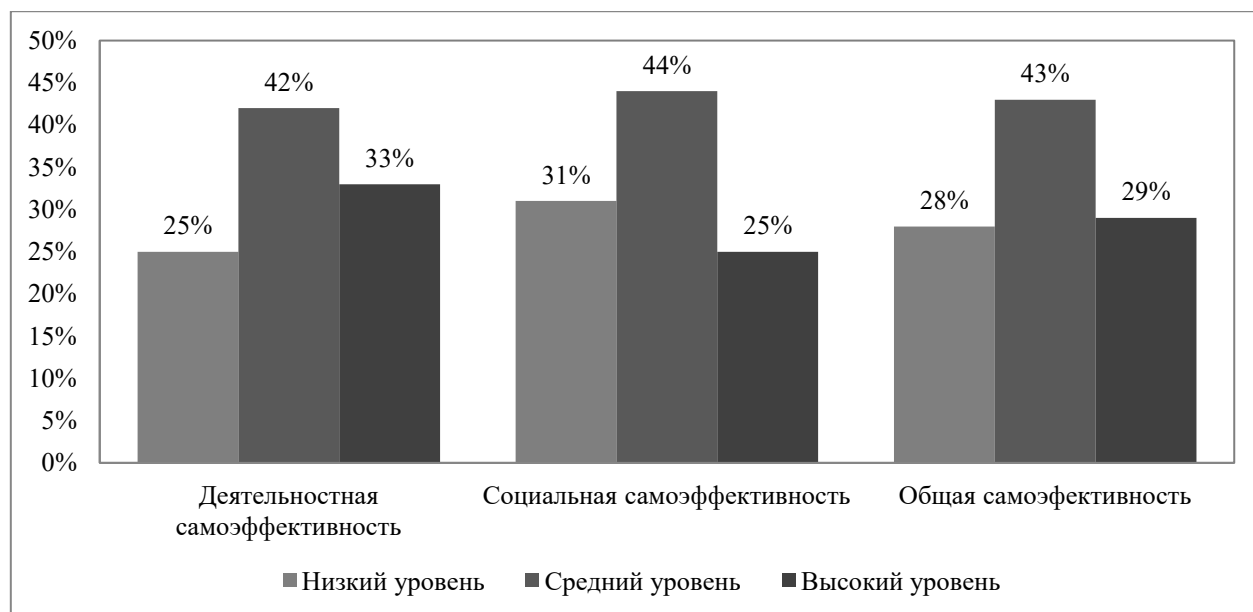

Рисунок 1 – результаты исследования уровней самоэффективности по методике «Тест определения уровня самоэффективности» Дж. Маддукс, и М. Шеер в %

В ходе исследования уровней самоэффективности студентов были получены следующие результаты.

Деятельностная самоэффективность: низкий уровень выявлен у 25% респондентов и связан с неуверенностью, избеганием сложных задач и сниженной мотивацией при трудностях. Средний уровень (42%) отражает базовую уверенность, проявляющуюся в привычных условиях, но снижающуюся при повышенных требованиях. Высокий уровень (33%) характеризуется выраженной верой в собственные возможности,

настойчивостью и самостоятельностью в достижении целей. Чем выше уровень деятельностной самооэффективности, тем увереннее студент использует знания и опыт для успешного решения задач.

Социальная самооэффективность: низкий уровень отмечен у 31% студентов и проявляется в неуверенности, трудностях общения и склонности избегать социальных взаимодействий. Средний уровень (44%) характеризуется достаточной уверенностью в общении, но снижением её в стрессовых ситуациях. Высокий уровень (25%) указывает на развитые коммуникативные навыки, инициативность, эмпатию и способность конструктивно решать конфликты. Такие студенты легко адаптируются и уверенно взаимодействуют в различных социальных контекстах.

Общая самооэффективность: низкий уровень зафиксирован у 28% опрошенных, что сопровождается неуверенностью, зависимостью от внешней поддержки и избеганием трудностей. Средний уровень (43%) отражает баланс уверенности и осознания собственных ограничений, готовность к преодолению препятствий при умеренной потребности в поддержке. Высокий уровень (29%) характеризуется выраженной верой в собственные силы, саморегуляцией и стремлением к развитию. Такие студенты проявляют инициативу, настойчивость и способность вдохновлять окружающих.

Таким образом, проведённое исследование подтвердило, что самооэффективность является значимым психологическим ресурсом, определяющим успешность учебной, социальной и профессиональной адаптации студентов. Полученные результаты показывают, что большинство студентов демонстрируют средний уровень самооэффективности, что свидетельствует о наличии базовой уверенности в себе при недостаточной устойчивости в условиях неопределённости и повышенных требований. Это указывает на необходимость целенаправленного развития данного качества в процессе психолого-педагогического сопровождения.

Самооэффективность тесно связана с мотивационно-ценностной сферой личности, способностью к саморегуляции и преодолению трудностей. Высокий её уровень обеспечивает уверенность в своих действиях, активность, настойчивость и готовность брать ответственность за результат. Напротив, низкий уровень самооэффективности нередко приводит к пассивности, избеганию трудных ситуаций и зависимости от внешних оценок.

Психолого-педагогическое сопровождение студентов должно быть направлено на укрепление внутренней уверенности, развитие эмоциональной устойчивости и способности конструктивно справляться со стрессом. Эффективными средствами являются тренинги саморегуляции, развитие навыков позитивного мышления, формирование реалистичных целей и повышение осознанности в учебной деятельности.

Особую роль играет поддержка со стороны преподавателей и психологов, которые через индивидуальные консультации, групповые занятия и развивающие программы могут способствовать формированию у студентов

адекватной самооценки, уверенности в своих возможностях и внутренней мотивации к успеху.

В целом, самоэффективность выступает не только показателем личностной зрелости, но и важным фактором профессионального становления будущего специалиста. Развитие этого качества способствует формированию активной, ответственной и саморегулируемой личности, способной к адаптации и самореализации в современном образовательном и социальном пространстве.

Список использованной литературы

1. Бандура, А. Теория социального научения / А. Бандура. – СПб.: Евразия, 2000. – 70 с.
2. Огнев, А. С. Рабочая книга организационного психолога : Учеб. пособие / А.С. Огнев, Ю.Н. Гончаров. — Воронеж, 2000. — 298 с.

ОӘЖ 376.1:159.922.7

ЕРТЕ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ТІЛДІК ЖӘНЕ КОММУНИКАТИВТІ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУДАҒЫ МЕДИА-РЕСУРСТАРДЫҢ РӨЛІ

Мамеш Ж.Б., Зиннунова О.Э., Мирзарасулова Х.В.

Ғылыми жетекші: п.ғ.к., қауым. профессор Мауленбердиева Г.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматривается роль медиа-ресурсов в развитии языковых и коммуникативных навыков детей раннего возраста. Анализируются современные подходы к использованию цифровых и интерактивных средств в дошкольном образовании, раскрывается их влияние на речевую активность, понимание, словарный запас и способность выражать собственные мысли. Особое внимание уделено адаптации международных методик (М. Кларк, Л. Виготский, К. Халид) к условиям казахстанской системы раннего воспитания. Показано, что при правильной педагогической интеграции медиа-ресурсы способствуют развитию речи, эмоциональной вовлеченности и межличностного общения у малышей.

Summary: This article explores the role of media resources in developing language and communication skills among young children. It analyzes modern approaches to using digital and interactive tools in early childhood education and examines their impact on speech activity, comprehension, vocabulary expansion, and self-expression. Particular attention is given to the adaptation of international methodologies (M. Clark, L. Vygotsky, K. Khalid) to the context of Kazakhstan's early education system. The findings demonstrate that when properly integrated into pedagogy, media resources effectively enhance children's speech development, emotional engagement, and interpersonal communication.

Қазіргі ақпараттық қоғамда баланың тілдік және коммуникативті дамуы жаңа сипатқа ие болуда. Бұрын тіл мен қарым-қатынас негізінен табиғи әлеуметтік ортада дамыса, бүгінде оған сан түрлі медиа-ресурстар — мультфильмдер, аудиокітаптар, интерактивті қосымшалар, бейнеойындар мен сандық платформалар елеулі әсер етеді [1]. Ерте жастағы баланың даму ерекшелігі оның қабылдау қабілетінің жоғары болуында және сыртқы әсерлерге ерекше сезімталдығында. Сондықтан медиа құралдардың баланың сөйлеу,

тыңдау және қарым-қатынас дағдыларына ықпалы ғылыми тұрғыда қарастыруды қажет етеді [2].

Медиа-ресурстар — бұл ақпаратты визуалды және дыбыстық түрде ұсынуға арналған цифрлық құралдар жиынтығы. Олардың педагогикалық әлеуеті баланың белсенді танымдық әрекетін, зейінін, есте сақтау қабілетін және тілдік белсенділігін арттыруда көрінеді [3]. Ерте жастағы балалар үшін тіл — қоршаған ортамен байланыс орнатудың негізгі құралы. Ал медиа-ресурстар осы байланысты ойын, бейне және дыбыс арқылы байыта түседі.

Зерттеуші М. Кларк атап өткендей, заманауи балалар “экрандық ұрпақ” өкілдері болғандықтан, ақпаратты визуалды түрде тез қабылдайды, бірақ оны түсініп, ауызша қайта жеткізу қабілетін арнайы дамыту қажет [4]. Сондықтан педагогикалық практикада мультимедиялық контентті мақсатты және жүйелі пайдалану қажет. Мысалы, тіл дамыту сабақтарында қысқа мультфильмдер мен анимациялық ертегілердің фрагменттерін пайдалану баланың тыңдау арқылы түсіну қабілетін арттырады және жаңа сөздерді белсенді меңгеруге ықпал етеді [5].

Л. С. Выготскийдің мәдени-тарихи теориясы бойынша, баланың сөйлеу әрекеті әлеуметтік өзара әрекет процесінде қалыптасады [6]. Демек, медиа-құралдардың тиімділігі оларды біржақты қабылдауда емес, бала мен педагогтың өзара байланысқа түсуінде жатыр. Яғни, экран алдында пассивті көру емес, көру арқылы пікір алмасу, сұрақ қою, кейіпкерлерді талқылау маңызды [7].

Эмпирикалық зерттеулер көрсеткендей, егер балаға 2–3 жас аралығында сапалы дыбыстық және бейне контент ұсынылса, оның сөздік қоры 20–30%-ға артады [8]. Бірақ бұл нәтижеге тек педагогтың немесе ата-ананың белсенді қатысуы кезінде ғана қол жеткізуге болады. Себебі бала медиа контентті өз бетінше емес, бірлескен іс-әрекет арқылы түсінеді.

Қазақстандық мектепке дейінгі ұйымдарда соңғы жылдары интерактивті тақта, онлайн оқыту платформалары мен мультимедиялық құралдар кеңінен қолданыла бастады [9]. «Balapan» телеарнасының бағдарламалары мен арнайы әзірленген қазақша мультфильмдер (мысалы, «Қошқар мен теке», «Алтын сақа») балалардың ана тіліндегі сөздік қорын кеңейтуге бағытталған маңызды ресурстар болып табылады. Мұндай материалдар баланың ұлттық мәдениет пен тілге деген қызығушылығын арттырады [10].

Сонымен қатар, қазіргі педагогикалық тәжірибеде мобильді қосымшалар ерекше орын алады. Мысалы, «Koktem», «Alippen», «BilimLand Kids» секілді қосымшалар дыбыстық, визуалды және интерактивті элементтердің үйлесімі арқылы баланың тілдік белсенділігін күшейтеді [11]. Бұл қосымшалардағы ойындық сценарийлер баланың сөйлеу белсенділігін ойын арқылы дамытуға мүмкіндік береді.

Медиа-ресурстардың тиімділігі оларды мақсатсыз пайдалану емес, педагогикалық мақсатқа бағындыру арқылы жүзеге асады [12]. Егер мультимедиа сабақтың құрамдас бөлігі ретінде жүйелі жоспарланса, онда ол баланың тыңдау, түсіну, жауап беру, сұрақ қою қабілеттерін белсенді

дамытады. Керісінше, егер бала тек бейнені көріп, ешқандай кері байланыс алмаса, бұл оның сөйлеу әрекетін шектейді [13].

Ерте жастағы балалардың коммуникативті дағдыларын дамытуда медиа-диалог тәсілі ерекше рөл атқарады. Бұл әдісте бала экрандағы бейнемен сөйлесіп, сұрақтарға жауап береді, эмоциясын білдіреді. Мұндай тәсіл эмоционалды зейінді, сөздік реакцияны және логикалық ойлауды қатар дамытады [14].

Сонымен бірге, аудио ертегілер мен подкасттар балалардың тыңдау мәдениетін қалыптастыруда тиімді. Олар тыңдап отырып, сюжет желісін қадағалау, негізгі ойды түсіну және кейіпкерлердің мінезін талдау қабілеттерін жетілдіреді [15]. Мұндай тыңдау тәжірибесі баланың кейінгі оқу сауаттылығына да оң әсер етеді.

Педагогикалық тәжірибеде медиа-ресурстардың қолданылуы тек тіл үйрету құралы ретінде ғана емес, баланың әлеуметтік өзара әрекетін дамыту тетігі ретінде де қарастырылады [16]. Бірлескен мультимедиялық ойындар балаларды серіктестікке, диалогқа және өзара сыйластыққа баулиды. Бұл олардың топтағы коммуникация мәдениетін қалыптастырады.

Жаһандық тәжірибеде (OECD, UNESCO зерттеулері) медиа-білім ерте жастағы балалардың тіл және коммуникация саласындағы құзыреттілігін арттырудың негізгі факторы ретінде қарастырылған [17]. Мысалы, Финляндия мен Канадада мектепке дейінгі білім беру бағдарламаларына цифрлық сауаттылық және медиа-коммуникация элементтері енгізілген. Бұл бағыт Қазақстанда да белсенді дамып келеді, әсіресе «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы аясында мектепке дейінгі ұйымдарды цифрландыру қарқынды жүруде.

Алайда медиа-ресурстардың артық қолданылуы да белгілі бір қауіптер туғызады. Ұзақ экран алдындағы уақыт баланың назар тұрақтылығын төмендетіп, тікелей қарым-қатынасқа қызығушылығын әлсіретуі мүмкін. Сондықтан педагогтар мен ата-аналар үшін медиа-гигиена және экран уақытының нормативтері сақталуы маңызды.

Эмоционалды және тілдік даму өзара байланысты. Медиа арқылы берілетін жағымды эмоциялар баланың сөйлеуге деген уәжін күшейтеді, ал шамадан тыс ақпарат жүктемесі керісінше, тіл белсенділігін төмендетеді. Сол себепті балабақша педагогы медиа контентті таңдау кезінде жас ерекшелігіне, мазмұн сапасына және тіл тазалығына назар аударуы қажет.

Қорытындылай келе, медиа-ресурстар ерте жастағы балалардың тілдік және коммуникативті дамуына қуатты әсер ететін құрал болып табылады. Бірақ бұл әсердің оң болуы тек педагогикалық бақылау мен мақсатты қолдану арқылы қамтамасыз етіледі. Медиа сауатты педагогтар ғана медиа құралдардың әлеуетін бала тілін дамытуда тиімді пайдалана алады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Clark M. Digital Childhood and Language Learning. – London: Routledge, 2019.
2. Mayer R. Multimedia Learning. – Cambridge University Press, 2009.
3. Гаврилова Т. Медиаобразование и речевое развитие дошкольников. – Москва, 2018.

4. Buckingham D. Beyond Technology: Children's Learning in the Age of Digital Culture. – Polity Press, 2007.
5. Виготский Л. С. Мышление и речь. – М., 1982.
6. Gee J. P. What Video Games Have to Teach Us About Learning and Literacy. – Palgrave Macmillan, 2003.
7. Әбдіғаппарова Г. Мектепке дейінгі жастағы балалардың тілін дамыту әдістері. – Алматы, 2022.
8. UNESCO. Media Education for Early Childhood. – Paris, 2021.
9. OECD. Starting Strong VI: Supporting Meaningful Interactions in Early Childhood Education. – Paris, 2023.
10. Bilim Media Group. Мектепке дейінгі цифрлық білім беру ресурстары. – Астана, 2024.
11. Молдабекова Р. Балабақшадағы инновациялық технологиялар. – Алматы, 2020.
12. Livingstone S. Children and the Internet. – Polity Press, 2014.
13. Кенжебаева А. Цифрлық педагогика негіздері. – Шымкент, 2023.
14. Rubin A. Play, Media and Early Development. – Routledge, 2020.
15. Kazakh Research Institute of Education. Балалар медиамәдениеті және тіл дамуы. – Астана, 2024.
16. Denham S. Social and Emotional Learning in Early Years. – Guilford Press, 2018.
17. Есімова Д. Медиа арқылы тіл үйрету әдістемесі. – Қарағанды, 2022.

ОӘЖ 159.9

СТУДЕНТТЕРДІҢ ТӘУЕЛДІЛІК МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мансуров К.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье исследуются психологические особенности аддиктивного поведения учащихся. Показано, что психологическая динамика студенческого периода, социальные и мотивационные факторы играют важную роль в формировании склонности студентов к зависимости. Результаты исследования направлены на понимание психологических основ аддиктивного поведения и развитие профилактических мер.

Summary: This article examines the psychological features of addictive behavior of students. It is shown that the psychological dynamics of the student period, social and motivational factors play an important role in the formation of students' tendency to addiction. The results of the study are aimed at understanding the psychological foundations of addictive behavior and the development of preventive measures.

Студенттік шақ – тұлғаның психологиялық дамуында ерекше орын алатын өмірлік кезеңдердің бірі болып табылады. Бұл кезең жеке тұлғаның әлеуметтік бейімделуі, эмоционалды тұрақтылығы, өзін-өзі тануы және кәсіби-оқу мотивациясының қалыптасуымен сипатталады. Алайда осы кезеңде студенттер әртүрлі психологиялық қиындықтарға және мінез-құлықтың теріс түрлеріне, соның ішінде тәуелділікке бейімдікке ұшырайды. Тәуелділік мінез-құлқының қалыптасуы жеке тұлғаның психологиялық, әлеуметтік және мотивациялық ерекшеліктерімен тығыз байланысты, сондықтан оны зерттеу қазіргі білім беру және психологиялық практика үшін өзекті болып табылады.

Бүгінгі таңда студенттердің психологиялық әл-ауқаты мәселесі өзекті сипатқа ие, себебі оқу процесі күрделі психоэмоционалды және әлеуметтік жүктемелерді қамтиды. Зерттеулер көрсеткендей, студенттер арасында стресс деңгейінің жоғары болуы, эмоционалды тұрақсыздық, өзін-өзі бағалаудың төмендігі және әлеуметтік қолдаудың жеткіліксіздігі тәуелді мінез-құлықтың қалыптасуына себеп болады. Бұл факторлар студенттің оқу үлгеріміне, әлеуметтік қатынастарына және жеке дамуына кері әсер етуі мүмкін. Сондықтан студенттердің тәуелділік мінез-құлқының психологиялық ерекшеліктерін зерттеу олардың психологиялық қолдауын күшейту, оқу процесін оңтайландыру және әлеуметтік бейімделуді арттыру мақсатында маңызды.

Студенттік ортада тәуелділік мінез-құлқы әртүрлі формада көрініс табуы мүмкін: психикалық тәуелділік (мысалы, зиянды әдеттерге немесе цифрлық технологияларға тәуелділік), эмоционалды тәуелділік (көңіл-күйдің және эмоционалды реакциялардың сыртқы факторларға тәуелділігі), әлеуметтік тәуелділік (топқа бейімделу қажеттілігі, әлеуметтік қолдауға сүйену). Осы тәуелділік түрлерінің бір-бірімен байланысы кешенді құбылыс ретінде қарастырылуы керек, себебі әрбір түр жеке тұлғаның психологиялық ерекшелігіне әсер етіп қана қоймай, басқа түрлердің дамуына да ықпал етеді. Мысалы, эмоционалды тұрақсыздық әлеуметтік тәуелділікті күшейтіп, психикалық тәуелділіктің пайда болуына жол ашуы мүмкін. Бұл өзара байланыс студенттердің тәуелділік мінез-құлқының кешенді зерттелуін талап етеді.

Қазіргі ғылыми зерттеулер студенттердің психологиялық бейімділігін талдауға бағытталған. Тәуелділік мінез-құлқы жеке тұлғаның мотивациялық құрылымымен, өзін-өзі бағалауымен және стресске төзімділігімен тығыз байланысты. Сонымен қатар, әлеуметтік орта да маңызды рөл атқарады. Топтық нормалар, достық қатынастар, академиялық ортадағы талаптар студенттердің мінез-құлқының қалыптасуына әсер етеді. Әлеуметтік қысым мен қабылдану қажеттілігінің нәтижесінде студенттер өздерінің шынайы қажеттіліктерін елемей, топқа бейімделу арқылы тәуелділікке ұшырайды. Осы факторлардың барлығы тақырыптың өзектілігін арттырады, себебі олар студенттердің психологиялық жағдайын, оқу процесіне қатысуын және әлеуметтік бейімделуін тікелей анықтайды.

Студенттердің тәуелділік мінез-құлқын зерттеу қазіргі психологиялық практика мен білім беру жүйесі үшін маңызды. Бұл зерттеу жеке тұлғаның психологиялық дамуын қолдауға бағытталған алдын алу бағдарламаларын, психологиялық кеңес беру шараларын, әлеуметтік қолдау механизмдерін әзірлеуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, тәуелділіктің психологиялық және әлеуметтік салдарын төмендету арқылы студенттердің академиялық жетістіктерін арттыруға және олардың жеке дамуына жағдай жасауға болады. Бұл тақырып әлеуметтік және педагогикалық тұрғыдан да өзекті, себебі тәуелділік мінез-құлқы тек жеке тұлғаның психикасына әсер етпей, оқу

процесіндегі тиімділікке және студенттік ортадағы әлеуметтік қатынастарға да ықпал етеді.

Қорыта айтқанда, студенттердің тәуелділік мінез-құлқының психологиялық ерекшеліктерін зерттеу бүгінгі таңда өзекті болып табылады. Себебі бұл құбылыс тұлғаның эмоционалды, әлеуметтік және мотивациялық дамуына тікелей әсер етеді. Зерттеу нәтижелері студенттердің психологиялық әл-ауқатын жақсартуға, олардың әлеуметтік бейімделуін арттыруға, сондай-ақ оқу процесінде тиімділігін жоғарылатуға мүмкіндік береді. Осы тұрғыдан алғанда, студенттердің тәуелділік мінез-құлқының психологиялық ерекшеліктерін зерттеу қазіргі психология ғылымында және білім беру жүйесінде маңызды бағыт болып табылады.

Студенттік кезең – жеке тұлғаның қалыптасуы мен кәсіби және әлеуметтік рөлдерді меңгеруі үшін шешуші уақыт. Бұл кезеңде студенттің психологиялық тұрақтылығы, эмоциялық интеллекті, әлеуметтік өзара әрекеттестігі және мінез-құлық ерекшеліктері олардың өмірлік стратегиясына айтарлықтай әсер етеді. Соңғы жылдары студенттер арасында әртүрлі тәуелділік мінез-құлық формаларының таралуы байқалуда. Тәуелділік тек психикалық немесе физикалық құралдарға қатысты ғана емес, ол ақпараттық, әлеуметтік, интернет, ойын және тұтынушылық аспектілерде де көрініс табады [1].

Тәуелділіктің қалыптасуына әсер ететін факторлар көпқабатты. Эмоциялық себептерге стресс, тревога, жалғыздық жатады, ал әлеуметтік факторлар ретінде топтық қысым, достар ортасының ықпалы, әлеуметтік медианың рөлі айқын. Сонымен қатар, оқу процесіндегі қиындықтар, мотивацияның төмендеуі, академиялық стресс студенттердің тәуелділікке бейімделуін күшейтеді. Жеке тұлғалық ерекшеліктер де маңызды рөл атқарады: өзін-өзі бағалау деңгейі, эмоционалды тұрақтылық, импульсивтік мінез-құлық тәуелділікке бейімділікті арттырады [2].

Студенттердің тәуелділік мінез-құлқы бірнеше психологиялық компонент арқылы көрінеді. Эмоциялық компонент студенттің эмоционалды тұрақтылығын төмендетіп, стресс реакциясын күшейтеді. Когнитивтік компонент ойлау процесінің шектеулігімен, назар аударудың бұзылуымен сипатталады. Әлеуметтік компонент әлеуметтік қатынастардың нашарлауына, өзін-өзі оқшаулау тенденциясына әкелсе, мотивациялық компонент студенттің әрекеттерін тәуелділікті қанағаттандыруға бағыттайды. Осы компоненттердің өзара байланысы тәуелділік мінез-құлқының тұрақтылығын айқындайды.

Тәуелділік студенттің академиялық, әлеуметтік және эмоционалды салдары арқылы айқын көрінеді. Академиялық тұрғыда бұл сабаққа назар аудармау, тапсырмаларды орындамау және уақытты тиімсіз пайдалану арқылы білім сапасының төмендеуіне әкеледі. Әлеуметтік тұрғыдан достармен және отбасы мүшелерімен қарым-қатынас нашарлайды, сенімділік азаяды. Эмоциялық деңгейде мазасыздық, депрессиялық симптомдар және өзін-өзі бағалаудың төмендеуі байқалады. Мотивациялық салдары студенттің өзін-өзі дамытуға және кәсіби дағдыларды қалыптастыруға қызығушылығын

төмендетеді. Бұл кешенді әсер тәуелділік циклын күшейтіп, студенттің өмір сапасын төмендетеді.

Тәуелділікті түзету және алдын алу кешенді шараларды қажет етеді. Психологиялық кеңес беру студенттің жеке ерекшеліктерін ескере отырып, тәуелділікті жеңу стратегияларын әзірлеуге мүмкіндік береді. Когнитивтік-бихевиоральдік әдістер ойлау мен мінез-құлық үлгілерін өзгертуге, уақытты басқару және өзін-өзі реттеу дағдыларын дамытуға бағытталған. Эмоциялық интеллектті дамыту эмоцияны тану, басқару және басқалармен тиімді қарым-қатынас орнатуға көмектеседі. Әлеуметтік қолдау жүйелері, менторлық және топтық тренингтер студенттің әлеуметтік интеграциясын жақсартып, тәуелділіктің әсерін төмендетеді. Инновациялық технологиялар онлайн платформалар мен мобильдік қосымшалар арқылы психологиялық бақылау мен өзін-өзі дамытуға мүмкіндік береді. Алдын алу шаралары студенттің тәуелділікке бейімділігін төмендетуге бағытталады [3].

Қорытындылай келе, студенттердің тәуелділік мінез-құлқының психологиялық ерекшеліктерін зерттеу өзекті мәселелердің бірі болып қала береді. Тәуелділік эмоционалды, когнитивтік, мотивациялық және әлеуметтік компоненттер арқылы көрініс табады. Оның негізгі түрлері – интернет, ойын, әлеуметтік және материалдық тәуелділіктер. Бұл мінез-құлық студенттің академиялық табысына, әлеуметтік қатынасына және жеке дамуына кері әсер етеді. Психологиялық қолдау мен алдын алу шаралары кешенді түрде қолданылғанда ғана студенттердің тәуелділікке бейімділігі төмендеп, олардың жеке тұлға ретінде дамуы, академиялық және әлеуметтік жетістіктері қамтамасыз етіледі. Сондықтан жоғары оқу орындарында тәуелділік мінез-құлқымен күресу мақсатында психологиялық қызметтің, менторлық жүйенің және инновациялық технологиялардың үйлесімді интеграциясын жүзеге асыру өте маңызды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Психологиялық бейімділік және студенттік мінез-құлық мәселелері. Алматы: Білім, 2021. 224 с.
2. Әлеуметтік факторлар және тәуелділік психологиясы. Нұр-Сұлтан: Философия, 2020. 198 с.
3. Иванова Л. Психология и адаптация студента. Москва: Наука, 2019. 256 с.

ОӘЖ 37.018.43

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЫ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТКЕ ДАЙЫНДАУ

Маратқызы Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются особенности подготовки будущих педагогов к профессиональной деятельности в условиях инклюзивного образования. Подчеркивается

значимость формирования профессиональных компетенций, психолого-педагогических навыков, коммуникативных и цифровых умений. Акцент делается на интеграции теоретической подготовки, практического опыта и инновационных методов обучения, что способствует эффективной адаптации педагогов к работе с детьми с особыми образовательными потребностями.

Summary: The article examines the features of preparing future teachers for professional activity in the context of inclusive education. The importance of developing professional competencies, psychological and pedagogical skills, as well as communication and digital abilities, is emphasized. The focus is on integrating theoretical training, practical experience, and innovative teaching methods, which contributes to the effective adaptation of teachers working with children with special educational needs.

Қазіргі білім беру жүйесі әрбір оқушының тең мүмкіндікпен білім алуына басымдық береді. Инклюзивті білім беру концепциясы ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды жалпы білім беру үдерісіне тиімді интеграциялауға бағытталған. Бұл жағдай болашақ педагогтарды кәсіби қызметке дайындауда жаңа талаптар мен міндеттерді қалыптастырады. Педагогтың кәсіби дайындығы тек теориялық білімді меңгерумен шектелмей, практикалық дағдылар, коммуникативтік және психологиялық қабілеттерді қамтуы тиіс. Болашақ педагог инклюзивті ортада әрбір оқушының оқу процесіне тиімді қатысуына жағдай жасап, психологиялық қолдау көрсете білуі қажет. Сондықтан жоғары оқу орындарында болашақ педагогтарды дайындау жүйесі академиялық біліммен қатар инклюзивті әдістемелер мен психологиялық-педагогикалық дағдыларды қалыптастыруға бағытталуы шарт.

Инклюзивті білім беру тек арнайы түзетулер енгізу ғана емес, педагогтың кәсіби құзыреттілігін арттыруды талап етеді. Кәсіби құзыреттер – педагогтың кәсіби қызметін тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін білім, дағды және жеке қасиеттер кешені болып табылады. Инклюзивті білім беру жағдайында болашақ педагог келесі құзыреттерді меңгеруі тиіс: психологиялық құзыреттер, педагогикалық құзыреттер, коммуникативтік және әлеуметтік дағдылар, сондай-ақ инновациялық және цифрлық құралдарды пайдалану қабілеті [1]. Психологиялық құзыреттер оқушының дамуын бағалау, психологиялық қолдау көрсету және эмоционалды интеллектіні дамытуға бағытталған. Педагогикалық құзыреттер әртүрлі оқу қажеттіліктеріне бейімделген сабақтарды ұйымдастыру, оқу процесін адаптациялау және дифференциацияланған тапсырмалар құрастыруға мүмкіндік береді. Коммуникативтік дағдылар әртүрлі әлеуметтік және мәдени орталарда тиімді қарым-қатынас орнатуға, ал инновациялық және цифрлық құзыреттер заманауи технологияларды қолдану арқылы білім беру сапасын арттыруға ықпал етеді.

Жоғары оқу орындарында кәсіби дайындық бірнеше бағыт бойынша жүзеге асады. Біріншіден, академиялық дайындық студенттерге педагогика, психология және арнайы педагогикалық әдістемелерді меңгеруге мүмкіндік береді. Инклюзивті білім берудің теориялық негіздері, оқушылардың психологиялық ерекшеліктері, даму психологиясы және арнайы педагогика пәндері болашақ педагогтың кәсіби құзыреттерін қалыптастыруда шешуші рөл атқарады [2]. Екіншіден, практикалық дайындық мектептер мен қосымша білім

беру мекемелерінде тәжірибеден өту арқылы жүзеге асады. Студент әртүрлі оқушылармен, оның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеп, кәсіби дағдыларын жетілдіреді. Мұнда бейімделген сабақ жүргізу, жеке жоспар құру және психологиялық қолдау көрсету қабілеттері шындалады. Үшіншіден, психологиялық-педагогикалық дайындық студенттің эмоцияны басқару, сенімді қарым-қатынас орнату және стресстік жағдайларды тиімді шешу қабілеттерін дамытуға бағытталады. Сонымен қатар, коммуникативтік және әлеуметтік дағдылар рөлдік ойындар, тренингтер және тренингтік жаттығулар арқылы дамытылады. Инновациялық және цифрлық құралдарды пайдалану сабақтарды бейімдеуге, электрондық ресурстарды қолдануға және виртуалды платформалар арқылы оқыту тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Инклюзивті білім беру жағдайында болашақ педагогтарды дайындау кезінде дифференциацияланған оқыту, кооперативті оқыту, проблемалық оқыту және рефлексиялық тәсілдер тиімді қолданылады. Дифференциацияланған оқыту әр оқушының білім деңгейі мен психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес жеке тапсырмалар қолдануды көздейді. Кооперативті оқыту студенттердің және оқушылардың өзара әрекеттесуін дамытып, коммуникативтік және әлеуметтік дағдыларды қалыптастырады. Проблемалық оқыту нақты өмірлік жағдайларға негізделген тапсырмалар арқылы студенттің сыни ойлау және шешім қабылдау қабілетін жетілдіреді [3]. Рефлексия мен өзін-өзі бағалау студентке кәсіби әрекеттерін талдап, жетілдіруге мүмкіндік береді, бұл кәсіби өсу процесінде маңызды рөл атқарады.

Инклюзивті ортада педагогтың психологиялық дайындық деңгейі маңызды рөл атқарады. Студент оқушының ерекшеліктерін түсіне білу, олардың мүмкіндіктерін бағалау және қолдау көрсету қабілетін дамытуы қажет. Бұл процесс эмоцияны бақылау, сенімді қарым-қатынас орнату және стресс жағдайларын тиімді басқару арқылы іске асады. Эмпатия мен эмоционалды интеллект студенттің кәсіби құзыреттерін жетілдіруде шешуші фактор болып табылады. Студенттің өз кәсіби әрекеттерін талдай білуі және жетілдіруі кәсіби өсуіне ықпал етеді [4].

Инклюзивті білім беру жағдайында болашақ педагогты кәсіби қызметке дайындау кешенді, көпқырлы процесс болып табылады. Бұл процесс академиялық білім, практикалық тәжірибе, психологиялық-педагогикалық дағдылар, коммуникативтік және әлеуметтік қабілеттер, сондай-ақ инновациялық және цифрлық құралдарды қолдану арқылы жүзеге асады. Инклюзивті білім беру әр оқушының мүмкіндіктерін ескере отырып бейімделген сабақтар жүргізуге, психологиялық қолдау көрсетуге, кәсіби құзыреттерді дамытуға мүмкіндік береді. Жоғары оқу орындарында қолданылатын интегративтік әдістер, виртуалды тренингтер және практикалық тәжірибе болашақ педагогтың кәсіби сенімділігін арттырып, кәсіби қызметінің тиімділігін қамтамасыз етеді. Осылайша, инклюзивті білім беру жағдайында кәсіби дайындау болашақ педагогтың кәсіби жетістігі мен педагогикалық қызметінің сапасын қамтамасыз ететін негізгі фактор болып табылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Иванова, Н.П. Инклюзивное образование: теория и практика / Н.П. Иванова. – М.: Просвещение, 2020. – 312 с.
2. Петров, А.С. Педагогическая психология и профессиональная подготовка / А.С. Петров. – СПб.: Питер, 2019. – 256 с.
3. Сидорова, Е.В. Современные технологии в подготовке педагогов / Е.В. Сидорова. – М.: Академия, 2021. – 288 с.
4. Федоров, И.И. Психологическая готовность будущего педагога к инклюзивной среде / И.И. Федоров // Вестник педагогики. – 2022. – №3. – С. 45–53.

ОӘЖ 371.1

ПРОБЛЕМАЛЫҚ ТАПСЫРМАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУҒА ДЕГЕН ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН ДАМУ

Маханбет Ж.А., Елеман Ә.К., Сайлау У.О.

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Манабаева С.Е.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье исследуются методы использования проблемных заданий и их педагогическая эффективность с целью повышения интереса младших школьников к обучению.

Summary: This article examines the methods of using problem assignments and their pedagogical effectiveness in order to increase the interest of younger students in learning.

Проблемалық тапсырмалар-бұл аналитикалық қабілеттерді дамытатын белсенді ақыл-ой жұмысы, қажетті ақпаратты өз бетінше табуға және оларды жаңа материалмен байланыстыруға мүмкіндік беретін қолда бар білім багажын пайдалану мүмкіндігі.

Басқаша айтқанда, проблемалық оқыту технологиясы баланың білім көкжиегін кеңейтеді, оларды тереңдетеді, белгілі бір білімге жаңа мүмкін қосымшаларды табуға мүмкіндік береді, бұл мұғалімнің дайын тұжырымдарымен оқытудың классикалық әдісіне қарсы іздеу әдістеріне тән. Бірақ сабақты өткізудің классикалық әдісі оқушыларды белгілі бір дәрежеде белсендіретінін атап өткен жөн [1]. Бұл зерттеуде біз проблемалық тапсырманың келесі анықтамасын ұстанатын боламыз: бұл мақсатқа жетуге әкелетін әрекетті дұрыс орындауға қызмет ететін жаңа белгісіз білімге танымдық қажеттілікті тудыратын практикалық немесе теориялық тапсырма.

Бірінші қорытындыны шығарайық. Проблемалық оқыту басқа технологияларға қарағанда балалардың ойлау қабілетін дамыту үшін тиімді болып саналады. Үйлесімді және жан-жақты дамыған тұлға-бұл жоғары деңгейлі ойлау қабілеті бар тұлға. Оқу процесі баланың шығармашылық бейімділігінің дамуына ықпал еткенде, бұл дамытушылық оқыту, мұғалімнің рөлі, онда ойлау мен арнайы педагогикалық әдістердің даму заңдылықтарына сүйене отырып, оқушылардың ойлау және танымдық қабілеттерін мақсатты түрде дамыту. Тек осындай оқытуды проблемалық деп атауға болады. Кез-келген оқушы белгілі бір дәрежеде оқуға қызығушылық танытады.

Қызығушылықтың өзі, оның қалыптасуы баланың жеке қасиеттерін қалыптастыру процесінде мотивация ретінде зерттеу нысаны ретінде қызмет етеді [2]

Психологтар балалардың жеке тұлғаға ие болу қажеттілігін бастан кешіріп, сәттілікті тәжірибенің оң багажы ретінде емес, белгілі бір бәсекеге қабілетті деңгейге жету ретінде қабылдайтынын атап көрсетеді. Зерттеуші және педагог Р. И. Стручковой жетістік қажеттіліктерін оқытуды ұйымдастырудың ерекшелігі анықталды- жағдай жасау балалардың жетістікке жету қажеттіліктерін ынталандыруға мүмкіндік береді:

- жеке тұлғаның нақты жетістіктеріне сәйкес нәтижелерді уақтылы және жүйелі бағалау;

- оқытудың күнделікті міндеттерін шешуде өзіндік нәтижелерге қол жеткізуге бағдарлану және оқушының назарын осындай нәтижелердің мағынасына аудару;

- іс-шараны орындау сапасын үнемі жақсартуға ұмтылу, барынша мінсіз жұмыс қажеттілігін дамыту; - алыс мақсаттарды іске асыру;

- орташа күрделіліктегі міндеттерді қою, оларды шешу барынша рахат береді;

- басталған істі аяқтауға деген ұмтылыстың қалыптасуы;

- өзіне және өз қабілеттеріне деген сенімділікті дамыту, атқарылған жұмыс үшін жауапкершілік ". Бастауыш сынып оқушыларында оқуға деген қызығушылықты дамыту үшін мұғалімдердің белгілі бір мақсатта арнайы құрылған проблемалық тапсырмалар әдістерін қолдануы үлкен маңызға ие [3]. Мұғалім бастауыш сыныптардағы сабақтарда педагогикалық проблемалық тапсырмаларды материалдың жаңалығына ие, ерекше қасиеттерге баса назар аударатын сұрақтармен жасайды және балалардың белсенділігін арттыруға ықпал ететін зерттеу пәнінің сипаттамалары. Психологиялық проблемалық тапсырма балаға жеке ұсынылады. Сіз жеткілікті күрделі немесе керісінше ұсынбауыңыз керек – өте қарапайым танымдық тапсырма, өйткені ол оқушылар үшін проблемалық тапсырма жасайды. Мұғалім оқушыларға проблемалық тапсырма жасай отырып, оның күрделілігі мен ерекшелігін, яғни барлық компоненттердің болуын ескеруі керек. Оқу сабақтарына проблемалық тапсырмаларды енгізу білім алуға ынталандырады, балаларда танымдық қабілеттерін дамытады, бұл бірлесіп белсенді ізденіс, шығармашылық қызметті қамтамасыз етеді [4].

Н. А. Чулкованың пікірінше, "проблемалық тапсырмаларды шешуде бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивациясын тиімді дамыту үшін білім беру қызметін ұйымдастырудың әртүрлі формаларын (жеке, жұптық, ұжымдық, топтық) және олардың кезектесуін қолдану маңызды. Практикалық тәжірибе көрсеткендей, сабақтағы ұжымдық және топтық қызмет түрлері жақсы мотивация тудырады, олар бастауыш сынып оқушыларының қарым-қатынасқа деген үлкен қажеттілігін қанағаттандырады". Бұл бүкіл ұжымның жұмысында әр оқушы өзін, жетістіктерін бағалауға, оларды басқа балалардың жетістіктерімен салыстыруға мүмкіндік алады, тәтелер ұжым алдындағы

жауапкершілік тәжірибесін алады. Мұғалімнің проблемалық тапсырма бойынша жұмысының тиімділігі оқушылармен бірлесіп, ұжымдағы мейірімді, жағымды эмоционалды климатқа байланысты, балаларға оптимистік көзқарас беру, әр баланы оның мүмкіндіктеріне, қабілеттері мен жетістіктеріне сендіру маңызды [5].

А. Д. Сергеева "қолайлы психоэмоционалды атмосфераны құру кезінде, сондай-ақ танымдық іс-әрекетті дамытудың тиімді процесін ұйымдастыруда мұғалімнің жеке басы, оның оқушылар мен пәнге деген көзқарасы, оның эрудициясы, оқыту шеберлігі ерекше рөл атқарады. Мұғалім оқу процесін логикалық, анық, қол жетімді түрде құрады, сабақта қызықты мәліметтер мен фактілермен жұмыс істейді, балаларды белсенді оқуға шақырады "Балалардың мектеп өміріне деген оң қарым-қатынасын, олардың көп қырлы қабілеттері мен қызығушылықтарын, олардың қызығушылығын, стихиялылығын, өмірге деген кемпірқосақ қатынасын, мұғалімге деген сенім мен құрметті, тапсырмаларды орындауға деген ұмтылысты пайдаланбай оқуға деген қызығушылықты қалыптастыру мүмкін емес. Бірақ бастауыш сынып балаларының мүдделерінің тұрақсыздығы туралы ұмытпаңыз.ұзақ уақыт бойы оқу сабақтарына қызығушылық пен қызығушылықты сақтау оларға тән емес, бұл жастағы балалар тез қанағаттанады, демек, егер мұғалім оны қандай да бір әдістермен қолдамаса, қызығушылық төмендеуі мүмкін. Сондай-ақ, балалардың оқу іс-әрекеті соншалықты маңызды емес, оқудағы қиын сәттерді жеңуге қызығушылықты ояту үшін қолдануға болатын бағалау түріндегі оқу нәтижелері маңызды екенін атап өтеміз [6].

Проблемалық оқыту бойынша оқу сабағын құру оқу процесінің сыртқы және ішкі элементтерін біріктіреді, оқушылардың өзіндік жұмысын және осы жұмысты басқару тәсілдерін қамтамасыз етеді. Кез-келген сабақ, бастауыш сыныптардағы оқу сабағы балалардың шынайы қызығушылығын, таңданысын, таңданысын тудыратын мазмұнды қамтуы керек. Мұндай материалды беруді ұмытып кету қиын болады. Мұндай ақпарат ретінде қандай да бір жаңалықты (сабақ тақырыбы бойынша), материалдың ерекше презентациясын, керемет тәжірибені қолдануға болады-бұл әдеттегі сабақты проблемалық және оқушылардың қызығушылығын тудыратын нәрсеге айналдырады [7].

Балаларда белсенді ойлауды тек оларда білім алудың қалыптасқан қажеттілігі болған кезде ғана тудыруға болады, ол тек қиындықтарды жеңу кезінде пайда болады, ол үшін ақпарат, білім қажет, осылайша біз проблемалық тапсырмалар туралы айтып отырмыз. Қызығушылық пен білім алу процесі арасында ажырамас байланыс бар. Бастауыш сынып оқушыларының оқуға деген қызығушылығын дамыту міндеті педагогика мен психологиядағы шешімдерді табу үшін маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Білім алуға деген қызығушылықты төмендету оқу процесінің тиімділігін төмендетеді, өйткені оқушының танымдық іс-әрекетін ынталандыратын және тиімді оқытудың негізгі құралы ретінде қызмет ететін қызығушылық.

Проблемалық оқыту іздеу және зерттеу әдістерін қолдануға негізделген, мұнда студенттерге проблемалардың шешімін табу, проблемаларды зерттеу,

бала шығармашылық ізденісте еркін болған кезде және бұл баланы жан-жақты дамытады. Үйлесімді және жан – жақты дамыған тұлға-бұл жоғары деңгейлі ойлау қабілеті бар тұлға. Оқу процесі баланың шығармашылық бейімділігінің дамуына ықпал еткенде, бұл дамытушылық оқыту, мұғалімнің рөлі, онда ойлау мен арнайы педагогикалық әдістердің даму заңдылықтарына сүйене отырып, оқушылардың ойлау және танымдық қабілеттерін мақсатты түрде дамыту [8]. Тек осындай оқытуды проблемалық деп атауға болады. Проблемалық оқыту бойынша оқу сабағын құру оқу процесінің сыртқы және ішкі элементтерін біріктіреді, оқушылардың өзіндік жұмысын және осы жұмысты басқару тәсілдерін қамтамасыз етеді. Бастауыш сыныптардағы кез-келген оқу сабағында балалардың шынайы қызығушылығын, танданысын, танданысын тудыратын мазмұн болуы керек. Мұндай материалды беруді ұмытып кету қиын болады. Мұндай ақпарат ретінде қандай да бір жаңалықты (сабақ тақырыбы бойынша), материалдың ерекше презентациясын, керемет тәжірибені қолдануға болады-бұл әдеттегі сабақты проблемалық және оқушылардың қызығушылығын тудыратын нәрсеге айналдырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбиев Ж. Ә., Бабаев С.Б., Құдиярова А.М. Педагогика. – Алматы: Дарын, 2022.
2. Жанпейсова М. М. Бастауыш мектепте оқыту әдістемесі. – Алматы: Рауан, 2020.
3. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика: Университеттер үшін оқулық. – Алматы: Қазақ университеті, 2021.
4. Мұқанова Б.М. Оқушылардың танымдық қызығушылығын дамыту жолдары. – Алматы: Білім, 2019.
5. Нағымжанова Қ.Ш. Проблемалық оқыту – білім сапасының негізі ретінде. // Білім беру жүйесіндегі инновациялар, №3, 2020.
6. Сапарбаева А.Қ. *Бастауыш сынып оқушыларын дамыта оқыту технологиялары.* – Шымкент: ОҚМПУ баспасы, 2021.
7. Құрманалина Ш.Х. Педагогика: Жалпы және ерекше педагогикалық мәселелер. – Астана: Фолиант
8. Мұқанов, М.М. (1996). Ақыл-ой өрісі. – Алматы: Қазақстан.

ОӘЖ 37.091.3

ОҚУ ҮРДІСІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ СТРЕССКЕ ТӨЗІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Мейірман Ж.Н., Тастан А.Н., Асилбек Ұ.Ә.

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Манабаева С.Е.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматриваются эффективные способы повышения стрессоустойчивости учащихся в процессе обучения. В современной системе образования школьники часто сталкиваются с различными психологическими и эмоциональными нагрузками: высокие требования, контрольные работы, экзамены, трудности во взаимоотношениях. В таких условиях особенно важны навыки саморегуляции, умение сохранять спокойствие и принимать решения в стрессовых ситуациях. В статье раскрывается понятие стресса, его проявления в учебной деятельности и влияние на

учащихся. Также анализируются методы повышения стрессоустойчивости: психологические упражнения, техники релаксации, дыхательные практики, групповая работа и поддержка со стороны учителя. Повышение эмоционального благополучия учащихся способствует улучшению учебных результатов, развитию уверенности в себе и созданию комфортной психологической атмосферы в образовательной среде.

Summary: This article discusses effective ways to enhance students' stress resistance during the learning process. In today's education system, students often face various psychological and emotional pressures such as high academic demands, tests, exams, and challenges in social interactions. In such situations, the ability to self-regulate, remain calm, and make decisions under stress becomes crucial. The article explores the concept of stress, its manifestations in the learning process, and its impact on students. It also analyzes strategies to build stress resilience, including psychological exercises, relaxation techniques, breathing practices, group work, and teacher support. By improving students' emotional well-being, it is possible to enhance academic performance, develop self-confidence, and create a psychologically safe and supportive learning environment.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың тек пәндерді меңгеруі ғана емес, сонымен қатар олардың психологиялық жағдайы мен эмоционалды тұрақтылығы да аса маңызды орын алады. Қазіргі заманда білім алушыларға қойылатын талаптар мен оқу үрдісіндегі стресс деңгейі артуда. Тестілеулер, емтихандар, жаңа білімді игеру, сыныптастармен қарым-қатынас – бұлардың бәрі оқушының психикасына қысым түсіреді. Стресс оқушының оқу қабілетін төмендетіп, мотивациясын әлсіретуі, ұйқының бұзылуы, көңіл-күйдің нашарлауы секілді жағымсыз әсерлерге әкеп соғуы мүмкін. Сондықтан оқу үрдісінде стресске төзімділікті арттыру қазіргі уақытта өзекті мәселе болып отыр.

Стресске төзімділік – бұл адамның қиын жағдайларда психикалық және эмоционалды тұрақтылығын сақтап, сәтті әрекет ету қабілеті. Оқушылардың стресске төзімділігін дамыту олардың оқу жетістіктерін арттырып, жалпы тұлға ретінде қалыптасуына септігін тигізеді. Сонымен қатар, оқушылардың өзін-өзі реттеу дағдылары, сенімділігі мен ішкі тұрақтылығы өсуі білім алу процесін жеңілдетеді.

Бұл мақалада оқушылардың оқу үрдісінде кездесетін стресс себептері мен оның салдары қарастырылады. Сонымен бірге, оқушылардың стресске төзімділігін арттыруға бағытталған тиімді әдістер мен жолдар, оның ішінде психологиялық жаттығулар, релаксация техникасы, дұрыс тыныс алу тәсілдері және ұстаздар мен ата-аналардың қолдауы талданады. Оқу үдерісінде психологиялық қауіпсіз ортаны қалыптастыру, эмоционалды тұрақтылықты қолдау арқылы оқушылардың жалпы психологиялық саулығын қамтамасыз ету маңыздылығы атап өтіледі.

Осы мәселелердің шешімін табу – білім беру сапасын жақсартуға және оқушылардың өмірге деген оң көзқарасын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сондықтан бұл тақырып білім беру саласындағы мамандар мен ата-аналар үшін ерекше мәнге ие болып отыр.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде оқушылардың психологиялық жағдайы ерекше назар аударуды талап етеді. Оқу үрдісінде стресстің пайда болу себептері көп және әртүрлі. Ең бірінші себеп – оқу бағдарламасының

күрделілігі мен жүктемесінің артуы. Бұл оқушыларға жаңа материалды меңгеру барысында қысым туғызады, әсіресе емтиханға дайындық кезеңінде. Сонымен қатар, сыныптағы әлеуметтік қарым-қатынастар, достар арасындағы түсініспеушілік, мұғалімдердің талаптары және отбасының жағдайы да оқушының психологиялық күйіне әсер етеді.

Стресс оқушының оқу қабілетіне, зейініне және есте сақтауына кері әсерін тигізеді. Ұзаққа созылған стресс оқушыларда шаршау, көңіл-күйдің төмендеуі, ұйқының бұзылуы сияқты проблемаларға әкеледі. Сондықтан мектепте стресске төзімділік деңгейін арттыру маңызды міндеттердің бірі болып табылады.

Стресске төзімділікті арттырудың бір жолы – психологиялық дайындық пен арнайы жаттығуларды қолдану. Мысалы, релаксация және тыныс алу техникасы оқушыларға тынышталуға, стресс деңгейін төмендетуге көмектеседі. Сонымен қатар, позитивті ойлау, өзін-өзі реттеу дағдыларын дамыту арқылы оқушылар қиындықтармен күресуді үйренеді.

Психологиялық қолдау да маңызды рөл атқарады. Мұғалімдер мен ата-аналар оқушылардың эмоционалды жағдайын бақылап, қолдау көрсетуі керек. Оқу үдерісінде ашық диалог орнату, оқушыларға өз сезімдерін білдіруге мүмкіндік беру стрессті жеңілдетеді.

Сонымен бірге, мектептің оқу бағдарламасына денсаулық сақтау технологиялары мен стрессті басқару әдістерін енгізу қажет. Мысалы, спортпен айналысу, йога, тыныс алу жаттығулары оқушылардың физикалық және психологиялық саулығын нығайтады.

Соңында, оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру арқылы жеке жұмыс жүргізу маңызды. Әрбір оқушының стресс деңгейі мен оны жеңу әдістері әртүрлі болғандықтан, жеке тәсілдер қолдану тиімді болады. Осылайша, оқу үрдісінде оқушылардың стресске төзімділігін арттыру көпжақты тәсілдерді талап етеді. Психологиялық жаттығулар, қолдау жүйесі, денсаулық сақтау шаралары және жеке тұлғаға бағытталған жұмыс оқушылардың эмоционалды тұрақтылығын қалыптастырып, оқу жетістіктерін жақсартуға мүмкіндік береді.

Қорыта келе, оқу үрдісінде оқушылардың стресске төзімділігін арттыру қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Стресс оқушылардың оқу қабілетін төмендетіп, психологиялық және физикалық саулығына кері әсерін тигізетіні анықталған. Сондықтан мектептерде психологиялық қолдау көрсету, стрессті жеңу әдістерін үйрету, сондай-ақ денсаулықты нығайтатын шараларды енгізу өте қажет.

Оқушылардың стресске төзімділігін арттыру тек оқушының жеке деңгейінде ғана емес, сонымен қатар мұғалімдер мен ата-аналардың бірлескен әрекетін талап етеді. Мұғалімдер оқушылардың эмоционалды жағдайын бақылап, қолдау көрсетсе, ата-аналар үйде қолайлы психологиялық климатты қамтамасыз етуі тиіс. Бұл үштік бірлесе ...

Сондықтан, оқу үрдісінде стресске төзімділік деңгейін көтеру — тек білім сапасын арттырудың ғана емес, сонымен қатар оқушылардың жан-жақты, дені сау тұлға болып қалыптасуының негізі болып табылады. Болашақта бұл

бағытта зерттеулер мен тәжірибелерді жетілдіру оқыту үрдісін жетілдіруге және оқушылардың өмір сапасын жақсартуға үлкен үлес қосатыны сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Асанова А.К. Оқушылардың психологиялық саулығын сақтау жолдары. — Алматы: Рауан, 2020.
2. Жаназарова З.Т. Білім беру жүйесіндегі психологиялық қызмет. — Астана: Фолиант, 2021.
3. Сейітбекова Г.Ж. Бастауыш мектепте оқушылардың эмоционалдық жағдайын зерттеу. — Психология және педагогика, 2022, №4.
4. Құлжанова А. Стреске қарсы күресудің психологиялық әдістері. — Тәрбие және білім журналы, 2023, №2.

УДК 316.34:364.2

ОСОБЕННОСТИ РОЛЕВЫХ ОЖИДАНИЙ И ПРИТЯЗАНИЙ ПАРТНЕРОВ В БРАКЕ

Е.А. Менькова, Н.М. Ткач

«Гомельский государственный университет имени Ф. Скорины» г. Гомель

Современный брак является сложной социальной институцией, в которой каждый партнер приносит свои ожидания, ценности и представления о роли и обязанностях. Однако, ролевые ожидания и притязания в браке играют ключевую роль в формировании и совместном существовании супружеских отношений. Данная работа предназначена для исследования роли ролевых ожиданий и притязаний в современном браке, включая их определение, формирование, влияние на отношения, а также методы управления и разрешения конфликтов, возникающих в связи с ними. ^[1]

Ролевые ожидания в браке — это представления о том, какие семейные роли и обязанности должен выполнять партнер, а ролевые притязания — это готовность самого человека выполнять эти роли. Оба понятия описывают представления супругов о желаемом распределении функций в семье, таких как хозяйственные обязанности, уход за детьми, эмоциональная поддержка и т.д. Несовпадение этих ожиданий и притязаний может стать источником конфликтов в отношениях. ^[2]

Целью моего исследования является выявление основных факторов, определяющих ролевые ожидания партнеров в браке, и их влияния на качество и стабильность семейных отношений. Изучить взаимосвязь ролевых ожиданий и притязаний в браке. В исследовании приняло участие 60 человек. Ролевые установки оценивались при помощи опросника «Ролевые ожидания и притязания в браке» Волковой и Трапезниковой. Для статистической обработки применялся критерий Манна–Уитни для больших выборок. ^[3]

Мной было проведено психодиагностическое исследование выборки мужчин и женщин, состоящих в браке с использованием методики Опросник «Ролевые ожидания и притязания в браке» (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.).

В результате психодиагностического исследования были получены первичные сырые баллы.

В ходе анализа первичных сырых баллов установлены данные, которые представлены в виде рисунка 1.

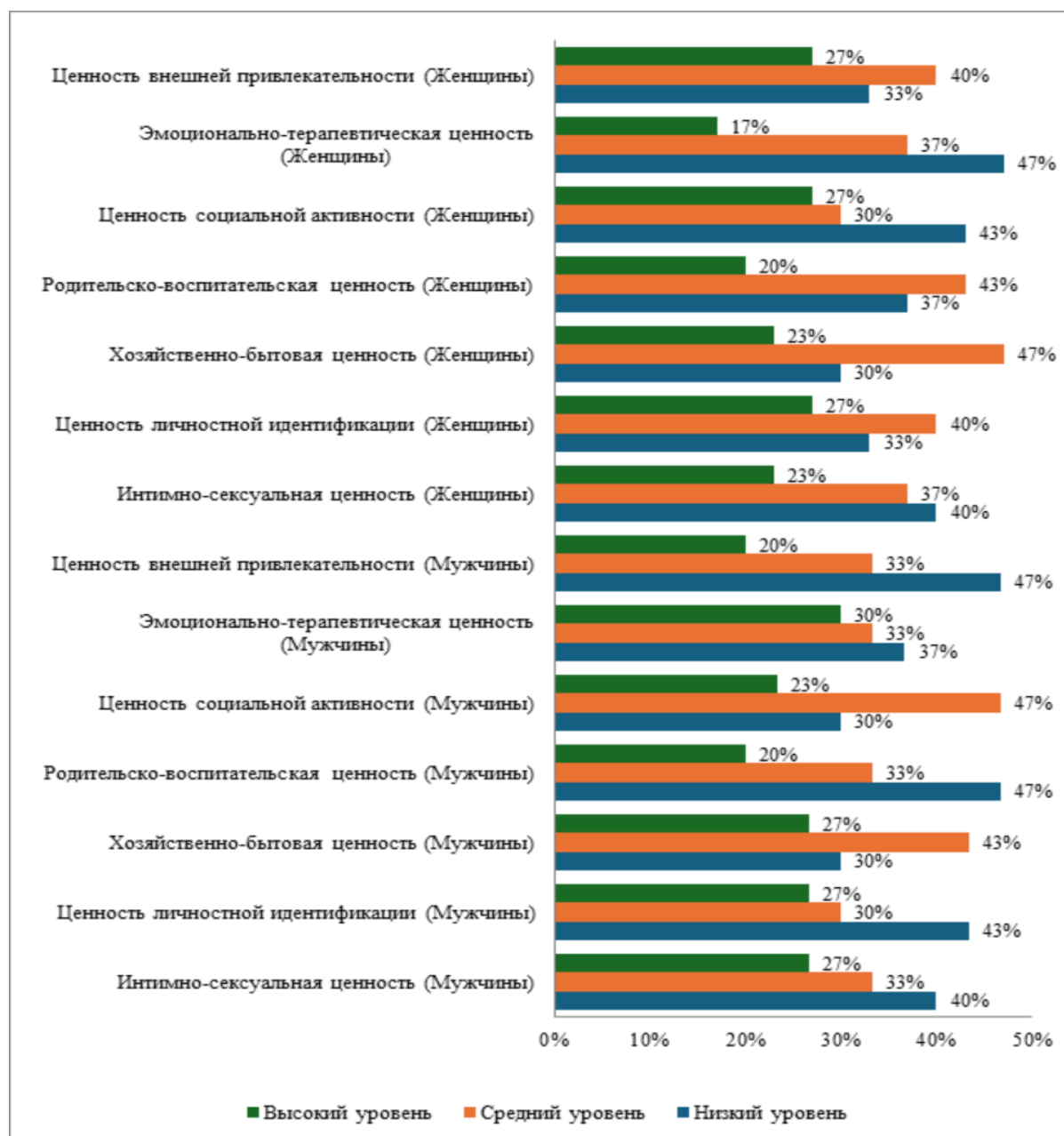

Рисунок 1 – Результаты исследования по методике «Рольевые ожидания и притязания в браке» (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.)

На следующем этапе эмпирического исследования нами проведен статистический анализ данных, целью которого являлось изучение особенностей ролевых ожиданий и притязаний партнеров в браке. Для этого нами использован критерий Манна-Уитни. В результате статистического анализа данных получены результаты, представленные в таблице 3.

Таблица 3 – значение критерия Манна-Уитни и значимость различий между мужчинами и женщинами

Исследуемое различие по параметру	Среднее значение при исследовании мужчин	Среднее значение при исследовании женщин	Значение критерия Манна-Уитни	Критическая точка $p=0,05$	Значимость различий
Интимно-сексуальная ценность	4,46	4,76	356,5	338	Не значимы
Ценность личностной идентификации	4,36	4,96	405,5		Не значимы
Хозяйственно-бытовая ценность	4,57	4,73	389		Не значимы
Родительско-воспитательская ценность	4,43	4,06	401		Не значимы
Ценность социальной активности	5,06	4,53	202,5		Значимы
Эмоционально-терапевтическая ценность	4,7	4,13	305		Значимы
Ценность внешней привлекательности	3,7	5,2	188,5		Значимы

В результате проведенного статистического анализа данных с использованием критерия Манна-Уитни, целью которого являлось изучение особенностей ролевых ожиданий и притязаний партнеров в браке нами не установлено статистически значимых различий между мужчинами и женщинами по параметрам интимно-сексуальной ценности, ценности личностной идентификации, хозяйственно-бытовой ценности и родительско-воспитательской ценности. Полученные данные свидетельствуют о том, что между мужчинами и женщинами нет различий по указанным параметрам.

Однако мною были установлены различия между мужчинами и женщинами по параметрам ценности социальной активности, эмоционально-терапевтической ценности и ценности внешней привлекательности. На основании полученных данных можно утверждать о том, что по параметрам ценности социальной активности и эмоционально-терапевтической ценности более высокие показатели наблюдаются у мужчин, что говорит о том, что для мужчин более значима внешняя социальная активность для стабильности брачно-семейных отношений. Мужчины более ориентированы на то, что брачный партнер должен иметь серьезные профессиональные интересы, играть активную общественную роль. Также, они более зафиксированы на выражении собственных профессиональных потребностей. У мужчин выше установка на значимость эмоционально-психотерапевтической функции брака. Мужчины

более ориентированы на то, что брачный партнер возьмет на себя роль эмоционального лидера в семье в вопросах коррекции психологического климата в семье, оказания моральной и эмоциональной поддержки, создания «психотерапевтической атмосферы».

Однако у мужчин наблюдаются более низкие показатели ценности внешней привлекательности, что говорит о них как о людях, для которых внешняя привлекательность не несет весомой значимости. Также, полученный результат иллюстрирует установку на собственную привлекательность, они не стремятся модно и красиво одеваться. Не имеют ориентации на современные образцы внешнего облика.

Список используемой литературы

1. Партнерские ожидания в браке: их формирование и влияние на отношения - Михайлова Е.И., 2018 год. Издательство: Академия, с. 65-73;
2. Роль гендерных стереотипов в формировании ожиданий в брачных отношениях - Иванова А.С., 2016 год. Издательство: Наука и образование, с. 91-113;
3. Ожидания мужчин и женщин в современном браке: анализ проблемы - Петрова Н.В., 2015 год. Издательство: Просвещение;
4. Влияние социокультурных факторов на ролевые ожидания в брачных отношениях - Сидоров П.А., 2019 год. Издательство: Современные тенденции, с. 43-49

ОӘЖ 159.9

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҰЯЛШАҚТЫҒЫН ТӨМЕНДЕТУДЕГІ ТҮЗЕТУ ТРЕНИНГІНІҢ ТИІМДІЛІГІН ЗЕРТТЕУ

Мәулен А.Ж.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматривается эффективность коррекционного тренинга в снижении застенчивости старшеклассников. Проведено экспериментальное исследование с участием 60 учеников, разделенных на экспериментальную и контрольную группы. Использовались шкалы Розенберга и Сьюзен Кэмпбелл для оценки уровня самооценки и социальной застенчивости. Результаты показали значительное повышение самооценки, уменьшение социальной тревожности и увеличение социальной активности у участников экспериментальной группы. Сделан вывод о высокой эффективности коррекционного тренинга как средства развития психоэмоциональной устойчивости и социальных навыков старшеклассников.

Summary: The article examines the effectiveness of corrective training in reducing shyness among high school students. An experimental study was conducted with 60 students divided into experimental and control groups. The Rosenberg Self-Esteem Scale and the Susan Campbell Social Shyness Scale were used to assess self-esteem and social shyness levels. The results showed a significant increase in self-esteem, a decrease in social anxiety, and an improvement in social activity among participants in the experimental group. The study concludes that corrective training is an effective tool for developing the psycho-emotional resilience and social skills of high school students.

Қоғамдық өмірде әр адамның өз пікірін білдіру қабілеті, өзіне сенімділік және әлеуметтік қарым-қатынасқа бейімділігі маңызды рөл атқарады. Жоғары сынып оқушыларының өмірінде әлеуметтік қатынастар, сынып ішінде өз орнын табу және жеке тұлғалық дамуы ерекше мәнге ие. Алайда мектеп жасындағы және әсіресе жоғары сынып оқушыларының арасында ұялшақтық кең таралған психологиялық құбылыс болып табылады. Ұялшақтық – бұл адамның әлеуметтік жағдайларда өзін төмен бағалауы, басқалар алдында қорқыныш сезіну, жаңа ортаға бейімделуде қиындықтар туындауы ретінде көрінетін психоэмоциялық күй. Бұл қасиет оқушының оқу мотивациясына, әлеуметтік байланыстарына және жеке тұлғаның дамуына теріс әсер етеді.

Қазіргі педагогикалық психологияда ұялшақтықты төмендету және жеке тұлғаның өзін-өзі сенімділік деңгейін арттыру үшін әртүрлі психологиялық әдістер қолданылады. Солардың бірі – түзету тренингі. Түзету тренингі оқушылардың жеке және әлеуметтік қабілеттерін дамытуға бағытталған, арнайы құрылымдалған психологиялық-педагогикалық іс-әрекет жүйесі болып табылады. Оның негізгі мақсаты – ұялшақтық пен әлеуметтік қорқынышты жеңуге, өзін-өзі дұрыс бағалауға, сенімділікті арттыруға ықпал ету [1].

Зерттеу барысында түзету тренингінің психологиялық әсері, оқушылардың әлеуметтік дағдыларына әсері, өзін-өзі бағалауы мен сенімділігінің динамикасы талданады. Сонымен қатар, тренингтің тиімділігін анықтау үшін әлеуметтік ұялшақтық пен эмоционалды тұрақтылық көрсеткіштері зерттеледі, бұл жеке тұлғаның жалпы психоэмоциялық жағдайын бағалауға мүмкіндік береді.

Ұялшақтықты психологиялық тұрғыдан қарастырғанда бірнеше бағыт бар. Психоаналитикалық көзқарас бойынша ұялшақтықтың түп-төркіні балалық шақтағы әлеуметтік тәжірибеге және ата-ананың эмоционалды қатынасына байланысты көрінеді. Бихевиористік теориялар ұялшақтықты әлеуметтік әрекеттегі қорқынышпен байланыстырады, ал когнитивтік көзқарастар адамның өзіне қатысты теріс сенімдері мен өзін-өзі бағалауының төмендігін басты фактор ретінде қарастырады. Осы тұрғыдан қарағанда, ұялшақтық жеке тұлғаның әлеуметтік жағдайларға бейімделуін шектеп, психоэмоциялық тұрақтылығын төмендетеді [2].

Педагогикалық психологияда ұялшақтықты төмендету үшін әлеуметтік дағдылар тренингі, рөлдік ойындар, топтық психологиялық жаттығулар, өзін-өзі таныстыру жаттығулары қолданылуы мүмкін. Түзету тренингі осы әдістердің кешенін біріктіре отырып, оқушыларға өз сезімдері мен эмоцияларын басқаруға, әлеуметтік ортада белсенді әрекет етуге мүмкіндік береді. Тренингтің негізгі компоненттері – эмоцияны бақылау, әлеуметтік қарым-қатынас дағдыларын дамыту, өзін-өзі бағалау және сенімділікті арттыру. Эмоциялық бақылау дағдылары стресстік жағдайларды жеңуге, қорқыныш сезімін басқаруға көмектеседі. Әлеуметтік дағдылар оқушыларға топта өз ойын білдіру, әріптестермен тиімді қарым-қатынас орнату мүмкіндігін береді. Өзін-өзі бағалау мен сенімділіктің артуы жеке тұлғаның жалпы психоэмоциялық дамуына оң ықпал етеді [3].

Әдебиеттерге сүйенсек, түзету тренингі жоғары сынып оқушыларының психоэмоциялық дамуына айтарлықтай әсер етеді. Мысалы, Белова мен Петрованың зерттеулері көрсеткендей, тренинг барысында оқушылардың әлеуметтік белсенділігі артып, топта өз пікірін еркін білдіру қабілеті жақсарады, ал эмоционалды тұрақтылық көрсеткіштері едәуір артады. Бұл нәтижелер тренингтің құрылымдық элементтері мен әдістерінің тиімділігін растайды [4].

Зерттеу жоғары сынып оқушыларының ұялшақтығын төмендетудегі түзету тренингінің тиімділігін анықтау мақсатында эксперименттік әдіс негізінде жүргізілді. Зерттеуге 10 сынып оқушыларының 60 қатысушысы тартылды, олар екі топқа бөлінді: эксперименттік топ (түзету тренингіне қатысқан) және бақылау тобы (әдеттегі сыныптық қызметке қатысқан). Зерттеу барысында оқушылардың өзін-өзі бағалауы, әлеуметтік ұялшақтық деңгейі және психоэмоциялық тұрақтылығы өлшенді.

Өзін-өзі бағалауды өлшеу үшін Розенберг шкаласы қолданылды. Бұл шкала жеке тұлғаның өзін қабылдау деңгейін айқындауға мүмкіндік береді. Әлеуметтік ұялшақтықты бағалау үшін Сьюзен Кэмпбелл шкаласы пайдаланылды, ол оқушының әлеуметтік қарым-қатынастағы қорқыныш және ұялшақтық деңгейін көрсетеді. Сонымен қатар, тренинг барысында бақылау және рефлексия әдістері қолданылды, яғни оқушылардың эмоционалды реакциялары жазылды және топтық талқылаулар талданды.

Түзету тренингі 8 апта бойы аптасына екі рет өткізілді, әр сессия 60 минуттық болды. Тренингтің құрылымы мынадай: қысқа психоэмоциялық релаксация мен көңіл-күйді көтеру (10 минут), әлеуметтік дағдыларды дамыту жаттығулары (20 минут), рөлдік ойындар және өзара әрекет (20 минут), рефлексия және кері байланыс (10 минут). Әр кезең оқушылардың психоэмоциялық, когнитивтік және әлеуметтік қабілеттерін кешенді түрде дамытуға бағытталған.

Түзету тренингінің соңында эксперименттік топта айтарлықтай оң өзгерістер байқалды. Өзін-өзі бағалау деңгейі Розенберг шкаласы бойынша айтарлықтай артты: бастапқы кезеңде $18,5 \pm 2,1$ болса, тренинг соңында $24,3 \pm 1,8$ деңгейіне жетті, бұл $p < 0,05$ көрсеткішімен статистикалық маңызды болып табылады. Бақылау тобының өзін-өзі бағалау көрсеткіштерінде елеулі өзгеріс болмады, бұл тренингтің нақты әсерін айқындайды.

Әлеуметтік ұялшақтық деңгейі эксперименттік топта $27,4 \pm 3,2$ -ден $18,6 \pm 2,9$ -ға дейін төмендеді ($p < 0,05$), ал бақылау тобының көрсеткіштері өзгеріссіз қалды. Бұл әлеуметтік қорқыныштың төмендеуі, оқушылардың топта белсенді әрекет етуге, пікір білдіруге және жаңа қарым-қатынастар орнатуға қабілетінің артуын көрсетеді.

Топтық өзара әрекет және әлеуметтік белсенділік артып, оқушылар өз ойларын еркін білдіруді үйренді, жаңа таныстықтар орнатты, сыныптағы диалогқа белсенді қатысты. Рефлексия мен өзін-өзі бақылау жаттығулары эмоционалды тұрақтылықты күшейтіп, қорқыныш сезімін басқаруға мүмкіндік берді. Корреляциялық талдау нәтижелері де тренингтің тиімділігін растады:

өзін-өзі бағалау мен әлеуметтік белсенділік арасындағы корреляция коэффициенті $r = 0,62$ ($p < 0,01$), ал ұялшақтық деңгейі мен сенімділік арасындағы кері корреляция $r = -0,58$ ($p < 0,01$) болды.

Зерттеу нәтижелері түзету тренингінің жоғары сынып оқушыларының ұялшақтығын төмендетуге тиімді екенін көрсетті. Алынған мәліметтер педагогикалық психологиядағы теориялық тұжырымдармен үйлеседі. Когнитивтік аспект бойынша, оқушылардың өзін қабылдауы мен сенімділігі артты, теріс сенімдер төмендеді. Эмоциялық аспектке қорқыныш сезімі, стресс деңгейі азайып, психоэмоциялық тұрақтылық күшейді. Әлеуметтік аспект тұрғысынан, топтағы белсенділік, диалогқа қатысу және өз ойын білдіру дағдылары дамыды.

Бақылау тобының көрсеткіштерінде елеулі өзгеріс болмауы тренингтің арнайы әсерін көрсетеді. Бұл тәжірибе түзету тренингінің ұялшақтықты төмендетуде және жеке тұлғаның әлеуметтік дамуын қолдауда маңызды құрал екенін дәлелдейді. Сонымен қатар, зерттеу барысында байқалған психоэмоциялық тұрақтылықтың артуы және әлеуметтік дағдылардың жетілуі оқушылардың жалпы өмір сапасын жақсартуға мүмкіндік береді.

Зерттеу барысында алынған нәтижелер мектеп психологтарына, педагогтарға және ата-аналарға нақты ұсыныстар береді. Мәселен, түзету тренингін сыныптық немесе қосымша сабаққа енгізу оқушылардың жеке және әлеуметтік дамуына оң әсер етеді, олардың өзін-өзі қабылдау деңгейін көтереді және әлеуметтік қорқынышты төмендетеді.

Түзету тренингі жоғары сынып оқушыларының ұялшақтығын төмендетуге және психоэмоциялық тұрақтылықты арттыруға тиімді болып шықты. Эксперименттік топта өзін-өзі бағалау деңгейі мен әлеуметтік белсенділік артты, ал әлеуметтік қорқыныш азайды. Тренингтің тиімділігін қамтамасыз ететін негізгі факторлар – эмоционалды бақылау, рөлдік ойындар, топтық өзара әрекет, рефлексия және кері байланыс. Педагогикалық тұрғыдан, түзету тренингін мектеп бағдарламасына енгізу оқушылардың жеке және әлеуметтік дамуына, психоэмоциялық тұрақтылыққа, өзін-өзі бағалауды арттыруға және ұялшақтықты төмендетуге мүмкіндік береді.

Бұл зерттеу жоғары сынып оқушыларының психологиялық дамуына, әлеуметтік белсенділігін арттыруға, өзін-өзі сенімділік деңгейін көтеруге бағытталған әрі олардың жеке тұлғалық потенциалын толық ашуға мүмкіндік береді. Алдағы зерттеулерде түзету тренингінің ұзақ мерзімді әсерін, әртүрлі жас топтарында және түрлі әлеуметтік ортада тиімділігін зерттеу маңызды болмақ.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Белова, И.В., Петрова, Е.А. Психология школьной застенчивости: теория и практика. – М.: Педагогика, 2019. – 248 с.
2. Розенберг, М. Общественное самопринятие: методика исследования. – Нью-Йорк: Wiley, 1965. – 220 p.
3. Campbell, S. Social Shyness and Adolescent Behavior. – London: Routledge, 2001. – 180 p.

4. Артемьева, Л.А. Психологические тренинги для развития личностных и социальных компетенций школьников. – СПб.: Питер, 2020. – 200 с.

ОӘЖ: 159.922.8:37.015.3

БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНДЕ ТҮЛҒАНЫҢ ЖАС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІНЕ САЙ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУ

Мирташева З.Т., Шарипова А.И., Паччахонова К.О.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Матен Г.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты применения психологических методов, соответствующих возрастным особенностям личности в образовательном процессе. Отмечается, что эффективность обучения и воспитания во многом зависит от учёта возрастных и индивидуальных характеристик учащихся. Проанализированы психологические особенности детей дошкольного, младшего школьного, подросткового и юношеского возрастов, а также предложены педагогико-психологические методы, направленные на развитие личности на каждом этапе.

Summary: The article explores theoretical and practical approaches to applying psychological methods appropriate to the age characteristics of the individual in the educational process. The effectiveness of learning largely depends on understanding and addressing students' developmental, motivational, and cognitive peculiarities at different stages of age. The paper analyzes the psychological traits of preschoolers, primary school students, adolescents, and youth, proposing pedagogical and psychological strategies tailored to each developmental period.

Білім беру жүйесінде тұлғаның жас ерекшеліктерін ескеру — педагогикалық және психологиялық ғылымдардың тоғысқан маңызды саласы. Тұлға дамуының әр кезеңінде оның танымдық, эмоциялық және әлеуметтік қажеттіліктері өзгереді. Егер педагог осы ерекшеліктерді назардан тыс қалдырса, оқыту мен тәрбиелеу процесінің нәтижелілігі төмендейді. Сондықтан қазіргі білім беру жүйесінде жас ерекшелігі психологиясына сүйену педагогикалық іс-әрекеттің негізгі шарты болып табылады.

Жас ерекшеліктерін зерттеу мәселесіне Л.С. Выготский, Ж. Пиаже, Э. Эриксон, Б. Г. Ананьев, С.Л. Рубинштейн сынды ғалымдар ерекше үлес қосқан. Олар адамның психикалық дамуында биологиялық, әлеуметтік және тұлғалық факторлардың өзара байланысын көрсеткен. Баланың психологиялық дамуы үздіксіз процесс болғанымен, әр кезеңде жетекші іс-әрекет түрі өзгереді және соған сәйкес педагогикалық тәсілдер де өзгеріп отыруы тиіс.

Мектепке дейінгі жастағы балалар үшін жетекші іс-әрекет – ойын. Бұл кезеңде баланың ойлау, сөйлеу және қиял қабілеттері қарқынды дамиды. Сондықтан педагогикалық тәсілдер ойын арқылы оқытуға, эмоциялық қолдауға және шығармашылық белсенділікті арттыруға бағытталуы керек. Мысалы, ертегі терапиясы, рөлдік ойындар, қимыл-қозғалыс жаттығулары – осы жаста тиімді психологиялық әдістердің бірі.

Бастауыш сынып кезеңінде баланың жетекші іс-әрекеті оқу процесіне ауысады. Бұл жаста танымдық қызығушылық, ерік-жігер, өзін-өзі бағалау

сияқты қасиеттер қалыптасады. Мұғалім баланың оқу мотивациясын арттыру үшін жетістікке бағытталған оқыту, мадақтау, визуалды материалдарды қолдану және топтық жұмыс тәсілдерін пайдалануы қажет. Эмоциялық қолдау, оқу тапсырмаларын біртіндеп күрделендіру және әр оқушының дара мүмкіндіктерін ескеру – осы кезеңдегі психологиялық жұмыстың негізі.

Жеткіншек жаста (10–13 жас) тұлғаның өзін-өзі тануы мен құрдастармен қарым-қатынасы алдыңғы орынға шығады. Бұл кезде эмоционалды тұрақсыздық, өзіндік пікірдің қалыптасуы, тәуелсіздікке ұмтылу байқалады. Сондықтан мұғалім мен психологтың негізгі міндеті – қолдау көрсету, өз пікірін еркін білдіруге мүмкіндік жасау және топтық қатынасты үйлестіру. Психологиялық тренингтер, пікірталас сабақтары, өзін-өзі тану элементтері бар жұмыстар – осы кезеңде тиімді тәсілдер.

Жасөспірімдік кезең тұлғаның өмірлік ұстанымдары мен құндылықтарының қалыптасу уақыты. Бұл жаста тұлғалық өзіндік сана күшейіп, кәсіби бағдарлану процесі басталады. Жасөспірімдер көбіне эмоционалды дағдарыстарды бастан кешіреді, сондықтан педагогикалық және психологиялық тәсілдер қолдауға, сенімді қарым-қатынас орнатуға және өзіндік тиімділік сезімін дамытуға бағытталуы қажет. Жеке әңгімелесу, кеңес беру, кәсіби бағдарлау тренингтері мен өзін-өзі дамыту бағдарламаларының маңызы зор.

Жас ерекшеліктеріне сай психологиялық тәсілдерді қолдану білім алушының оқу мотивациясына, мінез-құлық мәдениетіне және тұлғалық дамуына тікелей әсер етеді. Мұғалімнің кәсіби шеберлігі оның осы ерекшеліктерді сезіне білуінде және әр оқушыға жеке тұрғыдан қарауында көрінеді. Білім беру процесінде жас ерекшеліктерін ескермеу оқу қиындықтарын, мотивациялық дағдарыстарды және тұлғалық тұйықтықты тудыруы мүмкін.

Психологиялық тәсілдерді дұрыс таңдау үшін педагог баланың когнитивтік даму деңгейін, эмоционалдық жағдайын, мінез-құлықтық ерекшеліктерін және әлеуметтік қатынастар жүйесін жақсы білуі керек. Мысалы, бастауыш мектепте визуалды және қимылдық тәсілдер тиімді болса, жоғары сыныптарда аналитикалық және рефлексивтік әдістер нәтижелі болып табылады. Әр кезеңге тән мотивациялық ерекшеліктерді ескеру арқылы педагог оқыту процесін жеке тұлғаға бағыттай алады.

Қорытындылай келгенде, тұлғаның жас ерекшеліктеріне сай психологиялық тәсілдерді қолдану білім беру процесінің сапасын арттырудың негізгі факторы болып табылады. Бұл тәсілдер оқу-тәрбие жүйесін гуманизациялауға, оқушылардың жеке мүмкіндіктерін ашуға және олардың тұлғалық әлеуетін дамытуға мүмкіндік береді. Мұғалім мен психологтың бірлескен қызметі нәтижесінде білім алушының жан-жақты дамуы, оқу әрекетінің табыстылығы және психологиялық саулығы қамтамасыз етіледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Айтмұхамбетова Б. Ш. Жас ерекшелік психологиясы. – Алматы: Қазақ университеті, 2017. – 212 б.

2. Әбдіғалбарова Ұ. А. Педагогикалық психология. – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – 220 б.
3. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақ тәлім-тәрбиесі. – Алматы: Санат, 2015. – 288 б.
4. Мұқаметқалиева Р. С. Білім беру психологиясы және тұлғалық даму. – Қарағанды: Болашақ-Баспа, 2021. – 176 б.
5. Нұрғалиева Ш. К. Қарым-қатынас психологиясы. – Алматы: Арда, 2019. – 204 б.
6. Сейітова Ә. Ж. Жас ерекшелігіне сай оқыту әдістері. – Тараз: ТарМПУ баспасы, 2022. – 159 б.
7. Төлегенова М. Б. Психологиялық қолдау және білім алушылардың мотивациясы. – Қызылорда: Тұмар, 2020. – 148 б.
8. Әубәкірова Д. Р. Тұлға дамуының психологиялық негіздері. – Өскемен: С. Аманжолов атындағы ШҚУ, 2023. – 174 б.
9. Выготский Л. С. Психология развития ребёнка. – Москва: Педагогика, 1984.
10. Пиаже Ж. Речь и мышление ребёнка. – Москва: Просвещение, 1994. – 240 с.

ОӘЖ: 159.922.8:37.015.3

ҚАҚТЫҒЫСТАР ПСИХОЛОГИЯСЫ: БІЛІМ БЕРУ ОРДАЛАРЫНДАҒЫ АЛДЫН АЛУ ТӘСІЛДЕРІ

Молдатілеу Г.Б., Мейрамбек М.Қ., Нруш Д.Б.
 Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Матен Г.Ж.
 «Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются психологические особенности конфликтов, возникающих в образовательной среде — между учащимися, между учащимися и педагогами, а также между педагогами и родителями. Раскрывается сущность конфликта как социально-психологического феномена, анализируются его причины, формы и последствия для участников образовательного процесса. Особое внимание уделяется профилактике конфликтов в школах и других образовательных организациях.

Summary: Conflicts in educational institutions—among students, between students and teachers, and involving school administration and parents—are common and can undermine the learning environment. A conflict arises when individuals or groups hold incompatible goals, interests or needs. This article examines the psychological nature of conflicts, their causes and forms in the school context, and analyzes their consequences. A special focus is placed on preventive strategies within educational settings—creating a supportive school climate, fostering skills and competencies, the roles of school leadership and teachers, and strategies for working with emergent conflicts. In conclusion, recommendations are provided for building an effective conflict prevention system in schools.

Білім беру саласы қоғамдағы маңызды институттардың бірі болып табылады; мұнда тек білім беру ғана емес, сонымен қатар тәрбиелік, әлеуметтік, коммуникативтік процестер жүреді. Алайда білім беру мекемелерінде жиі қақтығыстар туындайды — мысалы, оқушылар арасында, оқушы-мұғалім арасында, мұғалім-әкімшілік, ата-ана-мектеп қарым-қатынасында. Қақтығыстар білім беру процесін бөгеп, мектептегі әлеуметтік-психологиялық ахуалды нашарлатуы мүмкін. Сондықтан мектепке тән қақтығыстарды түсіну мен алдын алу тәсілдерін зерттеу маңызды. Бұл мақалада

алдымен қақтығыс психологиясы мен мектеп жағдайындағы ерекшеліктері қарастырылып, кейін нақты алдын алу тәсілдері ұсынылады.

Қақтығыс психологиясының теориялық негіздері

Қақтығыс — бұл жеке тұлғалар немесе топтар арасында мүдделердің, мақсаттардың, қажеттіліктердің сәйкес келмеуі нәтижесінде туындайтын күй. Психологиялық тұрғыдан бұл келесі компоненттерді қамтиды:

- Қақтығыстың шығу себебі: мақсат қақтығысы, рөлдік қақтығыс, ресурс тапшылығы, қарым-қатынас мәселесі.
- Қақтығыс түрлері: мысалы, жеке-арада, топішілік, топаралық; функционалдық (шығармашылық, дамуға әкелетін) және дисфункционалдық (зиян келтіретін) қақтығыстар.
- Қақтығысты басқару тәсілдері: біріктіріп шешу (collaborating), бәсекелесу (competing), үнемдеу (avoiding), компромисс (compromising), бейімделу (accommodating) және т.б.
- Мектеп тәрізді ортада қақтығыс психологиясының кейбір ерекшелігі бар — мысалы, балалар мен жасөспірімдердің әлеуметтену процесі, рөлдік модельдердің болуы, мектеп климатының ықпалы.

Мектеп орталарына тән қақтығыстар: себептері мен сипаттары.

Себептері

Мектептерде қақтығыс туындауы мүмкін себептерге мыналар жатады:

- Оқушылар арасындағы бәсекелестік, достар тобындағы ығысу-шығасу, рөлдер мен мәртебе мәселесі.
- Мұғалім мен оқушы арасындағы түсініспеушілік, күтілетін нормалар мен нақты талаптардың сәйкес келмеуі.
- Білім беру ұйымының ішкі құрылымы мен мәдениеті, қарым-қатынас стилі, мектеп климаты.
- Отбасы, әлеуметтік орта жағдайлары, мектепке сырттан келетін әсерлер (мысалы, әлеуметтік желі, ұжымдық қысым).
- Ресурстардың шектеулілігі, материалдық-техникалық жағдайлардың жеткіліксіздігі.
- Сынып жетекшісі немесе мұғалімнің басқару стилі, топ ішіндегі динамика.

Мысалы, зерттеу көрсеткендей, 56 мектепте әлеуметтік желі әдісімен жасалған араласу бағдарламасы арқылы қақтығыс деңгейі бір жыл ішінде шамамен 30 %-ға төмендеген.

Сипаттары

- Қақтығыстар көбінесе жасөспірімдер арасында көрінеді, себебі бұл кезеңде тұлға қалыптасу, әлеуметтік мәртебе іздеу, топқа жату/жатпау мәселелері белсенді.
- Мектептегі қақтығыстың сыртқы белгілері: агрессия, кикілжің, оқушылардың сабаққа келмеуі, тәртіп бұзу, мұғалім-оқушы қарым-қатынасының нашарлауы.

- Сонымен қатар, жасырын қақтығыстар да бар: әлеуметтік оқшаулану, интернет-қорлау, топтан тыс қалу. Бұл әсіресе қыз балалар арасында сипатталуы мүмкін.
- Қақтығыс басқару стилі маңызды: мысалы, ықпалды басқару стилі арқылы балаларға бейбіт жолмен шешуге дағдылар қалыптастыруға болады.

Зардаптары

- Оқушылардың эмоционалдық-психологиялық ахуалы бұзылуы мүмкін, өзін-өзі бағалау төмендеуі, оқуға деген ынта азаю.
- Мектеп ішінде оқу процесінің сапасы төмендеуі, тәртіп мәселелері күшеюі.
- Мұғалімдер мен оқушылар арасындағы сенім әлсіреуі, мектептің жалпы климаты нашарлауы.
- Ұзақ мерзімде тұлғалық даму жағынан кедергілер туындауы ықтимал — мысалы, конфликттік дағдылардың қалыптаспай қалуы, агрессивті мінез-құлықтың орнығуы.

Алдын алу тәсілдері: мектептерде қолданылатын практикалар

Жалпы стратегиялар

- Мектеп ішіндегі қолайлы әлеуметтік-психологиялық орта қалыптастыру: жылы, қолдаушы, ашық қарым-қатынасқа негізделген орта. Зерттеу көрсеткендей, жазалау тәсілдері қақтығысты төмендетуде қолдаушы тәсілдерге қарағанда әлдеқайда тиімдірек.
- Педагогтерге, әкімшілікке, оқушыларға конфликт-менеджмент дағдыларын үйрету (мысалы, тиімді коммуникация, ашық диалог, эмоцияларды басқару). Мысалы, сыныптағы бұзушы мінез-құлықты басқару жөніндегі зерттеуде мәселелерді бірлесе шешу, кооперативті тәсілдер ең жиі қолданылған.
- Мектептің барлық деңгейінде конфликттің алдын алу бағдарламаларын жүйелі түрде енгізу — сыныптан, мұғалімнен, әкімшіліктен бастап, ата-аналарды да қамтитын.
- Бастапқы кезеңде (мысалы, бастауыш сыныптар) қақтығыстарды анықтау мен алдын алу маңызды: мұғалімдер оқушыларының жеке-жеке дамуы мен топаралық қарым-қатынас ерекшеліктерін білуі керек.

Практикалық әдіс-тәсілдер

- Топтық келіссөздер, медиация: оқушыларға, мұғалімдерге топшілік қақтығыс кезінде бейтарап тұлға қатысуымен медиация жүргізу.
- Рөлдік ойындар, коучингтер: коммуникативті дағдыларды, эмпатияны, топ ішінде ынтымақтастықты дамыту арқылы конфликтке қарсы профилактика. Мысалы, ерте жастағы балаларға арналған зерттеуде рөлдік ойындар, визуалды медиа құралдары тиімді деп табылған.
- Әлеуметтік референттерді тарту: мектептегі ықпалды оқушыларды (social referents) қақтығысқа қарсы бастамаға тарту арқылы жалпы мектеп мәдениетін өзгертуге болады.

- Оқушылар-мұғалімдер, ата-аналар арасында диалог және ынтымақтастық: мысалы, ата-аналармен семинарлар өткізу, мектеп-үйі бірлесе жұмыс істеу.
- Мектеп климатына мониторинг жүргізу: конфликттердің қай жағынан жиі болып жатқанын, қай сынып/топта қиындықты екенін бақылау, деректерге сүйене отырып профилактика шараларын бейімдеу.
- Мәдениетаралық, топаралық дайындық: мектептерде әртүрлі әлеуметтік топтармен жұмыс істеу, біртектілікті емес ортада ортақ құндылықтар мен нормаларды қалыптастыру.

Білім беру мекемелеріне арналған ұсынымдар

- Мектеп әкімшілігі конфликт жағдайларын дер кезінде анықтай алатын жүйе құруы керек.
- Мұғалімдерге тұрақты түрде конфликт менеджменті, эмоционалдық интеллект, сынып басқаруы жөнінде біліктілік арттыру курстарын ұйымдастыру.
- Оқушыларға өз-ара қарым-қатынасты басқару, эмоцияларын тану, конфликтті конструктивті шешу дағдыларын оқыту бағдарламаларын енгізу.
- Ата-аналармен ынтымақтастықты күшейту: ата-аналарға да баламен қарым-қатынас, конфликт жағдайлары кезінде не істеу керегі туралы ақпарат беру.
- Уақытылы интервенция жасау: қақтығыс ерте кезеңде алынбаса, ол шиеленісіп, бұзушы мінез-құлыққа, ортақ атмосфераның нашарлауына алып келуі мүмкін.
- Мектептегі барлық қызметкерлер арасында ортақ түсінік пен саясат қалыптастыру: мектептегі тәртіп, қарым-қатынас, қақтығыс шешу тәсілдері жөнінде.
- Бағдарламалардың тиімділігіне бағалау жүргізу: мысалы, қақтығыстар санының, тәртіп бұзушылықтың, оқушылар мен мұғалімдердің көңіл-күйінің өзгеруін өлшеу.

Моделдер мен тәжірибелер

- Зерттеу көрсеткендей, мектептерде әлеуметтік желі құрылымын зерттеу арқылы ықпалды студенттерді анықтау және оларды қақтығысқа қарсы бастамаларға тарту арқылы қақтығыстар ~30 %-ға төмендеген.
- Мета-талдау нәтижелері: мектеп базасындағы интервенция бағдарламалары (универсалдық немесе селективті) агрессивті және бұзушы мінез-құлықты азайтуда оң әсер көрсеткен.
- Алдын алу мен басқару стратегияларының зерттеуінде мұғалімдер сыныптағы бұзушы мінез-құлыққа қарсы кооперативті және мәселені бірлесе шешу тәсілдерін жиі қолданған.
- Сонымен қатар, қақтығысты «буллинг» дертімен шатастыруға болмайды: яғни, буллинг — бұл деңгейі жоғары, билік артықшылығы бар, қайталанатын агрессия; ал қақтығыс — қатысушы тараптары өзара тең жағдайда болуы мүмкін.

Мектеп ортасында қақтығыстар — оқыту-тәрбиелеу процесіне, әлеуметтік психологиялық ахуалға елеулі әсер ететін феномен. Қақтығыс психологиясын түсіну, оның себептерін анықтау, ерекшеліктерін ескеру — алдын алу тәсілдерін таңдауда маңызды. Ең тиімді тәсілдер — мектеп климатына бағытталған, барлық субъектілерді қамтитын, дағды қалыптастыруға арналған, интервенция мен мониторинг жүйесін біріктірген әрекеттер. Мектеп әкімшілігі, мұғалімдер, оқушылар және ата-аналар бірлесіп жұмыс істей отырып, қақтығыстың алдын алған орта қалыптастыруы мүмкін.

Ұсыныстар

- Мектептерге «қақтығыс мәдениеті» қалыптастыру бойынша нақты бағдарлама әзірлеу ұсынылады.
- Мұғалімдер, класс жетекшілер, әкімшілік үшін тұрақты оқыту және әзірлеу курстарын ұйымдастыру керек.
- Оқушыларға конфликтпен конструктивті жұмыс істеу дағдыларын оқыту (эмпатия, тиімді коммуникация, топтық жұмыс).
- Ата-аналармен үйлесімді жұмыс: ата-аналар семинарлары, консультациялар өткізу.
- Мектепте конфликт туралы деректерді жинау, бағалау және сол деректер негізінде профилактикалық іс-шаралар жүргізу.
- Зерттеу жұмыстары мен практика арасында байланыс нығайту — халықаралық тәжірибелерді (мысалы, әлеуметтік референттерді тарту, әлеуметтік климатты өзгерту) ескеру.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбдіғалпбарова Ұ. А. Қақтығыстар психологиясы: теория және тәжірибе. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 186 б.
2. Қожахметова К. Ж. Білім беру ұйымдарындағы педагогикалық қарым-қатынас және қақтығыс жағдайлары. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2020. – 212 б.
3. Жүнісбекова М. Т. Мектептегі әлеуметтік-психологиялық климат және оны қалыптастыру жолдары. – Алматы: Раритет, 2018. – 145 б.
4. Омарова Г. Н. Мектеп психологиясы: оқыту мен тәрбиедегі өзара әрекет және қақтығыстарды шешу. – Шымкент: ОҚМПУ баспасы, 2021. – 178 б.
5. Бекмұратова А. С. Білім беру мекемелеріндегі педагогикалық қақтығыстарды басқару. – Павлодар: Кереку, 2017. – 164 б.
6. Айтжанова Л. Т. Жасөспірімдер психологиясы және тұлғааралық қатынастардағы қиындықтар. – Алматы: Қазақ университеті, 2016. – 193 б.
7. Нұрғалиева Ш. К. Қарым-қатынас психологиясы және тұлғааралық қақтығыстар. – Алматы: Арда, 2018. – 201 б.
8. Мұқаметқалиева Р. С. Психологиялық қызмет және қақтығыстардың алдын алу жүйесі мектеп жағдайында. – Қарағанды: Болашақ-Баспа, 2022. – 176 б.
9. Сейітова Ә. Ж. Білім беру ортасындағы тұлғааралық қақтығыстар мен оларды реттеу мәдениеті. – Тараз: ТарМПУ баспасы, 2021. – 158 б.
10. Әбдірейімова Г. Қ. Мектептегі әлеуметтік-педагогикалық өзара әрекет және қақтығыс жағдайлары. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 132 б.

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫН МАНИПУЛЯЦИЯЛЫҚ ӘСЕРДЕН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОРҒАНУҒА ДАЯРЛАУДАҒЫ ПЕДАГОГТИҢ РОЛІ

Момынова А.С., Серікбаева Ә.М., Ураимшикова Д.Г.

Ғылыми жетекші: п.ғ.к., доцент Нуридинова Г.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматривается роль педагога в подготовке учащихся начальной школы к психологической защите от манипулятивного воздействия.

Summary: This article examines the role of a teacher in preparing elementary school students for psychological protection from manipulative influence.

Мұғалімнің кіші мектеп оқушыларын манипулятивті әсерден психологиялық қорғауға дайындаудағы рөлі өте маңызды, себебі дәл осы мектеп жылдарында баланың тұлғасының негіздері қалыптасып, оның сыртқы әсерлерге қарсы тұру қабілеті дамиды. Мұғалімнің осы рөлінің бірнеше негізгі аспектілері:

Критикалық ойлау дағдыларын дамыту: Мұғалім балаларға болып жатқан жағдайларды талдауға және түсінуге дағдыландырады, бұл оларға манипуляцияларды адал және тікелей қарым-қатынастардан айыруға көмектеседі. Талқылаулар мен жаттығулар арқылы балалар ақпаратты ойланбай қабылдамауды, сондай-ақ дұрыс сұрақтар қоюды үйренеді.

Эмоционалды өзін-өзі бақылауды үйрету: Манипуляциялар жиі баланың эмоцияларын (қорқыныш, ұят, аяушылық және басқалары) пайдаланып, оның шешіміне әсер етуге тырысады. Мұғалім балаларға эмоцияларын бақылап, оларды түсінуге, сондай-ақ эмоционалдық қысымға бой алдырмауға үйретуде маңызды рөл атқарады [1].

Манипуляциялардың бір әдісі — бұл баланың оның ерік-жігері мен көзқарастарына қарамастан өзіне-өзі сенімділігін бұзуы. Мұғалім балаларға қолдау көрсететін атмосфера құрып, олардың дербестігін арттырып, жетістіктері үшін мадақтап, ішкі сенімділіктерін қалыптастыруға көмектеседі, бұл балаларға манипуляцияларға қарсы тұру қабілетін береді. Бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтену процесінде мұғалімнің тұлғасы маңызды орын алады.

Мұғалім балаларды сау, өзара құрметке негізделген қатынастар мен уытты қарым-қатынастарды ажыратуға үйретуі өте маңызды. Рөлдік ойындар мен талқылаулар арқылы манипуляциялар күнделікті өмірде қалай көрініс табатынын және оларға қалай қарсы тұруға болатынын көрсетуге болады [2].

Кішкентай жаста балалар манипуляцияның барлық күрделі аспектілерін түсінбеуі мүмкін, бірақ мұғалім балаларға асыра айту, қорқыту, алдау немесе кінә сезімін пайдалану сияқты әсер ету әдістері туралы айта бастайды. Бұл әлеуметтік дағдылар немесе этика сабақтарының бір бөлігі болуы мүмкін.

Балалар мектепте өздерін қауіпсіз сезініп, мұғалімдеріне сеніп, өз сезімдерімен бөлісе алуы өте маңызды. Мұндай атмосферада бала манипуляциялар туралы айтып, көмек ала алатынына сенімді болады.

Мұғалім балаларға өздерінің жеке шекараларын орнатуды және қорғауды үйретуі керек. Манипуляциялар көбінесе баланың шекараларын бұзу арқылы жүзеге асады, сондықтан балалар өздерінің «жоқ» деген сөзін қолдануды, сондай-ақ жеке шекараларын құрметтеуді үйренуі керек.

Мұғалім балаларға ашық және шынайы қарым-қатынастың маңыздылығын түсіндіруі керек. Манипуляциялардың алдын алу үшін балаларға өз сезімдерін және ойларын нақты, түсінікті түрде жеткізуді үйрету маңызды.

Мұғалім балаларға жақсы қарым-қатынас жасауды, достық қатынастар орнатуды, топта жұмыс істеуді, әр түрлі адамдармен тиімді байланыс орнатуды үйретуі керек. Бұл дағдылар балалардың манипуляцияға қарсы тұруға көмектеседі, өйткені олар өзара сыйластық пен түсіністікті қамтамасыз етеді.

Мұғалім балаларды қорқыту мен буллингтің психологиялық зардаптарымен таныстырып, оларға осы теріс құбылыстарға қарсы тұру дағдыларын үйретуі керек. Қорқыту мен буллинг – манипуляцияның бір түрі, сондықтан бұл мәселелерге қатысты білім мен дағдыларды мектепте ерте жастан бастап беру өте маңызды. Мұғалім балаларға өз шешімдерін дұрыс негіздеуді, түрлі жағдайларда дәлелдер мен логиканы қолдануды үйретеді. Бұл дағдылар манипуляцияларды тануға және оларға қарсы тұруға көмектеседі. Мұғалім балаларға өз пікірін дәлелдеу және басқа адамдардың ықпалына түсіп қалмау дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Қазіргі уақытта әлеуметтік желілерде де манипуляция мен теріс әсерлер орын алуы мүмкін. Мұғалім балаларға интернетте және әлеуметтік желілерде дұрыс қарым-қатынас жасауды, өз қауіпсіздігін қамтамасыз етуді және манипуляциялардың белгілерін анықтауды үйретуі керек [3].

Мұғалім балаларға өз әрекеттері мен шешімдері үшін жауапкершілік алуды және өзін-өзі бағалауды үйретеді. Бұл балалардың өзіне деген сенімін арттырады және манипуляцияларға ұшырамайтын, өз таңдауларын саналы түрде жасай алатын тұлға ретінде қалыптасуына септігін тигізеді. Мұғалім балаларға қиын жағдайларда көмек сұрауды, қолдау іздеуді және өз мәселелерін басқалармен бөлісуді үйретуі керек. Бұл балаларға өздеріне қажет болған жағдайда көмек алу мүмкіндігін береді, сондай-ақ манипуляцияның әсерінен құтылуға көмектеседі. Балаларды манипуляцияның бір түрі — жалған ақпарат пен теріс жаңалықтарды тануға үйрету маңызды [4].

Мұғалім балаларға өз сезімдері мен эмоцияларына мән беруге көмектеседі. Балалардың өздерін қалай сезінетінін түсіну маңызды, өйткені манипуляция көп жағдайда баланың эмоцияларымен жұмыс істейді. Балалар өз сезімдерін тану арқылы манипуляциялардың әсеріне түспей, өз жағдайын дұрыс бағалай алады.

Мұғалім балаларды өз ойларын, сезімдерін және қажеттіліктерін сенімді түрде, бірақ басқаларға құрметпен білдіруге үйретуі керек. Ассертивтілік

балаларға өз шекараларын қорғауға көмектеседі, манипулятордың олардың үстінен қысым жасауына немесе еркіне қарсы әрекет етуіне жол бермейді. Мұғалім балаларға адамгершілік құндылықтарын, адалдықты, құрмет пен түсіністікті тәрбиелейді. Бұл құндылықтар балалардың өздеріне сенімді болуына және манипуляцияның теріс әсеріне қарсы тұруына көмектеседі.

Балалардың сыртқы қысымсыз өз бетімен шешім қабылдай алу қабілетін дамыту өте маңызды. Мұғалім сыныпта шешім қабылдау жағдайларын ұсына отырып, балаларды дұрыс шешімдер табуға қолдау көрсетеді, бұл болашақта манипуляциялардан қорғауға көмектеседі.

Мұғалім балаларда эмпатияны — басқалардың сезімдерін түсіну және бөлісу қабілетін дамытуға ықпал етуі керек. Бұл балаларға тек дені сау қарым-қатынастар орнатуға ғана емес, сонымен бірге біреу олардың сезімдерін өз мүддесіне пайдалану кезінде манипуляцияларды анықтауға көмектеседі. өзі ұстау: Мұғалім балаларды қиын әлеуметтік жағдайларда қалай дұрыс әрекет ету керектігін, мысалы, тікелей қысымға немесе манипуляцияға ұшырағанда өзін қалай ұстау керектігін үйретеді. Бұл дағдылар балаларға манипуляцияға қарсы тұруда өте маңызды. Мұғалім балаларға өз қателіктерін түсініп, олардан сабақ алуды үйретеді. Манипуляциялар көбінесе адамның әлсіз тұстарын пайдаланады, сондықтан қателіктерді қабылдай білу және олардан сабақ алу балалардың ішкі күшін арттырады.

Осылайша, мұғалім тек білім көзі ғана емес, кіші мектеп оқушыларын психологиялық тәрбиелеуде маңызды тәрбиеші болып табылады, оларды манипуляциялық әсерлерден қорғау дағдыларын қалыптастыруға және өзін-өзі сенімді әрі дербес болуға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Грэхэм Г. Психология манипуляций: как распознать и противостоять манипулятивным воздействиям. – Москва : Альпина Паблишер, 2017. – 304 с.
2. Лебедева В. В. Психологическая защита в детском возрасте. – Москва : Просвещение, 2015. – 256 с.
3. Зинченко В. П., Артемова С. И. Социальная психология: практическое руководство. – Москва : Институт психологии РАН, 2019. – 412 с.
4. Петрова Л. В. Как защитить детей от манипуляций и психологических угроз. – Санкт-Петербург : Речь, 2017. – 198 с.

ӘОЖ 004.738.5

ЖАЛПЫ СӨЙЛЕУ ТІЛІ ДАМУАҒАН МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРМЕН ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ САБАҚТАРДЫҢ МАЗМҰНЫ МЕН ӘДІСТЕМЕСІ

Мошқал Ш.Қ., Койбекова А.Д., Абдрахман У.М.
Мирас университеті, Шымкент қ. Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается содержание и методика логопедических занятий с дошкольниками с общим недоразвитием речи.

Summary: The article examines the content and methodology of speech therapy sessions for preschool children with general speech underdevelopment.

Жалпы сөйлеу тілі дамымауы сөйлеу жүйесінің барлық құрамдас бөліктерінің — дыбыстық жағының, фонематикалық үдерістердің, сөздік қордың және грамматикалық құрылыстың қалыптасуының бұзылуымен сипатталады. Бұл балалардың есту қабілеті қалыпты және ақыл-ой дамуы салыстырмалы түрде сақталған жағдайда байқалады.

Жалпы сөйлеу тілі дамымаған балалар тобына сөйлеу патологиясының әртүрлі түрлері бар мектепке дейінгі балалар (мысалы, дизартрия, алалия, ринология, афазия) жатады, егер оларда аталған сөйлеу компоненттерінің барлығында ұқсас бұзылыстар байқалса [1].

Жалпы алғанда, мұндай балаларда белсенді сөйлеудің кеш дамуы, сөздік қорының шектеулілігі, айқын грамматикалық қателер, дыбысты дұрыс айта алмау мен фонемалық қабылдаудың бұзылуы, сондай-ақ сөздердің буындық құрылымының бұзылуы тән болып келеді.

Балалардың сөйлеу тілінің жалпы дамымауының клиникалық және психологиялық-педагогикалық сипаттамасы.

Екінші топтағы балаларды клиникалық және психологиялық-педагогикалық зерттеу олардың танымдық қызметінде айқын байқалатын ерекшеліктер мен бұзылыстардың бар екенін көрсетеді. Бұл қиындықтар тек сөйлеу ақауымен ғана емес, сондай-ақ балалардың жұмыс қабілетінің төмендігімен де байланысты.

Үшінші топтағы мектепке дейінгі жастағы балаларда сөйлеу тілінің ең айқын және тұрақты бұзылыстары байқалады, ол клиникалық тұрғыдан моторлы алалия деп аталады. Бұл диагноз қойылған балаларда дизонтогенетикалық және энцефалопатиялық сипаттағы күрделі бұзылыстар орын алады. Клиникалық және электроэнцефалографиялық зерттеулер моторлы алалия кезінде тек ми қыртысының жекелеген аймақтары ғана емес, сонымен қатар ми асты құрылымдары да зақымданатынын дәлелдейді.

Клиникалық белгілерінің әртүрлілігіне қарамастан, сөйлеу тілінің жалпы дамымауы (СТЖД) бар барлық балаларға ортақ сипат — сөйлеу қызметінің жүйелі бұзылуы болып табылады. Мұндай балаларда сөздік қор мен грамматикалық құрылымның қалыптасуындағы жеткіліксіздік ең күрделі және тұрақты мәселе болып саналады.

Сөйлеу тілінің дамымау деңгейі әр балада әртүрлі дәрежеде көрініс беруі мүмкін — сөйлеудің мүлдем болмауынан бастап, шамалы ауытқуларға дейін. Р. Е. Левина ұсынған жіктемеге сәйкес, сөйлеу дамымауының үш деңгейі ажыратылады [2]:

Бірінші деңгей — ең төменгі деңгей. Мұндай балалар жалпы қабылданған қарым-қатынас құралдарын меңгермеген. Оларды жиі «сөйлемейтін балалар» деп атайды, дегенмен бұл толықтай сөйлеудің жоқтығын білдірмейді. Олар жеке дыбыстарды, дыбыс үйлесімдерін, еліктеуіш сөздерді немесе былдыр сөздердің үзінділерін («сина» — машина) қолдана алады. Балалардың сөздік қорында ана тілінде баламасы жоқ «диффузды сөздер» кездесуі мүмкін («киа»

— кофта, свитер). Бұл сөздер көпмағыналы қызмет атқара алады: бір сөз затты да, оның қасиетін де, іс-әрекетін де білдіреді («бика» — машина, жүреді, бибилейді). Мұның бәрі сөздік қорының шектеулі екенін және балаға ым, мимика, интонация сияқты тілдік емес құралдарға сүйенуге тура келетінін көрсетеді. Сонымен қатар, қабылдау (импрессивтік сөйлеу) жағының жеткіліксіздігі де айқын байқалады: балалар қарапайым септеуліктерді («в», «на», «под» т.б.) және грамматикалық категорияларды (жекеше/көпше түр, жыныс, етістіктің шақтары) түсінуде қиналады. Нәтижесінде бірінші деңгейдегі балалардың сөйлеуі айналасындағыларға түсініксіз және нақты жағдайға тәуелді болады.

Екінші деңгей сөйлеудің қалыптаса бастаған кезеңін білдіреді. Балалардың сөйлеуінде екі, үш, кейде төрт сөзден тұратын қарапайым сөйлемдер пайда болады. Олар грамматикалық формаларды кейде дұрыс, кейде қате қолданады. Қарым-қатынас тек ым арқылы ғана емес, сонымен қатар мағыналық жағынан тұрақты, бірақ фонетикалық және грамматикалық тұрғыдан бұрмаланған сөздер арқылы жүзеге асады. Балалардың сөйлеуінде қарапайым септеуліктер немесе олардың былдыр түрлері пайда болады. Бұл деңгейде сөздік қордың сапалық және сандық тұрғыдан кеңеюі байқалады: зат есімдер, етістіктер, сын есімдер, кейде сан есімдер мен үстеулер қолданыла бастайды. Алайда сөзжасамдық операциялардың жеткіліксіз дамуы жалғаулық және туынды сөздерді, сын есімдердің туынды түрлерін қолдануда қателіктерге әкеледі. Жалпылаушы және дерексіз ұғымдарды, синонимдер мен антонимдерді меңгеруде де қиындықтар байқалады. Дыбыстық және буындық құрылымның бұзылуы салдарынан балалардың сөйлеуі жиі түсініксіз болады [4].

Үшінші деңгей сөйлемдік сөйлеудің қалыптасуымен сипатталады, бірақ лексикалық, грамматикалық және фонетикалық жүйелердің дамымауы әлі де байқалады. Бұл бұзылыстар, әсіресе, монологиялық сөйлеуде айқын көрінеді. Балалар қарапайым және кейбір күрделі сөйлем түрлерін қолдана алады, алайда олардың сөздік қоры шектеулі, грамматикалық құрылымдары жеткіліксіз қалыптасқан. Диалогтық сөйлеуден контекстік, байланысты сөйлеуге өту барысында мазмұнды жоспарлау және тілдік тұрғыдан рәсімдеу қиындықтары байқалады. Мұндай балалардың әңгімесінде ой жүйесіздігі, байланыстың үзіктілігі, мағыналық олқылықтар мен фрагментарлық айқын көрінеді.

Логопедиялық сабақтар түзету-педагогикалық жұмыстың негізгі түрі болып табылады және сөйлеудің барлық компоненттерін мақсатты түрде дамытуға, сондай-ақ балаларды мектепке оқуға дайындауға бағытталған.

Логопедиялық сабақтардың негізгі міндеттері мыналарды қамтиды [5]:

1. Сөйлеуді түсінуді дамыту. Бұл кезеңде баланың айналасындағы заттар мен құбылыстарды бақылау, талдау және түсіну дағдылары қалыптасады. Мұның нәтижесінде баланың нақты ұғымдар қоры кеңейіп, сөзжасам мен сөз түрлендірудің практикалық дағдылары дамиды, сондай-ақ қарапайым және жайылма сөйлемдерді дұрыс қолдану қабілеті жетілдіріледі.

2. Дыбысты дұрыс айту мен фонематикалық процестерді жетілдіру. Бұл бағытта дыбыстардың дұрыс айтылуын қалыптастыру және автоматтандыру,

фонематикалық есту мен қабылдауды дамыту, әртүрлі дыбыстық-буындық құрылымдағы сөздерді айту дағдыларын бекіту қарастырылады. Сонымен қатар, сөйлеудің анықтылығы мен мәнерлілігін бақылауға, сондай-ақ дыбыстық талдау мен жинақтаудың бастапқы дағдыларын меңгеруге дайындыққа ерекше назар аударылады.

3. Өз ойын еркін жеткізу дағдыларын қалыптастыру. Балалар меңгерген тілдік құралдар негізінде қоршаған ортадағы құбылыстар туралы әсерлерін байланысты түрде жеткізуге, сюжеттік суреттер мен олардың серияларының мазмұнын ретімен әңгімелеуге, сондай-ақ сипаттамалық әңгімелер құрастыруға үйренеді.

Түзету-білім беру процесінің барлығы коммуникативтік бағыттылыққа ие. Тіл жүйесінің меңгерілетін элементтері нақты қарым-қатынас жағдайында қолданылады. Балаларды меңгерген сөйлеу дағдыларын тек таныс емес, сонымен қатар жаңа коммуникативтік жағдайларда да еркін пайдалана білуге, алған білімдері мен дағдыларын әртүрлі іс-әрекет түрлерінде шығармашылықпен қолдануға үйрету маңызды.

Логопедиялық сабақтарды ұйымдастырудың негізгі түрлері – фронтальды (топтық), топшалық және жеке сабақтар [6]. Олардың басты мақсаты – кейіннен сөйлеудің коммуникативтік функциясының дамуына негіз болатын бастапқы сөйлеу дағдыларын қалыптастыру.

Логопед ең алдымен балалардың өзіне бағытталған сөйлеуді түсіну деңгейін, сөз таптарын (зат есім, етістік, сын есім) ажырата алу қабілетін анықтайды, сондай-ақ қарапайым сөйлеу әрекеттерін – сұраққа сәйкес сөз атау, сөздің бастапқы түрін өзгерту, сөздердің түрлі грамматикалық категорияларын келісу сияқты дағдыларды қалыптастырады.

Сабақты жоспарлау нақты мақсат қоюдан басталады. Бұл мақсат айқын тұжырымдалып, балалардың танымдық белсенділігі мен оқу іс-әрекетін дамытуға бағытталуы тиіс. Осы ретте логопед сабақтың мазмұнын немесе кезеңдерін тізіп көрсетпей, қандай сөйлеу тәсілі, функциясы немесе операциясы меңгерілетінін және материалды меңгеру деңгейін (таныстыру, бастапқы үйрету, бекіту/автоматтандыру, қорыту және т.б.) көрсетуі қажет. Сабақтың нақты мақсаты – аса маңызды элемент, себебі дәл осы мақсат сабақ құрылымын, әдіс пен тәсілдерді таңдауды және лексикалық материалдың мазмұнын айқындайды. Сабақтардың келесі түрлері ажыратылады: кіріспе, біріктірілген, жаңа материалды оқыту және қорыту сабағы – олардың әрқайсысының өз дидактикалық мақсаты бар.

Сабақты жоспарлаудың тағы бір маңызды бөлігі – түзету (коррекциялық) міндетін анықтау. Оның шешімі логопедтің сабақ барысында қолданатын әдістері мен тәсілдеріне байланысты. Балалар сабаққа неғұрлым белсенді қатысқан сайын, олардың психикалық функциялары соғұрлым қарқынды дамиы. Сондықтан логопед әртүрлі анализаторлардың жұмысын белсенді ететін іс-әрекеттерді жоспарлауы керек, бұл сөйлеу дағдыларының тиімді қалыптасуына ықпал етеді. Әр сабақта түзету міндетінің бағыты белгілі бір

психикалық функцияны – қабылдау, назар, ойлау және т.б. дамытуға бағытталуы мүмкін.

Төмендегідей подгруппалық логопедиялық сабақ түрлері ажыратылады, олар сөйлеудің әртүрлі аспектілерін қалыптастыруға бағытталған:

- сөздік қорды дамыту;
- грамматикалық дұрыс сөйлеуді қалыптастыру;
- байланысқан сөйлеуді дамыту;
- дыбысты дұрыс айтуға, фонематикалық есту және буын құрылымын дамытуға арналған жұмыстар.

III деңгейдегі сөйлеу дамуы бар балалармен өткізілетін сабақтардың негізгі міндеттері [7]:

- сөйлеуді түсіну және тілдің лексико-грамматикалық құралдарын меңгеруді одан әрі жетілдіру;
- сөйлеудің дыбыстық жағын дамыту;
- тәуелсіз, толыққанды сөйлемдік сөйлеуді қалыптастыру;
- жазу және оқу бойынша бастапқы дағдыларды меңгеруге дайындық.

Логопедиялық сабақты талдау кезінде мынадай аспектілер ескеріледі [60, с.8]:

- сабақ тақырыбы мен мақсатының айқындығы, олардың әр кезеңде қалай жүзеге асырылатыны;
- жоспардың логико-әдістемелік құрылымының болуы, кезеңдердің айқын бөлінуі;
- оқу материалының таңдалуы және оның дидактикалық негізділігі;
- сабақ барысы мен балалардың мінез-құлқы: қызығушылықтары, белсенділігі, зейіні;
- балалардың сөйлеу әрекеті, қателерге реакциясы, логопедтің көмек көрсету тәсілдері;
- педагогтың сөйлеу сапасы: көлемі, темпі, эмоционалдық бояуы, арнайы терминдерді дұрыс қолдануы және түсіндірмелері;
- сабақтың ақпараттық қанықтығы: жаңа ақпарат көлемі, балалардың көзқарасын кеңейту жұмысы және т.б.

Тәрбиеші мақсаты логопедтің қызметін балаларда жеке тұлғаның моральдық қасиеттерін қалыптастыруға бағыттайды — мейірімділік, адалдық, еңбекқорлық және басқа да қасиеттер. Мұндай мақсатты анықтау сабақ тақырыбына және қолданылатын лексикалық материалдың мазмұнына байланысты болады [8].

Барлық қойылған мақсаттар бірдей маңызды, және тек олардың кешенді іске асырылуы арқылы ғана сөйлеу бұзылыстарын өтемдеуге, сонымен қатар баланың сөйлеуін және тұлғалық дамуын қамтамасыз етуге болады.

Мақсаттар нақтыланғаннан кейін, сабақ түрі мен құрылымын анықтап, логопед жұмыс әдістері мен тәсілдерін таңдайды. Мамандар әрбір тәсілдің мақсаты мен күтілетін нәтижесін дәл түсінуі тиіс. Сабақтың үш бірліктен тұратын мақсатын дұрыс тұжырымдау, құрылымын белгілеу, лексикалық материал мен көрнекі құралдарды мұқият таңдау, әр кезеңдегі балалар

белсенділігінің түрін ойластыру — сөйлеу бұзылыстарын тиімді түзету кепілі болып табылады.

Орташа сөйлеу дамуы төмен балалармен логопедиялық сабақтардың мазмұны олардың сөйлеу деңгейіне байланысты әртүрлі болып келеді және өзіндік ерекшеліктерге ие.

I деңгейдегі сөйлеу дамуы төмен балалармен сабақтар әдетте жеке немесе шағын топтарда өткізіледі [8]. Бұл олардың сөздік әрекеттерді түсіну деңгейінің шектеулі болуы, топқа арналған нұсқауларды қабылдаудағы қиындықтар және психикалық ерекшеліктерімен байланысты. Сондықтан алғашқы сабақтар ойын түрінде, сүйікті кейіпкерлер мен ойыншықтарды қолдану арқылы ұйымдастырылады. Мұндай сабақтардың мазмұны бірнеше бағытты қамтиды:

- бағытталған сөйлеуді түсінуді дамыту;
- белсенді еліктеуші сөйлеу әрекеттерін қалыптастыру;
- назар, есте сақтау және ойлау қабілеттерін дамыту.

II деңгейдегі сөйлеу дамуы төмен балалармен сабақтар жеке және топтық түрде өткізіледі. Жеке сабақтар дайындаушы, алдын ала сипатта болады, олардың негізгі мақсаты — баланың топтық сабақтарға белсенді қатысуына негіз жасау. Жеке сабақтарда логопед келесі міндеттерді орындайды:

1. артикуляциялық аппараттың дифференциалды қозғалыстарын белсендіру және дамыту;
2. жоқ дыбыстарды қоюға артикуляциялық негізді дайындау;
3. жоқ дыбыстарды орнату, олардың дыбыстық айырмашылығын анықтау және алғашқы автоматизацияны буын және сөз деңгейінде жүргізу.

Осылайша, логопедиялық сабақтардың мазмұны түзету-дамыту жұмысының негізгі міндеттеріне сәйкес анықталады, олар:

- сөйлеуді түсінуді дамыту;
- сөйлеу әрекетін белсендіру және тілдің лексико-грамматикалық құралдарын қалыптастыру;
- дыбыстық дұрыс сөйлеуді жетілдіру;
- еркін фразалық сөйлеуді дамыту.

Логопедиялық сабақ — бұл бір-бірімен өзара әрекеттесетін бірнеше бөліктен тұратын педагогикалық әдістердің тұтас жүйесі. Әрине, сабақтарды жетілдіру мәселесін логопедиялық жұмыстың бүкіл жүйесінен бір бөлікті бөліп алып шешу мүмкін емес. Дегенмен, әрбір жеке сабақты оңтайландыру жалпы түзетуші жұмыстың табысына тікелей әсер етеді. Сабақты оңтайландыру дегеніміз — қолданылатын әдістемені ғылыми тұрғыдан таңдау, мазмұнын тиісті деңгейде анықтау, логопед пен балалар арасындағы функцияларды нақты бөліп, күштерді үйлестіру.

Сабақтың тиімділігі балалардың меңгерген білімдері мен дағдыларының көлемі мен беріктігіне, жалпы еңбек, оқу және зейіндік іс-әрекеттерді орындау қабілеттерінің қалыптасуына, сондай-ақ тұлғаның эмоционалдық, ерік-жігерлік және әлеуметтік қасиеттерін дамытуға байланысты. Бұл әсер сабақтағы дидактикалық және әдістемелік сапамен, эмоционалды атмосферамен және логопедтің тұлғалық қасиеттерімен қамтамасыз етіледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Муханбетчина А.Г. Дефектология негіздері-Орал, 2021 ж.
2. Прищепова И. В. Логопедия: дизорфография у детей. — М.: Юрайт, 2020. — 202 с.
3. .Әмірбекова Қ.Қ., Бетаева К.Б. «Ауызша сөйлеу тілін дамыту» әдістемесі – 2025 ж.
4. Рипа М. Д. Лечебно-оздоровительные технологии в адаптивном физическом воспитании: учеб. пособие для академического бакалавриата / М. Д. Рипа, И. В. Кулькова. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Юрайт, 2019. — 158 с.
5. Рожков М. И. Социальная педагогика: учебник для академического бакалавриата / М. И. Рожков, Т. В. Макеева. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Юрайт, 2016. — 287 с.
6. Айтбаева А.Б. Педагогика социального воспитания: учеб. пособие для академического бакалавриата / — 2-е изд., перераб. и доп. — А.: Юрайт, 2019. — 158 с.
7. Соловьева Л. Г. Логопедия: учебник и практикум для СПО / Л. Г. Соловьева, Г. Н. Градова. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Юрайт, 2019. — 191 с.
8. Токарская Л. В. Психология семьи. Психологическое сопровождение процесса усыновления: учеб. пособие для вузов / Л. В. Токарская. — М.: Юрайт, 2018. — 136 с.

ОӘЖ 373.3

БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Муминбаева Ш.Н., Абубакир Е.Р., Жахыпбек Ә.Ж.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Туякова Н.Н.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматривается важность формирования учебной мотивации у учащихся в процессе начального образования. Учебная мотивация является одним из ключевых факторов, влияющих на эффективность обучения. Анализируются методы и подходы, способствующие повышению интереса учащихся, а также современные педагогические технологии, направленные на развитие мотивации. Кроме того, рассматривается роль учителя и влияние образовательной среды на формирование мотивации.

Summary: This article discusses the importance of developing students' learning motivation in the process of primary education. Learning motivation is one of the key factors affecting the effectiveness of education. The study analyzes methods and approaches that enhance students' interest, as well as modern pedagogical technologies aimed at fostering motivation. In addition, the role of the teacher and the impact of the educational environment on motivation formation are considered.

Бастауыш білім беру — баланың интеллектуалдық және тұлғалық дамуының іргетасын қалайтын маңызды кезең. Бұл кезеңде оқушылардың оқу мотивациясын қалыптастыру — олардың болашақ білім алуына деген қызығушылығын оятудың негізгі шарты болып табылады. Бастауыш сыныпта дұрыс қалыптасқан мотивация оқушылардың оқу жетістіктеріне және өзін-өзі дамыту қабілеттеріне тікелей әсер етеді.

Бастауыш сыныпта оқушылардың оқу мотивациясын қалыптастыру — олардың білімге деген қызығушылығын арттырудың, өзін-өзі дамытуына жағдай жасаудың және болашақта табысты оқуына негіз қалаудың маңызды

факторы болып табылады. Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларында оқу мотивациясын қалыптастырудың маңыздылығы мен әдістері қарастырылады.

Білім беру жүйесінің негізгі мақсаты – оқушылардың білім алуына деген қызығушылығын арттыру және олардың мотивациясын қалыптастыру. Оқу мотивациясы – оқушылардың білім алуға деген ішкі және сыртқы қызығушылықтарының жиынтығы. Бұл мотивация деңгейі баланың үлгеріміне, өзін-өзі дамытуына және болашақ мамандық таңдауына үлкен әсер етеді.

Бастауыш білім беру үдерісінде оқушылардың оқу мотивациясын қалыптастыру маңызды мәселе болып табылады. Себебі мотивация – оқушының оқу әрекетіне деген ішкі қызығушылығы мен ықыласын арттыратын басты факторлардың бірі. Егер оқушының оқу мотивациясы жоғары болса, ол жаңа білімді тез меңгеріп, өзіндік дамуына ұмтылады. Сондықтан бастауыш сыныптағы оқушылардың білімге деген қызығушылығын арттыру үшін түрлі әдіс-тәсілдер мен педагогикалық технологияларды қолдану қажет.

Бастауыш сыныптағы балалардың мотивациясын қалыптастыруда психологиялық және педагогикалық аспектілер маңызды рөл атқарады. Біріншіден, мұғалім оқушының ішкі қажеттіліктерін, қызығушылықтарын және даму деңгейін ескере отырып, сабақ жоспарын құруы қажет. Баланың жас ерекшеліктеріне сәйкес оқу үдерісі ойын түрінде ұйымдастырылса, ол баланың қызығушылығын арттырады. Психологтардың зерттеулеріне сүйенсек, ойын элементтері арқылы берілген білім бала санасына жеңіл қабылданады.

Сонымен қатар, бастауыш сынып оқушылары үшін мұғалімнің тұлғасы ерекше маңызға ие. Мұғалімнің оқушыларға деген қарым-қатынасы, қолдау көрсетуі және ынталандыруы балалардың оқу мотивациясын тікелей әсер етеді. Егер мұғалім балаға сенім білдіріп, оны мадақтап отырса, оқушы өзіне деген сенімділігін арттырып, оқу үдерісіне белсенді түрде қатысады. Сондықтан мұғалімдер эмоционалды қолдау көрсетіп, оқушыларға қызықты әрі тартымды тапсырмалар беріп, олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға көңіл бөлуі керек.

Бастауыш білім беру үдерісінде оқу мотивациясын қалыптастыру үшін түрлі әдістерді қолдануға болады. Соның бірі – марапаттау және ынталандыру жүйесі. Бұл әдіс оқушылардың жетістіктерін бағалап, олардың күш-жігерін арттыруға көмектеседі. Мысалы, «Үздік оқушы», «Белсенді қатысушы» секілді номинациялар арқылы оқушылардың еңбегі еленіп отырса, олар оқу процесіне үлкен ынтамен кіріседі [1].

Оқушылардың оқу мотивациясын арттырудың тағы бір тиімді жолы – белсенді оқыту әдістерін пайдалану. Қазіргі таңда бастауыш сынып мұғалімдері оқытудың жаңа технологияларын енгізіп, оқушыларды топтық, жұптық және жекелей жұмыс түрлеріне бағыттайды. Бұл әдістер оқушының өзіндік пікірін білдіруге, шығармашылықпен айналысуға және сыни ойлау қабілетін дамытуға ықпал етеді. Белсенді оқыту әдістеріне жобалық оқыту, рөлдік ойындар, зерттеу жұмыстары және проблемалық оқыту жатады.

Сонымен қатар, оқу үдерісінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану да мотивацияны арттырудың бір жолы болып

табылады. Қазіргі балалар сандық технологияларға жақын болғандықтан, компьютерлік бағдарламалар, интерактивті тақталар және онлайн ресурстар арқылы оқыту олардың қызығушылығын арттыруға көмектеседі. Мысалы, түрлі мультимедиялық презентациялар, электронды оқулықтар және білім беру ойындары оқушылардың білімді меңгеруін жеңілдетіп, оларды оқуға ынталандырады [2].

Бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивациясын қалыптастыруда ата-ананың рөлі де ерекше. Ата-аналар баланың оқу процесіне белсене қатысып, оның жетістіктерін қолдап отырса, оқушының оқуға деген ынтасы артады. Сондықтан мұғалімдер ата-аналармен тығыз байланыс орнатып, оларды оқу-тәрбие процесіне тартуы қажет. Ата-аналар балаларын қолдап, олардың жетістіктерін мадақтап, өздерінің оқу тәжірибелерімен бөліссе, бұл баланың мотивациясын күшейтуге көмектеседі.

Бастауыш білім беру жүйесінде оқу мотивациясын қалыптастыру үшін оқу материалының мазмұны да маңызды рөл атқарады. Егер оқу материалы қызықты әрі өмірмен байланыстырылған болса, оқушылар оны тез қабылдап, белсенді түрде меңгереді. Осы орайда, мұғалімдер оқушылардың қызығушылықтарын ескере отырып, олардың өмірлік тәжірибесіне жақын тақырыптарды тандап, сабақта әртүрлі мысалдар мен тәжірибелер қолдануы тиіс.

Оқу мотивациясын қалыптастырудың тағы бір маңызды аспектісі – оқушының өзін-өзі бағалауы және рефлексия жасауы. Егер оқушылар өздерінің жетістіктерін талдап, алдағы мақсаттарын айқындай алса, оларда ішкі мотивация күшейе түседі. Мұны жүзеге асыру үшін мұғалімдер сабақ барысында кері байланыс жүргізіп, оқушыларды өз жетістіктерін бағалауға үйретуі керек. Бұл әдіс баланың өзіне деген сенімділігін арттырып, оқу процесіне қызығушылығын оятады.

Оқушылардың оқу мотивациясы олардың оқу әрекетіне белсенді араласуын және білім алуға деген ұмтылысын анықтайды. Мотивациясы жоғары оқушы өздігінен білім алуға қызығады, тапсырмаларды орындауға ынталы болады және мектептегі жетістіктерге ұмтылады. Керісінше, мотивациясы төмен оқушылар оқу үрдісіне енjarлық танытып, сабаққа деген қызығушылығы әлсіреуі мүмкін [3].

Оқу мотивациясы – оқушылардың танымдық белсенділігін арттырушы негізгі фактор. Егер оқушыда оқу процесіне деген оң көзқарас қалыптасса, ол білімді тез әрі сапалы меңгереді. Мотивациясы жоғары оқушы қиындықтарға мойымай, жаңа білім мен дағдыларды игеруге ынталы болады.

Психологиялық-педагогикалық зерттеулердің материалдары (М.М. Безруких, Л.И. Божович, Л.А. Венгер, Т.Д. Кондратенко, В.К. Котир, С.А. Ладывир, В.С. Мухина және т.б.) балаларды мектепке жан-жақты дайындау келесі бағыттарды қамтамасыз етуі тиіс екенін көрсетеді: а) баланың қоршаған әлем туралы белгілі бір білім мен түсініктерді, дағдылар мен іскерліктерді меңгеруі; б) оның тұлғалық дамуы мен тиісті қарым-қатынас

түрлерінің қалыптасуы; в) ерікті мінез-құлық пен психикалық процестердің еріктілігінің дамуы; г) оқу іс-әрекетінің бастапқы формаларының қалыптасуы.

Жалпы білім беру стандарттары білім беру ұйымдарына жаңа міндеттер жүктеді, олар мақсатты бағыттылықты, мазмұнды, әдістемелік тәсілдерді, білім беру субъектілерінің өзара әрекеттесу тәсілдерін өзгертуді талап етеді. Бұл бастауыш мектеп жасындағы балалардың оқу іс-әрекетін ұйымдастырудың жаңа тәсілдерін қажет етеді.

Адам мінез-құлқындағы ынталандырушы факторларды түсіндіру үшін қолданылатын ұғымдардың ішінде ең жалпы және негізгі ұғымдар – мотив пен мотивация. Оларды қарастырайық. **Мотив** (лат. *movere* – қозғалысқа келтіру, итермелеу) – бұл мінез-құлық субъектісіне тиесілі, оның тұрақты жеке қасиеті болып табылатын және белгілі бір әрекеттерді жасауға итермелейтін ішкі себеп. Басқаша айтқанда, мотив – бұл:

1. қажеттілікті қанағаттандырумен байланысты әрекетке итермелеу;
2. белгілі бір күшке ие мақсатты-бағытталған белсенділік;
3. адамның әрекеттері мен іс-қимылдарын тандауының негізінде жатқан саналы себеп.

Мотивтер қажеттіліктер, қызығушылықтар және қалаулар болуы мүмкін. **Оқу іс-әрекетінің мотивациясы** – бұл танымдық немесе оқу мотиві басым болатын мотивтер жиынтығы. Басқаша айтқанда, оқу іс-әрекетінің мотивациясы – бұл оқу қызметінің өзінде бар мотивтердің жиынтығы (оқу материалының мазмұны мен оқу процесінің өзіне байланысты мотивтер).

Оқу іс-әрекетінің ішкі мотивациясы ең табиғи және оқу процесінде ең жақсы нәтижелерге әкелетіні арнайы дәлелдеуді қажет етпейді. Ішкі оқу мотивтеріне танымдық қызығушылықтар, оқушының оқу процесіне және оның нәтижесіне деген тікелей қызығушылығы жатады.

Дегенмен, шынайы оқу процесі көбінесе басқа факторлармен ынталандырылады. Олардың ішінде: баланың бағаға және басқа да марапаттау немесе жазалау түрлеріне бағдарлануы, бедел мен көшбасшылыққа байланысты мотивтер және оқуға тікелей қатысы жоқ басқа да қызығушылық факторлары бар.

Оқу процесінде сыртқы мотивтердің басым болуы көптеген себептермен байланысты. Өйткені, бастауыш сынып оқушысы үшін оқу қызметі әлеуметтік тұрғыдан қалыптасқан күрделі үдерістің бөлігі болып табылады. Дегенмен, мұғалімнің міндеті – бастауыш сынып оқушысының ынталандыру құрылымында **ішкі оқу мотивациясының үлес салмағын арттыру.**

Бала мектепке келгенде, оның жаңа әлеуметтік даму жағдайы қалыптасады – **оқу қызметі**, ал оның орталығы **мұғалім** болады.

Оқу қызметі – баланың өзін-өзі оқу субъекті ретінде өзгертуге бағытталған ерекше белсенділік түрі. Бұл өте күрделі қызмет, оған баланың 10 немесе 11 жыл өмірінің көп уақыты жұмсалады. Д.Б. Элькониннің оқу қызметінің құрылымына мыналар кіреді:

– Оқу мотивациясы – баланы оқуға мәжбүрлейтін, оқу қызметіне мән беретін ынталандырулар жүйесі;

– Оқу тапсырмасы – баланың жалпы әрекет тәсілдерін меңгеру үшін орындауы тиіс тапсырмалар жүйесі;

– Оқу әрекеттері – оқу тапсырмасын меңгеру үшін қолданылатын әрекеттер, яғни бала сабақта жасайтын барлық әрекеттер;

– Бақылау әрекеттері – оқу тапсырмасын меңгеру барысын бақылау үшін қолданылатын әрекеттер;

– Бағалау әрекеттері – оқу тапсырмасын меңгерудің табыстылығын бағалау үшін қолданылатын әрекеттер [4].

Әдетте, баланың оқу қызметі бір ғана мотивпен емес, әртүрлі мотивтердің жүйесімен сипатталады, олар бір-бірімен араласып, толықтырып, өзара белгілі бір қатынаста болады. Басқаша айтқанда, бастауыш мектеп жасындағы балалардың мотивациялық сферасы мазмұны бойынша әртүрлі. Оқу мотивтерінің 16 классификациясын қарастырайық, оларды осы саладағы әртүрлі және өте беделді мамандар ұсынған.

Оқу іс-әрекеті – баланың оқу субъектісі ретінде өзін өзгертуге бағытталған әрекетінің ерекше түрі. Бұл көп уақыт пен күш-жігерді қажет ететін ерекше күрделі әрекет - баланың өмірінің 10 немесе 11 жылы. Оқу іс-әрекетінің құрылымында Д.Б. Эльконин мыналарды қамтиды [4]: оқуға мотивация – баланы оқуға мәжбүрлейтін, оқу іс-әрекетіне мән қосатын ынталандыру жүйесі; тәрбиелік міндет, яғни орындалу барысында бала іс-әрекеттің жалпы әдістерін меңгеретін тапсырмалар жүйесі; оқу әрекеті, оның көмегімен оқу міндетін меңгеретіндер, яғни баланың сабақта жасайтын барлық әрекеттері; бақылау әрекеттері – оқу тапсырмасын меңгеру барысы бақыланатын әрекеттер; бағалау әрекеттері – оқу тапсырмасын меңгеру табыстылығы бағаланатын әрекеттер. Әдетте, баланың оқу әрекеті бір мотивпен емес, өзара тоғысқан, бірін-бірі толықтыратын және бір-бірімен белгілі бір байланыста болатын әртүрлі мотивтердің тұтас жүйесімен сипатталады. Басқаша айтқанда, кіші мектеп жасындағы балалардың мотивациялық сферасы өзінің мазмұны бойынша алуан түрлі. Осы саладағы әртүрлі және жоғары беделді сарапшылар ұсынған оқытудың 16 мотивінің бірқатар классификацияларын қарастырайық.

Оқыту мотивтерінің классификациясы И.В. Дубровина бойынша [4]: 1. Түсінікті және шынымен тиімді мотивтер. Бала оқуы керек екенін түсінеді, бірақ бұл оны оқу іс-әрекетімен айналысуға әлі ынталандырмауы мүмкін. Мотивтер кейбір жағдайларда нақты әрекет ететін мотивтерге айналатынын түсіну. 2. Жетекші және қосалқы мотивтер. Кейбір мотивтер басқаларына қарағанда оқу әрекетіне күшті әсер етеді. 3. Оқытудың мазмұны мен процесіне тікелей байланысты оқу әрекетінен туындайтын мотивтер; қандай баға болса да жақсы баға алуға, ата-ананың мақтауына ие болуға ұмтылумен байланысты жақсылық мотивтері; және жолдастар арасында ерекшеленуге, топта белгілі бір позицияны иеленуге ұмтылудан туындаған беделді мотивтер.

Бастауыш білім беру кезеңінде оқушылардың оқу мотивациясын қалыптастыру – олардың болашақта табысты білім алуы мен өзін-өзі дамытуының кепілі. Мұғалімдердің мотивацияны қалыптастыруға бағытталған

әдістерді жүйелі түрде қолдануы оқушылардың оқуға деген қызығушылығын арттырып, олардың белсенділігін ынталандырады. Осылайша, білім беру үрдісінің тиімділігі артып, болашақ ұрпақтың жан-жақты дамуына негіз қаланады.

Қорытындылай келе, бастауыш білім беру үдерісінде оқушылардың оқу мотивациясын қалыптастыру кешенді тәсілді талап етеді. Мұғалімдер оқыту әдістерін түрлендіріп, ойын технологияларын, белсенді оқыту әдістерін, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды және марапаттау жүйесін қолдануы қажет. Сонымен қатар, ата-аналармен тығыз байланыс орнатып, балалардың оқу процесіне деген ынтасын арттыруға көңіл бөлуі керек. Оқушының оқу мотивациясы жоғары болған жағдайда, оның білімді игеру деңгейі де артып, өздігінен даму қабілеті күшейе түседі. Сондықтан бастауыш сыныпта мотивация қалыптастыруға бағытталған жұмыстар жүйелі түрде жүргізілуі тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы. – Астана, 2007.
2. ҚР Білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Нұр-Сұлтан, 2020.
3. Қазақстан Республикасы «Педагог мәртебесі туралы» Заңы. – Нұр-Сұлтан, 2020.
4. Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, Д.Б. Эльконин, Л.И. Божович, Е.Е. Кравцова, А.А. Венгер. Бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивациясын зерттеу.

ОӘЖ 376

ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ЫРҒАҚ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДАҒЫ СӨЙЛЕУ БҰЗЫЛЫСТАРЫН ТҮЗЕТУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Мухамбетова З.С., Есен И.Ж., Амангелді А.Е

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Ешенкулова Э.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье раскрывается эффективность логопедической ритмики и кинезиологических упражнений в коррекционной работе с детьми дошкольного возраста, имеющие речевые нарушения. Коррекция строится на автоматизации и ритмизации организма через базовые многоуровневые приемы.

Summary: the article The effectiveness of speech therapy rhythms and kinesiological exercises in correctional work with preschool children with speech disorders is revealed. Correction is based on automation and rhythmization of the body through basic multi-level techniques.

Логопедиялық ырғақ пен жылқы жаттығулары мектепке дейінгі жастағы балалар үшін дамудың әмбебап әдістері болып көрінеді. Неліктен логопедиялық ырғақ пен кинезиологиялық жаттығулар мектеп жасына дейінгі балаларды дамытудың тиімді әдісі болып табылады?

Соңғы жылдары зерттеушілер әртүрлі сөйлеу бұзылыстары бар балалар көбейіп келе жатқанын атап өтті. Ең жиі кездесетін бұзылулардың бірі-

дизартрия, онда проблемалар тек дыбыстық айтылыммен ғана емес, сонымен қатар сөйлеудің барлық прозодикалық компоненттерімен де туындайды, оларды түзету үлкен медициналық, педагогикалық және әлеуметтік маңызы бар. Сөйлеу ақауының құрылымында орталық және перифериялық жүйке жүйесінің органикалық зақымдалуымен байланысты сөйлеудің дыбыстық және просодикалық жағының бұзылуы жетекші болып табылады. Бұл бұзылулар дифференциалды диагностика мен түзетуге белгілі бір қиындықтар туғызады.

Қазіргі уақытта дизартрия логопедияның маңызды мәселелерінің бірі болып табылады, ол одан әрі терең зерттеуді қажет етеді, өйткені сөйлеу бұзылыстары балалардың айналасындағылармен қарым-қатынасын қиындатады және олардың жеке басына айтарлықтай әсер етеді, балаларды өзіне және олардың мүмкіндіктеріне сенімсіз етеді, бұл оның сөйлеуіне және психологиялық дамуына теріс әсер етеді [1].

Балалардағы сөйлеу бұзылыстарының арасында дизартрия ерекше орын алатындығын ескере отырып, біздің зерттеуіміздің проблемасы өзекті болып қала береді, мұнда балалар проблемасы дыбыстық айтылу мен прозодиканың бұзылуына негізделген. Сондықтан логопедтің алдында маңызды міндет тұр – сөйлеу ақауларын уақтылы жою, баланың қарым-қатынас кезінде ыңғайсыздықты сезінбеуі және мектепте қиындықсыз оқуы үшін қоғамның мүшесі болуына көмектесу.

Сөйлеу кемістігін түсіну және тиімді жою және оны жеңудің ең ақылға қонымды әдісін таңдау үшін сөйлеу және ілеспе сөйлеу бұзылыстарының сипатын анықтай білу қажет.

Мектеп жасына дейінгі балаларда дыбыстық айтылымның бұзылуын түзетудің дәстүрлі және тиімді әдістерінің бірі-сөз, музыка және қозғалыс қатынастарын қолдануға негізделген логопедиялық ырғақ.

Сөйлеудің дыбыстық мәдениетінің компоненттері-интонация (ырғақ, әуен және интонация) және фонемалар жүйесі (сөйлеу дыбыстары) болып бөлінеді.

Интонация сөйлеуді фонетикалық түрде ұйымдастыратын, фразаның бөліктері арасындағы семантикалық қатынастарды орнататын және сөйлемге баяндау, сұрақ қою және бұйрық беретін тілдің фонологиялық құралдарының жиынтығы ретінде қарастырылады. Сөйлеушілер әртүрлі эмоцияларды білдіру үшін интонацияны қолдана алады. Хатта интонация тыныс белгілері арқылы көрінеді [2].

Интонация келесі элементтерден тұрады: қарқын, ырғақ, әуен, тембр және логикалық стресс. Сөйлеу қарқыны-айтылу жылдамдығы, ырғақ-дауыстың күші бойынша ерекшеленетін екпінді және екпінсіз буындардың тегіс ауысуы. Жылдам және баяу сөйлеу жылдамдығының айырмашылығы бар. Жылдам қарқынмен сөйлеу онша айқын емес және тұжырымдалған, ал баяу сөйлеу мәнерлі емес. Әуен-дауысты жоғарылату және төмендету арқылы оң, сұрақ немесе леп интонациясының көрінісі. Таңдануды, қуанышты немесе қайғыны білдіретін эмоционалды түс фразға дауыс тоағымен беріледі. Логикалық екпін сөз тіркесіндегі сөздерді бөлектеу және оларға мән беру үшін қолданылады.

Балалардың сөйлеуіндегі ырғақты, әуенді және интонацияны қалыптастыруда сөйлеу есту қабілетінің дамуы ерекше рөл атқарады деп айтуға болады-тиісті жылдамдықты, сөйлеумаағын, дауыс қарқындылығын, дыбыс биіктігін тану және ұзақ мақсатты дем шығаруды қамтитын сөйлеу тыныс алуын дамыту. Дыбыстар мағынасы мен мағынасын тек сөз құрылымында алады. Олар сөздерді құрамы мен мағынасы бойынша ажырату үшін қолданылады. Барлық сөйлеу дыбыстары артикуляциялық және акустикалық қасиеттерімен ерекшеленеді.

Сондықтан айтылым бұзылыстарының дұрыс диагностикасы, сондай-ақ сөйлеу патологиясын жеңу үшін дұрыс және барабар түзету-дамыту жұмыстары сөйлеудің дыбыстық-айтылу жағының даму заңдылықтарын және олардыңмақты, әуезді және интонациялық негіздерін білуді талап етеді.

Ғалымдар балалардың сөйлеуін қалыптастырудың әртүрлі кезеңдерін белгіледі. Мысалы, профессор Левина Р.Е. балалардың сөйлеуді үйрену кезінде өтетін бес кезеңін анықтады [3].

Бірінші кезең-дыбыстарды саралаудың, сөйлеуді түсінудің және өзінің белсенді сөйлеуінің толық болмауы.

Екінші кезең ең алыс фонемаларды ажырата білуімен және жақын фонемалар арасындағы айырмашылықтың болмауымен сипатталады. Дыбыстардың дұрыс айтылмауы мен бұрмалануынан басқа, балалар басқалардың дұрыс айтылуын дұрыс айтылмауынан ажырата алмайды және өздерінің айтылу қателіктерін білмейді. Сондықтан, бұл кезеңде олар дұрыс айтылған сөздер мен басқалар айтқан бұрмаланған сөздерге бірдей жауап береді және баланың дұрыс айтылмауына еліктейді.

Үшінші кезеңде елеулі өзгерістер байқалады. Бала дыбыстарды фонематикалық ерекшеліктеріне қарай ажырата бастайды, дұрыс және бұрыс айтылуын ажыратады, әлі де айтылуында қателіктер мен бұрмаланулар жасайды, бірақ бұл кезеңде баланың дыбыстары мен оның қоршаған ортасының өзара әрекеттесуі пайда бола бастайды.

Төртінші кезең дыбысты қабылдаудың жаңа бейнелерінің басым болуымен сипатталады. Баланың белсенді сөйлеуінде дыбыстың айтылуының жоғары дәрежесіне қол жеткізіледі.

Фонемаларды дамыту және қабылдау процесі бесінші кезеңде аяқталады. Бала дыбыстарды және жеке сөздерді дұрыс сөйлеу үшін жеткілікті дәлдікпен ажырата алады.

Шевцова, Е.Е балалардың сөйлеуін дұрыс дамытудың басты шарты-сөздің дыбыстық құрамын өз сөзінде және басқалардың сөйлеуінде ажырата білу деп тұжырымдайды. Сонымен қатар, шарттар ретінде сөйлеуді фонематикалық қабылдаудың даму деңгейлері мен айқын жағы келтірілді.

Балаларда сөйлеу функцияларын қалыптастырудың төрт кезеңі бар: дайындық (бір жасқа дейін), мектепке дейінгі (бір жастан үш жасқа дейін), мектепке дейінгі (жеті жасқа дейін) және мектеп кезеңдері [4].

Сонымен, дайындық кезеңінде сөйлеуді үйренуге дайындық жүреді. Туылғаннан бастап нәрестеде рефлекторлық дауыстық реакциялар пайда

болады: айқайлау және жылау. Айқайлар тұтас реакция ретінде жағымсыз функционалдық күйлерді білдіреді. Үшінші айдан бастап анасы баланың жылауы арқылы оның дымқыл, аш немесе асқазаны ауыратынын анықтай алады. Сондықтан балалардың жылауын үш түрге бөлу әдетке айналған: ауырсыну, аштық, қуаныш. Жылаудың бұл анықтамалары тек шартты болып табылады.

Бала өмірінің бірінші жылының соңында алғашқы сөздер пайда болады.

Балада алғашқы сөздердің пайда болуымен дайындық кезеңі аяқталып, белсенді сөйлеу тәрбиесінің екінші (мектепке дейінгі) кезеңі басталады. Бұл кезеңде бала айналасындағы ересектердің дауыстарын байқай бастайды және олардың артында қызығушылықпен қайталайды.

Осы кезеңде балалар дыбыстарды шатастыруы, қайта реттеуі, бұрмалауы немесе өткізіп жіберуі мүмкін. Бұл кезең сонымен қатар пассивті лексиканың ұлғаюымен және олардың сөйлеуінде сөздердің пайда болуымен сипатталады. Балалар сөздерді дыбысына қарай ажыратуды үйренеді және бұл дыбыстарды белгілі бір заттармен және белгілермен байланыстырады. Сөздердің мағынасын меңгеру есту, қозғалыс және көру анализаторларының белгілі бір дәрежеде дамуымен байланысты. Өмірдің алғашқы екі-үш жылында балалар белсенді сөздік қорының едәуір мөлшерін жинақтайды. Сонымен, 1 г дейін. 6 ай. - 10-15 сөз; 2-ге дейін. жыл соңында-300 сөз; дейін 3 жастың соңы-шамамен 1000 сөз. Сөздердің мағынасы барған сайын айқындала түсуде .

Осы кезеңде сөйлеудің грамматикалық құрылымының қалыптасуы басталады. Әдетте, екі жасқа дейін балалар жекеше және көпше зат есімдерді, етістіктердің шақ және бет-әлпетін, кейс жалғауларын қалай қолдану керектігін біледі. Әдетте, 3 жасқа дейін балалар барлық негізгі грамматикалық категорияларды құрайды. Алайда, осы кезеңде баланың сөйлеу мәнерін оның айтылуынан гөрі қол жетімді түсінетіндігін есте ұстаған жөн.

Дамудың үшінші (мектепке дейінгі) кезеңі балалардың көпшілігінде дыбыстың дұрыс айтылмауымен сипатталады. Ысқырық, ызың, сонор сияқты дыбыстардың айтылуында, сондай – ақ жұптасқан саңырау дауысты дауыссыздар мен иоталардың жұмсаруы мен айтылуында кемшіліктер бар.

Мектеп жасына дейінгі балаларда өз айтылымын есту арқылы бақылау дағдысы жақсарады, айтылуындағы, фонематикалық естуіндегі дәлсіздіктерді өз бетінше түзету қабілеті қалыптасады.

Бұл кезеңнің өзіне тән ерекшелігі-сөздік қорының ұлғаюы: төрт жастан алты жасқа дейін белсенді сөздік қоры 3000-нан астам сөзге жетеді. Сөздердің мағынасы айқындалып, таныла бастайды. Екінші жағынан, балалардың сөздердің мағынасын басқа сөздермен шатастырып, қате қолдануы сирек емес. Бұл құбылыс баланың "тіл сезімінің" дамуын көрсетеді, бұл сөйлеу қарым-қатынасының тәжірибесін жинақтау және сөйлеуді қалыптастыру үшін өте маңызды [5].

Логопедиялық ырғақ – мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу тіліндегі бұзылыстарды түзетудің тиімді құралы болып табылады. Ол қозғалыс, музыка және сөзді үйлестіру арқылы баланың артикуляциялық аппаратының

қызметін жетілдіреді, тыныс алу мен дауыс қоюды қалыпқа келтіреді. Сонымен қатар ырғақты жаттығулар балалардың ұсақ және жалпы моторикасын, ырғақтық естуін, зейінін, есте сақтауын дамытады.

Жүйелі түрде ұйымдастырылған логоритмикалық сабақтар балалардың сөйлеу белсенділігін арттырып, қарым-қатынасқа деген қызығушылығын күшейтеді. Бұл әдіс баланың эмоционалды көңіл-күйін жақсартып, өзіндік сенімділігін нығайтады және сөйлеу кемшіліктерін жеңуге мүмкіндік береді.

Осылайша, логопедиялық ырғақ сөйлеу бұзылыстары бар мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамытуда, түзету мен оңалтуда маңызды рөл атқаратын, кешенді қолдануды қажет ететін педагогикалық құрал болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Чубарова, В.И. Изучение особенностей просодической стороны речи у детей дошкольного возраста с дизартрией / В.И. Чубарова // Наука и инновации в современном мире: сборник научных статей. Научный редактор А.С. Старун. – М.: Перо, 2019.
2. Шашкина, Г.Р. Логопедическая работа с дошкольниками: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Г.Р. Шашкина, Л.П. Зернова, И.А. Зинина. – М.: Издательский центр «Академия», 2013.
3. Левина Р.Е. Основы коррекционной педагогики и коррекционной психологии: логопедическая ритмика / Г.Р. Шашкина. – М.: Юрайт, 2019.
4. Шевцова, Е.Е. Технология формирования интонационной стороны речи / Е.Е. Шевцова, Л.В. Забродина. – М.: Издательство Юрайт, 2019.
5. Филатова, Ю.О. Логоритмика: Технология развития моторного и речевого ритмов у детей с нарушениями речи: учебно-методическое пособие / Л.И. Белякова, Е.В. Прокопенко, Ю.О. Филатова; под ред. Л. И. Беляковой. – М.: Национальный книжный центр, 2017.

УДК 159.9

ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ПЕРЕГОВОРОВ В ЭКСТРЕМАЛЬНЫХ СИТУАЦИЯХ У СТУДЕНТОВ ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАПРАВЛЕНИЙ

Мухаметрахимов А.Б.
Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада студенттердің психолого-педагогикалық бағыттағы дайындық барысында экстремалды жағдайларда психологиялық келіссөз жүргізу дағдыларын қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, рөлдік ойындар, симуляциялық тренингтер және жағдайлық жаттығулар студенттердің эмоционалды тұрақтылығын, өз-өзін реттеу қабілетін және кәсіби қарым-қатынас стратегияларын дамытуға ықпал етеді. Мақалада келіссөздердегі когнитивтік, эмоционалдық және мінез-құлықтық компоненттердің өзара байланысы көрсетілген.

Summary: The article examines the formation of psychological negotiation skills in extreme situations during the professional training of students in psychologo-pedagogical fields. The study demonstrates that role-playing games, simulation trainings, and situational exercises contribute to the development of students' emotional stability, self-regulation, and professional communication strategies. The paper highlights the interrelation of cognitive, emotional, and behavioral components in effective negotiation processes.

Проблема профессиональной подготовки будущих педагогов-психологов включает не только формирование теоретических знаний и общепедагогических компетенций, но и развитие практических навыков, необходимых для эффективного функционирования в сложных и экстремальных ситуациях. Одним из ключевых компонентов такой подготовки является овладение психологическими стратегиями ведения переговоров, способных обеспечить конструктивное взаимодействие и достижение согласия даже в условиях эмоционального напряжения, конфликта или кризиса. В современных условиях повышенной динамики социальных процессов и возрастания числа стрессогенных факторов в образовательной среде необходимость разработки и внедрения методов формирования таких навыков становится особенно актуальной.

Экстремальные ситуации могут принимать различные формы: от кризисных конфликтов в учебной группе до психологических угроз и чрезвычайных событий, требующих мгновенной адаптации и принятия решений. Эффективное управление коммуникацией в подобных условиях требует от специалиста умения контролировать собственные эмоции, прогнозировать поведение собеседника, использовать различные психологические стратегии воздействия и поддерживать межличностный диалог на оптимальном уровне. Для будущих педагогов-психологов это означает необходимость не только теоретического понимания процессов коммуникации, но и практического овладения навыками психологических переговоров в условиях неопределённости и стресса [1].

Современные подходы к подготовке студентов психолого-педагогических направлений акцентируют внимание на интеграции психолого-педагогических и коммуникативных компетенций. Научные исследования показывают, что успешное ведение переговоров в экстремальных ситуациях требует сочетания когнитивных, эмоциональных и поведенческих компонентов. Когнитивная составляющая включает умение анализировать ситуацию, оценивать цели и мотивы участников взаимодействия, прогнозировать последствия различных стратегий поведения. Эмоциональная компонента выражается в способности регулировать собственные эмоциональные реакции, проявлять эмпатию и поддерживать эмоциональный контакт с партнером по переговорам. Поведенческий аспект предполагает использование вербальных и невербальных средств влияния, гибкость коммуникационных стратегий и умение корректировать собственное поведение в зависимости от изменений ситуации.

Формирование навыков психологических переговоров у студентов предполагает системное использование образовательных технологий, ориентированных на развитие профессиональной компетентности в условиях моделирования экстремальных ситуаций [2]. Традиционные лекционные формы обучения, хотя и позволяют донести теоретическую базу знаний, недостаточны для формирования практических умений. Поэтому современные программы

включают интерактивные методы, такие как ролевые игры, симуляционные тренинги, кейс-методы и ситуационные упражнения, которые позволяют студентам экспериментально освоить стратегии ведения переговоров, оценить последствия своих действий и скорректировать поведение на основе обратной связи.

Ролевая игровая практика в условиях моделирования экстремальных ситуаций является одной из наиболее эффективных методик формирования профессиональных навыков. Она предоставляет студентам возможность пережить опыт психологически напряжённого взаимодействия, отрабатывать навыки саморегуляции и контроля эмоций, а также экспериментировать с различными стратегиями убеждения, компромисса и разрешения конфликтов. Важным аспектом таких тренировок является создание безопасной образовательной среды, где студент может совершать ошибки и учиться на них без реального риска для себя или окружающих [3].

Экстремальные ситуации, моделируемые в учебном процессе, могут включать конфликты в педагогическом коллективе, кризисные коммуникации с учащимися, ситуации морального или эмоционального давления, а также случаи, требующие мгновенного принятия решений и предотвращения эскалации конфликта. В таких условиях студенты осваивают навыки активного слушания, корректной вербальной коммуникации, выявления скрытых мотивов и потребностей собеседника, а также использования стратегий компромисса, убеждения и влияния на эмоциональное состояние участников взаимодействия [4].

Эффективность формирования этих навыков во многом зависит от личностных и эмоциональных особенностей студентов. Исследования показывают, что высокая эмоциональная компетентность, стрессоустойчивость, способность к саморегуляции и развитая эмпатия способствуют более успешному овладению стратегиями психологических переговоров. В то же время студенты с низкой стрессоустойчивостью или недостаточным уровнем саморегуляции демонстрируют трудности в управлении собственными эмоциями и поведением собеседника в экстремальных условиях, что требует более интенсивной педагогической поддержки и индивидуализированных подходов к обучению.

Важным компонентом профессиональной подготовки является систематическая обратная связь, которая позволяет студенту осознать сильные и слабые стороны своей коммуникации, корректировать стратегии поведения и совершенствовать навыки психологического воздействия. Педагог-психолог в этом процессе выполняет роль фасилитатора, создающего условия для безопасного экспериментирования и развития критического мышления, а также предоставляющего рекомендации по улучшению личной эффективности в экстремальных коммуникациях.

Комплексное формирование навыков психологических переговоров включает не только овладение конкретными стратегиями и методами воздействия, но и развитие метапознательных способностей, таких как

способность к самоанализу, прогнозированию развития ситуации и выбору оптимальной линии поведения. Студенты учатся видеть не только внешние проявления конфликта, но и скрытые психологические процессы, влияющие на поведение участников, что позволяет им более эффективно управлять коммуникацией и достигать профессионально значимых целей.

Особое внимание уделяется развитию стратегической гибкости, то есть способности менять методы воздействия и стиль общения в зависимости от динамики ситуации. Это качество является ключевым в экстремальных условиях, когда стандартные подходы могут оказаться неэффективными или даже усугублять конфликт. Студенты учатся адаптировать свой стиль коммуникации, используя элементы авторитета, убеждения, кооперации или нейтрального наблюдения, что повышает вероятность достижения конструктивного исхода переговоров.

Психологическая подготовка к экстремальным ситуациям включает также формирование устойчивости к профессиональному стрессу. Студенты осваивают техники саморегуляции, методы эмоциональной разгрузки, навыки концентрации внимания и управления уровнем тревожности. Это позволяет им сохранять адекватное восприятие ситуации, принимать обоснованные решения и эффективно взаимодействовать с другими участниками переговорного процесса даже в условиях эмоционального напряжения.

Современные исследования подтверждают, что интеграция теоретических знаний, практических навыков и личностных ресурсов является оптимальной стратегией подготовки будущих педагогов-психологов к ведению переговоров в экстремальных ситуациях. Использование комплексных методик, включающих ролевые игры, моделирование кризисных сценариев, индивидуальные и групповые тренинги, способствует формированию профессиональной компетентности, повышает уверенность студентов в собственных возможностях и развивает способность к конструктивному разрешению конфликтов.

Важным аспектом является оценка эффективности образовательных программ, направленных на формирование навыков психологических переговоров. Систематическое наблюдение, опросы, самооценка, а также анализ результатов моделируемых ситуаций позволяют педагогам корректировать учебный процесс, адаптировать методы воздействия и обеспечивать максимальное соответствие образовательных программ требованиям профессиональной практики.

Таким образом, формирование навыков психологических переговоров в экстремальных ситуациях у студентов психолого-педагогических направлений является комплексным процессом, включающим освоение теоретических знаний, развитие личностных качеств, овладение практическими стратегиями и методов саморегуляции, а также постоянную обратную связь и корректировку поведения. Эффективная подготовка в этой области способствует повышению профессиональной компетентности, стрессоустойчивости, эмоциональной гибкости и способности достигать конструктивных результатов в сложных и

конфликтных ситуациях, что является неотъемлемой частью профессиональной идентичности будущего педагога-психолога.

Современная педагогическая практика подтверждает, что успешное овладение психологическими стратегиями переговоров в экстремальных условиях формирует у студентов не только профессиональные навыки, но и личностные ресурсы, необходимые для самореализации, адаптации к сложным социальным условиям и эффективного взаимодействия в образовательной и социальной среде. Таким образом, интеграция теоретической подготовки, практического моделирования и личностного развития обеспечивает комплексное формирование компетентного специалиста, готового к профессиональной деятельности в условиях повышенной неопределённости и эмоционального напряжения.

Список использованной литературы

1. Психология деятельности / Д.А. Леонтьев. -М.: Академия, 2019.- 416 с.
2. Гиппократ. О природе человека / пер. с лат. — СПб.: Азбука, 2016. — 256 с.
3. Гребенников, А. В. Психология общения и межличностного взаимодействия / А. В. Гребенников. — М.: Питер, 2018. — 328 с.
4. Айзенк, Г. Темперамент и личность / Г. Айзенк; пер. с англ. — М.: Питер, 2018. — 312 с.

ОӘЖ 372.4

АҚЫЛ-ЕСІ КЕМ БАЛАЛАРДЫҢ ОЙЫН ТЕХНИКАСЫН ҚОЛДАНА ОТЫРЫП ОҚУ САБАҚТАРЫНДА ОҚУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Мұратова А., Атабекова Г.Ф., Арап М.Қ.

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Манабаева С.Е.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматривается положительная тенденция в формировании у учащихся навыков чтения о том, что необходимость коррекционной работы специально организована с использованием методов и приемов, учитывающих специфические особенности развития умственной деятельности, зрительного восприятия, фонетики.

Summary: This article discusses the positive trend in the formation of students ' reading skills that the need for correctional work is specially organized using techniques and techniques that take into account the specific features of the development of mental activity, visual perception, phonetics.

Оқу техникасының ішіндегі ең маңыздысы-буындар мен сөздердің бұрмаланбай дұрыс айтылуы. Шағын мәтінді оқығанда, сұраныстың дұрыс оқылуына мұқият назар аударуға болады. Оқудың дәлдігін біле отырып, оның қалыптасуының орта және төменгі деңгейлерін көрсете отырып, оқушының оқуына ерекше көңіл бөлінеді. Соңғысымен жеке жұмыстар да жүргізіледі, фонетикалық талдаудың, әріптердің және синтездің жетілдірілуі жіберіп алу, сұрыптау, алмастыру, сүйек нормасын бұзу сияқты бұзушылықтарды жою

бойынша жұмыстың маңызды бағыты ретінде көрсетілген (балалар көбінесе жазбаша түрде оқылады, мысалы, ортопедия, сүйек емес[1]:

1. Дауыссыз және дауысты дыбыстарды екпінді және екпінді, жұмсақ және қатты, дауысты және саңырау сөздерден іздеңіз.

2. 1,2,3 буыннан сөздерді іздеңіз

3. Сөздерді дұрыс екпінмен оқыңыз

4. 1,2,3 буыннан екпінді сөздерді іздеңіз

5. Бедел ретімен

6. Дауысты және дауыссыз дыбыстардың атауы, саны

Оқудың рационалды әдістерін қалыптастыруда келесі әдістер қолданылды:

1. Белгілермен оқыңыз

Қарындаш КарАндаш / жүгіру / сызықша

2. Дайындықпен оқыңыз

Жыртылған, жыртылған, содан кейін салынған.

3. Көп буынды сөздерді оқыңыз

4. Шағын мәтінді әр түрлі қарқынмен оқыңыз (буындар, барлық сөздер)

5. Сөздер мен буындарды жазыңыз

6. Суреттегі буындар мен сөздерді оқыңыз

Оқудың дәлдігін тәрбиелеудің тиімді бағыты келесі бағыт-даму болып табылады. ол үшін келесі әдістер қолданылады[2]:

1. Жалғауды, жұрнағы және түбірі бірдей сөздерді оқыңыз.

Рухани құрылым.

2. Тұрақты көйлек оқырманы (әдемі қыз)

3. Ұқсас мәтіндегі сөздерді алфавиттік элементтерден немесе тақтаға жазылған мәтіндегі сөздерді табыңыз.

4. Мұғалім тағайындаған абзацтардағы сөздерді іздеңіз

5. Сөйлемнің басын оқып, соңын мәтіннен табыңыз.

6. Сөйлемдерді болжау арқылы оқыңыз (біз оның басы мен сұрағын береміз, ол қалай аяқталуы мүмкін?)

7. Әріптің төменгі немесе жоғарғы жартысындағы сөздерді оқыңыз

8. Сіз оқып жатқан жаттығулардың сөздерін тақтаға мәтін ретінде енгізіңіз.

9. Мақал-мәтелдерді үзінділерден жазып, құрастыруға болатын мәтіннің абзацтарын табыңыз.

10. Сөзжасамға арналған жаттығулар

11. Бір-екі емлесі әртүрлі сөздерді оқыңыз.

Хат бойынша немесе олардың реті бойынша:

Мысық кімді іздейді-көз жасы

Сонымен үн ұшады.

12. Сөздік қорының бірі бойынша басқалардан ерекшеленетін байланысты сөздерді оқыңыз:

Орман-НУ орман-орман

Шөппен сүңгу шөппен сүңгу

Оқу дәлдігін дамытуға арналған жаттығулардың түрлері балалардың оқу дағдыларының жалпы даму деңгейін, әсіресе олардың қателіктерінің ерекшеліктерін ескере отырып, сондай-ақ сөздердің құрылымдық қасиеттеріне байланысты таңдалады. Сабақта жұмыс істейтін мәтін. Осы жаттығуларды орындай отырып, оқушылардың назары үнемі бір буынды буындарды құрудың біртұтас принципіне, атап айтқанда, дауысты дыбыстарды ғана емес, сонымен қатар осы буынмен жеке буындарды айту кезінде еріннің қалпын сақтауға аударылады[3].

Буын құрылымын алдын-ала оқу сөзді оқумен аяқталады: ра \ үш \ трамвай\трамвай

Оқушылардың оқу дағдыларын жетілдірудің тиімді әдістерінің бірі-оқу дағдыларын жетілдіру.

Сөйлеу туралы заң жобасының міндеті кескіндер арасында берік байланыс орнатуды қамтиды. Баланың жеке басын түзету мақсаттарына сәйкес келетін ең жақсы сөйлеу жаттығулары. Оқу, ән айту кезінде оқушылар өздерінің ұжымның бір бөлігі екендіктерін түсінеді. Баланы сәл жеңілдетіңіз, біршама жеңілдетіңіз, еркін әрекет етіңіз және коммуналдық іс-шараларға кедергі жасамаңыз. Сөйлеу жаттығулары, егер олар мәтінді баланың өзі оқудан бірден бұрын болса, ең көп әсер етеді. Осы кезде жұмыстың мазмұны оқушыға мұғалімнің оқуынан-ақ таныс болып қалады. Сөйлеу шоты үшін таңдалған сөзді балаға түсіну оңайырақ, өйткені олар сөзді бірінші рет оқығаннан кейін олардың мағынасы оқушыға таныс емес немесе сөйлеу кезінде материалдың көлеміне байланысты төрт-бес минут кетеді[4].

Мысалы, мәтінді оқымас бұрын оқушыға "метафорамен оқы", "дайындықпен оқы", "метафорамен оқы", "метафорамен оқы" деген жұмыс беруге болады.

1) Ди-Ли-Ти; дин-Га, біздің-Ли, о-ни, бала;

2) біздің жолымызға қарамастан;

3) футболка, ол отырады, бірақ киіледі.

"Фермада" мәтінінің алдында келесі жаттығулар орындалады:

Әуесқой ойыншықтар,

Егер мәтіннің мазмұнына рұқсат етілсе, буын тақырыппен байланысқан тақырыптан сөздер тобы ерекшеленеді.

Мысалы, бұл сөз қыс туралы хабардан алынған: қар, ерекше қар, тез тайып кетеді.

Оқушылар келесі көрсеткіштерді, әріптерді, дауыссыз дыбыстарды, содан кейін осы әріппен буындарды оқиды, содан кейін сөздерді оқиды.

Интеллектуалды оқушыны сөздің әр бөлігіне мұқият қарауға үйрету маңызды. Осы мақсатта оқушыларға "Кімге көбірек көңіл бөледі" жаттығулар тобы ұсынылады.

Мысалы, "сөйлесу жалғауы" мәтінімен жұмыс істегенде келесі сөздер алдын ала оқылады:

Тудың айтуынша, жұмыс жұмыс істейді

Жалаушамен сөйлейтін жұмысшылар жұмыс істейді

Жұмысшымен сөйлесетін жалауша

Сөйлейтін жұмысшы

Сөздер бағанын оқу тапсырманың жетістіктерін бағалай отырып, қатарынан ойын түрінде жүзеге асырылды

Бұл жаттығудың екінші нұсқасы-композициядағы ұқсастықтары бар сөздерді оқу.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Грижкован Г. И. Чтение художественной литературы как условие развития связной речи детей среднего дошкольного возраста // Актуальные проблемы художественно-эстетического развития дошкольников. – 2015.

2. Петровский Н.Г. Коррекция нарушений связной речи дошкольников с ОНР посредством сказки / Е.В. Жигулина, Т.Н. Кузнецова // Проблемы современного педагогического образования. – 2019. – № 64-1. – С.111-114.

3. Әбілханова К.А Развитие связной речи у детей среднего дошкольного возраста в процессе ознакомления с художественной литературой / И.В. Зотова, И.Г. Пузанова // International scientific review. – 2019. – № LXIV. – С. 59-61. – Электрон. копия доступна на сайте Науч. электрон. б-ки КиберЛенинка.

4. Ковалева А.И. Художественная литература как средство развития лексической стороны речи дошкольников с общим недоразвитием речи в условиях инклюзивного образования / А.И. Ковалева, Л.А. Боровцова // Современные проблемы дефектологии глазами студента : материалы VII Всерос. конкурса студенческих публикаций в рамках XII Всерос. науч.-практ. конф. «Социализация детей с ограниченными возможностями здоровья: опыт, проблемы, инновации», 16 нояб. 2018 г. В 2 ч. Ч. 1. – Тамбов, 2018. – С. 84-87.

ОӘЖ 373.3:37.013.42

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ИКЕМДІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Мұсахан А.А., Бостан Ж.Н., Абилхан У.А.

Ғылыми жетекші: п.ғ.к., қауым. профессор Омарова Г.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются педагогические условия формирования гибких компетенций у младших школьников. Раскрывается сущность гибкой компетентности как способности учащихся адаптироваться к изменяющейся среде, применять полученные знания в новых ситуациях, проявлять критическое и творческое мышление. Автор подчёркивает значимость личностно-ориентированного подхода, применения активных и интерактивных методов обучения, интеграции учебной и воспитательной работы, а также развития индивидуальной и групповой деятельности учащихся. Особое внимание уделяется использованию цифровых образовательных ресурсов, проектной и исследовательской деятельности.

Summary: The article examines the pedagogical conditions for developing flexible competences in primary school students. Flexible competence is defined as the ability of learners to adapt to a changing environment, apply acquired knowledge in new situations, and demonstrate critical and creative thinking. The paper highlights the importance of a learner-centered approach, the use of active and interactive teaching methods, the integration of educational and upbringing

processes, and the development of both individual and group activities. Special emphasis is placed on the use of digital educational resources, as well as project-based and research activities.

Бүгінгі таңда білім беру жүйесінде жаңартылған білім беру мазмұны мен оқытудың инновациялық әдістері басты назарда. Әсіресе бастауыш сынып оқушыларының икемді құзыреттілігін дамыту маңызды мәселе болып табылады. Оқушылардың икемді құзыреттіліктерін қалыптастыру арқылы олардың оқу процесіне белсенді қатысуына, шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етуге болады. Бұл мақалада ынтымақтыстықта оқыту әдісінің бастауыш сынып оқушыларының икемді құзыреттілігін қалыптастырудағы педагогикалық шарттарды қарастырылған [1].

Икемді құзыреттілік — бұл оқушылардың түрлі жағдайларда өз білімін, дағдыларын қолдана алу қабілеті. Бұл құзыреттілік оқу процесінде оқушылардың шешім қабылдау, проблемаларды талдау, шығармашылық ойлау, коммуникативтік дағдыларды дамыту сияқты қабілеттерін қамтиды. Бастауыш сынып оқушыларының икемді құзыреттілігін қалыптастыру үшін мұғалімдерге бірнеше педагогикалық шарттарды орындау қажет [2].

1. Оқу процесін ынтымақты түрде ұйымдастыру

Ынтымақты оқыту әдісі оқушыларды бірлескен әрекеттерге тартуды қажет етеді. Оқушылар өзара тәжірибе алмасып, бір-бірін қолдай отырып, білімдерін тереңдетеді. Бұл үшін оқытушы оқушылардың топтық жұмыстарын ұйымдастыруды, бірлескен жобалар мен зерттеу жұмыстарын ұсынуды қамтамасыз етуі қажет.

2. Креативті тапсырмаларды енгізу

Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін тапсырмалар олардың қызығушылығын тудыратын, түрлі көзқарастар мен шешімдер табуға мүмкіндік беретін болуы керек. Креативті тапсырмалар оқушылардың ой-өрісін кеңейтеді, олардың тәуелсіз ойлауын қалыптастырады.

3. Оқу ортасының қолайлы болуы

Оқушылардың ынтымақты түрде жұмыс істеуіне мүмкіндік беретін оқу ортасы болуы тиіс. Бұл оқушылардың еркін пікір алмасуына, бір-бірін тындап, бағалауға, өз ойларын ашық білдіруге ықпал етеді. Мұғалім оқушылардың өзара әрекеттесуіне жағдай жасай отырып, олардың ойлау қабілеттерін жетілдіреді.

4. Оқушылардың рефлексиялық дағдыларын дамыту

Рефлексия — оқушылардың өз әрекеттері мен ойлау процестерін талдау және бағалау қабілетін дамыту. Ынтымақты оқыту барысында оқушылар өз жұмыстары мен топтық әрекеттерін талдап, жетістіктері мен қиындықтары туралы пікір алмасады. Бұл оқушылардың өз білімін саналы түрде бағалауға мүмкіндік береді.

5. Оқушылардың әртүрлі дағдыларды дамытуы

Бастауыш сынып оқушыларының икемді құзыреттілігін қалыптастыру үшін оқу процесінде ақпараттық, коммуникативтік, мәдени және әлеуметтік дағдыларды дамытуға көңіл бөлінуі керек. Мұғалім оқушыларды тек біліммен

ғана емес, сонымен қатар оларды қоғамда өз орнын табуға, дұрыс қарым-қатынас орнатуға және түрлі қиындықтарды шешуге үйретуі қажет[3].

Бастауыш сынып оқушыларының икемді құзыреттілігін қалыптастыруда оқу жетістіктерін бағалау маңызды рөл атқарады. Бағалау оқушылардың білім деңгейін анықтап қана қоймай, олардың өз оқу нәтижелерін түсінуіне, өздігінен даму бағыттарын айқындауына мүмкіндік береді. Ынтымақты оқыту әдісінде бағалаудың келесі түрлері тиімді қолданылады:

- Қалыптастырушы бағалау – оқу процесі барысында оқушылардың жетістіктерін жүйелі бақылау және оларға кері байланыс беру арқылы олардың дағдыларын жетілдіру.

- Өзін-өзі бағалау – оқушылар өз оқу әрекеттерін талдап, жетістіктері мен кемшіліктерін анықтайды. Бұл олардың рефлексиялық дағдыларын дамытады.

- Топтық бағалау – оқушылардың өзара жұмыс нәтижелерін бағалап, әріптестеріне ұсыныстар беруін қамтамасыз етеді.

Осы әдістерді қолдану оқушылардың оқу мотивациясын арттырып, олардың икемді құзыреттіліктерін дамытуға ықпал етеді.

Мұғалімнің рөлі мен кәсіби шеберлігі

Мұғалім – оқу процесінің негізгі ұйымдастырушысы. Ынтымақты оқыту әдісін тиімді қолдану үшін мұғалімнің келесі қабілеттері болуы қажет:

- Педагогикалық шеберлік – оқушылармен тиімді қарым-қатынас орнатып, ынтымақтастықты дамыту.

- Коучинг және фасилитация дағдылары – оқушыларға бағыт-бағдар беріп, олардың өздігінен білім алуына ықпал ету.

- Оқушыларды ынталандыру – түрлі әдістер арқылы оқуға деген қызығушылықтарын арттыру.

Бұған қоса, мұғалім оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, сараланған және дараланған оқыту тәсілдерін қолдануы тиіс.

Цифрлық технологияларды пайдалану

Қазіргі таңда ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) білім беру саласында кеңінен қолданылып келеді. АКТ құралдары ынтымақты оқытуды ұйымдастыруда жаңа мүмкіндіктер береді:

- Онлайн платформалар – Google Classroom, Kahoot, Quizizz сынды құралдар оқушылардың бірлескен оқуын ұйымдастыруға көмектеседі.

- Интерактивті ресурстар – электронды оқулықтар мен анимациялық сабақтар оқушылардың танымдық белсенділігін арттырады.

- Виртуалды ынтымақтастық – оқушылар түрлі жобаларды онлайн ортада бірлесіп орындап, икемді құзыреттіліктерін дамыта алады.

Цифрлық технологияларды тиімді пайдалану оқушылардың оқу процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз етеді және олардың икемді құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал етеді [4].

Ынтымақты оқыту әдісі бастауыш сынып оқушыларының икемді құзыреттілігін қалыптастыру үшін тиімді құрал болып табылады. Бұл әдіс оқушылардың шығармашылық ойлауын, коммуникативтік дағдыларын дамытуға және олардың оқу процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз етеді.

Мұғалімдерге оқу процесін ұйымдастыру барысында оқушылардың бір-бірімен өзара әрекеттесуін және жеке қабілеттерін дамытуға арналған жағдайлар жасау қажет [5].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Аймауытова, А. Бастауыш мектеп оқушыларының құзыреттілігін дамытудағы педагогикалық шарттар. – Алматы: Қазақ университеті, 2017. – 156 б.
2. Қожахметова, К.Ж. Құзыреттілікке негізделген білім беру: теориясы мен тәжірибесі. – Астана: Фолиант, 2019. – 214 б.
3. Нұртаева, Ж.Ж. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру жолдары // Бастауыш мектеп. – 2020. – №3. – Б. 15–19.
4. Әбдіғаппарова, А.Т. Қазіргі білім беру үрдісіндегі құзыреттілік тәсіл // Қазақстан жоғары мектебі. – 2018. – №2. – Б. 42–46.
5. Сыздықова, А.Қ. Бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивациясын арттырудағы мұғалімнің рөлі // Білім – Образование. – 2021. – №4. – Б. 28–33

УДК 376

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АРТ-ТЕРАПИИ В КОРРЕКЦИОННОЙ РАБОТЕ С ДЕТЬМИ С ЗПР

Нажмединова Л.Ш., Шоферская Я.Д., Жумахан С.М.
Научный руководитель: PhD, ассоц. профессор Ешенкулова Д.Б.
Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада арт-терапияның теориялық негіздері, түзету әсерінің факторлары, арт-терапевтік процесті ұйымдастыру және даму проблемалары бар балалармен жұмыс жүргізу ерекшеліктері көрсетілген.

Summary: The article presents the theoretical foundations of art therapy, factors of corrective impact, features of organizing the art therapeutic process and working with children with developmental problems.

Термин «арт-терапия» в буквальном переводе с английского означает «лечение посредством изобразительного искусства». Это направление представляет собой междисциплинарный подход, объединяющий психологию, медицину, педагогику, культурологию и другие области. В основе арт-терапии лежит художественная деятельность, так как в ходе арт-терапевтических занятий детей активно вовлекают в процесс изобразительного творчества.

В начале XX века арт-терапия стала постепенно оформляться как самостоятельное направление на стыке науки и искусства, после чего сам термин получил широкое распространение среди медиков, психологов, педагогов и художников [1].

Сегодня понятие «арт-терапия» трактуется в литературе в двух основных значениях:

- как метод коррекционного воздействия (лечения), основанный на использовании различных форм творческой активности;
- как психотехнология, применяющая изобразительное творчество (визуальные виды искусства).

Анализ литературы позволяет выделить ряд характеристик, определяющих арт-терапию как самостоятельное направление психотерапевтической практики:

- использование различных изобразительных материалов для выражения своих переживаний;
- создание специальных условий для творческой активности, включая наличие оборудованного арт-терапевтического пространства, обеспечивающего чувство безопасности;
- обязательное участие специалиста;
- применение особых арт-терапевтических методов и приёмов;
- отсутствие оценочного суждения о результатах художественной деятельности.

Арт-терапия выполняет несколько значимых функций для участников творческого процесса:

- обеспечивает возможность самовыражения в невербальной форме (особенно для тех, кто по возрастным причинам, состоянию здоровья или особенностям развития испытывает трудности в вербализации чувств);
- помогает обрести ощущение внутреннего контроля и упорядоченности;
- даёт возможность проработки актуальных психологических проблем;
- способствует развитию личностных качеств, таких как уверенность в себе и эмпатия;
- развивает самосознание и раскрывает творческий потенциал личности [2].

В настоящее время арт-терапия рассматривается как динамично развивающееся направление. Особое значение имеют арт-терапевтические занятия в образовательной среде, где они применяются в работе с детьми, испытывающими эмоциональные и поведенческие трудности, отражающиеся на их учебных достижениях. Сегодня арт-терапия носит преимущественно психопрофилактический, социализирующий и развивающий характер, что обусловило её активное внедрение в различные сферы жизни.

Применение арт-терапии играет важную роль в лечении и профилактике психологических проблем. Это связано с тем, что данный современный метод способствует формированию уверенности в собственных возможностях, снижает уровень стресса, помогает корректировать поведенческие нарушения и решать другие личностные трудности.

На сегодняшний день наибольшее развитие получила изотерапия, которая представляет собой лечебное воздействие через изобразительное творчество, в первую очередь - рисование. В процессе восприятия картин у детей формируется определённое эмоциональное состояние, возникают новые чувства и переживания. Создание рисунков способствует расслаблению, помогает освободиться от негативных мыслей [3].

Сам процесс рисования развивает сенсомоторную координацию, стимулирует конкретно-образное мышление, а также даёт ребёнку возможность графически выразить свои эмоции и мысли. Изотерапия выступает средством

самовыражения и проявления чувств, позволяя наиболее полно раскрыть творческий потенциал. Благодаря рисованию ребёнку легче пережить трудные и болезненные для него события.

В отличие от обычных уроков рисования изотерапия имеет ряд особенностей:

- специалист помогает ребёнку осознать проблемную ситуацию, выразить её в рисунке и найти возможный выход;
- качество изображения не является главным критерием его оценки;
- продолжительность занятий составляет 20–30 минут, из которых элементы изотерапии занимают 10–15 минут.

Кроме того, в образовательной среде применяются и другие арт-терапевтические методы:

- **музыкотерапия** - для коррекции нарушений общения;
- **сказкотерапия** - для личностной интеграции, развития творческих способностей, расширения сознания и улучшения взаимодействия с окружающими; она помогает разрешать внутренние конфликты, снижать эмоциональное напряжение, менять жизненные установки и поведение;
- **танцетерапия** - для выражения эмоций и чувств через свободное движение и импровизацию под музыку;
- **песочная терапия** - для формирования у ребёнка опыта создания собственного «маленького мира» как символа его права и способности строить свою жизнь.

Таким образом, анализ литературы по теме исследования позволяет сделать выводы: разнообразие направлений и форм арт-терапии требует дальнейшего изучения; арт-терапия представляет собой комплекс различных видов искусства, применяемых в психокоррекционной практике, а также систему методов и методик; её использование в образовательной деятельности способствует решению широкого круга задач; арт-терапия активно внедряется и выступает современным направлением коррекционно-развивающей работы с детьми, имеющими различные особенности развития; среди всех направлений наиболее широко развита изотерапия.

Методы арт-терапии активно используются в работе с детьми, имеющими трудности эмоционально-личностного развития, задержку психического развития, а также речевые, слуховые, зрительные и двигательные нарушения. Применяя данную технологию, педагог решает ряд важных задач:

- стимулирует процессы памяти и повышает работоспособность;
- развивает познавательно-эмоциональную сферу и творческие способности;
- формирует навыки и умения межличностного взаимодействия.

Арт-терапия занимает важное место в коррекционной работе, так как способствует освоению новых знаний, умений и навыков в сфере творчества, развивает социальные способности ребёнка, открывает возможности для овладения новыми способами взаимодействия с окружающими, оказывает влияние на процесс самопознания и помогает структурировать собственные

переживания. Изучение направлений и методов арт-терапии позволяет сделать вывод, что она выступает современной и эффективной технологией коррекционно-развивающей работы с детьми, имеющими различные особенности развития.

Арт-терапия в коррекционной работе с детьми с задержкой психического развития выступает эффективным средством всестороннего развития личности. Она позволяет активизировать познавательные процессы, развивать воображение, творческие способности, формировать навыки самовыражения и межличностного общения. Использование изобразительного искусства, музыки, сказки, танца и песочной терапии создаёт условия для эмоциональной разгрузки, помогает ребёнку справляться с внутренними переживаниями и способствует становлению позитивной самооценки.

Особое значение арт-терапия приобретает как средство социализации детей с ЗПР, поскольку позволяет им в доступной форме учиться новым моделям взаимодействия, выстраивать коммуникативные связи и находить способы выражения чувств и мыслей. Применение данной технологии обеспечивает не только коррекцию нарушений, но и личностное развитие ребёнка, его успешную адаптацию в образовательной среде и обществе [4].

Таким образом, арт-терапия может рассматриваться как современный и перспективный метод коррекционно-развивающей работы с детьми с ЗПР, открывающий широкие возможности для гармонизации их психоэмоционального состояния и раскрытия творческого потенциала.

Список использованной литературы

1. Антонова Е.В., Томашевская О.А. Изучение эмоциональных нарушений у детей дошкольного возраста // Молодой ученый. – 2015. – №6.
2. Зеленкова И. В., Мазур Ю. Ю. «Особенности и педагогические условия развития эмоциональной сферы дошкольников с ЗПР» // Инновационная наука. 2019. №2.
3. Копытин А. И., Свистовская Е. Е.. - Арт-терапия детей и подростков /Москва : Когито-Центр, 2017. - 196 с.
4. Николаева, В.В. Использование средств арт-терапии в развитии эмоциональной сферы старших дошкольников /В.В. Николаева, А.Е. Байкенова // Актуальные проблемы современности: наука и общество. — 2015. — № 4

ОӘЖ 378:159

СТУДЕНТТЕРДІҢ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНА БЕЙІМДЕЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Намазбай Г.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются особенности адаптации студентов к условиям высшего учебного заведения. Автор анализирует академические, социальные и психологические аспекты адаптации, подчеркивая их взаимосвязь. На основе анализа сделаны выводы о необходимости комплексной поддержки студентов в период адаптации с целью повышения их академической успеваемости и социальной интеграции в университетское сообщество.

Summary: This article explores the specific features of students' adaptation to the environment of higher education institutions. It examines academic, social, and psychological aspects of adaptation, emphasizing their interdependence. External factors such as institutional support, workload, and cultural or linguistic differences are also analyzed. The findings underscore the need for comprehensive support strategies to facilitate students' integration into academic life and enhance their personal and educational development.

Қазіргі кезеңде жоғары білім беру жүйесі қоғамның әлеуметтік-экономикалық және мәдени дамуының маңызды факторы ретінде қарастырылады. Жоғары оқу орындарына түсетін студенттердің саны жыл сайын артып, білім беру кеңістігіне жаңа буын жастардың ену үрдісі қарқын алуда. Алайда студенттік өмірге қадам басқан әрбір жас үшін бұл кезең тек академиялық білім алумен ғана шектелмей, сонымен қатар жаңа әлеуметтік ортаға, оқу жүйесіне, өмір салтына бейімделу қажеттілігімен сипатталады. Жоғары оқу орнына алғаш рет келген студент үшін бұл кезең бірқатар психологиялық, әлеуметтік және жеке тұлғалық өзгерістермен қатар жүреді.

Студенттердің ЖОО-ға бейімделу үдерісі – күрделі әрі көпқырлы психологиялық-педагогикалық құбылыс. Бұл үдеріс білім алушының жаңа оқу орнының талаптарына, оқыту әдістері мен формаларына, оқытушылармен және құрдастарымен қарым-қатынас ерекшеліктеріне, сондай-ақ өзін-өзі тану мен кәсіби бағыттылығына байланысты өзгерістерге икемделуін қамтиды [1]. Аталған бейімделу үдерісінің табысты өтуі студенттің оқу мотивациясына, академиялық жетістіктеріне, әлеуметтік-психологиялық жайлылығына және болашақ кәсіби дамуына тікелей әсер етеді.

Зерттеулер көрсеткендей, жоғары оқу орнына түскен алғашқы жыл – студенттің психологиялық тұрақсыздығы, сенімсіздігі мен қобалжуы жоғары болатын, әлеуметтік ортада өз орнын табу қажеттілігі туындайтын кезең. Осыған байланысты бейімделу кезеңінде студенттер жиі күйзеліс жағдайларын бастан өткереді, эмоционалдық күйзелістерге тап болады, жаңа талаптарға икемделуде қиындықтар көреді. Бұл – олардың психологиялық әл-ауқатына, оқу белсенділігіне және тұлғалық дамуына кері әсерін тигізуі мүмкін [2].

Психологиялық-педагогикалық тұрғыдан қарастырғанда, студенттердің бейімделу үдерісі тек сыртқы факторларға жауап беру механизмі ғана емес, сонымен қатар тұлғаның ішкі әлеуетін ашуға мүмкіндік беретін маңызды кезең болып табылады. Бейімделудің тиімділігіне студенттің жеке қасиеттері (өзін-өзі реттеу, мотивация, коммуникативтік қабілет, эмоционалдық тұрақтылық және т.б.), әлеуметтік қолдау (отбасы, достар, оқу орнының психологиялық қызметі), сондай-ақ білім беру ортасының ерекшеліктері (оқу жүктемесі, оқыту әдістемесі, педагогтардың қолдауы) әсер етеді [3].

Қазіргі уақытта студенттердің бейімделу үдерісі әлемдік және отандық ғылыми зерттеулерде жан-жақты қарастырылып келеді. Шетелдік зерттеушілер (Baker & Siryk; Tinto; Astin) студенттердің академиялық және әлеуметтік бейімделуінің жоғары оқу орнындағы табысты оқуға және оқу орнында қалуына тікелей әсер ететіндігін дәлелдеген. Отандық зерттеулерде (Қ.Қ. Қойбағарова, А.Е. Әбілқасымова, С.Қ. Бердібаева, Ж.Ж. Наурызбай)

студенттердің әлеуметтік, академиялық және тұлғалық бейімделу аспектілері қарастырылады. Алайда бұл салада әлі де нақты эмпирикалық зерттеулерге, өңірлік ерекшеліктерді ескеретін әдістемелік ұсыныстарға қажеттілік жоғары [4].

Зерттеу өзектілігі студенттердің ЖОО-ға бейімделуінің заманауи ерекшеліктерін ғылыми негізде талдау қажеттілігімен айқындалады. Әсіресе, цифрлық трансформация, білім беру технологияларының алмасуы, студенттердің мотивациялық құрылымындағы өзгерістер және әлеуметтік-психологиялық күйінің төмендеуі сияқты факторлар бейімделу процесіне айтарлықтай ықпал етуде. Сонымен қатар постпандемиялық кезеңде студенттердің оқу форматына (аралас, онлайн, оффлайн) бейімделуі де ерекше мәнге ие болып отыр.

Жоғары оқу орнына қадам басқан студенттің алдындағы алғашқы міндет – жаңа білім беру, әлеуметтік және мәдени ортаға бейімделу процесі. Бұл процесс оқушының бұрынғы оқыту жүйесінен, әлеуметтік ортадан айрылып, жаңа академиялық талаптарға, жаңа ортаға және жаңа талаптарға жауап беру қабілетінің қалыптасуымен сипатталады. Осыған байланысты студенттердің бейімделуі - тек сыртқы ортаның талаптарына жауап беру ғана емес, сонымен бірге ішкі психологиялық және тұлғалық қайта құрылым процесі болып табылады.

Біріншіден, академиялық бейімделу студенттің пәндік білімге, оқу бағдарламаларына, оқытудың жаңа әдістеріне және бағалау жүйесіне икемделуін қамтиды. Орта мектеп кезіндегі оқыту жүйесі дәстүрлі, мұғалім басшылығымен жүргізілетін форматта болғандықтан, студент жаңа ортаға келгенде **өз-өзін ұйымдастыра білуге**, уақытты тиімді басқаруға және оқу тапсырмаларын жүйелі орындауға тиіс болады [4].

Академиялық бейімделумен қатар, әлеуметтік бейімделу студенттің жаңа ортада құрдастармен және оқытушылармен әсерлі қарым-қатынас орнатуын талап етеді. Университет тыңдаушылар ретінде ғана емес, белсенді қатысушы ретінде қалайды - пікір алмасу, талқылау, топтық жобалар, студенттік ұйымдар. Өткен мектеп ортасында таныс орта, таныс адамдар арасында білім алған студент жаңа университет ортасында өз орнын табуға, жаңа достар жасауды үйренуге тиіс. Егер студент бірқалыпты жалғыз қалатын болса, оның әлеуметтік қолдауы шектеледі, жалғыздық сезімі күшейеді, моральдық қолдаудың жоқтығы мотивациялық әлсіреуге әкелуі мүмкін. Осындай қауымдастықтар мен топтық іс-шаралар студентке әлеуметтік қолдау желілерін қалыптастыруға мүмкіндік береді, бұл бейімделуді айтарлықтай жеңілдетеді.

Бұл екі бағыт - академиялық және әлеуметтік - бір-бірімен тығыз байланысқан. Мысалы, студент топтық жобалармен жұмыс істегенде, академиялық тапсырманы орындау үдерісінде құрдастармен ынтымақтастық орнатуы қажет болады. Жақсы әлеуметтік байланыс студентке көмек сұрауға мүмкіндік беріп, оқу қиындықтарын бірге шешуге жол ашады, бұл академиялық жетістікті арттырады. Сонымен қатар, психологтар көрсеткендей,

әлеуметтік қолдау студенттің эмоционалдық тұрақтылығын нығайтып, стресс деңгейін төмендетеді.

Студенттің бейімделуіне әсер ететін жеке факторларымен қатар, сыртқы - оқу-әдістемелік және институционалдық - механизмдер маңызды рөл атқарады. Университеттің оқу бағдарламасын ұйымдастыруы, курстардың құрылымы мен кестесі, студенттерге бағытталған қолдау жүйесі бейімделуді жеңілдететін немесе бәсеңдететін фактор бола алады. Мысалы, оқу жоспары тым тығыз болса немесе сабақтар бір-біріне тым жақын болса, студенттерге тынығу уақыты жетіспеуі мүмкін, бұл олардың әлеуметтік белсенділігі мен психикалық саулығына әсер етеді. Егер университет курстарды модульдік тәсілмен немесе аралас форматта ұйымдастырса, студентке жаңа оқу форматымен икемделу ыңғайлырақ болуы мүмкін [5].

Кураторлар жүйесі, менторлар, студенттік кеңес, психолог қызметтері — бәрі институционалдық қолдау элементтері. Мысалы, университетте бірінші курстың студенттеріне арналған арнайы “бағдарламаға адаптация аптасы”, orientation іс-шаралары, жаңа студенттерге арналған семинарлар, топтық тренингтер ұйымдастыру студенттердің бейімделуін жеңілдетеді. Мұндай шаралар студентке оқу ортасына енгуге көмектеседі — оқу жүйесінен бастап, кітапхана жүйесіне, электрондық ресурстарға, студенттік өмірге дейінгі барлық компоненттерін таныстырады. Осылайша, институционалдық қолдау студентке бастапқы кезеңде бағыт-бағдар береді.

Бірге келгенде, академиялық, әлеуметтік және психологиялық бейімделу — бір-бірімен тығыз байланыста жүрген үдерістер. Мысалы, студент әлеуметтік байланыс орнатпай қалса, академиялық сұрақтарды шешуде көмек алуға мүмкіндігі төмен болады, бұл білімге деген сенімін әлсіретіп, мотивацияны төмендетеді. Өзінен-өзі күмәндану немесе сәтсіздік сезімі психологиялық деструктивті үрдістерге әкелуі мүмкін, бұл студенттің әлеуметтік белсенділігіне кері әсер етеді. Сондықтан бейімделу үдерісі көпқырлы әрі кешенді болуы тиіс, әр компонент бір-бірін толықтырып, қолдайтын форматта ұйымдастырылуы қажет.

Қазақстандық университеттер контекстінде студенттердің бейімделу ерекшеліктері өзінің әлеуметтік, мәдени, тілдік және географиялық ерекшеліктерімен көрінеді. Біріншіден, тілдік айырмашылық студенттердің оқу тапсырмаларын орындауында, ғылыми әдебиетті меңгеруінде қиындық тудырады. Егер студент қазақ немесе орыс тілінде білім алуға новатор болса (мысалы, басқа тілдік форматтан көшкен болса), ол ғылыми мәтіндер мен терминологияларды игеру барысында қосымша психологиялық және оқу қиындықтарына тап болуы мүмкін. Бұл өз кезегінде академиялық жетістікті тежеуі мүмкін.

Студенттердің бейімделуін жеделдету үшін бірнеше стратегияларды жүйелі түрде енгізу керек. Біріншіден, университетте студенттерге психологиялық қолдау жүйесін дамыту - тренингтер, консультациялар, стрессті басқару курстары маңызды. Бұл қолдау студенттің ішкі ресурстарын қалыптастырып, адаптацияны жеңілдетеді. Екіншіден, оқу дағдыларын дамыту:

orientation аптасы, оқу әдістеріне арналған курстар, уақтылы оқу ресурстарымен таныстыру – бәрі студентке алғашқы кезеңде бағыт беріп, оқу процестеріне жеңіл кіруге көмектеседі. Үшіншіден, әлеуметтік интеграцияны ынталандыратын шаралар - топ құру, кураторлар жүйесі, қоғамдық ұйымдар мен клубтарға қатысу арқылы студент жаңа ортаға тез ене алады. Төртіншіден, оқу бағдарламалары мен бағалау жүйесін икемді етіп құру — студенттің қабілетіне сай тапсырмалар ұсыну, бағалау критерийін түсінікті ету, кері байланысты жүйелі жүргізу тиіс.

Осы барлық компоненттерді жүйелі түрде біріктіру арқылы университет студенттің бейімделуін кешенді түрде қолдауы мүмкін: академиялық, әлеуметтік және психологиялық компоненттер интеграцияланып, студенттің университет өміріне тиімді енуіне жол ашады.

Сондықтан, студенттердің жоғары оқу орнына бейімделу ерекшеліктерін зерттеу барысында біз алдымен бейімделудің үш компонентін – академиялық, әлеуметтік және тұлғалық — біртұтас жүйе ретінде қарастырамыз, олардың өзара әрекетін анықтаймыз және Қазақстандық контекстке бейімделу факторларын ескереміз. Осы зерттеу студенттердің бейімделу тәжірибесін толықтай анализдеуге, қиындықтар мен мүмкіншіліктерді түсінуге, әрі университеттерге нақты қолдау стратегияларын ұсынуға бағытталған.

Студенттердің жоғары оқу орнына бейімделу мәселесі — қазіргі жоғары білім беру жүйесіндегі маңызды әрі өзекті тақырыптардың бірі. Бейімделу үдерісі тек академиялық талаптарға икемделумен шектелмейді, ол сонымен қатар тұлғалық, әлеуметтік және психологиялық деңгейдегі күрделі өзгерістерді қамтиды. Зерттеу нәтижелері студенттердің жоғары оқу орнына бейімделуі көпфакторлы, кешенді және динамикалық сипатта болатынын көрсетті. Бұл үдеріс жеке тұлғалық қасиеттерге, әлеуметтік қолдаудың деңгейіне, оқу орнының академиялық саясаты мен институционалдық ресурстарына тығыз байланысты.

Академиялық бейімделу барысында студенттер жаңа білім беру ортасына, бағалау жүйесіне, оқыту формалары мен әдістеріне бейімделуге тырысады. Ал әлеуметтік бейімделу – студенттің құрдастарымен, оқытушылармен және университет қауымдастығымен тиімді қарым-қатынас орната білуін талап етеді. Психологиялық бейімделу өз кезегінде тұлғаның ішкі тұрақтылығы, өзін-өзі бағалауы, мотивациялық жүйесі және эмоционалдық жағдайларымен сипатталады. Аталған үш компоненттің үйлесімділігі студенттің жалпы бейімделуінің деңгейін анықтайды.

Жүргізілген теориялық және практикалық талдау нәтижелері бейімделу процесін оңтайландыру үшін кешенді қолдау қажет екенін айғақтайды. Университет әкімшілігі мен оқытушылар құрамы тарапынан көрсетілетін әдістемелік, психологиялық және әлеуметтік қолдаулар студенттердің жаңа ортаға табысты енуіне ықпал етеді. Атап айтқанда, бірінші курста бейімделу тренингтерін ұйымдастыру, менторлық және кураторлық жүйені жетілдіру, студенттерге бағытталған кеңес беру қызметтерін белсендіру маңызды.

Қорыта айтқанда, студенттердің жоғары оқу орнына бейімделуі – бұл олардың жеке және кәсіби дамуының бастапқы, бірақ шешуші кезеңі. Осы кезеңнің сәтті өтуі студенттің алдағы оқу жетістігіне, кәсіби бағдарлануына және тұлғалық қалыптасуына тікелей ықпал етеді. Сондықтан жоғары оқу орындары студенттің бейімделу траекториясына жүйелі әрі ғылыми негізделген қолдау көрсетуі тиіс. Бұл білім алушының университеттік өмірге толыққанды араласуына, академиялық жетістікке жетуіне және кәсіби әлеуетін толық іске асыруына негіз бола алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Абдрахманова, Ш. К. Жоғары оқу орындарына бейімделу мәселелері / Ш. К. Абдрахманова. — Алматы: Қазақ университеті, 2019. — 164 б.
2. Сатпаева, Б. Т. Студенттердің әлеуметтік бейімделу ерекшеліктері: оқу құралы / Б. Т. Сатпаева. — Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2020. — 112 б.
3. Astin, A. W. Student Involvement: A Developmental Theory for Higher Education / A. W. Astin // Journal of College Student Development. — 1999. — Vol. 40, №5. — P. 518–529.
4. Tinto, V. Leaving College: Rethinking the Causes and Cures of Student Attrition / V. Tinto. — 2nd ed. — Chicago: University of Chicago Press, 1993. — 312 p.
5. Биязова, Қ. Т. Студенттердің кәсіби және тұлғалық дамуы / Қ. Т. Биязова // Психология және педагогика. — 2021. — №3 (84). — Б. 23–30.

УДК 372,8

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДАҒЫ ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ОЙЫН ӘДІСТЕРІН ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУ

Насруллаева Мухлиса, БО-423 тобы студенті
Ғылыми жетекші: Мамаева Айгуль ф.ғ.к.
Шымкент университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматривается повышение качества знания с использованием игровых методов на уроках казахского языка в начальных классах. Занятия с использованием игровых методов, способствуют повышению активности ребенка, расширению его мыслительных восприятий, углублению понимания качества знаний.

Summary: This article discusses the improvement of knowledge quality using game methods in Kazakh language lessons in primary schools. Classes using game methods contribute to increasing the child's activity, expanding their mental perceptions, and deepening their understanding of the quality of knowledge.

Ойын - баланың жеке басын дамытуда қоғамдық мәні бар іс-әрекеттің мақсат бағдарлы, қажеттілікті қанағаттандыруға негізделген белсенділік формасы деп бір жағынан, екіншіден - баланың танымдық, шығармашылық, жеке басы қасиеттерін, ақыл - ой сапаларын жетілдіретін тәрбие және оқыту құралы. Ойын барысында оқушылардың айналадағы дүние жайында мағлұматтары кеңейіп, таным белсендігі артып, игерген білім-машықтарының негізінде бір көрініске орай басты кейіпкерлерге еліктеуі, ойын ойнауға өзіне серік тауып алуы, онымен шынайы қарым-қатынас орната отырып, таңдап

алған рөлдеріне деген жауапкершілігі артады.

Ойынның бала өмірінде үлкен орын алатын ертеден дәлелденген. Тіпте XVIII ғ. Ж.Ж.Руссо былай деп жазған: «Баланы жақсы тану және түсіну үшін оны ойын кезінде байқау керек» [1]. Ойын әсері психикалық іс-әрекеттің басқа формаларын дамыту үшін де үлкен маңызы бар. Мәселен, қиял тек ойын жағдайларында және соның әсерімен ғана дами бастайды.

М.Жұмабаев халықтық педагогика негізінде бала ойынына мынадай мән берген: «Баланың қиялы, әсіресе ойында жарыққа шығады» [2].

Ойын процесінде балалардың білімі неғұрлым айқындалып, тереңдей түседі. Ойында қайсысы бір рөлді орындау үшін бала өзінің түсінігін ойын әрекетіне көшіруге тиіс. Кейде адамдардың еңбегі туралы білімдер мен түсініктер жеткіліксіз болып шығады да, соларды толықтыру қажеттігі туындайды. Жаңа білім қажеттігі балалардың сұрақтарымен көрінеді. Ұстаз бұл сұрақтарға жауап қайтарады да, олардың ойын кезегіндегі әңгімелеріне құлақ түреді, ойнаушылардың өзара түсінісуіне, келісуіне көмектеседі.

Ойын әдістерін қолдана өткізген сабақтар, жаттығу жұмыстары баланы сөзге белсенділігін арттырып, олардың ойлау қабылдау әрекеттерін кеңейту, білім сапасын тереңдете тиянақтай түсінуге жәрдемдеседі. Ойынның танымдық сипаты жөнінде орыс халқының ұлы жазушысы М. Горькийдің «Бала ойынды сүйеді. Ойнағанда не болмаса соның бәрімен де ойнайды, ол өзінің айналасындағы дүниені ойын және ойыншық үстінде тез таниды. Бала сөзбен де ойнайды, осы сөзбен ойнағанда өз ана тілінің нәзік жерлерін үйренеді, тілдің музыкасын ұғады», - дегені анық [3].

Ойын-жаттығудың вариантты түрлері көп. Ойын-жаттығудың бұл түрі балада бір ойды түрліше білдіру дағдысын қалыптастырады. Бала ой бірлігін, мағына бірлігін сақтай отырып, оны түрлі грамматикалық бірліктерді қолдана отырып, түрліше айтуға дағдылануы керек. Керек сөзді, керек тұлғада таңдап, қолдай білу тіл дамытуда өте керек екені белгілі. Сондықтан керек сөзді, керек тұлғада тез тауып қолдануға арналған ойын-жаттығудың маңызы зор. Атап айтсақ, «*Тез жауап тап ойын-жаттығуы*» бұл мақсатқа жетуге көмектеседі. Мұғалім-тәрбиеші қандай сөзді табуды түсіндіреді, ол түрлі жағдайда түрліше болады.

Ойын-жаттығуда мұғалім-тәрбиеші жекеше тұлғада айтқан сөзді көптік тұлғада айтуы керек, қай бала жауап беруін білдіру үшін, тәрбиеші балаға жалауша, я допты беруі қажет. Доп, я жалауша алған бала тәрбиеші айтқан сөзді көпше түрде айтып, доп, я жалаушаны тәрбиешіге қайтарады. Мысалы,

Мұғалім-тәрбиеші. – *Дәптер*

Бала. – *Дәптерлер*

Мұғалім-тәрбиеші. – *Кіман*

Бала. – *Кімантар* т.б.

1. **Ойын-жаттығуда** мұғалім-тәрбиеші атау тұлғада қолданған сөзді бала барыс септікте айтуы керек. Жоғарыдағы ереже бойынша.

Мұғалім-тәрбиеші. – *Үй.*

Бала. – *Үйге.*

Мұғалім-тәрбиеші. – *Қала*

Бала. – *Қалаға т.б.*

2. **Ойын-жаттығуда** мұғалім-тәрбиеші етістікті жіктік жалғауынсыз айтып, оған I жақ жекеше жіктік жалғауын қосу керегін айтады (мұғалім-тәрбиеші үлгісін айтуына болады).

Мұғалім-тәрбиеші. – *Мен келе...*

Бала. – *Мен келемін.*

Мұғалім-тәрбиеші. – *Мен бара...*

Бала. – *Мен барамын т.б.*

Осы ретпен әр грамматикалық тұлғаны қолдануға жаттықтыруға болады.

3. **«Санды тап»** ойын-жаттығуы бір мен он саны, ондықтар арасын қамтиды, осы сандарды бала санасында, есінде бекіту мақсат етіледі. Бала сан жазылған үлестірме кеспе қағазы басқа балаларға көрсетпей алып, жауып отырады. Қалған балалар оның қай сан екенін табуы керек. Балалар тығылған санды дұрыс тауып атауы керек. Мәселен, *Ол бес пе? Ол жеті ме?* Егер санды бала бірден тапса, ол бір ұпай алады, екінші ретте тапса екі ұпай алады, таппаса, санды жасырған бала үш ұпай алады да, қайтадан сан жасыруға рұқсат алады. Ұпайды кім көп алса, сол жеңеді. Бұл ойын-жаттығуда балалар сан аттарын есінде бекітеді.

Лексикалық ойындар балалардың сөздік қорын байытады, сабақтарда өтілген сөздерді есте ұзақ сақтауға, белсенді қолдануға көмектеседі.

Сабақта заттар, не олардың суреттері, нақпішіндар, ойыншықтар арқылы танытылған атауларды балалар ұмытпау үшін, ол атауларды бала есінде сақтап, белсенді сөздікке айналу үшін, лексикалық ойындарды қолдану өте пайдалы. Лексикалық ойындар әр тақырыптан соң қолданылуы керек. Бірақ лексикалық ойындар кейін де қайталанып бірнеше рет еске түсіріліп отыруы керек. Кейде лексикалық ойындарда бірнеше тақырыпты қамтуына да болады. Тек сөзді ұмытуға мүмкіндік бермеу керек. Ойынға керек суреттер әр балада болғаны дұрыс.

1. **«Сиқырлы сөз»** – ойын-жаттығу. Бұл ойынды сабақтағы белгілі тақырыппен байланыстыруға болады. Бөлмеде балалар санынан біреуі кем орындықтар қойылған. Тәрбиеші балаларға сиқырлы сөзді айтып, таныстырып, оны айтқанда, *орындықтарға отырасыңдар, сиқырлы сөзді айтқанымды байқамай қалмаңдар* деп ескертеді. Өзі балаларды соңына ертіп сабаққа қатысты сөздерді айтып, соңындағы балалар ол сөздерді қайталап жүреді. Мұғалім-тәрбиеші сиқырлы сөзді айтады, балалар тек орындықтарға отырады, бір балаға орындық жетпей қалады. Орындық жетпеген бала не өлең, не тақпақ айтады, т.с.с. Бұл ойында зейін де дамытылады.

2. **«Шатастырмақ»** – ойын-жаттығу. Мұғалім-тәрбиеші бір затты көрсетіп, оны дұрыс атайды. Мысалы, *кітап*. Одан кейін тағы бірнеше затты көрсетіп атайды: *гүл, тарақ, қолғап, айна*. Балалар мұғалім-тәрбиешінің атаған затын көрсетуі керек, мұғалім-тәрбиеші тарақты ұстап тұрып, *айна* десе, балалар айнаны көрсетуі керек. Бұл балалардың зейінін қалыптастырады.

3. **«Біздің байлығымыз»** – ойын-жаттығу. Бұл ойында қобдишаға түрлі

заттар салынады, мәселен: түрлі ойыншықтар, нақпішіндар, т.б. Балалар бір-бірден келіп, көзін жұмып тұрып, қобдишадан бір затты алып, көзін ашып, оны атайды. Тәрбиеші одан сөз тіркесін, сөйлем жасауды сұрайды. Балалар: *Бұл – дәптер, Бұл – әдемі қуыршақ. Мені жақсы қаламым бар* сияқты, алған заттарын сипаттайды.

Грамматикалық ойындар. Грамматикалық ойындар тілдің грамматикалық құрылысын меңгерту қызметін атқарады. Онда сөз тұлғаларын дұрыс қолдану, сөйлемді дұрыс құрау сияқты мақсат көзделеді. Бұл ойындар сабақ барысында өте қолайлы.

1. **«Ара»** – ойын-жаттығу. Бұл ойын-жаттығуда мұғалім-тәрбиеші «Балараның жырын» оқып береді:

Баратыным – Қыр.

Қонатыным – Гүл.

Теретінім – Нәр.

Беретінім – Бал. (М.Әлімбаев)

Балалар қолдарын жоғары, оңға, солға сермеп, ұшып жүрген ара қимылын жасаған болады. Мұғалім-тәрбиеші: *«Тұрыңдар, қолдарыңды жоғары көтеріңдер», «Қолдарың төмен», «Оңға бұрылыңдар»* сияқты сөйлеп, өзі балалармен бірге жасап тұрады. Кенеттен *қолдарыңды партаның астына* – дейді де, өзі қолын партаның үстіне қояды. Зейін қоймаған бала қолын партаның астына апарады. Сол қатесі үшін отырмай, әрі қарай тұрып ойнайды. Ойын соңында партада отырып қалған бала ұшады. Бұл ойын зейінділікке тәрбиелейді.

2. **«Жол нұсқаған»** – ойын-жаттығу. Бұл ойын-жаттығу бұйрық рай тұлғалы етістікті қолдануға жаттықтырады.

Тақтада бормен әр бағытқа жол салынған. Тақтаға шыққан баланың қолында – ойыншық машина. Балалар оған *«Алға жүр, кері қайт, тура жүр, оңға бұрыл, енді солға бұрыл»* сияқты түрлі бұйрық береді. Тақтада ол бұйрықтарды орындап тұрады.

3. **«Сыпайы бұйрықтар»** – ойын-жаттығу. Бұл ойын-жаттығуда балалар бұйрықтың сыпайы түріне жаттығады. Балалар мұғалім-тәрбиешімен қатарда тұрады. Мұғалім-тәрбиеші – бұйрық беруші. Балалар – бұйрықты орындаушылар. Балалар тек сыпайы түрде айтылған бұйрықты ғана орындайды, басқаша айтылған бұйрық орындалмайды. Мысалы, *«Мына алманы жеңіз», «Отырыңыздар», «Қолыңызды жуыңызшы», «Тұрыңыз»* т.б. мұғалім бала ауыстырып, сыпайы бұйрықты ол жасайды. Балалар ауыса береді.

Фонетикалық ойындар. Фонетикалық ойындар балалар үшін қиын дыбыстарды дұрыс айтуға жаттықтыруды көздейді.

1. **«Жылқышы»** – ойын-жаттығу. Бұл ойын дыбысты дұрыс айтуға жаттықтыруға арналған.

1) *Екі бала таласты,*

Едірейе қарасты:

Жылқышы –

Ол кісі, – деді Жамал.

*Жылқышы –
Көл құсы, – деді Жаннұр.
Кім жаңылып бұрыс айтты?
Екеуі де дұрыс айтты (М.Әлімбаев)*

2. «Жаңғырық» – ойын-жаттығу.

*Орман барсақ,
Айғай салсақ,
– Пәленше!..
Өзімізді өзімізге таң қылып,
Дауысымызды қайталайтын не нәрсе?
– Жаңғырық! Жаңғырық! Жаңғырық!*

Бұл ойын-жаттығулар «ң» дыбысын дұрыс айтуға жаттықтырады. Әр бала жеке де, бәрі қосылып та тақпақты айтады. Кім дұрыс айтпаса, қайталайды, дұрыс айтқан балаға қошемет көрсетіліп, шапалақ соғылады.

3. «Құйрықты «Щ-ның» шатағы» – ойын-жаттығу. Бұл ойын-жаттығу 6 жастағы балаларға лайықты. Ойын-жаттығу «щ», «ш ш» дыбыстарының ерекшелігін аңғартуға арналған. Оны балалар кезек айтады, қосылып та айтады. Мұғалім-тәрбиеші қай сөзде қай әріп екенін карточкасымен көрсетіп тұрады.

*– Пиязды аишы дейміз бе?
Әлде ащы дейміз бе?
Есікті ащы дейміз бе?
Әлде аишы дейміз бе?
«Аишы, ащы» - дегеннің
Мәнін ашып берер кім?
– Құйрықты «щ» жөнінде
Көңіл қой да, мынаны ұқ:
«Ащы», «Тұщы» сөзінде
Қолданылар бұл әріп.*

Қозғалыс ойындары. Балалар демалу үшін, көңіл сергіту үшін, денсаулық үшін түрлі ұлттық қозғалыс ойындарды араластырып тұру керек. Ұлттық ойындар туралы бірқатар еңбектер бар. Сондықтан мұғалім-тәрбиешілерге ұлттық ойындарды қолдану қиындық келтірмейді. Біз кейбіреулеріне тоқталамыз.

Т.Иманбеков зерттеу еңбегінде ұлттық ойындарды қолданылу орындарына қарай 6 топқа бөлген, олар:

- тіл дамыту сабақтарында;
- бейнелеу өнері сабақтарында;
- айналамен таныстыру сабақтарында;
- ән-музыка сабақтарында;
- қарапайым математикалық түсініктерді қалыптастыру сабақтарында;
- серуендерде, бос уақыттарда.

Қажетіне қарай ойындарды қолдану бала үшін, өте пайдалы екені даусыз. Олар қолданылып та жүр [4].

Ал, бұл еңбекте ғалым Т.Иманбеков «серуендерде», бос уақыттарда»

қолдануға ұсынылған ойындарға мән беріп отыр. Олар дене шынықтырады, жеңіске талпындырады, әділ болуға үйретеді, батылдыққа, тездікке, тапқырлыққа, шыдамдылыққа баулиды, яғни адамгершілік қасиеттерге тәрбиелеуде маңызды. Жоғарыда келтірілген ойын-жаттығулардың тілді дамытуда және баланың жалпы дамуында да үлкен қызмет атқаратыны дәлелденді. Сонымен, ойын бала тәрбиесінде және білім алуда маңызы зор роль атқарады деп есептейміз.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Ж. Руссо. Эмиль немесе тәрбие туралы. Алматы, 1977.
2. Жұмабаев М. Педагогика. - Алматы, 1994.
3. М. Горький. Тандамалы шығармалары. – Алматы, 1985.
4. Т. Иманбеков. Зерттеу еңбектері – Алматы, 1978.

ОӘЖ 159.9

ЦИФРЛЫҚ ОРТА ЖАҒДАЙЫНДА ЖАСТАРДЫҢ ТҮЛҒААРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Нишанбай М.Т.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются особенности межличностного общения молодежи в условиях цифровой среды. Анализируются влияние информационно-коммуникационных технологий на формирование коммуникативной компетентности, эмоционального интеллекта и социальных навыков молодежи. Подчеркивается, что цифровая среда предоставляет новые возможности для взаимодействия, но одновременно ставит перед молодыми людьми задачи по адаптации к ограниченной передаче эмоциональных сигналов и рискам онлайн-конфликтов.

Summary: The article examines the characteristics of interpersonal communication among youth in the digital environment. The influence of information and communication technologies on the development of communicative competence, emotional intelligence, and social skills is analyzed. It is emphasized that the digital environment provides new opportunities for interaction while presenting challenges related to limited transmission of emotional signals and the risks of online conflicts.

Қазіргі заманғы қоғамда ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы жастардың әлеуметтік және психологиялық өміріне терең ықпал етуде. Цифрлық орта тек ақпарат алмасу құралы ғана емес, сонымен қатар тұлғааралық қарым-қатынастың жаңа формасын қалыптастыратын ортаға айналды. Жастар виртуалды кеңістікте әлеуметтік желілер, мессенджерлер, онлайн ойындар және форумдар арқылы өзара әрекеттесіп, эмоциялық және коммуникативтік дағдыларын дамытады. Дәстүрлі бетпе-бет қарым-қатынастан айырмашылығы, онлайн байланыста ақпарат көбінесе мәтіндік немесе визуалды түрде беріледі, ал эмоциялық сигналдар толық көлемде жеткізілмейді, бұл өз кезегінде жастардың

эмоционалды интеллекті мен эмпатиялық қабілеттеріне жаңа талаптар қояды [1].

Цифрлық орта жастарға өз пікірін еркін білдіруге, жаңа таныстықтар орнатуға және топтық жобаларға қатысуға мүмкіндік береді, бұл олардың коммуникативтік икемділігін, ақпараттық мәдениетін және әлеуметтік бейімделуін арттырады [2]. Алайда онлайн қарым-қатынастың эмоционалды нюанстарды жеткізу мүмкіндігінің шектеулілігі, анонимділік және әлеуметтік қысым жастардың психологиялық тұрақтылығына әсер етуі ықтимал. Мұндай факторлар кейде эмпатияның төмендеуі, эмоцияларды басқаруда қиындықтар және шынайы әлеуметтік байланыстардың әлсіреуіне әкеледі.

Цифрлық ортадағы тұлғааралық қарым-қатынастың ерекшеліктері бірнеше аспектілерде көрінеді. Біріншіден, байланыс көбінесе мәтіндік және визуалды құралдар арқылы жүзеге асады, бұл ақпарат алмасуды жеделдетсе де, эмоцияны толық жеткізу мүмкіндігін шектейді. Екіншіден, онлайн анонимділік пайдаланушыға өзін қорғау мен еркін әрекет етуге жағдай жасайды, бірақ сенім мен шынайылық деңгейін төмендетуі ықтимал. Үшіншіден, виртуалды ортада жылдам кері байланыс пен көпқырлы ақпарат алмасу қарым-қатынасты динамикалық етеді, бірақ эмоционалды қысым туындатуы мүмкін. Төртіншіден, мультимодальдық коммуникация – бейне, аудио, смайликтер және GIF арқылы эмоционалды реңктерді жеткізу – қарым-қатынасты байытады, бірақ шынайы эмоцияны дұрыс түсінбеуге әкелуі мүмкін.

Психологиялық аспектілерге келсек, цифрлық орта жастардың эмоционалды интеллектін дамытуға және коммуникативтік икемділігін жетілдіруге мүмкіндік береді. Онлайн қарым-қатынас түрлі аудиториялармен жұмыс жасау қабілетін арттырады, алайда әлеуметтік желілердегі лайк, пікір немесе репостқа тәуелділік психологиялық қысымды күшейтеді. Стресс факторлары ақпараттық ағынның жылдамдығы мен онлайн-конфликтілердің жиілігі арқылы көрініс табады, бұл жастардың эмоционалды тұрақтылығына әсер етеді.

Цифрлық ортада тұлғааралық қарым-қатынасты тиімді ұйымдастыру үшін практикалық әдістер қолдану қажет. Рефлексиялық тәжірибе жастарға өз әрекеттерін, хабарламаларын және эмоцияларын талдауға мүмкіндік беріп, коммуникативтік дағдыларын жетілдіруге жол ашады. Рөлдік онлайн ойындар, интерактивті топтық жобалар және тренингтер эмоцияны басқару, конфликтілерді шешу және әлеуметтік бейімделуді дамытуда маңызды рөл атқарады. Сонымен қатар, эмоционалды интеллектті дамыту бағдарламалары жастардың өз эмоциясын тану және басқару, сондай-ақ басқалардың эмоциясын түсіну қабілеттерін нығайтады, бұл олардың тұлғааралық қарым-қатынас сапасын арттырады [3].

Қорытындылай келе, цифрлық орта жағдайында жастардың тұлғааралық қарым-қатынасы – кешенді және көпқырлы процесс. Онлайн байланыс жастарға коммуникативтік икемділікті, ақпарат алмасу жылдамдығын және топтық ынтымақтастықты дамытуға мүмкіндік береді, сонымен қатар эмоционалды және психологиялық дағдыларға жаңа талаптар қояды. Цифрлық

қарым-қатынастың артықшылықтары мен кемшіліктерін ескере отырып, жастардың тұлғааралық байланысын дамытуда теориялық білім мен практикалық әдістердің үйлесімді қолданылуы маңызды болып табылады. Онлайн тренингтер, рөлдік ойындар, интерактивті жобалар және эмоционалды интеллект бағдарламалары жастардың психологиялық тұрақтылығы мен әлеуметтік интеграциясын қамтамасыз етіп, олардың тұлғааралық қарым-қатынасының сапасын арттыруға септігін тигізеді. Осылайша, цифрлық ортадағы қарым-қатынас жастардың әлеуметтік, эмоционалды және кәсіби дамуының маңызды факторы болып табылады және білім беру мен психологиялық қолдаудың тиімді құралдарын талап етеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Ганнушкина, Е. В. Психология общения: учебное пособие / Е. В. Ганнушкина. – Москва: Инфра-М, 2017. – 256 с.
2. Козлова, Н. В. Эмоциональный интеллект и его развитие у молодежи / Н. В. Козлова // Психология и педагогика: научный журнал. – 2019. – №2. – С. 45-53.
3. Турчанинов, А. А. Цифровая коммуникация и межличностные отношения / А. А. Турчанинов. – Санкт-Петербург: Питер, 2020. – 312 с.

ӘОЖ 372.07

ОҚУШЫЛАРДЫ ЗЕРТТЕУШІЛІК ІС-ӘРЕКЕТКЕ ДАЯРЛАУДЫҢ ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Нишанова Ш.М.- магистр аға оқытушы
Кентау жоғары гуманитарлық-техникалық колледжі
Кентау қ.

Резюме: В этой статье рассматриваются организация образовательного процесса обеспечивает формирование базовых знаний, знаний, умений, общечеловеческих и национальных ценностей ключевой компетентности школьников. Согласно этому, одним из приоритетных направлений является проявление интереса к формированию простых математических понятий, приобретение основных математических знаний, формирование познавательной компетентности в школе. В ходе обучения дети учатся глубоко понимать значение различных предметов и явлений, научных понятий и законов, учатся свободно использовать полученные теоретические знания на практике. Познавательная деятельность детей зависит от их способности к творческому поиску, теоретической грамотности и мастерства педагога. . Основная задача педагога – уметь понять потребности и интересы ребенка, всесторонне развивать детские мысли и действия.

Summary: The organization of the educational process ensures the formation of basic knowledge, knowledge, skills, general human and national values of the key competence of schoolchildren. According to this, one of the priority directions is to express interest in forming simple mathematical concepts, to acquire basic mathematical knowledge, and to form cognitive competence in school. In the course of studying, children learn to deeply understand the meaning of various objects and phenomena, scientific concepts and laws, and learn to freely use the acquired theoretical knowledge in practice. Children's cognitive activity depends on their ability to search creatively, theoretical literacy and skill of the teacher. . The main task of the teacher is to be able to understand the needs and interests of the child, to comprehensively develop children's thoughts and actions.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» [1] заңында мемлекеттік саясат негізінде ең алғаш рет әр оқушының қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуы жеке адамның дарындылығын таныту сияқты өзекті мәселелер енгізіліп отырғаны белгілі. Қазіргі таңдағы білім беру жүйелерінің алдында тұрған негізгі міндет тұлғаның тұрақты түрде іздену іс-әрекетінде білім алу және оларды қолдана алу іскерліктерін игерулеріне, яғни шығармашылық тұлға ретінде қалыптасуына негіз қалау болып табылады. Бұл міндетті жүзеге асыру жалпы білім беру жүйесінде оқушыларды өз бетімен білім алуға баулу, оларға жаңа білімді тек репродуктивтік қана емес ізденіс жүргізу және зерттеушілік іс-әрекетке даярлау арқылы игерту мәселелерінің практикада нақты шешімін табумен тығыз байланысты. Зерттеушілік іс-әрекет оқушыларды жаңа білімді игеруге ғана бағыттап қоймай, жаңа ақыл-ой қызметінің қалыптасуына көмектеседі. Осыған орай қазіргі кезеңдегі білім беру үдерісіне ғылыми-зерттеу қызметін енгізудің, сонымен қатар, оқушыларды зерттеушілік іс-әрекетке даярлау негізгі ерекшелігі оның қолданбалы бағыттылығын, пәнаралық байланыстарды сәйкестендіретін оқудың мазмұны мен мақсатын нақты көрсететін жолдарын іздестіру болып табылады[2]. Бұл өз кезегінде зерттеуді, зерттеу мақсаты мен бағдарламасын, оны ұйымдастыру ұстанымдарын анықтайды. Сондықтан, педагог тарапынан ғылыми-зерттеу ұстанымдары мен зерттеу әдістерін меңгеру, пайдалану оның практикалық іс-әрекетін ғылыми-практикалық іс-әрекетке айналдырады, ғылым мен практиканың нақтылы жағдайына талдау жасауға мүмкіндік тудырады. Ғылым – адамдардың арнайы іс-әрекеттерінің нәтижесінде табиғат, қоғамның және ойлаудың объективті заңдарының үздіксіз дамып отыру жүйесі жөніндегі білім болып табылады. Ал, ғылым негізі білім екендігі белгілі. Білім – шындықтың бейнелену формасы және тәсілі болғандықтан, онда заттың қасиеті, белгілері және өзара байланыстары қаперге алынған[3]. Осы себепті, білімнің ғылымды ашудағы жұмыс істеу тәсілі, материалдық, рухани іс-әрекет болып табылады. Ғылымтану ең алдымен таным теориясымен тікеле байланысты- болып келеді. Таным — айналадағы қоршаған дүниенің адам санасында белсенді бейнеленуін, танымның жалпы шарттары мен мүмкіндігін, білімнің шындыққа қатысын, қоғамдық практика негізінде іске асатын таным үдерісінің заңдылықтарын, оның негізгі формаларын, әдістерін болжамдар мен теорияларды құру мен дамытудың принциптерін зерттейтін философия ғылымының саласы. Осыған орай оқушыларды ғылымға бағыттау үшін бастауыш сыныптан бастап зерттеушілік іс-әрекетке даярлау барлық білім беру ошақтарында басты міндет болып саналады. Таным үдерісінде субъект-объект қарым-қатынасы маңызды. Сонымен қатар, қарым-қатынас негізінде заттық-практикалық сипаттағы өзара әрекет жатыр. «Таным субъект мен объектінің өзара әрекеті ретінде олардың заттық-практикалық өзара әрекеті негізінен туындайды». Осы оқытудың қарама-қайшылық шарттарын, бұдан зерттеушілік іс-әрекеттің оқыту бөлігі ретіндегі қарама-қайшылығын көрсеткен [4]. Зерттеушілік іс-әрекетте әрбір қарама-қайшылықты шешу үдерісінде іс-әрекетті жаңаға, жоғары деңгейге көтеретін өзгерістер болады. Яғни бұдан білім алу

және тұлғаны дамыту жүзеге асырылады. Зерттеушілік іс-әрекетті қалыптастырудағы басты міндет – оқушылардың шығармашылық білім дағдыларын қалыптастыру. Міне, өз ұрпағының өнегелі, өнерлі, зерттеушіліксүйгіш, абзал азамат болып өсуі үшін халық педагогикасының негізгі мақсатын шығармашылықпен оқу – тәрбие үрдісіне тиімді пайдалану әрбір ұстаздың міндеті болып табылады. Шығармашылық – бұл нақты іс – әрекет барысында жүзеге асырылатын өз бастауы, өту барысы және нәтижесі болатын үрдіс. Бұл үрдіс 3 кезеңнен өтеді:

1. Дайындық;
2. Ізденіс;
3. Орындау.

Осы деңгейлерге сәйкес шығармашылық қабілеттерінің құрылымын анықтайды, өз бойынан оларды талдайды, бағыттай отырып дамытады және жетілдіреді. Сонымен қатар әрбір адам ортасына деген көзқарасы мен әрекетіне қарай бір-бірінен өзгешеленеді. Адамның айналасын танып білуге жануардан айырмашылығы ортаға бейімделуінде емес, оған шығармашылықпен қарауында. Егер әр оқушының жеке тұлға ретінде қалыптасуын қамтамасыз ету қажет болса, онда оқушылардың қабілетін түрлі әрекетке көрсету үшін зерттеуге дайындау қажет. Оқушыларды оқытуға зерттеу әдісін қолдану қажеттілігі олардың табиғи қызығушылығының басымдығымен түсіндіріледі. Оқушының өзіндік зерттеу әрекеті оның өзіндік талабын қанағаттандыруда ықпал етеді. Оқушылар қоршаған ортамен таныса отырып, өзіндік зерттеу әрекетінің көмегімен жаңа білімді дайын күйінде емес, өзі ашады. Шығармашылық зерттеушілік ізденіс адам үшін екі түрлі көзқараспен маңызды: бір жағынан, жаңа өнімге қол жеткізуінде, екінші жағынан, ізденіс процесінің мәнділігінде. Мектеп қабырғасында оқушылар математика пәнін жақсы да, жаман да оқиды. Адам бойындағы дарындылықты табиғи талантпен шектеліп қалмай, табандылықпен зерттеушіліктенуге баулу. Ол үшін мұғалімге жақын аямай зерттеушілік ету қажет[5] Соңғы кезде білім алушылардың танымдық ізденімпаздық қабілеттерін арттыруға көп көңіл бөлініп отыр[6] Ізденімпаздықтың қалыптасуының жоғары деңгейі, яғни зерттеушілік іс-әрекет – оқушылардың танымдық тапсырмаларды анықтай және тани білуі, яғни ойша моделін құра алуы; іс-әрекет етуге тез бейімделуі; зерттеушілік іс-әрекетін жоғары дәрежеде ұйымдастыра алуы мен өзгелердің көмегін, нұсқауын қажетсінебеуі жатқызылады. Оқушылардың зерттеушілік іс-әрекетін қалыптастыру үлгісінің өзіндік мақсаты, міндеттері, мазмұны, әдістері мен ұйымдастырушылық формалары болады, олар ақпараттық білім берудің мақсаттарында, міндеттері мен мазмұнында ескерілуі қажет. Мектеп оқушыларын зерттеушілік іс-әрекетке даярлау үлгісіне деген көзқарасымыз, зерттеу әдісінің оның зерттеу пәніне сәйкес келуімен негізделеді. [7] . Оқыту процесі - мұғалімнің бір мезгілде барлық оқушыларды бірыңғай оқытуы болғанымен де, негізінен ол оқушының жеке дара жұмысының түрі. Себебі, әрбір оқушы оны өзінің шама-шарқысы, дайындық жағдайына байланысты өзінше қабылдап, меңгереді. Соған орай жеке дара жұмыс әр оқушының өз

бетімен жұмыс істеуге, білімді саналықпен ұғынуға дағдыландырады, оларды қоршаған ортадағы құбылыстардың заңдылықтарын оқып білуге ықыласын тудырады, ойлау белсенділігін арттырады, жеке ізденімпаздыққа бағыттайды. Оқулықпен жұмыс істеу, мәтінмен, суретпен жұмыс, мәтінді аудару, талдау, оқыған мәтін бойынша жоспар құру, мәтінді конспектілеу, сұрақтарға жауап жазу, салыстыру, талдау, тұжырымдау, ақпарат көздерімен жұмыс, анықтамалықтармен жұмыс, тапсырманы орындау. Бастауыш сынып оқушыларының зерттеу біліктілігі мен дағдысы түрлі саладағы қызметін (іс-әрекеттерін) дәлелді және тиімді ету үшін қажет. Оқу қызметінің де ажырамас бөлігі зерттеушілік іс-әрекет болып табылады көрсеткен Мектеп оқушыларын зерттеушілік іс-әрекетке баулу – жеке адамға бағытталған білім беру парадигмасын іске асыру болып табылады. Ол білімді шығармашылықпен игертуге, яғни жеке тұлғаның зерттеушілік қабілеттерін, біліктіктерін дамытуға бағытталған оқытуға негізделеді. Мектеп оқушыларына жаңа тақырыптардағы материалдарды игерту және оларды бекіту мен қолдануға арналған жобаларды орындату репродуктивтік–ізденушілік және зерттеушілік іс-әрекет сабақтастықтары негізінде, соның ішінде ізденушілік және зерттеушілік іс-әрекеттер проблемалық оқыту заңдылықтары негізінде ұйымдастыру өз нәтижесін береді. Проблемалық оқыту әдістерін қолдану, яғни сабақтың мақсаттарына сәйкеснемесе оқытылып жатқан материалға айланысты проблемалық ахуалды тудыру, оған талдау жасау мен шешуді ұйымдастыру негізінде, оқушылардың зерттеушілік іс-әрекетін дамыту нәтижесінде нақты жүзеге асырылады, нәтижесінде олардың білімдері тереңдетіледі және оқушылардың білімдері жүйеленеді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы. – Астана, 2007. – 10-13 б.
- 2 Мұсабеков М.Ө. Математика сабағында төменгі сынып оқушыларының зерттеушілік қызметін қалыптастыру. //Бастауыш мектеп. - №2. 2016 – 11- 17 б.
- 3.Қағазбаева Ә.К. Білім – математиканы оқыту әдістемесі. –// Ұлағат. 2017- № 5. – 5-10 б.
- 4.Смағұлов Е.Ж., Математика пәнінен зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру. – //Ізденіс. 2018- № 5. – 31-36 б.
5. Әбілқасымова А.Е. Оқушылардың танымдық ізденімпаздығын қалыптастыру / Монография. - Алматы: Білім, 2016. 178- 190 б.
- 6.Бекбоев И.Б. Математикадан зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру. – //Жоғары мектеп., 2017., № 2. – 18-24 б.
7. Рысбекова А.Қ., Оқушылардың зерттеушілік іс-әрекетін қалыптастырудың кейбір жолдары., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті «Педагогика ғылымдары» сериясы. № 2 (53) 2017 ж.22-27 б.

МЕТАПӘНДІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕР ҚАЛЫПТАСТЫРУДА БІЛІМ БЕРУ КАТЕГОРИЯСЫНЫҢ ОРНЫ

А. Ниязбек

Аннотация. Педагогикалық білім беру жүйеге келтірілген білім, біліктілік және дағдының жиынтығы, сонымен бірге оқу-тәрбие жұмыстары нәтижесінде игерілген таным мен практикалық дайындықтың белгілі деңгейі ретінде қарастырылады.

Summary. Pedagogical education is considered as a set of systematized knowledge, qualifications and skills, as well as a certain level of knowledge and practical training acquired as a result of educational work.

Жоғары оқу орнындағы білім беріде білік маңызды мәселелерінің бірі болып келеді, себебі білім берудің мақсаты мен мазмұны қоғамның қазіргі жағдайы мен бір кезеңнен екінші кезеңге өтуді бейнелейтінді көпшілікпен мойындалған. Қазіргі таңда қоғам индустриалды қоғамнан пост индустриалды қоғамға көшуде.

Педагогикалық әдебиеттерде түрлі зерттеулер нәтижесінде білім беру категориясын әртүрлі түсіндіреді. Білім беру жүйесінің нәтижесі ретінде келесі қарастырылатын атап өту керек [1]:

- білім беру тұлғаның игілігі, адам психологиясының субъективті кеңістігінде болып, оның мінез-құлығын бағыттаушы түсініктер мен ұғымдар жүйесі ретінде;
- білім беру тұлғаны мәдениетке үйрету процесі ретінде, білім берудің дамуы мен қалыптасуы тұлғаның игілігі ретінде;
- білім беру тұлғаның мәдени ортасын құраушы арнаулы әлеуметтік институт ретінде [2].

Философиялық сөздікте бұл терминге былайша анықтама берген: «білім беру – адамның мәдени дүниетанымының құрамдас бөлігін құрайтын моральдық және рухани құндылықтарының әсерінен қалыптасатын рухани бейнесі, сонымен бірге тәрбиелеу, өзін-өзі тәрбиелеу, әсер ету, яғни адам бейнесін қалыптастыру процесі. Бұл жерде білім көлемі емес, білімнің жеке қасиеттермен байланысуы, өз білімін дербес қолдану біліктілігі маңызды.

Ұзақ жылдар бойы білім беру білім, біліктілік және дағды игеру процесі ретінде түсіндіріліп келді. Б.М. Бим-Бад, А.В. Петровский білім беруді «...жалпығылыми, арнаулы және қоғамдық ғылымдардан білім, біліктілік және дағды игеру және солардың негізінде дүниеге көзқарастың қалыптасуы мен танымдық, шығармашылық қабілеттер мен біліктіліктердің дамуы» ретінде қарастырады [3].

Зерттеушілер Л. Искакова, Г. Жетпіспаева білім беруді әлеуметтендіру контекстінде қарастырады. Олар үшін білім беру адамның немесе қоғамның мүдделеріне сәйкес жүзеге асырылатын мақсатқойылған, педагогикалық тұрғыдан ұйымдастырылған және жоспарға сәйкес әлеуметтену процесі және оның нәтижесі [4].

Басқа ғалымдар білім беруді тәжірибені жеткізу процесі деп түсінеді.

Мәселен, В.П. Горовая, С.И. Тарасова білім беруді «адамның қоғамда өмір сүруіне қажетті әлеуметтік тәжірибені, білім, біліктілік және дағдыны игеру процесі мен оның нәтижесі» ретінде қарастырады[5].

Зерттеуші Е.И. Артамонова білім беру дегеніміз «тұлғаның ғылыми білім және практикалық біліктілік пен дағдынының белгілі жүйесін игеруі және сонымен байланысты жиынтығы оның әлеуметтік бейнесі мен жеке өзгешелігін танытатын ақыл-ой-танымдық, шығармашылық және адамгершілік-эстетикалық мәдениетінің даму деңгейі» деп жазады[6]. Ол білім беруді адамның өзін мәдениет әлемінде сезініп, өзінде әлемнің образын жасауы, табиғатқа, басқа адамдарға, қоғамға және өз өзіне қарым-қатынастар жүйесін қалыптастыруы деп түсіндіреді. Зерттеуші білім беру адамның барлық тіршілік әрекетінің координатасы сияқты болып, сол процесте мәдени құндылықтарды өзінің санасы, еркі, сезімі, танымдық мүмкіндігі арқылы өткізіп, соның арқасында шығармашыл тұлға болып қалыптасады деп көрсетеді.

Кейбір зерттеушілер оқыту терминін білім беру терминінен мағынасы басқа екенін көрсетіп, оқыту екі жақты процесс екендігін, оның әрбір қатысушысының белсенділігін сипаттайтын сабақ беру мен үйренуден тұратындығын атап көрсетеді. В. П. Беспалько оқыту дегеніміз «білімдегі, тапсырмадағы, мінез-құлықтағы және жеке тұлғаның өзіндегі өзгерістерді білімнің, біліктілік пен дағды игерудің және өзінің практикалық әрекетінің арқасында жүзеге асыру мен бекітуге негізделген мұғалімнің оқушымен жоспарланған және жүйелі жұмысы» деп түсіндіреді [7].

Біліктің (ептің) іс-әрекетте қалай қызмет етіп, олардың қалыптасу процесі қалай жүретінін қарастырайық. «Жасай білу дегеніміз жалпы мағынасында адамның өз бетінше жағдайды бағдарлай алуы, оны тануы (оның ішінде жаңа білімге ие болуы), жағдайға, мақсатқа және нақты құралдар мен тәсілдерді анықтау мүмкіндіктеріне сәйкес іс-әрекет мақсатын қоюы, оны іс-әрекет барысында жетілдіріп, ақырында мақсатқа жетуі. Әрбір жеке практикалық білік оның «ойда» жасалынған жобасы, жоспары, іс-әрекет бейнесінде алдын ала құрылады.

Іс-әрекет бейнесін құрастыру белгілі-бір танымдық және құндылықтық бағыттық іс-әрекетке негізделеді, бұл-жағдайды өзінде бар біліммен тану, оны ой елегінен өткізу, білім жүйесін қайта құру, іс-әрекет мүмкіндігін анықтау, т.б. Іс-әрекет бейнесіне мақсат туралы түсінік, орындау жолдары мен аралық және қорытынды бақылау нәтижесі бойынша іс-әрекетті бақылау жатады. Іс-әрекет бейнесін оқушылардың өздері қалыптастырады немесе іс-әрекетті түсіндіру, инструктаж немесе көрсету арқылы қалыптасады. Іс-әрекетті игерудің бастапқы сатысында, оқушының оны орындау шеберлігі әлі толық емес кезде бұл бейне әлі толық емес және нақты емес- бұл іс-әрекеттің алғашқы бейнесі. Әрі қарай ол толықтырылады және нақтыланады. Іс-әрекет білім, білік және дағдының негізінде орындалады. Іс-әрекет нәтижелері- аралық және қорытынды нәтиже өзара салыстырылып, оған керекті түзетулер енгізіледі (өзіндік бақылау, бақылау, т.б.). Кейбір білік (еп) оқушылардың игерген білімі мен дағдысын қолдану мен әрекеттің мақсатын түсінуі арқасында тез қалыптасады[8].

Мысалы оқушыны биологиялық зерттеулерде кеңінен қолданылатын микроскоп, штативті және қол лупасы сияқты ұлғайтқыш құралдарды пайдалануға үйретуге көптеген жаттығулардың қажеті жоқ, онымен жұмыс істеу тәртібін бір-екі рет көрсетсе немесе қолдану тәртібі бойынша инструктаж жүргізсе жеткілікті. Ал биологиялық, экологиялық бақылаулар жүргізу білігін қалыптастыру үшін кең көлемді білім жүйісі мен оқу және практикалық жағдайда бірнеше рет қайталау керек болады. Бұл жағдайда білік білім мен дағдымен бірге жетілдіріледі.

Білікті кейде психологтар мен педагогтар өз бетінше емес, біліктің негізі ретінде керек «іс-әрекеттегі білім» ретінде қарастырады. Бірақ осы жерде сәл өзгерту керек сияқты: теориялық білім әдетте әмбебап сипатта болғандықтан – бір ғана ұғым, бір ғана теория алуантүрлі біліктің қалыптасуының негізінде жатуы мүмкін. Бұл айтылған биологияға да, география да қатысты, себебі бұл салалардағы практикалық іс-әрекеттің теориялылығы жоғары, пәндік ерекшеліктеріне орай зерттеушілік, ізденушілік сипатта болады. Сонымен қатар тұлғаның дүниеге көзқарасы, оның құндылықтық бақыттылығын қалыптастыруда білім де маңызды рөл атқарады. Бұл аспектіде олар тек жоғары білік деңгейінде-іс-әрекеттің стратегиясы деңгейінде түйіседі[9].

Білімді қорытындылап-жинақтау деңгейіне қарай бөлу оқушыларда қалыптасатын және әрі қарай практикалық іс-әрекетте қолданылатын білім тікелей, бейнелі, сезімдік білімнен ғылыми заңдарды, теорияларды білуге дейінгі әртүрлі деңгейдегі абстаркцияда болуына сүйенеді. Әрбір жеке адамда болатын сезіну, қабылдау, бейнелеу деңгейіндегі сезімдік білім қоршаған ортаны зерттеу мен оның жай-күйін бағалау білігін қалыптастыру үшін де, тұтас алғанда экологиялық білік қалыптастыру үшін де өте маңызды.

Білім мен біліктің байланысының қажеттілігін ескере отырып, А.А. Бейсенбаева білімді қолдану деңгейін жіктеуді ұсынды. Шындығында бұл жіктеу білімді іс-әрекетте жинақтап-қорыту деңгейлерін жіктеу болып табылады. Экологиялық білім мен білікке қатысты бұл жіктеуді былайша көрсетуге болады: 1) операциялар бойынша іс-әрекеттің орындалу реттілігін, олардың сипатын нақты көрсетуші ережелерді қолдануға негізделген іс-әрекетті орындау, мысалы құрал-жабдықтармен жұмыс реттілігі, тәжірибені жүргізу реттілігі, бақылау нәтижелерін журналға толтыру реттілігі, т.б; 2) білімді қолдану немесе әрбір жеке жағдайға тән операцияларды белгілемей, іс-әрекеттің реттілігін көрсететін жинақталған схемамен белгіленген іс-әрекетті орындау: экспериментті сипаттау схемасы, өлшей жұмыстарын жүргізу схемасы, табиғи нысандарды сипаттау схемасы; 3) іс-әрекеттің бағытын көрсетіп, іс-әрекеттің тәсілдерін белгілемейтін әртүрлі деңгейде қорытындыланған білімді қолдану, яғни нақты іс-әрекеттер мен операциялар: антропогендік факторлар әсерінен табиғи кешендердің өзгеруіндегі себеп-салдар байланысын іздеу, табиғи ортаның жекелеген компоненттерінің немесе тұтас кешеннің жай-күйін болжау және оларды қорғау мен қалпына келтіру шараларын жасау үшін сандық көрсеткіштерін іздеу [10].

Ұсынылған бұл жіктеуді пайдалану үшін студенттерде қоршаған ортаны

зерттеу және жай-күйін бағалау білігін қоса алғанда метапәндік құзыреттіліктерді қалыптасу үшін қандай білім түрі және қандай тиімді үйлескен білім керек деген сұраққа жауап беру керек.

Пайдаланған әдебиеттер

- 1 Шаповалова И.А., Трунаева В.В. Духовно-нравственные ориентации в идеологии образования // Метаобразование как философская и педагогическая проблема. Сб. науч. ст. / Гл. ред. Шаповалов В.А. -Ставрополь: Изд-во СГУ, 2001. - С.147-154.
- 2Бодалев А. А. Личность и общение: Избранные психологические труды. - М.: Международная педагогическая академия, 1995. - 328с.
- 3Бим-Бад Б.М., Петровский А.В. Образование в контексте социализации. // Педагогика. - 1996. - №1. - с.3-8.
- 4Искакова Л. Жетпісбаева Г. Экологиялық білім баршаға //Дүние-2003. №10-306
- 5Горовая В.П., Тарасова СИ. Подготовка учителя к исследовательской педагогической деятельности. - М.: Инекса; Ставрополь: Ставрополь-сервисшкола, 2002. - 128с.
- 6Артамонова Е.И. Развитие духовной культуры учителя: теория и методика. - М.: Прометей, 2003. - 43с.
- 7 Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. - М.: Педагогика, 1989. - 192 с.
- 8Рабунский Е.С. Индивидуальный подход в процессе обучения школьников. На основе анализа их самостоятельной учебной деятельности. М.: Педагогика, 1995.-181с.
- 9Кирсанов А. А., Зайцева Ж. А. Развитие творческой активности учащихся в педагогическом процессе. - Казань, 1995. - 102 с.
- 10 Бейсенбаева А.А. Межпредметные связи- важнейший резерв повышения эффективности идейно-нравственного воспитания школьников // Межпредметные связи в идейном воспитании учащихся: тезисы докладов.-А.,1990.-С.20-25.

ӘОЖ 371.307.8

ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАР НЕГІЗІНДЕ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУ

Нурымбетова Гүлжан Есенбекқызы

магистр аға оқытушы

Кентау жоғары гуманитарлық-техникалық колледжі

Кентау қ.

Резюме: Одной из основных задач учителей является постоянное совершенствование методов обучения и освоение новых педагогических технологий. Педагогическая технология – это комплекс мероприятий, обновляющий профессиональную деятельность учителя и позволяющий достичь запланированных результатов. Основной задачей педагогической технологии является полное достижение поставленной цели при активизации учебно-познавательной деятельности обучающегося. Новые педагогические технологии повышают личностные силы ученика и играют ключевую роль в развитии творческой игры.

Summary: One of the main tasks of teachers is the constant improvement of teaching methods and the development of new pedagogical technologies. Pedagogical technology is a set of measures that renew the professional activity of a teacher and allow achieving planned results. The main task of pedagogical technology is the complete achievement of the set goal while activating the educational and cognitive activity of the student. New pedagogical technologies increase the personal strength of the student and play a key role in the development of creative play.

Білім беру саласында озық технологиялардың енуі мұғалімнің ойлану стилін, оқыту әдістемесін өзгертеді. Болашақтың бүгінгіден де нұрлы болуына ықпал етіп адамзат қоғамын алға апаратын күш тек білімде ғана. Жас ұрпақтың жанаша ойлануына, олардың біртұтас дүниетанымының қалыптасуында әлемдік сапа деңгейіндегі білім, білік негіздерін меңгеруіне ықпал ететін жанаша білім мазмұнын құру жалпы білім беру жүйесіндегі өзекті мәселе. Білім беру саласында озық технологиялардың енуі мұғалімнің ойлану стилін, оқыту әдістемесін өзгертеді. Бастауыш сыныпта пәндерді оқытуда озық технологияларды пайдаланудың басты мақсаты – оқушыларға білім беру процесінде көмектесу. Оған: оқыту бағдарламалары, оқытуда қолдануға арналған электрондық оқулықтар, тексеру бағдарламалары мен тестік, өзіндік жұмыстар ерекше орын алады. Бүгінгі орта білім беру ісіне қойылар талаптар қай кездегіден де күрделі маңызды. Өйткені бізді дамудың жаңа кезеңі күтіп тұр. Сол кезеңге лайық ұлттық санасы жаңғырған жаңа ұрпақ тәрбиелеу міндеті мойынымызда. Қай елдің болмасын өсіп өркендеуі, өркениетті дүниеде өзіндік орын алуы оның ұлттық білім жүйесінің деңгейіне, дамыту бағытына байланысты[1]. Мұғалімдердің алдына қойылып отырған басты міндеттерінің бірі – оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және жаңа педагогикалық технологияларды меңгеру. «Қазіргі заманда жастарға ақпараттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай мүдделі жаңа білім беру өте қажет» Ертеңгі келер күннің бүгінгіден гөрі нұрлы болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын күдіретті күш тек білімге ғана тән. Олай болса, білім беруді ізгілендіру, ақпараттандыру – бүгінгі заман талабы. Ақпараттық білімнің, орта мен адамның өзара қарым-қатынасын үйлесімді ету және жаңа ақпараттық қоғамда ақпараттық технологияны пайдалану, ақпараттық мәдениетпен байланысын кеңейту мүмкіндіктері мол. Өркениеттің өсуі ақпараттық қоғамның қалыптасуымен тікелей байланысты екенін ескерсек, қазіргі кездегі білім мен техниканың даму деңгейі әрбір адамға сапалы және терең білім мен кәсіби іскерліктердің болуын, жастардың белсенді шығармашылықпен жұмыс істеуін талап етеді. Педагогикалық технология – мұғалімнің кәсіби қызметін жаңартушы және сатыланып жоспарланған нәтижеге жетуге мүмкіндік беретін іс-әрекет жиынтығы. Педагогикалық технологиядағы басты міндет – оқушының оқу-танымдық әрекетін жандандыра отырып, алға қойған мақсатқа толық жету. Технология мен әдістеменің мақсаты бір – «қалай оқыту мәселелерін қарастырады». «Сабақ беру жай ғана шеберлік емес, ол жаңадан жаңаны табатын өнер» деп Ж.Аймауытов айтқандай бүгінгі оқыту жүйесінде әртүрлі жаңа технологияларды пайдалану тәжірибеге еніп, нәтижелер беруде. Бұлар оқушының жеке қасиетін аша отырып, азамат етіп тәрбиелеумен қатар оқушының танымдық күшін қалыптастыру және білімін кеңейтуге, тереңдетуге жағдай жасайды. Ұстаз үшін ең басты мәселе – оқыту әдісін дұрыс таңдау. Жаңа педагогикалық технологиялар оқушының жеке тұлғалық күшін арттырып, шығармашылық ойының дамуында басты рөл атқарады. Жаңа технологияларды меңгеру мұғалімнің зияткерлік, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және де басқа да көптеген адами

келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін – өзі дамытып, оқу – тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі [2]. Қазіргі кезде білім мен техниканың даму деңгейі әрбір оқушыға сапалы және терең білім беруіне жағдай жасап отыр. Оқытушы баяндайды, әңгімелейді, түсіндіреді, ал оқушы тыңдайды, қабылдайды, ойлайды т.б, таным әрекеттерін жасайды. «Жүз рет естігеннен, бір рет көрген артық» деген сөздерді ескере отырып, сабақтарымызда мүмкіншілігіне қарай инновациялық технологияны пайдаланып отырсақ оқытушының ұтары мол деп ойлаймын. Тек оларды тиімді, жүйелі түрде қолдану оқытушының шеберлігіне байланысты әр қилы жүзеге асырылуы мүмкін. Біз ұстаздар қауымы қандай болмасын жаңалыққа құлақ түре жүретініміз айқын. Жаңа технологияларды сабақта қолданудың тиімділігін қашан да жолға қоярымыз анық. Қазіргі кезде білім беру үрдісінде көптеген технологиялар қолданылады [3]. Соның бірі «Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту» технологиясы. Бұл бағдарлама қызықтыратыны сол баланың өзі ізденіп, дәлелдеуі. Ол бұрын тыңдаушы болса, енді ізденуші, ойлаушы, өз ойын дәлелдеуші, ал мұғалім осы әрекетке бағыттаушы, ұйымдастырушы. Оқытудың әртүрлі технологиялары сарапталып, жаңашыл педагогтардың іс- тәжірибесі зерттеліп, мектеп өміріне енуде. Қазіргі заманның талабына сай болу және жаңа формация мектебінде жұмыс істеп жүрген педагогтардың алдында тұрған проблемаларды шешу негізгі мақсат болып табылады. Білім ақпараттық қоғамда, жаһандану заманында құнның негізгі көзіне айналуға. Ғылым мен жаңа технологияларды, білім беруді дамытудың жаһандық үрдістері:

- Ақпараттық коммуникациялық технологиялар.
- Ақпараттық мәдениет орталығы.
- Ақпараттық-коммуникациялық технологияға интернет, теледидар, электрондық почта, радионы жатқызуға болады.
- Мұғалім ақпараттық коммуникациялық технологиялар арқылы оқушылармен байланысын жеке-дара жақындаса алатындай жолмен жүргізуге мүмкіндік алады.

Сурет 1-Сын тұрғысынан ойлау

Жаңа білімді қабылдау, бекіту, іскерлік пен дағдыны тәрбиелеу барысында жұмыс жүйесін, оқушылардың дербес белсенді әрекетін дамытуда, өздік жұмысының тиімділігін арттыруда «Сын тұрғысынан ойлау» барысындағы әдіс-тәсілдер білімді меңгертудің әр түрлі кезеңінде қолдануға болатынын тәжірибе көрсетті[1]. Сын тұрғысынан ойлауды дамыту бағдарламасы ұстаз бен оқушыны ізденуге жетелейтін, шығармашылық шабыт беретін, болашаққа деген үмітті арттыратын бағыт. Әр оқушыда өзін – өзі дамыта, жетілдіре бақылай алатын дағды қалыптастыру, соған сәйкес өз бетінше білім алуға үйрету, дамудың ең биік шыңына жету болып табылады. Яғни, ең алдымен, шығармашылық ойлау нәтижесінде жаңалық ашылады, тұлғаның дамуы жеделдейді Қазіргі кезде мектептерде жиі қолданылып отырған жаңа технологиялардың бірі – сын тұрғысынан ойлауды дамыту қабілетін қалыптастыруға бағытталған әдіс-тәсілдер. Оқушыларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамыту-бүгінгі күннің басты талабы. Осы талап тұрғысынан алғанда оқу –тәрбие үрдісін ұйымдастырудың сан түрлі әдіс-тәсілдерін іздестіру жаңа технологияларды тиімді пайдаланудың маңызы ерекше. Қазіргі таңда оқытудың елуден астам технологиясы бар екенін ғалымдарымыз айтып, осылардың кейбіреуі біздің білім беру жүйемізге еніп, тәжірибемізден орын алуда. Қазіргі ұстаздар қауымының алдында тұрған үлкен мақсат-өмірдің барлық саласында белсенді, шығармашылық іс-әрекетке қабілетті, еркін және жан-жақты жетілген тұлға тәрбиелеу. Өмірдегі сан алуан қиындықтарды шеше білу тек шығармашыл адамның қолынан келеді. Қандай технологияны пайдаланған кезде де оқушының белсенділігі, мақсатқа ұмтылуы, ақпаратты өзі іздеп табуы, шапшағандығы мен еркіндігі, шығармашылдығы, көңіл-күйінің көтеріңкі болуы қамтамасыз етіледі. Оқушылардың шығармашылығын, танымдық белсенділігін арттыруда шығармашылық сабақтарды өткізудің, оқушының өз бетімен ізденіп, шығармашылық ой-өрісін арттыруда алатын маңызы ерекше. Қазіргі ұстаздар қауымының алдында тұрған үлкен мақсат-өмірдің барлық саласында белсенді, шығармашылық іс-әрекетке қабілетті, еркін және жан-жақты жетілген тұлға тәрбиелеу[5]. Өмірдегі сан алуан қиындықтарды шеше білу тек шығармашыл адамның қолынан келеді. Қандай технологияны пайдаланған кезде де оқушының белсенділігі, мақсатқа ұмтылуы, ақпаратты өзі іздеп табуы, шапшағандығы мен еркіндігі, шығармашылдығы, көңіл-күйінің көтеріңкі болуы қамтамасыз етіледі. Оқушылардың шығармашылығын, танымдық белсенділігін арттыруда шығармашылық сабақтарды өткізудің, оқушының өз бетімен ізденіп, шығармашылық ой-өрісін арттыруда алатын маңызы ерекше.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. – Астана, 18.08.2010 ж., ҚР Білім және ғылым министрінің №454 бұйрығы
- 2 Қазақстан республикасы жоғарғы педагогикалық білім тұжырымдамасы // егеменді қазақстан. - 1999, тамыз - 18. – Б. 3.
- 3 Еркибаева Г.Ф. Оқыту үрдісіндегі жаңа технологиялар: теория мен практика: Оқу әдістемелік құрал. –Алматы: ГиГаТРЭЙД, 2014. - 208 б.

4 Өстеміров К. Қазіргі педагогикалық технологиялар мен оқыту құралдары: Оқу құралы: -Алматы: ЖШС «КАЗПРОФТЕХ», 2007. -144 б.

5 Бөрібекова Ф.Б., Жанатбекова Н.Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар: Оқулық. –Алматы: 2014. -360 б.

6 Лактионова С.Н., Таубаева Ш.Т. Педагогическая инноватика как теория и практика нововведений в системе образования. - Алматы: Научно- издательский центр «Ғылым», 2001. - 296с

ОӘЖ 376

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР ОҚУШЫЛАРДЫҢ ПСИХОФИЗИКАЛЫҚ ЖӘНЕ СӨЙЛЕУ ТІЛІНІҢ ДАМУЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Нұрғали Н.Е., Баратова Н.А., Мухамбетова Ф.С.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Ешенқұлова Э.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: в статье рассматриваются особенности психофизического и речевого развития учащихся с особыми образовательными потребностями

Summary: The article features of the psychophysical and speech development of students with special educational needs

Білім беру ұйымдарында психологиялық қолдау мен оқытудың маңыздылығы білім беру үдерісіне қатысушылардың барлығының жоспарлы және үйлесімді өзара әрекеттесуін ұйымдастыру қажеттілігімен айқындалады. Осы тұрғыдан алғанда, психологиялық-педагогикалық қызметтің негізгі міндеттерінің бірі – осындай қолдауды қамтамасыз ету болып табылады. «Психологиялық қолдау және оқыту» ұғымы мүмкіндігі шектеулі балаларға бірлескен іс-әрекет арқылы туындайтын қиындықтарды еңсеруге жәрдемдесуді білдіреді.

Ақыл-ой дамуы ұғымы екі өзара байланысты құрамдастан тұрады: баланың психикалық дамуы және жалпы дамуы. Бұл екі компонент бір-бірімен тығыз байланыста болып, баланың жан-жақты психологиялық жетілуіне негіз болады. Өмірдің әрбір келесі кезеңінде толыққанды дамуды қамтамасыз ету үшін мықты іргетас қаланып, әрі психикалық, әрі физикалық даму қатар жүзеге асырылуы тиіс [1].

Психологиялық-педагогикалық қолдаудың мәнін, түсінігін және ерекшеліктерін қарастырайық. И. В. Прищепова құрастырған орыс тілінің түсіндірме сөздігінде «қолдау» сөзі «біреудің қасында серік немесе жолсерік ретінде жүру» деген мағынада түсіндіріледі. Ал В. И. Даль сөздігінде ол «сүйемелдеу әрекеті» ретінде сипатталып, «жетекшілік ету, қолдау көрсету, бағыттау мақсатында бірге жүру» деп түсіндіріледі.

Демек, сөздің мазмұны екі адамның кездесуін және олардың бір бөлігін бірге жүріп өтетін ортақ жолын бейнелейді. Бұл тұрғыда «сүйемелдеу» біреумен өмір жолының белгілі бір кезеңін бірге еңсеруді білдіреді.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде қолдау мәселесі кеңінен зерттелген. Мысалы, Қ. Қ. Өмірбекова қолдауды адамның өмірлік таңдаудың

эртүрлі жағдайларында оңтайлы шешім қабылдауына мүмкіндік беретін жағдайды қалыптастыру әдісі ретінде қарастырады. Ол бұл ұғымды жеке тұлғаның даму бағытын айқындауға және өзі жауапты болатын іс-әрекеттерге саналы түрде жауап беруге көмектесетін құрал ретінде сипаттайды. Е. Н. Шияновтың пікірінше де, қолдау – субъектінің өмірлік тандаудың эртүрлі жағдайларында дұрыс шешім қабылдауына мүмкіндік беретін әдіс болып табылады [2].

Осылайша, педагогика мен психология тұрғысынан «қолдау» ұғымы көбіне жәрдемдесу, эмпатия, ынтымақтастық, жағдай жасау сияқты түсініктермен қатар қарастырылады. Эртүрлі интерпретацияларды талдай отырып, зерттеушілер қолдаудың мәні белгілі бір уақыт аралығында субъектілердің бірлескен әрекетінде екенін атап өтеді. Мұнда тек баланың емес, сонымен бірге ата-аналар мен мұғалімдердің де өмірлік жағдайларды шешуде белсенді рөл атқаруы маңызды деп қарастырылады.

Осыдан келіп, оқушыларды олардың өміріндегі әр кезеңде сүйемелдеу – сәтті әлеуметтенудің негізгі шарты болып табылады, әсіресе білім беру ұйымдарында. Бұл бағыттағы зерттеулер «педагогикалық қолдау» мен «психологиялық қолдау» ұғымдарын дербес категориялар ретінде қарастыруға ықпал етті.

Мысалы, М. И. Рожков, Н. Б. Крылова, Н. М. Назарова және басқа ғалымдардың еңбектерінде «педагогикалық қолдау» жасөспірім проблемалық жағдайға түскенде тәуелсіздігін ынталандыратын кеңес беру, бағыттау, жеке қатысу үдерісі ретінде түсіндіріледі. Бұл – мұғалімнің оқушыға жақын болып, оның жеке білім беру жолын ілгерілету қабілеті. Ал Е. Е. Лапп пен Е. В. Шилова педагогикалық қолдауды қақтығыстарсыз өзара әрекетке жағдай жасайтын нақты ынтымақтастық ретінде сипаттайды [3].

Білім беру мазмұнына деген талаптардың артуы, оқу процесін ұйымдастыру шарттарының алуан түрлілігі, педагогтердің кәсіби және психологиялық дайындығы деңгейін арттыру қажеттілігі білім беру ұйымдарында психологиялық қолдау жүйесінің өзектілігін күшейтеді. «Мен қалаймын! Жас балалардың табиғи дамуын психологиялық қолдау» идеясы осыған байланысты олардың үйлесімді дамуына көмек ретінде ұсынылады.

Ромм Т. А. психологиялық қолдауды мектептегі интерактивті ортада балалардың табысты оқуы мен жеке тұлғалық дамуына жағдай жасайтын психологтың кәсіби қызметі ретінде анықтайды. Г. Янишва оны – мұғалімдерге, әкімшілікке, оқушыларға және ата-аналарға оңтайлы жағдай туғызуға бағытталған ұйымдастырушылық, диагностикалық, білім беру және дамыту шараларының жүйесі деп түсіндіреді. Ал Е. Косирева психологиялық қолдауды тәрбиешілер мен психологтардың кәсіби іс-әрекетінің кешенді жүйесі ретінде қарастырып, оны білім беру жағдайында балалар мен ересектердің үйлесімді дамуына, баланың психологиялық-педагогикалық өсуіне және оның жақын даму аймағына бағытталуына негіздейді.

Психологиялық қолдаудың білім беру процесіндегі мәнін, оның ерекшеліктері мен ұйымдастырушылық қырларын жақсы ашады. Тақырыпты қорытындылау үшін негізгі ойларды мынадай түрде жинақтауға болады:

- Психологиялық қолдау – бұл тек бір маманның көмегі ғана емес, оқушылар, мұғалімдер, ата-аналар мен психологтардың жүйелі өзара әрекеттестігі.

- Оның басты ерекшелігі – оқушының жеке дамуы мен өзін-өзі дамытуын қамтамасыз ететін жағдайлар құру, сондай-ақ білім беру процесінде барлық қатысушылардың белсенділігін арттыру.

- Қолдау үздіксіздікті, күрделілікті, оқушының қажеттіліктерін басымдыққа алуды, табиғи үлгерімге жауапкершілікті және интерактивтілікті қамтиды.

- Психологиялық қолдау тек әдіс не технологиялық модель ретінде ғана емес, сонымен қатар оқушылардың әлеуметтенуі мен дамуына ықпал ететін кәсіби қызметтің ерекше түрі болып саналады.

- Ол педагогикалық ұжымның бірлескен еңбегі арқылы жүзеге асады, бірақ сонымен қатар білім беру жүйесінде дербес әрі маңызды қызмет ретінде қалыптасады.

Психологиялық қолдау мен оқытудың білім беру процесіндегі рөлі толық әрі жүйелі сипатталған. Қысқаша айтқанда, негізгі ойлар мынадай:

- Жеке міндеті – мұғалім мен психологтың білім беру процесінің тиімділігін арттыруға, психологиялық және әлеуметтік денсаулықты қорғауға бағытталған кәсіби қызметі.

- Психологиялық қолдау – диагностика, кеңес беру, оқыту, дамыту, тәрбиелеу арқылы білім алушылармен және білім беру субъектілерімен өзара әрекеттесу жүйесі.

- Ол оқушыларға өзін-өзі қолдау, өзін-өзі ұйымдастыру, шешім қабылдау және жауапкершілік алу қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

- Психологиялық қолдау мен оқытудың мәні – барлық қатысушылардың өзара әрекеттесуі арқылы оқу мен өмірлік жағдайларда кездесетін қиындықтарды жеңуге көмектесу.

- Бұл қызметтің түпкі мақсаты – баланың мүдделерін ескеру, оның жеке дамуын ынталандыру, сонымен қатар білім беру жүйесінің шынайылығына сәйкес мазмұнын жетілдіру [4].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Муханбетчина А. Г. Дефектология негіздері. – Орал, 2021.
2. Прищепова И. В. Логопедия: дизорфография у детей. – М.: Юрайт, 2020. – 202 с.
3. Өмірбекова Қ. Қ., Бетаева К. Б. «Ауызша сөйлеу тілін дамыту» әдістемесі. – 2015.
4. Рипа М. Д., Кулькова И. В. Лечебно-оздоровительные технологии в адаптивном физическом воспитании: учеб. пособие для академического бакалавриата. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Юрайт, 2019. – 158 с.
5. Рожков М. И., Макеева Т. В. Социальная педагогика: учебник для академического бакалавриата. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт, 2016. – 287 с.

ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ СТРЕСС ПЕН КҮЙЗЕЛІСТІ БАСҚАРУ ЖОЛДАРЫ

Нұрдаулет Н.Н., Саттарова Б.С., Халмурат А.Б.

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Алимкулова У.К.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются понятия стресса и депрессии, которые часто встречаются в современном обществе, их причины и влияние на личность. Анализируются пути преодоления эмоционального напряжения, современные методы управления стрессом, психологическая поддержка и стратегии самопомощи. Кроме того, с учётом особенностей казахстанского общества и национального менталитета предлагаются способы эффективного использования внутренних ресурсов человека в стрессовых ситуациях.

Summary: The article examines the concepts of stress and depression that are prevalent in modern society, their causes and their impact on individuals. Methods of stress management, ways to overcome emotional burnout, psychological support, and self-help strategies are analyzed. Additionally, the article addresses specific features of Kazakhstani society and suggests how individuals can use their inner resources effectively to cope with stressful situations.

Адамзаттың дамуы мен өркениеттің алға жылжуы адам өмірінің сапасын жақсартумен қатар, түрлі психоэмоционалдық қиындықтарды да туындатты. Солардың бірі – стресс пен күйзеліс. Қазіргі таңда әрбір екінші адам стресстік жағдайда өмір сүріп, оның салдарынан психикалық немесе физикалық мәселелерге тап болуда. Бұл құбылыс әсіресе урбанизацияланған, жоғары бәсекелестікке толы қоғамдарда жиі байқалады.

Қазақстандық қоғам да бұл үрдістен шет қалған жоқ. Экономикалық тұрақсыздық, жұмыссыздық, әлеуметтік теңсіздік, ақпараттық жүктеме және технологиялық өзгерістер – барлығы адамның жүйкесіне әсер етіп, эмоционалдық тепе-теңдікті бұзады. Осыған байланысты, қазіргі таңда стресс пен күйзелісті дұрыс танып, олармен күресудің тиімді жолдарын табу – қоғам мен жеке тұлға үшін өзекті мәселе.

Стресс және күйзеліс: анықтамасы мен айырмашылығы

Стресс – бұл ағзаның ішкі немесе сыртқы тітіркендіргіштерге бейімделу үшін көрсететін физиологиялық және психологиялық реакциясы. Ганс Селье ұсынған теория бойынша, стресс үш кезеңнен тұрады: дабыл фазасы, бейімделу фазасы және сарқылу фазасы. Егер адам стресс жағдайында ұзақ уақыт болса, ол **күйзеліске (депрессия)** әкелуі мүмкін.

Күйзеліс – бұл терең әрі ұзақ мерзімді эмоционалдық күй, ол үмітсіздік, мотивацияның жоғалуы, өмірге деген қызығушылықтың азаюы сияқты белгілермен сипатталады. Күйзеліс тек эмоциялық емес, физиологиялық деңгейде де зиян келтіруі мүмкін (иммунитеттің төмендеуі, ұйқының бұзылуы, тәбет жоғалту және т.б.).

Стрестің негізгі себептері

-Жұмыс және оқу орнындағы қысым

Қазіргі жастар мен ересектер арасында ең жиі кездесетін стресс факторы – кәсіби және оқу жүктемесі. Аса жоғары талаптар, үзіліссіз бақылау, нәтижеге

бағытталу және тұрақты бағалану – адамның психикалық күйіне теріс әсер етеді.

-Экономикалық тұрақсыздық

Тұрақсыз табыс көзі, қарыздар, болашаққа деген сенімсіздік – күйзелістің жиі кездесетін себептері. Бұл жағдайлар адамның өз қабілетіне деген сенімін азайтып, үмітсіздікке ұрындырады.

-Әлеуметтік желілер мен ақпараттық қысым

Интернет пен әлеуметтік желілер арқылы үздіксіз келіп тұратын ақпараттар легі адам миын артық жүктеп, психологиялық шаршауға алып келеді. Сонымен қатар, идеалданған өмір бейнелерімен салыстыру да өзін-өзі төмен бағалауға себепші болады.

-Жеке өмірдегі мәселелер

Отбасылық кикілжіңдер, жалғыздық, жақын адамдардан айырылу – адамның психикасын әлсіретіп, ұзақ мерзімді күйзеліске әкелуі мүмкін.

Стресті басқару жолдары

-Физикалық белсенділік

Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, физикалық жаттығулар кортизол деңгейін төмендетіп, серотонин мен эндорфинді арттырады. Күнделікті серуендеу, жеңіл жүгіру, йога, би – күйзелісті жеңілдететін табиғи құралдар.

-Дұрыс тыныс алу және релаксация әдістері

Мысалы, 4-7-8 әдісі немесе диафрагмалық тыныс алу – адамның жүйке жүйесін тыныштандырып, бұлшықеттердің босаңсуына көмектеседі. Сондай-ақ, прогрессивті релаксация, медитация және майндфулнесс әдістері де кең таралып отыр.

-Уақытты тиімді басқару

Көп жағдайда стресс дұрыс жоспарламаудың салдарынан туындайды. Күнінiзді нақты кестеге бөліп, басымдықтарды дұрыс қою – жұмыс пен жеке өмір арасындағы тепе-теңдікті сақтауға көмектеседі.

-Психологиялық қолдау мен кәсіби көмек

Психологпен жұмыс жасау немесе психотерапия әдістерін қолдану – күрделі стресстік жағдайларда маңызды қадам. Әсіресе когнитивті-мінез-құлықтық терапия тиімділігімен танымал.

-Ішкі ресурстар мен рухани тәжірибелер

Дұға, медитация, табиғатпен байланыс, рухани әдебиет оқу – адамның ішкі жан дүниесін тыныштандырып, өмірге деген көзқарасын оң бағытқа өзгерте алады.

Қазақстандық менталитет пен ұлттық ерекшеліктердің рөлі

-Эмоцияны ішке сақтау мәдениеті

Қазақ халқының «сыртқа сыр білдірме» дәстүрі, әсіресе ер адамдар арасында, эмоциялық қысымның жинақталуына себеп болуы мүмкін. Бұл – стресс пен күйзелістің ішке жиналып, физикалық дертке айналу қаупін арттырады.

-Отбасының рөлі

Қазақ қоғамында отбасы – басты құндылықтардың бірі. Үлкенге құрмет, кішіге ізет, туыстық байланыстар адамға тұрақтылық пен қолдау береді. Дағдарыс кезінде отбасыдан қолдау табу – күйзелістен шығудың басты факторы.

-Ұлттық құндылықтар мен дәстүрлер

«Сабыр түбі – сары алтын» деген халық даналығы стресс кезінде төзімді болуға шақырады. Сонымен қатар, қонақжайлық, дастархан басындағы жылылық, ақсақалдың ақылы – бәрі рухани тыныштықтың қайнар көзі бола алады.

Қорытындылай келе, қазіргі қоғамдағы стресс пен күйзеліс – адамзат алдында тұрған күрделі мәселелердің бірі. Онымен күресу – тек психологиялық емес, әлеуметтік, мәдени және рухани аспектілерді де қамтитын жан-жақты процесс. Әрбір тұлға өз өмірінде стрессті толық жоюы мүмкін болмаса да, оны басқаруды үйрену арқылы денсаулығын, жұмыс өнімділігін және өмір сапасын жақсартып алады.

Қазақстандық қоғам үшін бұл мәселе тек жаһандық әдістермен емес, ұлттық ерекшеліктер мен дәстүрлерді ескере отырып шешілгенде ғана нәтижелі болады. Адамның ішкі жан дүниесін, рухани әлеуетін дамыту арқылы күйзеліс пен эмоционалдық қысымнан тиімді шығу мүмкін.

Сондай-ақ, қазіргі қоғамдағы қарбалас өмір салты, жоғары талаптар мен әлеуметтік өзгерістер адамның психологиялық жағдайына үлкен әсер етеді. Стресс пен күйзеліс — заманауи өмірдің ажырамас бөлігіне айналған құбылыстар, олар жеке тұлғаның денсаулығы мен өмір сапасына тікелей ықпал етеді. Мақалада стресс пен күйзелістің пайда болу себептері мен олардың адам психикасына әсері жан-жақты қарастырылды. Сонымен қатар, стрессті басқару және күйзелістен шығу жолдары, заманауи психологиялық әдістер мен техникалар, сондай-ақ өздігінен көмек көрсету стратегиялары талданды.

Қазақстандық қоғамның ұлттық ерекшеліктері мен менталитетін ескере отырып, адамның ішкі ресурстарын тиімді пайдалану маңызды екені анықталды. Отбасы, әлеуметтік қолдау, рухани құндылықтар, сондай-ақ кәсіби психологиялық көмек стресс жағдайында адамның тұрақтылығын арттыруға мүмкіндік береді.

Қорыта айтқанда, стресс пен күйзелісті тиімді басқару — бұл жеке адамның ғана емес, қоғамның да маңызды міндеті. Психологиялық сауаттылықты арттыру, стресске қарсы әдістерді меңгеру және қолжетімді психологиялық қызметтерді дамыту арқылы Қазақстанда психикалық денсаулықты нығайтуға және тұрақты дамуға қол жеткізуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Айтмұханбетова Қ.Б. (2020). *Психология негіздері*. — Алматы: Білім, 176 б.
2. Кон И.С. (2019). *Психология ранней юности*. — Санкт-Петербург: Питер, 288 б.
3. Қойшыбаев Б.Т. (2023). Жеке тұлғаның күйзелістік жағдайлармен күресі: ұлттық мәдениет контекстінде. — *Қоғам және психология*, №2, 58–63 б.

4. Нұрғалиева А.С., Сейсенова А.Б. (2021). Қазіргі жастар арасындағы стресс себептері мен оны басқару жолдары. — Психология және педагогика журналы, №4, 89–93 б.
5. Селье Г. (2002). Стресс без дистресса. — Санкт-Петербург: Нева, 254 б.

ОӘЖ 37.018

БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУ

Нұрмет Р.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматривается использование искусственного интеллекта (ИИ) в образовательном процессе. Анализируются возможности ИИ для индивидуализации обучения, автоматизации оценки, управления учебным процессом и повышения мотивации студентов. Особое внимание уделяется педагогическим, психологическим и этическим аспектам внедрения ИИ в образовательную практику. Статья подчеркивает значимость подготовки педагогов к эффективному использованию технологий ИИ и их роль в повышении качества образования.

Summary: The article explores the use of artificial intelligence (AI) in the educational process. It analyzes AI's potential for personalized learning, automated assessment, educational process management, and enhancing student motivation. Special attention is given to pedagogical, psychological, and ethical aspects of AI implementation in educational practice. The article emphasizes the importance of teacher preparation for effective use of AI technologies and their role in improving the quality of education.

Қазіргі білім беру жүйесі әлемдік цифрлық трансформациямен тығыз байланысты. Жасанды интеллекттің (ЖИ) дамуы білім беру процесіне жаңа мүмкіндіктер мен инновациялық әдістер енгізуге жол ашты. Білім беру процесінде ЖИ-дің қолданылуы педагогикалық практикада оқытудың тиімділігін арттыруға, оқушылардың жеке мүмкіндіктерін ескеруге, оқу процесін дербестендіруге және бағалаудың объективтілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді [1]. Сонымен қатар, ЖИ білім беру жүйесіндегі басқару процестерін оңтайландыруға, оқу бағдарламаларын автоматты түрде бейімдеуге, және студенттердің оқу мотивациясын арттыруға септігін тигізеді.

Жасанды интеллекттің білім беру саласында қолданылуы әртүрлі бағыттарда жүзеге асады. Біріншіден, ол оқытуды жеке тұлғаға бейімдеуге мүмкіндік береді. Дәстүрлі білім беру жүйесінде оқытудың бір стандартты үлгісі қолданылады, бұл әрбір оқушының ерекшеліктерін ескермеуі мүмкін. ЖИ негізінде жұмыс істейтін платформалар әр оқушының білім деңгейін, оқу дағдыларын, оқу жылдамдығын және қызығушылықтарын талдап, оқыту бағдарламасын жеке дара бейімдей алады. Мысалы, адаптивті оқу жүйелері әрбір студентке жеке тапсырмаларды ұсынады, бұл білімді меңгерудің тиімділігін арттырады.

Екіншіден, ЖИ оқу процесінде бағалауды автоматтандыруға мүмкіндік береді. Традициялық бағалау әдістері субъективтілікке бейім болып келеді, ал жасанды интеллект тестілеу нәтижелерін дәл талдай алады, оқу жетістіктерін объективті түрде бағалайды. Сонымен қатар, ЖИ студенттердің жауаптарына

аналитикалық талдау жүргізіп, қай тақырыптарда қиындық туындағанын анықтап, педагогқа нақты ұсыныстар береді. Бұл оқытудың сапасын арттыруға және әрбір студенттің білімін тереңдетуге септігін тигізеді [2].

Үшіншіден, ЖИ білім беру процесін басқаруда қолданылуы мүмкін. Мектептер мен университеттерде оқу жоспарларын құру, сабақ кестелерін ұйымдастыру, студенттердің қатысуын бақылау және оқу материалдарын жанарту – бұл процестерді ЖИ алгоритмдері автоматты түрде оңтайландыра алады. Бұл педагогтарға әкімшілік жұмысты азайтуға, негізгі оқыту процесіне көбірек уақыт бөлуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ЖИ білім беру ұйымдары үшін стратегиялық шешімдер қабылдауда аналитикалық қолдау көрсетеді, оқу нәтижелерін мониторингтеуге және білім беру сапасын арттыруға ықпал етеді.

Жасанды интеллекттің оқу процесінде қолданылуының тағы бір маңызды аспектісі – интерактивті оқыту мен виртуалды ассистенттерді пайдалану. Виртуалды ассистенттер студенттердің сұрақтарына тез жауап беріп, жеке консультация жүргізеді, бұл оқыту процесін қолжетімді әрі тиімді етеді. Сонымен қатар, чат-боттар, симуляциялар және виртуалды лабораториялар арқылы студенттер практикалық дағдыларды меңгереді, тәжірибелік білім алады және өз білімдерін нақты жағдайда тексере алады. Бұл әсіресе техникалық және кәсіби бағыттағы пәндер үшін маңызды болып табылады.

Білім беру процесінде ЖИ қолданудың психологиялық және педагогикалық аспектілері де маңызды. ЖИ студенттердің оқу мотивациясын арттыруға ықпал етеді. Дербестендірілген тапсырмалар, интерактивті құралдар және жеке жетістіктерді көрсету оқушылардың қызығушылығын оятады, оқуға деген ынтасын күшейтеді. Сонымен қатар, ЖИ оқушылардың эмоционалды күйін бақылап, стресс немесе қиындық жағдайында педагогқа хабарлап, психологиялық қолдау көрсетуге мүмкіндік береді. Бұл білім беру процесінде тұлғааралық қатынастарды нығайтып, эмоционалды климатты жақсартуға ықпал етеді.

Білім беру саласында ЖИ-ді қолдану әдістемелік тұрғыдан да маңызды өзгерістерді қажет етеді. Педагогтер енді тек ақпарат жеткізуші рөлін атқармай, білім беру процесінде фасилитатор, жетекші және аналитик қызметін атқаруы тиіс. Педагогтер ЖИ платформаларын тиімді қолдануды үйреніп, оқушылардың нәтижелерін талдай білуі керек. Сонымен қатар, оқу материалдарын ЖИ жүйелеріне бейімдеу, виртуалды тренингтерді ұйымдастыру және дербестендірілген тапсырмалар құру педагогикалық шеберлікті арттыруды талап етеді [3].

Жасанды интеллекттің білім беру процесінде қолданылуы кейбір қиындықтар мен сын-қатерлерді де туындатады. Біріншіден, технологиялық инфрақұрылымның жетіспеушілігі. Барлық білім беру мекемелері заманауи ЖИ платформаларын қолдануға дайын емес, бұл олардың білім беру сапасына әсер етуі мүмкін. Екіншіден, деректерді қорғау мәселелері. Студенттердің жеке деректері ЖИ жүйелерінде өңделетіндіктен, ақпараттық қауіпсіздік пен дербестікті сақтау маңызды. Үшіншіден, педагогтардың дайындығы. ЖИ-ді

тиімді пайдалану үшін педагогтерге арнайы дайындық қажет, бұл кейде қосымша уақыт пен ресурстарды талап етеді.

Сонымен қатар, ЖИ білім беру процесінде этикалық мәселелерді де туындатады. Мысалы, алгоритмдердің бейтараптығын сақтау, студенттердің жеке жетістіктерін дұрыс бағалау, білім беру сапасын тең дәрежеде қамтамасыз ету маңызды. Педагогтар мен білім беру ұйымдары ЖИ жүйелерін қолданудағы этикалық нормаларды қатаң сақтау қажет. Бұл студенттердің сенімін арттырады және білім беру процесінің сапасын қамтамасыз етеді.

Жасанды интеллект білім беру процесінде тек оқытудың тиімділігін арттырып қана қоймай, білім берудің жаңа формалары мен моделін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мысалы, гибриді оқыту, онлайн платформалар арқылы интерактивті сабақтар, виртуалды лабораториялар мен симуляциялар білім беруді қолжетімді және қызықты етеді. Сонымен қатар, ЖИ педагогикалық зерттеулер мен білім беру статистикасын талдауда аналитикалық құрал ретінде қолданылады, бұл білім беру жүйесін жетілдіруге, оқыту стратегияларын дамытуға мүмкіндік береді [4].

Қорытындылай келе, білім беру процесінде жасанды интеллектті қолдану – қазіргі заманғы білім беру жүйесінің маңызды тенденциясы болып табылады. ЖИ оқытуды жеке дара бейімдеуге, бағалауды объективті жүргізуге, оқу процесін басқаруды оңтайландыруға және студенттердің мотивациясын арттыруға мүмкіндік береді. Дегенмен, технологияны тиімді қолдану үшін педагогтардың кәсіби дайындығы, инфрақұрылымның қолжетімділігі, деректерді қорғау және этикалық нормаларды сақтау қажет. Жасанды интеллект білім беру процесінде инновациялық әдістерді енгізудің, оқыту сапасын арттырудың және білім алушылардың тұлғалық дамуына ықпал етудің перспективалы құралы болып қала береді.

Болашақта ЖИ білім беру жүйесінде тек құрал ғана емес, педагогикалық процеске интеграцияланған, оқыту стратегиясын жетілдіретін және студенттердің жеке ерекшеліктерін ескеретін толыққанды серіктеске айналуы мүмкін. Сондықтан педагогикалық ғылым мен практикада ЖИ-дің білім беру процесіне әсерін зерттеу өзекті болып қала береді және білім беру сапасын арттыруда стратегиялық бағыттардың бірі ретінде қарастырылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Кузнецова Т. В. Искусственный интеллект в образовании: теория и практика. – Москва: Наука, 2020. – 256 с.
2. Иванов С. П. Цифровизация образовательного процесса и технологии ИИ. – Санкт-Петербург: Питер, 2019. – 208 с.
3. Baker R. S., Inventado P. S. Educational Data Mining and Learning Analytics. – New York: Springer, 2014. – 312 p.
4. Жарков А. А. Педагогические аспекты внедрения искусственного интеллекта. – Москва: Весь мир, 2021. – 184 с.

ҚИЫН МІНЕЗДІ ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ

Нысанбаева А.Е., Арал А.Н., Баратова У.А.
Ғылыми жетекші: пс.ғ.к., доцент Хамракулов Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: Работа с трудными учащимися требует особого психологического подхода, основанного на понимании индивидуальных особенностей ребёнка, причин его поведения и создания доверительных отношений. В статье рассматриваются эффективные методы взаимодействия с учащимися, проявляющими агрессию, замкнутость, упрямство или гиперактивность. Особое внимание уделяется роли учителя и школьного психолога, а также значению семейного воспитания. Приводятся психологические техники коррекции поведения, повышения самооценки и мотивации таких учеников. Отмечается важность системной и терпеливой работы с каждым ребёнком.

Summary: Working with students who exhibit challenging behavior requires a special psychological approach based on understanding the individual characteristics of the child, the root causes of their behavior, and establishing trusting relationships. This article explores effective methods of dealing with students who display aggression, withdrawal, stubbornness, or hyperactivity. It highlights the critical role of teachers and school psychologists, as well as the influence of family upbringing. The article presents behavioral correction techniques, strategies to improve self-esteem, and motivation-building approaches. Emphasis is placed on the importance of consistent, patient, and individualized support for each student.

Қазіргі білім беру жүйесінде мұғалімдердің алдында тұрған ең маңызды және күрделі мәселелердің бірі — қиын мінезді оқушылармен тиімді жұмыс жүргізу. Мұндай оқушылардың мінез-құлқындағы күрделі және кейде деструктивті көріністер оқыту процесіне ғана емес, оқушының өз дамуына, сондай-ақ мектеп ұжымының атмосферасына да кері әсер етуі мүмкін. Сондықтан қиын мінезді оқушылардың психологиялық ерекшеліктерін терең түсініп, оларға бағытталған әдістемелік және психологиялық қолдау жүйесін қалыптастыру аса маңызды.

Қиын мінезді оқушы — бұл мінез-құлқында тұрақсыздық, эмоциялық тұрақсыздық, агрессия, немқұрайлық, әлеуметтік нормаларды бұзу сияқты белгілері бар адам. Мұндай оқушылар көбінесе мектепте өз орнын табуда қиындыққа тап болады, мұғалімдерге және сыныптастарына кедергі келтіреді. Қиын мінездің пайда болу себептері көп және күрделі. Олар жеке тұлғаның дамуы мен тәрбиесінің, отбасылық жағдайдың, әлеуметтік ортаның және мектептегі факторлардың ықпалынан туындайды [1].

Отбасылық орта — баланың мінез-құлқындағы қиындықтардың ең маңызды факторы. Егер балаға отбасында тұрақсыз психологиялық климат, ата-ананың эмоционалдық қолдау жетіспеушілігі, жиі жанжалдар, баланы қатал жазалау немесе немқұрайлық болса, онда балада сенімсіздік, ашушаңдық, қорғаныс механизмі ретінде агрессия дамуы мүмкін. Сонымен қатар, ата-ананың тәрбие стилі де бала мінезіне әсер етеді. Шамадан тыс талап қою немесе керісінше, баланы еркіндікке қойып жіберу де қиын мінездің дамуына ықпал

етеді. Отбасындағы осы факторларды ескеру – мектепте балаға көмектесудің негізгі шарты.

Мектептегі жағдай да маңызды рөл атқарады. Мұғалімнің педагогикалық дағдылары, оқушыға деген көзқарасы, сыныптағы атмосфера, құрдастардың қарым-қатынасы баланың психоэмоционалдық жағдайын қалыптастырады. Қиын мінезді оқушылар көбінесе осы ортаның қысымы мен стресс жағдайына сезімтал болады. Мектеп ұжымы бұл мәселеге кешенді және жүйелі түрде назар аударуы керек [2].

Қиын мінезді оқушылармен жұмыс жүргізуде психологиялық әдістер маңызды орын алады. Ең алдымен мұғалім мен психолог баланың мінез-құлқындағы сыртқы белгілерге ғана емес, ішкі себептерге де көңіл бөлуі тиіс. Мұндай оқушылармен тиімді жұмыс жасау үшін сенімді қарым-қатынас орнату керек. Бұл дегеніміз, оқушының сөзін тыңдау, оның сезімін мойындау, жазалаудан гөрі түсінуге тырысу деген сөз. Эмпатия – мұндай жағдайларда аса маңызды.

Эмоционалдық қолдау көрсету – қиын мінезді оқушыны түзетудің негізі болып табылады. Баланың өзін бағалау деңгейін көтеру арқылы оның мінезін жұмсартуға болады. Мұғалім мен психолог баланы мадақтап, оның жағымды қылықтарын ерекше атап өтуі қажет. Бұл әдіс баланың өзіне деген сенімін арттырып, оқудағы жетістіктерге жету мотивациясын күшейтеді [3].

Когнитивті-бихевиоралды әдістер де тиімді. Олардың көмегімен оқушының мінез-құлқын түсіну және өзгерту мақсатында арнайы жаттығулар жүргізіледі. Бұл әдіс оқушыға өз эмоциясын бақылау мен басқару дағдыларын үйретеді. Мысалы, гневті немесе қорқынышты сезінген кезде өзін тыныштандыру, жағымсыз ойлармен күресу жолдарын меңгеру. Мұғалімдер бұл әдісті сабақ үстінде, топтық тренингтер мен жеке сессияларда қолдана алады.

Арнайы арт-терапия әдістері де қиын мінезді оқушыларға көмек көрсетуде кеңінен қолданылады. Шығармашылықпен айналысу – сурет салу, музыка тыңдау, драматизация, ертегі айту секілді әдістер оқушыға өзінің ішкі күйін білдіруге мүмкіндік береді. Бұл әдістер арқылы балалар эмоционалды стрессті жеңілдетіп, өздерін жақсы сезіне бастайды. Бұл баланың әлеуметтік және эмоционалдық дамуына оң әсер етеді.

Топтық тренингтер, ойындар және коммуникативті жаттығулар – қиын мінезді балаларды әлеуметтік ортаға бейімдеуде маңызды құралдар. Топта жұмыс істеу арқылы оқушылар бір-бірін түсінуді үйренеді, сенімді қарым-қатынас орнатады және өз-өзіне деген құрметті арттырады. Мұндай жұмыстар оқушының жеке тұлға ретінде дамуына, өзін-өзі бағалауға және оқуда жетістіктерге жетуге септігін тигізеді [4].

Отбасымен тығыз жұмыс – қиын мінезді оқушыларды түзетуде тағы бір маңызды аспект. Мұғалімдер мен психологтар ата-аналарға бала мінезінің ерекшеліктері мен себептері туралы түсінік беру, оларды дұрыс тәрбиелеу әдістерімен таныстыру арқылы баланың дамуына оң ықпал жасай алады.

Отбасы мен мектептің ынтымақтастығы баланың психологиялық жағдайын тұрақтандыруға және оның оқу үлгерімін жақсартуға мүмкіндік береді.

Қиын мінезді оқушылармен жұмыс жасау – бұл үзіліссіз және кешенді процесс. Бұл жерде маңыздысы – оқушыға тұрақты қолдау көрсету, оның қажеттіліктерін түсіну, және ең бастысы – баланың жақсы қасиеттерін бағалап, оның өзін қоғамға қажет тұлға ретінде сезінуіне мүмкіндік жасау. Осылайша, қиын мінезді оқушы мектеп өмірінде өзін сенімді және бақытты сезініп, оқуында да, жеке дамуда да жетістіктерге қол жеткізе алады [5].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жұмабаев, С. (2020). Мектеп психологиясы: қиын мінезді оқушылармен жұмыс негіздері. Алматы: Рауан баспасы.
2. Төлеубекова, Р. (2018). Қазіргі білім беру жүйесіндегі оқушы тұлғасының қалыптасуы. Астана: Білім.
3. Сейдахметова, А. (2021). Баланың мінез-құлқын түзету жолдары. Психология журналы, №2(34), 27–34.
4. ҚР Оқу-ағарту министрлігі. (2022). Мектеп психологтарына арналған әдістемелік ұсыныстар. Нұр-Сұлтан.
5. Иманғазина, М. (2019). Оқушы агрессиясын жеңудің тиімді жолдары. Педагогика және психология, №3(19), 40–47.

ОӘЖ 376.1:159.922.7

БАЛАЛАРДЫҢ ЭКРАН АЛДЫНДАҒЫ УАҚЫТЫ МЕН ОНЫҢ КОГНИТИВТІ ДАМУҒА ӘСЕРІ

Олжабай М.А., Омирзахова С.Н., Жақсыбек Е.Ә.

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Сикимбаева А.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В современном мире экранное время стало неотъемлемой частью жизни детей. Однако его чрезмерное использование может негативно сказаться на когнитивном развитии ребёнка. Исследования показывают, что длительное пребывание перед экраном снижает концентрацию внимания, замедляет развитие речи, ухудшает память и мешает полноценному сну. Тем не менее, при ограниченном и контролируемом использовании цифровые устройства могут быть полезны – например, для обучения и развития новых навыков. Эксперты рекомендуют строго ограничивать экранное время в зависимости от возраста ребёнка и уделять внимание качеству контента. Родители и педагоги играют ключевую роль в формировании здоровых цифровых привычек. Баланс между технологиями и живым общением – залог гармоничного развития детей.

Summary: In today's world, screen time has become an integral part of children's lives. However, its excessive use can negatively affect a child's cognitive development. Research shows that prolonged exposure to screens reduces attention span, slows speech development, impairs memory, and disrupts healthy sleep patterns. Nevertheless, when used in a limited and controlled manner, digital devices can be beneficial — for example, for learning and acquiring new skills. Experts recommend strictly regulating screen time based on a child's age and paying close attention to the quality of the content. Parents and educators play a key role in shaping healthy digital habits. Striking a balance between technology and real-life communication is essential for the harmonious development of children.

Қазіргі таңда сандық технологиялар қоғам өмірінің барлық саласына еніп, балалардың да күнделікті тіршілігінің ажырамас бөлігіне айналып отыр. Смартфон, планшет, теледидар мен компьютер сияқты құрылғылар бала үшін ойын-сауық, білім алу және қарым-қатынас жасау құралына айналды. Осы құрылғылармен ерте танысқан бала үшін экран алдындағы уақыт қалыпты жағдайға айналғанымен, оның когнитивті дамуға ықпалы әрқашан оң бола бермейді. Зерттеулер көрсеткендей, экран алдында ұзақ уақыт отыру баланың зейінін, тілдік қабілетін, есте сақтауын және жалпы танымдық дамуын тежейді. Себебі бала қоршаған ортамен шынайы қарым-қатынас жасау арқылы дамиды, ал экран бұл процесті шектейді. Экранда үнемі өзгеріп тұратын жылдам бейнелер мен анимациялар баланың назарының тұрақсыз болуына, шынайы өмірде ұзақ уақыт бойы бір нәрсеге зейін қоя алмауына әкеледі. Бұл әсіресе мектепке дейінгі кезеңдегі балалар үшін өте маңызды, себебі дәл осы кезеңде ми қарқынды дамып, баланың болашақ оқу және ойлау қабілеттері қалыптасады [1].

Сонымен қатар, тілдік дамуға да елеулі әсер байқалады. Балалар ересектермен тікелей сөйлесу, тыңдау, жауап беру арқылы тілді меңгереді. Ал экран арқылы алынған ақпарат біржақты болып, баланың белсенді қатысуын шектейді. Нәтижесінде сөздік қорының кедейлігі, сөйлем құрау дағдысының баяу дамуы сияқты мәселелер туындайды. Сондай-ақ, ұзақ экран уақыты ұйқы режимін бұзып, баланың күнделікті физиологиялық дамуына кері әсер етеді. Экраннан бөлінетін көгілдір жарық мидың тынығуына қажет мелатонин гормонының бөлінуін тежейді, бұл баланың ұйқыға кетуін қиындатып, ұйқы сапасын төмендетеді. Ұйқының жеткіліксіздігі өз кезегінде есте сақтау, көңіл-күй, эмоционалдық реттеу мен үйрену процесіне теріс әсерін тигізеді [2].

Экран алдындағы уақыттың баланың психикалық денсаулығына да әсері бар. Шамадан тыс пайдаланған жағдайда баланың эмоционалды тұрақсыздығы, мазасыздық, көңіл-күйдің төмендеуі байқалуы мүмкін. Әсіресе жасөспірімдер арасында әлеуметтік желілер мен ойындарға тәуелділік деп аталатын құбылыс кеңінен таралған. Бұл балалардың өз-өзін бағалау деңгейіне, әлеуметтік қарым-қатынасқа кері ықпал етеді, кейде жалғыздық пен оқшаулану сезімін күшейтеді. Сондықтан баланың цифрлық сауаттылығын арттыру, ақпаратты сыни қабылдау қабілетін дамыту маңызды.

Алайда экрандық құрылғылардың бәрі зиян деп айту қате. Шектеулі және мақсатты қолданылған жағдайда олар баланың дамуына оң ықпалын тигізуі мүмкін. Мысалы, жас ерекшелігіне сай білім беруге арналған мультфильмдер, логикалық ойындар, интерактивті қосымшалар арқылы балалар жаңа сөздер үйреніп, логикалық ойлау қабілетін дамытуға мүмкіндік алады. Бірақ бұл жағдайларда да баланың экранда өткізетін уақыты шектеліп, контенттің сапасы ата-аналар тарапынан бақылануы қажет. Баламен бірге отырып, мазмұнын түсіндіру, талқылау — ақпараттың тереңірек қабылдануына ықпал етеді. Балалардың сандық ортада дамуы үшін ата-ананың белсенді қатысуы аса маңызды [3].

Ата-аналар мен педагогтердің рөлі экран уақытының мөлшерін және мазмұнын бақылауда шешуші. Олар баламен бірге уақыт өткізіп, технологияны пайдалану тәртібін үйретуі тиіс. Мысалы, экранға қарау уақытын нақты шектеу, құрылғыларды тек белгілі бір уақыттарда қолдануға рұқсат беру, баланы басқа пайдалы іс-әрекеттерге тарту қажет. Сондай-ақ балаларға технологияның пайдасы мен зияны туралы түсіндіру арқылы саналы тұтынушы болуға тәрбиелеу маңызды. Мұғалімдер мектепте де цифрлық сауаттылық сабақтарын енгізіп, балаларға жауапкершілікпен технологияны қолдануды үйретеді.

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы мен өзге де халықаралық ұйымдар балалардың экран алдында өткізетін уақытына қатысты нақты ұсынымдар береді. Атап айтқанда, екі жасқа дейінгі балаларға экранды мүлдем көрсетпеу ұсынылады. Екі жастан бес жасқа дейінгі балалар үшін экран уақыты күніне бір сағаттан аспауы керек, және бұл уақыттың өзі ересектермен бірге, сапалы әрі тәрбиелік мәні бар контентпен толтырылуы тиіс. Алты жастан жоғары балалар үшін оқу мен білімнен тыс экранда өткізетін уақыт екі сағаттан аспағаны жөн. Бұл шектеулер баланың көру, қозғалыс, сөйлеу, зейін мен есте сақтау қабілеттерінің табиғи дамуын қамтамасыз ету үшін қажет. Сонымен қатар, баланың бос уақыты тек құрылғылармен шектелмей, белсенді қозғалыс, шығармашылық іс-әрекет, кітап оқу, табиғатта серуендеу сияқты пайдалы әрекеттермен алмасуы тиіс [4].

Экранға тым тәуелділік — баланың өздігінен ойлау, шешім қабылдау және мәселелерді шешу қабілеттерінің дамуын тежейтін маңызды факторлардың бірі. Шынайы өмірмен аз қарым-қатынас жасаған бала әлеуметтік дағдылардан да кенде қалады. Ал мұндай дағдылар баланың болашақта қоғамда бейімделуінде шешуші рөл атқарады. Сол себепті экран уақыты мен шынайы өмір арасындағы тепе-теңдікті сақтау — баланың үйлесімді дамуына жол ашады. Ата-аналар мен мұғалімдер балаға үлгі бола отырып, технологияны дұрыс пайдалану мәдениетін қалыптастыруы қажет. Бұл ретте ата-ананың өз гаджеттерін пайдаланудағы әдеттері де маңызды, өйткені бала ең алдымен ата-ананың іс-әрекетін қайталайды. [5].

Экран уақытының тиімділігін арттыру үшін технологияны тәртіппен пайдалану ұсынылады. Мысалы, балалардың экран алдындағы уақытын жоспарлау, белгілі бір уақыт аралығында ғана қолдануға рұқсат беру, экрансыз белсенді ойындарға уақыт бөлу маңызды. Мұндай тәсілдер баланың физикалық және психикалық денсаулығын сақтауға көмектеседі. Сонымен қатар, экран алдында өткізілетін уақыттың сапасына мән беру — білімді, шығармашыл, сын тұрғысынан ойлауды дамытатын бағдарламалар мен ойындарды таңдау маңызды. Бұл балалардың ақпаратты дұрыс қабылдауына және оны тиімді пайдалануға мүмкіндік береді [6].

Қорытындылай келе, балалардың экран алдында өткізетін уақыты — заман талабына сай қалыптасқан қажеттілік болғанымен, оның мөлшері мен мазмұны қатаң қадағалануы керек. Артық қолдану танымдық дамуға теріс әсер етуі мүмкін, ал дұрыс бағытталған, сапалы әрі уақытпен шектелген қолданыс — баланың білім алуына көмектеседі. Баланың дамуы үшін ең маңыздысы — тірі

қарым-қатынас, ойын, қозғалыс пен шынайы тәжірибе арқылы алынған білім екенін естен шығармаған жөн. Технологияны тиімді әрі жауапкершілікпен пайдалану — болашақ ұрпақтың дені сау, зияткер әрі бәсекеге қабілетті болып өсуінің кепілі [7].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әлиев, А. (2018). *Баланың дамуы және заманауи технологиялар әсері*. Алматы: Ғылым баспасы.
2. Нұрдәулетов, Ж. (2020). *Балалардың психологиясы және цифрлық әлем*. Нұр-Сұлтан: Қазақ университеті баспасы.
3. БҰҰ Балалар қоры (UNICEF). (2019). *Балалардың цифрлық қауіпсіздігі туралы нұсқаулық*. Алматы: UNICEF Қазақстан.
4. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы (ДДСҰ). (2019). *5 жасқа дейінгі балалар үшін физикалық белсенділік, отырықшы өмір салты және ұйқыға қатысты ұсыныстар*. Женева: ДДСҰ. (Қазақша аударма)
5. Сәрсенов, Қ. (2021). *Балалар мен жасөспірімдердің интернет және медиа пайдалану психологиясы*. Алматы: ҚазҰУ баспасы.
6. Мәмбетова, Г. (2017). *Балалардың тілдік дамуына мультимедиялық құралдардың әсері*. Қазақ тіл білімі журналы, 3(15), 45-52.
7. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. (2022). *Балалардың цифрлық сауаттылығын арттыруға арналған әдістемелік нұсқаулық*. Нұр-Сұлтан.

ОӘЖ 372.8

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ОҚЫТУДЫҢ АЛГОРИТМДІК ПРОЦЕСІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Олжабай С.Е., Ратова А.Е., Мыхтибек М.Қ.

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Матен Г.Ж.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматривается мы не замечаем, как мы используем алгоритмы в повседневной жизни. Заведите машину, варите-все это делается в определенном порядке. Каждый из нас ежедневно использует сотни различных алгоритмов. Например, правила сложения, вычитания, деления и умножения чисел; грамматические правила написания слов и предложений, а также различные инструкции и правила - все это алгоритмы. Из приведенных выше примеров следует, что алгоритмы и алгоритмизированные процессы неотделимы от нас и являются неотъемлемой частью нашей жизни.

Summary: This article will not notice how we use algorithms in everyday life. Start the machine, cook-all this is done in a certain order. Each of us uses hundreds of different algorithms every day. For example, the rules for adding, subtracting, dividing and multiplying numbers; grammatical rules for writing words and sentences, and various instructions and rules are all algorithms. From the above examples, it is considered that algorithms and algorithmized processes are inseparable from us and are an integral part of our life.

Күн сайын және сағат сайын кездесетін әртүрлі ережелердің ішінде белгілі бір қажетті нәтижелерге әкелетін бірқатар әрекеттерді қарастыратын ережелер ерекше рөл атқарады. Оларды көбінесе алгоритмдер деп атайды.

"Алгоритм" сөзі орта ғасырлардағы шығыстың көрнекті математигі Мұхаммед ибн Мұса Хорезмидің атынан шыққан. Ол өзінің бір жұмысында ондық санау жүйесін сипаттап, алғаш рет бүтін сандар мен қарапайым бөлшектері бар арифметикалық әрекеттер ережелерін тұжырымдады.

Әл-Хорезми өзі белгілеген ережелерді нақты тұжырымдау үшін көп жұмыс жасады. тоғызыншы ғасырда математикалық таңбалар қолданылған кезде (операция таңбалары, жақшалар, әріп атаулары және т.б.) мұны істеу қиын болды.) әлі әзірленбеген. Алайда, ол оқырмандарға нұсқамалардан жалтаруға немесе кез-келген әрекетті өткізіп жіберуге мүмкіндік бермейтін ауызша нұсқаманың нақты және қатаң стилін дамыта алды[1].

Аль-Хорезми кітаптарының латынша аудармасындағы ережелер "Алгоритмизм сөйлейді" деп басталады. Басқа латын аудармаларында автордың аты Адоритмус. Уақыт өте келе адамдар ережелердің авторы алгоритмизм (Algorithmus) екенін ұмытып кетті және бұл ережелер алгоритмдер деп аталды.

"Алгоритм" ұғымында "ақиқаттың" бірыңғай анықтамасы жоқ. Алгоритм ұғымының ғылыми анықтамасын Алонсо Черч 1930 жылы берген. Алгоритм процестің нақты сипаттамасын және ол орындайтын нұсқауларды білдіреді.

Щ. А. Беспалько берген басқа анықтамаға сәйкес, алгоритм белгілі бір санатқа жататын кез келген мәселені шешу үшін қажетті және жеткілікті интеллектуалды операциялардың реттілігін дәл және жалпы түсінікті сипаттау ретінде түсініледі.

А. А. Марковтың айтуы бойынша, математикалық қолданыста Алгоритмдер әдетте "бастапқы деректердің айнымалыларынан қажетті нәтижеге дейін есептеу процесінің нақты рецептін анықтау" деп түсініледі.

Н.Г.Орлова әдетте негізгі операциялардың реттілігін анықтайтын алгоритмді анықтайды. Қарапайымдылығының арқасында әркім бұл әрекеттерді нақты түсініп, орындай алады. Алгоритмдер-бұл әрекеттер туралы нұсқаулар (нұсқамалар) жүйесі, олардың қайсысы және қалай орындалуы керек.

Н.Р. Криницкийдің өз кітабында берген анықтамасы келесідей: алгоритм-бұл белгілі бір тілде жасалған ереже, ол қолайлы бастапқы деректерді қажетті нәтижеге өңдеу процесін анықтайды.

Алгоритм-бұл белгілі бір есептер жиынтығын шешу үшін қолданылатын операциялардың реттілігін анықтайтын және бес маңызды сипаттамаға ие шектеулі ережелер жиынтығы: дәлдік, сенімділік, кіріс, шығыс және тиімділік.

Алгоритм-бұл қатаң белгіленген ережелерге сәйкес орындалатын кез-келген есептеу жүйесі, ол белгілі бір қадамдардан кейін қойылған мәселені шешуге әкеледі.

Алгоритм-бұл әрекет ережесі, есептелген операциялардың реттілігі және қажетті нәтижені табу әдісі [2].

Алгоритм-бұл операциялық жүйенің дәйекті орындалуына арналған рецепттер жиынтығы. Қатаң түрде, бұл олардың дәйекті орындалуынан кейін жұмыстың шешілуіне әкеледі.

Үлкен кеңес энциклопедиясы "алгоритмдерді" бастапқы деректерден бастап алынған нәтижелердің мәнін толық анықтауға дейінгі арнайы процестерді анықтайтын дәл ұйым ретінде түсіндіреді.

Бұл белгілі бір мәселелерді шешу үшін әрекетті қолдану.

Алгоритм мақсатқа, тапсырманың бастапқы шарттарына, шешімге бейімделген қатысушылардың әрекеттерінің мағынасына байланысты:

* Механикалық алгоритм немесе анықтама басқаша қатаң (мысалы, қозғалтқыш алгоритмі және т.б.);

* Ықтималдық және есептерді шешу сияқты икемді алгоритмдер. Алгоритмдер, механизмдер, жиынтықтар, белгілі бір операциялар, алгоритм жасаған есептер күн тәртібі болып табылады;

* Ықтималдық (кездейсоқ) алгоритм проблемаларды әртүрлі тәсілдермен немесе проблемаға әкелетін формада шешуге арналған бағдарламаны ұсынады;

* Ақаулықтарды жою алгоритмі - бұл қосымшаның соңғы нәтижесін беретін алгоритм;

* Сызықтық алгоритм-командалар жиынтығы, содан кейін олар бірінен соң бірі беріледі;

* Аналитикалық алгоритм-бұл келесі әрекеттерді орындау нәтижесінде кем дегенде бір шартты қолдайтын алгоритм;

* Схемалық алгоритм-бір әрекетті бірнеше рет қайталауды көздейтін алгоритм (опцияларды алу және қайталаудың көптеген әдістерін қолдану схемалық алгоритмдерге дейін азаяды;

* Әмбебап алгоритм (процедура) - бұрын жасалған және алгоритмінде қолданылатын кейбір жағдайларда әртүрлі алгоритмдік деректер үшін бірдей кейінгі нұсқаулар болған кезде.

Ол "алгоритм" сөзінің қазіргі мағынасы "жоғары" сөзінің мағынасына ұқсас екенін атап өтті.

Бұл алгоритмнің маңызды ерекшеліктерінің тізімі:

- Сәйкессіздік;
- Алдын ала;
- Сенімділік (міндеттеме);
- Өнімділік;
- Жаппай сипат.

1. Сәйкессіздік алгоритмдегі қадамдар белгілі бір ретпен орындалуы керек. Бұл келесі қадамға арналған кез келген алгоритмде (соңғысын қоспағанда) бұл қадамды организмнің белгісіздігінің қасиеті ретінде көрсетуге болатынын білдіреді [3].

Алгоритмнің үзіліссіз құрылымы қараю алгоритмінде айқын көрінеді. мысалы, $34+23$ қосындысын табу алгоритмі келесі формула болып табылады:

- 1) Мен ондаған ондаған және бірліктердің астына ондаған жаздым.
- 2) Мен бірліктерді қостым: $4+3=7$.
- 3) Мен онды қостым: $3+2=5$, мен 5-ті санау астына жаздым.
- 4) Мен жауапты оқыдым: барлығы 57.

Алгоритмді анықтау бағдарламасының алдын-ала кезеңі әрқайсысы іс-әрекеттен тұруы керек, яғни тартылған әрекетті актер орындайды, ол оған бағытталған. сондықтан, мысалы, "X-теңдеуді шешу $9=17$ " жұмысын бір оқушы сенімді түрде орындайды.:

- 1) Теңдеуді оқыңыз;
- 2) Белгісіз элемент жасаңыз;
- 3) Белгісіздің мәнін табу ережелерін есте сақтаңыз.;
- 4) Белгісіз мәндерді табыңыз;
- 5) Тексеру жүргізіңіз;
- 6) Жауабын жазып алыңыз.

Жұмысты жеңіңіз немесе қате жауап алыңыз, өйткені ол кем дегенде бір әрекетті білмейді.

Мысалдан көріп отырғанымыздай, "әрекет" сөзі тек арифметикалық әрекетке ғана қатысты емес.

Сонымен қатар, алгоритмде жағдай қолайсыз, келесі операциядан кейін актерлерге түсініксіз болған кезде оларды келесі кезеңде жүргізу керек.

Мұның бәрі бастапқы қадамның активтері деп аталатын алгоритмнің қасиеттерін сипаттайды [4].

Алгоритмді тағайындаудың әрбір бағдарламасы қадамдардың шектеулі санынан тұруы керек және осы алгоритмнің әрбір қасиеті сенімділік қасиеті (немесе детерминант факторы) деп аталады.

Өндіріс. Бағдарламада белгілі бір нәтижелерге қол жеткізуге бағытталған алгоритм көрсетілген. нәтижелерді шектеулі қадамдар санымен алу алгоритмнің орындалу қасиеті болып табылады. Бұл мүмкіндік алгоритм әрқашан қандай да бір деңгейде барлық ақпарат көздерімен қажетті нәтижелерді алуға арналғандығында көрсетілген, алгоритм болмауы мүмкін.

Сапалық сипаттамалары. Алгоритмді көрсететін бағдарлама қарастырылып отырған типтегі кез келген мәселеге қолданылуы керек. Басқаша айтқанда, әрбір алгоритмнің дизайны тек біреуін шешуді ғана емес, сонымен қатар ұқсас есептердің шексіз класының кез келгенін шешуді де қамтиды.

Мысалы, бірінші дәрежелі сызықтық теңдеуді шешу үшін қолданылатын алгоритм $ah+b=0$ формасының барлық теңдеулерін шешу үшін қолданылады. Бұл алгоритмнің сапалық сипаттамаларының атрибуты [5].

Алгоритмдердің қайнар көздерінің бірі практика болып табылады, ол бізге екі негізгі мүмкіндікті ұсынады: бақылау және эксперимент (және олардың кез келген комбинациясы).

Бақылау объектісі кез келген тірі адам (әсіресе адам) болуы мүмкін, ол кез келген тапсырманы жеңе алады. Оның мінез-құлқын сипаттау және өзгеретін жағдайларға тәуелділігін талдау арқылы осы мәселелерді шешудің алгоритмдерін алуға болады. Осылайша алынған алгоритмдерді көбінесе модельдеу алгоритмдері деп атайды. Неғұрлым күрделі жағдайларда бақылау объектісі бірге әрекет ететін тіршілік иелерінің ұжымы болуы мүмкін.

Неғұрлым күрделі жағдайларда жансыз табиғатта, организмдерде немесе қоғамда болып жатқан кез-келген процесті бақылап, оған әртүрлі факторлардың

әсерін зерттеңіз; соңында, сіз осы процесті басқаратын алгоритмді ала аласыз (егер бар болса).

Алгоритмдерді кейде эксперименттер арқылы қажетті нәтижеге әкелетін әрекеттерді таңдау арқылы алуға болады. Олар әртүрлі топтарға бөлінбейді және шартты түрде практика ретінде жіктеледі.

Екінші дереккөз ретінде ғылыми теорияларды негізгі терминдер мен анықталған фактілерден ажырату керек, ал кейбір жағдайларда алгоритмдерді шығаруға болады [6].

Жаңа алгоритмнің үшінші көзі жинақталған алгоритмдер жиынтығы болуы мүмкін. Арнайы техниканың көмегімен қолданыстағы алгоритмдерден жаңа алгоритмдер алуға болады.

Сонымен, алгоритмдердің төртінші көзі әзірлеушілердің тапқырлығы болуы мүмкін. Бұл кілтті кодтау және кодсыздандыру алгоритмі осы көзден алынған.

Алгоритм қалай алынғанына қарамастан, бұл әділетті, яғни алгоритм қандай да бір мәселені шешу үшін жасалған болса, бұл мәселені шеше алатын барлық бастапқы деректер үшін алгоритм шешім алуға мүмкіндік беретініне сенімді болу керек және кез келген бастапқы деректер үшін қате нәтижелерді қамтамасыз етпейді. бұл алгоритмнің дәлдігі деп аталады.

Эмпирикалық алгоритмдердің дәлдігі көбінесе эксперименттік тексеруден өтеді. Егер қолдану қайталанса, олардың дәлдігіне белгілі бір сенімділік алуға болады, бірақ эксперименттің қайталанған растауы әлі толық сенімділікті шабыттандырған жоқ.

Бұл эксперимент расталып қана қоймайды, сонымен қатар эксперимент нәтижелеріне сәйкес келеді [7].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. М. Г. Грабар, Советов Б.Я., Яковлев С.А. Моделирование систем: Практикум. – М.: Высшая школа, 2016. – 224 с.
2. Мемлекет басшысы Қ.Тоқаевтың Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі– атты Қазақстан халқына жолдауы.- Нур-Султан.- 01.09. 2020ж.
3. Компьютерное моделирование пространственных форм. В среде 3D Studio MAX, Автор: Александрова В.В., Симонова И.В., Тарасова О.А., 2020 г.А, 2021 г.
4. Л.Н. Бахвалов «Компьютерное моделирование».
5. Аргинская И.И., Ивановская Е.И., Кормишина С.Н. Математика: Учебник для 3 класса: В 2 ч., Самара: Учебная литература, 2012 - ч.1 - 128 с., ч.2 - 144 с.
- К.К. Педагогическая психология. – Москва, 2013.-128с.
6. Бабаш, Баранова: Моделирование системы защиты информации. Практикум. А, 2023 г.
- Вихов Б..Н., Уго Римаи Роли научных понятий в развитии теоретического знания.- Материалы МНПК посв.85 летию Н.Д.Хмель.-Алматы.-2014.-28-34 б.
7. Төлеубекова Р.К. Білім берудегі музыкалық менеджмент: оқу құралы / Р.К.Төлеубекова, Е.Жұматаева. – Алматы: «ССК» баспасы, 2017. – 452 б.

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК КОМПЕТЕНЦИЯЛАРЫН ЖОҒАРЫ МЕКТЕП ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Олжабекова А.М., Ермаханбетқызы Х., Төленді Н.Ж.
Ғылыми жетекші: п.ғ.д., профессор Жолдасбеков А.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматривается проблема формирования исследовательских компетенций у будущих педагогов в условиях высшего образования. Обосновывается значимость исследовательской деятельности как ключевого фактора профессионального становления и развития педагогической рефлексии. Раскрываются сущность и структура исследовательских компетенций, включающих умения постановки научной проблемы, подбора методов, анализа и интерпретации результатов. Особое внимание уделяется педагогическим условиям, способствующим развитию исследовательских навыков: интеграции учебной и научной работы, применению проектных и практико-ориентированных заданий, использованию цифровых технологий. Представлены направления совершенствования образовательного процесса, обеспечивающие формирование у студентов готовности к научно-исследовательской деятельности и самостоятельному решению профессиональных задач.

Summary: The article examines the issue of developing research competencies of future teachers in the context of higher education. The significance of research activity as a key factor of professional development and the growth of pedagogical reflection is substantiated. The essence and structure of research competencies are revealed, including the skills of formulating a scientific problem, selecting methods, analyzing and interpreting results. Special attention is paid to the pedagogical conditions that contribute to the development of research skills: integration of learning and research work, the use of project-based and practice-oriented tasks, and the application of digital technologies. The article also presents directions for improving the educational process aimed at ensuring students' readiness for research activities and their ability to independently solve professional tasks.

Қазіргі қоғам болашақ педагогтарды кәсіби даярлауға жаңа талаптар қояды. Цифрландыру және білім беру жүйесіндегі жедел өзгерістер жағдайында тек білімді жеткізумен шектелмей, педагогикалық құбылыстарды өз бетінше зерттей алатын, инновациялық әдістемелерді әзірлеп, іске асыра алатын мамандарды даярлау қажеттілігі артып отыр. Осыған байланысты зерттеушілік құзыреттіліктерді қалыптастыру болашақ педагогтың кәсіби жетілуінің және бәсекеге қабілеттілігінің аса маңызды шартына айналады.

Ғылыми мәселе мынада: педагогикалық бағыттағы студенттердің зерттеушілік іс-әрекетіне қызығушылығының артуына қарамастан, зерттеушілік құзыреттіліктерді қалыптастыру үдерісі көбіне фрагментарлық сипатқа ие. Ғылыми-зерттеу жұмыстарының оқу процесімен жеткілікті деңгейде кіріктірілмеуі, тәжірибеге бағытталған тапсырмалардың шектеулілігі және студенттердің жобалық қызметке әлсіз тартылуы байқалады. Мұның бәрі болашақ педагогтардың кәсіби даярлығының тиімділігін төмендетеді.

Осы зерттеудің мақсаты – жоғары мектеп жағдайында педагогикалық мамандықтар студенттерінің зерттеушілік құзыреттіліктерін қалыптастыруға ықпал ететін педагогикалық жағдайларды талдау және негіздеу.

Аталған мақсатқа жету үшін мынадай міндеттер қойылды: педагогикалық білім беру контексінде «зерттеушілік құзыреттілік» ұғымының мәнін ашу; студенттерде оны қалыптастырудың қазіргі жағдайы мен мәселелерін талдау; зерттеушілік дағдыларды дамытуға ықпал ететін инновациялық тәсілдер мен педагогикалық жағдайларды қарастыру; болашақ педагогтарды кәсіби даярлау жүйесін жетілдірудің перспективаларын айқындау.

Болашақ педагогтардың зерттеушілік құзыреттіліктерін қалыптастыру мәселесі қазіргі педагогикалық ғылымда маңызды орын алады. Зерттеушілік іс-әрекет студенттердің кәсіби дербестігін, шығармашылық әлеуетін және сыни ойлауын дамытудың басты факторы ретінде қарастырылады. Ол дайын білімді меңгеруден оларды белсенді қайта түрлендіруге және практикалық Әлемдік және отандық әдебиеттерде зерттеушілік құзыреттілік тұлғаның интегративті сапасы ретінде түсіндіріледі, оған ғылыми мәселені көре білу және тұжырымдау, оны зерттеудің барабар әдістерін таңдау, алынған деректерді интерпретациялау және нәтижелерді ғылыми түрде ұсыну Зерттеушілердің пікірінше, студенттердің ғылыми және жобалық қызметке қатысуы педагогикалық рефлексияны, білім беру үдерістерін талдау қабілетін және практикалық міндеттердің оңтайлы шешімдерін іздеуді дамытуға ықпал етеді.

Шетелдік ғалымдардың еңбектерінде (J. Dewey, R. Barnett, D. Schön және т.б.) зерттеу дағдыларын қалыптастыру білім беру үдерісімен табиғи байланыста болуы және белсенді оқыту қағидаттарына негізделуі керектігі атап көрсетіледі. Ерекше назар практикалық-бағытталған тапсырмаларға, оқу жобаларына, проблемалық оқытуға, сондай-ақ студенттердің үлкен көлемдегі ақпаратпен жұмыс істеуіне және аналитикалық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік беретін цифрлық технологияларды қолдануға аударылады.

Ғылыми әдебиеттерді талдау көрсеткендей, бұл салада көптеген зерттеулер жүргізілгеніне қарамастан, болашақ педагогтардың зерттеушілік құзыреттіліктерін қалыптастырудағы жүйелік тәсіл мәселелері әлі де шешілмеген. Оқу мен зерттеу іс-әрекетінің кірігу жағдайлары, студенттердің ғылымға деген қызығушылығын ынталандыру механизмдері, сондай-ақ зерттеу дағдыларының қалыптасу деңгейін бағалау әдістері жеткілікті түрде зерттелмеген. Бұл мәселені қазіргі жоғары білім беру контексінде әрі қарай зерттеудің өзектілігін және қажеттілігін айқындайды.

Зерттеу әдістері мен материалдары

Қойылған мақсатқа жету үшін педагогикалық мамандықтар студенттерінің зерттеушілік құзыреттіліктерін қалыптастыру үдерісін жан-жақты зерттеуге мүмкіндік беретін әдістер кешені қолданылды. Зерттеуде мынадай әдістер пайдаланылды:

теориялық әдістер — психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді, нормативтік құжаттарды және білім беру стандарттарын талдау; педагогтарды даярлаудың отандық және шетелдік тәжірибесін салыстырмалы-салғастырмалы талдау;

эмпирикалық әдістер – студенттер мен оқытушыларға анкеталық сауалнама жүргізу және сұхбат алу арқылы олардың зерттеушілік дағдыларының деңгейін және ғылыми қызметке көзқарасын анықтау; оқу-зерттеу тапсырмаларын орындау барысына бақылау жүргізу;

сандық және сапалық талдау әдістері – анкеталық деректерді өңдеу, алынған нәтижелерді интерпретациялау, негізгі тенденциялар мен проблемаларды анықтау.

Зерттеудің эмпирикалық базасын педагогикалық бағытта білім алып жатқан бакалавриат студенттері құрады (2–4 курс). Зерттеуге шамамен 120 студент және ғылыми-зерттеу мен жобалық жұмысты үйлестіретін 15 оқытушы қатысты.

Зерттеу құралдарына студенттердің зерттеушілік дағдыларына қатысты өзін-өзі бағалау сұрақтары енгізілген анкеталар, аналитикалық және жобалық қабілеттер деңгейін анықтауға арналған тест тапсырмалары, сондай-ақ оқу-зерттеу тапсырмаларын орындау тиімділігін тіркеуге арналған бақылау карталары кірді.

Аталған әдістерді қолдану болашақ педагогтарды зерттеушілік іс-әрекетке даярлаудағы күшті және әлсіз жақтарды анықтауға, алынған нәтижелерді қазіргі жоғары білім берудің талаптарымен салыстыруға және білім беру процесін жетілдірудің ықтимал жолдарын белгілеуге мүмкіндік берді.

Жиналған деректерді талдау педагогикалық мамандықтар студенттерінің зерттеушілік құзыреттіліктерінің қалыптасу деңгейі жалпы алғанда орташа деңгейде екенін көрсетті. Респонденттердің көпшілігі (шамамен 68%) зерттеушілік іс-әрекетке қызығушылық танытып, оның болашақ кәсіби қызмет үшін маңыздылығын түсінетінін атап өтті, алайда студенттердің тек бір бөлігі ғана ғылыми жобаларды орындауға, конференцияларға қатысуға және жарияланымдар дайындауға белсенді түрде тартылған. Бұл зерттеушілік жұмыстың құндылығын түсіну мен оны іс жүзінде жүзеге асыру арасындағы алшақтықтың бар екенін көрсетеді.

Зерттеушілік құзыреттіліктің жекелеген компоненттерін бағалау барысында белгілі бір заңдылықтар анықталды. Көптеген студенттерде ақпаратты іздеу және талдау дағдылары жоғары деңгейде дамыған (шамамен 70%), бұл цифрлық ресурстар мен деректер базасын белсенді пайдаланумен түсіндіріледі. Сонымен қатар ғылыми мәселені тұжырымдау және гипотеза ұсыну қабілеті тек 35–40% респонденттерде қалыптасқан. Ең әлсіз компоненттерге зерттеу нәтижелерін интерпретациялау және оларды ғылыми тұрғыда рәсімдеу дағдылары жатады (шамамен 25% студент қана бұл тапсырманы жеткілікті деңгейде орындай алды).

Оқу курстары бойынша жүргізілген салыстырмалы талдау он динамиканы көрсетті: жоғарғы курстардағы студенттер (3–4 курс) зерттеушілік дағдыларды 2 курс студенттеріне қарағанда анағұрлым жоғары деңгейде меңгерген. Әсіресе ғылыми жұмысты құрылымдау, эмпирикалық зерттеу әдістерін қолдану және нәтижелерді баяндама немесе мақала түрінде ұсыну

қабілеттерінде айтарлықтай ілгерілеу байқалды. Дегенмен курстар арасындағы айырмашылықтар зерттеушілік құзыреттіліктің жоғары оқу орнында біркелкі дамымайтынын және жүйелі тәсілді қажет ететінін көрсетеді.

Алынған зерттеу нәтижелері педагогикалық мамандықтар студенттерінің зерттеушілік құзыреттіліктерінің қалыптасу деңгейіне қатысты бірқатар маңызды жалпылаулар жасауға мүмкіндік береді. Ұсынылған деректерге сәйкес, ең жоғары жетістіктер ақпаратты іздеу және талдау дағдыларында байқалады: студенттердің 45%-ы бұл қабілеттерді жоғары деңгейде меңгерген, бұл олардың цифрлық ресурстар мен ашық дерекқорларды белсенді қолдануымен байланысты.

Бұл көрсеткіш зерттеушілік қызмет үшін қажетті базалық аналитикалық дағдылардың қалыптасқанын дәлелдейді. Сонымен қатар басқа компоненттер бойынша айтарлықтай қиындықтар анықталды. Мәселен, тек 20% студент қана ғылыми мәселені тұжырымдап, гипотеза ұсыну қабілетін жоғары деңгейде көрсете алды, ал 60%-ында бұл көрсеткіш төмен деңгейде қалды. Ұқсас жағдай зерттеу әдістерін таңдауда да байқалады: студенттердің тек төрттен бірі ғана бұл дағдыға жоғары деңгейде ие болса, 45%-ында ол әлсіз дамыған.

Ерекше назар деректерді интерпретациялау және оларды ғылыми тұрғыда рәсімдеу нәтижелеріне аударылды. Барлық студенттердің ішінде тек 15%-ы интерпретация және нәтижелерді талдау қабілетін жоғары деңгейде көрсетті, ал 12%-ы зерттеу жұмыстарын дұрыс рәсімдеу және ұсыну дағдыларына ие болды.

Сонымен қатар студенттердің басым көпшілігінде (60 - 75%) бұл құзыреттіліктер төмен деңгейде қалып отыр, бұл олардың зерттеу қызметінің сапасын айтарлықтай төмендетеді.

Осылайша, зерттеу көрсеткендей, болашақ педагогтардың зерттеушілік құзыреттіліктерін қалыптастыру үдерісі жүйесіз сипатқа ие: студенттер жалпы алғанда ақпараттық ізденіспен жақсы айналысқанымен, ғылыми мәселені тұжырымдауда, әдістерді таңдауда және нәтижелерді ұсынуда елеулі қиындықтарға тап болады.

Педагогикалық бағыттағы студенттердің зерттеушілік құзыреттіліктерінің қалыптасу деңгейі орта есеппен алғанда толыққанды ғылыми және кәсіби қызмет үшін жеткіліксіз.

Ең жоғары дамыған дағдылар – ақпаратты іздеу және талдау, ал әлсіз тұстар аналитикалық-рефлексивтік қабілеттер мен ғылыми нәтижелерді рәсімдеумен байланысты.

Алынған нәтижелер жоғары мектеп жағдайында педагогикалық мамандықтар студенттерінің зерттеушілік құзыреттіліктерін қалыптастыру үдерісі фрагментарлық сипатқа ие екенін дәлелдеуге мүмкіндік береді.

Студенттердің оқу курстары бойынша алға жылжуына байланысты оң динамика байқалғанымен, ғылыми мәселені тұжырымдау, барабар әдістерді таңдау және нәтижелерді интерпретациялау қабілеттерінде елеулі олқылықтар анықталды. Бұл дәстүрлі оқу формаларының зерттеушілік дағдыларды толыққанды дамыту үшін жеткіліксіз екенін көрсетеді.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы оның нәтижелерін зерттеушілік құзыреттіліктерді дамытуға бағытталған білім беру бағдарламалары мен оқу курстарын жобалауда пайдалануға болатындығында. Атап айтқанда, оқу процесіне жобалық және тәжірибеге бағытталған тапсырмаларды белсендірек енгізу, студенттерді ғылыми үйірмелерге, зерттеу зертханаларына және студенттік конференцияларға тарту ұсынылады. Маңызды бағыттардың бірі – аналитикалық және жобалық дағдыларды дамытуға ықпал ететін цифрлық білім беру платформаларын пайдалану.

Жүргізілген зерттеу жоғары мектеп жағдайында болашақ педагогтарды кәсіби даярлауда зерттеушілік құзыреттіліктерді қалыптастырудың негізгі шарт екендігін растады. Оң динамика байқалғанымен, студенттердің ғылыми мәселені тұжырымдау, гипотеза ұсыну, барабар әдістерді таңдау және нәтижелерді сауатты ұсыну қабілеттерінде елеулі олқылықтар анықталды. Сонымен бірге зерттеудің белгілі бір шектеулері бар.

Біріншіден, респонденттердің таңдауы бір аймақтың педагогикалық бағыттағы студенттерімен шектелді, бұл нәтижелерді жалпылау мүмкіндігін төмендетеді.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы оның нәтижелерін білім беру бағдарламаларын жаңғыртуда және студенттердің зерттеушілік дағдыларын дамытуға бағытталған курстарды әзірлеуде қолдануға болатындығында. Әсіресе оқу процесіне жобалық және ғылыми қызметті кіріктіруге, цифрлық технологияларды қолдануға және студенттердің тәжірибеге бағытталған зерттеулерге белсенді қатысуына ерекше назар аудару ұсынылады.

Алдағы зерттеулердің келешегі оқу және зерттеу қызметін кіріктірудің үлгілерін әзірлеу мен сынақтан өткізуге, әртүрлі педагогикалық технологиялардың (жобалық, проблемалық және цифрлық оқыту) тиімділігін зерттеуге, сондай-ақ студенттердің зерттеушілік құзыреттіліктерінің қалыптасу деңгейін бағалау критерийлері мен көрсеткіштерін анықтауға байланысты.

Мұндай тәсіл болашақ педагогтарды табысты зерттеу жұмыстарын жүргізуге және білім берудің инновациялық әлеуетін дамытуға қабілетті етіп даярлаудың жүйелі стратегиясын құруға мүмкіндік береді.

Алдағы зерттеулерді оқу және ғылыми-зерттеу жұмысын кіріктіру үлгілерін жасауға, инновациялық педагогикалық технологияларды сынақтан өткізуге және зерттеушілік құзыреттіліктің қалыптасу деңгейін бағалау критерийлерін әзірлеуге шоғырландыру орынды. Бұл кәсіби және ғылыми тұрғыдан тұлғаның дамуына бағытталған мұғалімдерді даярлаудың анағұрлым тұтас жүйесін құруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Гилфорд Дж. Интеллекттің үш қыры // Ойлау психологиясы. – М.: Прогресс, 1988.
2. Торренс Э.П. Шығармашылық ойлаудың тестілері. – Минск: Беларусь мемлекеттік университеті, 1996. – 180 б.
3. Выготский Л.С. Балалық шақтағы қиял және шығармашылық. – М.: Педагогика, 1991. – 92б.
4. Рубинштейн С.Л. Жалпы психология негіздері. – СПб.: Питер, 2000. – 720 б.
5. Sternberg R.J., Lubart T.I. The Concept of Creativity: Prospects and Paradigms // Handbook of Creativity. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – P. 3–15.

РАЗВИТИЕ ПРОСТРАНСТВЕННЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫМИ НАРУШЕНИЯМИ

Омарова Н.Б., Орумбаева Н.И., Нацаренус М.Э.

Научный руководитель: PhD, ассоц. профессор Ешенкулова Д.Б.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Резюме: в статье раскрываются особенности развития пространственной ориентации детей младшего школьного возраста с проблемами умственного развития

Summary: the article reveals the features of the development of spatial orientation of children of primary school age with intellectual development problems

У обучающихся младшего школьного возраста с интеллектуальными нарушениями процесс формирования пространственных представлений протекает замедленно. Это связано с недостаточной восприимчивостью и слабой дифференцированностью ощущений и восприятий, что значительно осложняет развитие пространственных ориентировок.

Между тем именно сформированные пространственные представления являются важнейшей предпосылкой для овладения чтением, письмом, счётом, а также для освоения социальных навыков. Одной из актуальных задач современной школы остаётся повышение эффективности учебно-воспитательного процесса и преодоление школьной неуспеваемости. Для её решения необходимо совершенствование методов и форм организации обучения, а также поиск более продуктивных способов формирования знаний с учётом реальных возможностей детей и условий их образовательной деятельности.

Неуспеваемость, возникающая на начальных этапах обучения, становится серьёзным препятствием для полноценного развития ребёнка: не овладев базовыми умственными навыками и операциями, школьники испытывают всё большие трудности в усвоении учебного материала, что в дальнейшем приводит к выпадению из общего образовательного процесса.

Особое значение в обучении и социальной адаптации занимает развитие пространственных представлений у младших школьников. Способность ориентироваться в пространстве является необходимым условием гармоничного развития ребёнка. Пространственные представления выступают основой многих психических функций и тесно связаны с формированием двигательных навыков, восприятия, речи, письма, счёта, изобразительной деятельности и социальной компетентности.

Особые трудности в освоении пространства относятся к типичным проявлениям интеллектуальной недостаточности. Под влиянием совокупности органических, функциональных и социальных факторов процесс формирования пространственных представлений у детей с задержкой интеллектуального развития нарушается во всех ключевых направлениях: от овладения действиями восприятия и накопления практического опыта преобразования

пространства до его отражения в речи и продуктивных видах деятельности. Недостатки пространственной ориентации — как в предметной, так и в социальной среде — оказывают негативное влияние на познавательное и личностное развитие ребёнка, затрудняя его полноценную социальную адаптацию.

Исследования показывают, что уровень сформированности пространственных представлений напрямую влияет на овладение детьми с интеллектуальными нарушениями письмом, счётом, рисованием, ручным трудом и другими учебными дисциплинами.

Недоразвитие пространственных и временных представлений у умственно отсталых школьников приводит к выраженным трудностям в процессе обучения, трудовой деятельности и самообслуживания, что снижает результативность коррекционно-развивающего воздействия.

Освоение пространства представляет собой одну из наиболее проблемных сфер интеллектуального развития. Под влиянием комплекса органических, функциональных и социальных факторов у детей с нарушением интеллекта формирование пространственных представлений нарушается во всех ключевых направлениях: в овладении действиями восприятия, накоплении практического опыта преобразования пространства, его отражении в речи и продуктивных видах деятельности. Недостатки пространственной ориентировки, проявляющиеся как в предметной, так и в социальной сфере, негативно отражаются на когнитивном и личностном развитии ребёнка, существенно ограничивая его социальную адаптацию. Особенно выраженные нарушения пространственной ориентации наблюдаются в случаях недостаточного развития корковых зон, обеспечивающих согласованную работу зрительного, слухового, кинестетического и вестибулярного анализаторов.

Формирование пространственного восприятия связано с установлением временных связей между различными анализаторами. Однако у детей с интеллектуальными нарушениями особенности высшей нервной деятельности значительно затрудняют этот процесс. К числу характерных проявлений относятся снижение силы процессов возбуждения и торможения, нарушение их равновесия и подвижности.

Умственно отсталые дети демонстрируют задержку в формировании зрительно-двигательных связей, лежащих в основе фиксации взгляда и согласованных движений руки. Раннее органическое поражение центральной нервной системы обуславливает запаздывание развития основных локомоторных функций и двигательных умений.

Недостатки пространственной ориентировки проявляются и в практической деятельности учащихся — при ручном труде, в швейных и слесарных мастерских. Они выражаются в трудностях анализа пространственного расположения частей целого, нарушении пропорций и неправильном размещении элементов изделий.

Ранняя коррекция подобных нарушений позволяет достичь более высоких результатов в обеспечении всестороннего развития ребёнка и подготовке его к обучению в школе.

Учитывая сензитивный характер дошкольного возраста, можно предположить, что своевременная и целенаправленная коррекционная работа по формированию пространственной ориентировки у детей с интеллектуальными нарушениями способна предупредить многие затруднения в дальнейшей учебной деятельности.

Формирование пространственных представлений у учащихся с интеллектуальными нарушениями осуществляется в определённой логико-временной последовательности (по Н.Ф. Кузьминой-Сыромятниковой, В.В. Эк, М.Н. Перовой):

1. Освоение умений направлять движение руки вперёд, назад, вправо, влево, вверх, вниз и исследовать предметы, расположенные в данных направлениях.

2. Определение направления от себя к предмету и умение ответить на вопрос: где он находится (впереди, позади, справа, слева, сверху, снизу).

3. Передвижение к предметам с предварительным уточнением их местоположения.

4. Выполнение движения в заданном направлении.

5. Обобщение и закрепление ранее усвоенного материала.

6. Определение удалённости предметов от ученика (близко – далеко) и сравнение длины пути к ним.

7. Освоение понятий, связанных с расстоянием: большое – маленькое, рядом, около, здесь – там, высоко – низко и др.

8. Усвоение взаимного расположения двух предметов (на, в, внутри, за, над, под, рядом, около).

9. Определение пространственных отношений трёх предметов (между).

10. Ориентировка предметов, изображений и геометрических фигур на плоскости (справа, слева, выше, ниже, над, под).

11. Ориентировка на листе бумаги (середина, правый и левый, верхний и нижний угол).

12. Воспроизведение расположения предметов по памяти в соответствии с образцом (зрительный диктант).

13. Освоение отношений порядка следования (крайний слева или справа, первый, последний, перед, после, следующий за).

В процессе обучения применяются разнообразные дидактические материалы: предметы учебного и бытового назначения, игровые атрибуты (мячи, флажки, воздушные шары и др.), песочница и наборы фигурок из фанеры и картона для конструирования построек. Дополнительно используются специальные дидактические игры — лото, карты с планами для размещения предметов при составлении тематических макетов.

С учётом ведущей роли двигательного анализатора в организации пространственного анализа и синтеза особое значение придаётся развитию

связей на уровне первой сигнальной системы. В этой связи важнейшей задачей обучения становится обогащение двигательного опыта ребёнка, формирование умений произвольных движений и предметно-практической деятельности. На данной основе обеспечивается становление представлений о схеме тела, собственной позиции среди предметов и понимание изменчивости и относительности пространственных отношений.

Развитие пространственных представлений у младших школьников с интеллектуальными нарушениями является одной из важнейших задач коррекционно-развивающего обучения. Недостаточная сформированность пространственной ориентировки отрицательно влияет не только на успешность учебной деятельности, но и на трудовую подготовку, самообслуживание, социальную адаптацию ребёнка.

Целенаправленная работа по формированию пространственных представлений позволяет постепенно развивать у учащихся умения ориентироваться в собственных движениях, определять направление и расположение предметов, устанавливать пространственные отношения на плоскости и в окружающем мире. Особое значение приобретает использование разнообразных дидактических материалов и игровых упражнений, включающих двигательный компонент, что способствует обогащению практического опыта и формированию представлений о схеме тела и собственной позиции среди предметов.

Таким образом, систематическая коррекционно-развивающая работа, основанная на учёте психофизиологических особенностей детей с интеллектуальными нарушениями и опоре на двигательный опыт, обеспечивает более успешное становление пространственных представлений и создаёт предпосылки для повышения эффективности обучения и социальной адаптации школьников.

Список использованной литературы

1. Антонова Е.В., Томашевская О.А. Изучение эмоциональных нарушений у детей дошкольного возраста // Молодой ученый. – 2015. – №6.
2. Зеленкова И. В., Мазур Ю. Ю. «Особенности и педагогические условия развития эмоциональной сферы дошкольников с ЗПР» // Инновационная наука. 2019. №2.
 - а. Копытин А. И., Свистовская Е. Е.. - Арт-терапия детей и подростков /Москва : Когито-Центр, 2017. - 196 с.
 - б. Николаева, В.В. Использование средств арт-терапии в развитии эмоциональной сферы старших дошкольников /В.В. Николаева, А.Е. Байкенова // Актуальные проблемы современности: наука и общество. — 2015. — № 4

СТУДЕНТТЕРДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҒЫН НЫҒАЙТУ ЖОЛДАРЫ

Орақбай А.Д.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются пути укрепления психологического здоровья студентов в современном образовательном процессе. Особое внимание уделено комплексному подходу, включающему психологическую поддержку, активные методы обучения, физическую активность, социальную поддержку, развитие когнитивных навыков и релаксационные техники. Подчеркивается важность интеграции этих компонентов для повышения эмоциональной устойчивости, мотивации к обучению и социальной адаптации студентов. Результаты исследования показывают, что системная работа по укреплению психологического здоровья способствует не только академическим успехам, но и личностному развитию и подготовке к будущей профессиональной деятельности.

Summary: The article explores ways to strengthen students' psychological health in the modern educational process. Special attention is given to a comprehensive approach that includes psychological support, active learning methods, physical activity, social support, cognitive skill development, and relaxation techniques. The integration of these components is emphasized as essential for improving emotional stability, learning motivation, and social adaptation of students. The findings indicate that a systematic approach to enhancing psychological health contributes not only to academic success but also to personal development and professional readiness.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесі студенттердің тек кәсіби біліктілігін қалыптастырумен шектелмей, олардың психологиялық денсаулығын сақтау мен нығайтуға ерекше көңіл бөлуге мәжбүр. Студенттердің психологиялық жағдайы олардың оқу процесіндегі жетістігіне, жеке тұлғалық дамуына, әлеуметтік бейімделуіне және болашақ кәсіби қызметке тікелей әсер етеді. Психологиялық денсаулықты сақтау тек ауруларды алдын алу емес, сонымен қатар стресс жағдайларында тиімді әрекет ету, эмоциялық тұрақтылықты сақтау, әлеуметтік қарым-қатынас дағдыларын дамыту, кәсіби және жеке мақсаттарды жүзеге асыру қабілеттерін қалыптастыру болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда, студенттердің психологиялық денсаулығын нығайту мәселесі білім беру сапасын арттырудың маңызды компонентіне айналады [1].

Психологиялық денсаулық ұғымы көпқырлы сипатқа ие. Ол физикалық саулыққа тікелей байланысты болса да, ең алдымен когнитивтік, эмоционалдық және әлеуметтік компоненттерді қамтиды. Когнитивтік компонент студенттің ойлау қабілеті, ақпаратты қабылдау мен өңдеу, оқу материалдарын меңгеру деңгейімен байланысты. Эмоциялық компонент стресс жағдайларында эмоционалды тұрақтылықты сақтауды, жағымсыз эмоциялармен тиімді күресуді, позитивті көңіл-күйді қолдауды білдіреді. Әлеуметтік компонент студенттің әлеуметтік ортаға бейімделуі, өзара қарым-қатынас дағдылары, топ ішінде үйлесімділік пен қолдау жүйесін құру қабілетімен сипатталады. Осы үш компоненттің интеграциясы студенттің психологиялық тұрақтылығын қамтамасыз етеді және олардың оқу процессінде жетістікке жетуіне мүмкіндік береді.

Студенттердің психологиялық денсаулығын нығайту жолдары кешенді және жүйелі түрде қарастырылуы тиіс. Біріншіден, бұл оқу процесінде психологиялық қызметтің рөлі. Жоғары оқу орындарында психологтардың қызметі студенттердің эмоционалды күйін бақылаумен, психологиялық кеңестер берумен, стресс жағдайларын жеңуге бағытталған тренингтер ұйымдастырумен шектелмейді [2]. Психологтар сондай-ақ оқытушылар мен ата-аналармен тығыз жұмыс істеп, студенттердің психологиялық ахуалын тұрақтандыруға ықпал етеді. Психологиялық қолдау жүйесі студенттердің жеке қажеттіліктеріне бейімделген жағдайда ғана тиімді болады.

Екіншіден, психологиялық денсаулықты нығайтуда оқу процесінің өзіндік ерекшеліктері маңызды рөл атқарады. Белсенді оқу әдістері студенттердің когнитивтік және эмоциялық компоненттерін дамытуға мүмкіндік береді. Мысалы, интерактивті семинарлар, рөлдік ойындар, жобалық жұмыстар студенттердің ақпаратты талдау, шешім қабылдау және эмоцияларын басқару қабілетін жетілдіреді. Оқу материалдарының практикалық бағытта болуы студенттерге өз тәжірибесінде психологиялық дағдыларды қолдануға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, оқу кестесінің дұрыс құрылуы, оқу және демалыс режимінің балансты болуы, студенттердің қажымас энергия мен мотивациясын сақтауға ықпал етеді [3].

Үшіншіден, физикалық белсенділік пен спорттық іс-шаралардың психологиялық денсаулыққа әсері айқын көрінеді. Жаттығулар мен спорттық шаралар эндорфин деңгейін көтеріп, стресс пен күйзелісті төмендетуге көмектеседі, эмоционалды тұрақтылықты қамтамасыз етеді және студенттердің көңіл-күйін жақсартады. Дене белсенділігінің психологиялық денсаулыққа оң әсері ғылыми зерттеулермен дәлелденген. Сонымен қатар, студенттер арасында командалық спорт түрлерін ұйымдастыру әлеуметтік қарым-қатынасты нығайтады, топтық өзара қолдауды қалыптастырады және бір-біріне сенім арту қабілетін дамытады.

Төртіншіден, әлеуметтік қолдау жүйесі студенттердің психологиялық тұрақтылығын арттыруда шешуші рөл атқарады. Студенттердің отбасылық, достық және академиялық орталарында эмоционалды қолдаудың болуы стрессті жеңуге көмектеседі, өзіне сенімділікті арттырады және әлеуметтік бейімделу қабілетін дамытады. Университетте психологиялық клубтар, тәлімгерлік бағдарламалар, студенттік ұйымдар арқылы әлеуметтік қолдау құрылымы тиімді жұмыс істейді. Сонымен қатар, менторлық бағдарламалар жаңа студенттердің оқу процесіне бейімделуін жеңілдетеді, психологиялық қысымның деңгейін төмендетеді және тұлғалық дамуды қолдайды.

Бесіншіден, когнитивтік дағдыларды дамыту психологиялық денсаулықты нығайтуда маңызды орын алады. Студенттерге өзін-өзі реттеу, уақытты тиімді басқару, мақсат қою және оларды жүзеге асыру стратегиялары үйретілуі қажет. Когнитивтік дағдылардың дамуы студенттердің стресстік жағдайларда тиімді шешім қабылдауын, оқу мақсаттарына жетудегі табандылығын және эмоционалды тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Психологиялық зерттеулер көрсеткендей, өзін-өзі реттеу қабілеті жоғары

студенттер күйзелістік жағдайларда тез қалпына келеді және оқу нәтижелері тұрақты болады.

Алтыншысынан, медиация және релаксациялық әдістер психологиялық денсаулықты сақтау мен нығайтуда тиімді құрал болып табылады. Мысалы, йога, медитация, тыныс алу жаттығулары студенттердің стресс деңгейін төмендетіп, эмоционалды тепе-теңдікті қалыптастыруға ықпал етеді. Сонымен қатар, музыка терапиясы, арт-терапия және шығармашылық іс-шаралар студенттердің психологиялық жай-күйін жақсартады, шығармашылық қабілеттерін дамытады және мотивациясын арттырады. Бұл әдістер оқу процесінде эмоционалды кернеуді азайтып, психологиялық тұрақтылықты қамтамасыз етеді [4].

Жетіншіден, психологиялық сауаттылық пен ақпараттық мәдениетті дамыту студенттердің психологиялық денсаулығын нығайтуда маңызды рөл атқарады. Студенттер психологиялық стресс факторларын тануды, эмоционалды күйді бақылауды және психологиялық көмек іздеуді үйренуі қажет. Бұл мақсатта арнайы семинарлар, тренингтер, вебинарлар және ақпараттық ресурстар қолданылады. Психологиялық сауаттылық студенттерге өз эмоцияларын басқаруға, әлеуметтік қиындықтармен тиімді күресуге және жеке дамуды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Сегізіншіден, университеттің психологиялық инфрақұрылымы маңызды болып табылады. Жеке кабинеттер, психологпен онлайн байланыс, кеңес беру орталықтары студенттердің психологиялық қолдау алу мүмкіндігін арттырады. Сондай-ақ, университеттің оқу процесіне психологиялық компонентті интеграциялау – пәндерде психологиялық аспектілерді қарастыру, стрессті басқару стратегияларын үйрету және психологиялық дағдыларды практикада қолдану – психологиялық денсаулықты нығайтуға тікелей ықпал етеді.

Қорытындылай келе, студенттердің психологиялық денсаулығын нығайту кешенді және көпқырлы тәсілді талап етеді. Психологиялық қызмет, белсенді оқу әдістері, физикалық белсенділік, әлеуметтік қолдау, когнитивтік дағдылар, релаксациялық әдістер, психологиялық сауаттылық пен университеттік инфрақұрылым бір-бірімен тығыз байланысып, студенттердің эмоционалды тұрақтылығы, оқу мотивациясы және әлеуметтік бейімделуін қамтамасыз етеді. Бұл тәсіл студенттердің тек академиялық жетістіктерін арттырып қана қоймай, олардың жеке тұлғалық дамуы мен кәсіби қызметке дайын болуына ықпал етеді. Психологиялық денсаулықты нығайтуға бағытталған кешенді стратегия қазіргі білім беру жүйесінде сапалы білім беру мен студенттердің өмірлік табысты болашағын қамтамасыз етудің маңызды шарты болып табылады.

Осылайша, студенттердің психологиялық денсаулығын нығайту жолдары – бұл кешенді психологиялық, педагогикалық, әлеуметтік және физиологиялық тәсілдерді біріктіретін жүйелік процесс. Университеттерде осы бағыттағы жұмыстарды тұрақты түрде жүргізу студенттердің жалпы психологиялық жағдайын жақсартып, олардың кәсіби және жеке өмірінде табысқа жетуін қамтамасыз етеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Бабанский С.В. Психология профессиональной деятельности: учебное пособие / С.В. Бабанский. – М.: Академия, 2018. – 312 с.
2. Журавлева Л.И. Педагогическая психология: теория и практика / Л.И. Журавлева. – Алматы: КазПедУ, 2020. – 256 с.
3. Иванова Т.П. Психологическое здоровье студентов: теория и практика / Т.П. Иванова. – Санкт-Петербург: Питер, 2019. – 224 с.
4. Федорова Е.П. Современные методы психокоррекции и релаксации в образовательной среде / Е.П. Федорова. – Ростов н/Д: Феникс, 2020. – 240 с.

ОӘЖ 373.3:37.015.3

БІРІНШІ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ ДЕРБЕСТІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Орақбай А.Ж., Умирзақ С.П., Умирова Л.К.

Ғылыми жетекші: п.ғ.д., доцент Арымбаева К.М.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются особенности формирования учебной самостоятельности у учащихся первого класса. Раскрываются психологические и педагогические условия, способствующие развитию познавательной активности, самоконтроля и ответственности младших школьников. Анализируются эффективные методы и приёмы, направленные на формирование учебной мотивации и развитие навыков самостоятельной работы. Сделан вывод о том, что формирование учебной самостоятельности является важным условием успешной адаптации первоклассников к школьной среде и основой их дальнейшего успешного обучения.

Summary: The article examines the features of developing learning autonomy among first-grade students. The psychological and pedagogical conditions that promote cognitive activity, self-control, and responsibility in young learners are revealed. Effective methods and techniques aimed at fostering learning motivation and developing independent learning skills are analyzed. It is concluded that the formation of learning autonomy is an essential condition for the successful adaptation of first graders to the school environment and serves as the foundation for their future academic success.

Бастауыш сынып оқушыларының оқу дербестігі оқуды оқыту әдістемесіндегі ең маңызды мәселе болып табылады, өйткені бала бұқаралық ақпарат құралдарының ықпалын ерте сезіне бастайды, соның салдарынан ол кітапқа азырақ жүгінеді. Мектепке келген бала ертегілерді, әңгімелерді, өлеңдерді жақсы көреді, бірақ бірте-бірте оның көркем әдебиетті оқуға деген қызығушылығы төмендейді. Бұл құбылыс негізінен мектепте оқуды оқытудың қалыптасуына байланысты [1].

Сайып келгенде, барлық бастауыш сынып оқушылары оқу техникасын меңгереді, барлығы ұсынылған мәтінді ерекшеліксіз оқи алады, ал балалар кітаптарын талқылаусыз оқымайды. Қазіргі уақытта сөйлеу әрекетіне және адамның сөйлеу мәдениетіне қойылатын талаптар бірнеше есе өсті. Қазіргі қоғамның талаптары тақырыптың өзектілігін анықтайды.

Оқу дербестігін қалыптастыру мәселесімен ғалымдар О.Ю.Богданова, О.В.Джежелев, А.П.Коваль, М.В.Качурин, П.И.Леонова, Н.И.Лифинцева, Е.И.Мороз, Т.Г.Рамзаева, Н.Н.Светловская және т.б.

Бастауыш сынып оқушыларының өз бетінше оқуға деген тұрақты қызығушылығын, оқуға деген рухани қажеттілігін қалыптастыруға болады, егер сіз өз бетінше оқу дағдысын қалыптастырудың логикасын білсеңіз және заманауи әдістемелердің жетістіктеріне және тәжірибелік мұғалімдердің тәжірибесіне сүйенсеңіз [2].

Барлық балаларды мектеп жасында, ең бастысы, одан кейінгі өмірде саналы түрде, өз бетінше, таңдамалы түрде кітап оқуға үйрету, осылайша олар өз білімін үздіксіз толықтырып отыруды қалайды және біледі. жетіспейтін білімді алу, ғылыми және саяси ақпараттардың жылдам ағынын бағдарлау үшін ең аз күш жұмсау - кез келген қызметте табысқа жетудің кілті. Интернеттің, теледидардың, радионың таралуы жағдайында қазіргі оқырман кітап оқуға деген қызығушылығын жоғалтпауы керек, керісінше, өмір мен қоршаған орта туралы білім арқылы балалардың бойында оқу дербестігін дамыту, сонымен қатар ойлау дербестігін дамыту қажет. . Бірақ психологтардың пайымдауынша, оқушының үлгеріміне 200-ден астам фактор әсер етеді, әрине, олардың барлығын есепке алу мүмкін емес, бірақ 200-ден 40-ты алып тастасақ та, бірінші фактор әлі де еркін оқу қабілеті болып табылады. Сондықтан оқу шын мәнінде ең маңызды ілім болып табылады [3].

Оқу мен кітаптың адам тәрбиесі мен дамуындағы тәрбие құралы ретіндегі маңызы баршаға мәлім. Белгілі ойшылдар, ғалымдар, қоғам қайраткерлері, педагогтар кітапқа ойшыл және ақыл-ойы дамыған тұлғаның білім бұлағы ретінде маңызды орын берген. Оқу нәтижелі болуы үшін оқушыларды кітапты пайдалана білуге үйрету маңызды. Сөздің кең мағынасында оқи білу "... өлі әріптен тірі мағына шығару" дегенді білдіреді, - дейді ұлы ұстаз К.Д.Ушинский. - Оқу әлі ештеңені білдірмейді; нені оқу және оқылғанды қалай түсіну - ең бастысы". Саналы тұлға қалыптастыру - бастауыш сынып алдында тұрған күрделі міндет. XX ғасырдың 70-жылдарында бастауыш сынып оқушыларында тұлғаның ең маңызды қасиетін қалыптастырудың ғылыми негізделген тұжырымдамасы пайда болды, ол "оқу дербестігі" деп аталды. Н.Н.Светловская оқырманның дербестігін, ең алдымен, оқырманға жетіспейтін тәжірибе үшін кітап әлеміне әдеттегідей жүгінуге және осы дүниеден ең аз уақыт пен күш жұмсай отырып, қажетті тәжірибені табуға және оған қол жетімді ең жоғары деңгейде "иемденуге" мүмкіндік беретін жеке қасиет ретінде қарастырады [4].

Соңғы онжылдықта оқу үдерісін және оның бастауыш сыныптағы даму ерекшеліктерін зерттеуге арналған көптеген еңбектер жарық көрді. Мысалы, бастауыш сынып оқушыларының оқу іскерлігін автоматтандыруда И.Т.Федоренко бірінші кезекте оқушылардың жедел жады мен зейінін дамыту қажеттілігін алға тартса, В.Н.Зайцев - арнайы жаттығулар жүйесі және олардың бірнеше рет қайталануы, А.М.Кушнир - ақпараттық-құндылық тәсілі, М.И.Оморокова - оқу дағдысының әр түрлі қасиеттерін дамыту ерекшеліктерін

ескере отырып. Сонымен, соңғы уақытқа дейін оқырманның қалыптасу заңдылықтары ашылып, тұжырымдалып, сынақтан өткенге дейін оқуды ғылым ретінде оқытудың әдістемесі болған емес және болуы да мүмкін емес еді.

"Кітаптарды білу қашанда және, әрине, толыққанды негіз, сенімді кепілдік және оқу дербестігінің объективті көрсеткіші болып табылады". Кітаптарды білу заңы бойынша, егер оқушы кітапты білетін болса, онда оның міндетті түрде оқу дербестігі болады. Керісінше, егер оқушы оқу дербестігін ашса, онда ол қол жетімді оқу шеңберіндегі кітаптарды міндетті түрде біледі.

Н.Н.Светловскаяның анықтамасы бойынша оқу мәдениетін белсенді түрде қалыптастыру заңы оқуды оқытудың ұйымдастырушылық-әдістемелік саласының тиімділік деңгейін анықтайтын тұрақты байланыстарды көрсетеді. вербалды және белсенділік құралдарының әртүрлі арақатынасы. "Кепілді түрде оқу мәдениетінің негіздері кітаппен және кітаптар арасында тікелей мақсатты іс-әрекет арқылы ғана қалыптасады". Бірақ бұл заңнан "Светловскаяның айтуы бойынша" оқу сабақтарында балалармен кітапты материалдық объект ретінде зерттеу қажет деген қорытынды шықпайды. Кітап және кітаптар әлемі балаларға, оқушыларға көзге көрінбейтін әңгімелесуші бар объектілер ретінде оқуға ұсынылуы керек, олармен балалар "қарым-қатынас жасауды" үйренеді [5].

Оқытудың оқуға құлықсыздығын тудыру заңы бала-оқырманды қалыптастырады. "Оқуға құлықсыздық - бұл бастауыш сынып оқушыларын жеке оқу дағдыларын бір мезгілде ынталандыру мен оқу дербестігін қалыптастырмай оқытудың объективті салдары". Сыныптан тыс оқу сабақтарының жүйесін дамыту үшін бастауыш сынып оқушыларының оқу дербестігін қалыптастыру кезеңдерін бөліп көрсету өте маңызды.

Оқушыларды оқыту кезеңдері - бұл балалардың оқу тәжірибесі жинақталған сайын меңгеретін кезеңдері, т.б. олар арналған кітаптар шеңберін меңгере отырып, кітапқа деген қызығушылығын, оларда бағдарлай білуін, оларға жақындауға деген құштарлығы мен әдеттерін қалыптастырады [6].

Оқу дербестігін қалыптастыру кезеңдері балалардың жас ерекшеліктеріне байланысты емес, олардың оқуға деген жалпы дайындық деңгейіне, атап айтқанда сауаттылықты меңгеру деңгейіне, оқу техникасына, тыңдау, қабылдау және қайта құру қабілеттеріне байланысты. оқылған шығарма өз қиялында, балалардың өздеріне арналған кітаптарды білуіне байланысты. Дайындық кезеңінде оқытудың негізгі мақсаты - балалардың кітапқа деген құштарлығын ояту және қолдау, оларды парактау, "таныстарын" тану; балаларды қолжетімді оқу ортасымен таныстыру. Осы мақсатқа жету үшін аптасына бір рет 20-25 минут ішінде балалар кітабымен сабақ өткізіледі. Бұл кезеңдегі жетекші тәрбиелік міндет - балаларға кітап мазмұны мен оның сыртқы белгілері арасындағы байланысты көрсету.

Бастапқы кезеңде басты мақсат - кітап оқуға үйрету мақсатына айналады. Негізгі тәрбиелік міндеттер алға қойылады: балаларды кітаптар тобында бағдарлауға, кітаптар тобы мен оқудың мүмкін болатын мақсаты арасында

байланыс орнатуға үйрету, сонымен қатар мазмұнын өз бетінше болжауға және кітап оқуға үйрету [7].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Рысбекова А. «Танымдық қабілетті арттыру шрттары », «Қазақстан мектебі» журналы №7-2019ж, 38-39 беттер.
- 2.Ильясов С. «Танымдық белсенділікті дамыту - өзекті мәселе», «Қазақстан мектебі» журналы №2-2019 ж, 66-67 беттер.
3. Жаңа мазмұнды білім беру ісін жүзеге асырудағы біліктілікті арттыру жүйеснің рөлі Б. А. Әлмұхамбетов // Білім беру мекемесі басшыларының анықтамалығы //Справочник образовательного учреждения. - 2018-№1. - С. 23-28
4. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012 - 2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары,- Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы, 2012.
- 5.Тұрғынбаева Б.А. Мұғалімдердің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту Алматы – 2019, 208б.
- 6.ҚР Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Астана. 2020.
7. О.А.Анреев.Техника быстрого чтения.Ростов-на-Дону, 2015г

ОӘЖ 373.3

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ СӘТТІ ӘЛЕУМЕТТЕНУІНІҢ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ИНТЕЛЛЕКТ

Ордабек Ж.К., Қалдархан А.Т., Кенжебек А.Н.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Елганова М.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматривается эмоциональный интеллект как ключевой фактор успешной социализации подростков в условиях современной цифровой и глобализированной среды. Показано, что высокий уровень развития эмоционального интеллекта способствует формированию устойчивых межличностных связей, развитию эмпатии, саморегуляции и конструктивных коммуникативных навыков. Особое внимание уделяется роли образовательных и культурно-досуговых практик в становлении эмоциональной компетентности подростков. На основе анализа отечественных и зарубежных исследований раскрывается значимость эмоционального интеллекта для личностного роста, адаптации в социуме и профилактики девиантного поведения. Теоретическая и практическая значимость исследования заключается в возможности применения результатов при организации воспитательной и педагогической работы с подростками.

Summary: The article examines emotional intelligence as a key factor in the successful socialization of adolescents in the context of the modern digitalized and globalized environment. It is shown that a high level of emotional intelligence contributes to the formation of stable interpersonal relationships, the development of empathy, self-regulation, and constructive communication skills. Special attention is given to the role of educational and cultural-leisure practices in shaping adolescents' emotional competence. Based on the analysis of domestic and international studies, the significance of emotional intelligence for personal growth, social adaptation, and the prevention of deviant behavior is revealed. The theoretical and practical value

of the study lies in the possibility of applying its results in organizing educational and pedagogical work with adolescents.

Қазіргі қоғамды әлеуметтік, мәдени және технологиялық өзгерістердің жылдам қарқыны сипаттайды, бұл жасөспірімдердің әлеуметтену үдерісіне айтарлықтай ықпал етеді. Жасөспірімдік кезең – тұлға қалыптасуының ең күрделі әрі жауапты сатыларының бірі. Дәл осы шақта құндылықтық бағдарлар, тұлғааралық қарым-қатынастар жүйесі және әлеуметтік дағдылардың орнығуы жүзеге асады.

Осы жағдайда жасөспірімнің қоғамға сәтті бейімделуінің маңызды факторы ретінде эмоционалдық интеллект дамуы көрінеді. Ол жеке адамның өз эмоцияларын да, өзгенің эмоцияларын да түсіну, оларды басқару және қарым-қатынаста тиімді қолдану қабілетін қамтамасыз етеді.

Зерттеудің өзектілігі жасөспірімдердегі эмоционалдық құзыреттіліктің төмен деңгейі жиі жағдайда коммуникациядағы қиындықтарға, жоғары алаңдаушылыққа, қақтығыстарға және девианттық мінез-құлыққа алып келетіндігімен түсіндіріледі. Ал, керісінше, эмоционалдық интеллекттің жоғары деңгейі эмпатияны, толеранттылықты, ынтымақтастық пен өзін-өзі реттеу дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Бұл олардың әлеуметтік интеграциясын едәуір жеңілдетеді. Сондықтан эмоционалдық интеллектті дамыту мәселесі ғылыми тұрғыдан да, практикалық-педагогикалық қызмет тұрғысынан да ерекше маңызға ие.

Зерттеудің ғылыми проблемасы – қазіргі заманғы сын-қатерлер, соның ішінде цифрландыру, бос уақытты өткізудің өзгерген формалары мен мәдениетаралық өзара әрекеттестік жағдайында эмоционалдық интеллекттің жасөспірімдердің сәтті әлеуметтенуіне ықпалы мәселелерінің жеткілікті деңгейде зерттелмегендігі болып табылады.

Мақаланың мақсаты – жасөспірімдердің әлеуметтену үдерісіндегі эмоционалдық интеллекттің рөлін айқындау және оны қалыптастыруға ықпал ететін педагогикалық жағдайларды анықтау.

Бұл мақсатқа жету үшін мақалада мынадай міндеттер қойылады:

«эмоционалдық интеллект» ұғымының теориялық негіздері мен құрылымын талдау; қазіргі қоғамдағы жасөспірімдердің әлеуметтену ерекшеліктерін қарастыру; эмоционалдық интеллект даму деңгейі мен әлеуметтенудің табыстылығы арасындағы өзара байланысты анықтау; жасөспірімдердің эмоционалдық құзыреттілігін қалыптастыруға бағытталған педагогикалық және мәдени-тынығу тәжірибелерін зерттеу; зерттеу нәтижелерін білім беру және тәрбиелік тәжірибеде пайдалану бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Әдебиеттерге шолу және теориялық негіздер

Эмоционалдық интеллектке байланысты мәселелер соңғы онжылдықтарда психология, педагогика және социология ғылымдарында елеулі орын алып келеді. «Эмоционалдық интеллект» терминін алғаш рет П. Сэловей мен Дж. Майер (1990) енгізіп, оны адамның өз эмоцияларын және

өзгенің эмоцияларын бақылау, ажырату және алынған ақпаратты ойлау мен мінез-құлықты реттеу үшін пайдалану қабілеті ретінде анықтады.

Д. Гоулман (1995) бұл ұғымды кеңейтіп, оны көшбасшылықта, тұлғааралық өзара әрекеттестікте және жеке табыстылықта қолданудың практикалық маңызын атап өтті. Кейінірек Р. Бар-Он мен Х. Вайсбах эмоционалдық интеллектті бейімделу мен мінез-құлық тиімділігін қамтамасыз ететін эмоционалдық және әлеуметтік құзыреттер жиынтығы ретінде сипаттайтын үлгі ұсынды.

Отандық психологияда эмоциялар мен олардың реттелуін зерттеуге Л.С. Выготский, С.Л. Рубинштейн, Б.Г. Ананьев айтарлықтай үлес қосты. Олар тұлғаның қалыптасуында эмоционалды-ерік саласының маңыздылығын атап көрсетті. Жасөспірімдердің әлеуметтенуі – қоғамдық қатынастар жүйесіне бейімделудің күрделі үдерісі ретінде Э.Эриксон, А.В.Мудрик, И.С.Кон еңбектерінде қарастырылған. Бұл ғалымдар тұлғалық сәйкестік пен құндылықтық бағдарлардың қалыптасуында жасөспірімдік кезеңнің ерекше маңызына назар Зерттеулер көрсеткендей, дәл осы кезеңде өзін-өзі реттеу, эмпатия және құрдастарымен өзара әрекеттесу сияқты негізгі дағдылар қалыптасады.

Алайда зерттеулердің жеткілікті кең ауқымына қарамастан, бірқатар шешілмеген мәселелер сақталып отыр. Атап айтқанда, қоғамның цифрлық трансформациясы мен бос уақытты өткізудің жаңа формалары, соның ішінде виртуалды коммуникациялар жағдайында эмоционалдық интеллекттің жасөспірімдердің әлеуметтенуіне ықпал ету ерекшеліктері жеткілікті деңгейде зерттелмеген.

Сондай-ақ эмоционалдық интеллектті дамыту әдістерін білім беру және мәдени-тынығу үдерістеріне енгізу бойынша практикалық ұсыныстар шектеулі күйінде қалып отыр. Осылайша, бұл зерттеу қолданыстағы олқылықтардың орнын толтыра отырып, эмоционалдық интеллектті тек психологиялық категория ретінде ғана емес, сонымен қатар қазіргі жағдайда жасөспірімдердің сәтті әлеуметтенуін қамтамасыз ететін әлеуметтік-педагогикалық ресурс ретінде қарастырады.

Зерттеу әдістері мен материалдары

Бұл зерттеуде жасөспірімдердің әлеуметтену үдерісіне эмоционалдық интеллекттің ықпалын жан-жақты зерделеуге мүмкіндік беретін әдістер кешені қолданылды.

Теориялық әдістер – философиялық, психологиялық және педагогикалық әдебиеттерді талдау және синтездеу; жасөспірімдердің әлеуметтенуі мен эмоционалдық интеллект мәселесі бойынша отандық және шетелдік тәсілдерді салыстырмалы талдау; теориялық қағидаларды жүйелеу.

Эмпирикалық әдістер:

- жасөспірімдердің эмоционалдық хабардарлық деңгейін және тұлғааралық қатынас ерекшеліктерін анықтау мақсатында анкеталау мен сауалнама жүргізу;

- эмоционалдық интеллект даму деңгейін диагностикалау үшін тестілеу (Н. Холл әдістемесі, EQ Бар-Он сауалнамасы, М.А. Манойлованың эмоционалдық интеллект тесті);
- жасөспірімдердің оқу және сыныптан тыс әрекеттердегі қарым-қатынасын бақылау;
- педагогикалық эксперимент (констатациялық және қалыптастырушы кезеңдері), ол эмоционалдық интеллектті дамытуға бағытталған арнайы әзірленген іс-шаралардың тиімділігін тексеруге арналды.

Деректерді сандық және сапалық өңдеу әдістері – тестілеу мен сауалнама нәтижелерін математикалық-статистикалық өңдеу (Стьюдент критеріі, корреляциялық талдау қолдану арқылы), сондай-ақ алынған деректерді педагогикалық практика контекстінде түсіндіру.

Зерттеу базасы. Зерттеудің эмпирикалық бөлігі Шымкент қаласындағы (Түркістан облысы) Спатаев атындағы №7 орта мектепте жүргізілді. Зерттеуге 13–15 жас аралығындағы 80 жасөспірім қатысты. Олардан бақылау және эксперименттік топтар құрылды.

Зерттеу құралдары. Эмоционалдық интеллект деңгейін диагностикалау үшін Н. Холлдың тесті, Р. Бар-Онның EQ сауалнамасы және М.А. Манойлованың әдістемесі қолданылды. Жасөспірімдердің әлеуметтенуін зерттеу үшін автор құрастырған сауалнамалар және Дж. Мореноның социометриялық әдістемесі пайдаланылды. Жасөспірімдердің коммуникативтік мінез-құлық ерекшеліктерін тіркеу үшін бақылау карталары жасалды. Эмоционалдық құзыреттілік пен коммуникативтік дағдыларды дамытуға бағытталған тәрбиелік және мәдени-тынығу іс-шаралары бағдарламасы енгізілді.

Кешенді тәсілді қолдану алынған деректердің сенімділігі мен объективтілігін қамтамасыз етіп қана қоймай, сонымен бірге эмоционалдық интеллект деңгейі мен жасөспірімдердің сәтті әлеуметтенуі арасындағы өзара байланысты анықтауға мүмкіндік берді.

Жүргізілген зерттеу эмоционалдық интеллект даму деңгейі мен жасөспірімдердің әлеуметтену табыстылығы арасындағы өзара байланысты анықтауға мүмкіндік берді. Мәліметтерді талдау көрсеткендей, эмоционалдық интеллект деңгейі жоғары жасөспірімдер тұлғааралық қарым-қатынаста жақсырақ нәтижелерге қол жеткізіп, жоғары стресске төзімділікті және эмпатияның айқын деңгейін көрсетті.

1. Бастапқы диагностика. Констатациялық кезең нәтижесінде төмендегідей мәліметтер алынды: жасөспірімдердің 42%-ында эмоционалдық интеллекттің төмен деңгейі, 38%-ында орташа деңгей, ал небәрі 20%-ында жоғары деңгей тіркелді.

2. Қалыптастырушы эксперимент. Эмоционалдық құзыреттілікті дамытуға бағытталған мәдени-тынығу бағдарламасын іске асырғаннан кейін эксперименттік топта оң динамика байқалды.

Кесте 1. Жасөспірімдердің эмоционалдық интеллект деңгейінің динамикасы (пайызбен)			
Топ	Төмен деңгей	Орташа деңгей	Жоғары деңгей

Бақылау (дейін)	23%	37%	
Бақылау (кейін)	38%	39%	23%
Эксперименттік (дейін)	44%	36%	20%
Эксперименттік (кейін)	18%	42%	40%

3. Айқындалған үрдістер. Эксперименттік топта төмен деңгейдегі жасөспірімдердің үлесі айтарлықтай азайды (44%-дан 18%-ға дейін), ал жоғары деңгейдегілердің үлесі 20%-дан 40%-ға дейін өсті. Бақылау тобында айтарлықтай өзгерістер байқалмады.

Бақылау және социометриялық талдау эксперименттік топ ішінде қарым-қатынас сапасының жақсарғанын, сенім деңгейі мен топтың бірлігінің артқанын көрсетті.

Осылайша, жүргізілген зерттеу арнайы ұйымдастырылған оқу-тәрбиелік және мәдени-тынығу бағдарламалары арқылы эмоционалдық интеллектті дамыту жасөспірімдердің сәтті әлеуметтенуіне ықпал ететіндігін дәлелдейді. Талқылау және қорытындылар

Алынған нәтижелер эмоционалдық интеллекттің жасөспірімдердің әлеуметтену үдерісіндегі басты рөлін растайды. Эмоцияларды түсіну және реттеу дағдылары дамыған жасөспірімдер әлеуметтік бейімделудің жоғары деңгейін көрсетеді: олар тұлғааралық байланыстарды жеңіл орнатып, эмпатия танытып, қақтығыстарды конструктивті шешуге және топта тиімді әрекеттесуге қабілетті.

Эксперимент нәтижелері Д. Гоулман (1995), П. Сэловей және Дж. Майер (1990) еңбектеріндегі теориялық қағидалармен сәйкес келеді, онда эмоционалдық интеллекттің тұлғалық және әлеуметтік даму үшін маңызы атап өтілген.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы – әзірленген және апробацияланған мәдени-тынығу формаларын білім беру ұйымдарында, жасөспірімдер клубтарында және қосымша білім беру орталықтарында қолдануға болады. Бұл тек эмоционалдық интеллекттің дамуына ғана емес, сонымен қатар девианттық мінез-құлықтың алдын алуға және жасөспірімдердің психологиялық әл-ауқатын арттыруға ықпал етеді.

Зерттеудің шектеулері – таңдама көлемінің салыстырмалы түрде шағын болуы және зерттеу базасының (Шымкент қаласындағы бір мектеп) шектелуі нәтижелерді бүкіл жасөспірімдер популяциясына толықтай таратуға мүмкіндік бермейді. Сондай-ақ зерттеу белгілі бір уақыт аясында жүргізілгендіктен, ұзақ мерзімді әсерлерді бақылау мүмкін болмады.

Болашақ зерттеулердің бағыттары: алынған нәтижелердің тұрақтылығын анықтау үшін лонгитюдтік зерттеулер жүргізу; таңдама көлемін әртүрлі аймақтар мен әлеуметтік топтардан келген жасөспірімдерді қамту арқылы кеңейту; цифрлық білім беру ортасында эмоционалдық интеллектті дамытуға арналған арнайы бағдарламаларды әзірлеу және сынақтан өткізу; табысты

әлеуметтенудің қосымша факторларын анықтауға бағытталған педагогика, психология және социология тоғысындағы пәнаралық зерттеулер жүргізу.

Эмоционалдық интеллект – жасөспірімдердің сәтті әлеуметтенуінің маңызды факторы.

Эмоционалдық құзыреттілікті дамыту коммуникативтік дағдылардың, эмпатияның және өзін-өзі реттеу қабілеттерінің қалыптасуына ықпал етіп, тұлғааралық қатынастарға оң әсер етеді.

Оқу-тәрбиелік және мәдени-тынығу қызметі эмоционалдық интеллектті дамытудың тиімді құралы болып табылады.

Зерттеу нәтижелерін практикада іске асыру мектептер мен жасөспірімдер орталықтарындағы тәрбие жұмысының сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Сэловей П., Майер Дж. Эмоционалды интеллект // *Imagination, Cognition and Personality*. – 1990. – № 9(3). – Б. 185–211.
2. Goleman D. *Emotional Intelligence*. – New York: Bantam Books, 1995. – 352 p.
3. Bar-On R. *The Emotional Quotient Inventory (EQ-i): Technical Manual*. – Toronto: Multi-Health Systems, 1997. – 88 p.
4. Люсин Д.В. Эмоционалды интеллект қабілеттердің көптүрлілігі ретінде: модель және өлшеу әдістемесі // *Психология мәселелері*. – 2004. – № 3. – Б. 141–150.
5. Холл Н. Эмоционалды интеллект: диагностика және даму. – М.: Питер, 2003. – 192 б.
6. Выготский Л.С. Балалық шақтағы қиял және шығармашылық. – М.: Педагогика, 1991. – 92 б.

ОӘЖ 373.1.02:372.8

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ПЕН НЕЙРОЖЕЛІЛЕРДІ ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Оржай А.А., Сартбаева М.Б.

Ғылыми жетекшісі: Қасымбаева Г.Н.

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы

Резюме: В данной статье рассматриваются особенности и возможности использования искусственного интеллекта и нейросетей (нейронных сетей) в процессе обучения. В статье анализируются способы применения нейросетей и их соответствие педагогическим целям. Кроме того, описываются подходы к развитию логического мышления, аналитических навыков и алгоритмической культуры учащихся посредством эффективного использования нейросетей в процессе обучения.

Summary: this article discusses the features and possibilities of using artificial intelligence and neural networks (neural networks) in the learning process. The article analyzes the ways in which neuronets are used and their compliance with pedagogical goals. In addition, approaches to the development of logical thinking, analytical skills and algorithmic culture of students through the effective use of neural networks in the learning process are described.

Білім беру жүйесінде жасанды интеллекті мен нейрожелілерді қолдану бүгінгі цифрландыру заманының талабы екендігі даусыз. Мұндай

технологиялар оқыту мазмұнын цифрландыруға, оқушылардың жеке қабілеттеріне қарай тапсырмаларды бейімдеуге, олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға және кері байланыс жасауға жағдай жасайды.

Нейрожелі — бұл адам миының биологиялық құрылымынан шабыттанып жасалған, көптеген өзара байланысқан жасанды нейрондардан тұратын ақпараттық-есептеу жүйесі. Оның негізгі мақсаты — мәліметтер арасындағы күрделі тәуелділіктерді анықтау, үлгілерді тану және алынған тәжірибелер негізінде жаңа шешімдер қабылдау [1, 28 б.].

Нейрожелілерді қолдану оқытудың мазмұнын жаңғыртып, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады. Бұл технологиялар тек оқу материалын меңгеруді жеңілдетіп қана қоймай, оқушылардың логикалық, шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін дамытады [2, 8 б.].

Нейрожелілерді қолдану арқылы келесі педагогикалық және дидактикалық мақсаттарға жетуге болады:

1. Жекелей оқыту. Жасанды интеллект жүйесі оқушының жауаптарына сүйеніп, оның білім деңгейін анықтап, соған сай тапсырмаларды ұсынады. Бұл әдіс оқушылардың өз қарқынымен білім алуына мүмкіндік береді.

2. Шығармашылық қабілетті дамыту. Нейрожелілер шығармашылық тапсырмаларды орындауда шексіз мүмкіндік ұсынады. Оқушылар жасанды интеллект арқылы жобалар жасап, өз идеясын визуалды түрде жүзеге асыра алады. Мысалы, DALL·E немесе Leonardo.ai арқылы жасанды суреттер жасау — оқушылардың креативті ойлауын дамытудың тиімді жолы [2, 11 б.].

3. Оқушылардың цифрлық мәдениетін қалыптастыру. Жасанды интеллект құралдарын саналы және этикалық тұрғыда пайдалану — қазіргі заман оқушысы үшін маңызды құзыреттілік [2, 17 б.]. Нейрожелілермен жұмыс істеу барысында оқушылар деректердің қауіпсіздігі, сенімді ақпаратты таңдау және әділеттілік ұғымдарын түсіне бастайды. Мұндай тәжірибе оқушылардың ақпараттық және цифрлық мәдениетін арттырып, ЖИ құралдарын тиімді әрі жауапты қолдануға тәрбиелейді [3, 115 б.].

4. Сабақтың интерактивтілігін және мотивациясын арттыру. Нейрожелілерді пайдалану сабақтың құрылымын жандандырып, оқушыларды белсенді әрекетке ынталандырады. Нейрожелілер оқушылардың жұмысын автоматты түрде тексеріп, нақты және жедел кері байланыс береді. Сонымен бірге логикалық қателерді талдап, оны түзету жолдарын автоматты түрде ұсынуы мүмкін. Бұл оқушыларды өз қателігін талдауға және шешім қабылдауға үйретеді.

Осылайша, нейрожелілерді оқыту үдерісінде қолдану — тек жаңа технологияны пайдалану ғана емес, оқушылардың танымдық белсенділігін, зерттеушілік дағдыларын және сыни ойлау қабілеттерін дамытатын заманауи педагогикалық құрал болып табылады.

Төменде ЖИ және нейрожелілерді қолданып, тапсырмаларды орындау мысалдары мен оқушылардың жетістіктері 1-кестеде келтірілді.

Кесте 1- ЖИ және нейрожелілерді қолдану мысалдары

№	Тапсырма	Қолданылатын нейрожелі	Оқушы күзіреттіліктері
1.	ЖИ арқылы сурет салу (мәтіннен сурет жасау)	DALL·E, Leonardo.ai, Bing Image Creator	Оқушылар графика, визуалды ақпарат және мәліметті түрлендіру ұғымдарын тәжірибе жүзінде түсінеді; эстетикалық және шығармашылық қабілеттері дамиды.
2.	Мәтінді автоматты қысқарту және мазмұндау	ChatGPT, Gemini	Оқушылар үлкен мәтінді қысқа әрі мағыналы етіп мазмұндайды, негізгі идеяны бөліп көрсетуді үйренеді; ақпараттық сауаттылық және мәтіндік деректермен жұмыс істеу дағдылары артады.
3.	Бейнені немесе дыбысты тану тәжірибесі	Teachable Machine, RunwayML	Оқушылар нейрожелі арқылы бейне немесе дыбыстық сигналдарды өңдеуді үйренеді, соның нәтижесінде деректерді жіктеу, тану және болжау үдерістерін тәжірибеде көреді.
4.	ЖИ арқылы интерактивті презентация жасау	Canva Magic Write, Gamma App, Tome AI	Оқушылар шығармашылық бағыттағы жобаларды өздігінен жоспарлап, мазмұнын жасау кезінде жасанды интеллект құралдарын тиімді қолданады.
5.	Жобалау жұмысы: “ЖИ және заманауи қоғам”	ChatGPT, Perplexity AI	Оқушылар топтық зерттеу жүргізеді, ЖИ қолдану салаларын бағалайды және өз көзқарасын ғылыми дәлелдермен қорғайды; цифрлық этика түсінігі қалыптасады.

Бұл тапсырмалар оқушылардың тек ақпараттық сауаттылығын ғана емес, сонымен қатар шығармашылық, логикалық және зерттеушілік қабілеттерін дамытады.

Сонымен, нейрожелілерді қолдану – заманауи білім беру жүйесінің болашағы зор бағыты болып табылады. Жасанды интеллект пен нейрожелілерді оқу үдерісіне енгізу оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, олардың шығармашылық және алгоритмдік ойлау қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Оқыту барысында ЖИ-ні пайдалану арқылы мұғалімдер сабақтың мазмұнын түрлендіріп, оқушыларды ақпараттық қоғамның жаңа талаптарына бейімдей алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Платов А.В. Гаврилина Ю.И. Искусственный интеллект и образование. — Москва: Просвещение, 2022.
2. Николенко С., Кадури А., Архангельская Е. “Терең оқыту: нейрондық желілер әлеміне ену» -2018.
3. Ортина Н.А. О подходах к использованию нейронных сетей в качестве объекта и средства обучения в начальной и основной школе. – Москва 2025.

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨШБАСШЫЛЫҚТЫҢ МЕКТЕПТЕГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КЛИМАТҚА ӘСЕРІҮ ЗЕРТТЕУ

Орумбаева Д.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматривается влияние педагогического лидерства на психологический климат в школе. Проанализированы основные подходы к педагогическому лидерству, его психологические и организационные функции, а также влияние на эмоциональное состояние и взаимодействие школьного коллектива. Особое внимание уделено развитию лидерских качеств у педагогов и формированию положительного климата, способствующего повышению профессиональной мотивации и учебной успешности учащихся.

Summary: The article examines the impact of pedagogical leadership on the psychological climate in schools. The main approaches to pedagogical leadership, its psychological and organizational functions, and its influence on the emotional state and interaction within the school community are analyzed. Special attention is given to the development of teachers' leadership qualities and the formation of a positive climate that enhances professional motivation and students' academic success.

Қазіргі білім беру жүйесінің дамуы мен жаңғыруы жағдайында педагогикалық көшбасшылық ұғымы ерекше маңызға ие бола бастады. ХХІ ғасыр мұғалімі тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар өзгерістерді басқарушы, оқушылар мен әріптестердің әлеуетін ашуға бағыт беруші көшбасшы ретінде қарастырылады. Педагогикалық көшбасшылықтың тиімді жүзеге асуы мектептегі әлеуметтік-психологиялық климатқа тікелей әсер етеді. Себебі көшбасшы педагог оқу-тәрбие процесінің қатысушылары арасында сенім, ынтымақтастық, қолдау және өзара құрмет атмосферасын қалыптастырады. Осы тұрғыдан алғанда, педагогикалық көшбасшылық пен мектептегі психологиялық климат арасындағы өзара байланыс мәселесін зерттеу қазіргі педагогика мен психология ғылымдарының өзекті бағыттарының бірі болып табылады.

Психологиялық климат ұжым ішіндегі тұлғааралық қатынастардың сапасын, эмоциялық ахуал мен қарым-қатынас мәдениетін сипаттайтын маңызды психологиялық категория болып табылады. Мектептегі психологиялық климат тек педагогтар арасындағы өзара әрекетке ғана емес, сонымен қатар оқушылар мен мұғалімдер арасындағы, мектеп әкімшілігі мен ата-аналар арасындағы қатынастарға да әсер етеді. Оң психологиялық климат оқу процесінің тиімділігін арттырып, оқушылардың эмоционалды дамуы мен оқу мотивациясын күшейтеді. Ал теріс климат керісінше, қақтығыстардың, күйзелістің және кәсіби қажудың артуына әкеледі. Сондықтан мектептегі жағымды психологиялық климатты қалыптастыруда педагогикалық көшбасшының рөлі айрықша [1].

Педагогикалық көшбасшылық ұғымының мазмұнына келсек, ол мұғалімнің кәсіби құзыреттілігімен, тұлғалық қасиеттерімен және ұжымдағы

ықпал ету қабілетімен тікелей байланысты. Көшбасшы педагог тек пәндік білімін жетілдіріп қана қоймай, сонымен қатар әріптестеріне үлгі бола алатын, оқу процесін ұйымдастыруда инновациялық тәсілдерді қолдана білетін, өз ұжымын ортақ мақсаттарға жұмылдыра алатын тұлға. Көшбасшылықтың негізгі белгілеріне жауапкершілік, сенім тудыру қабілеті, қарым-қатынастағы ашықтық, стратегиялық ойлау және эмоционалды тұрақтылық жатады. Мұндай қасиеттер педагогтың ұжымдағы беделін арттырып, мектептің психологиялық ахуалына оң әсер етеді.

Психологиялық тұрғыдан алғанда, көшбасшылық пен климат арасындағы байланыс ұжым ішіндегі эмоциялық үйлесім мен әлеуметтік қолдаудың деңгейімен сипатталады. Көшбасшының мінез-құлқы, қарым-қатынас стилі, эмоцияларды басқару қабілеті ұжым мүшелерінің психологиялық жайлылығына әсер етеді. Мысалы, демократиялық көшбасшылық стилі ұжымдағы сенімді арттырып, ынтымақтастыққа жағдай жасайды. Ал авторитарлық стиль керісінше, үрей мен шиеленіс тудырып, психологиялық климатты нашарлатуы мүмкін. Демек, көшбасшылықтың сипаты мен бағыты мектеп ұжымының эмоционалды ортасына тікелей ықпал етеді [2].

Зерттеулер көрсеткендей, педагогикалық көшбасшылар бар мектептерде ұжымдық ынтымақтастық деңгейі жоғары, педагогтардың кәсіби қанағаттануы артқан және оқушылардың оқу үлгерімі мен эмоционалды саулығы жақсырақ болады. Себебі көшбасшы педагог әріптестерін ынталандырып, кәсіби қолдау көрсету арқылы мектептің рухани және мәдени ортасын қалыптастырады. Мұндай мектептерде психологиялық климаттың негізгі белгілері – сенім, қолдау, әділдік және ашық коммуникация – айқын көрінеді.

Мектептегі психологиялық климаттың қалыптасуында директор мен әкімшілік ұжымының да көшбасшылық рөлі маңызды. Басшының педагогтарға деген қарым-қатынасы, шешім қабылдау үдерісіндегі әділдігі мен ашықтығы, шығармашылық бастамаларды қолдауы ұжымның эмоционалды тұрақтылығына әсер етеді. Егер мектеп басшысы педагогикалық көшбасшылық мәдениетін дамыта білсе, бұл бүкіл ұжымның ішкі үйлесімділігін күшейтіп, жұмыс өнімділігін арттырады. Көшбасшылықтың мұндай формасы «ортақ көшбасшылық» (distributed leadership) деп аталады және қазіргі білім берудегі тиімді басқару моделі ретінде мойындалып отыр [3].

Көшбасшы педагогтың мінез-құлық моделін қарастырғанда, эмоционалды интеллект ұғымына ерекше назар аудару қажет. Эмоционалды интеллект – бұл өз эмоцияларын түсіну және басқару, сондай-ақ басқалардың эмоционалды жағдайын сезіну және оған сәйкес әрекет ету қабілеті. Эмоционалды интеллекті жоғары педагогтар ұжымдағы шиеленісті төмендетіп, қиын жағдайларда қолдау көрсете алады. Мұндай қасиеттер мектептегі психологиялық климатты тұрақтандырады, себебі әріптестер мен оқушылар өздерін бағаланған және құрметтелген сезінеді.

Сонымен қатар, педагогикалық көшбасшылықтың мектептің жалпы мәдениетіне әсері де зор. Көшбасшы педагог кәсіби даму мен үздіксіз білім алудың үлгісін көрсетеді. Ол әріптестерін жаңа әдістерді қолдануға, кәсіби

жетілуге ынталандырады. Нәтижесінде мектептің ішкі мәдениеті ашықтыққа, бірлескен жұмыс пен өзара қолдауға негізделеді. Мұндай ортада психологиялық климаттың оң көрсеткіштері байқалады: өзара сенім, эмоционалды қауіпсіздік және шығармашылық бастамаларға қолдау.

Оқушылармен жұмыс істеуде де педагогикалық көшбасшының әсері ерекше. Көшбасшы мұғалім тек академиялық білім берумен шектелмей, оқушылардың тұлғалық дамуына, құндылық бағдарларын қалыптастыруға ықпал етеді. Ол оқушылардың өзін-өзі бағалауына, сыныптағы қарым-қатынас мәдениетіне және эмоционалды жағдайына әсер етеді. Психологиялық тұрғыдан алғанда, көшбасшы педагогтың ашық және эмпатиялық мінез-құлқы оқушылар арасында өзара құрмет пен сенім атмосферасын қалыптастырады. Мұндай жағдайда деструктивті мінез-құлық, конфликт және эмоционалды күйзеліс деңгейі төмендейді [4].

Педагогикалық көшбасшылықтың мектептегі психологиялық климатқа әсерін тәжірибелік тұрғыдан зерттеу нәтижелері де осы теориялық тұжырымдарды растайды. Мысалы, ұжым ішінде көшбасшылық сапалары жоғары педагогтардың болуы ұжым мүшелерінің эмоционалды қанағаттануын арттырған, өзара сенім мен кәсіби ынтымақтастық деңгейін күшейткен. Ал көшбасшылықтың жетіспеушілігі байқалған мектептерде мұғалімдер арасындағы бәсекелестік, эмоционалды кернеу және кәсіби күйзеліс жиі кездескен. Бұл деректер педагогикалық көшбасшылықтың психологиялық климаттың негізгі реттеушісі екенін айқын көрсетеді.

Мектеп психологтарының тәжірибесі де осы көзқарасты қолдайды. Көшбасшы педагогтармен бірлесе жұмыс істеген жағдайда мектеп ұжымындағы психологиялық ахуал айтарлықтай жақсарады, себебі мұғалімдер өздерін бағаланған, қолдау тапқан және тыңдалған сезінеді. Психолог пен көшбасшы педагог бірлесе отырып, эмоциялық қолдау көрсету, ұжымдық тренингтер мен коммуникациялық жаттығулар ұйымдастыру арқылы мектептің жалпы атмосферасын жақсартады.

Педагогикалық көшбасшылықты дамыту жолдары бірнеше бағыттан тұрады. Біріншіден, жоғары оқу орындарында болашақ мұғалімдердің көшбасшылық құзыреттерін қалыптастыру қажет. Бұл үшін оқыту процесіне топтық жобалар, ұжымдық шешім қабылдау тренингтері, коммуникативтік дағдыларды дамыту бағдарламалары енгізілуі тиіс. Екіншіден, қызметтегі педагогтар үшін кәсіби даму курстары мен семинарлар ұйымдастыру маңызды. Көшбасшылық дағдыларды жетілдіру мұғалімдерге ұжымда тиімді қарым-қатынас орнатуға, оқушылармен сенімді байланыс орнатуға және мектептегі психологиялық климатты жақсартуға мүмкіндік береді.

Үшіншіден, педагогикалық көшбасшылықты бағалау мен қолдау жүйесін дамыту қажет. Мектеп әкімшілігі мұғалімдердің бастамаларын қолдап, олардың шығармашылық және ұйымдастырушылық қабілеттерін мойындауы тиіс. Бұл мұғалімдердің өзін-өзі бағалауын арттырып қана қоймай, кәсіби ынтасын күшейтеді. Төртіншіден, ұжымда көшбасшылықтың әртүрлі деңгейлерін (ресми

және бейресми) үйлестіре отырып, бірлескен шешім қабылдау мәдениетін қалыптастыру керек.

Қорытындылай келе, педагогикалық көшбасшылық мектептегі психологиялық климаттың сапасына тікелей әсер ететін маңызды психологиялық және ұйымдастырушылық фактор болып табылады. Көшбасшы мұғалім ұжымдағы сенім мен ынтымақтастықты нығайтады, эмоциялық тұрақтылық пен ашық коммуникация мәдениетін дамытады, оқушылардың тұлғалық және академиялық жетістіктеріне оң ықпал етеді. Сондықтан педагогикалық көшбасшылықты дамыту білім беру жүйесін жаңғыртудың, мектеп мәдениетін жетілдірудің және психологиялық тұрғыдан қолайлы орта қалыптастырудың басты тетігі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Громова Л. П. Педагогическое лидерство и управление школой: теория и практика. – Москва: Просвещение, 2018. – 256 с.
2. Иванова Н. В. Психологический климат в образовательном учреждении. – Санкт-Петербург: Питер, 2019. – 198 с.
3. Кузнецов А. Ю. Эмоциональный интеллект и профессиональное лидерство учителя. – Екатеринбург: УрФУ, 2020. – 220 с.
4. Leithwood K., Sun J. Leadership Effects on Student Learning. – New York: Springer, 2012. – 312 p.

ОӘЖ 159.922.7:372

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЭМОЦИОНАЛЬДЫ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН ЗЕРТТЕУ

Орынбай Б.С., Мырзабек Ш.Д., Бахытқызы Е.
Ғылыми жетекші: п.ғ.к., қауым. профессор Омарова Г.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются психологические особенности эмоциональной устойчивости младших школьников. Раскрывается содержание понятия «эмоциональная устойчивость» как интегративного качества личности, влияющего на успешность обучения, межличностное взаимодействие и адаптацию ребёнка в школьной среде. Анализируются факторы, способствующие и препятствующие формированию эмоциональной стабильности: семейное воспитание, школьная атмосфера, индивидуально-личностные особенности. Предложены методы психолого-педагогической диагностики и практические рекомендации по поддержке эмоционального благополучия учащихся

Summary: The article examines the psychological aspects of emotional stability in primary school students. The concept of “emotional stability” is defined as an integrative personal quality that affects academic success, interpersonal relationships, and adaptation within the school environment. The paper analyzes key factors that promote or hinder the development of emotional stability, including family upbringing, school climate, and individual characteristics. Methods of psychological and pedagogical diagnostics are outlined, along with practical recommendations for supporting students’ emotional well-being.

Бастауыш сынып оқушыларының эмоциональды тұрақтылығын зерттеу – бұл психологиялық зерттеу саласындағы маңызды тақырып. Эмоциональды тұрақтылық баланың жеке тұлғалық дамуына, әлеуметтік ортаның ықпалына және мектеп өміріндегі әртүрлі жағдайларға байланысты қалыптасады. Эмоциональды тұрақтылықты зерттеу мектепке дейінгі және бастауыш сынып оқушыларының психологиялық денсаулығын бағалауға, олардың эмоционалдық реакцияларына және стресстік жағдайларға қалай жауап беретініне қатысты маңызды ақпарат береді. Зерттеу барысында бірнеше аспектілерді қарастыруға болады [1].

1. Эмоциональды тұрақтылықтың анықтамасы мен маңызы: Эмоциональды тұрақтылық – бұл адамның қиындықтарға, стресске, жағымсыз жағдайларға қатысты өзін-өзі басқару және оңтайлы жауап беру қабілеті. Бұл қасиет баланың мектепте жақсы нәтижелерге жетуіне, сондай-ақ әлеуметтік қарым-қатынас орнатуына көмектеседі.

2. Эмоциональды тұрақтылықтың факторлары: Баланың эмоциялық тұрақтылығына отбасылық жағдайы, мектептегі ахуал, достық қатынастар және оқушының тұлғалық ерекшеліктері әсер етеді. Бұл факторларды зерттеу нәтижесінде баланың эмоционалдық дамуындағы негізгі қиындықтар анықталады.

3. Зерттеу әдістері: Эмоциональды тұрақтылықты зерттеуде әртүрлі әдістер қолдануға болады, мысалы:

Анкеталар мен сауалнамалар: Бұл әдістер оқушылардың өз эмоцияларына деген қарым-қатынасын және қиындықтарға қалай жауап беретінін анықтауға көмектеседі.

Психологиялық тесттер: Баланың стресс жағдайында немесе күнделікті өмірде эмоциялық жағдайын бағалау үшін қолданылады.

Мектепке дейінгі және мектептік бақылау: Оқушының әлеуметтік қарым-қатынасын, сабаққа қатысуын, психологиялық жағдайын бақылау

4. Зерттеу нәтижелері: Эмоциональды тұрақтылығы жоғары балалар стресс жағдайларына жақсы бейімделеді, өз эмоцияларымен дұрыс жұмыс істей алады. Ал эмоциональды тұрақтылығы төмен балалар көбінесе күйзелістерге, депрессияға, мазасыздыққа ұшырайды. Бұл зерттеу мектеп мұғалімдеріне, психологтарға және ата-аналарға балалардың эмоциональды дамуындағы қиындықтарды ертерек анықтап, қажетті көмек көрсетуге мүмкіндік береді.

Бастауыш сынып оқушыларының эмоциональды тұрақтылығын зерттеу тұрғысынан соңғы онжылдықта бірқатар өзгерістер мен дамулар байқалуы мүмкін. Осы уақыт аралығында келесі негізгі аспектілерде өзгерістер орын алған:

1. Психологиялық зерттеулердің дамуы: Психология мен педагогика саласында эмоциональды тұрақтылықты зерттеуде әлі де классикалық әдістер, сауалнамалар мен тесттер кеңінен қолданылды. Эмоциональды тұрақтылық көбіне баланың жеке тұлғалық қасиеттері мен оның сыртқы ортаға (отбасына, мектепке) бейімделуімен байланысты қарастырылды: Эмоциональды тұрақтылықты зерттеу үшін жаңа технологиялар мен әдістер қолданылып

жатыр. Жасанды интеллект, нейробиология және нейропсихология саласындағы зерттеулер балалардың эмоциональды жағдайларын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Мысалы, балалардың эмоцияларын анықтау үшін арнайы қосымшалар мен құрылғылар (мысалы, физиологиялық көрсеткіштерді бақылайтын құрылғылар) қолданылуы мүмкін [2].

2. Әлеуметтік және мәдени өзгерістер: Әлеуметтік желілер мен цифрлық технологиялардың әсері әлі толық таралмаған болатын. Балалардың эмоциональды жағдайы негізінен мектепте және отбасындағы қарым-қатынастарға байланысты бағаланатын еді. Цифрлық әлем мен әлеуметтік желілердің рөлі айтарлықтай артты. Балалар интернет пен әлеуметтік медианы белсенді пайдаланады, бұл олардың эмоциялық тұрақтылығына әсер етуі мүмкін. Интернеттегі қарым-қатынас, кибербуллинг және виртуалды әлемдегі стресс баланың психоэмоционалдық жағдайына тікелей әсер етеді. Мектептерде психологиялық қолдау қызметтері мен эмоциональды сауаттылықты арттыруға бағытталған бағдарламалар көбірек орын алуда.

3. Білім беру мен психологиялық қолдау: Бастауыш сынып оқушыларының эмоциональды тұрақтылығына көбірек назар аудару басталған еді, бірақ мектептерде психологиялық қызметтің дамуы әлдеқайда баяу болды. Балалардың эмоциялық жағдайын түсіну мен оларды қолдау көбінесе мұғалімдер мен ата-аналарға артылған болатын. Мектептерде психологтардың рөлі артып, эмоциялық тұрақтылыққа қатысты арнайы бағдарламалар енгізілуде. Балалардың эмоциональды дағдыларын дамытуға бағытталған арнайы курстар мен тренингтер, сондай-ақ әлеуметтік және эмоционалды оқыту (SEL) бағдарламалары кеңінен таралуда. Сонымен қатар, мектептерде балалардың эмоционалдық тұрақтылығын бағалау және оған көмек көрсету үшін жаңа әдістер енгізілуде [3].

4. Қоғамдық түсінік және психологиялық сауаттылық: Эмоциональды тұрақтылық туралы қоғамдық түсінік әлі де дамуда еді. Көптеген адамдар баланың эмоциялық жағдайын негізінен мінез-құлықтың көрінісі ретінде қарастыратын. Психологиялық сауаттылықтың деңгейі айтарлықтай артты. Ата-аналар мен мұғалімдер баланың эмоциялық денсаулығына үлкен мән беріп, эмоциональды тұрақтылықты дамыту үшін түрлі әдістер мен практикаларды қолдануда. Балалардың психологиялық әл-ауқаты қоғамда көбірек мойындалып, мектептерде арнайы бағдарламалар мен тренингтер жүзеге асырылуда.

Қорыта келгенде, бастауыш сынып оқушыларының эмоциональды тұрақтылығын зерттеу мен дамытуда айтарлықтай өзгерістер мен дамулар байқалуда. Жаңа технологиялардың әсері, психологиялық қызметтердің дамуы және әлеуметтік ортадағы өзгерістер осы бағытта үлкен алға қадам жасауға мүмкіндік берді

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Литвак, А. М.. Психология развития детей и подростков. – М.: ВЛАДОС. -2017.
2. Смирнова, И. В.. Психология младших школьников. – М.: Педагогика. – 2016.

3.. Zeman, J., & Garber, J.. Emotion Regulation and Psychopathology in Children and Adolescents. In Child and Adolescent Mental Health (pp. 151-174). Springer.- 2016

ӘОЖ 159.923.2:372.4

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ РЕТТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Орынбасар А.Н., Тургунова А.А., Серғалиева Н.С.
Ғылыми жетекші: п.ғ.к., қауым. профессор Омарова Г.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье раскрываются психологические и педагогические основы формирования навыков саморегуляции у младших школьников. Показаны возрастные особенности развития саморегуляции и обозначены эффективные педагогические методы, включая рефлексию, групповую работу и использование цифровых технологий. Подчеркивается значимость роли учителя как наставника в формировании самостоятельности и ответственности учащихся.

Summary: The article discusses the psychological and pedagogical foundations for developing self-regulation skills among primary school students. It highlights age-specific characteristics of self-regulation and outlines effective pedagogical methods such as reflection, teamwork, and digital tools. The author emphasizes the teacher's role as a mentor in fostering independence and responsibility in students.

Қазіргі қоғамда оқушының тұлғалық дамуы мен табысты әлеуметтенуінің негізгі шарты — оның өзін-өзі реттеу қабілетінің қалыптасуы. Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқушылардың өз әрекеттерін саналы түрде басқаруға, оқу іс-әрекетінде мақсат қоя білуге және оған жету жолдарын жоспарлауға үйрету.

Бастауыш мектеп кезеңі – өзін-өзі реттеу қабілеттерінің қарқынды дамитын, тұлғаның мінез-құлықтық, эмоциялық және еріктік сапаларының қалыптасу уақыты [1].

Өзін-өзі реттеу (ӨӨР) – адамның өз іс-әрекетін, мінез-құлқын, эмоциясын және ойларын басқару қабілеті. Бұл қабілет оқу процесінде зейінді шоғырландыру, мақсатқа жетуде табандылық таныту, қиындықтарды жеңу сияқты маңызды дағдыларды қамтиды.

Демек, өзін-өзі реттеу дағдыларын қалыптастыру – бастауыш білім берудің стратегиялық мақсаты болып табылады.

Өзін-өзі реттеу теориясының ғылыми негізін П.Я. Гальперин, А.Н. Леонтьев, Л.С. Выготский еңбектері қалайды. Олар адамның психикалық дамуы әлеуметтік тәжірибе мен іс-әрекет арқылы жүзеге асады деп көрсеткен.

Қазіргі зерттеушілердің пікірінше, өзін-өзі реттеу келесі компоненттерден тұрады [2]:

- мотивациялық компонент – мақсат қою, қызығушылық пен ішкі уәждің қалыптасуы;
- танымдық компонент – жоспарлау, өз әрекеттерін бақылау, қателерді түзету;

- эмоциялық-еріктік компонент – эмоцияны реттеу, табандылық пен сабыр сақтау.

Бастауыш жастағы балаларда бұл процестердің қалыптасуы біртіндеп жүреді. Мұғалімнің рөлі – осы механизмдердің дамуына бағыт-бағдар беру, қолайлы орта құру.

Бұл кезеңдегі балаларда өзін-өзі реттеу әлі толық жетілмеген, сондықтан мұғалімнің, ата-ананың және сынып ортасының қолдауы қажет [3].

Негізгі ерекшеліктері:

1. Эмоция басымдығы. Оқушылар сезімге тез беріледі, бұл оқу мотивациясына әсер етеді.

2. Сыртқы бақылауға тәуелділік. Балалар көбіне мұғалімнің ескертуі мен мақтауына сүйенеді.

3. Жетістікке бағытталу. Егер бала өз жетістігін байқаса, оның өзін-өзі реттеу қабілеті күшейеді.

Осы кезеңде балаға өзін-өзі бақылау, жоспарлау және эмоцияны басқару дағдыларын үйрету маңызды.

Бастауыш мектептегі педагогикалық тәжірибеде өзін-өзі реттеуді дамыту келесі тәсілдер арқылы жүзеге асады [4, 5]:

- Мақсат қою және жоспарлау сабақтары. Мұғалім балалармен бірге сабақ мақсатын анықтап, оны орындау қадамдарын талқылайды.

- Рефлексия элементтері. Сабақ соңында «Не үйрендім?», «Не қиын болды?», «Келесіде нені өзгертемін?» сияқты сұрақтар арқылы өзін-өзі бағалау жүргізіледі.

- Эмоциялық интеллектіні дамыту. Оқушылар эмоцияларын сөзбен жеткізуді, тыныс алу жаттығуларын, өзін тыныштандыру әдістерін үйренеді.

- Топтық жұмыс. Бірлескен іс-әрекет балаларды жауапкершілік пен өзара бақылауға үйретеді.

- Дамытушы ойындар. “Сабыр сақта!”, “Бір қадам артқа”, “Қателіксіз әрекет” ойындары өзін-өзі басқаруды дамытады.

Мұғалім осындай тәсілдерді жүйелі түрде қолданса, балалардың оқу іс-әрекетіне деген жауапкершілігі мен табандылығы артады.

Цифрлық технологиялар да өзін-өзі реттеу дағдыларын дамытуда жана мүмкіндіктер ашады.

Электрондық күнделік, оқу платформалары (BilimLand, Kundelik.kz) және интерактивті тапсырмалар оқушыларды өз оқу процесін бақылауға, уақытты жоспарлауға, нәтижесін бағалауға үйретеді [6].

Сонымен қатар, цифрлық гигиена мен ақпараттық сауаттылық та өзін-өзі реттеу мәдениетінің бір бөлігіне айналуы тиіс.

Өзін-өзі реттеудің қалыптасуы ең алдымен мұғалімнің педагогикалық шеберлігіне байланысты [7].

Мұғалім:

- үлгі көрсету арқылы балалардың өзін-өзі басқаруын дамытады;
- жағымды психологиялық климат құрады;
- балалардың жетістіктерін атап, қателіктерін түзетуге ынталандырады;

- өзін-өзі бағалау мен өзіндік рефлексияға бағыттайды.

Мұғалімнің қолдауы мен сенімі – баланың ішкі мотивациясын оятудың басты шарты.

Бастауыш сыныпта өзін-өзі реттеу дағдыларын қалыптастыру – оқушының болашақ оқу және өмірлік табысының негізі. Бұл дағдылар оқушыға өз оқу әрекетін саналы басқаруға, эмоциясын бақылауға, мақсатқа жетуге мүмкіндік береді.

Педагогикалық міндет – баланың өзін-өзі реттеу қабілетін жүйелі дамытуға бағытталған оқу ортасын құру. Ол үшін мұғалімдер оқушыларды рефлексияға, өзіндік талдауға, шешім қабылдауға үйретуі қажет.

Өзін-өзі реттеу – ХХІ ғасырдың негізгі құзыреттерінің бірі, сондықтан бұл бағыт мектеп тәжірибесінде ерекше назарда болуы тиіс.

Баланың өз әрекетіне мақсат қоя білуі, эмоцияларын басқаруы, қиындықтардан қорықпай, нәтижеге жетуге ұмтылуы — бұл қасиеттер кейінгі оқу сатыларында табысты болудың негізгі шарты.

Өзін-өзі реттеу дағдыларын тиімді дамыту үшін педагог төмендегі қағидаларды ұстануы қажет:

- оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, оқу процесін жеке бағдарланған түрде ұйымдастыру;
- рефлексия, өзін-өзі бақылау және өзіндік бағалау элементтерін оқу әрекетіне жүйелі енгізу;
- жағымды эмоционалды-психологиялық ахуал қалыптастыру;
- цифрлық және ойын технологияларын оқу мотивациясын арттыру құралы ретінде пайдалану.

Сонымен қатар, мұғалімнің жеке тұлғалық үлгісі — баланың өзін-өзі реттеу мәдениетін қалыптастырудың маңызды алғышарты. Мұғалімнің сабырлылығы, жауапкершілігі мен өзін-өзі ұстауы оқушыларға тікелей ықпал етеді.

Қорыта келгенде, бастауыш мектепте оқушылардың өзін-өзі реттеу дағдыларын дамыту — бұл тек педагогикалық міндет емес, сонымен қатар **заманауи қоғам талабына сай тұлға қалыптастырудың басты тетігі.** Мұндай дағдылармен қаруланған бала білім алуға ынталы, өмірлік мақсаттарын нақтылай білетін және өз әрекеттерін саналы түрде басқара алатын тұлғаға айналады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

Zimmerman, B. J. Self-Regulated Learning: Theories, Measures

1. , and Outcomes // International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. — 2nd ed. — Elsevier, 2019. — P. 541–546.

2. Pintrich, P. R. A Conceptual Framework for Assessing Motivation and Self-Regulated Learning in College Students // Educational Psychology Review. — 2017. — Vol. 29(3). — P. 471–493.

3. Schunk, D. H., & Greene, J. A. Handbook of Self-Regulation of Learning and Performance. — New York : Routledge, 2018. — 450 p.

4. Әлімқұлова, Г. Бастауыш сынып оқушыларының өзін-өзі реттеу дағдыларын дамыту жолдары // Педагогика және психология. — 2020. — №4. — Б. 37–44.

5. Мұстафина, А. Б. Оқушылардың оқу мотивациясы мен өзін-өзі реттеу дағдыларының өзара байланысы // ҚР Білім беру институтының еңбектері. — 2021. — №2. — Б. 29–35.

6. Төлегенова, С. Цифрлық ортадағы оқушылардың өзін-өзі басқару қабілеттерін дамыту // Заманауи педагогика. — 2022. — №1. — Б. 19–25.

7. Ryan, R. M., & Deci, E. L. Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being // American Psychologist. — 2020. — Vol. 75(1). — P. 68–78.

8. CASEL. Framework for Social and Emotional Learning. — Chicago : Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning, 2021. — 56 p.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ЗАМАНАУИ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ: САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ ЖӘНЕ ТӘЖІРИБЕЛІК ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ

Орынбасар Кәусар Жолдасбайқызы
6B01101-«Педагогика және психология»
білім беру бағдарламасының 3 курс студенті
Ғылыми жетекшісі: Магистр оқытушысы Тавбаева Д.Б.
Шымкент университеті, Шымкент қаласы

Аннотация В статье рассматриваются теоретические основы инклюзивного образования, современное состояние его развития в Казахстане и результаты сравнительного анализа с международным опытом. В исследовании использованы методы анкетирования, наблюдения и анализа, что позволило выявить основные проблемы, препятствующие повышению эффективности инклюзивного обучения.

Результаты показали, что 85% педагогов поддерживают инклюзивное образование, но лишь 40% считают материально-техническую базу достаточной, а 70% указывают на необходимость дополнительной методической подготовки. Эти данные подтверждают важность совершенствования инклюзивного направления в системе образования.

Abstract This article examines the theoretical foundations of inclusive education, its current development in Kazakhstan, and the results of a comparative analysis with international practices. The study employed surveys, observation, and analytical methods to identify the key barriers to improving the effectiveness of inclusive learning.

The findings revealed that 85% of teachers support inclusive education, yet only 40% consider the material and technical conditions sufficient, while 70% highlight the need for additional methodological training. These results underscore the importance of strengthening and improving inclusive practices within the education system.

1. Kіріспе

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – әрбір баланың сапалы білім алуға тең мүмкіндігі болуы.

Инклюзивті білім беру – ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың жалпы мектепте білім алуына жағдай жасауға бағытталған [1.20].

Зерттеудің өзектілігі – инклюзивті білім беруді жетілдіру арқылы қоғамда әділдік, теңдік және толеранттық құндылықтарын қалыптастыру қажеттілігінде [2.16].

2. Инклюзивті білім берудің теориялық негіздері [3.42]:

<i>Теориялық бағыт</i>	<i>Негізгі идея</i>	<i>Маңызы</i>
Адам құқықтары концепциясы	Әр бала сапалы білім алуға құқылы	Заңнамалық негіз
Әлеуметтік модель	Мәселе адамның кемшілігінде емес, ортадағы кедергілерде	Ортаға бейімдеу қажеттілігі
Педагогикалық модель	Жеке оқу жоспары, арнайы әдіс, саралап оқыту	Оқыту тиімділігін арттыру
Құндылықтар теориясы	Құрмет, теңдік, ынтымақтастық	Қоғамдағы толеранттықты нығайтады

3. Қазақстандағы қазіргі жағдай:

-2015–2025 жж. арналған инклюзивті білім беру тұжырымдамасы іске асуда.

-Қазіргі таңда жалпы білім беретін мектептердің шамамен 80%-ында инклюзивті сыныптар бар, бірақ толық қолжетімді орта әлі жеткілікті емес.

-Мұғалімдерді даярлау, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметтері дамып келеді [4.37].

4. Халықаралық тәжірибе (салыстыру) [5.61]:

<i>Ел</i>	<i>Ерекшелігі</i>	<i>Қазақстанмен салыстыру</i>
Финляндия	Барлық мектептерде инклюзивті қолдау көрсетіледі, арнайы ассистенттер бар	Қазақстанда ассистент тапшылығы бар
Канада	Әр балаға жеке білім беру жоспары міндетті	Қазақстанда жеке жоспар кейде формалды түрде жасалады
Жапония	Инновациялық технологиялар мен бейімделген орта	Қазақстанда технологиялық қолдау енді енгізілуде

5. Зерттеу әдістемесі:

- Сауалнама – мұғалімдер, ата-аналар, оқушылар арасында.
- Бақылау – инклюзивті сыныптағы оқыту процесін қадағалау.
- Салыстырмалы талдау – инклюзивті және дәстүрлі сыныптағы оқу нәтижелерін салыстыру.

Сауалнама арнайы талдау және анализдеу мақсатында нақты нәтижеге жету үшін 50 мұғалім арасында жүргізілді. Нәтижесінде:

- Инклюзивті білім берудің маңызын мойындайды – 85%
- Қолдау құралдары жеткілікті деп санайды – 40%
- Қосымша әдістемелік дайындық қажет – 70%

6. Нәтижелерді талдау:

Көрсеткіш	Иә (%)	Жоқ (%)
Инклюзивті білім беруді қолдайды	85	15
Арнайы құрал-жабдық жеткілікті	40	60
Мұғалімдерге қосымша	70	30

дайындық қажет деп есептейді		
Оқушылар арасындағы өзара сыйластықтың өсуін байқаған	65	35

Диаграмма түрінде тұжырымдайтын болсақ:

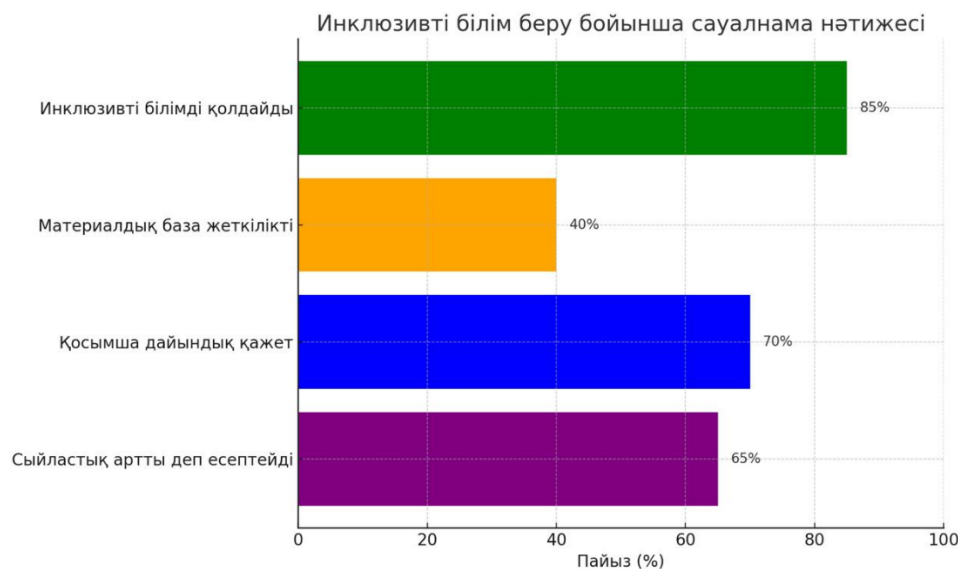

Диаграмма нәтижесі:

– қолдайтындар / оң жауап

– қолдамайтындар / теріс жауап

- 85% – инклюзивті білімді қолдайды
- 40% – техникалық және әдістемелік жағдай жеткілікті деп есептейді
- 70% – мұғалімдерге қосымша білім қажет дейді
- 65% – өзара сыйластық артты деп мойындайды

7. Қиындықтар:

- Материалдық-техникалық базаның жеткіліксіздігі.
- Мұғалімдердің арнайы даярлық деңгейінің әрқелкілігі.
- Ата-аналар мен оқушылардың толеранттық мәдениетін қалыптастыру қажеттілігі.

8. Қорытынды

Зерттеу нәтижелері инклюзивті білім берудің қажетті әрі тиімді бағыт екенін дәлелдеді.

Дегенмен оны толық жүзеге асыру үшін:

- мектеп ортасын бейімдеу,
- мұғалімдерді арнайы оқыту,
- психологиялық және әлеуметтік қолдауды күшейту қажет [6.11].

Инклюзивті білім беру – тек ерекше қажеттілігі бар балалар үшін емес, барлық оқушылардың адамгершілік, ынтымақтастық және толеранттық мәдениетін дамытуға қызмет ететін маңызды процесс.

Сол себепті де, алдағы уақытта:

1. Инклюзивті білім беретін мектептерде материалдық-техникалық базаны жетілдіру.
2. Мұғалімдерге арналған тұрақты курстар мен тренингтер өткізу.
3. Мектепте психолог пен дефектологтың қызметін күшейту.
4. Ата-аналарға арналған түсіндіру жұмыстарын ұйымдастыру.
5. Оқытуда заманауи технологияларды (AR, VR, онлайн ресурстар) енгізу.
6. Қоғамда толеранттық көзқарасты қалыптастыруға арналған ақпараттық-мәдени жобалар өткізу қолға алынуы керек [7.27].

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының 2015–2025 жж. арналған инклюзивті білім беру тұжырымдамасы.
2. ЮНЕСКО. «Білім бәріне ортақ» (Education for All), 2019.
3. Booth T., Ainscow M. Index for Inclusion. – London, 2017.
4. Момынова Н. «Қазақстанда инклюзивті білім беруді дамыту мәселелері» // Педагогика, 2022.
5. Сүлейменова Р. «Инклюзивті білім берудің психологиялық-педагогикалық негіздері». – Алматы, 2020.
6. OECD. Inclusive Education Review, 2021.
7. Қазіргі баспасөз материалдары мен зерттеу мақалалары (adebiportal.kz, bilimdinews.kz).

УДК 159.9

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И СОЦИАЛЬНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ИНТЕРНЕТ-ЗАВИСИМОСТИ У ПОДРОСТКОВ И МОЛОДЫХ ВЗРОСЛЫХ

Өмірбаева Ж.Е.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада жасөспірімдер мен жас ересектер арасындағы интернетке тәуелділіктің психологиялық және әлеуметтік салдары қарастырылады. Зерттеу интернетке тәуелділіктің эмоционалдық, когнитивтік және әлеуметтік әсерлерін талдайды, сондай-ақ алдын алу және психотерапиялық шаралардың тиімділігін көрсетеді.

Summary: The article examines the psychological and social consequences of internet addiction among adolescents and young adults. The study analyzes emotional, cognitive, and social effects of excessive internet use, as well as the effectiveness of preventive and psychotherapeutic interventions. The research highlights strategies to support mental health, social adaptation, and responsible use of digital technologies.

В современном обществе интернет-технологии занимают центральное место в жизни людей, обеспечивая доступ к информации, средствам общения, образовательным ресурсам и развлекательным платформам. Для подростков и молодых взрослых интернет становится не только инструментом для решения учебных, профессиональных и бытовых задач, но и средством удовлетворения психологических потребностей в общении, самовыражении и социальном

признании. Однако чрезмерное и неконтролируемое использование сети может привести к формированию интернет-зависимости, которая оказывает значительное влияние на психическое здоровье и социальное функционирование личности.

Понятие интернет-зависимости в психологической литературе определяется как патологическая форма вовлеченности в использование интернет-ресурсов, характеризующаяся потерей контроля над временем, проведенным в сети, навязчивой потребностью постоянного подключения, снижением интереса к офлайн-деятельности и ухудшением личных и профессиональных отношений. Среди подростков и молодых взрослых этот феномен особенно актуален, так как в данный период жизни происходят интенсивное формирование идентичности, развитие когнитивных и эмоциональных функций, а также активное социальное взаимодействие.

Психологические последствия интернет-зависимости многогранны и проявляются на различных уровнях функционирования личности. В первую очередь, отмечается влияние на эмоциональную сферу: повышенная тревожность, раздражительность, депрессивные состояния и эмоциональная нестабильность становятся характерными симптомами у лиц с выраженной зависимостью. Исследования показывают, что подростки, проводящие значительное количество времени в виртуальной среде, чаще испытывают чувство социальной изоляции, сниженную удовлетворенность жизнью и дефицит навыков эмоциональной регуляции [1].

Когнитивные последствия интернет-зависимости включают нарушение концентрации внимания, снижение продуктивности учебной деятельности, ухудшение памяти и способности к планированию. Чрезмерное вовлечение в виртуальные активности часто приводит к фрагментации когнитивного процесса, так как многозадачность в сети и постоянное переключение между ресурсами перегружают рабочую память и снижают эффективность аналитического мышления. Для молодых взрослых, активно вовлеченных в профессиональную деятельность, эти когнитивные нарушения могут снижать продуктивность труда и препятствовать личностному развитию.

Социальные последствия интернет-зависимости проявляются в изменении качества межличностных отношений и социальной адаптации. Подростки и молодые взрослые, погруженные в виртуальную среду, часто ограничивают живое общение с семьей, сверстниками и коллегами, что приводит к дефициту социальных навыков, снижению эмпатии и трудностям в установлении доверительных взаимоотношений. В случае подростков это может способствовать формированию агрессивного или замкнутого поведения, трудностям в адаптации к школьной или университетской среде, а также увеличению вероятности вовлечения в конфликтные ситуации [2].

Особое внимание в современных исследованиях уделяется взаимосвязи интернет-зависимости с психосоматическим здоровьем. Продолжительное пребывание в виртуальной среде сопровождается нарушениями режима сна, хронической усталостью, головными болями, нарушениями зрения и

снижением физической активности. Психологические и физиологические последствия взаимосвязаны: стресс, связанный с перегрузкой информацией, ухудшает общее психическое состояние, усиливая тревожность и депрессивные тенденции, что, в свою очередь, усиливает потребность в поиске утешения и удовлетворения в интернет-ресурсах.

Социальная среда и факторы риска интернет-зависимости играют важную роль в формировании этого феномена. Подростки, испытывающие дефицит родительского внимания, ограниченные возможности для социальных контактов или стрессовые ситуации в школе, чаще используют интернет как способ компенсации эмоциональных потребностей. Для молодых взрослых факторами риска выступают высокие требования к профессиональной успеваемости, социальное давление и недостаток навыков управления временем. Кроме того, наличие мобильных устройств с постоянным доступом к сети способствует развитию привычки к непрерывной проверке уведомлений, что формирует механизм условного подкрепления и закрепляет зависимое поведение [3].

Психологическая теория формирования зависимостей рассматривает интернет-зависимость через призму механизма подкрепления и условного вознаграждения. Использование социальных сетей, онлайн-игр и развлекательных платформ сопровождается выделением дофамина в мозге, что создает ощущение удовольствия и удовлетворения, закрепляющее поведенческий паттерн. Подростки и молодые взрослые, находящиеся на стадии формирования когнитивных и эмоциональных стратегий регуляции, особенно восприимчивы к такому механизму, что делает профилактику и коррекцию интернет-зависимого поведения актуальной задачей психологической науки и практики.

Психолого-педагогические подходы к профилактике интернет-зависимости включают формирование навыков саморегуляции, развитие критического мышления и осознанного использования информационных технологий. В образовательных учреждениях целесообразно внедрение программ медиаграмотности, обучения тайм-менеджменту, навыкам стресс-менеджмента и социальной компетентности. Эти меры позволяют снижать риск формирования зависимого поведения и стимулировать развитие здоровых стратегий взаимодействия с виртуальной средой.

Психотерапевтические интервенции включают когнитивно-поведенческую терапию, направленную на осознание и изменение моделей поведения, психообразовательные программы, поддерживающие формирование автономных ценностей и навыков самоконтроля, а также групповые терапии, способствующие развитию социальной поддержки и улучшению межличностных навыков. Эффективность этих подходов подтверждается многочисленными исследованиями, демонстрирующими снижение времени, проведенного в сети, улучшение эмоционального состояния и повышение качества социальной адаптации [4].

Особую значимость приобретает изучение психологических последствий интернет-зависимости в контексте возрастных особенностей. Подростковый возраст характеризуется высокой восприимчивостью к внешним стимулам, формированием идентичности и стремлением к социальному признанию. В этом возрасте интернет-зависимость может приводить к усилению тревожности, снижению самооценки и дезадаптивным стратегиям поведения. У молодых взрослых, несмотря на более высокий уровень когнитивной зрелости, зависимость от сети также негативно влияет на профессиональную и личностную реализацию, снижая продуктивность и удовлетворенность жизнью.

Исследования показывают, что значительная часть подростков и молодых взрослых не осознает негативные последствия чрезмерного использования интернета, воспринимая его как естественную и необходимую часть жизни. Это создает дополнительные сложности в диагностике и раннем вмешательстве. Психолого-педагогическая работа должна включать не только индивидуальные методы, но и профилактические мероприятия на уровне образовательной среды, стимулирующие осознанное поведение, формирование здоровых привычек и развитие эмоциональной и социальной компетентности.

Социальные последствия интернет-зависимости включают искажение восприятия социальных норм, формирование виртуальных моделей поведения и снижение реальной социальной активности. Молодые пользователи, чрезмерно вовлеченные в виртуальные среды, могут испытывать трудности в адаптации к реальной социальной среде, ограничивая круг общения и снижая способность к сотрудничеству, сопереживанию и решению конфликтов. В долгосрочной перспективе это может привести к ухудшению качества межличностных отношений, профессиональной дезадаптации и социальной изоляции.

Таким образом, интернет-зависимость у подростков и молодых взрослых представляет собой многокомпонентный феномен, включающий психологические, когнитивные и социальные последствия. Для минимизации негативного влияния необходимо комплексное воздействие, включающее профилактические, образовательные и психотерапевтические меры. Ранняя диагностика, формирование навыков саморегуляции, развитие эмоциональной и социальной компетентности, а также педагогическое сопровождение способствуют снижению риска формирования зависимого поведения и укреплению психического здоровья.

В заключение, феномен интернет-зависимости является актуальной проблемой современного общества, оказывающей значительное влияние на психическое здоровье и социальное функционирование подростков и молодых взрослых. Комплексное изучение психологических и социальных последствий позволяет выявить ключевые механизмы формирования зависимого поведения и разработать эффективные стратегии профилактики и коррекции. Интеграция психолого-педагогических и психотерапевтических подходов способствует формированию здорового отношения к интернет-ресурсам, развитию осознанной мотивации, социальной адаптации и личностной зрелости.

Список использованной литературы

1. Кузнецова, Н. В. Психология интернет-зависимости у подростков. — М.: Психология XXI века, 2017. — 216 с.
2. Young, K. S. Internet Addiction: The Emergence of a New Clinical Disorder. — CyberPsychology & Behavior, 1998. — Vol. 1(3). — P. 237–244.
3. Caplan, S. E. Problematic Internet Use and Psychosocial Well-Being: Development of a Theory-Based Cognitive-Behavioral Measurement Tool. — Computers in Human Behavior, 2002. — Vol. 18. — P. 553–575.
4. Griffiths, M. D. Internet Addiction: Fact or Fiction? — The Psychologist, 2000. — Vol. 13(5). — P. 246–250.

ОӘЖ 371.2

БІЛІМ БЕРУ ПРОБЛЕМАСЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ДЕРБЕСТІГІ

Өмірзақова А.Н., Жұмат А.А., Мыхтибек А.М.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Матен Г.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье теоретически рассматривается одна из важнейших проблем в системе образования-самостоятельность учащихся начальной школы.

Summary: This article theoretically examines one of the most important problems in the education system -the independence of primary school students.

Балалар, әдетте, қоршаған әлемге белсенді түрде қызығушылық танытады, бәріне қол тигізуге, тексеруге және зерттеуге тырысады. Мұндай білім беру процесі баланың қоршаған ортадағы орны туралы дамуы мен хабардар болуының негізгі алғышарттарының бірі болып табылады. Сыртқы әлеммен танысу логикалық ойлаудың дамуына жағымды әсер етеді, сонымен қатар бақылау арқылы үйлесімді сөйлеудің қалыптасуы мен дамуына ықпал етеді. Баланы қоршаған әлеммен таныстыру, онымен қоғамда қарым-қатынас жасау, қоршаған әлемнің әртүрлі объектілерін, объектілері мен құбылыстарын зерттеу процесі ақыл-ой әрекетінің дамуына ықпал етеді, логика сөздер мен іс-әрекеттерде пайда болады, және салыстыру, талдау және себептілікті анықтау қабілеті қалыптасады [1]. Мұның бәрі алғышарттар болып табылады және тәуелсіздікке тәрбиелеуге ықпал етеді. Балада тәуелсіздікті нығайтудың идеалды жасы-бастауыш мектеп жасы, осы кезеңде бала тәуелсіздік пен жауапкершілікті талап ететін оқу іс-әрекетімен танысады.

Оқу іс-әрекетінің кез-келген басқасынан басты айырмашылығы-оқу тапсырмасының болуы. Бастауыш мектепте бала білім беру жобасын өз бетінше анықтауға үйренуі керек. Бала тапсырманы өз бетінше анықтай алмаған кезде, оқу әрекеті оған қиындықтар туғыза бастайды. Бүгінгі таңда мектепте білім алуға көптеген талаптар қойылады. Негізгі мақсат-өз бетінше маңызды шешімдер қабылдауға қабілетті білімді, жауапкершілікті, бастамашыл

адамдарды тәрбиелеу. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімдері оқушылардың дербестігін қалыптастыру үшін барлық жағдайды жасауы керек [2].

Егер білім беру қызметіндегі тәуелсіздік туралы айтатын болсақ, ол ұтымды ойлау, кез келген жағдайға бейімделу және ешкімнің көмегінсіз мәселелерді шешу қабілетінде көрінеді. Алайда, бастауыш сынып оқушыларының барлығында бірдей білім деңгейі бола бермейді. Тәуелсіздік, әдетте, олар үшін тек оқу процесі ғана емес, сонымен бірге қоғамдағы құрдастарымен қарым-қатынас жасау да қиын. Осылайша, бастауыш сынып оқушылары арасында тәуелсіздікті қалыптастыру мәселесі өзекті деп айта аламыз.

Тәуелсіздікті қалыптастыруда тек мектептер мен мұғалімдер ғана емес, сонымен бірге Тәуелсіздіктің қалыптасуы отбасында басталады. Дүниені түсінудің алғашқы дағдылары, дағдылары мен негіздері отбасында қаланады. Ерте жастан бастап ата-аналар адамгершілік құндылықтарды, әлеуметтік нормаларды, мәдени дәстүрлерді және т.б. сіңіре бастайды. Балаға. Бастауыш сынып оқушысы үшін оның дамуы үшін отбасының маңыздылығын асыра бағалау мүмкін емес, өйткені отбасында бала "мен" бейнесін қалыптастырады, өзін-өзі біледі, өзін-өзі бағалауды дамытады. Баланың отбасымен тығыз қарым-қатынасы бар, сондықтан оның отбасылық тәрбие процесінде алған білімі мен дағдылары тез сіңеді. Тәуелсіздік отбасында да қалыптасады, оны балаларда жастайынан дамыту керек. Алайда, бүгінгі таңда өмір ырғағы мен ата-аналардың өздерін және балаларын қамтамасыз етуге деген ұмтылысы баланы тәрбиелеу процесіне аз және аз уақыт бөлетіндігіне әкеледі, бұл оның дамуына әсер етеді [3].

Сондықтан сыныптан тыс жұмыстарда отбасымен жұмыс істеуге ерекше көңіл бөлінеді. Табысты нәтижеге қол жеткізуге тек мұғалімдер мен ата-аналардың өзара әрекеті көмектеседі. Ата-аналар баланы өз бетінше шешім қабылдауға кіріскен кезде қолдауы керек, өйткені бала шешім қабылдауға жауапкершілікті өз мойнына алған кезде, ол олар туралы ойлана бастайды. Бұл тәуелсіздікті қалыптастыру процесінде өте маңызды және маңызды. Жоғарыда айтылғандардың барлығын ескере отырып, қайшылық туындайды: бастауыш сынып оқушыларының тәуелсіздігін нығайтудың маңыздылығы және тәуелсіздікті нығайту үшін отбасының жеткіліксіз жұмысы. Осыған байланысты зерттеу мәселесін бөліп көрсетуге болады, яғни ата-аналардың тәуелсіздікті нығайтуға әрқашан жеткілікті уақыт бөлуге мүмкіндігі бола бермейді.

Тәуелсіздік-адамның өз іс-әрекетіне толық жауапкершілікпен, сырттан көмек сұрамай-ақ, алдына мақсат қойып, оған жету қабілетінде көрінетін басты тұлғалық қасиеттерінің бірі. Тәуелсіздік-бұл белгілі бір уақыт аралығында қалыптасып, дамып келе жатқан қасиет, ол адамға туғаннан тән емес. Тәуелсіздікті арттыру үшін әр жас кезеңінің өзіндік ерекшеліктері бар. Баланың тәуелсіздігінің көрсеткіші оның іс-әрекетінің тиімділігі болып табылады. Әрі қарай, "педагогикадағы тәуелсіздік" ұғымының ерекшеліктерін қарастырамыз [4]. Сөздердің педагогикалық энциклопедиясында тәуелсіздік "тұлғалық қасиет,

жүйелеу қабілеті" ретінде қарастырылады, олар өз қызметін үнемі басшылықсыз және сырттан практикалық көмексіз жоспарлайды, реттейді және белсенді түрде жүзеге асырады" .

Н. С. Дайри өз жұмысында "тәуелсіздіктің пайда болуына" және оның дамуына назар аудару маңызды екенін айтады, оның барысында тәуелсіздіктің дамуының осы кезеңіне сәйкес келетін танымдық іс-әрекеттің әртүрлі түрлеріне назар аудару керек". Педагогикада тәуелсіздікті қалыптастыру мәселесін Я.А.Коменский, оған сәйкес сіз өзіңіз жақсы түсінетін нәрсені ғана жаттай аласыз. А. Коменский білім алуда және оны іс жүзінде қолдануда тәуелсіздіктің маңыздылығын атап өтті, шәкірттеріне "теорияны басшылыққа алуға, сонымен бірге қарастырылып отырған мәселе бойынша өзіндік көзқарастарға ие болуға" үйретті.

К.Д. Ушинский тәуелсіздікті оқытудың негізгі қағидасы және тұлғаның қалыптасуындағы ықпал ету шарты ретінде қарастырды. "Тәуелсіздік" ұғымына әр түрлі көзқарастардың болуы, шетелдік авторлардың көптеген еңбектері өзектілігін растайды. Көптеген мұғалімдердің пікірінше, балалардың тәуелсіздігі танымдық іс-әрекетте көрінеді, өйткені егер бала танымдық іс-әрекетті өз бетінше ұйымдастыра алса, бұл оның ақыл-ой тәуелсіздігінің негізінде жатқан интеллектуалдық дағдылардың бар екендігін көрсетеді. Бастауыш сынып оқушылары-бастауыш мектеп жасындағы балалар [5].

Бастауыш Мектептің жасы-алты жастан он бір жасқа дейінгі кезең. Басқаша айтқанда, бұл баланың бастауыш білім беру кезеңі. Бұл кезең баланың өмірінде ерекше рөл атқарады, өйткені бала жеті жылдық дағдарысты бастан өткереді, оның өмірінде көптеген жаңа әсерлер пайда болады, оның дамуының әлеуметтік жағдайы өзгереді. Бастауыш сынып оқушысының әлеуметтік даму жағдайы баланың мектепке барған кезде оның өмір сүру жағдайының көп өзгеретіндігімен сипатталады. Бастауыш мектепте оқу кезеңі баланың басқалармен қарым-қатынасының жаңа түрін дамытуымен сипатталады. Бала өз құрдастарымен, сыныптастарымен және мұғалімдерімен қарым-қатынас орната бастайды, бұл қатынастар уақыт өте келе дамып, жаңа формаларға ие болады.

Мектеп-бұл әр адамның өміріндегі ерекше кезең, ол кезде балалар білім алады, бірақ одан әрі олардың әлеуметтік жағдайы мен ішкі жағдайын қалыптастырады. Мектеп балалар өмірінің барлық салаларына әсер етеді. қызығушылықтар өзгереді, жаңа дағдылар қалыптасады, өмір салты, қоршаған орта және т.б. өзгерту. Кіші мектеп жасына жоғары жүйке белсенділігінің жақсаруы, баланың психикалық функцияларының қалыптасуы тән. Бұл жас кезеңі психологияда ерекше орын алады және педагогика, өйткені мектепте оқу тұлғаның психологиялық дамуының сапалы жаңа кезеңі болып саналады [6].

Осы кезеңде адамгершілік құндылықтардың, мінез-құлық нормалары мен нормаларының қалыптасуы жалғасуда. Бастауыш мектептегі бала қызығушылық танытады және ынталы болады, таңдану, күмәндану, болжам жасау, мәселені шешуден ләззат алу, мәселелерді шеше алмаудан түңілу және т.б. сияқты эмоциялар басым бола бастаңыз. Бастауыш мектептің балалық шағында адамгершілік қасиеттер мен жағымды тұлғалық қасиеттерді тәрбиелеу

үшін ең қолайлы жағдайлар қалыптасады. Бастауыш сынып оқушылары бағынышты және мойынсұнғыш, сенімді, қабылдаушы және еліктеуге дайын. Мұғалім олар үшін беделді, сондықтан ол жоғары адамгершілік тұлғаны дамыту үшін қолайлы жағдайларды ұйымдастыруы керек.

Бастауыш сынып оқушылары сонымен қатар қазіргі және болашақтағы оқиғалар туралы, әсіресе мектептің бірінші және екінші курстарындағы балалар үшін қарабайыр ойлауымен ерекшеленеді.

Әдетте, олар болашақ туралы ойламайды және бір күн өмір сүреді, өйткені болашаққа жоспарлар-бұл жай ғана армандар. Бұл жастағы бала мақсатына жету үшін ешқандай күш жұмсамай, құрдастарына қарағанда мықты, ақылды және әдемі болғысы келеді.

Бала мектепке кірген кезде әдеттен тыс орта баланың эмоционалдық саласына үлкен әсер етеді, сондықтан баланың мектепке бейімделу кезеңіне назар аудару өте маңызды. Кішкентай оқушының қабылдауы әдетте өте дамыған, өйткені ол ерте балалық шақта қалыптасады, бірақ қабылдау деңгейі қарабайыр заттармен сипатталады – заттарды пішіні, түсі және т.б. бойынша ажырата білу. қабылдаудың бұл формасы оның объектілердегі айрықша белгілерін ажыратуға мүмкіндік бермейді, бала тек жарқын затты немесе ең үлкенін басқалардың фонында ғана ерекшелей алады [7].

Мектепке түсу кезінде бала белгілі бір талаптарға тап болады, өйткені қабылдаудың қазіргі деңгейі оқу материалын игеруде қиындықтар тудыруы мүмкін. Оқу материалы ерекше назар аударуды және хабардарлықты қажет етеді, материалды зерделеу барысында нұсқаулық болып табылатын негізгі ойларды қабылдаудың дәлдігі маңызды. Қабылдау туралы хабардарлық оқу іс-әрекеті процесінде дамиды, кіші жастағы оқушылардың қабылдауын арттырады. Қабылдаудың дамуы қабылдаудың дәлдігі мен жылдамдығының жақсаруымен сипатталады. Бақылау әсіресе мектептегі оқу процесінде қарқынды дамиды, соның арқасында қабылдау дамып, мақсатты болады [8].

Бастауыш мектеп жасында қиялдың дамуындағы маңызды тенденция рекреациялық қиялдың жетілуі болып табылады. Н.В.Володичева айтқандай, "шығармашылық қиял-бұл трансформациямен, өткен тәжірибелерден алған әсерлерді өңдеумен, оларды жаңа комбинацияларға біріктірумен байланысты жаңа образдардың туындысы". Айта кету керек, қиял оқу материалын тез меңгеруге ықпал етіп қана қоймайды, сонымен қатар студенттік іс-әрекеттің бір түрі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Аймауытов, Ж. (1995). Тәрбиеге жетекші. – Алматы: Рауан.
2. Әбенбаев, С. (2004). Білім беру жүйесіндегі тәрбие процесінің мазмұны мен ұйымдастырылуы. – Алматы: Дарын.
3. Бабаев, С.Б., Құдиярова, А.М., Мусина, М.Қ. (2010). Педагогика. – Алматы: Заң әдебиеті.
4. Выготский, Л.С. (1983). Развитие высших психических функций. – Москва: Педагогика.
5. Жарықбаев, Қ. (2002). Психология. – Алматы: Білім.
6. Қоянбаев, Ж.Б., Қоянбаев, Р.М. (2000). Педагогика. – Алматы: Рауан.

7. Лернер, И.Я. (1981). Проблемы обучения и умственного развития. – Москва: Педагогика.
8. Мұқанов, М.М. (1996). Ақыл-ой өрісі. – Алматы: Қазақстан.

ОӘЖ 37.015.3

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР БАЛАЛАРДЫ ТҮЗЕТУ-ДАМЫТА ОҚЫТУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Өміртай А.М., Сексенбай А.Қ., Абдраман А.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Манабаева С.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматривается положительная тенденция в формировании у учащихся навыков чтения о том, что необходимость коррекционной работы специально организована с использованием методов и приемов, учитывающих специфические особенности развития умственной деятельности, зрительного восприятия, фонетики.

Summary: In this article, the Psychological and pedagogical support of children is in addition, it is important to understand that the relationship between a man and a woman is very important. It is provided to support the aspirations and opportunities of the.

Қазіргі білім беру жүйесі ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ОББ) балаларға бағытталған түзету-дамыта оқыту мүмкіндіктерін тиімді ұйымдастыруды талап етеді. Білім беру сапасын арттырудың басты аспектілерінің бірі – әрбір оқушының даралық ерекшеліктерін ескере отырып, оның оқу, танымдық және әлеуметтік дамуын қамтамасыз ету. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың психологиялық және физиологиялық сипаттары олардың оқу процесіне ерекше көзқарасты қажет етеді [1]. Мұндай балалардың когнитивтік, эмоционалдық және әлеуметтік даму ерекшеліктерін ескере отырып, түзету-дамыта әдістемелерді пайдалану педагогикалық практиканың маңызды бөлігі болып табылады.

Түзету-дамыта оқыту – бұл ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың оқу жетістіктерін қалыптастыруға бағытталған жүйелі педагогикалық іс-әрекет. Бұл тәсіл балалардың жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, оқу материалын меңгеруді жеңілдету және психологиялық-педагогикалық қолдау арқылы олардың танымдық белсенділігін арттыруға негізделген. Педагогикалық зерттеулер көрсеткендей, әрбір бала өзіндік оқу ритміне, қабылдау ерекшеліктеріне және ақпаратты өңдеу қабілетіне ие. Сондықтан түзету-дамыта оқыту жеке траекториялар мен адаптивті стратегияларды талап етеді [2].

Ғылыми әдебиеттерде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың психологиялық ерекшеліктері кеңінен қарастырылған. Мысалы, Л.С. Выготскийдің зерттеулері бойынша, балалардың танымдық дамуы әлеуметтік орта мен педагогикалық қолдаудың әсерімен тығыз байланысты. Түзету-дамыта әдістерді қолдану арқылы мұғалім оқушының оқу мотивациясын арттырады, есте сақтау және ойлау қабілеттерін жетілдіреді, сондай-ақ олардың

эмоционалдық тұрақтылығын қолдайды. Психологтар тіл мен сөйлеудің дамуының когнитивтік процеске тікелей әсер ететінін атап көрсеткен, бұл ОББ балаларды оқытуда тілдік және коммуникативтік дағдыларды дамыту қажеттілігін дәлелдейді.

ОББ балалардың оқу мүмкіндіктері кең ауқымды және әртүрлі болып келеді. Мысалы, кейбір балаларда оқу қиындығы неврологиялық ерекшеліктермен байланысты болса, басқаларында психоэмоционалдық ерекшеліктер немесе әлеуметтік бейімделу проблемалары басым болуы мүмкін. Сондықтан педагогикалық жұмыс тек оқытуға бағытталған іс-әрекеттермен шектелмей, балалардың психикалық дамуын қолдайтын кешенді тәсілді қажет етеді. Бұл ретте түзету-дамыта оқыту принциптері маңызды рөл атқарады. Олар: жеке ерекшеліктерді ескеру, оқу мотивациясын қалыптастыру, қолдаушы ортаны қамтамасыз ету, танымдық дағдыларды кезең-кезеңімен дамыту, оқушының өзіндік жетістіктерін бағалау және бейімделген оқу материалдарын қолдану.

Бала психикасының дамуы оқу процесінде маңызды рөл атқарады. Бастауыш мектеп жасындағы балаларда қабылдау, есте сақтау, ойлау және елестету қабілеттері қарқынды дамиды. ОББ балалардың кейбір психикалық үрдістері қалыпты дамудан ерекшеленуі мүмкін, бұл олардың оқу материалын меңгеруіне кедергі келтіруі мүмкін. Сондықтан педагогтар түзету-дамыта әдістерін қолдана отырып, балалардың жеке мүмкіндіктеріне сәйкес тапсырмалар мен жаттығулар құруы қажет. Мұндай тәсіл оқушының белсенді танымдық әрекетін қамтамасыз етеді, оқуға қызығушылығын арттырады және психологиялық тұрғыдан қолдауды қамтамасыз етеді [3].

Заманауи түзету-дамыта оқыту технологиялары цифрлық құралдармен үйлесімде қолданылғанда тиімдірек болып келеді. Мысалы, адаптивті оқу платформалары, интерактивті бағдарламалар, виртуалды ассистенттер және визуалды қолдау құралдары ОББ балалардың білім алу процесін жекешелендіруге мүмкіндік береді. Цифрлық технологиялар балалардың ақпаратты қабылдау және өңдеу қабілеттерін ескере отырып, оқу материалын әртүрлі форматта ұсынуға мүмкіндік береді. Бұл әсіресе оқытуда ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін маңызды, өйткені олар визуалды, аудиалды немесе моторлық тәсілдер арқылы ақпаратты жақсы меңгеруі мүмкін.

Түзету-дамыта оқытудың тиімділігін арттыру үшін педагогикалық қолдау мен психологиялық көмек қажет. Мұғалімдер оқушының оқу нәтижелерін бақылап, психологиялық бейімделуін бағалап, қажет болған жағдайда қосымша түзету сабақтарын ұйымдастыруы тиіс. Психологтардың зерттеулері бойынша, ОББ балалардың өзін-өзі бағалау деңгейі мен оқу мотивациясы олардың оқу жетістігімен тікелей байланысты. Сондықтан педагогикалық жұмыс оқушыны тек біліммен қамтамасыз етуге емес, оның психоэмоционалдық жағдайын қолдауға бағытталуы қажет.

Түзету-дамыта әдістерді қолдану барысында маңызды аспектілердің бірі – ата-аналарды тарту. Баланың оқу процесіне ата-аналардың белсенді қатысуы оның жетістігін арттыруға және оқу материалын меңгеру деңгейін

жоғарылатуға ықпал етеді. Педагогтар мен ата-аналар арасында тиімді коммуникация құру арқылы балалардың жеке оқу траекторияларын үйлестіру, мотивациясын сақтау және психологиялық қолдау көрсету мүмкіндігі артады [4].

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды түзету-дамыта оқытудың негізгі мақсаты – олардың жеке қабілеттерін дамыту, оқу мотивациясын қалыптастыру, танымдық дағдыларды жетілдіру және әлеуметтік бейімделуді қамтамасыз ету. Бұл процесс кешенді түрде жүзеге асырылады: психологиялық зерттеу, жеке бағдарланған оқу жоспарын құру, адаптивті материалдар мен құралдарды пайдалану, педагогикалық қолдау мен бақылау. Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, бұл тәсіл балалардың оқу жетістіктерін арттырып қана қоймай, олардың өзін-өзі бағалауы мен әлеуметтік дағдыларын дамытады.

Сонымен қатар, түзету-дамыта оқыту педагогикадағы жаңашыл тәсілдермен біріктірілгенде тиімді болады. Мысалы, ойын арқылы оқыту, шығармашылық тапсырмалар, топтық жұмыстар және жобалық әдістер балалардың белсенділігін арттырады, танымдық процеске қызығушылығын сақтайды және әлеуметтік қарым-қатынас дағдыларын дамытады. ОББ балаларға арналған арнайы бағдарламалар олардың қабілеттерін толық ашуға, оқу материалын меңгеруін жеңілдетуге және психологиялық жағдайын тұрақтандыруға мүмкіндік береді.

Қорыта айтқанда, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды түзету-дамыта оқыту – педагогикалық ғылым мен практикадағы өзекті бағыт болып табылады. Ол балалардың даралық ерекшеліктерін ескере отырып, оқу процесін бейімдеуге, психологиялық қолдауды қамтамасыз етуге және білім алу мотивациясын арттыруға бағытталған. Заманауи цифрлық құралдар мен педагогикалық әдістемелерді үйлестіре қолдану бұл бағытты одан әрі тиімді етеді. Педагогтардың, психологтардың және ата-аналардың бірлескен әрекеті балалардың жан-жақты дамуы мен әлеуметтік бейімделуін қамтамасыз етеді. Осылайша, түзету-дамыта оқыту ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың білім алуына, психологиялық дамуына және қоғамға толыққанды қатысуына негіз қалады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Битянова М. Р. Психология в школе: содержание и организация работы. М., 2000г.
2. Навайтис, Г. Профессиональная психологическая помощь подростку. – М.: Изд-во Модек, 2007 г.
3. Организация диагностической и психокоррекционной работы с детьми, оказавшимися в кризисных ситуациях. Авторы- составители: Осипова А. А, Чаусова Л. К., Мясникова М. Н., Гейденрих Л. А., Солтовец А. В.- Ростовна – Дону, 2001.
4. Насилие в семье: Особенности психологической реабилитации: учебное пособие / под ред. Н.М, Платоновой и Ю.П. Платонова. – СПб.: Речь, 2004.

ВЛИЯНИЕ ЛИЧНОСТНЫХ И ЭМОЦИОНАЛЬНЫХ ФАКТОРОВ НА ПРОФЕССИОНАЛЬНУЮ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВУЗА

Панкратов В.В.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада жоғары оқу орны оқытушыларының кәсіби тиімділігіне әсер ететін тұлғалық және эмоциялық факторлар қарастырылады. Зерттеу барысында мотивация, эмоционалдық интеллект, стрессқа төзімділік және өзін-өзі реттеу қабілеттерінің педагогикалық табысқа ықпалы талданады. Автор оқытушының тұлғалық кемелдігі мен эмоциялық құзыреттілігі кәсіби табыстың маңызды психологиялық көрсеткіштері екенін айқындайды.

Summary: The article explores the impact of personal and emotional factors on the professional effectiveness of university teachers. It analyzes the influence of motivation, emotional intelligence, stress resistance, and self-regulation on teaching success. The author concludes that personal maturity and emotional competence are key psychological indicators of professional success in higher education.

Современное образование переживает этап глубоких трансформаций, связанных с изменением целей, содержания и технологий обучения. В этих условиях особое значение приобретает личность преподавателя вуза, от которой во многом зависит качество образовательного процесса, эффективность усвоения знаний студентами и формирование профессиональных компетенций будущих специалистов. Профессиональная успешность преподавателя определяется не только уровнем его знаний, методической компетентностью и педагогическим опытом, но и совокупностью личностных и эмоциональных факторов, которые обеспечивают устойчивость, мотивацию и психологическое благополучие в профессиональной деятельности.

Проблема влияния личностных и эмоциональных факторов на профессиональную эффективность преподавателей является одной из центральных в современной психологии труда и педагогической психологии. В условиях повышенной интеллектуальной и эмоциональной нагрузки преподаватель сталкивается с необходимостью не только передавать знания, но и выполнять роль наставника, консультанта, фасилитатора и психологического лидера. Эффективность выполнения этих ролей во многом определяется индивидуально-психологическими особенностями личности, эмоциональной компетентностью, уровнем саморегуляции и стрессоустойчивостью [1].

Личностные качества преподавателя формируют основу его профессионального поведения и взаимодействия с обучающимися. Среди наиболее значимых личностных характеристик исследователи выделяют ответственность, эмпатию, толерантность, открытость новому опыту, гибкость мышления, коммуникативность и способность к саморазвитию. Эти качества обеспечивают успешное выполнение профессиональных функций, позволяют

адаптироваться к изменениям в образовательной среде и поддерживать позитивный психологический климат в аудитории.

Особое место в структуре личностных факторов занимает мотивация профессиональной деятельности. Мотивация определяет направленность и устойчивость поведения преподавателя, его готовность к саморазвитию, внедрению инноваций и повышению качества преподавания. Внутренняя мотивация, основанная на интересе к педагогическому процессу, стремлении к самореализации и профессиональному росту, способствует формированию положительного отношения к работе, снижению эмоционального выгорания и повышению эффективности деятельности. Напротив, преобладание внешней мотивации, связанной с материальными стимулами или социальным признанием, нередко приводит к снижению удовлетворенности трудом и формальному выполнению обязанностей.

Эмоциональные факторы играют не менее важную роль в обеспечении профессиональной эффективности преподавателя. Педагогическая деятельность связана с постоянным эмоциональным взаимодействием, необходимостью понимать и регулировать собственные и чужие эмоции. Эмоциональная компетентность, включающая самосознание, эмпатию, эмоциональную регуляцию и умение выстраивать позитивные отношения, является ключевым компонентом профессиональной успешности. Преподаватель, обладающий высоким уровнем эмоционального интеллекта, способен эффективно управлять учебным процессом, создавать атмосферу доверия, стимулировать познавательную активность студентов и предотвращать конфликтные ситуации [2].

Одним из важных аспектов эмоциональной сферы является стрессоустойчивость. Преподаватели вуза часто сталкиваются с профессиональными стрессорами — перегрузкой, временными ограничениями, конфликтами с обучающимися и коллегами, неопределенностью в оценке результатов труда [3]. Способность сохранять эмоциональное равновесие, конструктивно реагировать на трудности и поддерживать внутреннюю мотивацию в стрессовых ситуациях напрямую связана с эффективностью профессиональной деятельности. Исследования показывают, что преподаватели с высоким уровнем стрессоустойчивости и развитой системой психологических защит демонстрируют более высокий уровень удовлетворенности работой, продуктивности и позитивного отношения к профессиональной среде.

Личностные и эмоциональные факторы находятся в тесной взаимосвязи и взаимовлиянии. Например, высокая самооценка и уверенность в себе способствуют эмоциональной стабильности и конструктивному поведению в сложных ситуациях. В то же время чрезмерная самокритичность, тревожность и неуверенность могут снижать профессиональную эффективность, ограничивая способность к импровизации, гибкости и творческому подходу. Эмпатия, как важный эмоционально-личностный фактор, позволяет преподавателю лучше понимать студентов, учитывать их индивидуальные

особенности, поддерживать мотивацию к обучению и создавать условия для личностного развития.

Современные исследования показывают, что одним из ключевых показателей профессиональной эффективности является уровень профессионального самосознания преподавателя. Понимание своих сильных и слабых сторон, осознание профессиональных целей и ценностей способствует формированию адекватной самооценки, развитию ответственности и профессиональной идентичности. Преподаватель, обладающий высоким уровнем самосознания, способен к рефлексии, осмыслению своих действий и постоянному совершенствованию педагогической практики.

Эмоциональное выгорание является одной из серьезных угроз профессиональной эффективности преподавателей. Оно проявляется в форме хронической усталости, снижении интереса к работе, эмоциональной опустошенности и деперсонализации студентов. Основными причинами выгорания выступают высокая эмоциональная нагрузка, отсутствие поддержки со стороны администрации, недостаток позитивной обратной связи и неопределенность профессиональных перспектив. Профилактика эмоционального выгорания требует развития навыков саморегуляции, рационального планирования рабочего времени, поиска источников внутренней мотивации и поддержки профессионального сообщества.

Значительную роль в повышении профессиональной эффективности играет эмоциональная саморегуляция — способность контролировать эмоциональные реакции, адаптироваться к изменяющимся условиям и сохранять внутреннее равновесие. Преподаватель, владеющий навыками эмоциональной саморегуляции, способен управлять напряжением, поддерживать конструктивный настрой и эффективно взаимодействовать с разными категориями обучающихся. Методы саморегуляции включают дыхательные и когнитивные техники, развитие позитивного мышления, рефлексивные практики и использование ресурсов социальной поддержки[4].

Важным фактором, влияющим на профессиональную эффективность, является уровень коммуникативной компетентности преподавателя. Умение выстраивать конструктивный диалог, слушать и понимать собеседника, давать обратную связь и поддерживать уважительные отношения способствует созданию позитивного учебного климата и повышению мотивации студентов. Коммуникативная культура преподавателя определяет не только качество взаимодействия, но и его личностный авторитет, доверие со стороны обучающихся и коллег.

С точки зрения психологии труда, личностные и эмоциональные факторы выступают в роли внутренних ресурсов, обеспечивающих устойчивость преподавателя в профессиональной среде. Высокий уровень внутренней мотивации, эмоциональной компетентности и саморегуляции способствует сохранению психологического благополучия, предотвращает профессиональное выгорание и обеспечивает высокую продуктивность деятельности. Развитие этих качеств возможно через целенаправленные

программы психологической подготовки, тренинги эмоционального интеллекта, развитие навыков стресс-менеджмента и рефлексивного анализа педагогической практики.

Кроме того, личностная зрелость преподавателя проявляется в способности принимать ответственность, адаптироваться к изменениям и проявлять инициативу в профессиональной деятельности. Такая зрелость предполагает наличие устойчивой системы ценностей, развитого самосознания, эмпатии и позитивного отношения к студентам. Преподаватель, обладающий личностной зрелостью, становится не только источником знаний, но и примером профессионального и нравственного поведения, способствуя формированию у студентов гуманистических и профессионально значимых установок.

Анализ отечественных и зарубежных исследований показывает, что эмоциональные и личностные факторы оказывают значительное влияние на удовлетворенность преподавателя своей профессиональной деятельностью. Высокий уровень эмоционального интеллекта, позитивное отношение к студентам, чувство профессиональной миссии и осознание социальной значимости своей работы повышают чувство самоэффективности и внутреннего удовлетворения трудом. Это, в свою очередь, отражается на качестве педагогического взаимодействия и результатах обучения студентов.

Следует подчеркнуть, что развитие личностных и эмоциональных ресурсов преподавателя не является спонтанным процессом, а требует системной поддержки со стороны образовательной организации. Психолого-педагогическое сопровождение, корпоративные тренинги, программы повышения квалификации и профессионального развития создают условия для формирования эмоциональной устойчивости, уверенности и профессиональной идентичности. Важную роль играет атмосфера поддержки и сотрудничества в педагогическом коллективе, где обмен опытом и взаимная помощь способствуют профессиональному росту и эмоциональному благополучию преподавателей.

Таким образом, личностные и эмоциональные факторы представляют собой ключевые детерминанты профессиональной эффективности преподавателей высшей школы. Личностные качества определяют направленность и устойчивость профессиональной деятельности, эмоциональные способности обеспечивают эффективное взаимодействие и управление образовательным процессом. Их гармоничное сочетание формирует психологическую устойчивость, мотивацию и удовлетворенность трудом, что является основой успешной педагогической деятельности.

Современные условия высшего образования требуют от преподавателя не только высокого уровня профессиональной компетентности, но и развитых эмоционально-личностных качеств. Эффективность педагогической работы во многом зависит от способности преподавателя понимать свои эмоции, управлять ими, выстраивать конструктивное общение и поддерживать мотивацию студентов. Развитие эмоционального интеллекта,

стрессоустойчивости и личностной зрелости становится важным направлением в повышении качества высшего образования и профессиональной успешности педагогических кадров.

Список использованной литературы

1. Бойко, В. В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других / В. В. Бойко. — М.: Филинь, 2017. — 472 с.
2. Гоулман, Д. Эмоциональный интеллект: почему он может значить больше, чем IQ / Д. Гоулман; пер. с англ. — М.: Манн, Иванов и Фербер, 2021. — 480 с.
3. Маркова, А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. — М.: Международный гуманитарный университет, 2018. — 312 с.
4. Леонтьев, Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д. А. Леонтьев. — М.: Смысл, 2019. — 488 с.

ОӘЖ 378

ӨЗІНДІК ОҚУ ІС-ӘРЕКЕТІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ТҮРЛЕРІ

Парим Л.О., Арапова Ұ.Б., Кайрбекова М.Р.
Мирас университеті, Шымкент қ. Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются сущность, содержание и основные виды самостоятельной учебной деятельности. Также подчёркивается важность самостоятельной активности учащихся в процессе усвоения знаний, а также анализируются пути развития их познавательных способностей с помощью различных учебных заданий и методов. В статье представлены эффективные способы и практические методы организации самостоятельной учебной деятельности, направленные на формирование у учащихся творческого и аналитического мышления, а также навыков самостоятельного исследования.

Summary: The article examines the essence, content, and main types of independent learning activities. It also emphasizes the importance of students' independent engagement in the process of acquiring knowledge, as well as analyzes ways to develop their cognitive abilities through various learning tasks and methods. The article presents effective approaches and practical methods for organizing independent learning activities aimed at fostering students' creative and analytical thinking, as well as skills for conducting independent research.

Сабақ тиімділігін арттырудың ең қолжетімді әрі тәжірибеден өткен әдістерінің бірі — оқушылардың белсенділігін арттыру болып табылады, ол көбінесе дұрыс ұйымдастырылған өзіндік оқу іс-әрекеті арқылы іске асады. Бұл қазіргі білім беру процесінде ерекше орын алады, себебі білімді оқушы ең алдымен өз белсенді қызметі арқылы игереді.

Өзіндік оқу қызметі әдетте оқушылардың белгілі бір дидактикалық мақсатқа жету үшін мұғалім тарапынан ұйымдастырылған кез келген мақсатты белсенділігін білдіреді. Мұнда білімді іздеу және түсіну, материалды бекіту, дағдылар мен қабілеттерді қалыптастыру және дамыту, сондай-ақ алынған ақпаратты жүйелеу және қорытындылау сияқты әрекеттер болуы мүмкін. Педагогикалық құбылыс ретінде өзіндік жұмыс екі сипатқа ие: бір жағынан, бұл оқушының қызметінің объектісі болатын нақты оқу тапсырмасы; екінші

жағынан, бұл есте сақтау, ойлау, шығармашылық қиял сияқты танымдық белсенділіктің көрінісі, ол ақыр соңында жаңа білім алу немесе бар білімді тереңдетуге әкеледі [1].

Осылайша, өзіндік жұмыс — бұл оқытудың құралдары, олар:

- әр оқу жағдайында нақты дидактикалық мақсат пен міндетке сәйкес келеді;

- оқушыларға белгілі оқу тапсырмаларын шешу және ойлау қызметінің қарапайым деңгейінен күрделі деңгейіне өту үшін қажетті білім, дағды және қабілеттерді қамтамасыз етеді;

- жаңа тапсырмаларды шешу барысында ақпарат ағынында бағдарлануға және білімді жүйелі түрде толықтыруға психологиялық бағыт қалыптастырады;

- оқушылардың оқу қызметін педагогикалық басқарудың маңызды құралы болып қызмет етеді.

Педагогтар мен психологтардың зерттеулері бойынша, оқушылардың өзіндік өнімді қызметінің төрт деңгейі ажыратылады, олардың оқу мүмкіндіктеріне байланысты [2]:

1. Көшіру әрекеттері — нысандар мен құбылыстарды үлгімен салыстыру арқылы сәйкестендіру. Бұл деңгей оқушыларды күрделі өзіндік жұмысқа дайындайды.

2. Репродуктивті қызмет — зерттелетін нысанның қасиеттері туралы ақпаратты негізінен есте сақтауға сүйене отырып қайта шығару. Мұнда тану әдістері мен тәсілдері жинақталып, типтік тапсырмаларға қолданылады.

3. Өнімді қызмет — белгілі үлгілерден тыс тапсырмаларды шешу үшін білімді өз бетінше қолдану, жеке және логикалық қорытындылар жасауға негізделген.

4. Шығармашылық өзіндік іс-әрекет — білімді жаңа жағдайларға қолдану, жаңа іс-әрекет бағдарламаларын құру, аналогтық және сыни ойлауды дамыту.

Әр деңгей шартты түрде бөлінгенімен, олар нақты өмірде де бар. Оқушыға оның ағымдағы деңгейінен жоғары тапсырма беру көп жағдайда сабақ уақытын босқа өткізуге әкеледі.

Әрине, кез келген шығармашылық бағдарланған мұғалім бағдарламасының мақсаты — мүмкіндігінше көп оқушыны төртінші деңгейге, яғни өзіндік іс-әрекет деңгейіне жеткізу болып табылады. Алайда, бұл деңгейге жету жолы үш алдыңғы деңгей арқылы өтетінін есте ұстаған жөн, және дәл осыған сәйкес өзіндік жұмысын ұйымдастыру стратегиясы анықталады.

Оқушылардың өзіндік іс-әрекетін ұйымдастырудың негізгі принциптерін қарастырайық:

- Әрбір өзіндік тапсырманың нақты мақсаты болуы керек, ал оқушылар оның орындалу тәртібі мен әдістерін түсінуі қажет.

- Тапсырмалар оқушының оқу мүмкіндіктеріне сәйкес келуі тиіс, ал олардың күрделілігі бір деңгейден екінші деңгейге біртіндеп өтуге мүмкіндік береді. |Өзіндік, соның ішінде үй тапсырмаларының нәтижелері әрі қарайғы оқу қызметінде пайдаланылады.

– Өзіндік жұмыстың әртүрлі түрлерін үйлестіру және олардың орындалу процесін басқару қажет.

– Өзіндік жұмыстың негізгі мақсаты — танымдық қабілеттерді, бастамашылықты, шешім қабылдау және шығармашылық ойлау дағдыларын дамыту. Сондықтан тапсырмалар механикалық немесе шаблондық орындауды азайтатындай болуы керек.

– Жұмыстың мазмұны мен формасы оқушыда қызығушылық туғызып, тапсырманы соңына дейін орындауға итермелеуі тиіс.

– Жұмыс төзімділік пен еңбекқорлық дағдыларын қалыптастыруға бағытталуы қажет.

– Өзіндік жұмыс формасы бойынша жеке, фронтальды немесе топтық болуы мүмкін.

Оқушылардың өнімді өзіндік іс-әрекет деңгейлерін ескере отырып, өзіндік жұмыстың төрт түрі айқындалады:

1. Қайталауыш (репродуктивтік);
2. Құрастырушы-өзгермелі (реконструктивті-вариативтік);
3. Эвристикалық;
4. Шығармашылық.

Өзіндік жұмыстың төрт түрінің әрқайсысының өз дидактикалық міндеттері бар [3]:

1. Қайталауыш (репродуктивтік) жұмыстар нақты жағдайларда әрекет ету тәсілдерін (тұжырымдамалар, белгілер, фактілер, анықтамалар) есте сақтау үшін, сондай-ақ дағдылар мен шеберлікті қалыптастыру және бекіту үшін қажет. Оқушылардың осы деңгейдегі қызметін толық өзіндік деп санауға болмайды — олар тек үлгі бойынша әрекеттерді қайталайды — бірақ оның маңызы өте зор. Мұндай тапсырмалар шынайы өзіндік жұмыстың негізін қалыптастырады. Мұғалімнің рөлі — әрбір оқушыға ең тиімді жұмыс көлемін таңдау. Қажетті білім мен дағдылардың базасы жоқ жағдайда күрделірек өзіндік жұмыс түріне көшу тиімді болмайды, ал үлгі бойынша қайталауға тым көп уақыт бөлу оқушыда қызығушылықтың төмендеуіне, сабаққа бейімділіктің азаюына және дамудың баяулауына әкеледі.

2. Құрастырушы-өзгермелі (реконструктивті-вариативтік) жұмыстар оқушыларға алдын ала алынған білім негізінде және мұғалім ұсынған жалпы идеяға сүйене отырып, берілген жағдайларда тапсырмаларды шешудің нақты жолдарын өз бетінше табуға мүмкіндік береді. Бұл типтегі тапсырмалар білімді типтік жағдайларға саналы түрде көшіруге, аналитикалық дағдыларды дамытуға, танымдық қызмет әдістерін қалыптастыруға және оқуға ішкі мотивацияны қалыптастыруға ықпал етеді. Олар болашақ шығармашылық жұмыстың негізін жасайды.

3. Эвристикалық жұмыстар белгілі үлгілерден тыс шешім табу қабілеті мен дағдысын қалыптастырады. Оқушылар өз бетінше тапсырманы шешу жолдарын анықтап, жадыдан қажетті білімді тиімді пайдалана отырып жауап табады. Бұл процесс шығармашылық тұлғаның қалыптасуына, білімнің икемділігі мен мобильділігін, дағдылар мен өзіндік білім алу қабілетін

дамытуға ықпал етеді. Мұндай жұмыстардың формалары әртүрлі: өз бетінше түсіндіру, демонстрацияны талдау, қорытындыны дәлелді негіздеу немесе есептеу мен теңдеулерді қолдана отырып тапсырмаларды шешу.

4. Шығармашылық жұмыстар өзіндік жұмыстың шыңы болып табылады. Олар оқушыларға принципіалды жаңа білім алуға, ақпаратты өз бетінше іздеу дағдыларын дамытуға және білімді жаңа жағдайларда қолдануды бекітуге мүмкіндік береді. Оқу тәжірибесінде әрбір өзіндік жұмыс түрі әртүрлі тапсырмалар арқылы ұсынылады, оларды сабақта да, сабақтан тыс қызметте де қолдануға болады.

Төменде оқушылардың ең кең тараған және тиімді өзіндік жұмыс түрлері келтірілген:

Кітаптармен және мәтіндермен жұмыс. Бұл мәтіндік және графикалық материалдармен жұмыс істеуді қамтиды:

- мәтіннің негізгі идеяларын қайта баяндау;
- оқылған материал бойынша жауап жоспарын құру;
- мәтінді қысқаша конспекттеу;
- алдын ала дайындалған сұрақтарға жауап іздеу;
- бірнеше параграфтың мазмұнын талдау, салыстыру, жалпы қорытынды жасау және жүйелеу.

Сонымен қатар бұл топқа бастапқы дереккөздермен, анықтамалықтармен және ғылыми-танымдық әдебиеттермен жұмыс, конспекттеу және оқылған материалды өңдеу жатады.

Жаттығулар:

- үлгі бойынша қайталауды талап ететін жаттығулар;
- құрастырушы тапсырмалар;
- өз тапсырмаларын және сұрақтарын құрастырып, оларды шешу;
- басқа оқушылардың жауаптарын рецензиялау және олардың жұмысын бағалау.

Әр түрлі тексеру тапсырмалары, соның ішінде диктанттар, бақылау жұмыстары, шығарма жазу.

Докладтар мен рефераттарды дайындау.

Экскурсиялар – материалды көрнекі түрде зерттеудің бір формасы.

Үйдегі лабораториялық жұмыстар және бақылаулар.

Техникалық модельдеу және құрастыру [4].

Өзіндік жұмыстың әртүрлі түрлері олардың өткізілуін қатты ережелеуге мүмкіндік бермейді. Дегенмен, кез келген жұмыс оқушылардың тапсырманың мақсатын және оны орындау тәсілдерін түсінуінен басталуы тиіс.

Бүгінде тиімді емес сабақ көбінесе оқушылардың көп бөлігінің бос отырып уақытыны өткізуімен сипатталады. Тәжірибелі педагогтардың сабақтарында оқушылар әртүрлі өзіндік әрекеттермен уақыттың елеулі бөлігін өткізеді.

Өзіндік жұмысты ұйымдастыру тәжірибесін және оның орындалу нәтижелерін талдау ең жиі кездесетін кемшіліктерді көрсетеді:

- жүйенің болмауы: жұмыстар кездейсоқ жүргізіледі – мазмұны, көлемі және формасы бойынша;
- тапсырмалардың өзіндік деңгейі оқушылардың оқу мүмкіндіктеріне сәйкес келмейді, жеке тәсіл жеткілікті ескерілмеген;
- өзіндік жұмыстың біркелкілігі және нақты сыныпқа сәйкес келмейтін ұзақтығы.

Өзіндік оқу жұмысы – оқушылардың білімін тереңдету, ойлау қабілеттерін дамыту және өзіндік әрекет дағдыларын қалыптастырудағы негізгі құралдардың бірі. Оның тиімділігі дұрыс ұйымдастырылуына, тапсырмалардың деңгейіне және әрбір оқушының жеке мүмкіндіктеріне сай болуына тікелей байланысты.

Өзіндік жұмыс түрлерінің алуан түрлілігі – кітаппен жұмыс, мәтіндерді талдау, жаттығулар, зерттеу және шығармашылық тапсырмалар – оқушылардың белсенділігін арттырып, оқу процесін сапалы етеді. Дегенмен, тәжірибе көрсеткендей, жүйесіз ұйымдастырылған немесе оқушы мүмкіндігіне сай емес тапсырмалар сабақтың тиімділігін төмендетеді, қызығушылықты азайтады және білім алу мотивациясын әлсіретеді [5].

Сондықтан өзіндік жұмысты жоспарлау кезінде оның мақсат-міндеттері, оқушының деңгейі, тапсырмалардың күрделілігі және олардың түрлерінің үйлесімі ескерілуі тиіс. Тек осы жағдайда өзіндік жұмыс оқушылардың логикалық ойлауын, шығармашылық қабілетін, жауапкершілік пен еңбекқорлық дағдыларын дамытуға нақты үлес қосады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Агранович Е. Н., Уайдуллақызы Э. «Организация самостоятельной учебной деятельности учащихся начальной школы». // Вестник КазНПУ имени Абая. Серия: Педагогические науки. Том 66, №2. — 2025.
2. Рубинштейн Л.С. Основы общей психологии. – М.: Питер, 2017
3. Тюрина Т. Д.. «Самостоятельная учебная деятельность и её виды». // Статья-материал. — Омск: 2018.
4. Касаткина Н.С., Шкитина Н.С. Самостоятельная работа студентов по дисциплине «Технология и организация воспитательных практик», М., 2023.
5. Таубаева Ш.Т., Иманбаева С.Т., Берикханова А.Е. Педагогика., издание Алматы, 2017.

ОӘЖ 376-056.264

КІШІ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МАЗАСЫЗДЫҒЫН ТҮЗЕТУ-ДАМУ ЖҰМЫСТАРЫ АРҚЫЛЫ ЖЕҢУ

Паччаханова И.К., Кудайберген Ж.Б., Айтжанова С.В.
Ғылыми жетекші: магистр, оқытушы Мырзабекова А.Қ
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматривается роль коррекционно-развивающей работы в снижении уровня тревожности младших школьников и повышении их эмоциональной

устойчивости. Анализируются основные факторы, влияющие на психологическое благополучие детей, и описываются эффективные методы снижения тревожности. Особое внимание уделяется таким методам, как игровая терапия, арт-терапия, техники релаксации и когнитивно-поведенческий подход. Результаты исследования подтверждают важность комплексной психологической поддержки в снижении тревожности младших школьников.

Summary: This article examines the role of corrective and developmental work in reducing anxiety levels among primary school students and enhancing their emotional stability. The key factors affecting children's psychological well-being are analyzed, and effective anxiety-reduction methods are described. Special attention is given to such techniques as play therapy, art therapy, relaxation techniques, and cognitive-behavioral approaches. The study results highlight the importance of comprehensive psychological support in alleviating anxiety among younger students.

Кіші мектеп оқушыларының мазасыздығын түзету-дамыту жұмыстары арқылы жеңу маңызды психологиялық міндеттердің бірі болып табылады. Бұл мәселе балалардың оқу үлгеріміне, қарым-қатынасына және жалпы дамуына әсер етеді. Кіші мектеп жасындағы балалардың мазасыздығы әртүрлі себептерге байланысты туындайды, оның ішінде мектеп бағдарламасының күрделілігі, мұғалімдер мен ата-аналардың талаптары, құрдастарымен қарым-қатынас, жаңа ортаға бейімделу сияқты факторлар бар.

Баланың мазасыздығын түзету және оны дамытудың тиімді жолдарының бірі – психологиялық қолдау көрсету. Бұл қолдау жеке немесе топтық тренингтер, ойын терапиясы, арт-терапия, релаксация әдістері арқылы жүзеге асырылады. Баланың эмоционалды күйін тұрақтандыру үшін оған сенімді орта қалыптастыру қажет. Мұғалімдер мен ата-аналар баланың жетістіктерін мадақтап, қолдап, оның өзіндік бағасын арттыруға көмектесуі тиіс [1].

Ойын терапиясы – мазасыздықты төмендетудің ең тиімді әдістерінің бірі. Кіші мектеп жасындағы балалар ойын арқылы қоршаған ортамен байланыс орнатып, өз қорқыныштары мен уайымдарын білдіреді. Ойын барысында балалар өздерін еркін сезініп, ішкі шиеленістерін жеңілдетеді. Драмалық ойындар, рольдік ойындар, сюжеттік ойындар арқылы балалар өз эмоцияларын ашық білдіре алады.

Арт-терапия да баланың ішкі жан дүниесін зерттеуге және оның мазасыздығын азайтуға көмектеседі. Балалар сурет салу, мүсіндеу, қолөнер жасау арқылы өз сезімдерін бейнелеп, олармен жұмыс істейді. Арт-терапия әдістері балалардың өз-өзін тануына, өз қорқыныштары мен мазасыздықтарын жеңуге көмектеседі.

Релаксация және тыныс алу жаттығулары балаларға өз эмоцияларын реттеуді үйретеді. Әсіресе, йога, медитация, терең тыныс алу әдістері балаға сабыр сақтауға, өзін-өзі тыныштандыруға көмектеседі. Бұл жаттығуларды күнделікті орындау арқылы балалар күйзеліске төзімді бола алады.

Сонымен қатар, мұғалімдер мен ата-аналардың балалармен сенімді қарым-қатынас орнатуы өте маңызды. Бала өзіне қауіпсіз ортада екенін сезінсе, оның мазасыздығы азаяды. Балалармен ашық әңгімелесу, олардың сезімдері мен ойларын тыңдау, эмпатия таныту – олардың сенімділігін арттырады.

Когнитивті-бихевиоралдық әдістер де кіші мектеп оқушыларының мазасыздығын төмендетуде қолданылады. Бұл әдістер балалардың теріс ойлау әдеттерін өзгертуге бағытталған. Балаларға жағымсыз ойларды позитивті ойларға ауыстыруға көмектесу арқылы олардың сенімділігін арттыруға болады.

Мектептегі психологиялық қызмет те балалардың мазасыздығын түзету мен дамытуда маңызды рөл атқарады. Психологтар балаларға жеке кеңес беру, психологиялық диагностика жүргізу, ата-аналар мен мұғалімдерге әдістемелік көмек көрсету арқылы балалардың психологиялық әл-ауқатын жақсартады[2].

Жалпы, кіші мектеп оқушыларының мазасыздығын түзету-дамыту жұмыстары кешенді түрде жүзеге асырылуы тиіс. Ойын, арт-терапия, релаксация, психологиялық қолдау және ата-аналармен жұмыс балалардың мазасыздығын жеңуге көмектеседі. Осы әдістерді дұрыс қолдану арқылы балалардың өз-өзіне деген сенімділігі артып, олардың эмоционалды тұрақтылығы нығаяды.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде кіші мектеп оқушыларының психологиялық жай-күйіне ерекше назар аударылады. Осы жастағы балаларда жаңа әлеуметтік ортаға бейімделу, оқу жүктемесіне икемделу және өз қатарластарымен қарым-қатынас орнату мәселелері туындауы мүмкін. Мұндай жағдайларда мазасыздық деңгейі жоғары оқушылар психологиялық қолдауды қажет етеді.

Кіші мектеп оқушылары – психикалық және эмоционалдық дамудың маңызды кезеңінде тұрған балалар. Бұл кезеңде олар жаңа білім алып, әлеуметтік қарым-қатынастарды қалыптастырады. Алайда, осы процестер кейбір оқушыларда мазасыздықты тудыруы мүмкін. Бұл мақалада кіші мектеп оқушыларының мазасыздық себептері, оның көріністері және оны төмендету жолдары қарастырылады.

Қазіргі таңда ғалымдар алаңдаушылық деңгейі жоғары балалар санының өсуін атап өтуде. Олар шамадан тыс мазасыздықпен, күйзеліске төмен төзімділікпен, эмоционалдық және психологиялық әл-ауқаттың төмендігімен ерекшеленеді. Жақында жүргізілген зерттеулер нәтижесінде мектепке дейінгі және бастауыш сынып оқушылары арасында жоғары алаңдаушылықтың кең таралғаны анықталды. Ғалымдар бұл құбылыстың негізгі себептерінің бірі ретінде баланың жас ерекшеліктеріне сай қажеттіліктерінің қанағаттандырылмауын атайды [3].

Қазіргі заманғы күйзеліске толы және экологиялық жағынан қолайсыз сыртқы ортада жоғары алаңдаушылық баланың тұлғалық қалыптасуындағы негізгі факторлардың бірі болып табылады. Себебі, оның жеке басының көптеген маңызды аспектілері мен қасиеттері дәл осы кезеңде қалыптасады, сондықтан болашақ дамуы осы негіздердің қалай қаланғанына байланысты. Сол себепті, мәселені дер кезінде байқап, алаңдаушылықтың пайда болуын ерте кезеңде түзете білу өте маңызды. Алайда, бұл мәселенің практикалық шешімдері әлі де жеткілікті түрде зерттелмеген, дегенмен бастауыш сынып мұғалімдері мен мектеп психологтары онымен жиі кездеседі.

Жоғары алаңдаушылық – баланың мектепке бейімделе алмауының айқын белгісі, ол үлгеріміне, құрдастарымен және ересектермен қарым-қатынасына, сондай-ақ оның физикалық және психологиялық әл-ауқатына теріс әсер етеді.

Алаңдаушылық ұғымын алғаш рет психоаналитиктер мен психиатрлар ғылыми айналымға енгізді. Соңғы жылдары бұл феномен кеңінен зерттелуде. Айта кету керек, психологиядағы «үрей» (қорқыныш) және «алаңдаушылық» ұғымдары өзара ұқсас болғанымен, олар бірдей емес. Үрей – бұл нақты немесе ойдан шығарылған қауіпке адамның реакциясы, яғни нақты объектісі жоқ қорқыныш күйі, ол белгісіз қауіп-қатер сезімімен сипатталады. Ал алаңдаушылық – Анна Михайловна Прихожанның пікірінше, бұл – қолайсыздықты күтуге, төніп тұрған қауіптің алдын ала сезілуіне байланысты эмоционалдық жайсыздықтың көрінісі. Алаңдаушылық уақытша эмоционалдық жағдай немесе тұлғаның тұрақты қасиеті ретінде көрінуі мүмкін [4].

Психологиялық тұрғыдан алаңдаушылық шиеленіс, мазасыздық, уайым, сондай-ақ дәрменсіздік пен белгісіздік сезімдері ретінде субъективті түрде сезіледі. Физиологиялық тұрғыдан алғанда, алаңдаушылық жүрек соғысының жиілеуі, қан қысымының жоғарылауы, жалпы қозғыштықтың күшеюі, сезімталдық шегінің төмендеуі арқылы көрінеді. Мұндай жағдайда бейтарап тітіркендіргіштер жағымсыз эмоционалдық реңкке ие болуы мүмкін.

Алаңдаушылық ұғымы «қорқыныш» ұғымымен де өте ұқсас. Бұл екі ұғымды алғаш ажыратқан дат ғалымы Сёрен Кьеркегор болды. Ол қорқыныштың екі түрін бөліп көрсетті: нақты және белгісіз, яғни түсініксіз мазасыздық немесе торығу. Бұған дейін біз қазір «алаңдаушылық» деп атайтын құбылыс «қорқыныш» ұғымының бір бөлігі ретінде қарастырылған.

Қорқыныш – алаңдаушылықтың негізгі құрамдас бөлігі, оның өзіндік ерекшеліктері бар және оны тереңірек зерттеуді қажет етеді. Қорқыныштың функционалдық маңызы – жақындап келе жатқан қауіп туралы хабарлау, оған назар аудару және қауіпті жағдайдан шығудың жолдарын іздеу. Кейбір жағдайларда қорқыныш аффективті күйге ауысып, бақылаусыз «соғыс немесе қашу» реакциясын тудыруы мүмкін. Бұл реакция алғаш рет Уолтер Кэннонмен сипатталған. Егер қауіптің көзі анықталмаған немесе белгісіз болса, бұл жағдай «алаңдаушылық» деп аталады. Осылайша, қорқыныш – бұл адамның биологиялық немесе әлеуметтік өміріне қауіп төнгенде пайда болатын эмоция, ол нақты немесе қиялдағы қауіп көзіне бағытталған.

Психоанализ өкілдері алаңдаушылықты адамның туа біткен және ажырамас күйі ретінде қарастырған, ол адамға қауіпті жағдайларға барабар жауап беруге көмектеседі. Зигмунд Фрейд қорқынышты аффект жағдайымен теңестірді және оны рахат-рахатсыздық сезімдерінің жиынтығы ретінде сипаттады. Ол алаңдаушылық пен невроздарды биологиялық инстинктер мен әлеуметтік нормалар арасындағы қарама-қайшылықтың нәтижесі ретінде қарастырды.

Фрейдтің пікірінше, қоғамдағы нормалар адамның табиғи инстинктерін басуға мәжбүрлейді, бұл алаңдаушылықты тудырады. Бұл жағдайдан шығудың бір жолы – сублимация, яғни «либидо энергиясын» қоғамдық тұрғыдан

қолайлы қызметке, яғни шығармашылық немесе еңбек әрекетіне бағыттау. Егер сублимация сәтті болса, адам шамадан тыс алаңдаушылықтан арыла алады. Кіші мектеп оқушыларының мазасыздығы әртүрлі себептерге байланысты пайда болуы мүмкін, соның ішінде[5]:

– **Оқу процесіне байланысты стресс** – үй тапсырмаларының көптігі, бағалау жүйесі және мұғалімдер мен ата-аналардың күтуі.

– **Әлеуметтік қысым** – сыныптастарымен қарым-қатынас жасау қиындықтары, достар табу немесе буллингке ұшырау.

– **Отбасылық факторлар** – ата-аналардың ажырасуы, отбасындағы келіспеушіліктер, материалдық қиындықтар.

– **Жеке ерекшеліктер** – темперамент, өзін-өзі бағалаудың төмендігі, сезімталдық.

Мазасыздықтың көріністері Балаларда мазасыздық әртүрлі түрде көрінуі мүмкін:

– **Физиологиялық белгілер** – бас ауруы, іштің ауыруы, жүрек соғысының жиілеуі, терлеу.

– **Эмоционалдық белгілер** – қорқыныш, ұялшақтық, көңіл-күйдің тұрақсыздығы.

– **Мінез-құлықтық белгілер** – сабаққа барудан бас тарту, агрессия, оқшаулану.

Түзету-дамыту жұмыстарының әдістеріне мына төмендегілер жатады [6]:

Психологиялық әдістер:

– **Релаксация жаттығулары:** терең тыныс алу техникасы (мысалы, «Беске дейін сана» әдісі); босансу жаттығулары («Қуыршақ пен сымбатты мысық» – баланың бұлшық еттерін ширықтырып, кейін босату арқылы жаттығу).

– **Ойын терапиясы:** қуыршақ театры, рөлдік ойындар арқылы баланың мазасыздығын сыртқа шығаруға көмектесу; «Қорқынышты жәшік» ойыны – бала өз қорқынышын қағазға жазып (немесе салып), оны жәшікке тастап, осылайша мазасыздықтан арылады.

Сенімділік жаттығулары: «Мен мықтымын!» аффирмациялары (баланың өзіне деген сенімділігін арттыру үшін); айна алдындағы позитивті сөздер айту.

Педагогикалық әдістер: баланы мақтау, жетістіктерін атап өту, дұрыс қателесуге мүмкіндік беру; бағаның орнына жетістіктерді көрсететін марапат жүйесін енгізу.

Шығармашылық жұмыстар: сурет салу (мысалы, «Менің қорқынышым» суреті – бала мазасыздандыратын нәрсені салып, оны өзгертіп, қайта салу); әңгіме жазу («Менің ең бақытты күнім» тақырыбында).

Әлеуметтік дағдыларды дамыту: «Достық шеңбері» ойыны – балалар бір-біріне жылы сөздер айтып, қарым-қатынастарын нығайтады; топтық жұмыстар арқылы бірлесіп әрекет етуге үйрету.

Ата-аналармен жұмыс: баланың жетістігін бағалауға және оның сезімдерін ескеруге үйрету; үй жағдайында қолдау көрсету, бірге уақыт өткізу; қатаң жазалаудан аулақ болу, сабырлылық таныту.

Бастауыш сынып оқушыларының мазасыздығын түзету жұмыстары кешенді жүргізілгенде ғана тиімді болады. Баланың сенімділігін арттыру, оны эмоциялық тұрғыдан қолдау, шығармашылықпен жұмыс істеу – мазасыздықты төмендетудің негізгі жолдары.

Кіші мектеп оқушыларының мазасыздығы – олардың оқу және әлеуметтік бейімделуіне әсер ететін маңызды фактор. Сондықтан ата-аналар мен мұғалімдер балалардың психологиялық жағдайына назар аударып, олардың эмоционалдық тұрақтылығын қамтамасыз етуі қажет. Жүйелі қолдау мен дұрыс әдістер арқылы балалардың мазасыздығын азайтып, олардың дамуына оң әсер етуге болады. Кіші мектеп оқушыларының мазасыздығын түзету және дамыту жұмыстары кешенді түрде жүргізілуі тиіс. Баланың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оның өзін-өзі тануы мен сенімділігін арттыруға бағытталған әдістерді қолдану қажет. Оқушының эмоционалдық жай-күйін жақсарту үшін ата-аналар, мұғалімдер және психологтар бірлесе жұмыс жасауы маңызды. Мазасыздықты төмендетуге бағытталған шаралар дұрыс ұйымдастырылған жағдайда, бала оқу процесіне белсенді қатысып, өз мүмкіндіктерін толық жүзеге асыра алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Зимняя, И. А. Педагогическая психология. – Москва: Логос, 2000.
2. Прихожан, А. М. Тревожные дети и тревожность у детей. – Москва: Педагогика, 2000.
3. Аменова, А. Ж. Балалар психологиясы және мазасыздықты жеңу жолдары. – Алматы: КазНУ, 2015.
4. Битянова, М. Р. Психологическая служба в школе: организация работы школьного психолога. – Москва: Генезис, 2001.
5. Захарова, Е. И. Практическая психология в начальной школе: диагностика, коррекция, развитие. – Москва: Владос, 2003.
6. Мамай, Б. Ойын арқылы балалардың мазасыздығын төмендету. – Алматы: Білім, 2018.

ОӘЖ 371.3

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҮЛГЕРМЕУШІЛІК СЕБЕПТЕРІ

Перне А.С., Балабек Ж.А., Махсұтхан А.К.
Ғылыми жетекші: п.ғ.к., доцент Сихынбаева Ж.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В этой статье рассматриваются основные причины неуспеваемости учащихся начальных классов. Факторы, влияющие на снижение учебных достижений, включают недостаток мотивации к учебе, семейные и социальные условия, проблемы со здоровьем, а также педагогические и методические недостатки в школе. В статье анализируются психологические, социальные и учебные причины неуспеваемости, а также описывается, как они влияют на познавательные способности учеников. Кроме того,

предлагаются эффективные меры и методы, направленные на повышение успеваемости учащихся. Статья способствует решению важных вопросов повышения качества образования в начальных классах.

Summary: This article examines the main reasons for underachievement among primary school students. Factors affecting the decline in students' academic performance include a lack of motivation to learn, family and social environment conditions, health issues, as well as pedagogical and methodological shortcomings in schools. The article analyzes the psychological, social, and educational causes of underachievement and describes how they impact students' cognitive abilities. Additionally, effective measures and methods aimed at improving students' performance are proposed. The article contributes to addressing important issues related to enhancing the quality of education in primary schools.

Мектептің алғашқы кезеңі— бастауыш сынып оқушылары үшін білім мен дағдылардың негізі қалатын маңызды уақыт. Бұл кезеңде оқушылардың оқуға деген қызығушылығы, зейіні мен танымдық қабілеттері қалыптасады. Дегенмен, кейбір оқушылар үлгермеушілікке ұшырап, оқу бағдарламасын толық меңгере алмай қалады. Бастауыш сынып оқушыларының үлгермеушілігі— білім сапасына әсер ететін күрделі мәселе, ол жеке және әлеуметтік факторларға тікелей байланысты. Оқу жетістіктерінің төмендеу себептерін анықтау, оларды талдау және тиімді шешімдер ұсыну бүгінгі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Осы мақалада бастауыш сынып оқушыларының үлгермеушілігінің негізгі себептері қарастырылады, олардың оқу процесіне және жалпы дамуына әсері талданып, бұл мәселелерді шешуге бағытталған ұсыныстар беріледі.

1. Оқу мотивациясының төмендігі;

Оқу мотивациясы- оқушының білім алуына деген ішкі ниеті мен қызығушылығы. Мотивацияның төмендігі баланың сабаққа деген ынтасын азайтып, білімді меңгеруін қиындатады. Кейбір балалар оқу процесінде өз мүмкіндіктеріне сенімсіз болып, қиналған кезде оқудан безіп, үлгермеушілікке ұшырайды. Сонымен қатар, сабақтың мазмұны мен әдісі қызықсыз болса, оқушыда оқу мотивациясы болмайды. Мұғалімнің көңіл бөлмеуі, бағалаудың әділетсіздігі де мотивацияның төмендеуіне себеп болуы мүмкін. Оқу мотивациясының төмендігі оқушының танымдық белсенділігін кемітеді, бұл оның оқу жетістіктеріне кері әсер етеді.

2. Отбасы және әлеуметтік орта факторлары;

Отбасы- баланың алғашқы тәрбиелік ортасы, оның тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді. Отбасының қолдауы мен жағдайы оқушының үлгеріміне тікелей әсер етеді. Кейбір отбасыларда ата-аналар баланың оқуына назар аудармай, қолдау көрсетпейді немесе материалдық жағдайлары нашар болғандықтан оқуға қажетті құрал-жабдықтармен қамтамасыз ете алмайды. Сонымен қатар, отбасындағы жанжалды жағдайлар, ата-аналардың үнемі жанжалдағы болуы, балаға кері ықпал етіп, оның психологиялық жағдайын бұзады. Әлеуметтік орта факторлары да маңызды — мектептің орналасқан жері, балалардың достары мен көршілері, қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық жағдайлар оқушының үлгеріміне әсер етуі мүмкін.

3. Денсаулық мәселелері;

Балалардың физикалық және психологиялық денсаулығы оқу қабілетінің маңызды көрсеткіші. Созылмалы аурулар, көру немесе есту кемшіліктері, тұрақты шаршау немесе ұйқының бұзылуы балалардың оқу процесіне кері әсер етеді. Кейде балалар ауруы салдарынан сабақтан қалуы, сабақ материалын толық меңгермеуі де үлгермеушіліктің себебі болады. Психологиялық күйзелістер, стресс, үрей де баланың оқуына кедергі келтіреді. Дұрыс тамақтанбау, дене шынықтырудың жетіспеуі де баланың жалпы дамуына кері әсер етеді.

4. Мектептегі педагогикалық және әдістемелік кемшіліктер;

Мұғалімнің кәсіби дайындығы мен оқыту әдістерінің сапасы оқушының білім алу деңгейіне әсер етеді. Егер сабақта қолданылатын әдістер оқушылардың жас ерекшелігіне сай келмесе, материал күрделі әрі түсініксіз болса, бала сабақты игере алмай қалады. Кейде мұғалімнің жеке назар аудармауы, оқушылардың сұрақтарына жеткілікті жауап бермеуі оқушының қызығушылығын төмендетеді. Сондай-ақ, оқу бағдарламасының тым жүктелгендігі мен баланың қабілетіне сәйкес келмеуі де қиындық тудырады. Мұғалім мен оқушы арасындағы дұрыс қарым-қатынастың жоқтығы үлгермеушіліктің тағы бір себебі.

5. Психологиялық және әлеуметтік себептер;

Балалар арасындағы қарым-қатынас, мұғалімдердің оқушыларды дұрыс түсінбеуі, баланың өзін-өзі бағалауының төмендігі үлгермеушілікке себеп болуы мүмкін. Мектепте буллинг (қорлау) жағдайлары жиі кездеседі, бұл оқушының психологиялық ахуалын нашарлатып, оқу мотивациясын жоғалтуға әкеледі. Кейбір балалар өзін оқуда төмен бағалайды немесе өзгелермен салыстырып, өз қабілетін төмендетеді. Психологиялық қолдаудың жоқтығы осындай жағдайларды күшейтеді.

Бастауыш сынып оқушыларының үлгермеушілік мәселесі — қазіргі білім беру саласындағы маңызды әрі күрделі проблемалардың бірі. Бұл мәселенің түпкі себептерін жан-жақты зерттеу және оларды кешенді түрде шешу оқушылардың сапалы білім алуына, тұлғалық дамуына ықпал етеді. Мақалада талқыланғандай, үлгермеушіліктің негізгі себептері ретінде оқу мотивациясының төмендігі, отбасы мен әлеуметтік ортаның қолдауының жеткіліксіздігі, денсаулық жағдайының нашарлығы, педагогикалық және әдістемелік кемшіліктер, сондай-ақ психологиялық факторлар аталды.

Әрбір фактордың оқушыға тигізетін әсері күрделі және көбінесе бір-бірімен тығыз байланыста болады. Мысалы, отбасының жанжалды немесе қолдаусыз ортасы балада психологиялық күйзеліс тудырып, оның оқу мотивациясына кері әсер етуі мүмкін. Денсаулық мәселелері оқу материалын меңгеруге кедергі келтірсе, мұғалімнің әдістемелік кемшіліктері оқушының білімге деген қызығушылығын төмендетеді. Сондықтан үлгермеушілікті азайту үшін барлық тараптың — мектеп, отбасы, қоғам және мемлекет — бірігіп жұмыс жасауы қажет.

Үлгерім мәселесін шешуде мотивацияны арттыруға баса көңіл бөлінуі керек. Оқушылардың ішкі қызығушылығын оятатын, танымдық белсенділігін

дамытатын тиімді оқыту әдістерін қолдану маңызды. Мұғалімдердің кәсіби деңгейін көтеру, олардың оқушыларға жеке көңіл бөлуіне жағдай жасау арқылы әр баланың білім алу мүмкіндігін кеңейту қажет. Сондай-ақ, отбасы мен мектеп арасындағы тығыз байланыс орнатып, ата-аналарды бала тәрбиесіне белсенді тарту үлгермеушіліктің алдын алуға септігін тигізеді.

Денсаулық мәселелеріне де назар аудару керек. Балалардың физикалық және психологиялық жағдайы олардың оқу қабілетінің негізі болып табылады. Сондықтан мектепте спорттық және сауықтыру шараларын жүйелі түрде ұйымдастыру, медициналық бақылауды күшейту маңызды. Сонымен қатар, психологиялық қолдау жүйесін дамыту арқылы балалардың өзін-өзі бағалауын көтеру, стресс пен қорқыныштан арылтуға мүмкіндік берілуі тиіс.

Қорыта айтқанда, бастауыш сынып оқушыларының үлгермеушілігі біржақты мәселе емес, ол көптеген факторлардың өзара әрекеттесуі нәтижесінде туындайды. Осы себепті, оны шешу үшін кешенді, көпжақты тәсіл қажет. Бұл — білім сапасын арттыруға, балалардың жан-жақты дамуына бағытталған маңызды қадам. Мектеп пен отбасы, педагогтар мен психологтар, қоғам мен билік органдары бірлесіп жұмыс істеген жағдайда ғана оқушылардың үлгерімі жақсарып, олардың болашақтағы білімге деген ұмтылысы артады.

Осы бағыттағы жүйелі және ұтымды жұмыстар Қазақстанның білім беру жүйесін жаңғыртып, жас ұрпақты сапалы біліммен қамтамасыз етуге зор үлес қосатыны сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Абдрахманова, Г. Т. (2018). Психология и педагогика начальной школы. Алматы: Қазақстан.
2. Ахметова, Ж. С. (2020). Проблемы успеваемости младших школьников и пути их решения. Алматы: Қазақ университеті баспасы.
3. Байтасов, К. М. (2017). Факторы, влияющие на успеваемость учащихся начальной школы. Вестник педагогики, №3, 45-50.
4. Ермекова, Л. Н. (2019). Социальные и психологические причины школьной неуспеваемости. Педагогический журнал, №2, 78-85.
5. Мусина, А. К. (2021). Методы повышения мотивации к учебе у младших школьников. Алматы: Білім.

ОӘЖ 37.015-8

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ОЙЛАУЫН МУЛЬТИМЕДИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ДАМУЫ

Пернебай А.Е., Раушанбек М.Б., Ордабек Б.А.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Туякова Н.Н.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье представлены эффективные методы мультимедийных технологий и способы их применения на уроках для развития творческого мышления младших школьников. Также отмечается, что эти технологии повышают интерес учащихся,

стимулируют их к активному участию, улучшают познавательные способности. Статья посвящена педагогам и специалистам сферы образования и объясняет необходимость применения современных образовательных методов, направленных на развитие творческих способностей.

Summary: The article presents effective methods of multimedia technologies and ways of their application in the classroom for the development of creative thinking of younger schoolchildren. It is also noted that these technologies increase the interest of students, stimulate their active participation, and improve cognitive abilities. The article is devoted to teachers and specialists in the field of education and explains the need to use modern educational methods aimed at developing creative abilities.

Қазіргі таңда білім беру саласында мультимедиялық технологиялардың қолданылуы, оның ішінде бастауыш мектептерде, шығармашылық ойлауды дамытуда тиімді тәсілдердің бірі ретінде көрініс табуда. Мультимедиялық құралдар арқылы оқушылардың қызығушылығы мен белсенділігін арттыруға болады, бұл өз кезегінде олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Оқу процесінде мультимедиялық технологияларды қолданудың тиімділігі мен маңыздылығы зерттеуге алынған тақырыптың өзектілігін арттырады.

Мультимедиялық технологиялар балаларға оқу үдерісін қызықты әрі тиімді етуге көмектеседі. Олар балаларға түрлі бейнемазмұнды, анимациялар мен дыбыстарды ұсына отырып, ойлау қабілетін дамытуға ықпал етеді. Мұндай технологиялар арқылы оқушылар шығармашылық ойлауын өрбіте алады, өйткені олар визуалды және аудиалды ақпаратты қабылдай отырып, өздерінің қиялдарын дамыту мүмкіндігін алады. Мультимедиялық құралдар, әсіресе, балалардың кең ауқымдағы тақырыптар бойынша өз ойларын еркін әрі шығармашылықпен жеткізуіне жағдай жасайды.

Шығармашылық ойлау – бұл жаңа идеяларды, шешімдер мен тұжырымдарды қалыптастыру қабілеті. Ол адамның белгілі бір мәселеге байланысты стандартты емес көзқараспен қарауын және жаңашылдықты іздеуді талап етеді. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық ойлауын дамыту, олардың мектепке дейінгі кезеңде қалыптасқан ойлау қабілетін жетілдіруге және логикалық ойлауды кеңейтуге мүмкіндік береді. Шығармашылық ойлау қабілетін дамыту – баланың жеке тұлға ретінде өзін-өзі тануына, тілін, қиялын және ақыл-ойын жетілдіруіне ықпал етеді.

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттері, негізінен, оқу барысында кездесетін әртүрлі жағдайлар мен тапсырмаларға жауап беру арқылы қалыптасады.

Мультимедиялық технологиялардың көмегімен бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық ойлауын дамыту – қазіргі заман талабына сай маңызды педагогикалық міндеттердің бірі болып табылады.

Мультимедиялық технологиялар – бұл мәтін, бейнемазмұн, суреттер, дыбыстар мен анимациялар сияқты түрлі ақпараттық ресурстарды біріктіріп, оқу үдерісінде қолданылатын заманауи технологиялар жүйесі.

Мультимедиялық технологиялардың негізгі мақсаты – ақпаратты визуалды, аудиалды және мәтіндік формада ұсыну арқылы оқу процесін тиімді және тартымды ету. Мұндай технологиялар балалардың танымдық

белсенділігін арттырып, шығармашылық қабілеттерін дамытуда маңызды рөл атқарады.

Бастауыш сынып оқушыларын мультимедиялық технология көмегімен дамыту – қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі. Бұл әдіс оқушылардың танымдық қабілеттерін, шығармашылық ойлауын және ақпаратты қабылдау жылдамдығын арттыруға мүмкіндік береді. Мультимедиялық технологияларды қолдану арқылы оқыту процесі қызықты әрі тиімді болады, себебі олар білімді көп форматта (бейнемазмұн, дыбыстық эффектiлер, анимациялар) ұсынады.

Мультимедиялық педагогикалық технологияларды теориялық және әдістемелік тұрғыдан зерттеп, оны оқу үрдісіне енгізген ғалымдарымыз Д.Ж.А. Қараев, Ж.Кобдикова, Ә.Байшалова, Ғ.З. Таубаевалар өз зерттеулерінде қарастырған.

Мультимедиялық технологиялар бастауыш мектепте оқыту процесін жандандырып, балалардың оқуына қызығушылығын арттырады. Олар оқу материалдарын көру, тыңдау және өзара әрекеттесу арқылы қабылдауға мүмкіндік береді. Мұндай технологияларды сабақта пайдалану бірнеше артықшылықтарға ие:

Бұл біріншіден оқушылардың назарын аудару: Мультимедиялық құралдар (видео, анимация, суреттер) балалардың сабаққа қызығушылығын арттырады. Бұл әсіресе абстрактілі тақырыптарды түсіндіруде тиімді.

Ал екіншіден әртүрлі білім деңгейіне сәйкес келу: Мультимедиялық технологиялар әр түрлі оқушыларға түрлі тәсілдермен ұсынылуы мүмкін (көзбен көру, тыңдау, қозғау), бұл әр оқушының жеке оқу стиліне сәйкес келеді.

Үшіншіден көрнекілік: Оқытушы түрлі графикалық материалдар, диаграммалар, суреттер және бейнемазмұнды пайдалана отырып, теориялық ақпаратты нақты және түсінікті етіп ұсына алады.

Әр түрлі әдіс-тәсілдер төртіншіден: Мультимедиялық технологиялар интерактивті сабақтарды ұйымдастыруға мүмкіндік береді, мысалы, оқушыларға тапсырмалар орындау, ойындар өткізу және зерттеу жұмыстары арқылы белсенді қатысуға мүмкіндік береді.

Бесіншіден жеке жұмыс және топтық жұмыс: Оқушылар мультимедиялық құралдарды пайдалану арқылы жеке немесе топпен жұмыс істеу дағдыларын дамыта алады.

Мультимедиялық технологияларды пайдалану:

Ақыл-ой ойындары мен кроссвордтар интерактивті тақтада немесе компьютерде көрсетіледі.

Бейнемазмұн (фильмдер, мультфильмдер, анимациялар) арқылы әртүрлі тақырыптарды түсіндіру.

Ойындар мен симуляторлар оқушылардың оқу процесін қызықты және тиімді етеді.

Электронды оқулықтар мен онлайн ресурстар арқылы қосымша білім алу мүмкіндігі.

Бастауыш мектеп оқушыларының шығармашылық ойлауын дамыту - білім беру жүйесінде маңызды мақсаттардың бірі. Шығармашылық ойлау балалардың белсенділігін, ізденімпаздығын және жаңашылдықты қалыптастыруға бағытталған. Мұны жүзеге асыру үшін түрлі әдіс-тәсілдер қолданылады.

Кесте 1. Шығармашылық ойлауды дамытуда қолданылатын әдіс-тәсілдер

1	Проблемалық тапсырмалар мен ситуациялар	Балаларға шешуі қиын, бірақ қызықты тапсырмалар беріп, оларды мәселені шығармашылық тұрғыдан шешуге ынталандыру керек	Мысалы, әртүрлі креативті жағдайлар мен сұрақтар, болжау ойындары арқылы ойларын дамытамыз
2	Әңгімелеу мен жазу	Оқушылардан еркін тақырыпта әңгімелер немесе қысқа шығармалар жазуды сұрау олардың шығармашылық қабілеттерін арттырады.	Әр түрлі көркем әдеби шығармаларды оқып, содан шабыт алу да маңызды.
3	Көркем шығармашылық және өнер	Мүсіндеу, сурет салу, ән айту сияқты өнер түрлерімен айналысу балалардың шығармашылық ойлауын жетілдіреді.	Бұл әрекеттер балаға өзінің сезімдері мен идеяларын визуализациялауға мүмкіндік береді.
4	Топтық жұмыстар мен талқылаулар	Балаларға топпен жұмыс істеуге, бір мәселені шешу үшін пікірталастар өткізуге мүмкіндік беру олардың шығармашылық қабілеттерін дамытады.	Өзара идея алмасу мен тыңдау арқылы балалар жаңа шешімдер табуға үйренеді.
5	Жаңа тақырыптар мен көзқарастарды енгізу	Оқушыларды жаңа тақырыптармен таныстыру, әр түрлі ғылым мен мәдениет салаларында ойлануға мүмкіндік береді	Бұл олардың ойлау кеңістігін арттырады.

Шығармашылық ойлауды дамыту — бұл үздіксіз процесс, сондықтан әр балаға өз қабілеттерін көрсету үшін еркіндік беріп, оны дұрыс бағытта қолдау қажет.

Сабақтарда мультимедиялық технологияларды шығармашылық ойлау мен қиялды дамытуға бағытталған арнайы тапсырмалар мен жаттығулар арқылы оқушылардың белсенділігін арттыру бүгінгі күндері жиі қолданылуда. Бұларды кіші мектептің барлық пәндерінде қолдана алады.

Сондай-ақ бастауыш сыныптарда мультимедиялық технологиялар арқылы шығармашылық ойлау дағдыларын қалыптастыру үшін педагогикалық тәжірибелер мен тәсілдерді зерттеу әдістерін пайдалануда.

Осылайша, зерттеудің негізгі мәні мультимедиялық құралдардың бастауыш мектеп оқушыларының шығармашылық ойлау қабілетін дамытудағы маңыздылығын айқындап, бұл құралдардың педагогикалық практикаға енгізілуінің нәтижелерін көрсету болып табылады

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық ойлауының қалыптасуы – бұл оқу процесіндегі маңызды аспектілердің бірі.

Қазіргі мультимедиялық құралдар оқушылардың оқу материалдарын қызығушылықпен қабылдауына, мотивациясының артуына және оқу нәтижелерінің жақсаруына себеп болатыны анық.

Мультимедиялық технологиялар - оқушылардың шығармашылық ойлау қабілетін дамытуға өте тиімді құрал. Олардың көмегімен балалар тек ақпаратты қабылдап қана қоймай, сонымен қатар, оны талдап, өңдеп, шығармашылық тұрғыдан қолдануға үйренеді. Мұндай сабақтарды жоспарлау кезінде әртүрлі мультимедиялық құралдарды пайдалану арқылы оқу процесін қызықты әрі тиімді етіп жасауға болады.

Ұстаз осы құралдарды тиімді пайдалана отырып, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін ашуға және дамытуға көмектеседі.

Қорыта айтқанда, мультимедиялық технологиялар бастауыш мектепте білім беру сапасын арттыруға, балалардың пәнге деген қызығушылығын оятуға және олардың оқу процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Адильгазиев Г.З., Щеглов С.Г. Мультимедийный учебно-методический комплект: Учебно-методическое пособие / Адильгазиев Г.З., Щеглов С.Г. – Нур-Султан, 2019. – 53 с.
2. Жук Ю.А. Информационные технологии: мультимедия: учебное пособие для вузов: Издательство «Лань». - 2021. - 208 стр.
3. Нурпеисова Ж.С. Н 90 Мультимедиа технологиялары: Оқу құралы – Костанай: А.Байтұрсынов атындағы ҚОУ, 2020. – 112б.

ОӘЖ 316.356.2

ОТБАСЫЛЫҚ ДАҒДАРЫС ЖАҒДАЙЫНДА БАЛАҒА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ КӨРСЕТУ

Пирмахамбет А.Н., Полатқызы Б., Айдарбек А.Д.
Ғылыми жетекші: магистр, оқытушы Мырзабекова А.Қ
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: Семейный кризис может существенно повлиять на эмоциональное и психологическое состояние ребенка. В такие периоды важно оказать ребенку правильную психологическую поддержку, чтобы помочь ему сохранить психическое здоровье и адаптироваться к изменениям. В данном исследовании рассматриваются методы психологической поддержки детей в условиях семейного кризиса, их эффективность, а также роль родителей и специалистов. Основное внимание уделяется формированию эмоциональной устойчивости, профилактике стресса и тревожности, а также созданию безопасной среды для ребенка. Полученные результаты направлены на разработку практических рекомендаций для родителей и специалистов, работающих с детьми.

Summary: A family crisis can significantly impact a child's emotional and psychological well-being. During such periods, providing proper psychological support is essential to help the child maintain mental health and adapt to changes. This study examines psychological support methods for children in family crisis situations, their effectiveness, and the role of parents and

specialists. The focus is on fostering emotional resilience, preventing stress and anxiety, and ensuring a safe environment for the child. The findings aim to provide practical recommendations for parents and professionals working with children.

Отбасы – баланың алғашқы әлеуметтік ортасы, оның тұлғалық қалыптасуы мен дамуына үлкен әсер етеді. Алайда, кейбір жағдайларда отбасы дағдарысқа ұшырап, баланың психологиялық жағдайына теріс әсер етуі мүмкін. Мұндай кезеңдерде ата-аналар мен жақындары балаға дұрыс қолдау көрсетудің маңыздылығын түсінуі қажет. Бұл мақалада отбасылық дағдарыс жағдайында балаға психологиялық көмек көрсетудің негізгі жолдары қарастырылады.

Отбасы – қоғамның негізгі ұясы, ал отбасылық қатынастар – күрделі және көп қырлы үрдіс. Өмірдің әр кезеңінде әрбір отбасы түрлі қиындықтарға тап болады. Бұл қиындықтар отбасылық дағдарыстар деп аталады.

Отбасылық дағдарыс – әр отбасының басынан өтуі мүмкін күрделі кезеңдердің бірі. Мұндай жағдайлар ажырасу, ата-ананың біреуінің қайтыс болуы, материалдық қиындықтар, көшу, отбасындағы зорлық-зомбылық, ауыр ауру немесе басқа да күйзеліске толы оқиғалармен байланысты болуы мүмкін. Дағдарыс отбасы мүшелерінің эмоционалдық жағдайына әсер етеді, ал балалар мұндай өзгерістерге ерекше сезімтал келеді. Сондықтан отбасылық дағдарыс жағдайында балаға психологиялық қолдау көрсету маңызды [1].

Баланың эмоционалдық жағдайы ата-анасының күйзелісімен тікелей байланысты. Егер ата-ана тұрақты күйзелісте болса немесе өз эмоцияларын бақылай алмаса, бұл балаға да әсер етеді. Балалар ата-ананың көңіл-күйін сезінеді, ал егер олар өздерін қорғансыз сезінсе, онда қорқыныш, сенімсіздік, жалғыздық сезімдері күшеюі мүмкін. Кейбір балалар ішке тұйықталып, өз эмоцияларын көрсетпеуі мүмкін, ал кейбіреулері агрессия, ашуланшақтық немесе керісінше, жылауық болу арқылы жауап береді.

Балалар дағдарысты түсіну деңгейіне қарай әртүрлі реакция танытады. Жас ерекшеліктеріне байланысты олардың психологиялық ерекшеліктері әртүрлі болады. Мысалы, 3-5 жас аралығындағы балалар көбінесе ата-анасының жанында болғысы келеді, олар тұрақтылықты қажет етеді және қорқыныштарын сөзбен жеткізе алмауы мүмкін. Мектеп жасына дейінгі балалардың қорқынышы жиі ұйқының бұзылуынан, түнгі қорқыныштардан немесе тіпті регрессиядан (мәселен, саусақ сору, төсекті былғау) көрінеді. Ал мектеп жасындағы балалар дағдарысты тереңірек түсініп, өзін кінәлі сезінуі немесе ата-анасының көңілін өзіне аудару үшін сабақ үлгерімін нашарлатуы мүмкін. Жасөспірімдерде депрессия, агрессия немесе керісінше, ерекше тәуелсіз болуға деген ұмтылыс байқалуы мүмкін.

Балаларға психологиялық қолдау көрсетудің бірнеше негізгі қағидаттары бар [2]:

Біріншіден, олармен ашық және шынайы сөйлесу маңызды. Балаларға өтірік айту немесе дағдарысты жасыру олардың үрейін арттыруы мүмкін. Ата-аналар шындықты жасырып, баланы қорғауға тырысса да, ол жағдайдың өзгергенін бәрібір сезінеді. Сондықтан шынайы, бірақ олардың жас ерекшелігіне сәйкес түсіндіру керек.

Екіншіден, тұрақтылық пен күн тәртібін сақтау маңызды. Отбасындағы өзгерістер балаға белгісіздік сезімін тудырады, ал егер оның күн тәртібі өзгермесе (мысалы, белгілі бір уақытта тамақтану, сабақ оқу, ойын ойнау), ол өзін қауіпсіз сезіне алады. Тіпті ең қиын жағдайларда да бала үшін белгілі бір тәртіптің сақталуы – оның психологиялық тұрақтылығына көмектеседі.

Үшіншіден, баланың эмоцияларын мойындау және қолдау қажет. Кейбір ата-аналар «жылама», «бәрі жақсы болады» деген сөздермен баланың уайымын жеңілдетуге тырысады. Алайда, мұндай реакция баланың сезімдерін жоққа шығарады. Оның орнына, баланың эмоцияларын қабылдап, «сенің ренжіп тұрғаныңды түсінемін», «бұл сен үшін қиын екенін білемін» деген сөздер арқылы қолдау көрсету керек.

Төртіншіден, балаға өзін еркін білдіруге мүмкіндік беру маңызды. Кейбір балалар эмоцияларын сөзбен жеткізе алмайды, сондықтан оларды сурет салуға, ертегі ойлап табуға немесе ойнап көрсетуге ынталандыру керек. Ойын мен шығармашылық – балалар үшін ішкі сезімдерін білдірудің ең қауіпсіз жолы.

Бесіншіден, ата-аналардың өз жағдайын реттеуі маңызды. Егер ата-ана қатты күйзелісте болса, олар баласына толыққанды қолдау көрсете алмауы мүмкін. Сондықтан ата-аналарға өз эмоционалдық жағдайын тұрақтандыру үшін психологтың көмегіне жүгіну, жақындарынан қолдау сұрау немесе релаксация әдістерін қолдану ұсынылады.

Дағдарыс кезеңінде балаға қоршаған ортаның да қолдауы қажет. Бұл мектептегі мұғалімдер, балабақша тәрбиешілері немесе достары болуы мүмкін. Мұғалімдер баланың мінез-құлқындағы өзгерістерді байқап, ата-анамен байланыста болуы керек. Кейде бала ата-анасымен бөлісе алмайтын сезімдерін мұғалімдерге немесе басқа ересектерге айтуы мүмкін.

Психологиялық қолдаудың тағы бір маңызды аспектісі – болашаққа деген үмітті сақтау. Балаға жағдайдың қиын екенін мойындап қана қоймай, сонымен бірге бәрі жақсаратынын түсіндіру керек. Оған бірге жоспар құрып, болашақ туралы позитивті ойлауға көмектесу маңызды.

Отбасындағы тәрбиенің мазмұны оның бағыттылығымен анықталады – ақыл-ой, адамгершілік және т.б. Ол тәрбие теориясы мен әдістемесінде қарастырылады. Әдебиеттерді талдау және ата-аналармен жұмыс тәжірибесі ата-аналардың балаларын тәрбиелеу процесінде көрсететін ең тән мінез-құлық түрлерін анықтауға мүмкіндік береді [3]:

1. Қатал – ата-ана негізінен күштеу, директивті әдістерді қолданады, өзінің талаптар жүйесін күштеп енгізеді, баланы әлеуметтік жетістіктер жолына қатаң бағыттайды, бұл ретте көбінесе баланың өз бетінше әрекет етуі мен бастамашылдығын тежейді. Бұл нұсқа негізінен авторитарлық стильге сәйкес келеді;

2. Түсіндірмелі – ата-ана баланың санасына жүгінеді, ауызша түсіндіру әдістерін қолданады, баланы өзіне тең деп санайды және оның айтылған түсініктемелерді түсіне алатынына сенеді;

3. Автономды – ата-ана баласына шешім қабылдауды мәжбүрлемейді, қиын жағдайдан шығудың жолын өзі табуға мүмкіндік береді, оған таңдау

еркіндігі мен дербестік береді; ол осы қасиеттерін қолдайды және көтермелейді;

4. Ымыралы (компромиссный) – мәселені шешу үшін ата-ана балаға өзі ұнатпайтын әрекетті орындау орнына қандай да бір тартымды нәрсені ұсынады немесе міндеттерді, қиындықтарды тең бөлісуді ұсынады. Ата-ана баланың мүдделері мен қалауларын ескереді, оның назарын немен ауыстыруға болатынын біледі;

5. Көмекші (содействующий) – ата-ана баласына қай кезде және қандай дәрежеде көмектесу керектігін түсінеді; ол баласының өміріне белсенді қатысады, оған қолдау көрсетеді, қиындықтарымен бөліседі;

6. Жанашыр (сочувствующий) – ата-ана баласының қиын жағдайына шын жүректен жанашырлық білдіреді, бірақ нақты әрекеттер жасамайды. Ол баласының көңіл-күйі мен жағдайындағы өзгерістерге нәзік және сезімтал түрде жауап береді;

7. Еркіндік беретін (потакающий) – ата-ана баласының физиологиялық және психологиялық жайлылығын қамтамасыз ету үшін өз мүдделерін құрбан етуге дайын. Ол баласының қажеттіліктері мен мүдделерін өзінен және кейде бүкіл отбасынан да жоғары қояды;

8. Жағдайға бейімделген (ситуативный) – ата-ана жағдайға байланысты шешім қабылдайды; оның тәрбиелік стратегиясы икемді және өзгермелі;

9. Тәуелді (зависимый) – ата-ана өзіне сенімсіз, өзінің тәрбиелік қабілеттеріне күмәнданады және тәрбиешілердің, мұғалімдердің немесе ғалымдардың көмегіне жүгінеді немесе оларға жауапкершілікті жүктейді. Сонымен қатар, оған педагогикалық және психологиялық әдебиеттер де үлкен әсер етеді.

Отбасылық дағдарыстардың туындауына әсер ететін көптеген факторлар бар [4]:

1. **Тұрмыстық қиындықтар** – қаржылық мәселелер, баспана жетіспеушілігі, жұмыссыздық.

2. **Коммуникацияның жетіспеушілігі** – ерлі-зайыптылар арасында сенімсіздік, эмоциялық байланыс әлсіздігі.

3. **Көзқарастар мен құндылықтар айырмашылығы** – өмірлік мақсаттардың сәйкес келмеуі.

4. **Психологиялық және эмоциялық жүктеме** – күйзеліс, мазасыздық, шаршау.

5. **Өмірдің жаңа кезеңдеріне бейімделу** – бала дүниеге келуі, баланың өсуі, зейнеткерлік жас.

Отбасылық дағдарыстардың бірнеше түрлері бар: ажырасу, қаржылық қиындықтар, жақын адамның қайтыс болуы, тұрмыстық зорлық-зомбылық, көшу немесе басқа да күрделі өзгерістер. Мұндай жағдайлар баланың эмоциялық және психологиялық тұрақтылығына қатты әсер етеді. Негізгі белгілері мыналар болуы мүмкін [5]:

- Мазасыздық пен қорқыныш сезімі;
- Агрессивті немесе тұйық мінез-құлық;

- Ұйқы және тәбет бұзылыстары;
- Оқу үлгерімінің төмендеуі;
- Депрессия және өзін-өзі бағалаудың төмендеуі.

Дағдарыс кезеңінде балаға эмоционалды және психологиялық қолдау көрсету өте маңызды. Мұны жүзеге асыру үшін төмендегі әдістерді қолдануға болады:

Ашық және шынайы қарым-қатынас. Балаға болған жағдай туралы оның жас ерекшелігіне сай түсіндіру қажет. Ата-аналар баланың сезімдерін ескеріп, оған қорқыныштарын білдіруге мүмкіндік беруі керек.

Тұрақтылық пен қауіпсіздік сезімін қалыптастыру. Дағдарыс кезінде бала өз болашағына сенімсіздікпен қарайды. Сол себепті, күнделікті өмірдегі тұрақтылықты сақтау, балаға сенімді орта қалыптастыру маңызды.

Эмоционалды қолдау көрсету. Баланы тыңдап, оның сезімдерін түсіну, қажетті жағдайда жылы сөз айту – оның психологиялық тұрақтылығына оң әсер етеді.

Егер бала қатты күйзелісте болса, психолог немесе психотерапевт маманның көмегі қажет болуы мүмкін. Психолог баланың ішкі сезімдерін түсінуге көмектесіп, жағымсыз эмоцияларды жеңуге жәрдемдеседі.

Баланың психологиялық әл-ауқаты – оның үйлесімді дамуы мен бақытты балалық шағының негізгі шарты. Әлеуметтік ортадағы өзгерістер, оқудағы қиындықтар, қарым-қатынас мәселелері, отбасылық жағдайлар баланың эмоциялық күйіне әсер етуі мүмкін. Сондықтан ата-аналар мен педагогтардың басты міндеті – балаға психологиялық қолдау көрсету.

Психологиялық қолдау – бұл баланың ішкі әлемін түсіну, оның эмоцияларын қабылдау және дұрыс бағыт-бағдар беру процесі. Қолдау көрсетудің басты мақсаты – баланың сенімділігін арттыру, күйзелістен шығуға көмектесу және өзін қауіпсіз сезінуіне жағдай жасау.

Қорытындылай келе, отбасылық дағдарыс кезіндегі ең маңызды нәрсе – балаға тұрақтылық пен қауіпсіздік сезімін қамтамасыз ету. Ол өзін жалғыз емес, қорғалған сезінуі керек. Ересектердің қолдауы мен түсінігі арқылы бала дағдарысты жеңе алады және болашақта психологиялық тұрғыдан тұрақты дамуын жалғастырады. Егер бала ауыр күйзеліске түссе және оның мінез-құлқы қатты өзгерсе (мысалы, ұзақ уақыт бойы оқшаулануы, агрессивті мінез көрсетуі, өзін-өзі жарақаттау белгілері байқалса), онда кәсіби психологтың көмегіне жүгінген жөн. Психологтар балаларға дағдарыспен күресудің қауіпсіз жолдарын ұсына алады және олардың эмоционалды жағдайын жақсартуға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Каирова Б. К. Отбасылық өмір психологиясы: оқу құралы / Каирова Б.К., Тойымбетова Д.С. – Қостанай: ҚМПИ, 2016. – 144 б.
2. Коляева М.В. Отбасын қолдау орталығы қызметкерлерінің әдістемелік құралы.. – Шымкент, 2007. – 184.
3. Олифович Н.И., Зинкевич-Куземкина Т.А., Велента Т.Ф. Психология семейных кризисов. – СПб.: Речь, 2006. – 360.

- 4.Алешина Ю.Е.Индивидуальное и семейное психологическое консультирование. – М.: Независимая фирма «Класс», 2000.
5. Гавит А.Ю., Тийт Э.А. Психология семьи. –Москва, 2015.

УДК 372.862

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРОБЛЕМНОГО ОБУЧЕНИЯ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ

Плёткина С.В., Мусаева К.М., Сэбит А.Ғ.

Научный руководитель: магистр, старший преподаватель Колесник К.А.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада оқушылардың танымдық белсенділігін дамытудың тиімді құралы ретінде бастауыш мектепте проблемалық оқыту технологиясын қолдану ерекшеліктері қарастырылады. Проблемалық тәсілдің теориялық негіздері, оның оқушылардың ақпаратты өз бетінше іздеу және талдау, гипотеза жасау және қойылған міндеттерді шешу жолдарын табу қабілеттерін қалыптастырудағы рөлі ашылады.

Summary: The article examines the features of the use of problem-based learning technology in primary schools as an effective means of developing students' cognitive activity. The article reveals the theoretical foundations of the problem approach, its role in the formation of students' skills to independently search and analyze information, put forward hypotheses and find ways to solve tasks.

Сегодняшнее образование стремится не только передать ученикам накопленные знания, но и вооружить их навыками самостоятельного мышления, поиска и применения информации в самых разных жизненных и учебных сценариях. В контексте личностно-ориентированного обучения, первостепенное значение приобретает развитие познавательной инициативы учащихся, которая служит катализатором их интеллектуального, творческого и личностного становления. Технология проблемного обучения, вовлекая школьников в активный процесс познания через создание препятствий и проблемных ситуаций, является одним из наиболее продуктивных способов реализации этой задачи. Проблемное обучение, уходящее корнями в труды Выготского, Рубинштейна, Давыдова и Кудрявцева, строится на убеждении в необходимости активного участия ученика в освоении знаний. Вместо пассивного восприятия готовых сведений, эта методика фокусируется на создании среды, где учащиеся сами ищут пути решения возникающих задач. Основные шаги этого процесса включают: постановку проблемной ситуации или познавательного вопроса, исследование различных подходов к решению, формирование гипотез и последующую верификацию полученных выводов. Такой подход стимулирует не только запоминание фактов, но и развитие у обучающихся способности к логическому рассуждению, критической оценке и творческому подходу[1].

- Любознательность ребёнка выражается в его желании узнать новое, понять происходящее вокруг и задавать вопросы. В то время как классические методы обучения часто делают учеников пассивными слушателями,

проблемное обучение предлагает иной подход:

- Вовлекает в активный поиск решений, стимулируя мышление.
- Развивает навыки исследователя, учит анализировать и делать выводы.
- Учит работать с информацией, находить и использовать данные из разных источников.
- Повышает интерес к учёбе, пробуждая внутреннюю мотивацию.
- Задавая проблемные вопросы, мы подталкиваем школьников к самостоятельному поиску ответов. Это, в свою очередь, помогает им лучше понимать материал и прочнее усваивать знания [2].

Для успешной реализации данной технологии необходимы определенные педагогические условия:

1. *Создание проблемных ситуаций* на уроке, вызывающих у детей познавательный интерес и желание найти ответ.
2. *Организация групповой работы*, способствующей обмену идеями и развитию коммуникативных навыков.
3. *Использование межпредметных связей*, позволяющих рассматривать проблему в более широком контексте.
4. *Постепенное усложнение задач*, что обеспечивает развитие умственных способностей школьников.
5. *Поддержка со стороны учителя*, который выступает не источником готовой информации, а организатором исследовательской деятельности.

Практическая реализация технологии проблемного обучения

В начальной и основной школе проблемное обучение может реализовываться через различные формы:

- *проблемные вопросы* («Почему...?», «Что будет, если...?»), которые требуют развернутого поиска ответа;
- *учебные дискуссии и дебаты*, позволяющие сравнивать разные точки зрения;
- *мини-проекты и исследовательские задания*, предполагающие практическое применение знаний;
- *анализ жизненных ситуаций или кейсов*, близких к опыту учащихся;
- *опыты и эксперименты*, особенно на уроках естественно-научного цикла[3].

Преимущества и трудности проблемного обучения

Преимущества:

- стимулирует активность и самостоятельность школьников;
- развивает умение анализировать, сравнивать и обобщать факты;
- формирует устойчивый интерес к учению;
- способствует воспитанию исследовательской культуры.

Трудности:

- требует высокой подготовки учителя и умения конструировать проблемные ситуации;
- занимает больше времени по сравнению с традиционным изложением

материала;

- не все школьники одинаково быстро включаются в исследовательский процесс, необходим дифференцированный подход [4].

Особое значение проектная деятельность имеет в развитии творческого мышления. В процессе выполнения заданий у младших школьников формируется способность выдвигать гипотезы, предлагать нестандартные решения, комбинировать разные источники информации. Благодаря этому исследовательская работа становится не только познавательным, но и творческим процессом. Важным компонентом проектной деятельности является развитие коммуникативных умений. Совместные проекты предполагают групповую работу, где ребенок учится слушать мнение одноклассников, отстаивать собственную точку зрения, аргументировать свою позицию и сотрудничать для достижения общего результата. Это способствует успешной социализации и подготовке к дальнейшему обучению на последующих ступенях образования. Создание проблемных ситуаций на уроках позволяет вовлекать детей в активный поиск, стимулировать их любознательность, поддерживать интерес к учебному процессу. Такой подход формирует не только прочные знания, но и развивает творческое мышление, умение выдвигать гипотезы, аргументировать свою точку зрения и работать в сотрудничестве.

Таким образом, проблемное обучение является мощным средством формирования познавательной самостоятельности школьников, повышения качества усвоения знаний и подготовки обучающихся к решению жизненных задач. В современных условиях цифровизации образования и перехода к компетентностной модели именно проблемное обучение становится важным инструментом реализации личностно-ориентированного и развивающего обучения.

Список использованной литературы

1. Метод «Проблемного преподавания» как инструмент развития творческих способностей учащихся на уроках литературы — Н.Е. Мубарак, Л.М. Адильбекова. Журнал «Известия. Серия: Педагогические науки», 2024.
2. Аракелян Н.В. Технология проблемного обучения младших школьников // Начальная школа. – 2023. – №6. – С. 45–49.
3. Алчинова Н.Н. Проблемное обучение как метод развития математической грамотности у младших школьников // Педагогика и психология образования. – 2022. – №4. – С. 118–123.
4. Македонская А.Е. Развивающий характер проблемного обучения в учебном процессе младших школьников // Современные проблемы науки и образования. – 2022. – №3. – С. 87–92.
5. Сарсекеева Ж.Е., Цуцуюну А.Г. Проблемное обучение на уроках в начальной школе // Молодой ученый. – 2021. – №11. – С. 321–325.

ЖАЛПЫ СӨЙЛЕУ ТІЛІ ДАМЫМАҒАН БАЛАЛАРДЫҢ ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ САБАҚТАРЫНДА СӨЙЛЕУ КОММУНИКАЦИЯСЫН ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Полатқызы Ө., Маханова Л.А., Сулеймнова П.А.
Мирас университеті, Шымкент қ. Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются содержание и методика логопедических занятий с дошкольниками с общим недоразвитием речи. Также приведены способы развития речевой коммуникации и эффективного использования различных игр, диалогических и монологических упражнений.

Summary: The article examines the content and methodology of speech therapy sessions for preschool children with general speech underdevelopment. The authors describe ways to develop speech communication, including effective use of various games, dialogic, and monologic activities.

Балалардың сөйлеу тілінің дамуы — олардың тұлғалық, әлеуметтік және танымдық дамуының маңызды бөлігі. Алайда, кей балаларда сөйлеу тілінің барлық құрамдас бөліктері қалыпты дамымай қалады, бұл жағдай жалпы сөйлеу тілінің дамымауы (ЖСТД) деп аталады. ЖСТД бар балаларда сөйлеу белсенділігі төмен болады, диалогқа ену дағдылары қалыптаспаған болуы мүмкін. Сондықтан мұндай балалармен логопедиялық бағытта жүйелі жұмыс жүргізу — өзекті мәселе. Бұл зерттеудің мақсаты — ЖСТД бар балалардың сөйлеу белсенділігін арттыруға бағытталған әдіс-тәсілдер жүйесін анықтау және ұсынып, оның тиімділігін саралау.

Бала ауызша сөйлеуді уақтылы және толық меңгеруі үшін оны мүмкіндігінше жиі белсенді сөйлеу өзара әрекеттестігі жағдайларына енгізу қажет. Бұл баланың құрбыларымен және ересектермен қарым-қатынас жасауға деген ынтасын арттырып, сөйлеу белсенділігінің қалыптасуына ықпал етеді. Сөйлеу белсенділігі – бұл сөйлеу әрекетіне түрткі болу, оны жандандыру және күшейту үрдісі болып табылады (Галигузова Л.Н., Смирнова Е.О. [2]).

Ғалымдардың пікірінше, сөйлеудің дамуы баланың ересектермен толыққанды қарым-қатынас жасауына қажетті басты шарт болып табылады. Мұндай қарым-қатынас біртіндеп тікелей көрнекі жағдай шеңберінен шығып, дәл сол сәтте қабылданбайтын құбылыстар мен оқиғаларды талқылауды қамтиды. Бұл деңгей тек бала белсенді сөйлеуді меңгерген кезде ғана мүмкін болады, өйткені ол өз ойы, сезімі мен ниетін тілдік құралдар арқылы білдіруге мүмкіндік береді.

Сөйлеу – адам қарым-қатынасының ерекше және ең жоғары түрі ретінде қарастырылады. Жалпы психологияда ол адамдардың тіл арқылы жүзеге асатын, тарихи тұрғыдан қалыптасқан өзара әрекеттестігінің формасы ретінде сипатталады және коммуникативтік, танымдық және реттеуші қызметтерді атқарады (Л.С. Рубинштейн, А.Н. Леонтьев, Н.И. Жинкин, И.А. Зимняя [3]). И.А. Зимняяның пайымдауынша, сөйлеу әрекеті – бұл тіл арқылы жүзеге асатын, мақсатты, белсенді және қарым-қатынас жағдайына тәуелді адамдардың өзара әрекеттестігі процесі.

Қазіргі қазақстандық зерттеушілер (Жұмабаева Г.Қ., Қасымова Б.Ж., Тәжібаева Ж.А., Бәйменова А.М.) баланың сөйлеу белсенділігі арнайы ұйымдастырылған логопедиялық сабақтар барысында қалыптасатынын атап өтеді. Тәжібаева Ж.А. [4] пікірінше, ойындық, коммуникативтік және интерактивтік әдістер арқылы сөйлеу бастамасын жүйелі түрде ынталандыру тек сөздік қорды байытып қана қоймай, сонымен қатар балаларда сөйлеу әрекетіне деген ішкі қажеттілікті де дамытады.

Сондықтан жалпы сөйлеу тілі дамымаған балалардың сөйлеуін белсендіру мақсатты педагогикалық үдеріс ретінде қарастырылуы тиіс. Ол мотивациялық тұрғыдан маңызды қарым-қатынас жағдайларын, өзара әрекеттестіктің әртүрлі түрлерін (диалог, ойын, пікірталас, драматизация) және ересек адамның қолдауын қамтиды. Осындай жағдайларда ғана баланың сөйлеуі тек ойды жеткізудің құралы емес, сонымен қатар қоршаған ортаны танудың және әлеуметтенудің негізгі тетігіне айналады.

ЖСТД бар балалардың сөйлеу белсенділігін арттыру — көп компонентті жүйелі жұмыстарды талап етеді. Ойын түріндегі жаттығулар, сұрақ-жауап форматындағы тапсырмалар, шығармашылық әңгімелеу және ұсақ моторикамен байланысты жаттығулар тиімді болып табылады. Сонымен қатар, логопед, тәрбиеші және ата-ана үштігінің үздіксіз қарым-қатынасы нәтижелі түзету жұмысын қамтамасыз етеді. Болашақта жүйелі бақылау-бағалау құралдарын енгізу, әдіс-тәсілдердің әсерін сандық түрде талдау қажет.

С.Л. Рубинштейн коммуникацияны тіл арқылы белгілі бір ой мазмұнын жеткізу үрдісі ретінде анықтайды. И.А. Зимняя бұл ұғымды ақпарат алмасудың екіжақты процесі, яғни өзара түсіністік пен келісімді қамтамасыз ететін өзара әрекеттестік ретінде қарастырады. С.И. Ожегов пен Н.Ю. Шведованың түсіндірме сөздігінде коммуникация техникалық мағынада *байланыс жолы, ақпарат жеткізу арнасы*, ал гуманитарлық тұрғыдан *адамдардың сөйлеу арқылы өзара әрекеттесуі* ретінде сипатталады.

Коммуникация сөйлеу және сөйлеусіз формада жүзеге асуы мүмкін. Мысалы, спорттық ойындар барысында адамдардың өзара әрекеті көбіне қысқа вербалды белгілермен («Старт!», «Ала ғой!») шектеледі, ал негізгі ақпарат ым, қимыл, қозғалыс арқылы беріледі. Сол сияқты өндірістік ортадағы қатты шудың әсерінен адамдар негізінен ым-ишара, мимика, дене қимылдары арқылы байланысады.

Сөйлеу қызметінің ерекшелігі — оның екі өзара байланысты түрден тұратындығында:

1. Сыртқы сөйлеу қызметі — адамдар арасындағы тікелей тілдік қарым-қатынас, яғни сөйлеу коммуникациясының жүзеге асуы;
2. Ішкі сөйлеу — ойды іштей пішіндеу, жоспарлау және вербализациялау процесі, адамның ішкі ойлау әрекеті.

Сөйлеу коммуникациясы әрқашан коммуникативтік жағдай аясында жүзеге асады. Коммуникативтік жағдай — бұл екі немесе одан да көп қатысушының өзара ақпарат алмасуға, эмоция мен ниетті білдіруге, іс-әрекетті үйлестіруге бағытталған тілдік өзара әрекеттестігі.

Жұмабаева Г.Қ. баланың сөйлеу қызметі әлеуметтік мәні бар қарым-қатынас жағдайларында, яғни педагог немесе логопед ұйымдастырған ортада қалыптасатынын айтады. Қасымова Б.Ж. сөйлеу қабілетінде ақауы бар балалардың коммуникативтік дағдыларын тиімді дамыту үшін вербалды және вербалды емес қарым-қатынас құралдарын үйлесімді қолданудың маңыздылығын атап өтеді. Тәжібаева Ж.А. еңбектерінде сөйлеу коммуникациясын логопедиялық тәжірибеде өзара ықпал етуге негізделген интерактивті процесс ретінде сипаттайды. Мұндай үдеріс баланың ойлау және эмоциялық белсенділігін арттыруға бағытталған. Сонымен қатар, Әубәкірова Л.Т. балаларда сөйлеу арқылы өзара әрекетке түсуге деген ішкі уәждің (мотивацияның) қалыптасуының маңызын көрсетеді, себебі ішкі қажеттілік болмаған жағдайда сөйлеу белсенділігі тұрақты дағдыға айналмайды.

Осылайша, сөйлеу коммуникациясы — бұл тілдің тек ақпарат жеткізу құралы ретіндегі қызметімен шектелмейтін, әлеуметтік өзара әрекеттестікті, тұлғааралық қатынастарды және баланың тұлғалық дамуын қамтамасыз ететін күрделі көпқырлы процесс болып табылады.

Сөйлеу коммуникациясы барысында адам тілдік құралдарды — сөздік қор мен грамматикалық конструкцияларды — пайдаланып, сұхбаттасушыға түсінікті ойларын құрастырады. Сөйлеуді тиімді меңгеру тек сөздердің мәнін және олардың сөйлемде үйлесім ережелерін білу ғана емес, сонымен қатар тілді нақты қарым-қатынас жағдайына сәйкес қолдана білу қабілетін де талап етеді [5].

Тіл иесі белгілі бір «ситуациялық грамматика» мен танысуы керек, ол қатысушылар арасындағы қарым-қатынастың сипаты, сөйлеу актісінің мақсаты мен жағдайына байланысты тілдік құралдардың таңдауын реттейді. Осы білім мен дағдылар жиынтығы, сөйлеу әдебі мен нормаларын түсінумен толықтырылғанда, адамның коммуникативтік құзыреттілігі қалыптасады.

Коммуникативтік құзыреттілік — бұл адамдармен қарым-қатынас орнату, қолдау және дамыту қабілеті, яғни тиісті сөйлеу және сөйлеусіз құралдарды тиімді пайдалана білу. Ол тұлғаның ішкі ресурстарының жүйесін қамтиды — когнитивтік, эмоционалдық, тілдік және мінез-құлықтық қабілеттер, олар түрлі тұлғааралық қарым-қатынас жағдайында өзара әрекетті сәтті жүзеге асыруға мүмкіндік береді [6].

Коммуникацияның негізгі құралдарына мыналар жатады:

- Тіл — сөздер, өрнектер және олардың үйлесім ережелерінің жүйесі, сөйлеудің мағыналық және грамматикалық тұтастығын қамтамасыз етеді;
- Интонация және эмоционалдық экспрессия — бір сөйлемге әртүрлі мән реңктерін бере алады;
- Мимика, дене қалпы және көзқарас — сөйлеу хабарламасының мазмұнын күшейтеді немесе нақтылайды;
- Қимылдар (жесттер) — жалпы қолданылатын (тұрақты мәні бар) немесе экспрессивтік, сөйлеудің мәнін байытатын қимылдар;
- Қарым-қатынас қашықтығы — мәдени және ұлттық дәстүрлерге, сондай-ақ сұхбаттасушылар арасындағы сенім деңгейіне байланысты.

Сәтті сөйлеу коммуникациясы адамнан тек тілдік нормаларды меңгеруді ғана емес, сонымен қатар оларды жағдайға, эмоционалдық фонға және өзара әрекеттесу мақсаттарына сай икемді қолдана білу қабілетін талап етеді.

Әртүрлі сөйлеу қызметтері ойды қалыптастыру мен білдірудің әртүрлі жолдарын, сондай-ақ сөйлеу қарым-қатынасын ұйымдастырудың әртүрлі формаларын және сәйкес сөйлеу түрлерін қажет етеді. И.А. Зимняяның [7] классификациясы бойынша үш негізгі сөйлеу формасы бар: сыртқы ауызша, сыртқы жазбаша және ішкі сөйлеу. Сөйлеу негізгі байланыс құралы және форма ретінде осы түрлер мен формалар арқылы өз функцияларын жүзеге асырады.

Сөйлеу қызметінің үш негізгі түрі бөлінеді:

1. Ауызша (сыртқы) сөйлеу, оған: экспрессивті (өз ойы, эмоциясы, ниетін білдіретін); импрессивті (басқалардың сөзін қабылдауға және түсінуге бағытталған) түрлері кіреді.

2. Жазбаша сөйлеу, оқу және жазу дағдыларын қамтиды.

3. Ішкі сөйлеу, ол бірінші екі түрдің қызметін қамтамасыз етіп, олардың жұмысын опосредует етеді.

Ауызша экспрессивті сөйлеудің негізгі формалары: монологтық, диалогтық және топтық (полилог) болып табылады. Бұл формалар «спонтанды сөйлеу» ұғымымен біріктіріледі, себебі олар тірі, табиғи қарым-қатынас құруға мүмкіндік береді.

Диалогтық сөйлеу өзінің шығу тегіне қарай бастапқы болып саналады және айқын әлеуметтік бағыттылыққа ие, тірі қарым-қатынасқа деген қажеттілікті қанағаттандырады [8]. Диалог жеке репликалардан тұрады, олар сөйлеу реакцияларының тізбегі арқылы байланысады. Ол қайталанатын шақырулар, сұрақтар мен жауаптар түрінде немесе екі немесе одан да көп қатысушы арасындағы сөйлесу ретінде жүзеге асуы мүмкін.

Диалогты тиімді жүргізу үшін маңызды:

- қатысушылардың ортақ қабылдауы;
- жағдайдың жалпы контексті;
- сөйлесу тақырыбын білу.

Тілдік құралдардан бөлек, диалогта вербалды емес элементтер: қимылдар, мимика, интонациялық экспрессия белсенді қолданылады. Бұл компоненттер сөйлеу репликаларының сипатын қалыптастырады және олардың қабылдануына әсер етеді.

Диалог құрылымы грамматикалық толық болмауды допусқа етеді, кейбір элементтерді түсіру (эллипсис), әзіл репликаларда лексикалық бірліктерді қайталау және сөйлеу штамптарын қолдану мүмкіндігін береді. Көптеген зерттеушілер [9] атап өткендей, қарапайым диалогтық формалар (мысалы, қысқа репликалар — растайтын немесе терістеуші жауаптар) күрделі сөйлеу бағдарламасын дайындауды қажет етпейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Рубинштейн Л.С. Основы общей психологии. — М.: Питер, 2019.
2. Тәжібаева Ж.А. Ерекше білім беруді қажет ететін балалардың сөйлеу белсенділігін дамыту жолдары // Педагогика және психология. — 2020. — №3. — 45–52 б.

3. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам. – М.: Просвещение, 2021.
4. Өмірбекова Қ.Қ., Бетаева К.Б. «Ауызша сөйлеу тілін дамыту» әдістемесі – 2025 ж.
5. Жұмабаева Г.Қ. Мектепке дейінгі жастағы балалардың тілін дамыту әдістемесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2019.
6. Муханбетчина А.Г. Дефектология негіздері-Орал, 2021 ж.
7. Рожков М. И. Социальная педагогика: учебник для академического бакалавриата / М. И. Рожков, Т. В. Макеева. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Юрайт, 2016. — 287 с.
8. Айтбаева А.Б. Педагогика социального воспитания: учеб. пособие для академического бакалавриата / — 2-е изд., перераб. и доп. — А.: Юрайт, 2019. — 158 с.
9. Соловьева Л. Г. Логопедия: учебник и практикум для СПО / Л. Г. Соловьева, Г. Н. Градова. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Юрайт, 2019. — 191 с.

УДК 376.3

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДИКИ КОРРЕКЦИИ РЕЧИ У ДЕТЕЙ С ТЯЖЕЛЫМИ НАРУШЕНИЯМИ РЕЧИ (ТНР)

Равшанбекова Г.Ф., Алжан Ш.С., Алимжанова М.К.
Научный руководитель: к.пс.н., доцент Шоманбаева А.О.
Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада ауыр сөйлеу бұзылыстары (ТНР) бар балалармен түзету жұмыстарының заманауи әдістері қарастырылады. Дәстүрлі логопедиялық әдістер инновациялық технологиялармен бірге түзету-педагогикалық процестің тиімділігін едәуір арттыруға мүмкіндік беретіні атап өтілді. Фонематикалық қабылдауды дамытуды, тілдің лексикалық-грамматикалық құралдарын қалыптастыруды, дыбыстың айтылуын және үйлесімді сөйлеуді түзетуді қамтитын кешенді тәсілге ерекше назар аударылады.

Summary: The article discusses modern methods of correctional work with children with severe speech disorders. It is emphasized that traditional speech therapy techniques combined with innovative technologies can significantly improve the effectiveness of the correctional and pedagogical process. Special attention is paid to an integrated approach, including the development of phonemic perception, the formation of lexico-grammatical means of language, correction of pronunciation and coherent speech.

Дошкольники с тяжёлыми нарушениями речи (ТНР) представляют собой неоднородную группу, различающуюся по степени выраженности речевого дефекта, его механизмам, времени возникновения, а также по уровню психофизического развития. Эти особенности во многом определяют их возможности в овладении навыками речевого общения. В современной логопедии особое внимание уделяется формированию грамматического строя речи у детей с ТНР, поскольку именно этот компонент речевой системы играет ключевую роль в обеспечении полноценного общения. Для успешного взаимодействия ребёнка с окружающими — как со взрослыми, так и со сверстниками — необходимо, чтобы грамматическая сторона речи формировалась в соответствии с языковыми закономерностями: правилами словоизменения, словообразования, соединения слов в словосочетания и построения предложений [1].

Дети с тяжёлыми нарушениями речи (ТНР) усваивают грамматические формы словоизменения, словообразования и различные типы предложений, как правило, в той же последовательности, что и их сверстники с нормальным речевым развитием. Однако специфика формирования грамматического строя речи у таких детей заключается в замедленном темпе усвоения, несоразмерности развития морфологической и синтаксической систем языка, нарушении соотношения между семантическими и формально-языковыми компонентами, а также в искажении общей динамики речевого развития[2].

По мнению Д. Б. Эльконина, игра изначально имеет социальный характер, так как связана с отражением и воспроизведением мира взрослых. Учёный метафорически определял её как «арифметику социальных отношений». В его концепции игра рассматривается как особый вид деятельности, возникающий на определённом этапе развития ребёнка и выступающий важнейшим условием становления высших психических функций. Она является одним из основных механизмов познания окружающей действительности. Игровая деятельность, по Эльконину, неразрывно связана с формированием психики, интеллекта и личности, в том числе у детей с тяжёлыми нарушениями речи [3].

Отечественные педагоги и психологи подчёркивают, что развитие ребёнка невозможно вне процесса усвоения социального опыта и ценностей. Л. С. Выготский отмечал: «Не существует исходной независимости индивида от общества, как нет и последующей социализации». Через игру ребёнок одновременно воспроизводит как устойчивые элементы человеческой культуры, так и новые, изменяющиеся формы жизни. Правила игры закрепляют традиции и социальные нормы, а их повторение способствует более прочному усвоению информации. Одновременно игра открывает пространство для восприятия нового, стимулирует развитие критичности суждений и формирование социального опыта[4].

В рамках психологической теории деятельности, разработанной Л. С. Выготским и А. Н. Леонтьевым, выделяются три ключевых вида человеческой активности: труд, игра и обучение. Эти формы деятельности взаимосвязаны и дополняют друг друга. Анализ психолого-педагогической литературы, посвящённой происхождению и функциям игры, позволяет рассматривать её как важнейший инструмент развития и самореализации ребёнка. Дошкольники с тяжёлыми нарушениями речи нуждаются в систематической и целенаправленной логопедической коррекции. Поскольку речь тесно связана с другими сторонами психического и личностного развития, её недоразвитие может повлечь серьёзные трудности в формировании личности. В этой связи особую актуальность приобретает работа по развитию грамматического строя речи через использование ведущей деятельности дошкольного возраста — игры, которая становится важнейшим коррекционно-развивающим средством для детей с ТНР[5].

Для изучения особенностей формирования грамматического строя речи у детей старшего дошкольного возраста с ТНР было проведено логопедическое

обследование. Диагностическая методика включала семь заданий, условно разделённых на две основные группы:

-Изучение процессов словоизменения – изменение форм имён существительных по падежам; преобразование существительных из формы единственного числа в форму множественного; образование родительного падежа существительных в единственном и множественном числе; согласование прилагательных с существительными в роде и числе.

-Изучение процессов словообразования – образование существительных с использованием уменьшительно-ласкательных суффиксов; формирование относительных прилагательных от существительных; образование глаголов движения при помощи приставок.

При анализе результатов учитывались показатели, отражающие уровень сформированности грамматических навыков у детей. Каждое задание оценивалось отдельно, после чего суммировались баллы за все задания. Итоговый результат соотносился с уровнями успешности, для каждого из которых было определено определённое диапазонное количество баллов[6].

Активное участие детей в процессе создания декораций — рисование и вырезание элементов из бумаги и картона, лепка персонажей из пластилина, использование природных и подручных материалов — способствовало развитию мелкой моторики рук. Этот навык играет значительную роль в формировании речевых способностей. Дополнительная проработка моторной сферы происходила и во время съёмки мультфильма, когда ребёнку необходимо было перемещать персонажей и мелкие объекты на незначительное расстояние — в несколько сантиметров или даже миллиметров. Таким образом, можно заключить, что применение нетрадиционной технологии, такой как мультипликация, создаёт благоприятные условия для развития речи и коммуникативных навыков у детей, а также становится эффективным инструментом коррекционной работы педагога. Процесс создания собственных мультфильмов выступает мощным мотивирующим фактором, стимулирующим формирование правильной, выразительной речи и способствующим построению качественной образовательной среды, необходимой для гармоничного развития личности ребёнка.

Список использованной литературы

1. Выготский Л. С. Игра и ее роль в психологическом развитии ребенка // Вопросы психологии. – М.: Просвещение, 2016. – С. 17-25.
2. Лалаева Р. И, Серебрякова Н. В. Коррекция общего недоразвития речи у дошкольников. – СПб.: СОЮЗ, 2021. – 160 с.
3. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность. – М.: Политиздат, 1975. – С. 105–132.
4. Психология и педагогика игры дошкольника / под ред. А. В. Запорожца. – М.: Просвещение, 2023. – С. 248–295.
5. Эльконин Д. Б. Психология игры. – М.: Педагогика, 2019. – С. 123–297.
6. Friend M., Cook L. Interactions: Collaboration Skills for School Professionals. — Boston: Pearson, 2017.
7. Анисимова Т. С. Мультидисциплинарный подход в работе с детьми с ООП: современные тенденции // Дефектология. — 2020. — № 6. — С. 15–22.

8. Booth T., Ainscow M. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. — Bristol: CSIE, 2016.

ОӘЖ 37.013

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ӨЗ БЕТІНШЕ БІЛІМ АЛУЫН ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Расбек М.М.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются пути развития самостоятельного обучения будущих учителей. Подчеркивается значение самостоятельного изучения для формирования профессиональных и личностных качеств, развития исследовательских навыков, творческого мышления и ответственности. Анализируются педагогические и технологические подходы, а также роль наставников и кураторов в поддержке студентов. Особое внимание уделяется использованию информационных ресурсов и цифровых технологий для повышения эффективности самостоятельного обучения.

Summary: The article explores ways to develop self-directed learning among future teachers. It emphasizes the importance of independent study for forming professional and personal qualities, developing research skills, creative thinking, and responsibility. Pedagogical and technological approaches are analyzed, as well as the role of mentors and supervisors in supporting students. Special attention is given to the use of information resources and digital technologies to enhance the effectiveness of self-directed learning.

Қазіргі білім беру жүйесі динамикалық өзгерістерге ұшырап, педагогикалық қызметтің талаптары күрделене түсті. Болашақ мұғалімдердің кәсіби дамуы тек оқу орнындағы теориялық біліммен шектелмей, өз бетінше білім алу арқылы да жүзеге асуы қажет. Өз бетінше білім алу – бұл педагогикалық шеберлікті, шығармашылық ойлауды, кәсіби біліктілікті жетілдірудің маңызды құралы. Педагогикалық ғылымда бұл ұғым «өзін-өзі оқыту», «автодидактика» және «тұрақты кәсіби даму» ретінде қарастырылады.

Болашақ мұғалімдердің өз бетінше білім алуын дамыту қазіргі заманғы педагогикалық технологиялардың маңызды бөлігі болып табылады. Біріншіден, бұл олардың кәсіби дайындығын арттыруға мүмкіндік береді. Өз бетінше білім алу процесі студенттердің дербестігін, жауапкершілігін және өз біліміне деген қызығушылығын қалыптастырады. Бұл педагогикалық практикада кездесетін күрделі жағдайларды шешуге, жаңа әдістемелік тәсілдерді қолдануға және инновациялық идеяларды енгізуге дайындықты қамтамасыз етеді [1].

Екіншіден, өз бетінше білім алу студенттердің ойлау мәдениетін дамытуға ықпал етеді. Мұғалім болуға дайындалатын студенттер ақпаратты талдау, синтездеу, бағалау және қолдану қабілеттерін меңгеруі қажет. Өз бетінше оқыту процесі аналитикалық ойлауды, сыни тұрғыдан ойлауды, шығармашылық көзқарасты дамытады. Бұл қасиеттер білім беру процесінде педагогтың тиімді жұмыс істеуіне, оқушылармен дұрыс қарым-қатынас орнатуына, оқу материалдарын сапалы түсіндіруіне септігін тигізеді.

Үшіншіден, өз бетінше білім алу болашақ мұғалімдердің мотивациясын арттыруға көмектеседі. Оқыту процесінде студенттердің белсенділігі мен ынтасы олардың жеке қызығушылықтары мен кәсіби мақсаттарына тікелей байланысты. Өз бетінше білім алу студенттердің өз кәсіби дамуы үшін жауапкершілік сезімін қалыптастырады, өзіндік мақсат қоюға, жетістіктерге талпынуға үйретеді. Сонымен қатар, бұл олардың кәсіби тәжірибесін байытуға, жаңа әдістемелерді меңгеруге, заманауи педагогикалық құралдарды қолдануға ынталандырады [2].

Қазіргі заманда ақпараттық технологиялар өз бетінше білім алу процесін тиімді етуге мүмкіндік береді. Онлайн платформалар, электрондық кітапханалар, вебинарлар, виртуалды тренингтер және мобильді қосымшалар студенттерге кез келген уақытта білім алу мүмкіндігін береді. Мысалы, Coursera, EdX, Khan Academy сияқты платформалар болашақ мұғалімдерге әлемдік деңгейдегі курстарға қатысуға мүмкіндік береді. Бұл олардың кәсіби біліктілігін арттырады, жаңа әдістемелік тәсілдерді үйренуге және педагогикалық практиканы жетілдіруге септігін тигізеді [3].

Өз бетінше білім алу педагогикалық зерттеулер мен ғылыми жұмыстарға қатысу арқылы да жүзеге асады. Болашақ мұғалімдер ғылыми жобаларға, конференцияларға, семинарларға қатысу арқылы өз білімдерін тереңдетеді, зерттеу дағдыларын дамытады. Бұл олардың кәсіби құзыреттілігін арттырып қана қоймай, шығармашылық ойлауын, аналитикалық қабілетін және кәсіби беделін қалыптастырады. Сонымен қатар, зерттеу жұмыстары студенттердің ақпаратты дұрыс өңдеу, қорытынды шығару және жаңа білімді практикалық қолдану қабілеттерін жетілдіреді.

Педагогикалық тәжірибе өз бетінше білім алудың маңызды компоненті болып табылады. Болашақ мұғалімдер тәжірибелік сабақтарға қатысып, өз бетінше жоспар құру, сабақ өткізу, оқу материалдарын талдау арқылы кәсіби дағдыларын жетілдіреді. Тәжірибелік жұмыс кезінде студенттер өз білімдерін практикада тексереді, оқушылардың әртүрлі деңгейдегі қажеттіліктерін ескереді, педагогикалық стратегияларды қолдану дағдыларын дамытады. Бұл болашақта олардың кәсіби тұрақтылығын, шығармашылық қабілетін және педагогикалық шеберлігін арттырады [4].

Болашақ мұғалімдердің өз бетінше білім алуын ұйымдастыруда педагогикалық жетекшілердің, кураторлардың рөлі зор. Олар студенттердің дербестік қабілеттерін дамытуға бағытталған кеңестер береді, оқу жоспарларын тиімді құруға көмектеседі, мотивациялық қолдау көрсетеді. Сонымен қатар, педагогикалық жетекшілер студенттерге жаңа ақпарат көздерін ұсынады, зерттеу бағыттарын белгілеуге көмектеседі және білім беру процесіндегі жетістіктерін бағалайды. Бұл өз бетінше білім алу процесінің жүйелі және нәтижелі болуын қамтамасыз етеді.

Өз бетінше білім алуды дамытуда топтық жұмыстың маңызы да зор. Студенттерді зерттеу топтарына біріктіру, жобалық жұмыстарға тарту, пікірталас және семинарлар ұйымдастыру олардың білім алудағы белсенділігін арттырады. Топтық жұмыс арқылы студенттер бір-бірінен үйренеді, тәжірибе

алмасады, коммуникативтік дағдыларын дамытады. Бұл өз кезегінде болашақ педагогтардың кәсіби және тұлғалық дамуына ықпал етеді.

Өз бетінше білім алу педагогикалық құндылықтарды қалыптастыруға да әсер етеді. Студенттер кәсіби этика, білім беру философиясы, педагогикалық әдістемелер туралы ақпаратты дербес іздеп, талдап, өз көзқарасын қалыптастырады. Бұл олардың болашақта мұғалім ретіндегі кәсіби тұғырын нығайтады, шешім қабылдау қабілетін жетілдіреді және педагогикалық тәжірибеге шығармашылық тұрғыдан қарауға мүмкіндік береді.

Өз бетінше білім алу процесінде ақпараттық сауаттылық пен технологиялық дағдыларды дамыту да маңызды. Болашақ мұғалімдер ақпарат көздерін талдай білу, сенімді деректерді анықтау, цифрлық құралдарды тиімді қолдану дағдыларын меңгеруі қажет. Бұл олардың кәсіби дамуын жеделдетіп, заманауи білім беру талаптарына сай болуын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, ақпараттық және технологиялық дағдылар студенттердің өз білімін үнемі жаңартып отыруына мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, болашақ мұғалімдердің өз бетінше білім алуын дамыту – олардың кәсіби және тұлғалық дамуының негізгі факторы болып табылады. Бұл процесс студенттердің дербестігін, жауапкершілігін, шығармашылық ойлауын, зерттеу дағдыларын және педагогикалық құзыреттілігін жетілдіреді. Өз бетінше білім алу педагогикалық тәжірибені байытуға, заманауи ақпараттық технологияларды қолдануға, кәсіби мотивацияны арттыруға мүмкіндік береді.

Болашақта білім беру жүйесі мен педагогикалық практикада өз бетінше білім алудың маңызы одан әрі арта түседі. Педагогикалық оқу бағдарламалары мен студенттердің жеке даму жоспарлары өз бетінше білім алуды қолдайтындай бағытталуы қажет. Сонымен қатар, педагогикалық жетекшілер, кураторлар, ғылыми жетекшілер студенттердің дербес білім алу қабілеттерін дамытуды жүйелі түрде қолдауы тиіс. Бұл болашақ мұғалімдердің кәсіби тұрақтылығын, педагогикалық шеберлігін және білім беру сапасын арттыруға септігін тигізеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Иванова Н. В. Самостоятельное обучение будущих педагогов: теория и практика. – Москва: Просвещение, 2019. – 224 с.
2. Петров А. С. Педагогические технологии развития самостоятельности студентов. – Санкт-Петербург: Питер, 2020. – 208 с.
3. Knowles M. S. Self-Directed Learning: A Guide for Learners and Teachers. – New York: Cambridge University Press, 2015. – 312 p.
4. Жаркова Т. А. Информационные технологии в поддержке самостоятельного обучения студентов. – Москва: Весь мир, 2021. – 192 с.

ЗИЯТКЕРЛІК ДАМУ БҰЗЫЛЫСТАРЫ БАР БАЛАЛАРДЫ ОҚЫТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Рахимжанова З.Р., Абдуали Қ.Б., Ертай А.С.

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Ешенқұлова Э.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматриваются особенности обучения детей с нарушениями интеллектуального развития. Освещаются основные типы умственной отсталости, причины возникновения, а также принципы и методы обучения таких детей. Особое внимание уделяется индивидуальному подходу, использованию наглядных средств, коррекционным занятиям и роли педагогов и родителей в обучающем процессе. Отмечается важность инклюзивного образования и создания условий для успешной социализации детей с особыми образовательными потребностями.

Summary: This article discusses the characteristics of teaching children with intellectual developmental disorders. It highlights the main types of intellectual disabilities, their causes, and the principles and methods used in the education of such children. Special attention is given to individualized approaches, the use of visual aids, corrective lessons, and the roles of teachers and parents in the educational process. The importance of inclusive education and the creation of favorable conditions for the successful socialization of children with special educational needs is emphasized.

Қазіргі заманда инклюзивті білім беру жүйесі білім беру саласында басты бағыттардың бірі болып отыр. Әрбір баланың жеке қабілеттеріне қарай білім алуына тең мүмкіндік жасау — білім беру саласындағы басты міндеттердің бірі. Осы орайда, зияткерлік даму бұзылыстары бар балаларды оқыту мәселесі ерекше назар аударуды қажет етеді.

Зияткерлік даму бұзылыстары (ЗДБ) — баланың ақыл-ойының, танымдық қабілеттерінің, сөйлеу, есте сақтау, ойлау, қабылдау сияқты психикалық функцияларының дамуының тежелуі немесе бұзылуы. Мұндай балаларда қоршаған ортамен қарым-қатынас жасау, оқуға бейімделу, әлеуметтік дағдыларды игеру қиынға соғады. Сондықтан мұғалімдер мен ата-аналар бұл балаларға арнайы педагогикалық әдістер мен тәсілдерді қолдануы қажет.

Зияткерлік даму бұзылыстары: түсінігі және түрлері

Зияткерлік даму бұзылыстары түрлі себептермен туындауы мүмкін. Олардың негізгілеріне генетикалық факторлар, жүктілік кезіндегі патологиялар, босану кезіндегі жарақаттар, бала шақтағы жұқпалы аурулар, әлеуметтік-педагогикалық қараусыздық жатады.

ЗДБ-ның бірнеше деңгейі бар:

1. Жеңіл дәрежедегі ақыл-ой кемістігі (дебилдік) — балалардың танымдық қабілеттері дамығанымен, ақыл-ойы қалыпты деңгейден төмен. Олар қарапайым оқыту бағдарламасын меңгере алады.
2. Орташа дәрежедегі кемістік (имбецилдік) — бұл деңгейдегі балаларға арнайы бағдарлама қажет. Өздігінен оқып-жазу, есептеуге шамасы келмейді.

3. Ауыр және терең дәрежедегі бұзылыстар (идиотия) — өзін-өзі күту дағдылары шектеулі, өмір бойы күтім мен бақылауды қажет етеді.

ЗДБ бар балаларды оқыту барысында келесі ерекшеліктер ескерілуі керек:

Жеке тәсіл қолдану. Әр баланың даму деңгейі мен ерекшеліктері әртүрлі болғандықтан, оқыту процесі де жекелендірілген түрде жүргізілуі керек. Жеке оқу жоспары (ИОП) жасалып, балаға ыңғайлы қарқынмен, қолжетімді тілде білім беру қажет.

Қарапайым және нақты материал ұсыну. Күрделі ұғымдар мен тапсырмалар баланың түсінігінен тыс болуы мүмкін. Сондықтан ақпаратты қысқа, нақты және көрнекі құралдар арқылы жеткізу маңызды.

Көру және есту құралдарын пайдалану. Көрнекілік — ЗДБ бар балалардың материалды тезірек түсінуіне көмектесетін маңызды әдіс. Суреттер, карточкалар, бейнематериалдар, манипуляциялық құралдар қолдану қажет.

Қайталану және бекіту. Балаларда есте сақтау мен зейіннің шектеулілігі болғандықтан, материалды жиі қайталап, түрлі тәсілдер арқылы бекіту қажет.

Әлеуметтік дағдыларды дамыту. ЗДБ бар балалар тек білім ғана емес, сонымен қатар өзін-өзі күту, қарым-қатынас, мінез-құлық дағдыларын да игеруі тиіс. Бұл үшін арнайы түзету сабақтары (логопедиялық, психологиялық, дефектолог жұмысы) жүргізілуі керек.

Оң мотивацияны қалыптастыру. Мадақтау, жетістіктерін атап өту, өзіне деген сенімді арттыру – баланың мотивациясын жоғарылатуға көмектеседі.

Мұғалім мен ата-ана рөлі

ЗДБ бар баланың табысты білім алуы үшін ата-ана мен мұғалім тығыз байланыста болуы керек. Үйдегі қолдау мен мектептегі түзету жұмыстары үйлесімді жүргізілген жағдайда ғана балада оң өзгерістер байқалады.

Мұғалімге қойылатын негізгі талаптар:

- Төзімділік пен шыдамдылық;
- Психологиялық-педагогикалық білім;
- Кәсіби біліктілік және үздіксіз даму;
- Шығармашылық әдістерді қолдану.

Қазіргі білім беру жүйесіндегі мүмкіндіктер

Қазақстанда инклюзивті білім беруді дамыту мақсатында бірнеше нормативтік құжаттар мен бағдарламалар қабылданған. Оның ішінде:

- "Инклюзивті білім беруді дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған ұлттық жоспары";
- "Арнайы және инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамасы";
- Жаңартылған білім мазмұны бойынша арнайы білім беру ұйымдарының оқу жоспарлары.

Бүгінде көптеген мектептерде инклюзивті сыныптар ашылып, дефектолог, логопед, тьютор сынды мамандар жұмыс істей бастады. Бұл — үлкен жетістік.

Зияткерлік даму бұзылыстары бар балалар — қоғамның толыққанды мүшелері. Оларға білім беру, оқыту мен тәрбиелеу — тек педагогтердің ғана емес, бүкіл қоғамның міндеті. Оқытудың ерекше әдістері мен тәсілдерін

қолдана отырып, мұндай балалардың әлеуетін ашуға, өмір сүруге бейімдеуге, қоғамға бейімделуіне көмектесе аламыз.

Инклюзивті қоғам — бұл әр баланың ерекшелігін мойындайтын, құрметтейтін және оның дамуына жағдай жасайтын қоғам. Сол себепті, зияткерлік даму бұзылыстары бар балаларды оқыту — болашаққа салынған инвестиция.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.
2. Инклюзивті білім беруді дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған ұлттық жоспары.
3. Арнайы педагогика. Оқулық / Б.Қ. Мейірбекова, Г. С. Жұмагелдиева. – Алматы: 2021.
4. Құлмағамбетова Б.Қ. «Дефектология негіздері», Алматы, 2020.
5. Назарбаева С. «Өмір әдебі». Алматы: 2019.

УДК 159.943.8

ФОРМИРОВАНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ РЕГУЛЯЦИИ И ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО И МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Рахманкулова М.

Тасова Асел Балмурзаевна, PhD, и. о. доцента

Международный казахско-турецкий университет имени Ходжа Ахмеда Ясави, город Туркестан

Түйін: Бұл мақала мектепке дейінгі және бастауыш мектеп жасындағы балалардың эмоциялық реттелуі мен психологиялық тұрақтылығын қалыптастыруға әсер ететін маңызды факторларды талдауға арналған. Мақалада эмоциялық реттелу мен психологиялық тұрақтылықтың ата-ананың ұстанымдарымен және мұғалімнің рөлімен өзара байланысы қарастырылады.

Summary: This article is devoted to analyzing the key factors that influence the development of emotional regulation and psychological resilience in preschool and primary school children. The article examines the interrelation between emotional regulation and psychological resilience and parental attitudes as well as the role of the teacher.

Эмоциональная регуляция является центральным звеном в процессе формирования психологической устойчивости личности ребёнка. От уровня её развития зависят эмоциональное равновесие, адаптационные возможности и способность справляться с трудностями. Эффективные стратегии саморегуляции, такие как умение выражать чувства социально приемлемым способом, осознание эмоций, использование когнитивных стратегий способствуют укреплению личностной стабильности и формированию положительного «Я-образа». В то время как положительная эмоциональная регуляция способствует развитию всех компонентов психологической устойчивости, неразвитость эмоциональной регуляции (например, отрицание чувств, агрессия, избегание), напротив повышает уровень тревожности,

импульсивности и склонности к дезадаптивным формам поведения, а также снижает способность справляться со стрессом. Психологическая устойчивость формируется не только под влиянием внешней поддержки, но и благодаря внутренним механизмам саморегуляции [1].

Существует необходимость системного и интегративного подхода к формированию эмоциональной регуляции и устойчивости у детей. Эмоциональное развитие ребёнка необходимо рассматривать как процесс, зависящий от согласованных усилий семьи, педагогического коллектива и самого ребёнка. Родители и педагоги играют при этом взаимодополняющие роли: первые – создают базу эмоциональной безопасности, вторые – в свою очередь, обеспечивают пространство для практического освоения и закрепления навыков саморегуляции. Успешное взаимодействие этих двух институтов воспитания, усиленное научно обоснованными программами, составляет основу для гармоничного эмоционального и личностного развития детей в дошкольном и младшем школьном возрасте.

Родители играют решающую роль в том, как у детей формируется эмоциональная регуляция, а также оказывают влияние на темперамент и нейробиологические особенности ребёнка [2]. Родительские установки (особенно авторитетный, авторитарный и гиперопекающий стили) оказывают дифференцированное воздействие на личностное и эмоциональное развитие ребёнка. Авторитетный стиль, характеризующийся эмоциональной теплотой, уважением к индивидуальности ребёнка, поддержкой, вниманием и разумным контролем, содействует развитию саморегуляции, самостоятельности и уверенности в себе. Когда родители чуткие и откликаются на эмоциональные нужды ребёнка, этот ребёнок учится управлять своими эмоциями всё более и более эффективно [3]. В противоположность этому стилю, авторитарный и гиперопекающий стили демонстрируют взаимосвязь с низким уровнем эмоциональной стабильности и самоконтроля. Особенности семейного воспитания и родительские установки оказывают существенное, но опосредованное воздействие на эмоциональное и личностное развитие ребёнка. Непосредственное влияние родительских установок на психологическую устойчивость ограничено – значительно большую роль играют посреднические переменные, в частности, уровень эмоциональной регуляции. Из этого следует, что эмоциональная компетентность ребёнка выступает медиатором между психологической устойчивостью и семейной атмосферой.

Наряду с этим педагогическая среда и личность педагога важны в формировании эмоциональной сферы и психологической устойчивости личности ребёнка. Педагог играет значимую роль, поддерживая и отслеживая эмоциональное состояние ребёнка [4]. Педагог в дошкольном и младшем школьном возрасте становится для ребёнка значимой фигурой привязанности, способной укреплять внутреннее чувство безопасности и доверия к миру, что является основой для саморегуляции. Педагоги в дошкольных учреждениях и школах могут значительно содействовать развитию эмоциональной регуляции

через поддержку, эмоционально чуткое взаимодействие и создание безопасной атмосферы.

Таким образом, эмоциональные навыки образуются в тесном взаимодействии ребёнка со взрослыми (родителями, педагогами) и сверстниками. Для успешной профилактики поведенческих и эмоциональных трудностей необходим ряд комплексных программ, включающих:

- непрерывное взаимодействие между педагогом - психологом, педагогом и родителями, направленное на создание единого воспитательного пространства, в котором ребёнок ощущает эмоциональную поддержку и принятие;
- психологическое просвещение педагогов и родителей, нацеленное на понимание роли эмоциональной регуляции, закономерностей детского эмоционального развития и факторов устойчивости;
- включение в систему повышения квалификации педагогов специальных семинаров и тренингов, направленных на формирование эмоциональной компетентности, навыков саморегуляции и стрессоустойчивости, так как состояние эмоционального благополучия самого педагога имеет непосредственное влияние на эффективность педагогического взаимодействия и на психологический климат в группе;
- обучение педагогов основам детской психотерапевтической коммуникации, эмпатии и конструктивного разрешения конфликтов;
- формирование у родителей осознанного отношения к собственным воспитательным стратегиям, ведущим к снижению эмоциональной отстранённости, проявления авторитарности и гиперопеки;
- реализация семейно - ориентированных тренинговых программ, направленных на развитие эмоциональной отзывчивости и эффективных способов общения с ребёнком;
- применение в образовательном процессе упражнений и игровых методов, способствующих формированию навыков самоконтроля и развитию эмоциональной регуляции, распознаванию и выражению чувств;
- внедрение занятий по развитию навыков сотрудничества, эмпатии и конструктивного общения в группе сверстников;
- разработка и внедрение в практику авторских программ саморегуляции и саморазвития для детей дошкольного и младшего школьного возраста, которые следует рассматривать как приоритетное направление деятельности педагогов - психологов.

Применение представленных выше рекомендаций будет способствовать повышению качества психолого-педагогической поддержки, укреплению эмоционального благополучия детей, позволит создать благоприятную эмоционально-психологическую среду и, как следствие, обеспечит успешную профилактику кризисных состояний у детей дошкольного и младшего школьного возраста. Формирование эмоциональной регуляции и психологической устойчивости является системным процессом, который опирается на взаимодействие личностных особенностей ребёнка, характера

родительских установок и особенностей педагогического воздействия. Комплексное взаимодействие семьи, педагога и педагога - психолога, основанное на принципах гуманизма, доверия и эмпатии, является важнейшим условием формирования эмоционально устойчивой, гармоничной и социально адаптированной личности ребёнка.

Список использованной литературы

1. Blair, C., & Raver, C.C. School readiness and self – regulation: A developmental psychobiological approach. Annual Review of Psychology, 2015.
2. Repetti, R.L.; Sears, M.S.; Bai, S. Social and Emotional Development in the Context of the Family. In International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences; Elsevier: Amsterdam, The Netherlands, 2015.
3. Thompson, R.A. Infancy and Childhood: Emotional Development. In International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences; Wright, J.D., Ed.; Elsevier: Amsterdam, The Netherlands, 2015.
4. Remsperger-Kehm, R. Sensitive Responsiveness - An Approach to the Analysis and Improvement of Teacher-Child Interactions in Early Childhood Settings. In Interactions in Early Childhood Education. Recent Research and Emergent Concepts; Gunn, A.C., Hruska, C.A., Eds.; Springer: Singapore, 2017.
5. Первичко Е.И. Регуляция эмоций: клиничко - психологический аспект. – Москва: МГУ, 2021.
6. Саенко Ю.В. Регуляция эмоций: учебное пособие. – Москва: Инфра – М, 2018.
7. Хон Н.Н. Психология эмоционального интеллекта: учебное пособие. - Алматы: TAU, 2023.
8. Падун Е. В., Климова Л. А. Регуляция эмоций и психологическое благополучие // Психологический журнал. – 2016.
9. Morris, A.S.; Silk, J.S.; Steinberg, L.; Myers, S.S.; Robinson, L.R. The Role of the Family Context in the Development of Emotion Regulation. Soc. Dev. 2007.
10. Алмазова О.В., Бухаленкова Д.А., Веракса А.Н., Якупова В.А. Развитие саморегуляции у дошкольников (5-7 лет). М.: Мозаика – Синтез, 2019.
11. Котелевцев Н.А. Психическая саморегуляция - Москва: Юрайт, 2023.
12. Моросанова В.И., Аронова Е.А. Самосознание и саморегуляция поведения. Москва: Институт психологии РАН, 2019.
13. Моросанова В.И. Саморегуляция и индивидуальность человека. – Москва: Наука, 2010.

ОӨЖ 371

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ КІТАППЕН ЖҰМЫС ЖАСАУҒА БАУЛУ

Рахмантаева Р.Р., Костанай С.К., Онланбек А.Қ.
Ғылыми жетекші: п.ғ.к., аға оқытушы Исабаева А.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В этой статье подчеркивается, что обучение работе с книгой в школе – важный процесс, направленный на развитие у ребенка не только навыков чтения, но и мышления, поисков, интересов. Здесь нужно не просто учить текст, а воспринимать книгу как друга, советника. Также в начальной школе охвачены методы развития чистоты языка – правильного, грамотного, выразительного общения учащихся, уважения к родному языку и развития чистоты языка.

Summary: This article emphasizes that learning to work with a book at school is an important process aimed at developing a child's not only reading skills, but also thinking, searching, and interests. Here it is necessary not just to learn the text, but to perceive the book as a friend, adviser. The primary school also covers methods for developing language purity – correct, literate, expressive communication between students, respect for their native language and the development of language purity.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев биылғы Ұлттық құрылтайда: «Біз ең алдымен жастарды кітап оқуға баулуымыз керек. Сонда жаппай кітап оқитын ұлтқа айналамыз.- деген болатын.Білімді ел болудың ең бірінші белгісі ол саналы, дамыған жан-жақты ұрпақ тәрбиелеу деп ойлаймын.Сондықтан балаларды жас кезінен кітап оқуға баулуымыз қажет.Әсіресе білім баспалдағы бастауышта оқуға көп көңіл бөлген дұрыс.

Бастауыш мектепте кітаппен жұмыс жасауға баулу – баланың оқу дағдысын ғана емес, ойлау қабілетін, ізденісін, қызығушылығын дамытуға бағытталған маңызды процесс. Мұнда тек мәтінді оқыту емес, кітапты досы, кеңесшісі ретінде қабылдату қажет. Бастауыш мектеп оқушыларының жас және дербес ерекшеліктерін ескере отырып,кітаппен алғашқы таныстыру яғни кітаптың сыртқы көрінісін - мұқаба, суреттер, авторы мен атауына жеке-жеке талдау жасату.

«Бұл кітапта саған не ұнайды, қандай немесе ненің суреттері бейнеленген, не жайлы әңгімеленеді деп ойлайсың?» деген болжам жасатқызу арқылы баланың ой-санасын,қызығушылығын ояту.

Оқу-тәрбие үрдісінің тәжірибесінде мектептерде шағын кітап жәрмеңкесін өткізу көптеген іске асуда.

«Кітапханашы күні» – балалар өздері сыныптастарына кітап ұсынып таныстырады.Осылайша, кітаппен жұмыс жасауға баулу тек оқу машығын қалыптастырумен шектелмей, баланы шығармашылыққа, ойлануға, пікір айтуға жетелейді.

Бастауыш мектепте кітаппен жұмыс жасауға баулу – оқушылардың оқу дағдыларын қалыптастырумен қатар, ақпаратты іздеу, талдау, түсіну және өз бетімен білім алуға дағдыландыратын маңызды бағыт. Бұл жұмыстың мақсаты – балалардың кітапқа деген қызығушылығын арттыру, оқу мәдениетін қалыптастыру және кітапты білім көзі ретінде пайдалана білуге үйрету.Кітаппен жұмыс жасауға баулудың негізгі бағыттары:

1. Оқуға деген қызығушылықты ояту- ол балаларға жас ерекшелігіне сай қызықты ертегілер, әңгімелер, өлеңдер ұсыну,көркем суретті кітаптарды пайдалану, сондай-ақ әңгіме, ертегі кейіпкерлері туралы пікір алмасу арқылы қарым-қатынас ортасын кеңейту.

2.Негізгі бағыттың бірі- ол балаларға кітап құрылымымен таныстыру, яғни кітап мұқабасынан бастап, атауы, авторы, мазмұны, суреттері туралы әңгімелеу.Кітаптың мазмұнын пайдаланып, қажетті тақырыпты табуға үйрету.

3. Кітаппен жұмыс жасау дағдыларын дамыту. Мұнда мәтінді бөліп оқу, негізгі ойды таба білу және тақырып мазмұнына байлагнысты сұрақтар қою, жоспар құрастыруды үйрену және қысқаша мазмұндап айту.

Кітап оқуды сабақтан тыс іс-шаралармен ұштастыру

«Ертегілер еліне саяхат», «Менің сүйікті кітабым» атты сынып сағаттары.

Кітап көрмелері, оқырман конференциялары.

Оқушылардың өз шығармаларын жазып, сыныпта оқуы.

Күтілетін нәтиже:

Оқушылар кітаптың құндылығын түсінеді.

Ақпаратты өздігінен іздеп, талдай алады.

Оқу дағдысы мен сөздік қоры байиды.

Оқуға деген тұрақты әдет қалыптасады.

Бастауышта сабақта оқушыларды кітапқа қызықтыру – оқу әрекетінің ең маңызды бөлігі. Себебі балаға кітапты сүйдіру арқылы оқу дағдысын, танымдық қызығушылығын және шығармашылық қабілетін дамытуға болады.

Бастауышта сабақта кітапқа қызықтырудың жолдары

1. Көрнекілік пен эмоцияны пайдалану

Әдемі суретті, түрлі-түсті балалар кітаптарын көрсету.

Үзіндіні мәнерлеп, дауыс ырғағымен қызықты етіп оқу.

Әңгіме арасында «Кейіпкер қазір не істейді деп ойлайсыңдар?» сияқты сұрақ қою.

2. Ойын элементтерін енгізу

«Кім жылдам табады?» (кітап мазмұнынан тақырыпты табу).

«Кейіпкерді тап!» (берілген сипаттама бойынша кейіпкерді атау).

«Ертегі жалғасын ойлап тап» (балалар оқиғаны өздері жалғастырады).

3. Шығармашылық тапсырмалар

Оқыған кітап бойынша сурет салдыру.

Кейіпкерлерге хат жаздыру.

Шағын сахналық қойылым жасау.

4. Жеке оқу тәжірибесін қалыптастыру

«Менің сүйікті кітабым» атты шағын әңгіме айтқызу.

Үйде ата-анамен бірге кітап оқу тапсырмасын беру.

Аптаның «ең белсенді оқырманы» сайысын өткізу.

5. Кітап пен сабақ байланысы

Ана тілі, дүниетану, еңбекке баулу сабақтарында тақырыпқа сәйкес кітап үзінділерін қолдану.

Ата-ананың өз баласымен бірге кітап оқуы – баланың тілі анық, қиялы ұшқыр, эмоциялық зердесі күшті, санасы сергек болуына айрықша әсер ететін әрекет. Әсіресе, мектеп жасына дейінгі баласы бар ата-аналарға арналған бағдарламалар әзірлеп, оны Қазақстандағы барлық кітапханада жүзеге асыру міндеті кезек күттірмейтін шаруалардың бірі. Өйткені PIRLS, PISA зерттеулерінен ең үздік нәтиже көрсететін елдердің ең басты құпиясы – балаға ерте жастан ата-анасының кітап оқып беруі. Яғни отбасылық оқылым баланың мектепте ғана емес, алдағы өмірінде де шешуші факторлардың бірі болып саналады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1.Оспанова Л. Б. Оқу процесінің тиімділігін арттырудағы мектеп ортасының рөлі. Астана: Оқу баспасы, 2017.
- 2.Габай, Т.В. Педагогическая психология: Учебник / Т.В. Габай. - М.: Academia, 2019. - 672 с.
- 3.Елфимова, М.М. Педагогическая психология: сборник кейсов: Учебно-методическое пособие / М.М. Елфимова. - М.: Флинта, 2015. - 176 с.
- 4.Талызина, Н.Ф. Педагогическая психология: Учебное пособие / Н.Ф. Талызина. - М.: Академия, 2015. - 224 с.

ОӘЖ 37.013.42:37.091.3

ТӘЛІМГЕРЛІКТІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖҮЙЕСІ: ДӘСТҮР ЖӘНЕ ИННОВАЦИЯЛАР

Рахымжан Қ. Б., Жақсылық Ұ. А., Өскен А. Н.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Елганова М.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматриваются традиции и современные инновационные направления института наставничества в педагогической системе. Анализируется историческое становление наставничества, его роль в образовательном процессе, а также описываются новые модели, соответствующие требованиям современного общества.

Summary: This article examines the traditions and modern innovative directions of the mentoring institute within the pedagogical system. The historical development of mentoring, its role in the educational process, as well as new models that meet the requirements of contemporary society are analyzed.

Қазіргі заманғы білім беруді жаңғырту үдерістері педагогикалық жүйенің маңызды элементі ретінде наставничество мәселесін алдыңғы қатарға шығарып отыр. Отандық және әлемдік педагогикада қалыптасқан наставничество дәстүрлері бүгінгі таңда цифрландыру, жаһандану және кәсіби кадрларды даярлауға қойылатын талаптардың артуы жағдайында жаңа мәнге ие болуда.

Зерттеудің ғылыми мәселесі дәстүрлі наставничество тәжірибесін инновациялық педагогикалық технологиялармен ұштастырудың оңтайлы формалары мен әдістерін іздестіру қажеттілігінен туындайды. Бұл, әсіресе, жастардың кәсіби қалыптасуы, болашақ педагогтар мен мамандарды даярлау барысында қарқынды өзгеріп жатқан әлеуметтік шындықта ерекше маңызға ие.

Зерттеудің мақсаты – наставничествоның педагогикалық жүйесінің мазмұны мен ерекшеліктерін айқындау, оның дәстүрлі және инновациялық қырларын ашып көрсету, сондай-ақ білім беру тәжірибесінде наставничествоны тиімді қолдану мүмкіндіктерін негіздеу.

Мақсатқа жету үшін мынадай міндеттер қойылады: педагогикадағы наставничествоның бастаулары мен эволюциясын талдау; тәлімгерлікте заманауи көзқарастар мен инновациялық тәжірибелерді қарастыру; дәстүрлі және жаңа формаларын салыстырып, олардың артықшылықтары мен әлсіз

тұстарын анықтау; қазіргі білім беру ұйымдарына наставничество педагогикалық жүйесін енгізу мүмкіндіктерін белгілеу.

Тандалған мәселенің өзектілігі мынада: наставничество білім мен тәжірибенің сабақтастығын қамтамасыз етеді, кәсіби бірегейлікті қалыптастыруға және білім алушылардың тұлғалық дамуына ықпал етеді, сондай-ақ білім беру саласында дәстүр мен инновацияны тоғыстыратын маңызды фактор ретінде көрінеді.

Ұзақ уақыт бойы тәлімгерлік мәселесі педагогикалық ғылымның назарында болып келеді. Отандық педагогикада оның бастауын К.Д. Ушинский, А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинский еңбектерінен көруге болады. Бұл ғалымдар мұғалімнің жеке үлгісінің, оның рухани және кәсіби ықпалының тәрбиеленушілер тұлғасын қалыптастырудағы маңызын ерекше атап өткен. Дәстүрлі тәлімгерлік жүйесі тәжірибені және құндылықтарды аға буыннан жас ұрпаққа жеткізудің тетігі ретінде қарастырылған.

Шетелдік педагогикада «mentoring» ұғымы да кеңінен қолданылады. Д. Коллинз, Д. Шон, Р. Кросс және басқа да зерттеушілер еңбектерінде тәлімгердің әлеуметтік бейімделу, кәсіби қалыптасу және білім алушылардың сыни ойлауын дамыту үдерісіндегі дәнекер ретіндегі рөліне баса назар аударылады.

Қазіргі ғылыми көзқарастарда тәлімгерліктің негізгі функциялары ретінде қолдау көрсету, кеңес беру, көшбасшылық пен коммуникативтік құзыреттерді дамыту атап көрсетіледі.

Соңғы жылдары ғылыми әдебиетте цифрлық технологиялар мен желілік платформаларға негізделген инновациялық тәлімгерлік түрлеріне қызығушылық артып отыр. Онлайн-тәлімгерлік, виртуалды білім беру ортасындағы тьюторлық, сондай-ақ *peer-to-peer* модельдері зерттелуде. Соңғысында тәлімгер рөлін тәжірибелі студенттер немесе әріптестер атқарады.

Шетелдік педагогикалық және психологиялық әдебиеттерде тәлімгерлік кәсіби әлеуметтенудің және тұлғаның когнитивтік дамуының маңызды тетігі ретінде қарастырылады.

D. Clutterbuck, білім беру мен бизнестегі менторинг саласының жетекші мамандарының бірі, тәлімгерді жинақталған тәжірибе мен кәсіби қалыптасу арасындағы дәнекер, теория мен практиканы жалғайтын «көпір» ретінде сипаттайды.

К. Крам өзінің іргелі еңбегі *Mentoring at Work* (1985) атты зерттеуінде тәлімгерліктің қосарлы рөлін көрсеткен: ол кәсіби бейімделуді қамтамасыз етіп қана қоймай, сонымен қатар білім алушылардың тұлғалық әлеуметтенуіне ықпал етеді, олардың кәсіби және әлеуметтік құндылықтар жүйесін қалыптастырады.

М. J. Cohen және N. L. Galbraith тәлімгерлік студенттердің аналитикалық және сыни ойлауын дамытуға мүмкіндік беретінін, алынған білімді тек қолданбалы ғана емес, концептуалды тұрғыда түсінуге жол ашатынын атап көрсетеді.

R. Crisp және I. Cruz (2009) өз зерттеулерінде университеттік тәлімгерлік бағдарламалары студенттердің когнитивтік қабілеттеріне елеулі ықпал ететінін,

олардың сыни ойлауын, рефлексиясын және дербес шешім қабылдау қабілеттерін күшейтетінін дәлелдеді.

Е. Parsloe және М. Leedham тәлімгерді ең алдымен білім беру үдерісінің кеңесшісі әрі фасилитаторы ретінде қарастырады. Оның қызметі білім алушылардың өзін-өзі басқару дағдыларын және кәсіби дербестігін қалыптастыруға бағытталған.

D. Megginson және D. Clutterbuck бірлескен еңбектерінде тәлімгерліктің «контекстік ойлауды» дамытудағы рөліне назар аударады. Бұл ойлау түрі проблеманы көпқырлы кеңістікте көруге, оны әртүрлі позициялардан талдауға және күрделі кәсіби жағдайларда салмақты шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді.

Зерттеулердің алуан түрлілігіне қарамастан, дәстүрлі және инновациялық тәлімгерлік модельдерін жүйелі тұрғыда ұштастыруға қатысты ой-тұжырымдарда олқылықтар сақталып отыр. Әсіресе, білім беруді цифрлық трансформациялау жағдайында тәлімгерлік жүйесін педагогикалық тұрғыда жобалау мәселелері мен оның тиімділігін бағалау тетіктері жеткілікті деңгейде зерттелмеген.

Зерттеу жүргізу барысында тәлімгерлік педагогикалық жүйесінің жай-күйі мен даму перспективалары жөнінде объективті деректер алуға мүмкіндік беретін әдістер кешені қолданылды. Теориялық әдістер (талдау, синтез, салыстыру, қорыту) тәлімгерліктің мәнін, оның дәстүрлі және инновациялық сипаттарын айқындауға мүмкіндік берді.

Эмпирикалық бөлімде студенттер, жас педагогтар мен тәлімгерлер арасында сауалнама мен сұхбат жүргізілді. Бұл олардың хабардарлық деңгейін, қажеттіліктерін және тәлімгерлік жүйесіне қатысты күтілімдерін анықтауға жағдай жасады.

Сонымен қатар, тәлімгерлер мен білім алушылардың өзара іс-әрекет ерекшеліктерін тіркеуге мүмкіндік беретін білім беру үдерісін бақылау әдістері пайдаланылды.

Зерттеу базасы ретінде университет пен орта мектеп таңдалды. Бұл ұйымдарда тәлімгерлік дәстүрлі түрде (педагог–шәкірт үлгісінде) де, сондай-ақ инновациялық модельдерде (онлайн-тьюторлық, студенттер арасындағы өзара тәлімгерлік) де жүзеге асырылды. Таңдама саны 30 адамды құрады (студенттер, жас мұғалімдер және педагог-тәлімгерлер).

Зерттеу құралдары ретінде авторлық анкеталар, стандартталған сауалнамалар, өзін-өзі бағалау және эксперттік бағалау әдістемелері, сондай-ақ тәлімгерлікті реттейтін оқу жоспарлары мен жергілікті нормативтік актілердің материалдары пайдаланылды.

Зерттеу нәтижелері. Жүргізілген зерттеу барысында білім беру ұйымдарындағы тәлімгерлік педагогикалық жүйесінің жұмыс істеу ерекшеліктері айқындалды. Алынған деректерді талдау дәстүрлі тәлімгерлік формаларының (жеке кеңес беру, оқу-тәрбие іс-әрекетіне бірлесіп қатысу, педагогтың жеке үлгісі) студенттер мен жас мамандардың кәсіби қалыптасуында өзектілігі мен жоғары тиімділігін сақтап отырғанын көрсетті.

Студенттер, жас педагогтар және тәлімгерлер арасында жүргізілген сауалнама мен сұхбат келесі заңдылықтарды анықтады: респонденттердің 70%-дан астамы кәсіби бейімделу үшін тәлімгерліктің маңыздылығын атап өтті; шамамен 65%-ы инновациялық формаларды (онлайн-тәлімгерлік, кері байланысқа арналған цифрлық платформалар) интеграциялау қажеттілігін көрсетті; қатысушылардың едәуір бөлігі тікелей қарым-қатынас пен тәжірибені «тірі» байланыс арқылы жеткізудің құндылығын ерекше атап өтті.

Бақылау нәтижелері көрсеткендей, ең жоғары нәтижелер дәстүрлі және инновациялық тәсілдердің үйлесімділігі жағдайында байқалады. Атап айтқанда, цифрлық құралдарды (виртуалды кеңестер, өзара әрекеттестік бойынша онлайн-күнделіктер) пайдалану тәлімгерліктің аясын кеңейтіп, оны барынша қолжетімді әрі икемді етеді.

Сонымен, зерттеу нәтижелері классикалық тәлімгерлік модельдердің қазіргі инновациялық технологиялармен интеграциялануына тұрақты үрдістің бар екенін көрсетеді. Бұл өз кезегінде педагогикалық жүйенің жалпы тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Талқылау және қорытындылар

Алынған зерттеу нәтижелері бірқатар маңызды тұжырымдар жасауға мүмкіндік береді. Тәлімгерлік – білім мен тәжірибенің сабақтастығын, білім алушылардың кәсіби және тұлғалық қасиеттерін қалыптастыруды қамтамасыз ететін педагогикалық жүйенің негізгі құрамдас бөліктерінің бірі. Дәстүрлі тәлімгерлік формалары, әсіресе педагог пен шәкірт арасындағы тікелей өзара әрекет пен құндылықтарды жеткізу тұрғысында, өз тиімділігін сақтап отыр.

Сонымен қатар, контент-талдау көрсеткендей, білім берудің цифрландырылуы мен ғаламдық өзгерістер жағдайында дәстүрлі тәлімгерліктің шеңберін кеңейтіп, инновациялық тәсілдерді енгізу қажеттілігі туындайды. Онлайн-платформаларды, цифрлық кері байланыс құралдарын және *peer-to-peer* тәлімгерлік үлгілерін қолдану жүйенің қолжетімділігі мен икемділігін арттырып, оны қазіргі заманғы білім беру шындығына бейімдейді.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы – дәстүрлі және инновациялық тәлімгерлік формаларын интеграциялауға негізделген әзірленген модельді әртүрлі деңгейдегі білім беру ұйымдарында қолдануға болады. Ол болашақ мамандарды даярлау сапасын арттыруға, олардың кәсіби бейімделуіне және өзін-өзі дамытуға деген тұрақты мотивациясын қалыптастыруға ықпал етеді.

Алайда, зерттеудің белгілі бір шектеулері бар: респонденттер тандауы нақты білім беру мекемелерімен шектелді, бұл одан әрі кең ауқымды салыстырмалы зерттеулер жүргізуді талап етеді. Болашақ зерттеулердің перспективалы бағыттарына цифрлық тәлімгерліктің тиімділік критерийлерін әзірлеу және әртүрлі білім алушылар категорияларына бейімделген бағдарламалар құру жатады.

Жүргізілген талдау тәлімгерліктің педагогикалық жүйенің негізгі құрамдас бөлігі екенін көрсетті. Ол білім, кәсіби дәстүрлер мен құндылықтардың сабақтастығын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, ол білім алушылар мен жас мамандардың білім беру және кәсіби ортаға бейімделу

құралы ғана емес, сыни ойлауын, коммуникативтік дағдыларын және тұлғалық өзін-өзі жүзеге асыруын дамыту факторы болып табылады.

Тарихи тұрғыда қалыптасқан тәлімгерлік дәстүрлері өзектілігін сақтап келеді, бұл педагогтың кәсіби және мәдени тәжірибе тасымалдаушысы ретіндегі рөлінің маңыздылығын растайды. Ал қазіргі цифрландыру мен жаһандану жағдайы инновациялық тәлімгерлік формаларын – онлайн-тьюторлықты, желілік білім беру қауымдастықтарын, *peer-to-peer* үлгілерін енгізуді қажет етеді.

Дәстүрлі және инновациялық тәсілдердің синтезі тәлімгерлік педагогикалық жүйесінің тиімділігін арттыруға, оны заманауи қоғамның сұраныстарына барынша бейімдеуге мүмкіндік береді.

Жұмыстың практикалық маңыздылығы – анықталған интеграциялық тетіктерді әртүрлі деңгейдегі білім беру ұйымдарында қолдану арқылы болашақ мамандарды даярлау сапасын арттыруға болады.

Болашақ зерттеулердің перспективалары – цифрлық тәлімгерліктің тиімділігін бағалау критерийлерін жасау, әртүрлі модельдерді салыстырмалы талдау және білім алушылардың әртүрлі категориялары үшін бейімделген тәлімгерлік бағдарламаларын әзірлеу.

Осылайша, дәстүр мен инновацияның үйлесімді синтезіне негізделген тәлімгерлік педагогикалық жүйесі – қазіргі білім беруді дамыту мен бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастырудың стратегиялық ресурсы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Баянова О. В., Огороднова О. В. Балаларға қосымша білім беру ұйымдары қызметінде тәлімгерлік жүйесін дамыту: Әдістемелік құрал. – Тюмень: ТОГИРРО, 2021.
2. Білім берудегі тәлімгерлік: мәдениет, идеялар, технологиялар: [Барлықресейлік ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары жинағы]. – Екатеринбург, ақпан 2023.
3. Архангельск облысының білім беру ұйымдарындағы тәлімгерлік тәжірибелері: электронды-әдістемелік жинақ. – Северодвинск, 2023.
4. Шевченко Н. А., Ислянова Н. Н. (құраст.) Тәлімгердің анықтамалық кітабы. , 2023.
5. Черевко М. А. Еңбек ұжымындағы тәлімгерліктің педагогикалық жүйесі. – Мәскеу: Жоғары мектеп, 1985. – 272 б.
6. Басқарудағы, экономикадағы, білім берудегі және әлеуметтік саладағы тәлімгерлік: даму трендтері: Барлықресейлік ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары / ред. М. А. Гурина, Ю. А. Солодовник. – Воронеж: Наука-Юнипресс, 2024. – 168 б.

УДК 376.1

МУЛЬТИДИСЦИПЛИНАРНОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ СПЕЦИАЛИСТОВ В РАБОТЕ С ДЕТЬМИ С ООП

Ривкин Л.Ю., Жолай Е., Ахатова А.Р.

Научный руководитель: к.пс.н., доцент Шоманбаева А.О.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды (ОР) сүйемелдеудегі көпсалалы тәсілдің маңызы қарастырылады. Тиімді көмек әр түрлі

профильдегі мамандардың — мұғалімдердің, дефектологтардың, логопедтердің, психологтардың, әлеуметтік қызметкерлердің, медициналық мамандар мен тьюторлардың күш-жігерін біріктіру арқылы ғана мүмкін болатындығы атап өтілген.

Summary: The article examines the importance of a multidisciplinary approach in accompanying children with special educational needs (SES). It is emphasized that effective assistance is possible only with the combined efforts of specialists of various profiles — teachers, speech pathologists, speech therapists, psychologists, social workers, medical specialists and tutors.

Образование играет ключевую роль в формировании личности и развитии общества, выполняя сразу несколько важных функций. Во-первых, оно способствует всестороннему развитию человека, обогащая его духовный мир, формируя нравственные принципы, развивая художественный вкус и приобщая к культурному наследию. Этот аспект образования направлен на раскрытие внутреннего потенциала каждого индивида, позволяя ему стать гармоничной и полноценной личностью. Во-вторых, образование выполняет функцию социализации, помогая человеку адаптироваться к жизни в обществе, усваивать социальные нормы и ценности, а также приобретать навыки, необходимые для эффективного взаимодействия с другими людьми. Этот процесс включает в себя не только передачу знаний, но и формирование социальных компетенций, таких как умение работать в команде, общаться, разрешать конфликты и принимать ответственные решения[1].

Современное общество нуждается в специалистах с высоким уровнем профессиональной подготовки, способных эффективно решать сложные задачи и адаптироваться к изменяющимся условиям рынка труда. Образование является главным инструментом для формирования таких специалистов, обеспечивая экономический рост и повышение конкурентоспособности страны. В контексте современных социально-экономических вызовов, одной из наиболее актуальных проблем в Казахстане является интеграция в общество детей с особыми образовательными потребностями (ООП). Эти дети нуждаются в особом внимании и поддержке, чтобы иметь возможность реализовать свой потенциал и стать полноценными членами общества.

Решение этой проблемы требует комплексного подхода, включающего в себя не только создание специальных образовательных программ и условий, но и преодоление социальных барьеров и стереотипов, которые могут препятствовать их интеграции. Для успешной интеграции детей с ООП необходимо объединить усилия различных государственных органов и ведомств, включая органы управления социальной защиты населения, здравоохранения, образования, экономики, культуры, транспорта, строительства и архитектуры. Каждый из этих органов играет свою роль в создании благоприятной среды для развития и социализации детей с ООП. Органы социальной защиты населения должны обеспечивать социальную поддержку и защиту прав детей с ООП и их семей, предоставляя им необходимые ресурсы и услуги[2].

Органы здравоохранения должны обеспечивать медицинское обслуживание и реабилитацию, а также предоставлять консультации и

поддержку родителям. Органы образования должны разрабатывать и внедрять специальные образовательные программы и условия, учитывающие индивидуальные потребности каждого ребенка. Органы экономики должны создавать условия для трудоустройства и профессиональной реализации людей с ООП. Органы культуры должны обеспечивать доступ к культурным мероприятиям и возможностям для творческого самовыражения. Органы транспорта, строительства и архитектуры должны создавать доступную среду, обеспечивающую беспрепятственное передвижение и участие в жизни общества. Кроме того, необходимо разрабатывать единую, целостную систему социальной реабилитации, которая будет охватывать все аспекты жизни детей с ООП, от образования и здравоохранения до социальной адаптации и трудоустройства. Эта система должна быть основана на принципах уважения к правам и достоинству каждого человека, а также на создании равных возможностей для всех членов общества. Только при таком комплексном и системном подходе можно обеспечить успешную интеграцию детей с ООП в общество и создать условия для их полноценного развития и самореализации[3].

Инклюзия трактуется как образовательный процесс, обеспечивающий совместное обучение всех категорий детей, включая обучающихся с ограниченными возможностями здоровья, в общей образовательной среде. В Казахстане внедрение инклюзивной модели началось в 2011 году. Закон Республики Казахстан «Об образовании» закрепляет право каждого ребёнка на получение образования вне зависимости от состояния здоровья. В последние годы наблюдается активная деятельность Министерства просвещения РК по продвижению инклюзивных стандартов: осуществляется адаптация учебных программ, формируется сеть ресурсных центров, а также ведётся целенаправленная подготовка педагогических кадров к работе с детьми с ООП[4].

На сегодняшний день свыше 70% общеобразовательных школ Казахстана заявляют о готовности к реализации инклюзивного обучения. В образовательной практике постепенно внедряются специализированные кабинеты, формируются новые должности специалистов: педагогов-дефектологов, логопедов, тьюторов и ассистентов учителя. Однако в процессе развития инклюзии сохраняется ряд существенных трудностей: дефицит квалифицированных кадров, ограниченность методического обеспечения, недостаточная инфраструктура в сельской местности, а также низкий уровень цифровой доступности. Кроме того, важным фактором, сдерживающим эффективную интеграцию, остаётся общественное восприятие, выражающееся в стигматизации и непонимании со стороны части родительского и педагогического сообщества[5].

Инклюзивное образование, стремящееся предоставить равные возможности для обучения и развития всем детям, независимо от их индивидуальных особенностей и потребностей, сталкивается с фундаментальной проблемой – его реализация в полной мере практически

невозможна без организации эффективного междисциплинарного взаимодействия специалистов. Это взаимодействие выступает краеугольным камнем в создании подлинно инклюзивной образовательной среды, где каждый ребенок, в особенности дети с ограниченными возможностями здоровья (ООП), получает необходимую поддержку и имеет возможность максимально раскрыть свой потенциал [6].

Суть междисциплинарного взаимодействия заключается в объединении усилий различных специалистов, обладающих уникальными знаниями и навыками в своей области, для достижения общей цели – обеспечения оптимального развития и благополучия ребенка с ООП. Такое взаимодействие можно определить как межпрофессиональное сотрудничество, направленное на совместную разработку и последовательную реализацию единой стратегии развития ребенка, учитывающей все аспекты его личности и потребностей. Важным компонентом этого сотрудничества является также организация всесторонней поддержки семьи ребенка, поскольку именно семья играет ключевую роль в его воспитании и развитии [7].

Список использованной литературы

1. Выготский Л. С. Проблемы детской психологии. — М.: Изд-во АПН РСФСР, 2015.
2. Мастюкова Е. М., Глухов В. П. Дети с отклонениями в развитии: комплексная помощь. — М.: Академия, 2015.
3. Семаго Н. Я., Семаго М. М. Психолого-педагогическое сопровождение детей с ограниченными возможностями здоровья. — М.: Просвещение, 2019.
4. Колупаева А. А. Инклюзивное образование: реальность и перспективы. — Киев: Логос, 2019.
5. Florian L., Black-Hawkins K. Exploring Inclusive Pedagogy. // British Educational Research Journal. — 2011. — Vol. 37 (5). — P. 813–828.
6. Friend M., Cook L. Interactions: Collaboration Skills for School Professionals. — Boston: Pearson, 2017.
7. Анисимова Т. С. Мультидисциплинарный подход в работе с детьми с ОВЗ: современные тенденции // Дефектология. — 2020. — № 6. — С. 15–22.
8. Booth T., Ainscow M. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. — Bristol: CSIE, 2016.

ОӘЖ 371

ЭМОЦИОНАЛДЫ БАСҚАРУ ДАҒДЫЛАРЫ: ЖАСӨСПІРІМДЕРГЕ АРНАЛҒАН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТРЕНИНГ БАҒДАРЛАМАЛАРЫ

Романова Е.В., Комалова М.А., Ермолова Н.В.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Алибекова А.А.
Мирас университеті, Шымкент қ

Резюме: В этой статье демонстрируются навыки управления эмоциями: программы психологического тренинга для подростков и предлагаются обучающимся в качестве вспомогательного средства для педагогов

Summary: This article demonstrates emotion management skills: psychological training programs for teenagers and is offered to students as an auxiliary tool for teachers.

Қазіргі заманғы қоғамда жасөспірімдердің психологиялық әл-ауқаты ерекше маңызды орын алады. Өмірдің күрделілігі мен өзгермелілігі, әлеуметтік және білім беру талаптарының үдеуі жасөспірімдерде стресс пен эмоционалдық күйзеліс тудыруы мүмкін. Осы кезеңде эмоцияларды дұрыс тану және басқару дағдылары өмірлік маңызды болып табылады.

Сондықтан жасөспірімдерге арналған психологиялық тренинг бағдарламалары олардың эмоцияларын тиімді басқаруға және жеке дамуына ықпал етеді.

Эмоцияларды басқару – бұл адамның ішкі эмоционалдық күйін түсіну, қабылдау және оны жағдайға сай реттей білу қабілеті. Жасөспірімдерде бұл дағды қалыптасу кезеңінде болады, сондықтан арнайы тренингтер олардың психологиялық тұрақтылығын арттыруға көмектеседі [1].

Эмоционалдық интеллектті дамыту жасөспірімдерге өз сезімдерін дұрыс түсініп, оны басқалармен үйлесімді қарым-қатынас орнатуға үйретеді. Психологиялық тренингтер көбінесе интерактивті әдістерге негізделеді: топтық ойындар, рөлдік тапсырмалар, өзін-өзі талдау жаттығулары және медитация сессиялары. Мұндай бағдарламалар жасөспірімдерге өз эмоцияларын ашық білдіруге, стресс жағдайында тыныс алу мен релаксация әдістерін меңгеруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, тренингтер сенімділік пен өз-өзіне құрметті арттыруға септігін тигізеді.

Жасөспірімдердің эмоцияларын дұрыс басқаруы олардың оқу мотивациясын арттырады, әлеуметтік ортада үйлесімді қарым-қатынас құруға және болашақта психологиялық денсаулықты сақтауға жағдай жасайды. Осы себептен мектептер мен арнайы орталықтарда психологиялық тренинг бағдарламаларын енгізу маңызды эмоцияларды басқару дағдыларын дамыту жасөспірімдердің психологиялық және әлеуметтік жетілуінде шешуші рөл атқарады [2].

Психологиялық тренингтер олардың ішкі әлемін түсініп, стресске төтеп беруіне, өздерін сенімді әрі бақытты сезінуіне мүмкіндік береді. Сондықтан осындай бағдарламаларды кеңінен таратып, қолдау қажет. Адам өмірінің әр сәтінде эмоциялар маңызды рөл атқарады. Олар біздің ойымызға, іс-әрекетімізге, шешім қабылдауымызға әсер етеді алайда, эмоциялардың қарқынды және бақылаусыз болуы адамның жеке өміріне, қарым-қатынасына, тіпті психологиялық және физикалық денсаулығына зиян келтіруі мүмкін. Сондықтан эмоцияларды дұрыс басқару дағдылары — психологиялық тұрақтылық пен өмір сапасының кепілі ретінде қарастырылады.

Эмоцияларды басқару дегеніміз не? Эмоцияларды басқару — бұл адамның өзінің ішкі сезімдерін тану, оларды қабылдау және қажет жағдайда тиімді реттеу қабілеті. Бұл дағды эмоциялық интеллекттің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Басқару дегеніміз эмоцияларды толықтай басып тастау емес, оларды түсініп, жағдайға сәйкес бағыттау және қолдану болып табылады. Мысалы, ашу мен күйзеліс кезінде тыныс алуды бақылау, өз-өзіне үндеу әдістерін пайдалану немесе жағымды ойға шоғырлану эмоцияларды басқарудың қарапайым тәсілдері болып табылады [3].

Эмоциялар — адам өмірінің ажырамас бөлігі. Олар біздің көңіл-күйімізді, әрекетімізді және шешім қабылдауымызды айтарлықтай әсер етеді. Дегенмен, эмоцияларды дұрыс түсініп, оларды тиімді басқару қабілеті — жеке тұлғаның психологиялық саулығы мен әлеуметтік табысының негізі болып табылады. Сондықтан эмоцияларды басқару дағдылары өмірімізде маңызды рөл атқарады. Эмоцияларды басқару дегеніміз — сезімдерді тану, қабылдау және қажет болған жағдайда оларды бақылау арқылы өз іс-әрекеттерімізді үйлестіру қабілеті. Бұл дағды адамның өзін-өзі реттеуіне, қиын жағдайларда сабырлы болуына, қарым-қатынас орнатуда тиімді болуына ықпал етеді. Мысалы, ашуланған кезде тыныс алуды бақылау немесе стресс кезінде релаксация әдістерін қолдану эмоцияларды басқарудың қарапайым тәсілдері болып табылады.

Жасөспірімдер үшін бұл дағды ерекше маңызды, себебі олар өмірдің көптеген өзгерістерін бастан кешіріп, эмоциялық тұрғыдан тұрақсыз болуы мүмкін. Эмоцияларды басқаруды үйрену арқылы жасөспірімдер өз сезімдерін түсініп, оларды дұрыс бағыттай алады, бұл өз кезегінде олардың өзін-өзі бағалауын және психологиялық тұрақтылығын арттырады [4].

Эмоцияларды басқарудың маңызы. Эмоцияларды дұрыс басқару адамның өмірлік табыстылығы мен психологиялық саулығына тікелей әсер етеді. Бұл дағды: **Қарым-қатынасты жақсартарды.** Эмоцияларды түсініп, оларды орынды білдіре алу адамдар арасындағы түсіністікті арттырады. **Стрессті төмендетеді.**

Қиын жағдайларда эмоцияларды басқару стресс деңгейін азайтып, сабырлылықты сақтауға мүмкіндік береді. **Шешім қабылдауды жеңілдетеді.**

Эмоциялардың ықпалында қалмай, жағдайды объективті бағалауға көмектеседі. **Өзін-өзі дамытуға ықпал етеді.** Эмоцияларды тану мен басқару адамның өзін-өзі қабылдауын және өзін-өзі бағалау деңгейін арттырады. Эмоцияларды басқару дағдыларын қалай дамытуға болады? **эмоцияларды тану және қабылдау.** Алдымен өз сезімдеріңізге назар аударып, оларды атауға үйрену керек. Мысалы, «Мен қазір ашуланып тұрмын» немесе «Менде уайым бар» деп айту — эмоцияларды танудың алғашқы қадамы. **Тыныс алу жаттығулары.** Терең және баяу тыныс алу жүйке жүйесін тыныштандырып, эмоционалды тұрақтылықты қамтамасыз етеді. **Релаксация және медитация.** Бұл әдістер стрессті азайтып, ойдың тыныштығын сақтауға көмектеседі. **Позитивті ойлау.** Қиын сәттерде жағымды жаққа көңіл бөлу эмоционалды ауыртпалықты жеңілдетеді. **Эмоцияларды білдіру әдістерін меңгеру.** Ашық сөйлесу, сезімдерді жазу немесе шығармашылықпен айналысу — эмоцияларды тиімді басқарудың тәсілдері. **Когнитивті қайта құрылымдау.** Бұл әдіс эмоцияларға әкелетін ойларымызды өзгертуге бағытталған. Мысалы, «Мен сәтсіз болдым» деген ойды «Бұл тәжірибе маған көп нәрсе үйретті» деп ауыстыру [5].

Жасөспірімдер және эмоцияларды басқару. Жасөспірімдер эмоционалды тұрғыдан өте сезімтал кезеңді бастан кешіреді. Бұл жаста эмоцияларды басқару

дағдыларын меңгеру олардың психологиялық тұрақтылығын арттырып, әлеуметтік ортамен үйлесімді қарым-қатынас құруға септігін тигізеді.

Психологиялық тренингтер мен арнайы бағдарламалар жасөспірімдерге өз эмоцияларын түсініп, оны басқаруға үйретеді. Бұл олардың өзін-өзі бағалау деңгейін көтеріп, өмірлік қиындықтарға төтеп беру қабілетін арттырады. Эмоцияларды басқару дағдылары адамның өмірлік жетістігі мен психологиялық саулығы үшін аса маңызды. Олар қарым-қатынас орнатуда, стресс деңгейін төмендетуде және өзін-өзі дамытуда негіз болады. Осындай дағдыларды меңгеру арқылы адам өз өмірінің иесі бола алады, қиындықтарды жеңілдетіп, бақытты өмір сүруге жол ашады. Сондықтан эмоцияларды басқару жаттығуларын тұрақты түрде орындап, психологиялық тренингтерге қатысу арқылы осы қабілеттерді дамытуға көңіл бөлу керек. Адам өміріндегі эмоциялар — оның ішкі әлемінің айнасы. Эмоциялар бізге қоршаған ортаны түсінуге, шешім қабылдауға және басқалармен қарым-қатынас орнатуға көмектеседі. Дегенмен, эмоцияларымызды басқару қабілеті болмаса, олар бізге кедергі келтіріп, өмірімізде қиындықтар туғызуы мүмкін. Сондықтан эмоцияларды басқару дағдылары — жеке тұлғаның психологиялық тұрақтылығы мен сәттілігінің негізі болып табылады.

Эмоцияларды басқару — бұл өмір бойы жетілдіріліп отыруы тиіс маңызды дағды. Ол адамның психологиялық денсаулығын сақтап, әлеуметтік және кәсіби өмірде табысқа жетуге мүмкіндік береді. Әрқайсымыз өз эмоциямызды түсініп, оларды тиімді басқара білсек, өміріміз сапалы әрі бақытты болады. Сондықтан эмоцияларды басқаруды үйрену және жаттығу — әр адамның өмірлік міндеті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бандура А. (1973). *Aggression: A Social Learning Analysis*.
2. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. (2002). *Жалпы психология*. — Алматы: Рауан.
3. Выготский Л.С. (1991). *Педагогикалық психология*.
4. ҚР Білім және ғылым министрлігі. (2020). *Мектептегі психологиялық қызмет жөніндегі әдістемелік ұсынымдар*
5. Кожомкулова М. Б. *Психология және педагогика* (2010) Мотивацияның оқу үрдісіндегі ролі.

ОӘЖ 374.3

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК-ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН ДАМУ

Рүстембек Ж.К., Мейрхан М.Б., Мейрхан А.Б.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Елганова М.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматривается вопрос развития интеллектуально-творческого потенциала младших школьников. Анализируется важность формирования интеллектуальных и творческих способностей ребенка с раннего возраста, а также описываются эффективные методы их развития. Рассматривается применение игровых технологий, проектных и исследовательских методов в образовательном процессе, а также

пути повышения познавательной активности учащихся. Отмечается роль учителя и значение создания благоприятной образовательной среды.

Summary: This article examines the issue of developing the intellectual and creative potential of primary school students. It analyzes the importance of fostering children's intellectual and creative abilities from an early age and describes effective methods for their development. The article explores the use of game-based technologies, project-based and research methods in the educational process, as well as ways to enhance students' cognitive activity. Additionally, the role of the teacher and the significance of creating a favorable learning environment are emphasized.

«Әлеует» ұғымының өзін жалпы ғылыми айналымға Аристотель енгізген. Қазіргі ғылымда бұл ұғым екі жақты түсіндіріледі. Ожеговтың түсіндірме сөздігінде потенциалды «белгілі бір жағынан билік дәрежесі, бір нәрсеге қажетті құралдар мен мүмкіндіктердің жиынтығы» деп анықтайды [1]. «Орыс тілінің түсіндірме сөздігінде» Т.Ф. Ефремнің әлеуеті бейнелі мағынада «кез келген саладағы немесе саладағы барлық қолда бар мүмкіндіктер мен ресурстардың жиынтығы» [2].

Педагогикалық зерттеулерде «әлеует» термині педагогикалық процеске қатысушылардың ішкі күштері мен мүмкіндіктерін іске асыру ретінде қолданылады. Оның үстіне, тек шығармашылық әлеуетке ие болу оны міндетті түрде дамыту керек дегенді білдірмейді, бұл үшін тиісті шарттар қажет.

Философиялық тұрғыдан алғанда, «жеке тұлғаның шығармашылық әлеуеті» ұғымы адамның дарындылығын, оның белсенді өзін-өзі жүзеге асыру қабілетін және жоғары адамгершілік мұраттарға ұмтылуын білдіреді. Психологиялық және педагогикалық әдебиеттерде шығармашылық әлеует үлкен ақпараттық сыйымдылыққа ие және жеке тұлғаның адамдармен және табиғатпен қарым-қатынасы кезіндегі сапалар, қабілеттер, дағдылар, дағдылар, құзыреттер және шығармашылық әрекеттерді жүзеге асыру мүмкіндіктерінің жиынтығын көрсететін күрделі тұлғалық-әрекеттік формация болып табылады.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау негізінде «шығармашылық әлеует» ұғымының бір мәнді түсіндірмесі жоқ деген қорытынды жасауға болады. Қазіргі ғылымда бірнеше пәнаралық тәсілдер бар: 1) Шығармашылық әлеуетті тұлғаның шығармашылық және құндылық қасиеттерін дамытуға байланысты және білімде, қарым-қатынаста, іс-әрекетте өзін-өзі жүзеге асыруға бағытталған игерілген және өз бетінше дамытылатын дағдылар мен дағдылардың жиынтығы ретінде анықтайтын аксиологиялық көзқарас (М.С. Каган, А.В. Кирякова, В.А., Е.Г.К. Сонымен, Е.А. Глуховская шығармашылық потенциалды «шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыру мен өзін-өзі дамытудың қажеттілігін, дайындығы мен мүмкіндігін анықтайтын динамикалық интегративті жеке меншік (жеке қабілеттердің, білімдердің, дағдылардың, сенімдердің, қарым-қатынастардың, бағыттардың жиынтығында)» деп анықтайды. 2) Шығармашылық әлеуетті тұлғаның шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруына және өзін-өзі танытуына ықпал ететін жеке қасиеттерін жүзеге асыру ретінде қарастыратын онтологиялық көзқарас (М.В.Колосова, В.Н. Николько және т.б.). 3) Шығармашылық әлеует шығармашылық іс-әрекетті жүзеге асыру қабілеті ретінде айқындалатын және субъективтілік, ерекшелік, жаңа және бірегей нәрсені өнімді түрде жасау

қабілеті сияқты тұлғалық сипаттамалармен байланысты болатын белсенділікке негізделген тәсіл (В.И.Андреев, Л.В. Мещерякова, В.Г.Рындак және т.б.). Мысалы, В.Г. Рындак шығармашылық әлеуетті «жаңа жағдайларға сәйкес іс-әрекет әдістерін оңтайлы өзгертуге мүмкіндік беретін тұлғалық қабілеттер жүйесі және оның шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруы мен өзін-өзі дамытуға субъективті қажеттілігін қамтамасыз ететін адамның табиғи және әлеуметтік күштерінің ажырамас тұтастығы» деп қарастырады [3].

Тұлғаның шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруының интеллектуалдық және шығармашылық алғы шарты ретінде тұлғаның шығармашылық қабілеттері тұрғысынан шығармашылық әлеуетті талдайтын қабілеттілік тәсілі (Д.Б. Богоявленская, А.В. Брушлинский, Я.А. Пономарев және т.б.). Шығармашылық әлеуетті тұлғаның психоэнергетикалық ресурстарымен және резервтерімен, жеке тұлғаның сезімдерімен және эмоцияларымен сәйкестендіретін ресурстық-энергетикалық көзқарас, адамның бүкіл өмірінде жұмсалып, жаңартылуы мүмкін шығармашылық әрекеттің әртүрлі түрлерінде объективті шындықпен өзара әрекеттесуде динамикалық түрде жүзеге асырылады (Н.Ф. Вишнякова, Н.В.Спийкин және т.б.).

Біздің ойымызша, шығармашылық әлеуетке неғұрлым толық анықтаманы Л.А. Даринская: «Шығармашылық әлеует – жалпыадамзаттық мораль мен этика нормалары шеңберінде жеке тұлғаның әртүрлі қызмет салаларындағы өзгерістерге деген білімдерін, дағдыларын, дағдыларын және ұмтылыстарын бірге білдіретін табиғи-генетикалық, әлеуметтік-тұлғалық және логикалық компоненттерді қамтитын күрделі интегралдық ұғым» [4].

Шығармашылық әлеуетті дамыту үшін мақсатты оқыту және білім беру қажет, әйтпесе шығармашылық қабілеттер бастапқы, табиғи деңгейде қалуы мүмкін. Психологиялық-педагогикалық зерттеулердің нәтижелері мектеп оқушыларының шығармашылық әлеуетін дамыту бала дамуының бүкіл сипатын қайта құруға мүмкіндіктер ашатынын және ғылыми, шығармашылық көзқарас пен қабылдау қабілетін қалыптастыратынын көрсетті. Шығармашылық әлеуеттің дамуында пайда болған проблемаларды талдай алатын, жүйелі байланыстар орната алатын, қайшылықтарды анықтай алатын, олардың оңтайлы шешімін таба алатын, осындай шешімдерді жүзеге асырудың ықтимал салдарын болжай алатын жеке тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруы мен өзін-өзі дамытуының қайнар көзі орналасады [5].

Бастауыш сынып – баланың танымдық және шығармашылық қабілеттерін қалыптастырудың негізі қаланатын кезең. Бұл кезеңде балалардың зияткерлік-шығармашылық әлеуетін дамыту маңызды болып табылады, себебі ол олардың жеке тұлға ретінде қалыптасуына және болашақ жетістіктеріне әсер етеді. Бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік-шығармашылық әлеуетін дамыту – қазіргі білім беру жүйесіндегі өзекті мәселелердің бірі. Себебі баланың интеллектуалдық және шығармашылық қабілеттерін ерте жастан дамыту оның болашақтағы жетістіктеріне тікелей әсер етеді. Бастауыш мектеп кезеңі – баланың танымдық белсенділігі жоғары болатын, қоршаған ортаны зерттеуге деген қызығушылығы артып, ойлау қабілеті қарқынды дамитын кезең. Осы

себепті, бұл кезеңде балалардың зияткерлік және шығармашылық әлеуетін дамытуға бағытталған тиімді әдіс-тәсілдерді қолдану аса маңызды.

Зияткерлік әлеует – баланың ақыл-ой қабілеттерінің жиынтығы, оның ойлау, есте сақтау, зейін қою, талдау және синтездеу қабілеттерінің даму деңгейі. Ал шығармашылық әлеует – баланың жаңашыл идеяларды ойлап табу, стандартты емес шешімдер қабылдау, өзіндік көзқарасын қалыптастыру және оны түрлі формада жеткізе білу қабілеті. Бастауыш сынып оқушыларының осы екі әлеуетін дамыту олардың жан-жақты дамуына ықпал етеді және өмірде табысты болуына негіз қалайды.

Бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік-шығармашылық әлеуетін дамыту үшін ең алдымен оқу процесінде тиімді әдістер мен технологияларды қолдану қажет. Олардың қатарына проблемалық оқыту, ойын технологиялары, жобалау әдісі, зерттеу әдісі, дамытушы тапсырмалар, эвристикалық әңгіме және интерактивті оқыту жатады. Бұл әдістер баланың ойлау қабілетін арттырып қана қоймай, оның шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі көрсетуіне мүмкіндік береді.

Проблемалық оқыту әдісі оқушыларды өз бетінше ойлануға, мәселені шешуге және түрлі шешу жолдарын табуға үйретеді. Мұғалім сабақ барысында балаларға нақты проблемалық жағдай ұсынады, ал оқушылар оны шешу үшін өз ойларын ортаға салып, талқылап, нәтижеге жетуге тырысады. Бұл әдіс баланың сыни ойлауын, логикалық пайымдау қабілетін дамытады және өз көзқарасын дәлелдеуге үйретеді.

Ойын технологиясы да бастауыш сынып оқушылары үшін өте тиімді. Балалар ойын арқылы жаңа білімді жеңіл қабылдайды және оны тәжірибе жүзінде қолдануға дағдыланады. Әсіресе, рөлдік ойындар, логикалық ойындар, шығармашылық тапсырмалар балалардың қиялын дамытып, ойлау қабілетін шыңдайды. Ойын барысында бала жаңа рөлдерді орындау арқылы өз қабілеттерін ашуға мүмкіндік алады, оның зияткерлік және шығармашылық әлеуеті жоғарылайды.

Жобалау әдісі оқушыларды зерттеушілікке, шығармашылық жұмысқа баулиды. Оқушылар берілген тақырып бойынша өз бетімен зерттеу жүргізіп, ақпарат жинайды, талдау жасайды және нәтижесін шығармашылық тұрғыдан ұсынады. Бұл әдіс олардың өз бетінше жұмыс істеу қабілетін арттырып, шығармашылық ойлауын дамытады.

Зерттеу әдісі де балалардың интеллектуалдық және шығармашылық қабілеттерін дамытудың тиімді құралы. Бұл әдісті қолдану арқылы оқушылар өздеріне қызықты тақырыптарды зерттеп, сұрақтар қояды, бақылау жүргізеді, эксперимент жасайды. Мұндай жұмыстар олардың танымдық белсенділігін арттырып, ғылыми көзқарасын қалыптастыруға көмектеседі.

Дамытушы тапсырмалар – оқушылардың ойлау қабілетін жетілдіруге бағытталған тапсырмалар жиынтығы. Олардың қатарына логикалық есептер, басқатырғыштар, шығармашылық жазба жұмыстары, ситуациялық тапсырмалар жатады. Мұндай тапсырмалар оқушылардың қиялын дамытып, стандартты емес шешімдерді табуға ынталандырады.

Эвристикалық әңгіме әдісі сабақта диалог арқылы оқушылардың шығармашылық ойлауын дамытады. Мұғалім сұрақ қою арқылы балаларды ойлануға, жауаптарын дәлелдеуге жетелейді. Балалар өз идеяларын еркін айтуға мүмкіндік алады, бұл олардың өзіндік пікірін қалыптастыруына ықпал етеді.

Интерактивті оқыту әдісі оқушыларды белсенді әрекетке ынталандырады. Бұл әдісте балалар бір-бірімен және мұғаліммен тығыз қарым-қатынас орнатып, өз ойларын ашық айтуға, пікірталас жүргізуге үйренеді. Интерактивті оқыту баланың коммуникативтік дағдыларын дамытып, шығармашылық әлеуетін арттырады.

Бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік-шығармашылық әлеуетін дамытуда мұғалімнің рөлі өте маңызды. Мұғалім балаларға қолдау көрсетіп, олардың қызығушылығын арттыру үшін әртүрлі тәсілдерді қолдануы қажет. Ол үшін мұғалім сабақтарды қызықты әрі танымдық тұрғыдан байытылған етіп өткізіп, оқушылардың белсенділігін арттыратын әдістерді қолдануы керек. Сондай-ақ, мұғалім балалардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, әр балаға жеке көзқараспен қарауы тиіс.

Оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамыту үшін оларға еркін ойлау мүмкіндігін беру маңызды. Сабақ барысында қиялдау, армандау, түрлі рөлдерде ойнау сияқты шығармашылық жұмыстарды жиі ұйымдастыру қажет. Балалар өз идеяларын ашық айтуға дағдыланса, олардың шығармашылық қабілеттері жоғарылай түседі.

Сонымен қатар, зияткерлік-шығармашылық әлеуетті дамытудың тағы бір маңызды аспектісі – ата-аналардың қолдауы. Бала тек мектепте ғана емес, үйде де шығармашылықпен айналысуы керек. Ата-аналар балаларын кітап оқуға, сурет салуға, музыкамен айналысуға, әртүрлі шығармашылық жобалар жасауға ынталандыруы тиіс. Баланың қызығушылығына мән беріп, оның ойларын қолдап, шабыттандыру арқылы оның шығармашылық әлеуетін дамытуға үлкен үлес қосуға болады.

Қазіргі білім беру жүйесі оқушылардың жан-жақты дамуына, олардың зияткерлік және шығармашылық әлеуетін арттыруға бағытталған. Оқушының тұлғалық қалыптасуы мен шығармашылық қабілеттерінің дамуы – білім берудің басты міндеттерінің бірі. Осы мақалада оқушылардың зияткерлік-шығармашылық әлеуетін дамыту жолдары қарастырылады.

Оқушылардың зияткерлік-шығармашылық әлеуетін дамыту олардың білім сапасын арттырып қана қоймай, болашақта табысты тұлға болып қалыптасуына ықпал етеді. Бұл бағытта мұғалімдер, ата-аналар және мектеп әкімшілігі бірігіп жұмыс істеген жағдайда ғана оң нәтижелерге қол жеткізуге болады. Білім беру үдерісінде заманауи әдістер мен технологияларды тиімді пайдалану – оқушылардың жан-жақты дамуына негіз болады. Бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік-шығармашылық әлеуетін дамыту олардың болашақта белсенді, жаңашыл, сыни ойлай білетін тұлға ретінде қалыптасуына негіз болады. Мұғалімдер мен ата-аналар осы үдерісте ынтымақтасып, балалардың қабілеттерін жетілдіруге жағдай жасау қажет. Осындай кешенді

жұмыс нәтижесінде оқушылардың зияткерлік және шығармашылық әлеуеті жоғары деңгейге көтеріледі.

Қорыта айтқанда, бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік-шығармашылық әлеуетін дамыту – олардың болашағы үшін маңызды қадам. Бұл процесте мұғалімдердің, ата-аналардың және білім беру технологияларының үйлесімді ықпалы қажет. Оқушыларды еркін ойлауға, шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі көрсетуге ынталандыру арқылы олардың жан-жақты дамуына жағдай жасауға болады. Интеллектуалдық және шығармашылық қабілеттерін ерте жастан дамыту – олардың өмірде табысты, өзіне сенімді, ізденімпаз және жаңашыл тұлға болып қалыптасуына негіз қалайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жұмабаева Ә. Оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту жолдары. – Алматы: Ғылым, 2006.
2. Төребекова Н. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамыту. – Алматы: Рауан, 2012.
3. Жанпейісова М.М. Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде. – Алматы: Ғылым, 2002.
4. Сәтімбекова Р. Шығармашылық тапсырмалар арқылы оқушылардың зияткерлік қабілетін дамыту. – Алматы: 2018.
5. Оразбекова К. Бастауыш сыныпта дамыта оқыту технологияларын қолдану. – Астана: Фолиант, 2015.

ОӘЖ 159.937

АҚЫЛ-ОЙЫ БҰЗЫЛҒАН БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ОЙЫН ТӘСІЛДЕРІНІҢ КӨМЕГІМЕН ОҚУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Рысбек М.Б., Сейтжаппар Б.М., Абуева А.С.
Ғылыми жетекші: п.ғ.к., аға оқытушы Исабаева А.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматривается собой сложный процесс, требующий распознавания буквенного состава слова, установления контакта с другими словами, правильной передачи значения прочитанного в интонации. В процессе формирования всесторонних навыков чтения учащиеся должны развивать такие качества, как правильность, беглость речи, осознанность и выразительность.

Summary: This is a complex process that requires the article to recognize the letter composition of a word, establish connections with other words, and correctly convey the meaning of what is read in intonation. It is provided that in the process of forming comprehensive reading skills, students should develop such qualities as correctness, fluency, awareness and expressiveness.

Іс-әрекет ретінде оқуды декодтау процесі ретінде анықтауға болады, яғни графикалық модельге негізделген сөздердің дыбыстық формасын шығару процесі. Ол жеке амалдар сериясынан тұрады: әріптер мен фонемалар арасындағы байланысты таниды (буындар мен әріптер арасындағы байланыс); бірнеше әріптерді бір буынға біріктіреді (буындарды біріктіру техникасы);

бірнеше буындарды бір сөзге біріктіреді; бірнеше сөздерді оқуға дайын сөз тіркесіне біріктіреді.

Жазбаша тілдің бір түрі ретінде оқу ауызша сөйлеуге қарағанда кешірек күрделі білім болып табылады. Жазбаша сөйлеу ауызша сөйлеу негізінде қалыптасады, бұл тіл дамуының жоғары сатысын көрсетеді. Жазбаша сөйлеудің күрделі шартты-рефлекторлық байланысы қалыптасқан екінші сигналдық жүйенің (ауызша сөйлеу) байланысын қосу арқылы дамиды[1].

Жазу барысында есту, ауызша, көрінетін сөздер арасында жаңа байланыстар жасалды. Егер ауызша сөйлеу негізінен мотор және есту анализаторларының сөйлеу әрекеті арқылы жүзеге асырылса, онда жазбаша сөйлеу "есту қозғалысымен емес, көру және есту қозғалысымен" қалыптасады. Сондықтан Д. Н. Кананьев рәміздер тілі ауызша өмір сүрудің көрнекі түрі деген қорытындыға келді. Онда айтылатын сөздің дыбыстық құрылымы модельденеді және белгілі бір графикалық белгішелермен көрсетіледі [2].

Оқу-бұл визуалды, ауызша-моторлы, ауызша-есту сияқты әртүрлі аналитикалық құралдарды қамтитын күрделі психофизиологиялық процесс. Оның негізінде анализатордың өзара әрекеттесуінің және екі сигналдық жүйенің уақытша байланысының күрделі механизмі жатыр.

Психофизиологиялық механизмі бойынша оқу ауызша сөйлеуге қарағанда күрделі процесс, бірақ оны жазбаша және ауызша сөйлеу бірлігінен тыс қарастыруға болмайды.

Оқу-бұл әріптік кодтарды дыбыстарға аударатын және перцептивті ақпаратты түсінетін сөйлеу әрекеті. Осылайша, оқу көрнекі қабылдаудан, ажыратудан және таңбаларды танудан басталады. Осы негізде әріп тиісті дыбыспен байланысты және сөздің айтылу бейнесі ойнатылады және оқылады. Соңында, сөздің дыбыстық формасы мен оның мағынасы арасындағы корреляцияның арқасында оқылымды түсіну жүзеге асырылады.

Оқу процесінің екі аспектісі бар:

- Техника (көрнекі бейнелер мен айтылымның арақатынасы);
- Семантика, бұл оқу процесінің негізгі мақсаты.

Түсіну сөздің мағынасына байланысты дыбыстық формасына негізделген. Бұл екі жақтың арасында тығыз байланыс бар. Оқуды түсіну қабылдау сипатымен анықталады. Көрнекі қабылдау, керісінше, бұрын оқылған семантикалық мазмұнға байланысты.

Оқу кезінде ересектер тапсырманың мағынасын ғана біледі, олар не оқиды және тапсырма автоматты түрде орындалады. Алайда, бұл тапсырмалар қарапайым және күрделі[3].

Ересектерге арналған оқу-бұл қалыптасқан мінез-құлық, дағды. Кез-келген техника сияқты, оқу қалыптасу процесінде көптеген кезеңдерден өтеді. Осы кезеңдердің әрқайсысында бір сападан екіншісіне ауысу біртіндеп жүреді. Алдыңғы кезеңде бұл факторлар жинақталды, бұл одан әрі дамудың жоғары сатысына көшуге әкелді.

Н.Г. Тизегоров өз жұмысында келесі кезеңдерді бөліп көрсетеді:

1. Дыбыстарды белгілеуді меңгеру.

Бұл кезеңде балалар фонемалар туралы түсінік алады және буындар мен сөздерді дыбыстарға бөлуді үйренеді. Ауызша сөйлеу кезінде жеке дыбыстар оптикалық таңбалар болып табылатын әріптермен байланысты бола бастайды. Оқуды түсіну қабылдау процесінен бөлек жүреді және сөздің визуалды бейнесі оның мағынасы мен ассоциациясын тудырмайды.

2. Буындарды (буын бөлімдерін) оқу кезеңдері

Дыбыстарды буындарға біріктіру процесі енді балаларға қиындық туғызбайды, буындар сөздердің бір бөлігіне айналады. Сөздерді түсіну мен жалпы қабылдау арасында әлі де алшақтық бар.

3. Синтетикалық оқу технологиясын қалыптастыру.

Бала қазірдің өзінде буындардан емес, қарапайым сөздерді оқиды, бірақ бүкіл сөздерді құлақпен есте сақтайды және көрнекі түрде үйренгендерін қолдайды. Бірақ сөздер әлі оптикалық таныс бейнелер емес. Бала күрделі және бейтаныс сөздерді буындар бойынша оқиды.

4. Құрама оқу

Оқу процесі күрделі емес, өйткені визуалды қабылдау мен түсіну арасында алшақтық жоқ. Көрнекі бейнелерді қабылдауға емес, мәтіннің мазмұнын игеруге баса назар аударылады.

Бұл процесті одан әрі жетілдіру еркін сөйлеу мен мәнерлілікті дамыту бағытында жүзеге асырылады [3].

Эльконин оқу процесінің өзін психологиялық талдауға негізделген келесі анықтаманы береді. "Оқу-бұл сөздің дыбыстық формасын оның бейнелеу белгілеріне сүйене отырып көбейту." Ол сауатсыздықты оқытудың негізі әріптер емес, адам сөздерінің дыбысы деп санайды және оқу негіздерін үйренудің келесі қадамын анықтайды:

1. Сөздерді дыбыстық талдаудың ақыл-ой дағдысын қалыптастыру-бала әріптерді емес, әр дыбыс үшін мүлдем бейтарап және бірдей ерекшеліктерімен, яғни сөздің дыбыстық формасын "бейнелейтін" дыбыстық композиция схемасын толтырады

2. Сөзді өзгерту кезеңі-балалар жеке шоттардың көмегімен дауысты дыбыстардың бағытын дамытады және буындар бойынша оқу механизмдерін игереді.

3. Сөздің дыбыстық формасын ойнату-оқу дағдылары біріктірілген: сөздің дыбыстық құрамы жүйесімен жұмыс істеуді жалғастыратын бала дауыссыз дыбысқа баса назар аударады, иероглифтік белгілеумен танысады және сөздің дыбыстық құрамы жүйесінің сәйкес ерекшеліктерін иероглифке ауыстырады.

М.В. Арсеньева атап өткендей, оқу дағдыларын сәтті игерудің негізгі шарттары-ауызша сөйлеуді қалыптастыру, сөйлеудің рефонематикалық және лексикалық-грамматикалық аспектілері, кеңістіктік көріністердің, визуалды талдау мен синтездің жеткілікті дамуы.

Көп жағдайда қалыпты дамып келе жатқан бала мектепті бастауға дайын. Оның фонематикалық есту қабілеті мен визуалды қабылдауы жақсы дамыған,

ауызша сөйлеу қалыптасқан. Ол қоршаған әлемнің объектілері мен құбылыстарын қабылдау деңгейінде талдау және синтез жұмысына ие.

Баланың сенсоримоторлы және ақыл-ой саласын сауаттылыққа дайындау оқу дағдыларының негізінде жатқан қажетті тапсырмалар мен әрекеттерді тез меңгеруге жағдай жасайды.

Бұқаралық мектептердің бірінші сынып оқушылары әріптерді оқудан буындарды оқуға сәтті ауысады, бұл өз кезегінде сөздерді оқу дағдыларын тез қалыптастыруға және олардың мағынасын түсінуге әкеледі. Осы кезеңде де оқушылар буынды оқығаннан кейін сөзді толығымен түсінуге және айтуға тырысқанда семантикалық болжам құбылысын дамытады, өйткені оқу кезінде көрінетін сөйлеу қимылдарының үлгісі белгілі бір сөздермен байланысты. Семантикалық алыпсатарлықтың жаңа тенденциясы оқуды түсінудің жаңа, жоғары деңгейінің пайда болуын білдіреді [4].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Лопатина Л.В. Особенности восприятия художественного слова детьми дошкольного возраста, страдающими общим недоразвитием речи / Н.Л. Аношкина, Т.Ю. Никифорова, А.А. Назирова // Новая наука: Опыт, традиции, инновации. – 2016. – № 10-1. – С. 6-9. – Электрон. копия сборника доступна на сайте изд-ва АМИ. URL: <https://ami.im/sbornik/MNPK-107-1.pdf> (дата обращения: 17.01.2022).

2. Кананьев Д. Н. Художественная литература как одно из средств воспитания и обучения детей дошкольного возраста с общим недоразвитием речи / Ю.П. Аникушина, О.Н. Космина, Е.В. Стародубцева // Педагогический опыт: от теории к практике. – 2020. – С. 167-169. – Электрон. копия на сайте ЦНС «Интерактив плюс». URL: <https://interactive-plus.ru/articles/729/Action729-552398.pdf> (дата обращения: 17.01.2022)

3. Тизегоров Н.Г. Развитие связной речи дошкольников с общим недоразвитием речи на материале детской художественной литературы // Актуальные проблемы коррекционной педагогики и специальной психологии. – 2014. – С. 173-177. – Электрон. копия доступна на сайте Studfile. URL: <https://studfile.net/preview/2416719/page:18/> (дата обращения: 17.01.2022)

4. Арсеньева М.В. Основные направления развития связной речи у дошкольников с общим недоразвитием речи (на материале детской художественной литературы) / М.В. Арсеньева, Л.Б. Баряева // Специальное образование. – 2019. – № 4 (56). – С. 17-26.

ОӘЖ 159.942

КӘСІБИ СТРЕСС ЖАҒДАЙЫНДА МҰҒАЛІМДЕРДІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ

Садық И.К.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается проблема профессионального стресса у учителей и роль психологической поддержки в его преодолении. Автор анализирует основные причины возникновения стресса в педагогической деятельности, такие как высокая нагрузка, эмоциональное выгорание и недостаток организационной поддержки. Особое внимание уделяется эффективным психологическим методам помощи, включая тренинги по управлению стрессом, индивидуальное и групповое консультирование, развитие эмоционального интеллекта и практики релаксации. В статье подчеркивается важность

создания благоприятной организационной среды и системного подхода к поддержке педагогов.

Summary: The article addresses the issue of professional stress among teachers and the role of psychological support in overcoming it. The author analyzes the main causes of stress in the teaching profession, such as high workload, emotional burnout, and lack of organizational support. Special attention is given to effective psychological methods of assistance, including stress management training, individual and group counseling, development of emotional intelligence, and relaxation techniques. The article emphasizes the importance of creating a supportive organizational environment and a systematic approach to supporting educators.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесі мұғалімдердің кәсіби қызметіне жоғары талаптар қойып, олардың психоэмоционалдық жағдайына айтарлықтай әсер етеді. Мұғалімдердің кәсіби қызметіндегі стресс – олардың еңбек өнімділігі мен жалпы психологиялық саулығына тікелей ықпал ететін маңызды факторлардың бірі. Кәсіби стресс жағдайлары педагогтардың эмоционалдық күйзелісіне, мотивацияның төмендеуіне және кәсіби деструкцияға әкелуі мүмкін. Сондықтан мұғалімдерді психологиялық қолдау жүйесін ұйымдастыру бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі болып табылады.

Педагогтардың кәсіби қызметі оқушылардың білім деңгейін ғана емес, олардың тұлғалық және әлеуметтік дамуын да қалыптастыруға бағытталған күрделі және жауапты процесс болып табылады. Осыған байланысты, мұғалімдердің психологиялық тұрақтылығын қамтамасыз ету білім беру сапасының маңызды құрамдас бөлігі саналады. Психологиялық қолдау мұғалімдерге кәсіби стресс пен күйзелістің жағымсыз әсерлерін жеңуге көмектесіп, олардың жұмысқа деген ынтасын арттырады [1].

Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, кәсіби стрессті жеңуде психологиялық қолдаудың түрлері мен әдістерін дұрыс таңдау өте маңызды. Бұл әдістердің тиімділігі мұғалімдердің эмоционалдық ресурстарын қалпына келтіру, күйзелісті басқару дағдыларын дамыту және кәсіби мотивацияны сақтауға бағытталған. Сонымен қатар, мектеп ішінде қолайлы психологиялық климат қалыптастыру педагогтардың еңбек өнімділігі мен жалпы жұмыс сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Осы тұрғыдан алғанда, мұғалімдерді кәсіби стресс жағдайында психологиялық қолдау мәселесі ғылыми тұрғыдан жан-жақты зерттеуді қажет етеді. Мақаланың мақсаты – мұғалімдердің кәсіби стресін жеңу жолындағы психологиялық қолдау тәсілдерін талдау және олардың тиімділігін зерттеу. Бұл зерттеу мұғалімдердің психологиялық әл-ауқатын жақсартуға және білім беру процесінің сапасын арттыруға бағытталған кешенді ұсыныстар жасауға мүмкіндік береді.

Мұғалімдердің кәсіби қызметі күрделі әрі жауапкершілігі жоғары болып табылады, сондықтан олар үнемі үлкен психологиялық жүктеме мен стресс жағдайында жұмыс істейді. Кәсіби стресс – бұл педагогтардың еңбек мотивациясын төмендетіп, эмоционалдық күйзелістерге алып келетін психоэмоционалдық қысымның нәтижесі [2]. Ұзақ уақытқа созылған стресс педагогтардың кәсіби тиімділігін азайтып, олардың шығармашылық қабілеттері мен жұмысқа деген құлшынуын төмендетеді. Сонымен қатар, бұл күйзеліс

мұғалімдердің жеке өміріне де теріс әсерін тигізіп, отбасыдағы қарым-қатынастардың нашарлауына себеп болуы мүмкін. Ғылыми зерттеулер мұғалімдердің стресс деңгейі олардың жасы, еңбек өтілі және әлеуметтік қолдау жағдайымен тығыз байланысты екенін көрсетеді. Мысалы, тәжірибесіз және үлкен жасындағы педагогтар стресске көбірек ұшырайды, ал мектеп әкімшілігінің қолдауының жоқтығы олардың психологиялық әл-ауқатын одан әрі нашарлатады [3].

Психологиялық қолдау мұндай қиындықтарды жеңуге бағытталған кешенді қызмет болып табылады. Ол мұғалімдердің эмоционалдық тұрақтылығын қамтамасыз етіп, кәсіби мотивацияны арттыруға және психологиялық саулығын жақсартуға көмектеседі. Психологиялық қолдаудың негізгі мақсаттары – мұғалімдерге стрессті басқару дағдыларын үйрету, эмоционалдық тұрақтылықты нығайту, кәсіби ынтасын сақтау және психологиялық ресурстарын арттыру болып табылады. Сонымен қатар, ұйымдық қолдау педагогтар арасындағы оң қарым-қатынасты дамытып, қолайлы еңбек жағдайларын қалыптастыруға ықпал етеді [4].

Психологиялық қолдаудың тиімді әдістері әртүрлі форматта жүргізіледі және мұғалімдердің қажеттіліктеріне сәйкес таңдалады. Біріншіден, психологиялық тренингтер мен семинарлар педагогтарға стресске қарсы күресу үшін қажетті практикалық дағдыларды меңгеруге мүмкіндік береді. Мұнда релаксация, өзін-өзі реттеу, конфликтілерді шешу және эмоцияларды басқару тәсілдері үйретіледі. Тренингтер мұғалімдерге өзара тәжірибе алмасуға және қолдау көрсетуге жағдай жасайды. Екіншіден, жеке және топтық психологиялық кеңес беру мұғалімдердің эмоционалдық күйзелістерін жеңуге бағытталып, когнитивті-бихевиоралды терапия элементтері арқылы негативті ойлардан арылуға көмектеседі [5]. Үшіншіден, стресс-менеджмент бағдарламалары арқылы педагогтар стресс жағдайларын анықтап, олармен тиімді күресудің техникасын үйренеді. Тыныс алу жаттығулары, медитация және физикалық релаксация әдістері эмоционалдық жай-күйді жақсартуға ықпал етеді. Төртіншіден, эмоционалдық интеллектті дамыту мұғалімдердің өз эмоцияларын және басқалардың сезімдерін дұрыс тануға, басқаруға және эмпатия жасауға мүмкіндік береді. Бұл олардың кәсіби қарым-қатынастарын жақсартып, стресске төзімділігін арттырады. Соңғысы, психологиялық релаксация мен медитация әдістері педагогтардың психикалық және физикалық күйзелісін төмендетіп, жұмысқа деген ынтасын арттыруға септігін тигізеді.

Ұйымдық қолдау психологиялық қолдаудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Мектеп әкімшілігі мен білім беру басқару органдары мұғалімдердің кәсіби стрессін төмендету және олардың психологиялық жағдайын жақсарту үшін кешенді шаралар қабылдауы керек. Бұл шараларға кәсіби даму бағдарламаларын енгізу, психологтар мен кеңесшілерді тарту, жұмыс ортасын жақсарту және әкімшілік қолдауды күшейту жатады. Мұндай қолдау педагогтардың кәсіби дамуын және командалық жұмысын нығайтып, олардың эмоционалдық күйзелістерін азайтуға мүмкіндік береді. Сонымен

қатар, оң психологиялық климат педагогтардың жұмысқа деген мотивациясын арттырып, білім беру сапасын жоғарылатады.

Қорытындылай келе, мұғалімдердің кәсіби стресс жағдайында психологиялық қолдау көрсету білім беру сапасын арттырудың маңызды факторы болып табылады. Кәсіби стресс педагогтардың өнімділігіне және психологиялық саулығына кері әсерін тигізетін күрделі құбылыс болғандықтан, оны жеңудің тиімді жолдары психологиялық және ұйымдық деңгейде қарастырылуы тиіс. Психологиялық қолдаудың кешенді әдістері мұғалімдердің күйзелістерін жеңуге, эмоционалдық тұрақтылықты арттыруға және кәсіби мотивацияны сақтауға мүмкіндік береді. Осылайша, мұғалімдердің психологиялық әл-ауқатын қамтамасыз ету білім беру процесінің табысты өтуіне және педагогтардың жеке тұлға ретінде дамуына септігін тигізеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Иванова, Н. В. Психология профессионального стресса / Н. В. Иванова. — М.: Психология, 2018. — 256 с.
2. Петров, А. И. Психологическая помощь педагогам в условиях профессионального стресса / А. И. Петров // Вестник педагогики. — 2020. — №3. — С. 45–52.
3. Смирнова, Е. А. Психологическая поддержка в образовательной среде: теория и практика / Е. А. Смирнова. — СПб.: Наука, 2019. — 312 с.
4. Кузнецова, Л. В. Стресс-менеджмент в педагогической деятельности / Л. В. Кузнецова // Педагогика и психология образования. — 2021. — Т. 26, №1. — С. 78–85.
5. Федоров, М. Ю. Эмоциональный интеллект и профессиональное выгорание у учителей / М. Ю. Федоров // Психологический журнал. — 2019. — Т. 40, №2. — С. 103–111.

УДК 159.9

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЦЕННОСТЕЙ ОБРАЗОВАНИЯ И СМЫСЛОЖИЗНЕННЫХ ОРИЕНТАЦИЙ У СТУДЕНТОВ БАКАЛАВРИАТА И МАГИСТРАТУРЫ

Садықова Л.М.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада бакалавриат және магистратура студенттерінің білімге деген құндылықтары мен өмірлік мағыналық бағдарлары салыстырмалы тұрғыда қарастырылады. Зерттеу барысында білім беру процесінің студенттердің жеке тұлғалық және кәсіби дамуына әсері, мотивациялық және психологиялық аспектілері талданады.

Summary: The article presents a comparative analysis of educational values and life-meaning orientations of undergraduate and graduate students. The study examines how the educational process influences personal and professional development, motivation, and psychological aspects of students. Differences between undergraduate and graduate students in value systems and life orientations are discussed, as well as pedagogical conditions that foster mature and integrated motivational structures.

Современное высшее образование выступает не только средством получения профессиональных знаний и навыков, но и важным механизмом формирования личностных ценностей и смысложизненных ориентиров

студентов. Понимание ценностей образования и смысложизненных ориентаций позволяет оценить, каким образом образовательный процесс способствует развитию целостной личности, осознанию значимости профессиональной деятельности и формированию устойчивой мотивации к саморазвитию. Особенно актуальным является изучение этих показателей в сравнении между студентами бакалавриата и магистратуры, поскольку уровень образования и профессиональная подготовка могут существенно влиять на ценностные и смысловые структуры личности.

Ценности образования рассматриваются как система устойчивых представлений и убеждений, отражающих значимость обучения для личностного и профессионального развития, а также роль образования в достижении жизненных целей. В психологической литературе ценности образования выделяются как один из ключевых факторов, определяющих мотивацию к обучению, самоопределение и стратегию личностного развития. Они включают в себя ориентацию на профессиональный успех, стремление к интеллектуальному и культурному росту, развитие критического мышления и способность к самообразованию.

Смысложизненные ориентации представляют собой более широкую категорию, охватывающую внутренние мотивации, ценностные приоритеты, целеполагание и стратегию достижения жизненных целей. Они определяют, каким образом индивид осознает свои жизненные задачи, строит систему личностных и профессиональных приоритетов и воспринимает значимость образовательного процесса в контексте собственного жизненного пути. Психолого-педагогические исследования показывают, что смысложизненные ориентации тесно связаны с уровнем самореализации, личной ответственности и психологической зрелости студента.

Актуальность сравнительного анализа бакалавров и магистрантов определяется различиями в образовательном опыте, профессиональной подготовке и уровне когнитивного развития. Студенты бакалавриата находятся на начальном этапе профессиональной социализации, чаще ориентированы на получение базовых знаний и практических навыков, а также на формирование представлений о профессиональных перспективах. В то же время магистранты имеют более высокий уровень профессиональной подготовки, осознанно выбирают образовательные и исследовательские направления, демонстрируют более зрелое понимание значимости образования для личностного и профессионального развития.

Психолого-педагогические исследования выявляют, что у бакалавров ценности образования чаще имеют утилитарный и инструментальный характер, что проявляется в стремлении к успешной сдаче экзаменов, получению диплома и обеспечению профессиональной стабильности. Магистранты, как правило, демонстрируют более глубинные ценностные ориентации, включающие стремление к интеллектуальному росту, исследовательской деятельности, совершенствованию профессиональных компетенций и развитию личностного потенциала. Это различие обусловлено как уровнем

образовательного опыта, так и особенностями возрастного развития и социальной мотивации студентов [1].

Смыслоразностные ориентации студентов бакалавриата характеризуются высокой зависимостью от внешних факторов, таких как ожидания родителей, требования образовательного учреждения и влияние сверстников. Для магистрантов характерна более высокая автономность и личностная ответственность за выбор профессиональной траектории, что проявляется в осознанности целей, способности к долгосрочному планированию и стремлении к самореализации. Психологическая зрелость магистрантов способствует формированию более интегрированных и устойчивых смыслоразностных ориентиров, что отражается на их мотивации к глубокому освоению образовательного материала и профессиональной подготовке.

Методологически изучение ценностей образования и смыслоразностных ориентиров студентов может осуществляться через комплекс психодиагностических методик. Среди наиболее часто используемых инструментов — опросники ценностных ориентаций, шкалы смыслоразностных ценностей, методики определения мотивации учебной деятельности и личностных приоритетов. Анализ полученных данных позволяет выявить различия в ценностных структурах бакалавров и магистрантов, определить взаимосвязь между образовательными ценностями и смыслоразностными ориентациями, а также оценить влияние образовательного уровня на мотивацию и самоопределение студентов [2].

Результаты эмпирических исследований показывают, что бакалавры чаще ориентированы на краткосрочные образовательные цели и внешние стимулы, тогда как магистранты демонстрируют более зрелые, интегрированные и автономные ценностные системы. Например, бакалавры чаще ставят в приоритет получение диплома, профессиональную стабильность и социальное признание, тогда как магистранты ориентированы на развитие компетенций, научные исследования, карьерный рост и личностное совершенствование. Такие различия подтверждают гипотезу о том, что уровень образовательной подготовки влияет на формирование более зрелых смыслоразностных ориентиров и глубинных ценностей образования.

Особое внимание в психолого-педагогических исследованиях уделяется взаимосвязи ценностей образования и смыслоразностных ориентиров с мотивацией к учебной деятельности. Анализ показывает, что у студентов магистратуры мотивация к обучению чаще имеет внутренний характер, обусловлена стремлением к профессиональному и личностному развитию, удовлетворению интеллектуальных потребностей и реализации творческого потенциала. Бакалавры, напротив, более подвержены внешним мотивам, включая ожидания преподавателей, требования учебного плана и социальное давление.

Развитие ценностей образования и смыслоразностных ориентаций связано с педагогическими условиями, в которых осуществляется образовательный процесс. Применение активных методов обучения, проектной деятельности,

исследовательских и практических заданий способствует формированию глубоких ценностей и интеграции образовательного опыта в систему жизненных ориентиров студентов. Для магистрантов важным фактором является возможность участия в научных исследованиях, конференциях, проектах, что обеспечивает формирование более зрелых и целостных смысложизненных ориентаций [3].

Психолого-педагогические практики включают использование индивидуальных образовательных траекторий, коучинговых и менторских программ, направленных на осознанное формирование ценностей образования и смысложизненных ориентиров. Индивидуализация обучения позволяет учитывать личностные особенности студента, его профессиональные интересы и жизненные цели, стимулируя внутреннюю мотивацию и способствуя развитию автономности и ответственности.

Сравнительный анализ бакалавров и магистрантов позволяет выявить динамику изменения ценностных и смысложизненных ориентаций в процессе высшего образования. В ходе обучения студенты переходят от внешне ориентированных целей к более внутренне мотивированным, интегрированным и зрелым ценностным структурам. Этот процесс связан с ростом профессиональной компетентности, социальной и психологической зрелости, а также с расширением образовательного и профессионального опыта [4].

Следует подчеркнуть, что ценности образования и смысложизненные ориентации выступают не только как индивидуальные характеристики, но и как социально обусловленные феномены. Их формирование происходит под влиянием образовательной среды, педагогического сопровождения, взаимодействия с преподавателями и сверстниками, а также участия в социально значимых проектах и профессиональных инициативах.

Таким образом, сравнительный анализ ценностей образования и смысложизненных ориентаций студентов бакалавриата и магистратуры позволяет выявить закономерности развития образовательной и жизненной мотивации, а также определить педагогические условия, способствующие формированию зрелых, интегрированных и устойчивых ценностных систем. Эти результаты имеют практическое значение для разработки программ развития студентов, направленных на формирование осознанного профессионального выбора, личностного роста и гармоничного развития ценностей образования и жизненных ориентиров.

В заключение, можно отметить, что ценности образования и смысложизненные ориентации являются ключевыми показателями личностного и профессионального развития студентов. Их изучение в сравнительном аспекте бакалавриата и магистратуры позволяет выявить различия, обусловленные уровнем образовательной подготовки, профессиональным опытом и возрастными особенностями, а также определить психолого-педагогические стратегии, направленные на поддержку осознанного профессионального самоопределения, мотивации к обучению и интеграции образовательного опыта в жизненные ценности.

Список использованной литературы

1. Дружинин, С. В. Психология профессионального самоопределения студентов. — М.: Педагогическое общество России, 2015. — 192 с.
2. Кравченко, И. В. Ценностные ориентации и мотивация учебной деятельности студентов. — СПб.: Речь, 2018. — 224 с.
3. Schwartz, S. H. Values and Behavior: Strength and Structure of Relations. — Advances in Experimental Social Psychology, 2012. — Vol. 25. — P. 1–65.
4. Super, D. E. The Psychology of Careers: An Introduction to Vocational Development. — New York: Harper & Row, 1990. — 532 p.

ОӘЖ 376.1

ТАБИҒИ МАТЕРИАЛМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУ КЕЗІНДЕ ҮЙІРМЕ САБАҚТАРЫНДА ТҮЗЕТУ МЕКТЕБІНІҢ 0-СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУДЫҢ ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

Сакова Ә.О., Жетписбай С.А., Сейтжанова Г.С.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Алимкулова У.К.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматривается что развитие творческих способностей школьников сегодня сыграло важную роль для общества, обществу нужны не только квалифицированные художники, но и специалисты, способные быстро, качественно, красиво и творчески мыслить своей работой.

Summary: This article considers that the development of creative abilities of schoolchildren has played an important role for society today, society needs not only qualified artists, but also specialists who can quickly, qualitatively, beautifully and creatively think over their work.

Адамның бүкіл өмірі үшін бұрынғы тәжірибесін сақтаудың қаншалықты маңызды екенін ешкім жоққа шығармайды, бұл оның қоршаған әлемге бейімделуін жеңілдетеді, сол контексте қайталанатын тұрақты әдеттерді қалыптастырады және дамытады. Ол сондай-ақ дамудың қалыпты және тұрақты серігі болып табылады.

Бірақ ұшы агломерленген алғашқы қарапайым ағаш кесіндісі болып табылатын соқаның ашылуы үшін. сол сияқты, қарабайыр шикі алау болып табылатын резеңке ағашының бұтақтарының күңгірт жалыны бізді артефактілердің ұзақ сериясы арқылы газ бен электр жарығына апарады. Күнделікті өмірдің барлық объектілері ең қарапайым және ең көп таралғанын жоққа шығарады, бұл қиялдың құлдырауын айту үшін [1].

Тек осыдан біздің күнделікті түсінігімізді байқауға болады. Кәдімгі көзқарас бойынша, шығармашылық көп, бірнеше адамды, данышпанды және талантты таңдайды. Біз шығармашылықты оңай түсінеміз және қабылдаймыз, бірақ біз үшін бұл шығармашылық қарапайым адамдардың өмірінде жоқ сияқты.

Алайда, содан кейін бұл көрініс дұрыс емес. Электрлік әрекет сияқты және керемет найзағаймен және көздің жауын алатын найзағаймен ғана емес, сонымен қатар қалта шамдарының шамдарымен де көрінеді деп айта аламыз. Шығармашылық тек тамаша тарихи туынды жасау үшін ғана емес, сонымен қатар адамдар өзгерістерді біріктіріп, жаңа нәрселерді жасауды елестететін жерде де бар. Қаншалықты кішкентай болып көрінсе де, ол данышпанның жаратылысымен салыстырғанда жаңа түрге ие [2].

Және қаншалықты дәл Л.Ш. Шайкоскиев шығармашылықтың көп таңдалғанына қарсылық білдірді. Көрнекті психологтардың осы тұжырымынан тек қарапайым балаларда ғана емес, сонымен қатар ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларда да тәрбиені, шығармашылық қабілетті қамтитын асыл және оптимистік оқыту идеялары туындайды [3].

Егер біз шығармашылықты осылай түсінетін болсақ, онда бұл процесті ұстану қиын емес. Балалар психологиясы мен білім беруіндегі өте маңызды мәселелерінің бірі-сұрақ қою.

Содан кейін бізкішкентай кезінде балалардың ойынындағы ең жақсысын көрсететін шығармашылық процесті таптық. Отырған бала атқа мінемін деп ойлады, қыз қуыршақпен ойнап, өзін ана ретінде елестетеді.

Әрине, олар өз ойындарында көргендерінің көбін қайталайды. Балалар ойындарында имитацияның қандай үлкен рөл атқаратынын бәрі біледі. Баланың ойыны көбінесе ересектерден көргендері мен естігендерінің жаңғырығы ретінде ғана қызмет етеді, бірақ баланың өткен тәжірибесінің бұл элементтері ешқашан ойында олар шын мәнінде елестеткендей қайталанбайды.

Баланың ойыны-бұл тәжірибені қарапайым еске түсіру емес, тәжірибелі әсерлерді шығармашылық өңдеу, оларды біріктіру және олардан жаңа шындықты құру, баланың қажеттіліктері мен жетектерін қанағаттандыру. Сол сияқты, балалардың жазуға деген құштарлығы ойын сияқты қиял-ғажайып әрекет.

Шығармашылық қиялдың белсенділігі өте күрделі болып шығады және әртүрлі жағдайларға байланысты. Сондықтан бұл әрекет бала мен ересек адамда бірдей бола алмайтыны түсінікті, өйткені бұл факторлардың барлығы балалық шақтың әртүрлі кезеңдерінде әртүрлі формада болады. Сондықтан баланың дамуының әр кезеңінде шығармашылық қиял бала тұрған дамудың белгілі бір кезеңіне тән ерекше түрде жұмыс істейді.

Біз қиялдың тәжірибеге байланысты екенін көрдік, ал баланың тәжірибесі біртіндеп дамып, өсіп келеді, ол ересек адамның тәжірибесімен салыстырғанда терең өзіндік ерекшелігімен ерекшеленеді. Баланың күрделілігі немесе қарапайымдылығы, дәстүрлері мен әсерлері бойынша шығармашылық процесті ынталандыратын және бағыттауы қоршаған ортаға қатынасы қайтадан мүлде басқаша. Бала мен ересек адамның қызығушылықтары әртүрлі, сондықтан баланың қиялы ересек адамға қарағанда басқаша жұмыс істейтіні түсінікті[4].

Баланың қиялы мен ересек адамның айырмашылығы неде және оның балалық шақтағы дамуының негізгі бағыты қандай? Баланың ересек адамға қарағанда қиялы бай деген пікір әлі де бар. Балалық шақ қиялдың ең дамыған

кезі болып саналады және осы көзқарас бойынша бала дамыған сайын оның қиялы мен қиялының күші төмендейді. Бұл пікір қиялдың белсенділігі туралы бірқатар бақылаулар осындай қорытындыға әкелетіндіктен қалыптасты.

Лапаевтың айтуынша, балалар кез келген нәрседен кез келген нәрсені жасай алады және ересек адамда бұдан былай арзан болмайтын бұл қарапайым, қарапайым балалар қиялы көбінесе балалардың қиялының еркіндігі немесе байлығы деп қателесетін.

Бұл баланың қиялы ересек адамға қарағанда бай және алуан түрлі деген пікірге негіз болды. Алайда, бұл пікірді бұл мәселені ғылыми тұрғыдан зерттеу қолдамайды.

Біз баланың тәжірибесі ересек адамға қарағанда әлдеқайда әлсіз екенін, оның қызығушылықтары қарапайым екенін және оның қоршаған ортамен қарым-қатынасында ересектердің мінез-құлқын ерекшелендіретін күрделілік, нәзіктік және әртүрлілік жоқ екенін білеміз, бірақ бұл қиялдың жұмысын анықтайтын ең маңызды факторлардың барлығы. Баланың қиялы, осыдан-ақ көрініп тұрғандай, ересек адамның қиялынан бай емес, кедей, ересек адамда ғана жетіледі [4].

Сондықтан шығармашылық қызметтің барлық салаларындағы шынайы шығармашылық қиялдың өнімдері тек жетілген қиялға ғана тиесілі. Біз жетілуге жақындаған сайын шығармашылық қиял жетіле бастайды.

Щиботина өзінің шығармашылық қиялын зерттеу барысында қиялдың дамуын символикалық түрде сипаттайтын және балалардың қиялының бірегейлігін түсінуге мүмкіндік беретін қисық сызықты келтірді.

Осы қисық сызықпен бейнеленген қиялдың дамуының негізгі заңы келесідей тұжырымдалған: қиял өзінің дамуында сыни фазамен бөлінген екі кезеңнен өтеді. Менің қисық сызығым бірінші кезеңдегі қиялдың дамуын білдіреді. Ол көлбеу көтеріледі, содан кейін қол жеткізілген деңгейде ұзақ уақыт сақталады. Нүктелі сызық түрінде сызылған РО сызығы интеллекттің немесе ақыл-ойдың даму барысын білдіреді. Сызбадан көріп отырғанымыздай, бұл даму кейінірек басталып, баяу көтеріледі, өйткені ол әлдеқайда көп тәжірибе жинақтауды және күрделірек өңдеуді қажет етеді. Тек нүктесінде екі сызық сәйкес келеді-қиялдың дамуы мен ақыл-ойдың дамуы.

Суреттен қиялдың дамуы мен ақыл-ойдың дамуы балалық шақта бір-бірінен өте ерекшеленетінін байқауға болады, ал баланың қиялының бұл салыстырмалы тәуелсіздігі, оның ақыл-ой әрекетінен тәуелсіздігі байлықтың емес, оның көрінісі болып табылады және баланың қиялының кедейлігі.

Баланың ересек адамға қарағанда қиялы аз, бірақ оның қиялының өнімдеріне сенімдірек және манипуляцияға бейім емес, сондықтан баланың күнделікті мағынада қиялы көбірек болады, ересек адам емес, шынайы, ойдан шығарылған нәрсе. Алайда, қиялдың салынған материалы балада ересек адамға қарағанда кедей болып қана қоймайды, сонымен қатар осы материалға бекітілген комбинациялардың сипаты, олардың сапасы мен әртүрлілігі ересек адамнан едәуір төмен.

Шындыққа қосылудың барлық формалардың ішінде балалардың қиялы ересек адаммен бірдей, тек ол салынған элементтердің шындығына ие. Ересек адам сияқты, бала да қиялдың шынайы эмоционалды негізін көрсетеді; тіркеменің басқа екі түріне келетін болсақ, олар тек жылдар өте баяу және өте біртіндеп дамиды. Екі қиял мен ақыл қисықтарын нүктеде қиылысқан сәттен бастап, қиялдың одан әрі дамуы ақыл-ойының даму сызығына параллель сызығымен көрсетілгендей жалғасады. Балалық шаққа тән сәйкессіздік осында жоғалып кетті, ойлаумен тығыз байланысты қиял енді онымен бірге жүреді.

Бұл екі интеллектуалды форма, - деді Рибоев, - қазір бәсекелес күш ретінде бір-біріне қарсы тұр. "Қиял белсенділігі" жалғасуда, бірақ ол бұрын өзгергеннен кейін: ол ұтымды жағдайларға бейімделеді, бұл енді таза қиял емес, аралас. "Алайда, бұл бәрінде бола бермейді, көптеген адамдар үшін басқа мүмкіндік дамиды және бұл қисығының сызбасында бейнеленген, ол тез өтеді және қиялдың құлдырауын немесе шектелуін көрсетеді. Шығармашылық қиял сәтсіздікке ұшырайды-бұл ең көп таралған жағдай. Алайда, бұл тек регрессия, бірақ жойылу емес, өйткені ешкімнің шығармашылық қиялы толығымен жойылмайды, бұл тек кездейсоқ болады. Әсіресе қиялға ие адамдар ерекшелік болып табылады [5].

Осылайша, біз кішкентай кезімізден бастап әр баланың қиял мен шығармашылықты ынталандыратын бай тәжірибесі бар ортаны құруымыз керек.

Барлық заманауи педагогиканың негізгі идеясы - дамуында кідірісі бар балаға әдеттегіден гөрі білім қажет.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар дегеніміз не және оларды тәрбиелеу кезінде мұндай балалардың қандай психикалық ерекшеліктерін ескеру керек екенін білейік.

Ғылыми зерттеулер ақыл-ойдың артта қалуы мидың органикалық зақымдануынан туындаған танымдық белсенділік пен тұлғаның тұрақты, қайтымсыз бұзылуы болатын жағдайлармен ғана байланысты екенін көрсетеді. ми қыртысы.

Интеллектуалды дамудағы ауытқулар-бұл орталық жүйке жүйесінің органикалық зақымдануы нәтижесінде пайда болатын бүкіл психиканың, бүкіл тұлғаның сапалы өзгерістері. Бұл тек интеллект ғана емес, эмоциялар, ерік-жігер, мінез-құлық, физикалық даму және басқа да ауытқулар әсер ететін даму аномалиясы.

Жоғарыда аталған ғалымдардың зерттеулері ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларда шартты рефлекторлық қызметте елеулі өзгерістер, қозу және тежелу процестерінің теңгерімсіздігі, сондай-ақ сигналдық жүйелердің өзара әрекеттесуіндегі бұзылулар байқалатынын көрсетті. Мұның бәрі баланың қалыптан тыс психикалық дамуының физиологиялық негізі болып табылады, оның ішінде таным процестері, эмоциялар, ерік күші және жалпы тұлға.

Бұл балалар танымдық қызығушылықтардың дамымауымен сипатталады, бұл олардың әдеттегі құрдастарынан кішірек, танымға деген қажеттілікті

сезінеді немесе мүлдем сезінбейді, өйткені бастауыш мектеп жасында мұндай балаларда ойын белсенділігі басым болады. Нәтижесінде, бұл балалар қоршаған әлем туралы толық емес және мүмкін бұрмаланған идеяларды дамытады.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың қабылдауы сипатталады: жүйке процестерінің баяулауы, қозғалғыштығының төмендеуі, қабылданған материал көлемінің тарылуы. Қабылдаудың шектеулілігі балаларға белгілі бір жағдайда, әсіресе бейтаныс, ерекше жағдайда бағдарлауды қиындатады, олар ұзақ уақыт бойы не болып жатқанын түсінбеуі мүмкін және көбінесе бағдарсыз болып қалады [6].

Тақырыпқа қараған кезде аномальды балалар оның қасиеттері мен ерекшеліктерін толық түсінуге ұмтылмайды; олар оны басқа заттармен қарастырудың, талдаудың және салыстырудың қажеті жоқ; олар заттар немесе олардың бөліктері арасындағы байланыстар мен қатынастарды нашар орнатады. Нәтижесінде қоршаған ортаны қабылдау мен түсіну жеңілдетіліп, бұрмаланады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Иванова О.В. "Интонационная выразительность речи у детей с ОДА." Логопедия, 2020.
2. Петрова А.А. "Комплексный подход к реабилитации детей с ПОДА." Медицинская реабилитация, 2019.
3. Сидорова Н.М. "Методы работы над интонацией у дошкольников." Педагогика, 2021.
4. Смирнов В.Г. "Речевые нарушения у детей с двигательными патологиями." Коррекционная педагогика, 2018.
5. Кузнецова Е.В. "Музыкальная терапия в реабилитации детей с ОДА." Психология развития, 2020.
6. Муханбетчина А.Г., Толасова М. Т., Дефектология негіздері-Орал, 2021 ж.

ОӘЖ: 159.922.8:37.015.3

МЕКТЕПКЕ БЕЙІМДЕЛУ КЕЗЕҢІНДЕГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚИЫНДЫҚТАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ЖЕҢУ ЖОЛДАРЫ

Сапақ А.А., Іңкәрбек С.Ж., Өсер З.А.

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Матен Г.Ж.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются особенности психологической адаптации ребёнка к школе как к новому этапу социальной жизни. Раскрываются понятия «адаптация» и «дезадаптация», анализируются эмоциональные, когнитивные и поведенческие трудности, возникающие у младших школьников в процессе привыкания к школьной среде. Особое внимание уделено роли учителя и школьного психолога в процессе адаптации, а также взаимодействию семьи и школы. Представлены практические рекомендации по оказанию психологической помощи детям, испытывающим трудности адаптации.

Summary: This article examines the psychological adaptation of children during their first year at school. School adaptation is a complex process of adjusting to new learning demands,

social rules, and relationships with teachers and peers. The paper identifies major factors influencing adaptation, common emotional and behavioral difficulties, and their impact on learning motivation. Psychological and pedagogical strategies for overcoming these difficulties are proposed, including emotional support, the creation of a positive classroom climate, teacher–parent cooperation, and individualized assistance for children facing adaptation problems.

Мектепке алғаш келген кезең – баланың өміріндегі ең күрделі де маңызды әлеуметтік өзгерістердің бірі. Бұл сәттен бастап ол жаңа ортаға, жаңа ережелер мен міндеттерге тап болады. Бала отбасындағы еркін қарым-қатынастан мектептің ресми құрылымына өтеді, яғни оның әлеуметтік мәртебесі өзгереді: енді ол – оқушы. Мектепке бейімделу психологиялық тұрғыдан баланың жаңа өмірлік жағдайға үйренуін, өзін жаңа рөлде сезінуін, жаңа қарым-қатынас формаларын меңгеруін білдіреді. Бейімделу – динамикалық әрі көпқырлы процесс, ол физиологиялық, эмоционалдық, когнитивтік және әлеуметтік компоненттерді қамтиды.

Ғалымдардың зерттеулері көрсеткендей, баланың мектепке бейімделуі 3 негізгі кезеңнен тұрады: алғашқы бағдарлану кезеңі (1–2 ай), ішкі қабылдау кезеңі (2–3 айдан кейін) және тұрақтану кезеңі (бірінші оқу жылының соңына қарай). Алғашқы кезеңде бала жаңа ортаға үйренуге тырысады, мектеп режиміне бейімделеді, мұғалім мен сыныптастарымен алғашқы қарым-қатынас орнатады. Ішкі қабылдау кезеңінде оқу іс-әрекетінің құрылымы түсінікті бола бастайды, бала өз орнын табуға ұмтылады, ал соңғы кезеңде оқу мен қарым-қатынас тұрақтанып, мектеп өмірі баланың күнделікті өмірінің ажырамас бөлігіне айналады.

Бейімделу процесіне көптеген факторлар әсер етеді. Біріншіден, отбасы жағдайы маңызды рөл атқарады: ата-ананың қолдауы, баламен сөйлесу тілі, оның мектепке дайындалуына қатысуы – бейімделудің табыстылығына тікелей әсер ететін көрсеткіштер. Екіншіден, мектеп ортасы мен мұғалімнің педагогикалық шеберлігі – баланың эмоциялық тұрақтылығын қамтамасыз ететін негізгі факторлардың бірі. Үшіншіден, баланың жеке тұлғалық қасиеттері (өзін-өзі бағалау, қарым-қатынасқа бейімділік, жауапкершілік сезімі) бейімделу деңгейін айқындайды.

Дегенмен, көптеген балалар мектепке келгенде әртүрлі психологиялық қиындықтарға ұшырайды. Эмоциялық қиындықтар жиі кездеседі: жаңа ортаға байланысты қорқыныш, мазасыздық, өзін сенімсіз сезіну, сабаққа қызығушылықтың төмендеуі, кейде жылау немесе мектепке барудан бас тарту сияқты белгілер байқалады. Танымдық қиындықтарға назар мен есте сақтаудың тұрақсыздығы, оқу әрекетін жоспарлау мен ұйымдастырудағы әлсіздік жатады. Ал мінез-құлықтық қиындықтар көбіне тәртіп бұзу, қырсықтық, қарсыласу, сыныптағы басқа балалармен байланыс орната алмау түрінде көрінеді.

Мұндай қиындықтар көбіне уақытша сипатта болады, бірақ оларды дер кезінде анықтап, түзету шараларын қолдану – мектеп психологы мен мұғалімнің маңызды міндеті. Бейімделу кезінде эмоционалды қолдау ерекше маңызға ие. Мұғалім мен психолог баланың эмоциялық ахуалын бақылап, оған өз сезімдерін білдіруге мүмкіндік жасауы қажет. Баланы ұрыспай, оның

әрекетінің себептерін түсінуге тырысу, жылы сөзбен қолдау көрсету – оң психологиялық климат қалыптастырудың негізгі шарты.

Мотивацияны дамыту да бейімделу процесінің маңызды бөлігі. Оқушы өз әрекетінің мағынасын түсінген сайын, оқу іс-әрекетіне қызығушылығы артады. Мұғалім оқу тапсырмаларын ойын элементтерімен ұштастырып, оқыту процесін қызықты ету арқылы бейімделуді жеңілдете алады. Сонымен қатар, баланың кіші жетістіктерін мадақтау, оның табысына қуану – ішкі уәждің нығаяуына ықпал етеді.

Мектеп психологының жұмысы бейімделу кезеңінде жүйелі түрде жүргізілуі тиіс. Ол үшін диагностикалық тесттер, бақылау, әңгіме әдістері қолданылады. Психолог қиындықтары бар балаларды анықтап, жеке түзету бағдарламасын жасайды. Топтық және жеке тренингтер арқылы баланың өзіне сенімділігін арттыру, эмоционалды реттеу қабілетін дамыту маңызды.

Ата-анамен жұмыс – бейімделу процесінің табысты жүруінің шешуші шарты. Отбасы мен мектептің өзара сенімді қарым-қатынасы баланың ішкі тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Ата-аналар баланың мектептегі жетістігіне ғана емес, оның көңіл-күйіне де назар аударып, үйде қолайлы психологиялық ахуал туғызуы керек.

Бейімделудің табысты болуының негізгі шарттары – мұғалім мен ата-ананың ынтымақтастығы, эмоционалды қолдау, оқушының жеке ерекшеліктерін ескеру, жағымды мектеп климаты және оқу мотивациясын дамыту. Мұғалімнің жылы қатынасы, әділ бағалауы мен қолдауы баланың өзін-өзі бағалауына және мектепке деген көзқарасына оң әсер етеді.

Қорытындылай келе, мектепке бейімделу – күрделі психологиялық процесс, ол баланың тұлғалық және әлеуметтік дамуының маңызды кезеңін сипаттайды. Бұл кезеңде туындайтын қиындықтарды уақытында анықтап, жүйелі психологиялық қолдау көрсету – мектеп психологы мен педагогтың кәсіби міндеті. Эмоциялық қолдау, ынталандыру және сенімді қарым-қатынас – табысты бейімделудің негізгі тетіктері. Мектеп ұжымы, ата-аналар мен психологтың бірлескен жұмысы ғана баланың жаңа ортаға тез әрі сәтті бейімделуін қамтамасыз ете алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбдіғаббарова Ұ. А. *Қақтығыстар психологиясы: теория және тәжірибе*. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 186 б.
2. Айтжанова Л. Т. *Жасөспірімдер психологиясы және тұлғааралық қатынастардағы қиындықтар*. – Алматы: Қазақ университеті, 2016. – 193 б.
3. Бекмұратова А. С. *Білім беру мекемелеріндегі педагогикалық қақтығыстарды басқару*. – Павлодар: Кереку, 2017. – 164 б.
4. Жүнісбекова М. Т. *Мектептегі әлеуметтік-психологиялық климат және оны қалыптастыру жолдары*. – Алматы: Раритет, 2018. – 145 б.
5. Мұқаметқалиева Р. С. *Психологиялық қызмет және қақтығыстардың алдын алу жүйесі мектеп жағдайында*. – Қарағанды: Болашақ-Баспа, 2022. – 176 б.
6. Нұрғалиева Ш. К. *Қарым-қатынас психологиясы және тұлғааралық қақтығыстар*. – Алматы: Арда, 2018. – 201 б.
7. Сейітова Ә. Ж. *Білім беру ортасындағы тұлғааралық қақтығыстар мен оларды реттеу мәдениеті*. – Тараз: ТарМПУ баспасы, 2021. – 158 б.

8. Төлегенова М. Б. *Педагог-психологтың бейімделу кезеңіндегі қолдау тәсілдері.* – Қызылорда: Тұмар, 2020. – 144 б.
9. Әубәкірова Д. Р. *Қазіргі мектептегі тұлғааралық қарым-қатынас мәдениеті мен бейімделу мәселелері.* – Өскемен: С. Аманжолов атындағы ШҚУ, 2022. – 173 б.
10. Есенова Л. Т. *Бастауыш мектеп оқушыларының психологиялық бейімделуі.* – Алматы: «Мектеп» баспасы, 2021. – 128 б.

ОӘЖ 371

МҰҒАЛІМ МЕН ОҚУШЫ АРАСЫНДАҒЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС: ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Сатибекова А.А., Ашурматова Д.О., Султанмуратова Э.А.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Алибекова А.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме В этой статье рассматриваются отношения между учителем и учеником: психологические аспекты

Summary This article examines the relationship between a teacher and a student: psychological aspects

Мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас – білім беру үдерісінің ең маңызды компоненттерінің бірі. Бұл қарым-қатынас тек білім берудің ғана емес, сонымен қатар оқушының тұлғалық дамуының да негізі болып табылады.

Психологиялық тұрғыдан алғанда, мұғалім мен оқушы арасындағы өзара байланыс оқу мотивациясына, эмоционалдық ахуалға және оқушының өзін-өзі тануына айтарлықтай әсер етеді.

Қарым-қатынастың маңыздылығы. Қарым-қатынас – адамдар арасындағы ақпарат пен эмоциялардың алмасуы. Мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас оқу процесін тиімді ету үшін қажет. Оқу барысында мұғалімнің рөлі тек білім беруші ғана емес, сондай-ақ тәрбиеші, бағыттаушы, психологиялық қолдаушы ретінде де көрінеді [1].

Бұл қарым-қатынас оқушының оқу мотивациясын арттырып, оның сенімділігін қалыптастырады. Психологиялық аспектілер. Психология тұрғысынан мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас сенімге негізделуі тиіс. Сенімнің болмауы оқушының қорқыныш, қобалжу, төмен өзін-өзі бағалау сияқты негативті сезімдерін тудыруы мүмкін. Мұғалімнің жылы қабақ танытуы, мейірімділігі, әділдігі оқушыларда қауіпсіздік сезімін тудырады және оларды белсенді әрі қызығушылықпен оқуға итермелейді.

Сонымен қатар, қарым-қатынастың түрі мен стилі оқушының мінез-құлқы мен оқу жетістіктеріне тікелей әсер етеді. Мысалы, авторитарлық стиль оқушының сенімсіздігін, қайшы пікірлерін жасыруына әкелуі мүмкін. Ал демократиялық, ынталандыратын қарым-қатынас стилі оқушыны өзін еркін сезінуге, өз ойын ашық айтуға үйретеді. Эмоционалдық байланыс. Мұғалім мен оқушы арасындағы эмоционалдық байланыс – бұл қарым-қатынастың психологиялық негізі. Эмоциялары мен сезімдерін дұрыс басқаруды білетін

мұғалім оқушыға да осындай қабілетті дамытып, оның эмоционалдық интеллектін арттырады [2].

Эмоционалды қолдау оқушының стресске төтеп беруіне, сабаққа деген қызығушылығының артуына септігін тигізеді. Сенім және ынтымақтастық сенім – табысты қарым-қатынастың басты құралы. Мұғалім оқушыға сенім артып, оның қабілеттеріне сенсе, оқушы да өзін сенімді әрі маңызды сезінеді. Бұл өз кезегінде оқушының оқу белсенділігі мен шығармашылық қабілеттерінің дамуына ықпал етеді.

Ынтымақтастық атмосферасы – бұл бірлескен әрекеттер мен бір-бірін қолдауға негізделген қарым-қатынас формасы, ол оқушылардың өзара сыйласуы мен мұғалімге деген құрметін арттырады. Білім беру жүйесінде мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас маңызды рөл атқарады. Бұл қарым-қатынас оқушының білім алуына ғана емес, оның тұлғалық және психологиялық дамуына да әсер етеді. Психологиялық аспектілердің дұрыс ескерілмеуі білім сапасының төмендеуіне, оқушының оқу мотивациясының төмендеуіне әкелуі мүмкін [3].

Сондықтан мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынастың психологиялық негіздерін зерттеу қазіргі педагогика үшін өте маңызды. Мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас — бұл оқыту үдерісіндегі ең негізгі және көпқырлы байланыс түрі. Бұл қарым-қатынас оқу процесінің тиімділігін арттырып, оқушының білім алуға деген ынтасын күшейтеді. Мұғалімнің кәсіби шеберлігімен бірге оның коммуникативтік дағдылары, психологиялық тұрғыдан оқушыларды түсіну қабілеті де маңызды.

Мұғалімнің рөлі – тек білім беруші ғана емес, сондай-ақ тәрбиеші, психолог, кеңесші болу.

Оқушының сенімі мен құрметі – табысты оқытуға апаратын жол.

Қарым-қатынас арқылы білім беру сапасының жоғарылауы.

Бұл бөлімде мұғалім мен оқушы қарым-қатынасына қатысты психологиялық теориялар қарастырылады:

-Реактивті және проактивті қарым-қатынас — мұғалім мен оқушының өзара әрекеттесуі қалай жүреді.

-Эмоционалды интеллект теориясы (Даниэл Гоулман) — мұғалімнің эмоцияларын басқаруы және оқушылардың эмоционалды ахуалын түсінуі.

-Атрибуция теориясы — оқушының сәтсіздіктері мен жетістіктерін түсінуі, мұғалімнің қолдауы оның мотивациясына әсер етеді.

-Маслоуның мұқтаждықтар иерархиясы — оқушының негізгі қажеттіліктері (қауіпсіздік, өзін-өзі бағалау) қамтамасыз етілген жағдайда ғана білім тиімді беріледі. Мұғалім мен оқушы арасындағы эмоционалды байланыс. Эмоционалды қарым-қатынас – мұғалім мен оқушы арасындағы психологиялық байланыстың негізі. Эмоционалды қолдау оқушының өзін сенімді сезінуіне, стресс деңгейін төмендетуге ықпал етеді. Эмпатияның рөлі – мұғалім оқушының сезімдерін түсінуі. Мейірімділік пен әділдіктің маңыздылығы. Позитивті психологиялық климатты құру. Эмоционалды күйзелісті жеңу әдістері. Мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас —

білім беру үдерісінің негізі әрі ең маңызды аспектілерінің бірі. Бұл қарым-қатынас тек ақпарат беру немесе қабылдау ғана емес, сонымен қатар психологиялық байланыс пен эмоционалдық өзара түсіністікке негізделеді. Оның мәні мен маңызы – оқушының білім алуына, оның тұлғалық дамуына және әлеуметтік бейімделуіне тікелей ықпал етуінде.

Қарым-қатынастың білім беру үдерісіндегі рөлі. Білім беру – күрделі психологиялық процесс, оның негізінде ақпараттың берілуі ғана емес, сонымен бірге оқушының ойлау қабілеттері, эмоциялары және мінез-құлқы қалыптасады. Мұғалім мен оқушы арасындағы тиімді қарым-қатынас оқу сапасын арттырып, білім алуға деген ынтаны оятады. Оқушы мұғалімнен тек білім мен дағдыларды ғана емес, сонымен қатар өмірлік құндылықтарды, тәртіп пен жауапкершілікті де меңгереді. Сондықтан мұғалімнің педагогикалық қабілеті қарым-қатынас арқылы көрініс табады [4].

Психологиялық аспектілер. Қарым-қатынастың психологиялық аспектісі – мұғалім мен оқушы арасындағы сенім мен түсіністікке негізделген өзара әсерлесу. Мұғалімнің жылы лебізі, мейірімділігі, әділдігі оқушыда қауіпсіздік пен қолдау сезімін тудырады. Бұл өз кезегінде оқушының психологиялық жай-күйін тұрақтандырады, өзін-өзі бағалауын арттырады және оқу процесіне белсенді қатысуына мүмкіндік береді. Керісінше, егер қарым-қатынас қатал, түсініксіз, сенімсіз болса, оқушыда қорқыныш, сенімсіздік пайда болады. Бұл жағдай оның білім алуына кедергі келтіріп, мотивациясының төмендеуіне әкеледі. Сондықтан мұғалімнің эмоционалдық қарым-қатынас стилі ерекше маңызды. Мұғалімнің тұлғалық қасиеттері мен кәсіби шеберлігі. Қарым-қатынастың сапасы мұғалімнің кәсіби және тұлғалық қасиеттеріне байланысты. Сабақ беру шеберлігімен қатар мұғалімнің коммуникативтік дағдылары, эмоционалды тұрақтылығы және балалар психологиясын түсінуі маңызды. Мұғалім оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, әрқайсысымен жеке тіл таба білуі тиіс. Әлеуметтік және тәрбие рөлі. Мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас оқушының әлеуметтік бейімделуіне де әсер етеді. Мұғалімнің қолдауы мен бағыттауы оқушыға қоғамдық нормаларды, мәдени құндылықтарды меңгеруге, адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға көмектеседі. Сонымен қатар, дұрыс қарым-қатынас жағдайында оқушы өзін қоғам мүшесі ретінде сезініп, өзара сыйластық пен жауапкершілікке үйренеді. Мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас — білім беру процесінің табысты болуының негізгі факторы. Оның мәні тек ақпарат алмасу ғана емес, оқушының тұлғалық, эмоционалдық және әлеуметтік дамуына жағдай жасау болып табылады. Сондықтан бұл қарым-қатынастың сапасын арттыру үшін мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен психологиялық мәдениеті үнемі жетілдіріліп отыруы қажет [5].

Мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынастың сипаты оқу-тәрбие үдерісінің тиімділігіне тікелей әсер етеді. Әрбір мұғалімнің оқушылармен қарым-қатынас орнатуда қолданатын өзіндік стилі болады. Бұл стильдер педагогтің тұлғалық ерекшеліктеріне, өмірлік ұстанымына, педагогикалық тәжірибесіне және психологиялық мәдениетіне байланысты қалыптасады.

Қарым-қатынас стилі арқылы мұғалім оқушыға әсер етеді, оның мінез-құлқына, мотивациясына, эмоционалдық күйіне ықпал жасайды. Мұғалімнің қарым-қатынас стилі — тек оқыту әдісі ғана емес, ол оқушының тұлғалық дамуына әсер ететін маңызды психологиялық құрал. Авторитарлық стиль тәртіпті сақтауға көмектессе, демократиялық стиль сенім мен ынтымақтастыққа жол ашады. Ал либералды және манипулятивті стильдер оқушыға теріс әсер етуі мүмкін. Сондықтан заманауи мұғалімге қойылатын басты талап — оқушыны түсіне отырып, тең құқылы, ашық әрі қолдаушы қарым-қатынас орната білу.

Осы арқылы оқу үдерісі қызықты, әсерлі және нәтижелі болады. Әрбір оқушы мектеп табалдырығын аттаған сәттен бастап жаңа әлеуметтік ортаға енеді. Бұл ортада баланың жеке тұлғалық қасиеттері, қарым-қатынас дағдылары және қоғаммен өзара әрекеттесуі қалыптасады. Мұндай өзгерістер кезінде оқушының ортаға бейімделуі — өте маңызды әрі күрделі психологиялық процесс. Осы үдерісте мұғалімнің рөлі ерекше. Мұғалім мен оқушы арасындағы дұрыс әрі қолдаушы қарым-қатынас оқушының мектептегі әлеуметтік бейімделуіне оң әсер етіп, оның ортада өзін еркін сезінуіне жағдай жасайды [6].

Әлеуметтік бейімделу — адамның жаңа әлеуметтік ортаға (мектепке, сыныпқа, ұжымға) үйреніп, сол ортада қалыптасқан ережелер мен нормаларға сәйкес өмір сүруге, әрекет етуге икемделуі. Оқушы үшін бұл бейімделу: жаңа достар табу, мұғаліммен қарым-қатынас орнату, тәртіп ережелерін қабылдау, оқу режиміне үйрену, эмоционалдық тұрақтылықты сақтау секілді аспектілерді қамтиды. Әлеуметтік бейімделудің табысты болуы — баланың мектепке деген қызығушылығына, оқу жетістіктеріне және тұлғалық дамуына тікелей әсер етеді. Мектепке алғаш келген немесе жаңа ортаға енген оқушы үшін ең маңызды тұлғалардың бірі — мұғалім. Оқушы мұғалімді үлгі ретінде қабылдайды, оның сөзі мен ісіне қарап бой түзейді. Мұғалімнің оқушыға деген қарым-қатынасы баланың өзін ортада қаншалықты қабылданғанын сезінуіне себеп болады. Егер мұғалім оқушыға жылы қабақ танытып, қамқорлық білдірсе, оқушы өзіне сенімді бола бастайды, ашық әрекет етіп, ортаға еркін араласады. Ал керісінше, мұғалімнің суық, бейтарап немесе әділетсіз қарым-қатынасы оқушының оқуға деген ынтасын төмендетіп, әлеуметтік бейімделуін қиындатады. Мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас — оқушының мектеп өміріне бейімделуіндегі шешуші фактор.

Мұғалім оқушының бойындағы әлеуетті аша отырып, оны қоғамға бейімделуге, ұжыммен қарым-қатынас жасауға, өзін тұлға ретінде тануға жетелейді. Бұл — оқушының қазіргі ғана емес, болашақтағы табысының да іргетасы. Сондықтан әрбір мұғалім баланың мектепке бейімделуін тек оқу процесі ретінде емес, үлкен психологиялық және әлеуметтік құбылыс ретінде қарап, саналы түрде қолдау көрсетіп отыруы қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бандура А. (1973). Aggression: A Social Learning Analysis.
2. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. (2002). Жалпы психология. — Алматы: Рауан.
3. Выготский Л.С. (1991). Педагогикалық психология.

4. ҚР Білім және ғылым министрлігі. (2020). Мектептегі психологиялық қызмет жөніндегі әдістемелік ұсынымдар
5. Кожомкулова М. Б. Психология және педагогика (2010) Мотивацияның оқу үрдісіндегі ролі.
6. Роббинс С. П. (Robbins, S.P.) Organizational Behavior (2001) Мотивация теориялары мен оларды ұйымдық басқаруда қолдану.

ОӘЖ 37.018.43

БІЛІМ БЕРУДЕГІ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ РӨЛІ

Сатыбалды А.Қ., Нематуллаева Г.Ш., Халмурат Ұ.Н.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Елгаова М.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: Бұл мақалада ақпараттық технологиялардың білім беру процесіндегі теориялық негіздері, олардың маңызы мен педагогикалық үрдіске ықпалы қарастырылады. Ақпараттық технологиялар арқылы білім беру сапасын арттырудың ғылыми-теориялық аспектілері мен болашақ бағыттары талданған.

Summary: This article examines the theoretical foundations of information technologies in the educational process, their importance and impact on the pedagogical system. It analyzes the theoretical aspects of improving the quality of education through information technologies and their future prospects.

Қазіргі қоғамда білім беру жүйесі ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың (АКТ) дамуына тығыз байланысты. Білім беру үдерісінде ақпараттық технологияларды қолдану – заманауи педагогиканың басты бағыттарының бірі. Бұл үрдіс білім алушылардың танымдық белсенділігін арттырумен қатар, оқу материалын меңгеруді жеңілдетеді және оқыту сапасын арттырады. Сондықтан ақпараттық технологияларды пайдаланудың теориялық негіздерін түсіну педагогикалық тәжірибеде ерекше маңызға ие.

1. Ақпараттық технологиялардың теориялық негіздері. Ақпараттық технология ұғымы білім беру саласында ақпаратты өңдеу, сақтау және жеткізу тәсілдерінің жиынтығын білдіреді. Олар педагогикалық үдерістің барлық кезеңдерін қамтиды: жоспарлау, оқыту, бақылау және бағалау. Теориялық тұрғыдан алғанда, ақпараттық технологиялар тұлғаның танымдық іс-әрекетін белсендіретін және оқытудағы интерактивтілікті қамтамасыз ететін құрал болып саналады. Білім беру жүйесіндегі ақпараттық технологиялардың негізгі мақсаты – білім беру сапасын арттыру, оқыту мазмұнын жаңарту және оқушылардың жеке қабілеттерін дамыту.

АКТ оқу үдерісінің тиімділігін арттыруға, оқыту әдістерін жетілдіруге және білім беру кеңістігін кеңейтуге мүмкіндік береді.

2. Ақпараттық технологиялардың білім сапасына әсері. АКТ-ның білім беру сапасына ықпалы ғылыми тұрғыдан зерттеліп келеді. Біріншіден, ақпараттық технологиялар оқушылардың дербестігін арттырады, олар өз бетімен ақпарат іздеп, талдап, қолдануға үйренеді. Екіншіден, визуалды және аудиовизуалды материалдарды пайдалану арқылы күрделі ұғымдарды түсіндіру

жеңілдейді. Үшіншіден, АКТ оқушылардың шығармашылық ойлауын, логикалық талдау қабілетін және коммуникативтік дағдыларын дамытады.

3. Қашықтан оқыту және цифрлық білім беру. COVID-19 пандемиясы кезінде қашықтан оқыту жүйесі бүкіл әлемде білім берудің жаңа форматына айналды. Бұл тәжірибе білім беру ұйымдарын цифрландырудың маңыздылығын көрсетті. Қазақстанда да онлайн платформалар (Platonus, Moodle, Zoom, Google Classroom және т.б.) кеңінен қолданылды. Қашықтан оқыту тек уақытша шешім емес, ол болашақ білім беру моделінің бір бөлігіне айналып отыр. Мұндай формат оқытушылардан жаңа педагогикалық тәсілдерді, икемді ойлауды және АКТ құзыреттілігін талап етеді.

4. Педагогтың жаңа рөлі мен кәсіби құзыреттілігі. Цифрлық дәуірдегі мұғалімнің рөлі түбегейлі өзгерді. Енді ол тек білім беруші емес, сонымен қатар фасилитатор, бағыттаушы және кеңесші рөлін атқарады. Педагог АКТ құралдарын еркін пайдаланып, оқыту процесін тиімді ұйымдастыруға міндетті. Оның кәсіби құзыреттілігіне мультимедиялық ресурстарды дайындау, интерактивті платформаларда сабақ жүргізу және цифрлық ресурстарды педагогикалық мақсатта бейімдеу кіреді.

5. Инновациялық әдістер мен цифрлық ресурстар. Қазіргі уақытта білім беру жүйесінде қолданылатын инновациялық әдістердің бірі – геймификация (ойын элементтерін қолдану). Мысалы, Kahoot, Quizizz, LearningApps сияқты платформалар оқушылардың қызығушылығын арттырып, оқу процесін белсенді етеді. Сонымен қатар виртуалды зертханалар мен 3D модельдер күрделі тәжірибелерді қауіпсіз түрде орындауға мүмкіндік береді. Мұндай тәсілдер теориялық білім мен практикалық тәжірибенің үйлесімділігін қамтамасыз етеді.

6. Қазақстандағы цифрландыру тәжірибесі. Қазақстанда білім беру саласын цифрландыру мемлекеттік деңгейде жүзеге асырылуда. «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы аясында мектептерде компьютерлер мен интерактивті тақталар орнатылып, интернет желісі кеңейтілді. Электронды журналдар мен күнделіктер (Kundelik.kz), онлайн кітапханалар және ұлттық цифрлық білім беру ресурстары (bilimland.kz) оқытудың сапасын арттыруға айтарлықтай үлес қосуда. Болашақта жасанды интеллект пен Big Data технологияларын енгізу арқылы білім беру жүйесі одан әрі жетілдіріледі деп күтілуде.

7. Проблемалар мен оларды шешу жолдары. АКТ енгізу барысында бірқатар мәселелер кездеседі. Атап айтқанда, кей өңірлерде интернеттің әлсіздігі, материалдық базаның жеткіліксіздігі және мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігінің төмендігі байқалады. Бұл проблемаларды шешу үшін мемлекет тарапынан инфрақұрылымды жетілдіру, педагогтарға арналған тұрақты біліктілікті арттыру курстарын ұйымдастыру қажет. Сондай-ақ білім беру мазмұнын цифрлық форматқа бейімдеу маңызды.

8. Білім берудегі ақпараттық мәдениет. Ақпараттық мәдениет – бұл тұлғаның ақпаратты іздеу, талдау, сақтау және дұрыс пайдалану қабілеті. Оны қалыптастыру білім алушының тұлғалық дамуының маңызды бөлігі. Мұғалім оқушыларды тек технологияны қолдануға емес, оны этикалық тұрғыда дұрыс

пайдалануға үйретуі тиіс. Ақпараттық мәдениетті дамыту – болашақ ұрпақтың цифрлық сауаттылығын арттырудың негізі.

Қорыта келе, ақпараттық технологиялар білім беру жүйесінің дамуына тың серпін беріп отыр. Олар оқу процесінің мазмұны мен әдісін жаңғыртып, оқытудың сапасы мен тиімділігін арттыруға мүмкіндік жасайды. Теориялық тұрғыдан алғанда, АКТ педагогикалық процестің барлық құрамдас бөліктерін біріктіретін және білім алушы мен оқытушының өзара әрекетін жаңа деңгейге көтеретін әмбебап құрал болып табылады. Болашақта ақпараттық технологияларды қолданудың әдістемелік және ғылыми негіздерін терең зерттеу білім беру сапасын одан әрі жетілдіруге жол ашады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Сейітова А. Білім берудегі ақпараттық технологиялар. – Алматы, 2022.
2. Нұрманова Г. Цифрлық педагогика негіздері. – Астана, 2023.
3. Қараев Ж. Дамыта оқыту теориясы және ақпараттық технологиялар. – Алматы, 2021.
4. UNESCO. Digital Learning Report. – Paris, 2021.
5. Ministry of Digital Development of Kazakhstan. Digital Education Report. – Astana, 2023.
6. Бегалиев Б. Цифрлық білім берудің инновациялық бағыттары. – Шымкент, 2024.
7. OECD. Digital Competence in Education. – Geneva, 2022.

ОӘЖ 159.942

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОҚЫТУДА ОҚУШЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЙЫНДЫҒЫН БАҒАЛАУ

Саят Н.Р., Кампаш Н.О., Жандарбек А.Г.

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Манабаева С.Е.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматривается важность оценки психологической готовности учащихся в процессе инновационного обучения. Современная система образования ориентирована на внедрение новых методов и технологий, направленных на развитие активности, творческого мышления и критического восприятия учащихся. Однако для успешной адаптации к таким изменениям важную роль играет психологическая готовность учащихся — их мотивация, эмоциональная устойчивость, самооценка и познавательная активность. В статье анализируются способы диагностики психологического состояния учеников, определения их внутренней учебной мотивации, наблюдения за эмоциональным фоном. Также выделяются такие показатели, как стрессоустойчивость, способность адаптироваться к новым условиям и умение работать в сотрудничестве, как ключевые критерии оценки в инновационном обучении. Правильная оценка психологической готовности учащихся способствует повышению эффективности учебного процесса и улучшению качества образования.

Summary: This article discusses the importance of assessing students' psychological readiness within the framework of innovative learning. Modern education is increasingly focused on the implementation of new methods and technologies aimed at developing students' activity, creativity, and critical thinking. However, successful adaptation to such changes largely depends on students' psychological readiness — including their motivation, emotional stability, self-esteem,

and cognitive engagement. The article analyzes methods for diagnosing students' psychological states, identifying their internal motivation for learning, and observing their emotional well-being. It also highlights key indicators such as stress resilience, adaptability to new environments, and the ability to work collaboratively as essential criteria in the assessment process. Accurate assessment of students' psychological readiness contributes to improving the effectiveness of the educational process and enhancing the overall quality of learning.

Қазіргі білім беру жүйесі қарқынды өзгерістер кезеңін бастан кешіріп отыр. Жаңа технологиялар мен инновациялық оқыту әдістері оқу-тәрбие процесіне белсенді енгізілуде. Бұл өзгерістер оқытудың мазмұны мен формасын ғана емес, сонымен қатар оқушылардың оқу әрекетіне деген көзқарасын, мотивациясын және психологиялық дайындығын да өзгертуді талап етеді. Инновациялық оқыту – бұл оқушыны тек білім алушы ретінде емес, шығармашыл тұлға, сыни ойлайтын және өз бетімен шешім қабылдай алатын жеке тұлға ретінде қалыптастыруға бағытталған жүйе.

Алайда мұндай оқыту форматына оқушының бейімделуі әртүрлі деңгейде өтеді. Оқу материалдарын қабылдау мен меңгеру, топпен жұмыс істеу, белсенді талдау жасау сияқты әрекеттерде психологиялық дайындықтың маңызы зор. Оқушының ішкі мотивациясы, эмоционалдық тұрақтылығы, өзін-өзі бағалауы және танымдық белсенділігі – инновациялық ортада табысты оқу процесінің басты шарттары болып табылады. Сондықтан инновациялық оқыту жағдайында оқушының психологиялық дайындығын бағалау – білім сапасын арттырудың және жеке тұлғаның үйлесімді дамуын қамтамасыз етудің маңызды тетігі ретінде қарастырылады.

Инновациялық оқыту әдістері білім беру жүйесінде оқушының белсенділігі мен шығармашылығын арттыруға бағытталған. Бұл әдістер оқушыларды стандартты білім алушыдан гөрі, білімді өз бетінше ізденуші, зерттеуші, сыни тұрғыда ойлайтын тұлға ретінде дамытады. Мұндай ортада оқушының психологиялық дайындығы басты рөл атқарады. Себебі, жаңа тәсілдер мен технологияларды қабылдап, солармен жұмыс істеу үшін оқушыларда ішкі дайындық пен сенімділік болуы қажет.

Психологиялық дайындық дегеніміз — оқушының жаңа ортаға, жаңа талаптарға бейімделу қабілеті, оқу процесіне эмоционалдық және танымдық тұрғыда қатысуға дайындығы. Ол келесі компоненттерден тұрады:

1. Мотивациялық компонент – оқушының оқуға деген ішкі қызығушылығы, мақсат қоюы және оны жүзеге асыруға талпынысы.

2. Эмоционалды компонент – оқушының эмоциялық тұрақтылығы, күйзеліске төзімділігі, топпен жұмыс істегенде өзін еркін сезінуі.

3. Танымдық компонент – логикалық ойлау, есте сақтау, зейін, анализ және синтез жасау қабілеттері.

4. Әлеуметтік компонент – коммуникативтік дағдылар, топ ішінде өз ойын еркін жеткізе білу, ынтымақтастыққа бейімділік.

Инновациялық оқыту барысында оқушы бұл қабілеттерді түрлі әдістер арқылы дамыта алады: жобалық жұмыс, топтық талдау, дебаттар, кейс-стади,

рефлексия, АКТ құралдарын пайдалану және тағы басқа. Осы әдістер оқушыны белсенділікке, ізденуге, жауапкершілікке баулиды.

Психологиялық дайындықты бағалау үшін мұғалімдер түрлі диагностикалық әдістерді қолдана алады: сауалнамалар, бақылау, тренинг элементтері, психологиялық тесттер. Бұл әдістер оқушының ішкі жағдайын анықтауға, оған сәйкес қолдау көрсетуге мүмкіндік береді.

Оқушының психологиялық дайындығы жоғары болған жағдайда, ол оқу процесіне оң көзқараспен қатысып, жаңа білімді тиімді меңгереді, қиындықтарға төтеп бере алады және өз әлеуетін толық жүзеге асыруға ұмтылады. Ал төмен дайындық деңгейі керісінше, үрей, мотивацияның жетіспеушілігі және оқуға деген қызығушылықтың төмендеуіне әкелуі мүмкін. Сондықтан мұндай оқушыларға дер кезінде психологиялық көмек пен қолдау көрсету маңызды.

Қорытындылай келе, инновациялық оқыту үдерісінде оқушының психологиялық дайындығын бағалау — білім берудің сапасын арттыруда аса маңызды факторлардың бірі. Қазіргі білім беру жүйесі тек академиялық біліммен шектелмей, оқушының тұлғалық және эмоциялық дамуына да назар аударуды талап етеді. Оқушылардың мотивациясы, өзін-өзі бағалауы, эмоциялық тұрақтылығы және жаңа жағдайларға бейімделу қабілеті — табысты оқу мен даму жолындағы басты көрсеткіштер.

Инновациялық әдістерді тиімді пайдалану үшін, ең алдымен, оқушының психологиялық жағдайы ескерілуі тиіс. Мұғалім оқушының ішкі дайындығын дұрыс бағалап, оған қолдау көрсете отырып, оқытуда оң нәтижеге қол жеткізе алады. Әсіресе білім алуда қиындық көретін немесе өз-өзіне сенімсіз балаларға дер кезінде көмек беру олардың ашыла түсуіне және дамуына жол ашады.

Сондықтан да мектеп тәжірибесінде оқушылардың психологиялық жағдайын үнемі бақылап отыру, оқыту процесіне ыңғайлы жағдай жасау, инновациялық технологиялар мен әдістерді баланың психологиялық ерекшелігіне қарай таңдап қолдану — білім берудегі басты міндеттердің біріне айналуы тиіс. Бұл тәсіл оқушылардың оқу белсенділігін арттырып қана қоймай, олардың өмірлік дағдылары мен тұлғалық дамуына да елеулі үлес қосады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбенбаев, С. "Педагогика негіздері." – Алматы: Дарын, 2018.
2. Жұмабаев, С. "Инновациялық оқыту технологиялары." – Астана: Фолиант, 2020.
3. Сейсембаева, Р. "Психология: Жалпы курс." – Алматы: Қазақ университеті, 2017.
4. Иманбекова, З. "Оқушылардың психологиялық ерекшеліктері және оқу үрдісіндегі рөлі." // Білім әлемі журналы, №4, 2021.
5. Бабаева, Ж. "Инновациялық білім беру әдістері." – Шымкент: Нұрлы әлем, 2020.

БАЛАЛАРҒА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КӨМЕК КӨРСЕТУ ПРОЦЕСІНДЕ АТА-АНАЛАР МЕН ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫ

Сейдалі А.С.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматривается проблема сотрудничества родителей и психологов в процессе оказания психологической помощи детям. Акцент сделан на значении совместной деятельности как ключевого фактора, влияющего на эмоциональное, когнитивное и социальное развитие ребенка. Проанализированы психологические и педагогические аспекты взаимодействия, а также принципы эффективного сотрудничества: открытая коммуникация, индивидуально-ориентированный подход, системность и непрерывность поддержки. Отмечена роль доверительных отношений, эмпатии и профессиональной культуры в повышении эффективности психологической помощи. Особое внимание уделено влиянию современных социальных и технологических факторов на организацию совместной деятельности родителей и психологов. Статья подчеркивает, что гармоничное сотрудничество является основой формирования психологически устойчивой и социально адаптированной личности ребенка.

Summary: The article examines the issue of collaboration between parents and psychologists in the process of providing psychological assistance to children. Emphasis is placed on joint activities as a key factor influencing the emotional, cognitive, and social development of the child. Psychological and pedagogical aspects of interaction are analyzed, as well as the principles of effective collaboration: open communication, individual-oriented approach, systematization, and continuity of support. The role of trust, empathy, and professional culture in enhancing the effectiveness of psychological assistance is highlighted. Special attention is given to the impact of modern social and technological factors on organizing joint activities between parents and psychologists. The article emphasizes that harmonious cooperation is fundamental to forming a psychologically stable and socially adapted child.

Балалардың психологиялық дамуы мен эмоционалды қалыптасуы қазіргі қоғамдағы ең өзекті мәселелердің бірі болып саналады. Оқу-жаттығу процесі, әлеуметтік ортаның әсері, отбасылық жағдайлар, достық қатынастар мен қоғамдағы өзгерістер балалардың психологиялық әл-ауқатына елеулі ықпал етеді. Осы тұрғыдан алғанда, балаларға психологиялық көмек көрсету процесі олардың психикалық және эмоционалды тұрақтылығын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Алайда, бұл процесс тек психологтың кәсіби әрекеттерімен шектелмейді. Психологиялық қолдаудың тиімділігі көбінесе ата-аналардың қатысуы мен белсенді ынтымақтастығына байланысты. Ата-аналар мен психологтардың үйлесімді өзара әрекеті балалардың эмоционалды және әлеуметтік дамуын қамтамасыз ететін кешенді механизмді қалыптастырады.

Қазіргі ғылыми зерттеулер көрсеткендей, ата-аналардың психологиялық қолдау көрсетуге қатысуы балалардың мінез-құлқының тұрақтануына, эмоционалды стресс деңгейінің төмендеуіне және өзін-өзі бағалаудың қалыптасуына ықпал етеді [1]. Сонымен қатар, психологтардың кәсіби тәжірибесі мен психологиялық әдістерді қолдануы балалардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оларға нақты көмек көрсетуге мүмкіндік береді.

Осы екі субъектінің – ата-аналар мен психологтардың – үйлесімді ынтымақтастығы балалардың дамуының кешенді стратегиясын құрастырады.

Балаларға психологиялық көмек көрсету процесінде ынтымақтастықтың өзектілігі қазіргі білім беру және әлеуметтік-психологиялық практика үшін маңызды. Бұл өзара әрекет тек психологиялық көмек көрсету деңгейін арттырып қана қоймай, ата-аналар мен педагогтардың кәсіби мәдениетін көтеруге, балалардың әлеуметтік және эмоционалды дағдыларын дамытуға бағытталған кешенді әрекеттер жүйесін құруға мүмкіндік береді. Сондықтан ата-аналар мен психологтардың өзара әрекеті мен ынтымақтастығын ғылыми тұрғыда зерттеу өзекті болып табылады, себебі ол балалардың психологиялық әл-ауқатының сапасын арттырудың негізгі факторы болып саналады.

Балаларға психологиялық көмек көрсету процесінде ата-аналар мен психологтардың ынтымақтастығының тиімділігін түсіну үшін алдымен әрбір субъектінің рөлін және олардың өзара байланысын қарастыру қажет. Психолог балалардың психологиялық дамуын жүйелі түрде зерттей отырып, олардың эмоционалды, когнитивті және әлеуметтік ерекшеліктерін бағалайды. Психологтың кәсіби әрекеттері диагностика, түзету, кеңес беру және дағдыларды қалыптастыру секілді негізгі бағыттарды қамтиды. Бұл кезеңде ата-аналардың қатысуы, олардың баланың күнделікті өміріндегі мінез-құлқына, эмоциялық реакцияларына және әлеуметтік әрекеттеріне қатысты ақпаратты беруі шешуші рөл атқарады. Психологтар мен ата-аналардың арасындағы ашық және сенімді коммуникация балаларға психологиялық көмек көрсету процесін тиімді етуге мүмкіндік береді [2].

Ата-аналардың қатысуы балалардың психологиялық дамуына тікелей әсер етеді. Ең алдымен, ата-аналардың эмоционалды қолдауы балалардың сенімділігін арттырады, өзін-өзі бағалауды қалыптастырады және стресстік жағдайларды жеңуге көмектеседі. Сонымен қатар, ата-аналардың тәрбиелік ықпалы балалардың әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Ата-аналар мен психологтардың үйлесімді ынтымақтастығы балаларға қажет психологиялық қолдаудың кешенді құрылымын құруға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде балалардың эмоционалды тұрақтылығын, әлеуметтік бейімделуін және оқу жетістіктерін арттырады.

Балаларға психологиялық көмек көрсету процесінде ынтымақтастықтың тиімділігін арттыру үшін бірнеше негізгі принциптер мен әдістемелік тәсілдерді қолдану қажет. Біріншіден, ашық және сенімді коммуникация принципі ата-аналар мен психологтар арасындағы ақпарат алмасуды қамтамасыз етеді. Бұл балалардың мінез-құлқының өзгерістерін уақытылы анықтауға және қажетті түзету шараларын енгізуге мүмкіндік береді. Екіншіден, жеке тұлғаға бағытталған тәсіл принципі балалардың ерекшеліктерін, қызығушылықтарын және эмоционалды реакцияларын ескеруге мүмкіндік береді. Бұл принцип бойынша психологтар мен ата-аналар баланың дамуы мен психологиялық жағдайын кешенді түрде бағалайды және қолдауды дер кезінде ұйымдастырады [3]. Үшіншіден, үздіксіз және жүйелі ынтымақтастық принципі ата-аналар мен

психологтар арасындағы тұрақты өзара әрекеттестікті қамтамасыз етеді, бұл балаларға психологиялық қолдаудың ұзақ мерзімді әсерін күшейтеді.

Психологиялық тәжірибеде ата-аналар мен психологтардың ынтымақтастығы бірнеше бағытта жүзеге асады. Біріншісі – диагностикалық кезең, бұл кезде ата-аналар баланың мінез-құлқы, эмоционалды реакциялары және әлеуметтік әрекеттері туралы ақпарат береді. Психолог бұл мәліметтерді баланың психологиялық жағдайын толық бағалау үшін пайдаланады. Екіншісі – түзету және психологиялық қолдау кезеңі, мұнда ата-аналар психологтың ұсынымдарын күнделікті өмірде қолданады, баланың эмоциялық жағдайын бақылап, психологиялық жаттығуларды орындауға көмектеседі. Үшіншісі – педагогикалық кеңес беру кезеңі, бұл кезде психологтар ата-аналарға тәрбиелік тәсілдерді, эмоционалды қолдаудың тиімді әдістерін және баланың әлеуметтік дағдыларын дамыту жолдарын үйретеді. Осы үш бағыттың үйлесімі балаларға психологиялық көмек көрсетудің тиімді жүйесін құрастырады.

Ынтымақтастықтың психологиялық негіздері де ерекше мәнге ие. Психологтар мен ата-аналар арасындағы өзара сенім, эмпатия және кәсіби мәдениет балаларға психологиялық қолдаудың сапасын арттырады. Сенімдік қатынастар ата-аналарды белсенді түрде процессқа қатыстыруға мүмкіндік береді, ал кәсіби мәдениет психологтардың ұсыныстарын тиімді қолдануды қамтамасыз етеді. Эмпатия принципі балалардың эмоционалды жағдайын түсінуге және қолдауды дер кезінде ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Осы психологиялық факторлардың үйлесуі балаларға психологиялық көмек көрсетудің сапасын және тиімділігін арттырады [4].

Сонымен қатар, қазіргі заманғы зерттеулер балаларға психологиялық көмек көрсету процесінде ата-аналар мен психологтардың ынтымақтастығының әлеуметтік және педагогикалық аспектілеріне ерекше назар аударады. Қоғамдық ортадағы өзгерістер, білім беру стандарттарының жаңартылуы және психологиялық қолдаудың маңыздылығы ата-аналар мен психологтардың өзара әрекеттесуін талап етеді. Бұл процесс тек балалардың жеке дамуына ғана емес, олардың әлеуметтік интеграциясына, мектептегі белсенділік пен оқу жетістіктеріне де әсер етеді. Ынтымақтастықтың әлеуметтік аспектілері балаларға психологиялық көмек көрсетудің кешенді стратегиясын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Балаларға психологиялық көмек көрсету процесінде ынтымақтастықтың тиімділігін арттыру үшін ақпараттық технологияларды пайдалану да маңызды. Онлайн кеңестер, виртуалды бақылау құралдары, психологиялық мобильді қосымшалар ата-аналар мен психологтардың байланысын күшейтеді, бұл өз кезегінде балаларға қолдау көрсету процесін жеделдетеді және тиімді етеді. Мұндай технологиялық шешімдер балалардың психологиялық жағдайын бақылауға, олардың эмоционалды күйін бағалауға және түзету шараларын уақытылы енгізуге мүмкіндік береді.

Балаларға психологиялық көмек көрсету процесінде ата-аналар мен психологтардың ынтымақтастығы – балалардың эмоционалды, когнитивті және әлеуметтік дамуына әсер ететін кешенді фактор. Психологтардың кәсіби

әрекеттері мен әдістемелік тәсілдері балалардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, тиімді психологиялық қолдау көрсетуге бағытталған болса, ата-аналардың белсенді қатысуы балалардың эмоциялық тұрақтылығын қамтамасыз етеді, әлеуметтік дағдыларын дамытады және оқу процесінде жетістіктерге жетуіне ықпал етеді.

Ынтымақтастықтың тиімділігі ашық коммуникация, жеке тұлғаға бағытталған тәсіл, жүйелілік және үздіксіздік принциптерімен анықталады. Сонымен қатар, психологиялық сенім, эмпатия және кәсіби мәдениет балаларға психологиялық қолдаудың сапасын арттырады. Қазіргі заманғы әлеуметтік, педагогикалық және технологиялық өзгерістер бұл ынтымақтастықтың өзектілігін күшейтеді, себебі олар балалардың психологиялық әл-ауқатына тікелей әсер етеді.

Қорыта келгенде, балаларға психологиялық көмек көрсету процесінде ата-аналар мен психологтардың үйлесімді өзара әрекеті балалардың эмоционалды тұрақтылығы, әлеуметтік бейімделуі және оқу жетістіктерін қамтамасыз ететін негізгі механизм болып табылады. Ынтымақтастықтың ғылыми негізде қарастырылуы, әдістемелік тәсілдер мен практикалық құралдардың қолданылуы психологиялық қолдаудың тиімділігін арттырады, бұл қазіргі білім беру және әлеуметтік-психологиялық практика үшін маңызды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

Смирнова Л. В. Психология детского развития. Москва: Просвещение, 2020. 312 с.

1. Иванов А. Психологическая помощь детям: теория и практика. Санкт-Петербург: Питер, 2019. 256 с.

2. Назарова Ж. Балаларға психологиялық қолдау көрсету әдістемелері. Алматы: Білім, 2021. 208 с.

3. Гусев С. Взаимодействие родителей и психологов в образовательной среде. Москва: Наука, 2018. 184 с.

ОӘЖ 371.1

ПРОБЛЕМАЛЫҚ ТАПСЫРМАЛАР БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУҒА ДЕГЕН ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН ДАМУҒА ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Сейтжанова А.Б., Айтжан А.Х., Құрманәлі А.Б.

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Манабаева С.Е.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматривается роль и значение проблемных заданий в развитии интереса младших школьников к учебе.

Summary: This article discusses the role and importance of problem tasks in the development of Primary School students ' interest in learning.

Қоршаған әлем адамды үнемі бейтаныс заттармен, объектілердің қасиеттерімен, қызмет түрлерімен байланыста болуға шақырады. Адамның қызығушылығы мен назарын тудыратын факторлардың болуы оның шығармашылық әлеуетін дамытуға ықпал етеді. Көптеген ғылыми зерттеулер

балалардың қызығушылығын дамыту мәселесіне арналды және арналды. Жеке тұлғаны дамытудың маңызды факторы ретінде оқуға деген қызығушылық көптеген түрлі түсіндірулерге ие [1].

Мәселен, мысалы, философ К. А. Гельветиус қызығушылық ұғымын "бізді толық қанағаттандыратын немесе азаптан құтқаратын барлық нәрселермен байланыстырды. Егер физикалық әлем қозғалыс заңдарына бағынатын болса, онда рухани әлем қызығушылық заңына бағынады. Жер бетінде қызығушылық барлық тіршілік иелері мен әр заттың түрін өзгертетін күдіретті көрсеткіш болып табылады "Адамның қызығушылығын дамыту теориясы бойынша зерттеушілер ұсынған әртүрлі гипотезалар қызығушылықты психика жүйесіндегі ерік, эмоция, ойлау процестерімен сәйкестендіруге негізделді, содан кейін "қызығушылық" фактісін мойындаудан бас тарту ғана емес, сонымен бірге оның педагогикалық және психологиялық теориядағы пайдасыздығын растау. 1946 жылы Э. Клапаред өзінің психобиологиялық қызығушылық тұжырымдамасын тұжырымдады.

Оның пікірінше, қызығушылық- " бұл қажеттіліктің симптомы, инстинкт, қанағаттануды қажет ететін тілек. Дененің әр сәті оның қызығушылығының көрінісі болып табылады [2]. Баланың қызығушылығын тудыратын заттар жасына қарай өзгереді" Отандық психологияда қызығушылықтың жалпы теориясы С. Л. Рубинштейн және басқа да көрнекті ғалымдардың еңбектерінде ұсынылған. Сонымен, С. Л. Рубинштейн "қызығушылықты адамның таңдаған бағыты, оның зейіні, ойлары, ойлары" деп анықтайды [3].

А. Н. Поддяков қызығушылықты келесідей анықтайды. Сонымен, психологияда қызығушылық ұғымын түсіндіру қажеттіліктер мен қатынастарға тән көптеген психологиялық процестермен байланысты. Қызығушылықтың мәні мен мағынасын, оның маңыздылығы мен нақты тұлға үшін орнын ашу өте қиын міндет.

Қызығушылықтың бірегейлігі адамның өзіне әсер етуде жатыр, қызығушылықтың бұл бірегейлігін қызығушылықпен өзара байланысты көптеген процестер арқылы байқауға болады. Қызығушылықтың ерекше қасиеті интеллектке, адамның эмоционалды саласына, ерік-жігеріне әсер етуде, яғни қызығушылық жеке қасиеттердің конгломераты болып табылады. Осы сапаның арқасында барлық психологтар қызығушылықты жеке тұлғаның басқа қасиеттерінен оқшауланбайды, бірақ жеке тұлғаны анықтайтын қатынастар мен қажеттіліктерге байланысты қарастырады [4].

Педагогтар мен психологтар қоршаған шындық, қоғам, олардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қызмет жеке мүдделердің пайда болу көзі болып табылады деген көзқарасқа келді. Кез-келген адамға қарым-қатынас қажеттілігі тән болғандықтан, адамдарға, жеке тұлғаларға қызығушылық пайда болады. Қоршаған әлем объектілерінің әсерін (эмоционалды, физикалық) бастан кешіре отырып, адамның қызығушылығы пайда болады, ол уақыт өте келе қалыптасады, дамиды және тиімді қажеттілікке айналады.

С. Л. Рубинштейннің айтуынша, қызығушылық әрқашан екі жақты. Егер адам қандай да бір тақырыпқа қызығушылық танытса, бұл адам үшін бұл зат

қызықты екенін білдіреді. Қызығушылықтың ерекшелігі-қызығушылық дегеніміз-онымен жақынырақ танысуға, оған тереңірек енуге деген ұмтылысты тудыратын ойлардың белгілі бір тақырыбына назар аудару. Қызығушылық-бұл адамның өз ойларының белгілі бір тақырыпқа бағытталуынан тұратын бағыты".

Осы зерттеудің таңдалған тақырыбына сүйене отырып, біз бастауыш сынып оқушыларының қызығушылығы неде және қалай көрінуі мүмкін екенін қарастырамыз, өйткені мектептегі алғашқы жылдар балалық шақтың шыңы болып саналады [5]. Психологияда балалық шақтың бұл кезеңі 6-7 жастан 9-11 жасқа дейін басталады. Өмірдің осы кезеңіндегі балалар өз өмірлерінде айтарлықтай өзгерістерді сезінуге бейім – бұл жаңа жағдайлар мен ережелер, қойылатын талаптар, жаңа әлеуметтік рөлді сынау-оқушының рөлі, олардың өмірінде, бастауыш сынып оқушысының өмірінде басты рөлге айналатын мүлдем басқа іс-шаралар. Осы жылдары оларда оқыту жүйесі қалыптасады және онымен байланысты барлық нәрсе, оқуға деген ұмтылыс қалыптасады, оқу дағдылары қалыптасады.

Бірінші сыныпта барлық оқушылардың оқуға деген құштарлығы бар, олар жаңалық пен белгісіздік әкелетін мектеп өміріне деген қызығушылықты арттырды. Негізгі мотивтердің бірі-үлкен адамдардың қызығушылығы мен әлемін білу, балаларды жаңа әлеуметтік мәртебе – оқушы мәртебесі, сыныптастарының, туыстарымен және туыстарымен жаңа қарым-қатынас қызықтырады. Оқудағы жетістіктерін көрсету мүмкіндігін олар оқу іс-әрекетімен бірге жүретін жарыс процесі таниды.

Н. В. Иванованың зерттеулеріне сәйкес, " оқу іс-әрекетінің сәттілігі оған негізделген мотивтермен де, оқушының ішкі ұстанымынан туындаған мотивтермен де қозғалады. Оқушының міндеттерін орындауға байланысты сабақтар жағымды эмоционалды тәжірибені тудырады, бірақ оларды мектепке дейінгі балалық шақта қызықтырған істердің тартымдылығын жоғалтады" Бастауыш сынып балалары үшін таным процесін қалыптастыру және дамыту, шығармашылықтың әртүрлі түрлерін (мәнерлеп оқу, сурет салу) тануға ұмтылу өте маңызды, дегенмен бұл жаста танымдық мотивация деңгейі жеткіліксіз екенін атап өткен жөн. Ілімнің әртүрлі әлеуметтік мотивтерінің ішінде А. В. Карпенко:"жоғары баға алу, анықтамалық тұлғаның мақұлдауын алуға ұмтылу. Басқа себептер – жауапкершілік, білім алу қажеттілігі жүзеге асырылады, бірақ іс жүзінде әрекет етпейді ".

Бастауыш сынып оқушыларының жас кезеңі олардың кез – келген іс-әрекетте-ойында, оқуда, еңбек процесінде табысты болуға деген ынтасының дамуымен сипатталады. Бұл жастағы балалар мінез-құлқымен сипатталады көшіру және идеалды ұстану, бұл өте нақты, көбінесе қызықты және әсерлі ақпарат алу нәтижесінде өзгереді [6]. Оқушының мотивті таңдауы әрдайым маңызды мотивке тоқтала бермейді. Бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеудегі ең маңызды міндет-таным процесіне қызығушылықты дамыту. Балаларға қызығушылықтың кез-келген көрінісіне ықпал ету керек, оқуға деген қызығушылықты қалыптастырудың қозғаушы күші ретінде, ол

үшін балалар пайда болған сұрақтарға өз бетінше жауап іздеуге жағдай жасауы керек, көргендерін түсіндіруге көмектесуі керек.

Оқулықтар мен басқа көздерден жауаптарды жаттау қызығушылық деңгейін төмендетеді және сәйкесінше таным процесіне деген ынта-жігерді төмендетеді, табысты оқытудың қозғаушы күші ретінде қызығушылық төмендейді. Қызығушылықтың жағымды эмоцияларға қатынасын атап өткен жөн, бұл қызығушылық тақырыбы туралы білімді арттыруға және тақырыпқа көбірек көңіл бөлуге ықпал етеді.

Қызығушылық пен білім алу процесі арасында ажырамас байланыс бар. Бастауыш сынып оқушыларының оқуға деген қызығушылығын дамыту міндеті педагогика мен психологиядағы шешімдерді табу үшін маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Білім алуға деген қызығушылықты төмендету оқу процесінің тиімділігін төмендетеді, өйткені оқушының танымдық іс-әрекетін ынталандыратын және тиімді оқытудың негізгі құралы ретінде қызмет ететін қызығушылық. Бұл әдістеменің проблемалық оқуы мен тарихи жолы американдық философ және ағартушы Д. Дьюидің (1859-1952 жж.) арқасында басталды, бұл әдіс зерттеу әдістемесіне жатады [7].

"Қазіргі ғалымдар Д. Дьюиден кейін проблемалық оқыту технологиясы мотивацияның ерекше түрін жасауға негізделгенін атап өтті –проблемалық, сондықтан проблемалық тапсырмалар тізбегі ретінде ұсынылуы тиіс материалдың дидактикалық мазмұнын барабар жобалауды талап етеді".

"Педагогикалық әдебиеттерде проблемалық оқытуды анықтауға бірқатар талпыныстар бар. Мысалы, Д. В. Вилькеев проблемалық оқыту деп ғылыми білімнің кейбір ерекшеліктері берілген кезде оқытудың бұл сипатын түсінеді" Қазіргі уақытта проблемалық оқыту-бұл проблемалық жағдайды құруда мұғалімге көшбасшылық рөл қалдыратын оқу процесін құру, ал балаларға ойлау мен танымдық қызығушылықты дамытуға, білімді шығармашылық ізденуге, дағдыларды игеруге ықпал ететін Тәуелсіз іс-шаралар ұсынылады.Проблемалық оқытуда оқушылардың ойлауын дамытуға ықпал ететін оның шешімін табуы керек балаларға проблеманы қою оқытудың маңызды және міндетті құрамдас бөлігі болып табылады.Проблемалық мәселені шешу үшін балалар ақыл-ой әрекетінің әртүрлі түрлерін белсенді қолданады, оларды салыстыруға, талдауға, жалпылауға тура келеді. Проблемалық оқыту кезінде балалар өткен материалды үнемі қайталайды, оны жаңа ақпарат пен материалда қолданады, бұл оқу бағдарламасының неғұрлым күрделі және жаңа мәліметтерін игеруге түрткі болады, яғни тапсырманы шешу балаларды жаңа жаңалықтарға жетелейді. Проблемалық тапсырманы құру мәселенің тұжырымдамасын кеңірек, жалпыланған түрде құрумен аяқталады. Жалпы проблема проблемалық мәселе түрінде нақтылануы керек. Мұндай әрекеттерді балаларға шешілмейтін мәселе болып көрінбеуі үшін, олардың шешімін табудың болашағы жоқ деп күрделі сұрақтармен орындау керек. Дәл осындай әдіс жеңіл сұрақтарда қолданылады [8].

Сұрақтың дұрыс тұжырымы, олардың нақтылығы шешім іздеу аймағын шектейді, шешім іздеуде не қолдану керектігін анықтайды. Проблемалық

тапсырмаларды жүйелеу әр түрлі болуы мүмкін – бұл мәселенің күрделілік деңгейі, тапсырмалардың тақырыбы, ақпаратты іздеу тәсілі және оның түрі және басқа да ерекшеліктері болуы мүмкін. Проблемалық оқыту технологиясын қолданудағы басты мақсат-проблемалық тапсырманың мәнін нақты түсіну, оны мұғалім мен балалардың бірлескен күш-жігерімен шешу, мұғалімнің балалардың Тәуелсіздігінің оңтайлы деңгейін таңдауы және, әрине, проблемалық тапсырма бойынша жұмыс барысында оқушылардың жаңа білім мен дағдыларды игеруі.

"Е. Е. Мерзонның пікірінше, проблемалық тапсырма оқушылардың зияткерлік мүмкіндіктеріне сәйкес болуы тиіс. Проблемалық тапсырма сіңірілетін материал түсіндірілгенге дейін беріледі. Проблемалық тапсырмалар: ассимиляция, сұрақты тұжырымдау, практикалық тапсырмалар болуы мүмкін. Бірдей проблемалық тапсырма әртүрлі тапсырмалар түрлерінен туындауы мүмкін. Мұғалім өте қиын проблемалық тапсырманы оқушыға берілген практикалық тапсырманы орындау себептерін көрсету немесе оларға белгілі бір фактілерді түсіндіре алмау арқылы жібереді"

Бастауыш сыныптардағы мұғалім сабақта проблемалық тапсырманы материалдың жаңалығы, оқу пәнінің ерекше қасиеттері мен сипаттамаларына баса назар аудара отырып, балалардың белсенділігін арттыратын сұрақтармен жасайды. Бұл проблемалық оқыту әдістемесінің педагогикалық факторлары, педагог проблемалық тапсырманы жеке ұсынған кезде психологиялық факторларға жатқызуға болады. Мұғалімдер сабақтың кез-келген кезеңінде проблемалық тапсырмалар жасай алады: түсіндіру кезеңінде, жаңа материалды бекіту кезеңінде және бақылауда [9].

Проблемалық тапсырмаларды қолдану балалардың белсенділігін, шешім іздеу процесінде танымға деген ұмтылысты ынталандырады, мұндай тапсырмалар талдау, заңдылықтарды табу қабілеттерін дамытады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбиев Ж. Ә., Бабаев С.Б., Құдиярова А.М. *Педагогика*. – Алматы: Дарын, 2022.
2. Жанпейсова М. М. *Бастауыш мектепте оқыту әдістемесі*. – Алматы: Рауан, 2020.
3. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. *Педагогика: Университеттер үшін оқулық*. – Алматы: Қазақ университеті, 2021.
4. Мұқанова Б.М. *Оқушылардың танымдық қызығушылығын дамыту жолдары*. – Алматы: Білім, 2019.
5. Нағымжанова Қ.Ш. *Проблемалық оқыту – білім сапасының негізі ретінде*. // Білім беру жүйесіндегі инновациялар, №3, 2020.
6. Сапарбаева А.Қ. *Бастауыш сынып оқушыларын дамыта оқыту технологиялары*. – Шымкент: ОҚМПУ баспасы, 2021.
7. Құрманалина Ш.Х. *Педагогика: Жалпы және ерекше педагогикалық мәселелер*. – Астана: Фолиант
8. Мұқанов, М.М. (1996). *Ақыл-ой өрісі*. – Алматы: Қазақстан.
9. Сапарбаева А.Қ. *Бастауыш сынып оқушыларын дамыта оқыту технологиялары*. – Шымкент: ОҚМПУ баспасы, 2021.

РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ У ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ ОПОРНО-ДВИГАТЕЛЬНОГО АППАРАТА

Селищева М.И., Мыранова Э.Б., Омарова С.М.
Научный руководитель: к.пс.н., доцент Шоманбаева А.О.
Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада тірек-қимыл аппараты бұзылған балаларда қарым-қатынас дағдыларын дамыту мәселесі қарастырылады. Коммуникативті іс-әрекет әлеуметтік бейімделудің және баланың білім беру және әлеуметтік-мәдени кеңістікке сәтті интеграциясының маңызды шарты болып табылады. Сөйлеу мен вербалды емес қарым-қатынас формаларының қалыптасу ерекшеліктеріне ерекше назар аударылады, олар көбінесе моторлық шектеулермен анықталады.

Summary: The article discusses the problem of developing communication skills in children with musculoskeletal disorders. It is emphasized that communicative activity is the most important condition for social adaptation and successful integration of a child into the educational and socio-cultural space. Special attention is paid to the specifics of speech formation and non-verbal forms of communication, which are largely determined by motor limitations.

Для детей с детским церебральным параличом (ДЦП) характерны специфические особенности психического развития. Механизм данных нарушений носит сложный характер и определяется временем возникновения, степенью тяжести и локализацией мозгового поражения. В отечественной науке проблеме психических нарушений у детей с ДЦП посвящено значительное количество исследований (Э. С. Калижнюк, Л. А. Данилова, Е. М. Мастюкова, И. Ю. Левченко, Е. И. Кириченко и др.).

Хронологическое созревание психических функций у данной категории детей значительно замедлено. На этом фоне выявляются различные формы отклонений в психическом развитии, в первую очередь — в сфере познавательной деятельности. При этом не наблюдается строгой зависимости между выраженностью двигательных и психических нарушений: у одних детей тяжелые двигательные расстройства могут сочетаться лишь с легкой задержкой умственного развития, у других — минимальные двигательные проявления сопровождаются выраженным недоразвитием отдельных психических функций или психики в целом[1].

Таким образом, психическое развитие детей с ДЦП имеет своеобразный характер, обусловленный сочетанием раннего органического поражения головного мозга с двигательными, речевыми и сенсорными нарушениями. Существенную роль в генезе психических расстройств играют также ограничения в деятельности и социальных контактах, возникающие вследствие заболевания, а также условия воспитания и обучения, в которых формируется личность ребенка. Речь является одной из ключевых психических функций человека, обеспечивающей развитие высших форм познавательной деятельности и становление понятийного мышления. Овладение навыками речевого общения формирует основу для специфически человеческих

социальных взаимодействий, в процессе которых у ребенка уточняются представления об окружающем мире и совершенствуются способы его отражения. У детей с ДЦП проблемы речевого общения и трудности во взаимодействии со сверстниками становятся особенно актуальными, так как напрямую связаны с их социальной адаптацией. Для гармоничного психического развития ребенка важен не только контакт со взрослыми, в первую очередь с родителями, но и полноценное общение с ровесниками, которое играет значимую роль в формировании личности и социализации[2].

Общение играет ключевую роль в психическом и социальном становлении ребенка. Именно через взаимодействие с другими он учится понимать мир, осваивает культурные ценности, развивает свои мыслительные способности и эмоциональную сферу. У детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата (НОДА) эти возможности часто сужены из-за двигательных, речевых или сенсорных проблем. Поэтому для них крайне важна систематическая педагогическая и коррекционная помощь, направленная на развитие и улучшение их навыков общения. Детям, имеющим двигательные нарушения, часто приходится преодолевать барьеры в общении с окружающими, будь то взрослые или сверстники.

Основные препятствия включают:

Речевые трудности: Такие состояния, как дизартрия или задержка речевого развития, существенно осложняют вербальное взаимодействие.

Физические ограничения: Недостаточная двигательная активность ограничивает возможности ребенка участвовать в коллективных играх и совместной деятельности.

Повышенная зависимость: Сниженная самостоятельность и необходимость постоянной поддержки со стороны взрослых могут замедлять формирование независимости и уверенности в себе.

Ограниченный социальный опыт: Недостаток практики в общении с другими людьми затрудняет процесс социализации.

Все эти факторы в совокупности приводят к замедленному освоению как вербальных, так и невербальных способов общения, что, в свою очередь, оказывает негативное влияние на общее психическое и личностное развитие ребенка. Одним из ключевых показателей психологической готовности детей с нарушением слуха к коммуникации является уровень их слухоречевого развития. Слух и речь выполняют не только функцию восприятия и обработки информации, но и служат важнейшими средствами формирования и совершенствования мыслительной деятельности. Чем богаче и правильнее речь ребёнка, чем лучше развиты навыки запоминания связных текстов, а также физиологический и фонематический слух, тем шире его возможности в коммуникативной сфере[3].

Различия в запоминании связных текстов у детей с нарушением слуха и их слышащих сверстников достаточно значительны: глухие дети отстают по полноте и связности воспроизведения основных мыслей текста в среднем на 3–

8 лет. Эти трудности во многом обусловлены недостаточной сформированностью речи и словесно-логического мышления.

Особенности психического развития глухих детей проявляются в их повышенной замкнутости, обидчивости, сниженной инициативности в общении. Нарушения слуха негативно отражаются на познавательных процессах — внимании, восприятии, памяти, речи и мышлении. Кроме того, у таких детей нередко наблюдаются трудности пространственной ориентации и недостаточная координация движений, что в совокупности усложняет их социализацию и коммуникативное развитие. Эффективное развитие коммуникативных навыков ребенка напрямую зависит от активного участия его семьи. Родители выступают в роли моста, соединяющего ребенка с окружающим миром, побуждая его к общению и поощряя его самостоятельные попытки взаимодействия. В то же время, образовательные организации несут ответственность за создание среды, способствующей инклюзии. Это подразумевает оснащение необходимыми техническими средствами, применение адаптированных учебных планов и обеспечение поддержки со стороны специалистов, таких как логопед, дефектолог и психолог[4].

Успешная социализация, повышение самостоятельности и раскрытие личностного потенциала детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата напрямую зависят от развития их коммуникативных навыков. Это является приоритетом в коррекционно-педагогической деятельности. Благодаря комплексному применению речевых, невербальных, игровых и арт-терапевтических методик, а также тесному сотрудничеству педагогов и родителей, создаются оптимальные условия для достижения этих целей. В результате, сформированные коммуникативные умения не только способствуют учебным успехам, но и обеспечивают полноценное включение детей с НОДА в социальное и культурное пространство.

Список использованной литературы

1. Выготский Л.С. Мышление и речь. — М.: Лабиринт, 2000. — 352 с.
2. Мастюкова Е.М. Дети с нарушениями опорно-двигательного аппарата. — М.: Просвещение, 2024. — 224 с.
3. Левченко И.Ю., Приходько О.Г. Психология и педагогика детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата. — М.: Владос, 2001. — 320 с.
4. Данилова Л.А. Коррекционно-развивающее обучение и воспитание детей с нарушениями моторики. — СПб.: Речь, 2018. — 288 с.
5. Кириллова Е.В. Развитие речи и коммуникативных навыков у детей с ограниченными возможностями здоровья. — М.: Академия, 2010. — 192 с.
6. Никитина С.В. Инклюзивное образование: методика и практика работы с детьми с ООП. — М.: Юрайт, 2019. — 256 с.

ЖАҢА ФОРМАТТЫ САБАҚТАР, ОЛАРДЫҢ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНДА ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕГІ МАҢЫЗЫ

Серікбай Д.М., Қалдыбек Ә.Б., Хамзаева М.

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Алибекова А.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье исследуется влияние уроков нового формата на учебный процесс у учащихся начальных классов. Показано, что новые методы обучения направлены на развитие активности, творческих способностей и критического мышления учащихся. Такие уроки повышают мотивацию к обучению и делают процесс обучения более эффективным и интересным, учитывая индивидуальные способности каждого ребенка. В статье обсуждается педагогическое значение новых подходов и их роль в улучшении качества образования. Исследование доказывает необходимость внедрения уроков нового формата для повышения качества начального образования.

Summary: This article examines the impact of new-format lessons on the learning process of primary school students. It highlights that new teaching methods are aimed at developing students' engagement, creativity, and critical thinking skills. Such lessons increase motivation for learning and make the educational process more effective and interesting by considering each child's individual abilities. The article discusses the pedagogical significance of these new approaches and their role in improving education quality. The study demonstrates the necessity of implementing new-format lessons to enhance the quality of primary education.

Қазіргі білім беру жүйесі жаһандық өзгерістер мен жаңашылдықтарға бет бұрған кезеңде, оқу-тәрбие процесін жаңаша ұйымдастыру қажеттілігі туындап отыр. Осы орайда, білім мазмұнын жаңарту, оқытудың тиімді әдіс-тәсілдерін енгізу және оқушы тұлғасын жан-жақты дамыту – негізгі басым бағыттардың бірі болып табылады. Әсіресе, бастауыш сыныптағы оқу процесі баланың танымдық, әлеуметтік және шығармашылық қабілеттерінің қалыптасуына негіз болады.

Жаңа форматты сабақтар – бұл дәстүрлі сабақ үлгілерінен өзгеше, оқушы белсенділігін арттыруға, олардың ойлау, зерттеу, шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған инновациялық сабақ түрлері. Мұндай сабақтарда оқытудың заманауи әдістері: саралап оқыту, жобалық және зерттеушілік тәсілдер, топтық және жұптық жұмыс, АКТ қолдану кеңінен қолданылады. Бұл – оқушының жеке мүмкіндіктерін ескеруге, білімді өздігінен меңгеруіне және өмірмен байланыстыра білуге мүмкіндік береді.

Зерттеу барысында жаңа форматты сабақтардың бастауыш сынып оқушыларының оқу процесіне әсері, олардың қызығушылығы мен белсенділігін арттырудағы рөлі қарастырылады. Сонымен қатар, мұғалімнің шығармашылықпен жұмыс істеуі мен оқыту үдерісін жаңғыртудағы кәсіби шеберлігі де басты назарға алынады.

Жаңа форматты сабақтар – бұл білім берудің жаңартылған мазмұнына сәйкес оқытудың заманауи тәсілдерін қолдана отырып, оқушылардың белсенді қатысуына негізделген сабақ түрлері. Бұл сабақтар дәстүрлі оқытудан

айырмашылығы – білімді дайын күйінде беру емес, оқушыны ізденуге, зерттеуге, сұрақ қоюға, өзіндік шешім қабылдауға бағыттайды.

Бастауыш сынып оқушылары үшін оқу процесі тек білім алумен шектелмей, олардың жеке қабілеттері мен қызығушылықтарын ашуға, логикалық ойлауын, тіл байлығын, шығармашылығын дамытуға бағытталуы тиіс. Осы мақсатта жаңа форматты сабақтар тиімді құрал бола алады. Бұл сабақтарда оқушылар ақпаратты өз бетінше іздейді, топта жұмыс істейді, пікір алмасады, нақты өмірмен байланысты тапсырмаларды орындайды.

Жаңа форматты сабақтардың басты ерекшеліктері мыналар:

- Оқушы тұлғасына бағытталған тәсіл— бұл білім беру процесінде әрбір оқушының жеке ерекшеліктерін, мүдделерін, қабілеттерін ескеріп, оның жеке тұлғалық дамуына, шығармашылық және сыни ойлау дағдыларын қалыптастыруға бағытталған педагогикалық әдіс. Бұл тәсіл оқушыны білім алудың белсенді қатысушысы ретінде қарастырады және оның потенциалын толық ашуға мүмкіндік береді. Әр баланың қабілеті мен қызығушылығы ескеріледі;

- Белсенді оқыту әдістері — оқушылардың оқу процесіне белсенді араласуын қамтамасыз ететін педагогикалық тәсілдер. Бұл әдістерде оқушылар тек тыңдаушы емес, өз бетінше ойлайтын, талқылайтын, тәжірибе жасайтын және проблемаларды шешетін субъектілер ретінде қатысады. Белсенді оқыту оқудың тиімділігін арттырып, білімнің терең меңгерілуіне ықпал етеді. Жоба әдісі, критериалды бағалау, дебат, кейс, зерттеу жұмыстары;

- АКТ қолдану — білім беру процесінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану. Бұл оқыту мен тәрбиелеуді тиімдірек, қызықтырақ және қолжетімді ететін құралдар мен әдістер жиынтығы. АКТ көмегімен мультимедиа, интернет ресурстары, интерактивті бағдарламалар, электронды оқулықтар қолданылып, оқушылардың білім деңгейін көтеруге және олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Интерактивті тақта, цифрлық ресурстар, видео және аудиоматериалдар;

- Топтық және жұптық жұмыс — оқушыларды кіші топтарға немесе жұптарға бөліп, бірге тапсырмалар орындау арқылы өзара әрекеттесуді және ынтымақтастықты дамыту әдісі. Бұл әдіс коммуникация, мәселе шешу және командалық жұмыс дағдыларын жетілдіруге, әрбір оқушының белсенділігін арттыруға бағытталған. Топтық және жұптық жұмыс оқушыларға тәжірибе алмасуға, пікірталасқа қатысуға және бір-бірінен үйренуге мүмкіндік береді. Оқушының әлеуметтік дағдысы мен ынтымақтастығын қалыптастырады;

- Шығармашылық тапсырмалар — оқушылардың ойлау қабілетін, қиялын және өзіндік көзқарасын дамытуға бағытталған, жаңа идеялар мен шешімдерді табуға ынталандыратын тапсырмалар. Бұл тапсырмалар оқушыларды еркін түрде ойлануға, өз ойын білдіруге, проблемаларды шығармашылық жолмен шешуге және түрлі тәсілдер қолдануға мүмкіндік береді. Шығармашылық тапсырмалар оқу процесін қызықты әрі мазмұнды етеді. Ой қозғау, эссе жазу, сурет салу, моделдеу, сахналау.

Мұндай сабақтар оқушының оқу мотивациясын күшейтіп, пәнге деген қызығушылығын арттырады. Сонымен қатар, өз ойын еркін жеткізуге, дәлелдеп сөйлеуге, түрлі көзқарасты қабылдауға үйретеді.

Педагог үшін де жаңа форматты сабақтар кәсіби дамуға мүмкіндік береді. Мұғалім оқыту барысында түрлі әдістерді біріктіре отырып, оқу мақсаттарын тиімді іске асырады. Сонымен қатар, кері байланыс арқылы әр оқушының жетістігін бақылап, оқытуды дараландыруға жағдай жасайды.

Жаңа форматты сабақтар бастауыш сынып оқушыларының оқу процесіне оң әсер етіп, олардың жан-жақты дамуына ықпал етеді. Бұл – заманауи білім бер Қазіргі білім беру жүйесінде жаңа форматты сабақтар бастауыш сынып оқушылары үшін оқу процесінің тиімділігін арттырудың маңызды құралы болып табылады. Мұндай сабақтар оқушының жеке белсенділігіне, қызығушылығына, шығармашылық ойлауына және практикалық дағдыларына бағытталған.

Жаңа форматты сабақтар арқылы оқушылар өз бетімен білім алуға, ой қорытуға, шешім қабылдауға, өз пікірін дәлелдеуге дағдыланады. Сонымен қатар, сабақ барысында қолданылатын заманауи технологиялар мен белсенді әдіс-тәсілдер балалардың сыни ойлауын қалыптастырып, ынтымақтастықта жұмыс істеу қабілеттерін жетілдіреді.

Мұғалім үшін де жаңа форматты сабақ – кәсіби шеберлігін арттыру мен білім беру үдерісін жаңаша ұйымдастырудың мүмкіндігі. Ол оқушылардың деңгейіне сай тапсырмаларды жоспарлап, әр баланың жеке дамуына қолдау көрсете алады.

Қорыта айтқанда, жаңа форматты сабақтар білім беру мазмұнын жаңғыртудың нақты көрінісі ретінде бастауыш сынып оқушыларының тұлғалық дамуына, оқу мотивациясына және білім сапасына оң әсерін тигізеді.удің маңызды талабы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбдірашев Қ.Ж. «Мектепке дейінгі педагогика» — Алматы, 2018.
2. Нұрғалиева А.Б. «Бастауыш сынып педагогикасы» — Нұр-Сұлтан, 2020.
3. Сеитов Ж.М. «Қазіргі білім беру технологиялары» — Алматы, 2019.
4. Назарбаев З. «Жаңартылған білім беру бағдарламалары» — Нұр-Сұлтан, 2021.

ОӘЖ 373.3:004.9

ҚАЗІГІ ЦИФРЛЫҚ ҚОҒАМДА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Серікбек Ш.Қ., Мамраймова А.Б., Шаукатбекова С.Ш.

Ғылыми жетекші: п.ғ.к., доцент Нуридинова Г.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: Изменения в современном цифровом обществе оказывает значительное влияние на систему начального образования.применения цифровых технологий в учебном процессе делает обучения более эффективным,но требует новых методологических

подходов. В данной статье рассматриваются ключевые особенности цифрового обучения, младших школьников, включая интерактивные методы, индивидуальные траектории обучения, развития цифровой грамотности и роль педагога в современных условиях. Освещаются как преимущества, так и возможные проблемы цифрового образования.

Summary: The study and analysis of modern research on the problem of socialization of younger schoolchildren in the digital environment is becoming widespread. The cybersocialization of modern schoolchildren is becoming an independent object of humanitarian research. Primary school is an important stage in the socialization of children. This age is characterized by the beginning of systematic learning, which is important for educational activities, personal development, and socialization.

XXI ғасырдағы білім беру жүйесі түбегейлі өзгерістерге ұшырап отыр. Қазіргі цифрлық қоғамда оқытудың мазмұны мен әдістері жаңа сипат алуда. Әсіресе, бастауыш сынып оқушыларын оқытуда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) қолдану оқыту сапасын арттырып қана қоймай, олардың танымдық қызығушылығын, шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Цифрлық ортада өскен балалардың ойлау жүйесі, ақпаратты қабылдау ерекшелігі мен қарым-қатынас тәсілдері дәстүрлі оқытуға қарағанда өзгеше. Сондықтан бастауыш мектеп мұғалімдерінің алдында оқушылардың цифрлық сауаттылығын қалыптастырумен қатар, олардың психологиялық жайлылығы мен білім сапасын қамтамасыз ету міндеті тұр. Оқыту процесінде цифрлық технологияларды қолдану оның тиімділігін арттырады, бірақ сонымен бірге жаңа әдістемелік тәсілдерді талап етеді.

Қазіргі таңда білім беру жүйесі технологиялық дамудың ықпалымен айтарлықтай өзгеріске ұшырады. Цифрлық құралдардың кеңінен қолданылуы оқыту әдістерін жаңғыртып қана қоймай, оқушылардың білімді қабылдау тәсілдеріне де әсер етеді. Әсіресе, бастауыш сынып оқушыларын оқытуда интерактивті құралдар мен онлайн платформалардың рөлі ерекше. Дегенмен, бұл үдеріс тек оң өзгерістер әкеліп қана қоймай, жаңа қиындықтар мен талаптарды да тудырады. Осы мақалада цифрлық қоғам жағдайында бастауыш сынып оқытудың негізгі ерекшеліктері қарастырылады [1].

Ақпараттық технологияларды қолдану – Бастауыш сыныптарда цифрлық технологияларды қолдану оқыту әдістерін жетілдіруде маңызды рөл атқарады. Интерактивті тақталар, планшеттер, компьютерлік бағдарламалар мен онлайн платформалар сабақтарды қызықты әрі тиімді етеді. Бұл технологиялар оқушылардың белсенділігін арттырып, оқу процесін икемді әрі жекелендірілген етеді.

Интерактивті оқыту әдістері-Оқыту процесіне геймификация, виртуалды және қосымша шындық технологияларын енгізу оқушылардың қызығушылығын арттырады. Интерактивті тапсырмалар балалардың материалды жақсы меңгеруіне көмектеседі.

Жеке оқыту траекториясын қалыптастыру- Онлайн платформалар әр оқушының білім деңгейін анықтауға мүмкіндік береді, бұл жеке оқыту әдістерін қолдануға жол ашады. Балалар өз қарқынымен оқып, өзіне қажетті білімді игере алады.

Сандық сауаттылық пен ақпараттық мәдениетті қалыптастыру- бастауыш сынып оқушылары үшін ақпараттық қауіпсіздік және интернетті дұрыс пайдалану дағдыларын қалыптастыру маңызды. Цифрлық сауаттылық балалардың технологияларды тиімді әрі қауіпсіз қолдануына ықпал етеді [2].

Мұғалімнің рөлі мен цифрлық педагогика- Қазіргі заман мұғалімдері тек ақпарат беруші ғана емес, оқушылардың білім алу процесін бағыттаушы ретінде әрекет етеді. Сондықтан педагогтардың цифрлық технологияларды тиімді қолдануы маңызды.

Қазіргі таңда цифрлық технологиялар бастауыш сынып оқушыларының білім алу процесіне айтарлықтай ықпал етеді. Олар оқытудың сапасын арттырып, оқушылардың қызығушылығын оятады. Біріншіден, интерактивті құралдар мен онлайн платформалар оқу материалын жеңіл әрі қолжетімді етеді. Балалар ойын элементтері бар тапсырмалар арқылы білімді тезірек меңгереді [3].

Екіншіден, цифрлық технологиялар әр оқушының жеке оқу траекториясын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Оқушылар өз деңгейіне сәйкес тапсырмаларды орындап, өз қарқынымен білім ала алады.

Үшіншіден, ақпараттық қауіпсіздік пен цифрлық сауаттылық мәселесі де маңызды. Балаларды интернеттегі қауіптерден қорғау үшін мұғалімдер мен ата-аналар оларды дұрыс бағыттауы қажет.

Қазіргі оқушылардың «цифрлық қоғамда туғандар» (digital natives) екендігі белгілі. Олар ерте жастан смартфон, планшет, компьютер қолдануға дағдыланған. Сондықтан бастауыш сыныптарда:

- оқу материалының визуалды және мультимедиялық үлгілерін пайдалану;
- қашықтан оқыту элементтерін енгізу;
- электронды оқулықтар мен цифрлық платформаларды қолдану өзекті болып отыр.

Бұл үрдіс оқушының ақпаратты жылдам қабылдауына, есте сақтауына және өздігінен ізденуіне ықпал етеді.

Бастауыш жастағы балалардың зейіні тұрақсыз, эмоцияға бейім келеді. Сондықтан цифрлық құралдарды қолданғанда:

- сабақта ойын элементтерін енгізу;
- қысқа әрі нақты тапсырмалар беру;
- жетістікке жеткенде жедел кері байланыс көрсету маңызды.

Сонымен қатар, оқушылардың денсаулығына зиян келтірмей, экран алдында уақытты шектеу педагогикалық жауапкершілікті талап етеді.

Цифрлық технологияларды қолданудың артықшылықтары:

- оқу мотивациясын арттырады;
- жеке және сараланған оқытуды жүзеге асыруға мүмкіндік береді;
- оқушылардың шығармашылығын дамытуға ықпал етеді.

Цифрлық технологияларды қолданудың қиындықтары:

- оқушылардың артық ақпараттан шаршауы;
- назардың тез бөлінуі;

- интернет-тәуелділік қаупі;
- мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігі әрқашан жеткілікті болмауы.

Цифрлық қоғамда бастауыш сынып мұғалімі тек білім беруші ғана емес, сонымен бірге ақпаратты дұрыс таңдаушы, бағыттаушы және оқушылардың психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуші тұлға болып табылады. Мұғалім балаларды цифрлық мәдениетке үйретіп, оларды ақпаратты сыни тұрғыда қабылдауға, қауіпсіз пайдалануға тәрбиелеуі тиіс. Қазіргі заман педагогі тек ақпарат жеткізуші емес, оқушыларға бағыт-бағдар беруші, технологияны тиімді пайдалануға үйретуші тұлғаға айналуға [4].

Осылайша, цифрлық технологиялардың бастауыш сынып оқушыларына әсері өте ауқымды және оларды дұрыс қолдану оқу процесін тиімді әрі қызықты етуге көмектеседі. Цифрлық технологиялар бастауыш сынып оқыту жүйесін жақсартуға мүмкіндік береді. Дегенмен, олардың тиімділігі оқушылар, мұғалімдер және ата-аналар арасындағы өзара әрекеттестікке байланысты [5].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Асанова Г. Б. Бастауыш сыныпта цифрлық технологияларды қолданудың тиімділігі // Білім және ғылым журналы. – 2021. – Т. 5, №32. – Б. 45–51.
2. Төлегенов М. А., Қайсарова Д. Ж. Геймификация әдістерінің бастауыш сынып оқушыларына әсері // Қазіргі білім беру жүйесі. – 2022. – Т. 7, №14. – Б. 29–36.
3. Жұмағұлов Н. Е. Жеке оқыту траекториясы және цифрлық оқыту мүмкіндіктері // Педагогикалық зерттеулер орталығы. – 2020. – Т. 4, №21. – Б. 39–47.
4. Сейдахметова Л. А., Еркекова Г. Т. Цифрлық сауаттылық: бастауыш сынып оқушыларына арналған әдістемелік нұсқаулық // Білім министрлігі баспасы. – 2023. – Т. 2, №18. – Б. 12–20.
5. Омаров Қ. С. Мұғалімдердің цифрлық құралдарды қолдану дағдыларын дамыту // Білім беру және қоғам. – 2019. – Т. 3, №27. – Б. 56–64.

ОӘЖ 37.013.42

УНИВЕРСИТЕТТІК ДАЙЫНДЫҚ ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҰТҚЫРЛЫҒЫ

Сәбитұлы Н.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: Статья посвящена исследованию коммуникативной подвижности будущих педагогов-психологов в условиях университетской подготовки. Рассматриваются сущность и компоненты коммуникативной компетентности, такие как эмоциональный интеллект, культурная и информационно-коммуникационная грамотность, профессиональная этика и рефлексия. Особое внимание уделяется влиянию университетского образовательного процесса, практических занятий, ролевых игр и тренингов на развитие коммуникативных навыков студентов. В работе подчеркивается важность формирования устойчивых коммуникативных навыков для успешной профессиональной деятельности педагогов-психологов и их эффективного взаимодействия с клиентами, студентами и коллегами.

Summary: The article examines the communicative mobility of future pedagogical psychologists in the context of university education. The study highlights the essence and components of communicative competence, including emotional intelligence, cultural and information-communication literacy, professional ethics, and self-reflection. Special attention is given to the influence of university educational processes, practical exercises, role-playing games, and training sessions on the development of students' communication skills. The paper emphasizes

Қазіргі білім беру жүйесінде педагог-психологтың кәсіби дайындығы тек теориялық біліммен шектелмей, практикалық және әлеуметтік-құзыреттілік дағдыларын қамтуы қажет. Соның ішінде коммуникативтік ұтқырлық – тұлғаның кәсіби іс-әрекетін тиімді ұйымдастырып, әртүрлі әлеуметтік контекстерде өз ойын дәл жеткізу қабілеті, әріптестері мен оқушыларымен өзара әрекеттесу қабілеті болып табылады. Болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік ұтқырлығы олардың кәсіби табысты қызметінің негізгі шарттарының бірі, себебі психологиялық кеңес беру, педагогикалық диагностика және тұлғаның әлеуметтік бейімделуіне көмек көрсету процесі коммуникацияға тікелей байланысты.

Коммуникативтік ұтқырлық тек сөздік тіл арқылы жүзеге асатын дағды емес, ол мимика, дауыс ырғағы, қимыл-қозғалыс, эмоцияны сезіну және қарым-қатынас контекстін дұрыс талдау сияқты бірнеше компоненттерді біріктіретін кешенді құзыреттілікті білдіреді. Психологиялық-педагогикалық зерттеулер көрсеткендей, коммуникативтік дағдылары дамыған студенттердің оқу процесіне белсенді қатысуы, әлеуметтік өзара әрекеттесу қабілеті жоғары және кәсіби өзін-өзі бағалауы тұрақты болады. Бұл құзыреттіліктің формализациясы университеттік дайындық кезеңінде басталып, практика мен кәсіби тәжірибе арқылы жетілдіріледі [1].

Болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік ұтқырлығының қалыптасуына әсер ететін факторлар әртүрлі. Бірінші, университеттік оқу процесі студентке теориялық білімді меңгеруге мүмкіндік беріп қана қоймай, тәжірибелік тапсырмалар арқылы өз коммуникативтік дағдыларын дамытуға жағдай жасайды. Мысалы, психологиялық тренингтер, рөлдік ойындар, кейс-стади талқылаулары студенттің түрлі әлеуметтік және кәсіби жағдайларда өз ойын нақты жеткізу қабілетін жетілдіреді. Екінші, топтық жұмыс пен дискуссиялық сабақтар арқылы студенттердің өзара сенім мен топ ішінде үйлесімді қарым-қатынас орнату дағдылары қалыптасады. Бұл дағдылар кәсіби ортаға шыққан кезде олардың клиентпен, әріптестерімен және оқушыларымен тиімді байланыс орнатуына негіз болады [2].

Коммуникативтік ұтқырлықтың маңызды аспектісі – эмоционалды интеллект деңгейі. Студент өз эмоциясын түсініп, басқалардың эмоцияларын сезіне білсе, қарым-қатынас сапасы жоғарылайды. Психолог ретінде болашақ маман эмоционалды сигналдарды дұрыс қабылдай білуі және соған сәйкес әрекет етуі қажет. Университеттік дайындық кезеңінде эмоционалды компетенцияны дамыту мақсатында тренингтер мен психологиялық жаттығулар қолданылады. Бұл студенттің кәсіби қарым-қатынас барысында күйзеліс жағдайларын басқаруға, клиенттің сенімін қалыптастыруға және топтық жұмыста үйлесімділік орнатуға ықпал етеді [3].

Студенттердің коммуникативтік ұтқырлығын зерттеу барысында олардың тілдік және мәдени құзыреттілігін дамыту маңызды рөл атқаратыны белгілі болды. Педагог-психолог тек ана тілінде ғана емес, халықаралық контексте де

тиімді байланыс орната білуі керек. Осы мақсатта университеттерде шетел тілдерін меңгеру, мәдениаралық коммуникация курстары және интербелсенді жобалар ұйымдастырылады. Бұл студенттің көпмәдениеттік ортада өз ойын дұрыс жеткізуіне, әртүрлі мәдени контексттерді түсінуіне және кәсіби этика нормаларын сақтауға үйретеді.

Болашақ мамандардың коммуникативтік дағдыларының дамуына ықпал ететін тағы бір фактор – ақпараттық технологияларды пайдалану. Қазіргі цифрлық қоғамда педагог-психолог тек дәстүрлі коммуникация құралдарын қолданумен шектелмей, онлайн платформалар, әлеуметтік желілер және кәсіби электрондық ресурстар арқылы да тиімді байланыс орната білуі тиіс. Университеттік дайындық кезеңінде студенттерге виртуалды кеңістікте этикалық қарым-қатынас, онлайн тренингтер мен вебинарлар арқылы коммуникативтік дағдыларды жетілдіру ұсынылады. Бұл тәжірибе олардың кәсіби қызметінде жаңа форматтағы байланыс құралдарын сенімді және саналы пайдалануына мүмкіндік береді [4].

Коммуникативтік ұтқырлықтың кәсіби маңызы тек теориялық білімге сүйеніп қалмай, практикада көрінеді. Педагогикалық практикалар мен психологиялық стажировкалар студентке нақты жағдайларда өз коммуникативтік қабілеттерін тексеруге мүмкіндік береді. Практика барысында студент өз дағдыларын сынға салады, кері байланыс алады және жетілдіру жолдарын табады. Сонымен қатар, практикада кездесетін түрлі қиындықтар мен конфликт жағдайлары студенттің стресс жағдайында өз эмоциясын басқару және шешім қабылдау қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Болашақ педагог-психологтың коммуникативтік ұтқырлығының тағы бір маңызды компоненті – кәсіби этика мен моральдық нормаларды сақтау. Психолог әрбір қарым-қатынас барысында сенім мен құрметке негізделген байланыс орнатуы тиіс. Университеттік дайындық кезеңінде этикалық кодекстерді үйрету, кәсіби стандарттарды талқылау және этикалық дилеммалармен жұмыс жасау студенттің кәсіби қарым-қатынастағы жауапкершілігін арттырады. Бұл да коммуникативтік ұтқырлықтың маңызды аспектісі болып табылады, өйткені сенімді қарым-қатынас клиенттің мәселелерін тиімді шешуге, топтағы үйлесімділікті сақтауға және кәсіби беделді қалыптастыруға ықпал етеді [5].

Сонымен қатар, коммуникативтік ұтқырлықты дамытуда өз-өзін рефлексиялау маңызды рөл атқарады. Студент өзінің қарым-қатынас дағдыларын үнемі бағалап, жетілдіру жолдарын іздесе, бұл кәсіби құзыреттіліктің тұрақты өсуіне мүмкіндік береді. Рефлексия студенттің өз әрекетін бақылауға, қателіктерін түзетуге және кәсіби мақсаттарына жету стратегияларын жоспарлауға көмектеседі. Университеттік дайындықта бұл дағдыларды дамыту үшін арнайы семинарлар, психологиялық тренингтер және менторлық бағдарламалар қолданылады.

Болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік ұтқырлығының дамуы олардың жалпы кәсіби құзыреттілігін арттырады, клиентпен сенімді байланыс орнатуға, топтағы өз орнын табуға және оқу үдерісінде белсенділікке

ықпал етеді. Университеттік дайындық кезеңінде бұл дағдыларды жүйелі түрде қалыптастыру – педагогикалық психология саласында кәсіби мамандар дайындаудың басты міндеті. Студенттің коммуникативтік құзыреттілігі оның болашақ маман ретіндегі табысты қызметінің кепілі болып табылады, өйткені кәсіби кеңес беру, педагогикалық диагностика және психологиялық қолдау тиімді қарым-қатынасқа тікелей байланысты.

Қорыта келгенде, университеттік дайындық болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік ұтқырлығын дамытудағы негізгі платформа болып табылады. Коммуникативтік дағдылардың қалыптасуы студенттің теориялық білімін практикада іске асыруға, әлеуметтік ортада үйлесімді қарым-қатынас орнатуға және кәсіби қызметінде сенімділікке негіз болады. Эмоционалды интеллект, мәдениаралық және ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілік, кәсіби этика және рефлексия – коммуникативтік ұтқырлықтың негізгі компоненттері. Осы дағдыларды жүйелі дамыту арқылы университет студенттің кәсіби дайындығын күшейтеді және болашақ педагог-психологты заманауи білім беру қоғамында тиімді жұмыс істей алатын маманға айналдырады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Айтбаев, Н. Ж. Педагог-психологтің кәсіби құзыреттілігі: теория және практика. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 212 с.
2. Goleman, D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. – New York: Bantam Books, 1995. – 352 p.
3. Артынбаев, С. Ә. Педагогикалық психология негіздері. – Астана: «Білім» баспасы, 2019. – 276 с.
4. Вакуленко, И. Психология общения и коммуникативная компетентность. – Москва: Питер, 2018. – 224 с.
5. Johnson, D. W., & Johnson, R. T. Cooperative Learning and Communication Skills in Higher Education. – Boston: Allyn & Bacon, 2014. – 310 p.

УДК 375.075.8

ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ В КАЗАХСТАНЕ И МИРЕ

Сивачева К.А., Резанцев М.Н., Камалов Р.Н.

Научный руководитель: к.пс.н., доцент Шоманбаева А.О.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Қазіргі Қазақстанда халықтың барлық санаттары үшін қолжетімділік қағидатына бағдарланған білім беру жүйесінің үдемелі дамуы байқалады. Инклюзивті білім беру мемлекеттік білім беру саясатының маңызды элементі және қоғамдық прогрестің тұрақтылығын қамтамасыз ететін негізгі фактор ретінде қарастырылады.

Summary: In modern Kazakhstan, there is a progressive development of the education system, focused on the principle of accessibility for all categories of the population. Inclusive education is considered as a significant element of the state educational policy and as a key factor ensuring the sustainability of social progress.

Инклюзивное образование выступает не только актуальным мировым трендом, но и объективной необходимостью современного Казахстана, постепенно внедряемой на системной основе. В настоящее время в республике насчитывается более 160 тысяч детей с особыми образовательными потребностями, что предопределяет значимость государственной политики, направленной на создание условий равного доступа к образовательным ресурсам. Важным фактором эффективности данного процесса является взаимодействие государственных структур с неправительственными организациями и частным сектором образования[1].

Инклюзия трактуется как образовательный процесс, обеспечивающий совместное обучение всех категорий детей, включая обучающихся с ограниченными возможностями здоровья, в общей образовательной среде. В Казахстане внедрение инклюзивной модели началось в 2011 году. Закон Республики Казахстан «Об образовании» закрепляет право каждого ребёнка на получение образования вне зависимости от состояния здоровья. В последние годы наблюдается активная деятельность Министерства просвещения РК по продвижению инклюзивных стандартов: осуществляется адаптация учебных программ, формируется сеть ресурсных центров, а также ведётся целенаправленная подготовка педагогических кадров к работе с детьми с ООП[2].

На сегодняшний день свыше 70% общеобразовательных школ Казахстана заявляют о готовности к реализации инклюзивного обучения. В образовательной практике постепенно внедряются специализированные кабинеты, формируются новые должности специалистов: педагогов-дефектологов, логопедов, тьюторов и ассистентов учителя. Однако в процессе развития инклюзии сохраняется ряд существенных трудностей: дефицит квалифицированных кадров, ограниченность методического обеспечения, недостаточная инфраструктура в сельской местности, а также низкий уровень цифровой доступности. Кроме того, важным фактором, сдерживающим эффективную интеграцию, остаётся общественное восприятие, выражающееся в стигматизации и непонимании со стороны части родительского и педагогического сообщества[3].

Информационно-коммуникационные технологии существенно расширяют возможности инклюзивного обучения, создавая условия для полноценной образовательной и социальной интеграции детей с особыми потребностями. Применение цифровых платформ, сенсорных интерфейсов и адаптивных программ способствует не только выравниванию уровня освоения знаний с нормально развивающимися сверстниками, но и активному раскрытию индивидуального потенциала обучающихся. Особое значение приобретает STEM-образование, которое при соответствующей адаптации содержания, использовании средств визуализации, технологий дополненной и виртуальной реальности, а также робототехники может стать эффективным средством формирования инклюзивной образовательной среды. Внедрение данных подходов осуществляется в ряде пилотных проектов при участии

международных организаций, неправительственного сектора и частных образовательных инициатив[4].

В Казахстане развитие инклюзивного образования становится не только приоритетом государственной политики, но и сферой активной деятельности общественных организаций и фондов. Значительный вклад в этот процесс вносят такие объединения, как «Болашақ», «Қасиетті жол», «Special Olympics Kazakhstan» и ряд других. Их работа охватывает широкий спектр направлений: от организации тьюторских программ и просвещения родителей до проведения тренингов и семинаров для педагогов. Подобные инициативы помогают разрушать барьеры, связанные с непониманием и стереотипами, а также формируют новые подходы к взаимодействию в образовательной среде. Особую роль играют частные образовательные центры и школы в крупных городах — Алматы, Астане и Шымкенте. Именно здесь появляются инновационные форматы обучения: смешанные классы, интеграция детей с особыми образовательными потребностями в STEM-проекты, участие в хакатонах, конкурсах и исследовательских работах. Эти практики показывают, что дети с ООП могут наравне с другими осваивать современные технологии, развивать творческий потенциал и вносить собственный вклад в коллективные проекты[5].

Однако формирование по-настоящему инклюзивной образовательной системы — процесс долгий и комплексный. Он требует согласованных усилий государства, педагогического сообщества, родителей и всего общества. Инклюзия — это не только обеспечение технических условий: пандусов, специальных кабинетов, ассистентов и дефектологов. Прежде всего, это изменение общественного восприятия, признание ценности каждого ребёнка и понимание, что различия не должны становиться барьерами, а могут быть источником развития и взаимного обогащения. Сегодня особенно важно формировать культуру уважения и принятия. Это означает развитие образовательных программ, которые учитывают разнообразие детских потребностей, создание условий для социального взаимодействия и внедрение цифровых решений для повышения доступности знаний. Инклюзивное образование — это не только про равные права, но и про воспитание будущего поколения, в котором каждый ребёнок будет чувствовать себя значимым, способным и нужным обществу[6].

Инклюзивное образование — это не только вопрос социальной справедливости, но и стратегический ресурс устойчивого развития страны. Оно формирует человеческий капитал, способствует социальной интеграции и укрепляет принципы равенства, заложенные в основе демократического общества. Казахстан уже сделал значительные шаги в данном направлении: создаются ресурсные центры, внедряются адаптированные программы, ведётся работа по подготовке педагогов и привлечению общественных организаций. Однако дальнейший прогресс напрямую зависит не только от законодательных и институциональных мер, но и от готовности общества признать ценность многообразия и обеспечить такие условия, при которых каждый ребёнок,

независимо от состояния здоровья или особенностей развития, сможет раскрыть свой потенциал. Мировой опыт показывает, что инклюзия — это не просто образовательная реформа, направленная на модернизацию системы обучения. Это глубокая культурная трансформация, затрагивающая социальные установки, представления о равенстве и человеческом достоинстве. В странах, успешно реализовавших политику инклюзии, можно наблюдать позитивные эффекты: снижение уровня социальной изоляции, повышение уровня толерантности в обществе, рост креативности и инновационного мышления у молодежи[7].

Таким образом, инклюзивное образование становится основой формирования новой социальной модели, где уважение к различиям, равные возможности и вера в способности каждого человека становятся фундаментальными принципами. Для Казахстана это особенно важно в условиях многонационального и многокультурного общества: именно через развитие инклюзивных практик возможно воспитание поколения, способного жить и работать в атмосфере доверия, взаимопонимания и сотрудничества.

Список использованной литературы

1. Борисова, Н.В., Прушинский, С.А. Инклюзивное образование: право, принципы, практика. - М.: Владимир, ООО «Транзит-ИКС», 2009
2. Итоги 48-ой сессии Международной конференции по образованию на тему: "Инклюзивное образование: путь в будущее". 25-28 ноября 2008 г.
3. Саламанкская декларация о принципах, политике и практической деятельности в сфере образования лиц с особыми потребностями от 10.06.1994 г.
4. Сластенин, В.А. и др. Педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; Под ред. В.А. Сластенина. - М.: Издательский центр "Академия", 2002. - 576 с.
5. О. Винблад. Инклюзивное образование в Швеции/ практический психолог, г.Хельсингборг, Швеция/ http://www.e-osnova.ru/PDF/osnova_22_0_5501.pdf
6. Обмен опытом по обновлению содержания образования с зарубежными научно-методическими центрами с выездом сотрудников в зарубежные страны (Германия, Великобритания, Япония)/ НАО им. И.Алтынсарина, 2014 г., 68 с.
7. Кудайбергенова Р.Е. Высшее образование для людей с ограниченными возможностями в Южной Корее/ Вестник КазНУ. Серия востоковедения, №3, 2013, с. 29-34)
8. Комплекс мер по дальнейшему развитию системы инклюзивного образования в Республике Казахстан на 2015-2020 годы. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан Республики Казахстан (№534 от 19.12.2014 г.) <http://online.zakon.kz/>

ӘОЖ 371.2

БАСТАУЫШ СЫНЫПТЫҢ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ МЕН ҚЫЗМЕТТЕРІ

Сманәлі Н.Т., Сейдалы Ұ.Н., Малик Т.Р.

Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Алибекова А.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье обсуждается система начального образования и услуги. Начальная школа является важнейшим звеном в образовательной системе, обеспечивающим фундаментальные знания и развитие учащихся. Важно, чтобы начальное

образование включало в себя не только базовые академические навыки, но и развитие личных качеств, творческих способностей и социальной адаптации детей.

Summary: This article discusses the primary education system and services. Primary school is a crucial stage in the educational system, providing foundational knowledge and personal development for young learners. It is essential that primary education not only focuses on basic academic skills but also emphasizes the development of personal qualities, creative abilities, and social adaptation of children.

Білім-қоғамның мәдени, әлеуметтік және экономикалық дамуының негізгі факторы. Бүгінгі жаһандану дәуірінде әрбір мемлекет өз дамуының болашағын сапалы білім беру жүйесімен байланыстырады. Осы тұрғыдан алғанда, бастауыш білім беру буыны – бүкіл білім жүйесінің іргетасы болып табылады. Бала тұлғасының қалыптасуы, оның оқу әрекетіне, еңбекке, қоғамға деген көзқарасы дәл осы кезеңде қаланады [1].

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінде бастауыш мектептің басты мақсаты – баланың жеке тұлғалық дамуына жағдай жасау, оқу дағдылары мен құндылық бағдарларын қалыптастыру. Бұл кезең баланың танымдық белсенділігі мен ойлау қабілетінің қарқынды дамитын, білімге деген қызығушылығының оянатын кезеңі ретінде айқындалады.

Бастауыш мұғалімі – қоғамның рухани тірегі. Ол болашақ ұрпақтың бойына адамгершілік, патриоттық, еңбексүйгіштік қасиеттерді дарытады. Мұғалімнің кәсіби құндылығы оның әрбір баланың тағдырына бейжай қарамай, тұлғаның қалыптасуына үлес қосуында. Сондықтан да бастауыш мамандығы – қоғамдағы ең қадірлі, әрі құрметті мамандықтардың бірі. Қазіргі таңда білім беру жүйесінің басты міндеті – қоғамның әлеуметтік, экономикалық және мәдени дамуына сай тұлға қалыптастыру. Бұл бағытта бастауыш білім беру ерекше маңызға ие. Бастауыш сынып мұғалімінің рөлі – оқушыны таным жолына бағыттап, оның шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін дамыту. Осы бөлімде бастауыш мамандығының психологиялық, әдістемелік және инновациялық ерекшеліктері тереңірек қарастырылады [2].

Бастауыш мектеп жасындағы балалардың психологиялық дамуы олардың оқу іс-әрекетіне тікелей әсер етеді. Бұл жастағы балалардың ойлау қабілеті нақты-бейнелі сипатта болады, сондықтан мұғалім оқыту барысында көрнекілік әдістерін кеңінен қолдануы қажет. Бастауыш сынып мұғалімі оқушының эмоционалды жағдайын, мінез-құлқын, қызығушылығын және мотивациясын ескеріп жұмыс жасауы тиіс. Оқушының табысты оқуына оның өзін-өзі бағалауы мен мұғалімнің қолдауы зор әсер етеді [3].

Инновациялық әдістер – заманауи білім берудің негізгі бағыттарының бірі. Бүгінде бастауыш мектептерде жобалық оқыту, ойын технологиясы, зерттеу әдісі, критериалды бағалау жүйесі кеңінен енгізілуде. Мұндай әдістер оқушының белсенділігін арттырып, оқу процесін қызықты әрі тиімді етеді. Мысалы, STEAM-білім, цифрлық ресурстар мен интерактивті платформалар (BilimLand, Kundelik, Quizizz және т.б.) арқылы оқыту оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытады. Бастауыш білім беру саласындағы халықаралық тәжірибе Қазақстан үшін маңызды үлгі бола алады. Мысалы, Финляндия, Жапония және Канада сияқты елдерде бастауыш білім сапасына

ерекше көңіл бөлінеді. Олар баланың тұлғалық дамуына, еркін ойлауына, табиғи қызығушылығын сақтауға басымдық береді. Қазақстандық білім жүйесі де осы бағытта жаңарып келеді – оқушының жеке жетістіктерін бағалау, ынталандыру және шығармашылық бастамаларын қолдау арқылы халықаралық деңгейге ұмтылуда. Цифрлық дәуір мұғалімнен жаңа құзыреттерді талап етеді.

Бастауыш мұғалімдерінің ақпараттық-коммуникациялық технологияларды меңгеруі – замана талабы. Онлайн сабақтар, интерактивті платформалар, виртуалды зертханалар мен электронды күнделіктер оқыту процесін заманауи деңгейге көтеруде. Сонымен қатар цифрлық сауаттылық оқушылардың дағдысын ерте қалыптастыруға мүмкіндік береді [4].

Бастауыш мектеп – ұлттық мәдениет пен рухани мұраны бала санасына сіңіретін маңызды орта. Мұғалім оқу үдерісінде қазақ халқының дәстүрлерін, тілін, тарихын, өнерін үйрету арқылы патриоттық сезім мен ұлттық бірегейлікті қалыптастырады. Сондықтан бастауыш мұғалімдері өз сабақтарын ұлттық құндылықтармен ұштастыра білуі керек. Мұғалімнің кәсіби дамуы мен педагогикалық шеберлігі. Мұғалімнің кәсіби дамуы – үздіксіз жүретін процесс. Заманауи педагог жаңа әдістемелерді үйреніп, тәжірибемен бөлісіп, білімін жетілдіріп отыруы тиіс. Кәсіби шеберлік тек теориямен емес, тәжірибемен де қалыптасады. Мұғалімдердің біліктілігін арттыру курстары, педагогикалық шеберханалар мен әдістемелік қауымдастықтар осы бағытта үлкен рөл атқарады.

Бүгінде бастауыш білім беру саласында кадр тапшылығы, жүктеменің көптігі, материалдық базаның жеткіліксіздігі сияқты мәселелер орын алуда. Бұл проблемаларды шешу үшін мұғалімдердің әлеуметтік мәртебесін арттыру, оқыту сапасын бақылау жүйесін жетілдіру және оқу бағдарламасын оңтайландыру қажет [5]. Бастауыш мамандығы – білім беру жүйесінің жүрегі. Бұл салада еңбек ететін мұғалімдер ел болашағын тәрбиелеп отырған тұлғалар. Олардың кәсіби деңгейін арттыру, әдістемелік және психологиялық қолдау көрсету – мемлекет саясатының басты бағыты. Сондықтан да бастауыш мамандығын дамыту – ұлттың дамуына қосылған үлкен үлес. Қазіргі таңда білім беру саласындағы реформалар мен жаңартылған мазмұн мұғалімнің кәсіби деңгейіне жаңа талаптар қойып отыр. Әсіресе бастауыш мектеп мұғалімінің рөлі ерекше. Себебі дәл осы кезеңде баланың тұлғалық қасиеттері, ойлау қабілеті мен өмірге деген көзқарасы қалыптасады. Бастауыш сынып мұғалімі – баланың алғашқы ұстазы, оның болашақтағы жетістігінің бастауы.

Мұғалімнің басты міндеті – тек білім беріп қана қоймай, шәкірттің адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру, өзіне сенімді тұлға ретінде тәрбиелеу. Осыған орай, бастауыш сынып мұғалімі болу үшін кәсіби, психологиялық, әдістемелік, инновациялық және рухани-адамгершілік дайындық қажет. Бастауыш мұғалімінің кәсіби құзыреттілігі. Кәсіби құзыреттілік – бұл мұғалімнің өзінің педагогикалық қызметін жоғары деңгейде орындауға мүмкіндік беретін білім, білік және дағды жүйесі.

Кәсіби құзыретті мұғалім өз сабағын тек ақпарат берумен шектемейді, ол оқушының ойлауын дамытып, ізденіске бағыттайды. Мұғалімнің шеберлігі —

қарапайым нәрсені бала санасына қызықты әрі түсінікті етіп жеткізе алуында. Педагогикалық шеберлік — мұғалімнің шығармашылықпен жұмыс істей алу қабілеті мен кәсіби мәдениетінің көрінісі. Шебер мұғалім әр сабақты мақсатты жоспарлап, оқушылардың ерекшелігіне қарай әдіс-тәсіл таңдай біледі. Бастауыш мұғалімінің әдістемелік даярлығы оқу бағдарламасын түсіну, сабақ құрылымын жоспарлау, оқыту нәтижесін бағалау және рефлексия жасау дағдыларын қамтиды. Жаңартылған білім мазмұны жағдайында мұғалім құзыреттілікке негізделген оқытуды жүзеге асыруы тиіс. Яғни оқушыны дайын біліммен шектемей, өз бетімен ізденуге бағыттайды.

Бастауыш мектеп жасындағы балалардың психологиясы ерекше. Олар еліктегіш, сезімтал және эмоционалды келеді. Сондықтан мұғалім олардың ішкі әлемін түсіне білуі тиіс. Психологиялық дайын мұғалім әр баланың мінез-құлқын, эмоциялық күйін, қабілетін ескере отырып, жеке көзқарас танытады.

Эмоционалды тұрақтылық та аса маңызды. Себебі мұғалімнің көңіл күйі мен мінезі сыныптағы жалпы ахуалға әсер етеді[6].

Білім беру қызметі. Бұл қызмет оқушылардың негізгі білімдік дағдыларды меңгеруін қамтиды. Оқу әрекеті арқылы балада оқу, жазу, санау, ойлау мәдениеті қалыптасады. Мұғалімнің рөлі — оқыту мазмұнын баланың жас ерекшелігіне бейімдеп, оның қызығушылығын ояту.

Тәрбиелік қызметі. Бастауыш мектеп — баланың адамгершілік қасиеттері қалыптасатын маңызды орта. Тәрбиелік қызмет арқылы оқушыларда отаншылдық, еңбексүйгіштік, жауапкершілік, достық, сыйластық сияқты құндылықтар дамиды. Дамытушылық қызметі. Дамытушылық қызмет оқушылардың интеллектуалдық, эмоционалдық, ерік-жігерлік және шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған. Бастауыш білім беру жүйесі — білім беру саласының ең негізгі әрі жауапты буыны. Ол тұлғаның әрі қарайғы интеллектуалдық, адамгершілік және әлеуметтік дамуының негізін қалайды. Бастауыш мектеп — баланың тек алғашқы білім алып қана қоймай, өзін тұлға ретінде сезінетін, айналасын тануға ұмтылатын, оқу әрекетінің дағдыларын қалыптастыратын өмірлік маңызды кезеңі.

Қазіргі таңда Қазақстанның бастауыш білім беру жүйесі жаңаша мазмұнға ие болып отыр. Бұл өзгерістердің басты мақсаты — баланың жеке қабілетін, шығармашылық ойлауын, дербестігін дамыту. Жаңартылған білім беру мазмұны оқушыны жай ғана ақпарат алушы емес, өздігінен ізденетін, талдайтын, өмірде алған білімін қолдана білетін тұлға ретінде қалыптастыруды көздейді.

Бастауыш мектептің қызметі тек білім берумен шектелмейді. Ол — тәрбиелік, дамытушылық, әлеуметтендіру сияқты маңызды функцияларды атқаратын кешенді жүйе. Бала осы кезеңде қоғамның құндылықтарын, адамгершілік ұстанымдарын бойына сіңіреді, өз-өзіне сенім арта бастайды. Демек, бастауыш білім — тұлғаның өмір бойғы даму бағытының бастауы.

Білім беру сапасын арттыру үшін педагогтардың кәсіби құзыреттілігі мен педагогикалық шеберлігіне ерекше мән беріледі. Бастауыш сынып мұғалімі — оқушының ең алғашқы ұстазы ғана емес, оның өмірге деген көзқарасын, мінез-

күлқын, адамгершілік сапаларын қалыптастыратын тұлға. Сондықтан мұғалімнің үздіксіз кәсіби дамуы, жаңа педагогикалық технологияларды меңгеруі – қазіргі заман талабы[7].

Бүгінгі таңда әлемдік білім кеңістігінде болып жатқан өзгерістер бастауыш білім беруге де жаңа міндеттер жүктейді. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану, инклюзивті орта құру, оқытудың құзыреттілік тәсілі – бәрі де баланың жан-жақты дамуына ықпал етеді. Осы орайда, цифрлық сауаттылық пен медиамәдениет бастауыш мектептегі білімнің жаңа құрамдас бөлігіне айналып отыр.

Сонымен бірге, бастауыш білім беру жүйесінде ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды сабақтастыру ерекше маңызды. Қазақ халқының салт-дәстүрлері, тіл мен мәдениет, отансүйгіштік сезім – оқушының рухани-адамгершілік тәрбиесінің өзегі болуы тиіс. Тек сонда ғана еліміздің болашағы – жас ұрпақ ұлттық рухы биік, саналы азамат болып қалыптасады.

Қорыта айтқанда, бастауыш білім беру жүйесі – қоғам дамуының стратегиялық негізі. Ол баланың тұлғалық дамуына жағдай жасап, оны өмірдің түрлі саласында табысты болуға дайындайды. Бастауыш мектеп – өмірлік білімнің бастауы, ал сапалы бастауыш білім – елдің интеллектуалдық әлеуетінің кепілі. Сондықтан да әрбір елдің өркендеуі, мәдени және экономикалық дамуы – бастауыш білім беру сапасына тікелей байланысты.

Болашақта бастауыш білім беру жүйесі инновациялық бағытта дамып, тұлғаның шығармашылық және әлеуметтік әлеуетін барынша ашуға бағытталуы тиіс. Бұл – ұлттың бәсекеге қабілеттілігін арттыратын, келешек ұрпақтың жарқын болашағын айқындайтын басты фактор.

Дамыта оқыту технологиялары (Л.В. Занков, Д.Б. Эльконин – В.В. Давыдов жүйесі) баланың танымдық белсенділігін арттырып, өзіндік ойлау қабілетін жетілдіреді. Мектеп – бала үшін алғашқы әлеуметтік орта. Мұнда оқушы қарым-қатынас мәдениетін, топта жұмыс істеу дағдыларын, өзін қоғам мүшесі ретінде сезінуді үйренеді. Топтық жұмыс, жобалық әдіс, ойын технологиялары осы бағыттағы тиімді құралдар болып саналады. [8].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы.
2. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жалпыға міндетті білім стандарты (МЖМБС).
3. Айтпаева А., Қараев Ж. Бастауыш білім берудің теориясы мен әдістемесі. – Алматы, 2021.
4. Выготский Л.С. Психология развития ребёнка. – М., 1996.
5. Эльконин Д.Б., Давыдов В.В. Дамыта оқыту теориясы. – М., 2000.
6. ҚР Оқу-ағарту министрлігі. Бастауыш білім берудің жаңартылған бағдарламасы. – Астана, 2023.ж.
7. Бастауыш мектептегі оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастыру. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2022. – 260 б.
8. Қалиева, Ш. Б. Бастауыш мектепте қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: Фолиант, 2019. – 272 б.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СЕМЕЙ С РАЗНЫМ СТАЖЕМ СЕМЕЙНОЙ ЖИЗНИ

Соколова Д.С.

Учреждение образования «Гомельский государственный университет имени Ф. Скорины
г. Гомель, Беларусь

Түйін: мақала бірге өмір сүрудің әртүрлі кезеңдеріндегі отбасылардың психологиялық ерекшеліктеріне арналған. Онда неке өтіліне (1-5 жыл, 5-10 жыл, 10 жылдан астам) байланысты ерлі-зайыптылардың қарым-қатынасындағы өзгерістер, балалардың пайда болуының әсері, дағдарыс сәттері, некеге қанағаттану динамикасы, рөлдер мен міндеттердің бөлінуі, сондай-ақ отбасының шиеленісуіне немесе нығаяуына әкелуі мүмкін факторлар қарастырылады. Түйінді сөздер: отбасы, некеге қанағаттану, отбасылық дағдарыстар, эмоционалды жақындық, отбасылық қақтығыстар.

Summary: This article is devoted to the psychological characteristics of families at different stages of marital life. It examines changes in spousal relationships depending on the length of marriage (1–5 years, 5–10 years, more than 10 years), the impact of having children, crisis periods, the dynamics of marital satisfaction, the distribution of roles and responsibilities, as well as factors that may lead to tension or strengthen the family.

Key words: family, marital satisfaction, family crises, emotional intimacy, marital conflicts.

Многие исследования в области психологии фокусируются на таких аспектах, как наличие детей, кризисные моменты в жизни семьи, удовлетворенность супругов в браке и психологические особенности семей. Современная семья подвержена множеству внутренних и внешних факторов, среди которых особое место занимают психологические характеристики супругов. Это важно, поскольку системный подход к семье требует учета её динамики и развития, что отражается как на социально-психологических характеристиках (отношениях между супругами), так и на индивидуальной динамике проявления личностных черт.

Исследования в области супружеских отношений охватывают разнообразные аспекты семейной среды. Одним из значительных направлений является изучение удовлетворенности браком. Установлено, что динамика удовлетворенности имеет нелинейный характер: она снижается в течение первых 12-18 лет совместной жизни, а затем может возрасти. Это говорит о том, что на протяжении первых лет совместной жизни супруги сталкиваются с различными вызовами и изменениями, которые могут влиять на их удовлетворенность. К факторам, снижающим удовлетворенность, относятся появление детей и связанные с этим изменения в семейной системе, которые могут приводить к кризисам. Эти кризисы создают новые задачи, такие как изменения в ролях супругов и необходимость разработки новых способов внутрисемейного взаимодействия и разрешения конфликтов [1].

Семейная жизнь представляет собой динамичный процесс, который проходит через различные этапы, каждый из которых характеризуется уникальными психологическими особенностями и вызовами. Рассмотрим

подробнее семьи с разным стажем совместной жизни: 1-5 лет, 5-10 лет и более 10 лет.

Семьи с стажем 1-5 лет. На этом начальном этапе совместной жизни супруги находятся под воздействием романтических чувств и идеализации партнёра. Эти первые годы часто наполнены энтузиазмом и ожиданием, что создаёт прочный фундамент для дальнейших отношений. Партнёры стремятся лучше узнать друг друга и активно строят эмоциональную связь, делясь мечтами и планами на будущее.

Однако, несмотря на обилие положительных эмоций, молодые семьи могут столкнуться с первыми трудностями. Появление бытовых вопросов, финансовые проблемы или необходимость адаптации к новым условиям жизни могут вызвать стресс. Важно отметить, что в этом возрасте супруги чаще всего открыты к обсуждению своих потребностей и чувств, что способствует поддержанию взаимопонимания. Они активно ищут компромиссы и стараются поддерживать друг друга в сложные моменты.

Тем не менее, на этом этапе может возникнуть и первый кризис. Партнёры начинают осознавать, что идеализированные представления о браке не всегда соответствуют реальности, и это может вызвать разочарование. Тем не менее, большинство молодых семей успешно преодолевают эти трудности, что закладывает основу для дальнейшего развития.

Семьи с стажем 5-10 лет. На этом этапе отношения могут значительно измениться. Супруги начинают сталкиваться с более серьёзными вызовами, связанными с совместной жизнью. Критическое восприятие партнёра становится более выраженным: супруги начинают замечать недостатки друг друга, что может привести к недовольству и конфликтам. Важно, что в этот период романтические чувства могут отступить на второй план, уступая место повседневным заботам и рутине.

Рутинизация часто становится одним из основных факторов, влияющих на эмоциональную близость. Партнёры могут начать ощущать, что отношения стали предсказуемыми и однообразными. Это может вызвать чувство скуки и даже отчуждённости. К тому же, в этот период супруги могут столкнуться с различиями в целях и мечтах, особенно если у них появились дети. Вопросы воспитания, карьеры и распределения семейных обязанностей могут стать источником конфликтов.

Супруги начинают переосмысливать свои жизненные приоритеты и цели, что может вызвать внутренний конфликт и недовольство как собой, так и партнёром. Эмоциональная дистанция может увеличиваться, если супруги не находят времени для общения и совместных занятий. Однако, если они готовы работать над отношениями, этот этап может стать возможностью для роста и углубления взаимопонимания.

Семьи с стажем более 10 лет. На стадии более чем 10 лет совместной жизни многие пары достигают более глубокого уровня взаимопонимания и принятия. К этому времени супруги уже прошли через множество испытаний, и это создало у них прочные связи. Супруги часто становятся более

эмоционально зрелыми и способны лучше справляться с конфликтами. В этом возрасте пары могут начать пересматривать свои жизненные цели и приоритеты, что может привести к новым вызовам, связанным с изменениями в жизни, такими как уход детей из дома или выход на пенсию. Эти изменения могут вызывать как чувство потери, так и новую волну взаимной поддержки.

Однако и в этой стадии могут возникать кризисы. Например, изменения в жизни могут привести к тому, что супруги начинают чувствовать себя менее нужными друг другу. Важно, чтобы пары не забывали о необходимости поддерживать эмоциональную близость, продолжая инвестировать время и усилия в свои отношения [2].

Семьи с детьми имеют свои уникальные психологические особенности в зависимости от возраста детей. Молодые семьи с маленькими детьми могут сталкиваться с вызовами, связанными с уходом за детьми, установлением родительских ролей и совмещением семейной жизни с работой. Семьи с подростками могут сталкиваться с проблемами подросткового возраста, такими как поиск своей идентичности и конфликты между родителями и подростками. Эти вопросы требуют внимания и понимания со стороны обоих партнеров.

Когда дети вырастают и уходят из дома, семейная динамика может существенно измениться. Родители могут столкнуться с эмоциональными аспектами «синдрома пустого гнезда», чувствуя потерю идентичности, связанной с родительством. Однако это также может предоставить новые возможности для самоопределения и развития отношений между супругами, так как они могут сосредоточиться на своих собственных интересах и увлечениях.

Семьи, сталкивающиеся с потерей близкого члена семьи, могут испытывать глубокие эмоциональные переживания. Они могут столкнуться с трауром и эмоциональным стрессом. Разные члены семьи могут проявлять разные реакции на потерю, и семье может потребоваться время и поддержка, чтобы справиться с горем и восстановиться. Эта ситуация требует особого внимания и заботы друг о друге [3].

Важно отметить, что психологические особенности каждой семьи могут быть уникальными и зависеть от множества факторов, включая культурные особенности, социальный контекст и индивидуальные характеристики членов семьи. Создавая семью, многие стремятся удовлетворить свои потребности в любви, общении, детях и понимании. На создание и развитие семьи влияют как внутренние, так и внешние факторы, которые необходимо преодолевать для построения стабильных брачно-семейных отношений.

Семейные отношения строятся на терпимости партнеров друг к другу и понимании, которое должно проявляться в различных сферах жизнедеятельности семьи. Важно, чтобы супруги подходили друг другу по нравственным, культурным, политическим и религиозным взглядам. С увеличением стажа семейной жизни у супругов часто возрастает уровень претензий в рамках организации домашнего хозяйства. Женщины имеют

высокий уровень ожиданий по выполнению домашних обязанностей, в то время как мужчины могут стремиться отстраниться от повседневных забот.

Также существует разное представление о родительских обязательствах. Женщины в любой период становления семьи обычно занимают активную родительскую позицию, начиная с создания семьи и заканчивая выходом детей из родительской семьи. В это время мужчины, имея родительскую установку, часто ожидают от женщин повышения родительской активности, выполняя лишь ряд функций, что может порождать недовольство и претензии.

Разная ориентация мужчин и женщин по отношению к роли эмоционального лидера также может стать источником напряжения. Ни один из супругов не стремится взять на себя эту роль, что сказывается на психологической обстановке в семье. Каждый надеется на то, что эту ответственность возьмет на себя второй партнер, что и приводит к повышению претензий и недовольства.

Таким образом, психологические особенности семей с разным стажем семейной жизни могут значительно различаться. Недавно созданные семьи могут быть полны страсти и эмоций, в то время как семьи с долгим стажем уже могут обладать устоявшимися отношениями и способностью решать конфликты. Семьи, чьи дети уже выросли, или наоборот, которые воспитывают маленьких детей, также сталкиваются с собственными вызовами и стрессом. Важно понимать эти психологические особенности и находить способы поддерживать здоровые и гармоничные отношения на любом этапе семейной жизни. Семейная поддержка, эмоциональная открытость и умение решать конфликты могут способствовать укреплению связей между членами семьи и созданию благоприятной атмосферы в семье.

Список использованных источников

1. Ильченко, В. В., Бекоева, Т.А. Социально-психологические аспекты удовлетворённости браком у мужчин и женщин // Экономические и гуманитарные исследования регионов. – 2016. – № 5 – С. 25–36
2. Шнейдер, Л. Б. Семейная психология / Л. Б. Шнейдер. – 3-е изд. – Екатеринбург : Акад. Проект, 2007. – 734 с.
3. Классификации современной семьи [Электронный ресурс] // studopedia.net : [сайт]. – Режим доступа: https://studopedia.ru/8_64139_klassifikatsiya-semey-v-sovremennoy-nauke.html. – Дата доступа: 12.03.2024.

ОӘЖ 159.923.2

ОТБАСЫНДАҒЫ АТА-АНА МЕН БАЛА ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Сулейменова Д.П.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются психологические особенности взаимодействия между родителями и детьми в семье. Анализируются основные факторы, влияющие на

качество этих отношений, такие как эмоциональная связь, стиль воспитания, коммуникативные процессы и социально-культурный контекст. Особое внимание уделяется влиянию семейной атмосферы на формирование у ребенка эмоциональной устойчивости, самооценки и социальных навыков. Автор подчеркивает важность конструктивного разрешения конфликтов и эмоциональной поддержки для психического здоровья детей. В статье также рассматриваются современные вызовы, связанные с изменениями в семейной динамике и влиянием внешних факторов, таких как занятость родителей и развитие цифровых технологий. Исследование показывает, что благоприятная семейная среда способствует успешному личностному развитию и социальной адаптации детей.

Summary: The article examines the psychological characteristics of interaction between parents and children within the family. It analyzes the main factors influencing the quality of these relationships, such as emotional connection, parenting style, communication processes, and the socio-cultural context. Special attention is given to the impact of the family atmosphere on the development of the child's emotional stability, self-esteem, and social skills. The author emphasizes the importance of constructive conflict resolution and emotional support for children's mental health. The article also addresses contemporary challenges related to changes in family dynamics and the influence of external factors such as parental employment and the development of digital technologies. The study shows that a favorable family environment contributes to the successful personal development and social adaptation of children.

Отбасындағы ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынас – бұл жеке тұлғаның қалыптасуы мен дамуының негізгі психологиялық факторларының бірі. Отбасы – адамның алғашқы әлеуметтік ортағы ғана емес, сонымен қатар оның психоэмоционалдық тұрақтылығы мен жалпы өмірге бейімделу қабілетінің негізін қалыптастыратын алғашқы орта [1]. Сондықтан ата-ана мен бала арасындағы өзара әрекеттесу үлгілері мен қарым-қатынастың сипаты баланың тұлғалық, эмоционалдық және әлеуметтік дамуына тікелей әсер етеді. Қазіргі психология мен педагогика саласында бұл қарым-қатынастың ерекшеліктерін зерттеу өте өзекті болып табылады, себебі отбасылық қатынастардың сапасы баланың психикалық денсаулығы мен әлеуметтік бейімделуінің маңызды көрсеткіші болып табылады.

Психологиялық тұрғыдан алғанда, ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынас – бұл тек ақпарат алмасу процесі ғана емес, сонымен қатар эмоциялық қатынас пен өзара түсіністікке негізделген күрделі жүйе [2]. Осы қарым-қатынас жүйесі балаға өзінің өзін-өзі тануына, эмоционалдық тұрақтылыққа және әлеуметтік нормаларды меңгеруге мүмкіндік береді. Қарым-қатынастың сапасы, оның ішіндегі сенім, қолдау және түсіністік, баланың өзін-өзі бағалауы мен өзіндік құндылығын қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Сонымен қатар, баланың эмоционалдық дамуы ата-ананың психологиялық климатына, олардың эмоцияларды білдіру және басқару қабілетіне тікелей байланысты.

Отбасындағы ата-ана мен бала қарым-қатынасының ерекшеліктерін анықтау үшін қазіргі замандағы теориялық тұжырымдамалар мен зерттеулерге жүгіну қажет. Психодинамикалық көзқарастарда бұл қарым-қатынас баланың психикалық құрылымының негізі ретінде қарастырылады. Мысалы, З. Фрейдтің және оның ізбасарларының теориялары бойынша бала мен ата-ана арасындағы алғашқы байланыстар баланың еркіндігі мен эмоционалдық қауіпсіздігін қамтамасыз ететін базалық қажеттіліктерге жауап береді. Сонымен қатар,

гуманистік психологияда (К. Роджерс, А. Маслоу) балаға деген шынайы қабылдау мен эмоционалдық қолдау оның өзін-өзі жүзеге асыруы мен ішкі әлеуетін ашу үшін маңызды деп есептеледі [3].

Әлеуметтік-оқыту теориялары (А. Бандура және басқалар) бойынша ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынас – бұл баланың әлеуметтік дағдыларды, мінез-құлық үлгілерін үйренетін басты орта. Бұл теория тұрғысынан баланың жеке басының қалыптасуында ата-ананың үлгісі мен өзара әрекеті шешуші мәнге ие болады. Сонымен қатар, баланың сенімділік пен қауіпсіздік сезімін дамытудағы ата-ана рөлі ерекше маңызды, өйткені бұл факторлар баланың қиын жағдайларға төтеп беру қабілетін қалыптастырады.

Қазіргі отбасылық психологияда ата-ана мен бала қарым-қатынасының сапасын бағалауда бірнеше негізгі параметрлер қолданылады: эмоционалдық байланыс, қолдау көрсету, тәрбие стилі, сенім деңгейі, ашықтық және конфликтілерді шешу тәсілдері. Әрбір параметр баланың психологиялық дамуына және оның әлеуметтік ортасына бейімделуіне әсер етеді. Мысалы, авторитарлық тәрбие стилі баланың өзіндік сенімінің төмендеуіне және эмоционалдық шиеленістерге әкелсе, демократиялық стиль баланың өзін-өзі бағалауын көтеріп, тұлғалық өсуіне жағдай жасайды. Сонымен қатар, конфликтілік қарым-қатынастардың жиі болуы баланың психоэмоционалдық күйзелісіне және әлеуметтік оқшаулануына себеп болуы мүмкін.

Отбасындағы ата-ана мен бала қарым-қатынасының зерттелуіне қазіргі заманғы әлеуметтік-экономикалық және мәдени өзгерістер де ықпал етеді. Қала өмірінің қарбаласы, жұмыс кестесінің күрделілігі, технологиялардың дамуы отбасы құрылымын және қарым-қатынастардың формасын өзгертуде. Мысалы, ата-ананың жұмыстағы ұзақ болу уақыты баламен қарым-қатынастың азаюына әкелуі мүмкін, бұл баланың эмоционалдық қажеттіліктерінің қанағаттанбауына себеп болады. Сонымен қатар, жаңа медиа құралдарының (смартфондар, әлеуметтік желілер) кеңінен қолданылуы да отбасындағы қарым-қатынастың сапасына өз әсерін тигізеді, кейде отбасы мүшелері арасындағы тікелей өзара әрекеттесуді азайтады [4].

Психологиялық зерттеулер көрсеткендей, ата-ана мен бала арасындағы оң қарым-қатынас баланың тұлғалық тұрақтылығын қамтамасыз етеді, оның оқу және әлеуметтік жетістіктерін арттырады, эмоционалдық қиындықтарды жеңуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, сау қарым-қатынас – баланың келешекте өз отбасы мен қоғамдық қатынастарда салауатты психологиялық функцияларды жүзеге асыруының негізі. Осы себепті ата-ана мен бала қарым-қатынасының психологиялық ерекшеліктерін терең зерттеу, оңтайлы педагогикалық және психологиялық қолдау шараларын әзірлеу білім беру, әлеуметтік және денсаулық сақтау салаларында маңызды ғылыми және практикалық міндет болып табылады.

Отбасындағы ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынастың психологиялық ерекшеліктерін талдау барысында бірнеше негізгі бағыттарды қарастыру қажет. Бұл бағыттар баланың тұлғалық дамуындағы қатынас үлгілерінің, эмоциялық байланыстардың, тәрбие стилдерінің және әлеуметтік-

мәдени контекстің ықпалына негізделеді. Әрқайсысы өз кезегінде баланың психозэмоционалдық тұрақтылығын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады.

Біріншіден, қарым-қатынастың психологиялық құрылымы – бұл ата-ана мен бала арасындағы эмоционалдық өзара әрекеттесу жүйесі. Эмоциялардың берілуі мен қабылдануы, сенімнің қалыптасуы, қауіпсіздік сезімі – баланың психологиялық дамуы үшін қажетті факторлар болып табылады. Зерттеулер көрсеткендей, балаға деген эмоционалды қолдау оның өзін-өзі бағалауының қалыптасуы мен психологиялық тұрақтылығын нығайтуда маңызды рөл атқарады. Мысалы, ата-ананың жылы қабақ танытуы, балаға деген сүйіспеншілігін білдіруі және оның эмоцияларын қабылдауы баланың сенімділік пен өзіндік құндылық сезімін қалыптастырады.

Эмоционалдық байланыстардың сапасы балада позитивті өзін-өзі қабылдау, әлеуметтік икемділік және өзін-өзі реттеу қабілеттерінің дамуына ықпал етеді. Керісінше, эмоционалдық қолдаудың жоқтығы немесе сыншылдық пен салғырттық сияқты жағымсыз факторлар баланың эмоционалдық күйзелісін, депрессиялық және мазасыздық белгілерін тудыруы мүмкін. Сонымен қатар, эмоционалды байланыстың жетіспеушілігі балада әлеуметтік оқшаулану мен агрессивті мінез-құлықтың пайда болуына әкелуі ықтимал.

Екіншіден, отбасылық тәрбие стилінің психологиялық ерекшеліктері. Әдебиеттерде жалпы төрт негізгі тәрбие стилі айқындалады: авторитарлық, либеральды (еркін), демократиялық және салғырт. Әрбір стиль баланың тұлғалық дамуына әр түрлі ықпал етеді. Авторитарлық стиль – қатаң тәртіп пен жоғары талаптарға негізделеді, бұл көбінесе баланың сенімсіздігі мен өзіне деген күмәнін арттыруы мүмкін. Либеральды стильде балаға тым еркіндік беріледі, ол тәртіпсіздік пен жауапкершіліктің төмендеуіне алып келеді. Демократиялық стиль – бұл баланың пікірін ескеріп, өзара сыйластыққа негізделген тәрбие, ол баланың эмоционалдық тұрақтылығын, әлеуметтік дағдыларын және өзін-өзі басқару қабілетін дамытуға септігін тигізеді. Салғырт стильде ата-ананың қатынасы нашарлап, балаға деген көңіл бөлмеу байқалады, бұл оның психологиялық және әлеуметтік дамуында маңызды кемшіліктер тудырады [5].

Отбасындағы тәрбие стилі баланың өзін-өзі қабылдауы мен өзіндік бағалауына тікелей әсер етеді. Демократиялық стиль баланың өз қабілеттеріне сенімді болуына, өзін-өзі тануына және жауапкершілікті сезінуіне жағдай жасайды. Авторитарлық және либеральды стильдер көбінесе баланың психологиялық дағдарыстары мен мінез-құлық проблемаларының себебі болып табылады. Сонымен қатар, зерттеулер көрсеткендей, тәрбиедегі тұрақтылық пен үздіксіздік баланың эмоционалдық қауіпсіздігін қамтамасыз етеді, ал шатасқан немесе ұдайы өзгеріп тұратын тәрбие жағдайлары баланың психологиялық күйзелісін тудырады.

Үшіншіден, отбасындағы коммуникативтік процестер. Қарым-қатынастың тиімділігі ата-ана мен бала арасындағы ашықтық, өзара түсіністік және диалог деңгейіне байланысты. Ашық әрі сенімді қарым-қатынас баланың өзін еркін сезінуіне, проблемаларын ашық айтуға және шешім табуға

көмектеседі. Мұндай қарым-қатынас балалардың әлеуметтік бейімділігін, эмпатиясын және конфликтілерді шешу дағдыларын дамытуға жағдай жасайды. Керісінше, ақпараттың шектелуі, эмоционалдық қолдаудың болмауы немесе доминантты, қатаң қарым-қатынас балалардың өз-өзін білдіру мүмкіндігін шектейді, бұл олардың ішкі күйзелісіне және қарым-қатынас дағдыларының төмендеуіне әкелуі ықтимал.

Төртіншіден, әлеуметтік-мәдени контекстің әсері. Қазіргі қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық өзгерістер отбасындағы қарым-қатынасқа да ықпал етеді. Мысалы, ата-аналардың жұмыстағы ұзақ мерзімді болуына байланысты баламен өзара уақыттың азаюы эмоционалдық байланыстың әлсіреуіне әкеледі. Сонымен қатар, технологиялардың кең таралуы, әсіресе әлеуметтік желілер мен цифрлық құрылғылардың әсері, отбасы мүшелерінің өзара қарым-қатынасын өзгертуде. Бұл факторлар кейде отбасыдағы тікелей эмоционалдық байланыстарды азайтып, бала мен ата-ананың бір-бірін түсінуін қиындатады. Осыған байланысты, отбасылық психологияда жаңа әлеуметтік-мәдени жағдайларды ескере отырып, коммуникацияның жаңа формалары мен әдістерін енгізу қажеттілігі туындайды.

Бесіншіден, отбасындағы конфликттер мен оларды шешу жолдары. Қарым-қатынастағы қақтығыстар – бұл кез келген отбасының қалыпты құбылысы, алайда олардың сипаты мен шешілу әдістері баланың психологиялық жағдайына әр түрлі әсер етеді. Құрметсіздік пен агрессияға негізделген конфликтілер баланың психоэмоционалдық денсаулығына зиян келтіреді, оның өзіндік құндылығын төмендетеді және әлеуметтік оқшаулануына әкелуі мүмкін. Ал конструктивті конфликтілер, керісінше, қарым-қатынасты нығайтып, тұлғааралық түсіністікті арттыра алады. Бұл үшін отбасы мүшелерінің конфликтілерді шешу дағдылары мен эмоционалды интеллектінің деңгейі маңызды рөл атқарады.

Сонымен қатар, қазіргі заманғы зерттеулерде отбасындағы психологиялық қолдаудың, эмпатияның және эмоционалдық интеллигенцияның маңыздылығы айқын көрсетіледі. Ата-аналардың өз эмоцияларын басқаруы және бала эмоцияларына сезімталдығы баланың психикалық денсаулығын сақтауда негізгі фактор болып табылады. Эмпатияның болмауы баланың өз сезімдерін жеткізе алмауына, ішкі күйзелісінің артуына әкеледі.

Отбасындағы ата-ана мен бала қарым-қатынасының психологиялық ерекшеліктерін зерттеу барысында әртүрлі әдістер қолданылды: сұхбаттар, бақылау, психологиялық тестілеу, кейстік талдау және эксперименталды тәсілдер. Бұл әдістер баланың эмоционалдық күйін, қарым-қатынас стилін және отбасылық атмосфераның сапасын бағалауға мүмкіндік береді. Зерттеулер нәтижелері бойынша, тұрақты және қолдаушы отбасы орта баланың тұлғалық дамуын оңтайландырады, ал қарым-қатынастың бұзылуы психологиялық қиындықтар мен әлеуметтік бейімсіздікке әкеледі.

Қорытындылай келе, отбасындағы ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынас психологиялық даму үшін шешуші мәнге ие күрделі әлеуметтік-

психологиялық құбылыс болып табылады. Оның сапасы баланың эмоционалдық тұрақтылығы, өзін-өзі тануы, әлеуметтік дағдылары мен мінез-құлқының қалыптасуына тікелей ықпал етеді. Осыған байланысты отбасылық қарым-қатынастарды жақсарту, психологиялық қолдауды күшейту және конфликтілерді тиімді басқару бағытында кешенді шаралар әзірлеу маңызды. Бұл бағыттағы зерттеулер әрі қарай дамытылып, жаңа әлеуметтік және мәдени жағдайларға сәйкес бейімделуі қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бронфенбреннер У. Экология человеческого развития / У. Бронфенбреннер. - М.: Когито-Центр, 2007. - 352 с.
2. Виготский Л.С. Мышление и речь / Л.С. Виготский. - М.: Просвещение, 1982.
3. Леви С.С. Психология семьи и семейных отношений / С.С. Леви. - СПб.: Питер, 2015. - 400 с.
4. Рогов Э.И. Психология общения / Э.И. Рогов. - М.: Академический проект, 2010.
5. Халфина И.Г. Психология детско-родительских отношений / И.Г. Халфина. - Екатеринбург: УрФУ, 2018. - 280 с.

ОӘЖ 376.38

ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІНІҢ ФОНЕМАЛЫҚ ДАМУЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Сүлен Д.М., Кудратиллаева Х.Б., Рамисова М.О.

Ғылыми жетекші: магистр аға оқытушы Алимбаева А.Э.

Академик А.Қуатбеков атындағы ХДУ, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматривается проблемы фонематического развития речевого языка детей с задержкой психического развития дошкольного возраста.

Summary: The article deals with the problem of the mechanisms of phonemic development of the speech language of children with mental retardation of preschool age.

Психикалық дамуы тежелген балалардың сөйлеу тілі олардың жалпы психикалық және әлеуметтік дамуының маңызды көрсеткіші болып табылады. Бұл балаларда тілдің қалыпты дамуы әртүрлі себептерге байланысты кешігіп, фонемалық қабылдау мен сөйлеу артикуляциясында ерекше қиындықтар туындайды. Фонемалық даму — бұл баланың дыбыстарды ажыратып, тануы, сөздік құрылымын дұрыс қолдануы және сөйлеу тілін қалыптастыру процесі. Психикалық дамуы тежелген балаларда фонемалық даму көбінесе баяу жүріп, дыбыстарды ажырата білу, оларды дұрыс айту, сөздердегі дыбыстық қатарларды тану сияқты қабілеттерде қиындықтар байқалады [1]. Мысалы, кейбір балаларда «р» дыбысын айту қатаң немесе толық болмай, «л» немесе «й» дыбыстарына ауысуы мүмкін, ал кейбір балалар сөздердегі алғашқы немесе соңғы дыбыстарды естімей қалуы ықтимал [2]. Бұл жағдай фонематикалық қабылдауды дамытудағы кешігісті көрсетеді, ал фонематикалық қабылдау сөздерді дұрыс айту, оқу және жазуды меңгеру үшін негіз болып табылады.

Логопедиялық тәжірибеде психикалық дамуы тежелген балаларға бағытталған жұмыс бірқатар ерекшеліктерге ие. Біріншіден, сабақтар жеке және шағын топтарда өткізіледі, себебі балалардың зейін мен есте сақтау қабілеті қалыпты дамыған балалардан төмен болуы мүмкін [3]. Екіншіден, фонематикалық жаттығулар ойын формасында ұсынылады, бұл балалардың қызығушылығын арттырып, сабаққа назарын ұзақ уақыт шоғырландыруға мүмкіндік береді. Мысалы, дыбыстарды тану, қай дыбыс жоғалды, сөздерді буындарға бөлу сияқты ойын элементтері кеңінен қолданылады. Үшіншіден, артикуляциялық жаттығуларға ерекше назар аударылады, себебі тіл, ерін және жақ бұлшықеттерінің моторикасы психикалық дамуы тежелген балаларда әлсіз болуы мүмкін [2]. Мұндай жаттығулар балаларға дыбыстарды дұрыс айтуға, сөйлеу моторикасын дамытуға және фонематикалық қабылдауды жетілдіруге көмектеседі.

Психикалық дамуы тежелген балаларда фонематикалық қабілетті дамыту кезең-кезеңімен жүргізіледі. Алғашқы кезеңде бала қоршаған дыбыстарды тындап, оларды ажырата білуге үйренеді. Келесі кезеңде ұқсас дыбыстарды салыстыру, сөздерді бөліктерге ажырату және дыбыстық талдау арқылы фонематикалық қабілет қалыптасады. Логопед сабақтарында фонематикалық жаттығуларда визуалды құралдар мен суреттерді қолдану маңызды рөл атқарады. Мысалы, әр дыбысқа сәйкес сурет немесе заттарды көрсету арқылы бала дыбысты дұрыс ажырата білуге үйренеді [3]. Сонымен қатар, әр дыбыстың артикуляциялық позициясын көрсету арқылы бала тілдің, ерін мен жақ бұлшықеттерін дұрыс қолдануды меңгереді.

Бала сөйлеу тілінің кешігісіне психикалық ерекшеліктер де әсер етеді. Психикалық дамуы тежелген балаларда эмоциялық реакциялардың төмендігі, зейіннің шоғырланбауы және есте сақтау қабілетінің әлсіздігі байқалады, бұл фонематикалық қабілеттің дамуына кедергі келтіреді [4]. Сондықтан логопед сабақ барысында эмоционалды қолдауды, мотивацияны қамтамасыз ететін стратегияларды қолданады. Баланың жетістіктерін көрнекі түрде көрсету, мақтау жүйесін қолдану және қызықты ойын элементтерін қосу сабақтың тиімділігін арттырады.

Сонымен қатар, фонематикалық дамуды дамытуда ата-ананың рөлі ерекше маңызды. Үйде ата-аналар баламен сөйлесу, дыбыстарды қайталау, ертегілер оқу, суретке қарап дыбысты айту сияқты іс-шараларды ұйымдастыра алады. Бұл балаға қосымша тәжірибе береді, сөйлеу тілінің дамуына оң әсер етеді және логопед сабақтарының нәтижесін күшейтеді [5]. Психикалық дамуы тежелген балаларда фонематикалық даму кешігісі әр түрлі деңгейде көрінуі мүмкін. Кейбір балалар белгілі дыбыстарды ғана дұрыс айта алмайды, ал басқалары сөздік қорды толық пайдалана алмай, сөйлем құрастыруда қиындықтарға ұшырайды. Сондықтан логопед сабақтарды әр баланың жеке ерекшеліктерін ескере отырып жоспарлайды.

Фонематикалық қабылдау дамыған психикалық дамуы тежелген балаларда сөйлеу тілінің құрылымы жақсарып, сөздерді дұрыс айтуға, жаңа сөздерді меңгеруге, сөйлем құрастыруға және оқу дағдыларын дамытуға

мүмкіндік береді. Сонымен қатар, фонематикалық даму балалардың ойлау, есте сақтау, зейін қабілеттерін жетілдіреді, бұл олардың жалпы интеллектуалды дамуына оң әсерін тигізеді [2, 3]. Заманауи логопедиялық әдістемелер мен технологиялар сабақтың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Мысалы, мультимедиялық құралдар, интерактивті ойындар, дыбысты визуалды түрде көрсету балалардың қызығушылығын арттырады және фонематикалық қабілетті жетілдіруде үлкен рөл атқарады [5].

Қорытындылай келе, психикалық дамуы тежелген балалардың сөйлеу тілінің фонематикалық дамуы кешігісті сипаттайды және ерекше назарды талап етеді. Жеке тәсіл, жүйелі логопедиялық жұмыс, ата-ананың қатысуы және ойын арқылы оқыту балалардың фонематикалық қабілетін қалыптастырады, сөйлеу тілін жақсартады және жалпы даму деңгейін көтереді.

Психикалық дамуы тежелген балалардың фонематикалық дамуы кешігісті сипаттайды, сондықтан логопед мамандарының кәсіби жұмысы аса маңызды. Жеке әдістемелер, ойын элементтері, артикуляциялық жаттығулар және ата-ананың белсенді қатысуы бала сөйлеу тілін жетілдіруге, фонематикалық қабылдауды дамытуға және оқу мен әлеуметтік дағдыларды қалыптастыруға мүмкіндік береді. Жүйелі және кешенді жұмыс нәтижесінде психикалық дамуы тежелген балалар сөйлеу тілін қалыпты деңгейге жеткізіп, болашақта әлеуметтік және оқу жетістіктеріне дайын болады [1, 2, 3].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Айтжанова Р. *Логопедия негіздері*. – Алматы: Қазақ университеті, 2018.
2. Лалаева Р.И. *Общая логопедия*. – Москва: Академия, 2020.
3. Жұмабекова Ф. *Бала тілін дамыту әдістемесі*. – Нұр-Сұлтан: Білім, 2019.
4. Төребекова Г. *Мектепке дейінгі балалардың сөйлеу тілін дамыту*. – Алматы: Рауан, 2021.
5. Шереметьева Л. *Развитие фонематического слуха у дошкольников*. – Санкт-Петербург: Детство-Пресс, 2017.

ОӘЖ 37: 159.9

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖАҒДАЙЫНДА ТҰЛҒАНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ДАМУЫ

Сырымова А.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Түйін: В статье рассматривается влияние дистанционного обучения на психологическое и социальное развитие личности. Анализируются когнитивные, мотивационные и социальные аспекты, включая развитие самоорганизации, эмоциональной устойчивости и коммуникативных навыков. Особое внимание уделяется преимуществам онлайн-обучения в формировании ответственности и командной работы, а также возможным рискам социальной изоляции и сниженной мотивации. Сделан вывод о необходимости психологической поддержки и стимулирования социального взаимодействия для эффективного личностного развития в дистанционной образовательной среде.

Summary: The article examines the impact of distance learning on the psychological and social development of individuals. Cognitive, motivational, and social aspects are analyzed, including the development of self-organization, emotional stability, and communication skills. Special attention is given to the advantages of online learning in fostering responsibility and teamwork, as well as potential risks of social isolation and decreased motivation. The study concludes that psychological support and promotion of social interaction are essential for effective personal development in a distance learning environment.

Қазіргі ақпараттық технологиялар дәуірінде білім беру саласы айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Әсіресе, қашықтықтан оқыту форматы білім алу процесінде маңызды рөл атқаратындығы дәлелденген. Қашықтықтан оқыту (ҚОО) – бұл студент пен оқытушының кеңістіктік және уақыттық шектеулерге қарамастан білім алмасуына мүмкіндік беретін білім беру әдісі. Қашықтықтан оқытудың тиімділігі мен оның когнитивті, психологиялық және әлеуметтік дамуға әсері қазіргі педагогикалық зерттеулердің басты тақырыптарының бірі болып отыр.

Біріншіден, қашықтықтан оқытудың тұлғаның психологиялық дамуына әсері кеңінен қарастырылады. Психологиялық даму – бұл жеке адамның ойлау қабілетінің, эмоциялық тұрақтылығының, өзін-өзі реттеу және мотивациялық механизмдерінің қалыптасуы. ҚОО жағдайында студенттердің психологиялық дамуы әртүрлі факторларға байланысты. Біріншіден, онлайн оқытуда студенттердің өз бетімен оқу қабілеті маңызды рөл атқарады. Бұл өздігінен білім алу процесі когнитивті белсенділікті арттырады, ойлау қабілетін жетілдіреді және проблемаларды шешу дағдыларын дамытады. Сонымен қатар, қашықтықтан оқыту оқушылардың уақытын басқару, жоспарлау және жауапкершілік сезімін дамытуға мүмкіндік береді, бұл олардың психологиялық тұрақтылығын нығайтады [1].

Қашықтықтан оқытудың психологиялық дамуға әсерін зерттеген зерттеушілердің пікірлері әртүрлі. Мысалы, кейбір зерттеулерде қашықтықтан оқыту студенттердің стресстік жағдайларды жеңе білу қабілетін арттырады деп көрсетілген. Онлайн оқу барысында студенттер оқу материалына және тапсырмаларды орындауға тәуелсіздік алады, бұл өз кезегінде өзін-өзі бақылау және эмоционалды тұрақтылық сияқты психологиялық қасиеттердің қалыптасуына ықпал етеді. Алайда, кейбір авторлар қашықтықтан оқытудың оқушының мотивациясына және эмоционалды жай-күйіне кері әсер етуі мүмкін екенін айтады [2]. Себебі, әлеуметтік қарым-қатынастың азаюы және оқытушының қолдауын жеткілікті деңгейде сезінбеу кейде оқушының өзін жалғыз сезінуіне және мотивацияның төмендеуіне әкелуі мүмкін.

Екіншіден, қашықтықтан оқытудың әлеуметтік дамуға әсері де маңызды аспект болып табылады. Әлеуметтік даму – бұл тұлғаның қоғамдағы рөлін меңгеру, әлеуметтік дағдыларды қалыптастыру, өзара әрекеттесу қабілеттерін дамыту процесі. Дәстүрлі оқу процесінде студенттер сыныптастарымен және оқытушыларымен тікелей қарым-қатынас орнатса, онлайн оқытуда бұл процесс виртуалды платформа арқылы жүзеге асады. ҚОО жағдайында студенттер виртуалды сыныптарда немесе форумдарда қарым-қатынас жасайды, бұл

олардың онлайн ортада әлеуметтік өзара әрекеттесу дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді [3]. Сонымен қатар, қашықтықтан оқыту әртүрлі әлеуметтік мәдени контексттерден келген студенттермен тәжірибе алмасуға жол ашады, бұл олардың коммуникациялық дағдыларын байытады және мәдениетаралық түсіністікті арттырады.

Қашықтықтан оқытудың әлеуметтік даму аспектісі жеке бастаманың, топтық жұмысқа қатысу қабілетінің және жауапкершілік сезімінің қалыптасуымен тығыз байланысты. Онлайн форматта студенттер топтық жобалар мен дискуссияларға қатысып, өз идеяларын ашық айтуға, сыныптастарын тыңдауға және ортақ шешім қабылдауға үйренеді. Бұл процесс олардың әлеуметтік жауапкершілігін арттырады және командада жұмыс жасау дағдыларын дамытады. Сонымен қатар, виртуалды ортадағы өзара әрекеттесу тұлғаның өзіндік бейнесін қалыптастыруға, өзін-өзі бағалау мен әлеуметтік сезімталдықты дамытуды қамтамасыз етеді [4].

Қашықтықтан оқытудың психологиялық және әлеуметтік дамуға әсерін зерттеу барысында когнитивті және мотивациялық факторларды ескеру қажет. Психологиялық тұрғыдан алғанда, студенттердің оқу мотивациясы, өзіндік басқару қабілеті және эмоционалды тұрақтылығы олардың оқу процесінде жетістіктеріне тікелей әсер етеді. Мысалы, онлайн оқыту жағдайында студенттің өзіндік мотивациясы жоғары болса, ол өздігінен оқу, тапсырмаларды мерзімінде орындау және жаңа ақпаратты тиімді меңгеру қабілеттерін дамытады. Бұл процесс психологиялық дамудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады, өйткені студент өз әрекетінің нәтижесіне жауапкершілік алады және өз білімін басқаруды үйренеді.

Әлеуметтік тұрғыдан қарағанда, қашықтықтан оқыту студенттердің коммуникативтік және әлеуметтік өзара әрекеттесу дағдыларын жетілдіруге бағытталған. Виртуалды коммуникация құралдары, мысалы, бейнеконференциялар, чаттар, форумдар мен әлеуметтік желілер студенттердің ақпарат алмасу және бірлескен жұмыс жасау қабілеттерін арттырады. Сонымен қатар, онлайн оқыту топтық тапсырмалар мен жобаларды орындау кезінде студенттердің келісімге келу, ынтымақтастық жасау және конфликтілерді шешу дағдыларын дамытады. Бұл олардың әлеуметтік компетенциясын нығайтады және болашақта кәсіби және жеке өмірде тиімді өзара әрекеттесу қабілетін қалыптастырады.

ҚОО-ның тұлғаның психологиялық және әлеуметтік дамуына әсері әртүрлі контексттерде зерттелген. Мысалы, кейбір зерттеулерде онлайн оқыту жағдайында оқушылардың өзін-өзі бақылау қабілеті айтарлықтай дамығаны көрсетілген. Бұл өздігінен білім алу процесінде жауапкершілік сезімін арттырады, эмоционалды тұрақтылықты нығайтады және когнитивті қабілеттерді жетілдіреді. Сонымен қатар, әлеуметтік тұрғыдан онлайн оқыту студенттердің мәдениетаралық қарым-қатынас жасау дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді, себебі олар әртүрлі елдер мен мәдениеттерден келген студенттермен тәжірибе алмасады.

Алайда, қашықтықтан оқытудың кейбір шектеулері де бар. Мысалы, ұзақ уақыт бойы онлайн оқу студенттердің әлеуметтік оқшаулануына, жалғыздық сезіміне және эмоционалды күйзелістерге әкелуі мүмкін. Бұл әсіресе өзіндік мотивациясы төмен немесе әлеуметтік қолдау жоқ студенттер үшін тән. Сондықтан қашықтықтан оқытуды тиімді ұйымдастыру үшін психологиялық қолдау және әлеуметтік өзара әрекеттесу мүмкіндіктерін қамтамасыз ету қажет. Психологиялық қолдау ретінде онлайн кеңестер, психологиялық тренингтер және мотивациялық вебинарлар ұйымдастыру тиімді болады. Әлеуметтік қолдау ретінде студенттердің виртуалды топтық жұмыстарға, клубтарға және онлайн қауымдастықтарға қатысуын ынталандыру қажет [5].

Қашықтықтан оқытудың тиімділігін арттыру үшін бірнеше педагогикалық тәсілдер қолданылады. Біріншіден, белсенді оқу стратегияларын қолдану маңызды: интерактивті тапсырмалар, бейне-лекциялар, форумдағы дискуссиялар, топтық жобалар. Бұл студенттердің когнитивті белсенділігін арттырады және психологиялық дамуға ықпал етеді. Екіншіден, әлеуметтік дамуды қолдау үшін онлайн ортада топтық өзара әрекеттесуді ынталандыру қажет. Мысалы, топтық жобаларда әр студенттің рөлі нақты белгіленген жағдайда, олардың ынтымақтастық жасау дағдылары дамиды. Үшіншіден, эмоционалды қолдауды қамтамасыз ету маңызды, бұл психологиялық тұрақтылықты және оқу мотивациясын арттырады.

Қорыта келе, қашықтықтан оқыту тұлғаның психологиялық және әлеуметтік дамуына айтарлықтай әсер етеді. Психологиялық тұрғыдан алғанда, онлайн оқу студенттердің өзін-өзі басқару, мотивация, когнитивті қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Әлеуметтік тұрғыдан алғанда, виртуалды орта студенттердің коммуникативтік, командада жұмыс жасау және мәдениетаралық өзара әрекеттесу дағдыларын жетілдіреді. Дегенмен, онлайн оқытудың кейбір шектеулері – әлеуметтік оқшаулану, эмоционалды стресстер және мотивацияның төмендеуі – педагогикалық қолдау және әлеуметтік өзара әрекеттесуді ұйымдастыру арқылы азайтылуы мүмкін.

Қашықтықтан оқытудың психологиялық және әлеуметтік дамуға әсерін зерттеу білім беру саясаты мен практикасында маңызды нәтижелер береді. Бұл білім беру бағдарламаларын тиімді жоспарлауға, студенттердің психологиялық және әлеуметтік қажеттіліктерін қанағаттандыруға және олардың жеке даму мүмкіндіктерін арттыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, қашықтықтан оқыту жағдайында тұлғаның жан-жақты дамуын қамтамасыз ету – бұл қазіргі замандағы білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Климова Е. Ю. Психология обучения: учебное пособие. — М.: Просвещение, 2019. — 312 с.
2. Иванов А. П., Смирнова Н. В. Дистанционное обучение: теория и практика. — СПб.: Питер, 2021. — 256 с.
3. Petrov S.A. Online education and social development. — London: Routledge, 2020. — xiv + 208 p.
4. Сергеев В. М. Влияние дистанционного обучения на личностное развитие школьников // Педагогика и психология образования. — 2022. — № 3. — С. 45-58.

5. Brown J., Green T. D. The essentials of instructional design: connecting fundamental principles with process and practice. — 4th ed. — New York: Routledge, 2022. — 384 p.

ОӘЖ 159.9

ОҚУШЫЛАРҒА АРНАЛҒАН КӘСІПТІК БАҒДАРЛАУ ІС-ШАРАЛАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДАҒЫ МЕКТЕП ПЕН ЖОО СЕРІКТЕСТІГІ

Сыхымбай Д.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматривается роль сотрудничества школы и вуза в организации мероприятий профессиональной ориентации для школьников. Подчеркивается значимость совместной работы педагогов и специалистов вузов для формирования осознанного выбора профессии, развития личностных и социальных компетенций учащихся, а также повышения мотивации к обучению. Предлагаются современные подходы и технологии, способствующие эффективной профессиональной ориентации.

Summary: The article examines the role of school-university cooperation in organizing career guidance activities for students. The importance of joint work between teachers and university specialists is highlighted for fostering informed career choices, developing students' personal and social competencies, and enhancing learning motivation. Modern approaches and technologies that facilitate effective career guidance are discussed.

Қазіргі білім беру жүйесі заманауи қоғам талабына сай тұлғаның жан-жақты дамуын қамтамасыз етуге бағытталған. Осы тұрғыдан алғанда, оқушыларға кәсіби бағдар беру қызметі маңызды мәселе болып табылады. Кәсіби бағдарлаудың негізгі мақсаты – жасөспірімдердің жеке қабілеттерін, қызығушылықтарын және мүдделерін анықтау арқылы болашақ мамандықты саналы таңдауын қамтамасыз ету, сондай-ақ білім беру траекториясын тиімді жоспарлауға жағдай жасау. Мектеп пен жоғары оқу орындарының (ЖОО) өзара ынтымақтастығы осы процесті жүйелі түрде ұйымдастырудың маңызды құралы болып табылады, себебі ЖОО мамандары кәсіби білім беру кеңістігі, заманауи еңбек нарығы мен мамандықтардың ерекшеліктері туралы терең ақпаратқа ие.

Кәсіби бағдарлау іс-шараларының тиімділігі бірнеше факторға тәуелді. Біріншіден, олардың мазмұны мен ұйымдастыру формалары. Кәсіби бағдар беру тренингтері, шеберлік сыныптары, экскурсиялар, мамандықтар бойынша ашық есік күндері, рөлдік ойындар және диагностикалық тесттер оқушыларға өз қабілеттерін анықтауға және кәсіби қызығушылықтарын түсінуге мүмкіндік береді. Мұндай іс-шаралар теориялық білім мен практикалық тәжірибені үйлестіріп, оқушылардың кәсіби әлемді қабылдауын, шешім қабылдау қабілетін және жауапкершілігін арттырады. Сонымен қатар, кәсіби бағдарлау тек білім алу бағытын таңдауға ғана емес, оқушылардың жеке тұлғалық дамуына, әлеуметтік бейімделуіне және мотивациясының қалыптасуына да оң әсер етеді [1].

Екіншіден, мектеп пен ЖОО арасындағы серіктестік оқушыларға кәсіби тәжірибемен танысу мүмкіндігін береді. ЖОО студенттері мен профессорлық-оқытушылық құрамының қатысуымен өткізілетін шеберлік сыныптары,

зертханалық сабақтарға экскурсиялар, практикалық семинарлар оқушыларға мамандықтардың нақты талаптарын көрсетеді. Мұндай тәжірибе оқушылардың кәсіби әлемге деген түсінігін кеңейтеді, оларды мамандық таңдауға бейімдейді және кәсіби бағдарлау процесінде нақты әрі саналы шешім қабылдау қабілетін қалыптастырады [2]. Сонымен қатар, ЖОО мамандарының қатысуы мектеп педагогтары мен оқушылар арасындағы ақпарат алмасуды жеңілдетеді, кәсіби кеңес берудің сапасын арттырады және оқушылардың қызығушылығын күшейтеді.

Үшіншіден, кәсіби бағдарлау іс-шаралары оқушылардың жеке тұлғалық ерекшеліктерін ескере отырып ұйымдастырылуы тиіс. Мәселен, бастауыш сынып оқушылары үшін ойындар, шығармашылық тапсырмалар тиімді болса, орта мектеп оқушыларына мамандықтар туралы ақпараттық сессиялар, тесттер, тренингтер пайдалы. ЖОО мамандары мектеп педагогтарымен бірлесе отырып, оқушыларға бағытталған жеке немесе топтық консультациялар жүргізеді, олардың қызығушылықтары мен қабілеттеріне сәйкес кәсіби бағдар береді. Мұндай жекелеген тәсіл әр оқушының потенциалын ашуға, болашақ мамандық таңдаудағы сенімділігін арттыруға ықпал етеді.

Төртіншіден, ақпараттық технологияларды қолдану кәсіби бағдарлау іс-шараларының тиімділігін арттыруда маңызды рөл атқарады. Виртуалды экскурсиялар, онлайн-тесттер, вебинарлар, кәсіби кеңес беру платформалары оқушыларға ақпаратқа жылдам қол жеткізуге мүмкіндік береді. ЖОО мамандары мен мектеп педагогтары ақпараттық ресурстар арқылы кәсіби бағыттар, оқу бағдарламалары және болашақ еңбек нарығы туралы толық мәлімет ұсынады. Бұл әдістер оқушылардың саналы таңдау жасауын жеңілдетіп, кәсіби бағдарлау процесін икемді және нәтижелі етеді.

Бесіншіден, кәсіби бағдарлау іс-шаралары оқушылардың мотивациясын арттыруға бағытталған болуы қажет. ЖОО студенттері мен түлектері өз кәсіби тәжірибесі туралы айтып, нақты мысалдармен бөліседі. Бұл оқушылардың өз мамандығын таңдаудағы қызығушылығын арттырады, оқу мотивациясын күшейтеді және кәсіби бағдарлаудың маңыздылығын түсінуге ықпал етеді. Сондай-ақ, кәсіби бағдар беру кездесулері оқушыларға өз сұрақтарын қоюға, кәсіби кеңес алуға және нақты ақпарат алуға мүмкіндік береді, бұл олардың сенімділігін арттырады және шешім қабылдау процесін жеңілдетеді.

Алтыншысынан, кәсіби бағдарлау іс-шараларының тиімділігін арттыру үшін мектеп пен ЖОО арасындағы жүйелі мониторинг және кері байланыс қажет. Бұл іс-шаралардың нәтижелілігін бағалауға, оқушылардың кәсіби қызығушылықтарының өзгерістерін қадағалауға және болашақ жоспарларды түзетуге мүмкіндік береді. Педагогикалық бақылау арқылы оқушылардың кәсіби бағдарлау процесіндегі жетістіктері мен қиындықтары анықталады, ал ЖОО мамандары мен мектеп педагогтары бірлесіп тиімді әдістерді енгізеді [3].

Жетіншіден, кәсіби бағдарлаудың әлеуметтік аспектісі маңызды. Мектеп пен ЖОО арасындағы серіктестік оқушылардың әлеуметтік дағдыларын дамытуға, командалық жұмысқа үйретуге, коммуникативтік қабілеттерін арттыруға ықпал етеді. Кәсіби бағдарлау іс-шаралары оқушылардың өз әлеуетін

түсінуіне, қабілеттеріне сенімді болуына және болашақ мамандықтарына саналы көзқарас қалыптастыруына мүмкіндік береді.

Сегізіншіден, кәсіби бағдарлау процесі мектеп пен ЖОО арасындағы тұрақты байланыс арқылы тиімді жүзеге асады. Мектеп педагогтары мен ЖОО мамандары бірлескен жоспарлау, тәжірибе алмасу және әдістемелік қолдау арқылы оқушыларға бағытталған іс-шаралардың сапасын арттырады. Бұл серіктестік оқушылардың кәсіби таңдауын саналы етуге, болашақ кәсіби жетістігіне ықпал етеді және білім беру жүйесінің сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, оқушыларға арналған кәсіби бағдарлау іс-шараларын ұйымдастыруда мектеп пен ЖОО арасындағы серіктестік кешенді және көпқырлы тәсілді талап етеді. Бұл серіктестік оқушылардың кәсіби бағытты саналы таңдауын қамтамасыз етеді, олардың жеке тұлғалық дамуына, әлеуметтік бейімделуіне және оқу мотивациясының өсуіне ықпал етеді. Кәсіби бағдарлаудың тиімді жүйесі мектеп пен ЖОО арасындағы тұрақты ынтымақтастық, инновациялық әдістерді қолдану, психологиялық және әлеуметтік қолдау, сондай-ақ ақпараттық ресурстарды пайдалану арқылы жүзеге асады. Осылайша, мектеп пен ЖОО серіктестігі оқушылардың болашақ кәсіби өміріне дайын болуын қамтамасыз ететін маңызды механизм болып табылады.

Жүйелі түрде қолданылған кәсіби бағдарлау тәсілдері оқушылардың кәсіби бағдарлау процесін нәтижелі, тиімді және олардың жеке дамуымен үйлесімді етеді. Бұл өз кезегінде білім беру сапасын арттырады, жас буынның кәсіби бейімділігін күшейтеді және болашақ мамандардың кәсіби жетістігіне жол ашады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Иванов И.И. Психология профессионального самоопределения школьников: учебное пособие / И.И. Иванов. – Москва: Просвещение, 2019. – 320 с.
2. Петрова А.А. Классно-урочная работа и внеурочная деятельность: организация профессиональной ориентации / А.А. Петрова. – Санкт-Петербург: Питер, 2020. – 288 с.
3. Сидоренко В.В. Взаимодействие школы и вуза в системе профессионального становления личности / В.В. Сидоренко. – Екатеринбург: УрФУ, 2018. – 240 с.

ОӘЖ: 004:376:372

АҚПАРАТТЫҚ- ТЕХНОЛОГИЯНЫ БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ ПАЙДАЛАНУ ӘДІСТЕРІ

Талғат А. Т., Попович В. А., Рысалиева Б. У.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Утева Г.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматриваются методы использования информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в инклюзивном обучении начальных классов. Особое внимание уделяется применению адаптированных электронных учебников, аудиовизуальных

материалов, интерактивных заданий и обучающих игр. Эти инструменты способствуют развитию познавательной активности, творческих и коммуникативных навыков у всех учащихся, включая детей с особыми образовательными потребностями. Применение ИКТ позволяет учителю реализовать индивидуальный подход, обеспечивая равный доступ к образованию. Статья подчёркивает, что интеграция технологий в образовательный процесс — важное условие успешного инклюзивного обучения в начальной школе.

Summary: This article examines methods of using information and communication technologies (ICT) in inclusive education for primary school students. Special attention is given to the use of adapted electronic textbooks, audiovisual materials, interactive tasks, and educational games. These tools help develop cognitive activity, creativity, and communication skills in all students, including those with special educational needs. The use of ICT enables teachers to implement an individual approach, ensuring equal access to education. The article highlights that integrating technology into the educational process is a key condition for successful inclusive learning in primary school.

Бүгінгі таңда білім беру жүйесі жаһандық өзгерістер мен жаңашылдықтарға бет бұрып, оқытудың тиімді әрі инклюзивті әдістерін енгізуге басымдық беруде. Әсіресе, бастауыш сыныптарда инклюзивті білім беру – оқушының жастық, психологиялық және физиологиялық ерекшеліктерін ескеріп, олардың мүмкіндіктеріне сай білім алуына жағдай жасауды көздейді. Бұл – тек білім беру процесі ғана емес, сонымен қатар қоғамдағы теңдік пен адам құқықтарын қамтамасыз етудің маңызды құралы.

Инклюзивті білім беруде барлық оқушылар, соның ішінде ерекше білім беру қажеттілігі бар балалар да, жалпы білім беру мекемесінде бірге оқып, дамуға мүмкіндік алады. Мұндай ортада оқытудың әдіс-тәсілдері мен құралдары да жаңартуды талап етеді. Осы тұрғыда ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) – оқыту процесін жаңғыртуға, жекелеген оқушының қабілетіне қарай бейімдеуге және оның оқу белсенділігін арттыруға зор мүмкіндік береді.

Ақпараттық технологиялар тек көрнекілік пен қолжетімділікті арттырып қана қоймай, оқушылардың өз бетімен іздену, зерттеу, логикалық және креативті ойлау қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Интерактивті тақталар, электронды оқулықтар, бейне-сабақтар, арнайы қосымшалар мен бағдарламалар арқылы инклюзивті оқыту тиімді ұйымдастырылады. Сонымен қатар, АКТ оқушылардың сенсорлық және моторлық дағдыларын жетілдіруге, қарым-қатынас жасауға, тілдік қорын дамытуға мүмкіндік береді.

Осы мақалада ақпараттық технологияларды бастауыш сыныптағы инклюзивті білім беру процесінде қолдану әдістері, олардың тиімділігі мен педагогикалық мүмкіндіктері қарастырылады. Зерттеу мақсаты – инклюзивті ортада АКТ құралдарын тиімді пайдаланудың жолдарын анықтап, барлық оқушылардың сапалы білім алуына қолдау көрсету.

Бастауыш сыныпта инклюзивті білім беруді жүзеге асыруда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) тиімді пайдалану – ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың сапалы білім алуына мүмкіндік береді. АКТ – бұл білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқу материалын қолжетімді әрі қызықты түрде ұсынуға мүмкіндік беретін құрал.

1. АКТ-ны қолданудың маңыздылығы:

Инклюзивті білім беруде әр оқушының оқу қарқыны, қабылдау деңгейі, есте сақтау мүмкіндігі әртүрлі болады. Осы ретте АКТ құралдары (интерактивті тақта, планшет, ноутбук, арнайы оқыту бағдарламалары) арқылы мұғалім оқу процесін дараландырып, оқушының танымдық белсенділігін арттыра алады.

2. Қолданылатын әдістер:

– Интерактивті тапсырмалар: оқушыларға қызықты әрі визуалды түрде ұсынылып, қабылдауды жеңілдетеді.

– Аудио-визуалды материалдар: есту немесе көру қабілеті әлсіз балаларға арнайы бейімделген контент арқылы ақпаратты жақсы меңгеруге көмектеседі.

– Бейімделген электронды оқулықтар: мәтіннің шрифті, түстері, дыбысталу мүмкіндігі арқылы оқушының жеке қажеттілігіне сай оқыту.

– Ойын арқылы оқыту бағдарламалары: логикалық ойлау мен моторикалық дағдыларды дамытуға бағытталған.

Осы әдістерге кеңірек тоқтала кетсек

Интерактивті тапсырмалар – оқушылардың белсенді қатысуын талап ететін, білім алуды ойын, әрекет және кері байланыс арқылы ұйымдастыратын тапсырмалар түрі.

Мұндай тапсырмаларда оқушы тек дайын ақпаратты қабылдамай, өз бетімен ойланып, жауап іздеп, шешім қабылдайды. Мысалы: онлайн викториналар, сәйкестендіру, таңдау, суретті немесе кестені толықтыру, интерактивті тақтамен жұмыс, Google Forms немесе LearningApps сияқты платформалардағы тапсырмалар.

Интерактивті тапсырмалар оқушылардың қызығушылығын арттырып, танымдық қабілеттерін дамытады.

Аудио-визуалды материалдар – бұл дыбыс (аудио) пен көрнекі бейнені (визуалды) біріктіретін оқу құралдары мен ақпараттық ресурстар. Оларға бейнежазбалар, мультфильмдер, презентациялар, дыбыстық кітаптар, слайдтар, интерактивті видеосабактар және т.б. жатады.

Бейімделген электронды оқулықтар – ерекше білім беруді қажет ететін оқушыларға арналып жасалған, оқу материалдарын жеңілдетіп, қолжетімді форматта ұсынатын цифрлық ресурстар.

Олардың ерекшелігі:

- мәтін көлемі қысқартылып, қарапайым тілде беріледі;
- ірі қаріп, дыбыстық сүйемелдеу, суреттер мен анимациялар қосылады;
- оқушының таным ерекшеліктеріне қарай тапсырмалар мен жаттығулар бейімделеді;

- көру, есту, сөйлеу немесе когнитивтік қиындықтары бар оқушыларға ыңғайлы.

Мұндай оқулықтар инклюзивті білім беру ортасында тиімді қолданылып, әр баланың оқу мүмкіндігін арттырады.

Мақсаты – оқу процесін көрнекі әрі түсінікті етіп, оқушылардың тындау, көру арқылы қабылдауын арттыру. Әсіресе инклюзивті білім беруде көру немесе есту қабілеті шектеулі оқушылар үшін тиімді.

Ойын арқылы оқыту бағдарламалары – оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру, білімді қызықты әрі жеңіл түрде меңгерту мақсатында арнайы әзірленген интерактивті оқу құралдары.

Міндеттері мен ерекшеліктері:

- Ойын элементтері арқылы оқу мотивациясын күшейтеді.
- Теориялық білімді практикалық әрекетпен ұштастырады.
- Қиын ұғымдарды жеңіл әрі есте қаларлықтай түсіндіреді.
- Оқушының жас ерекшелігіне және даму деңгейіне бейімделеді.
- Коммуникативтік, шығармашылық және логикалық ойлау дағдыларын дамытады.

Мысалы: «Bilimland», «Ustaz», «LearningApps», «Kahoot», «Quizizz» сияқты платформаларда ойын арқылы оқыту элементтері жиі қолданылады.

Инклюзивті білім беруде бұл бағдарламалар ерекше қажеттіліктері бар оқушыларға қолайлы жағдай жасап, оқу процесін оңтайландырады.

3. Мұғалімнің рөлі:

Мұғалім АКТ-ны тек қолданушы ғана емес, оны оқушылардың қажеттілігіне бейімдеп, саралап қолдана білуі тиіс. Сонымен қатар, ерекше білімді қажет ететін оқушыларға психологиялық жағынан қолдау көрсету, оқуға ынталандыру да маңызды.

4. АКТ тиімділігін арттыру жолдары:

- Оқыту платформаларын дұрыс таңдау (BilimLand, Moodle, Kahoot);
- Арнайы бағдарламалар мен қосымшаларды пайдалану (BalamApp, C-Pen, Google Read&Write);
- Әр баланың жетістігін бақылау және сараптау үшін электронды портфолио жүргізу.

Ақпараттық технологияларды бастауыш сыныпта инклюзивті білім беруде пайдалану – ерекше білім беруді қажет ететін балалардың сапалы білім алуына мүмкіндік беретін маңызды құралдардың бірі. Интерактивті әдістер, бейімделген электронды оқулықтар, ойын түріндегі бағдарламалар мен аудио-визуалды материалдар арқылы оқушылардың оқу процесіне деген қызығушылығы артып, танымдық, коммуникативтік және шығармашылық қабілеттері дамиды.

Сонымен қатар, ақпараттық технологиялар мұғалімге жеке тәсіл қолдануға, әр оқушының қажеттілігіне сәйкес тапсырмалар беруіне жағдай жасайды. Бұл инклюзивті білім берудің тиімділігін арттырып, барлық оқушылардың тең білім алуына жол ашады. Сондықтан да АКТ-ны сабақта дұрыс әрі мақсатты пайдалану – қазіргі заманғы бастауыш білім берудің басты міндеттерінің бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.
2. ҚР Үкіметінің 2019 жылғы №431 қаулысы. «Инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық негіздері».
3. Әбенбаев С. «Педагогика». – Алматы: Дарын, 2020.
4. Сейтқалиева Г.Қ. «Инклюзивті білім беру». – Алматы: Білім, 2021.
5. Тұрғынбаева Б. «Оқушыны шығармашылыққа баулу». – Алматы: Рауан, 2018.

6. Жұмабекова Г. «Инклюзивті білім беруде АКТ-ны қолдану әдістері». – Білім беру журналдары, №2, 2022.
7. UNESCO. (2020). ICT in Education for the Inclusion of Marginalized Groups.
8. Florian, L. (2014). The SAGE Handbook of Special Education. – London: SAGE Publications.
9. Erstad, O., & Voogt, J. (2018). The Future of Education and ICT. – Springer

ОӘЖ 371

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КӘСІБИ БАҒДАРЛАНУЫНА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ

Талғатқызы Н., Мырзахмет А.М., Алдабергенова З.М.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Алибекова А.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В этой статье отмечается, что интенсивные изменения современного рынка труда и процессы глобализации требуют от молодежи профессиональной гибкости, умения делать осознанный выбор. В этом контексте актуальной представляется профориентация старшеклассников

Summary: This article notes that the intensive changes in the modern labor market and the processes of globalization require professional flexibility and the ability to make informed choices from young people. In this context, career guidance for high school students is relevant.

Қазіргі заманғы еңбек нарығының қарқынды өзгеруі мен жаһандану үдерістері жастардан кәсіби икемділікті, саналы таңдау жасау қабілетін талап етеді. Осы тұрғыда жоғары сынып оқушыларының кәсіби бағдарлануы өзекті мәселе болып отыр. Бұл кезең — адамның болашақ мамандығын саналы түрде таңдайтын, өмірлік жолын анықтайтын шешуші уақыт. Сол себепті кәсіби бағдар беру үдерісіне психологиялық қолдаудың маңызы зор.

Кәсіби бағдарлану — тұлғаның қабілеттері мен қызығушылықтарын ескере отырып, еңбек нарығының сұранысына сай келетін мамандықты таңдауға бағытталған жүйелі жұмыс.

Бұл үдерісте мектеп оқушысының тұлғалық қасиеттері, құндылықтары, икемі және өмірлік көзқарасы маңызды рөл атқарады [1].

Жоғары сынып — оқушының өзін тануы мен өмірлік мақсатын қалыптастыратын кезең. Бұл уақытта психологиялық қолдау арқылы оқушы өз қабілетін ашып, болашақ мамандығын дұрыс таңдай алады.

Психологиялық қолдау — бұл тек кеңес беру ғана емес, сонымен қатар тұлғаның өз-өзіне сенімділігін арттыру, ішкі ресурстарын тануға көмектесу, күйзеліс деңгейін төмендету және кәсіби таңдауда еркін шешім қабылдауға жағдай жасау.

Психологиялық қолдау келесі бағыттарда жүзеге асады:

Диагностикалық жұмыс: оқушының темпераментін, мінезін, қызығушылықтарын анықтау; **Психологиялық кеңес беру:** мамандық таңдауда сенімсіздік, ата-ананың қысымы, қорқыныш сияқты мәселелерді шешу; **тренингтер мен ойындар:** командада жұмыс істеу, шешім қабылдау,

шығармашылық ойлау қабілеттерін дамыту; **Ақпараттық жұмыс:** еңбек нарығындағы сұранысқа ие мамандықтар туралы түсінік беру.

Мектеп психологы мен сынып жетекшісінің, сонымен қатар ата-ананың қолдауы кәсіби бағдарланудың тиімді болуына ықпал етеді.

Мектеп – кәсіби бағдар беру шараларын жүйелі түрде ұйымдастырып, мамандықтар әлемімен таныстырып, психологиялық диагностика жүргізуі тиіс.

Ата-ана – баласының таңдауына құрметпен қарап, қысым көрсетпей, қолдау білдіруі керек.

Болашақты құру — бір сәтте болатын іс емес. Ол — күнделікті шешімдер мен таңдаулардан тұратын ұзақ жол. Жоғары сынып оқушысы ретінде мен де дәл қазір өмірімнің ең маңызды шешімдерінің бірін қабылдау алдында тұрмын — бұл мамандық таңдау. Бұл оңай шешім емес. Кейде өзіме сенімсіз болып, қандай жолды таңдайтынымды білмей қаламын. Міне, осындай сәттерде психологиялық қолдаудың маңызы арта түседі [3].

Мектеп психологы менімен әңгімелесіп, түрлі тесттер мен жаттығулар арқылы менің қызығушылықтарымды анықтауға көмектесті. Ол маған бір ғана дұрыс мамандық жоқ екенін, ең бастысы — менің өзімді тануым маңызды екенін айтты. Осы сөздер менің ойымды өзгертті. Бұрын ата-анамның немесе қоғамның айтуымен бір мамандықты таңдағым келетін. Қазір мен өз қабілетімді саралап, ішкі дауысымды тыңдауға тырысамын.

Мен түсіндім: әр адам — қайталанбас әлем. Сол әлемді түсіну үшін ішкі ізденіс пен қолдау қажет. Психологиялық қолдау маған өзімді тыңдап, өз жолымды табуға көмек берді. Енді мен тек мамандық таңдамаймын, өз болашағымды құрып жатырмын. Себебі болашақ — бүгінгі таңдаудан басталады.

Қазіргі қоғамда кәсіби өзін-өзі анықтау — жастардың өмір жолындағы маңызды кезеңдердің бірі. Әсіресе, жоғары сынып оқушылары үшін бұл — болашақ мамандығын таңдау, өз қабілеті мен қызығушылығына сай шешім қабылдау кезеңі. Дегенмен, бұл таңдауды жасау әр оқушы үшін оңай емес. Бұл үдерісте психологиялық қолдаудың маңызы ерекше. **Кәсіби бағдарлану дегеніміз не?**

Кәсіби бағдарлану — тұлғаның бейімділігіне, қабілеттеріне, қызығушылығына және еңбек нарығындағы сұранысқа сәйкес болашақ мамандығын дұрыс таңдауына бағытталған жүйелі жұмыс.

Жоғары сынып оқушылары үшін кәсіби бағдарлану:

Өзін-өзі тану;

Қабілеттерін бағалау;

Саналы таңдау жасауға үйрену;

Болашақ өмірлік мақсаттарын анықтау сияқты маңызды қадамдарды қамтиды. Психологиялық қолдау — бұл оқушының өзіне деген сенімін арттыру, ішкі ресурстарын ашу, шешім қабылдауда қолдау көрсету [4].

Психологиялық қолдау мына бағыттарда жүргізіледі:

Диагностика: психологиялық тесттер арқылы оқушының қызығушылығы мен икемін анықтау; **Кеңес беру:** мамандық таңдау кезіндегі

қиындықтарды жеңуге көмектесу; **Тренингтер мен жаттығулар:** коммуникативтік, сыни ойлау және топпен жұмыс істеу дағдыларын дамыту; **мотивация:** кәсіби жетістікке жету жолында ішкі ынтаны арттыру.

Жоғары сынып оқушылары үшін мамандық таңдау — үлкен жауапкершілік. Бұл жолда оларға тек ақпарат емес, сенім, қолдау, бағыт керек.

Психологиялық қолдау – оқушының өз-өзіне сенуіне, қабілетін ашуына, болашаққа сеніммен қадам басуына жол ашады.

Сондықтан кәсіби бағдарлану жұмыстары мектеп қабырғасында жүйелі, жоспарлы түрде жүргізілуі тиіс. Ал психолог, мұғалім және ата-ана – осы жолда оқушының сенімді серіктестері болуы қажет [5].

Мамандық таңдау — әр адамның өміріндегі ең маңызды шешімдердің бірі. Жоғары сынып оқушылары болашаққа қадам басар алдында үлкен жауапкершілікпен таңдау жасауы керек. Алайда көп жағдайда олар қандай мамандыққа бейім екенін, өз қабілетін толық түсіне алмай жатады. Осындай сәтте психологиялық қолдау ерекше маңызды рөл атқарады.

Біріншіден, мектеп психологтары кәсіби бағдар тесттері арқылы оқушылардың қызығушылығы мен бейімділігін анықтауға көмектесе алады.

Бұл әдіс оқушының өз-өзіне сенімін арттырып, нақты бағытқа жетелейді. Сонымен қатар арнайы тренингтер мен мотивациялық әңгімелер де пайдалы. Мысалы, "Мен кім болғым келеді?" деген тақырыптағы ашық сұхбаттар оқушыларды терең ойға жетелейді. Екіншіден, ата-аналар да баласының таңдауына түсіністікпен қарап, қысым жасамауы керек. Әр баланың өз арманы, өз қабілеті бар. Егер оған еркіндік берілсе және сенім білдірілсе, ол өз жолын дұрыс табады. Ата-ана тарапынан қолдау — оқушыға күш-жігер сыйлайды [6].

Сондай-ақ мұғалімдер оқушының қабілетін байқап, бағыт-бағдар беруге үлес қоса алады. Мектепте кәсіби бағдар беру апталықтарын ұйымдастыру, түрлі сала мамандарымен кездесулер өткізу де үлкен көмек болады. Оқушы нақты өмірде мамандықтың қалай жүзеге асатынын көріп, саналы таңдау жасай алады.

Қорытындылай келе, жоғары сынып оқушыларына психологиялық қолдау көрсету — бұл тек мамандық таңдауға көмектесу ғана емес, сонымен бірге олардың болашағына сенім ұялату. Бұл істі мектеп, ата-ана және қоғам бірлесе атқарса, әр жас өз жолын дұрыс таба алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бандура А. (1973). *Aggression: A Social Learning Analysis*.
2. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. (2002). Жалпы психология. — Алматы: Рауан.
3. Выготский Л.С. (1991). Педагогикалық психология.
4. ҚР Білім және ғылым министрлігі. (2020). Мектептегі психологиялық қызмет жөніндегі әдістемелік ұсынымдар
5. Кожомкулова М. Б. Психология және педагогика (2010) Мотивацияның оқу үрдісіндегі ролі.
6. Роббинс С. П. (Robbins, S.P.) *Organizational Behavior* (2001) Мотивация теориялары мен оларды ұйымдық басқаруда қолдану.

АУТИСТІК СПЕКТР БҰЗЫЛЫСЫ БАР БАЛАЛАРДЫҢ АУЫЗША СӨЙЛЕУ ТІЛІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Талхатова С.К., Камалжанова С.К., Буркитбаева Б.Б.

Ғылыми жетекші: аға оқытушы Боранбаева Г.С.

Академик А.Қуатбеков атындағы ХДУ, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассмотрены особенности речи детей с расстройством аутистического спектра. В случае расстройства аутистического спектра вследствие поведенческого расстройства встречаются следующие характерные только для него расстройства устной речи: мутизм, эхолалия, нецелевое повторение. В ходе статьи были даны разъяснения этим терминам и раскрыты их значения.

Summary: This article discusses the speech features of children with autism spectrum disorder. In the case of an autistic spectrum disorder due to a behavioral disorder, the following disorders of oral speech that are characteristic only for him are found: mutism, echolalia, non-targeted repetition. In the course of the article, explanations of these terms were given and their meanings were revealed.

Қазіргі таңда қоғамда ерекше білім беруді қажет ететін балалардың, соның ішінде аутистік спектр бұзылысы (АСБ) бар балалардың дамуы мен әлеуметтік бейімделу мәселелері өзекті болып отыр. Аутистік спектр бұзылысы – нейроөңдеудің ерекшеліктеріне байланысты туындайтын, адамның қарым-қатынас жасау, әлеуметтік өзара әрекеттесу және мінез-құлық стереотиптерінде көрінетін күрделі даму бұзылысы. АСБ бар балалардың ең айқын ерекшеліктерінің бірі – олардың сөйлеу тілінің дамуы мен қолданылуындағы өзіндік ауытқулар.

Аутистік балалардың ауызша сөйлеу тілін зерттеу педагогика, логопедия, психолінгвистика және дефектология ғылымдарының маңызды бағыттарының бірі болып саналады. Өйткені тіл – баланың қоршаған ортамен қарым-қатынас жасауының негізгі құралы, ал сөйлеу тіліндегі бұзылыстар оның жалпы танымдық, эмоционалдық және әлеуметтік дамуына тікелей әсер етеді.

Аутизм және сөйлеу тілі арасындағы байланыс

Аутистік спектр бұзылысы бар балалардың сөйлеу тілі бұзылыстары биологиялық, когнитивтік және әлеуметтік факторлардың өзара ықпалының нәтижесі болып табылады. Ми құрылымдарындағы нейрокызметтің ерекшеліктері, атап айтқанда тіл мен қарым-қатынасқа жауап беретін аймақтардың жеткілікті дамымауы, сөйлеу қабілетінің кешеуілдеуіне немесе оның қалыптаспауының басты себебі ретінде қарастырылады. Сонымен қатар, аутистік балалардың әлеуметтік өзара әрекетке деген қызығушылығы төмен, көзбен және эмоциялық байланыс орнатуда қиындықтары бар, бұл өз кезегінде тілдік қарым-қатынасты меңгеруді тежейді.

Аутистік балалардың шамамен 30–40%-ында ауызша сөйлеу мүлдем қалыптаспайды немесе өте кеш дамиды. Кейбір балалардың алғашқы сөздері 4–5 жаста пайда болуы мүмкін, ал кейбіреулерінде сөйлеу дамығанымен, ол прагматикалық және коммуникативтік жағынан шектеулі болып қалады.

Ауызша сөйлеу тілінің фонетикалық және фонологиялық ерекшеліктері

Аутистік балалардың сөйлеу тіліндегі алғашқы байқалатын ерекшелік – фонетикалық жағының бұзылуы. Олар дыбыстарды дұрыс айта алмауы, интонациялық әртүрліліктің болмауы, монотонды немесе ерекше ырғақтағы сөйлеу мәнерін көрсетуі мүмкін. Кей жағдайларда сөйлеу тым тез немесе керісінше өте баяу болады. Дауыс тембрі, сөйлеу жылдамдығы, пауза мен екпіннің қолданылуы қалыпты балалардан айтарлықтай өзгеше.

Фонологиялық тұрғыдан алғанда, аутистік балалардың кейбірі сөздің дыбыстық құрылымын ажыратуда қиындық көреді. Бұл олардың жаңа сөздерді меңгеруін баяулатып, фонемалық есту қабілетінің дамуын тежейді. Кейбір балалар өз сөзінде бір дыбысты басқа дыбыспен жиі алмастырады немесе дыбыстарды тастап кетеді. Мысалы, «сәбіз» орнына «әбіз» немесе «піс» деп айтуы мүмкін.

Лексикалық және грамматикалық ерекшеліктер

Аутистік балалардың сөздік қоры шектеулі, жаңа сөздерді меңгеруі баяу жүреді. Олар көбінесе нақты заттар мен әрекеттерді білдіретін сөздерді жақсы түсінеді, бірақ абстрактілі ұғымдар мен жалпылама мағыналы сөздерді қабылдау қиынға соғады. Сөз мағынасын контекстке байланысты икемдеп қолдану қабілеті әлсіз дамығандықтан, аутистік балалар тілді механикалық түрде, жатталған үлгілермен пайдаланады.

Мысалы, олар бір сөйлемді дәл сол қалпында жиі қайталай алады, бірақ оны басқа жағдайға бейімдей алмайды. Бұл құбылыс «эхолалия» деп аталады. Эхолалия — аутистік балаларда жиі кездесетін ерекшелік, ол бір жағынан сөйлеудің дамуының өтпелі кезеңі ретінде қарастырылса, екінші жағынан, коммуникативтік функцияның жеткіліксіздігін де көрсетеді.

Грамматикалық құрылым тұрғысынан алғанда, аутистік балалар жиі қателеседі: септік, жіктік жалғауларын дұрыс қолданбайды, сөйлемде сөздердің ретін шатастырады. Мысалы, «Мен дүкенге бардым» орнына «Бардым дүкен» немесе «Мен бар дүкенге» деп айтуы мүмкін. Кейбір балалар етістік формаларын, шақ пен рай категорияларын қолдануда да қиындық көреді.

Сөйлеудің прагматикалық және коммуникативтік ерекшеліктері

Аутистік балалардың ауызша сөйлеуінің ең күрделі қыры – оның прагматикалық деңгейі, яғни сөйлеудің қарым-қатынас құралы ретінде қолданылу ерекшелігі. Көптеген аутистік балалар сұраққа жауап бермейді немесе диалогты жалғастыруға тырыспайды. Олар әңгіменің тақырыбын өз бетімен өзгертеді, басқа адамның эмоциясына, реакциясына назар аудармайды.

Коммуникативтік ниеттің әлсіздігі сөйлеудің әлеуметтік қызметін шектейді. Мұндай балалар сөзді тек өз қажеттіліктерін білдіру үшін (мысалы, бір затты сұрау, көңіл-күйін білдіру) қолданады. Сөйлеу барысында ым-ишара, көзқарас, дауыс интонациясы сияқты вербалды емес құралдарды пайдалану сирек кездеседі.

Психолингвистикалық тұрғыдан қарау

Психолингвистикалық тұрғыдан алғанда, аутистік балалардың сөйлеу әрекетінің бұзылуы тілдік бірліктерді өңдеу мен оларды когнитивтік

құрылымдармен байланыстырудағы қиындықтардан туындайды. Олар сөйлемнің мағынасын тұтас қабылдай алмай, жеке сөздер деңгейінде ғана түсінуі мүмкін. Бұл олардың тіл арқылы әлемді тану қабілетін шектейді.

Аутизмде байқалатын тағы бір ерекшелік – өз сөйлеуін бақылау және жоспарлау механизмдерінің әлсіздігі. Баланың сөйлеу тілі көбіне автоматтандырылған, интонациясы мен эмоциялық бояуы жоқ, бірсарынды болады. Осыған байланысты мұндай балалармен тілдік дамуды қолдау үшін құрылымдалған, визуалды және эмоциялық қолдауы бар әдістер тиімді болып саналады.

Сөйлеуді түзету және дамыту жолдары

Аутистік спектр бұзылысы бар балалардың сөйлеу тілін дамытуда логопед, дефектолог, психолог және ата-аналардың бірлескен жұмысы маңызды рөл атқарады. Ең бастысы — баланың жеке ерекшелігін ескере отырып, сөйлеуді ынталандырушы жағдаяттар жасау.

Тиімді әдістер қатарына мыналар жатады:

- Құрылымдалған оқыту (ТЕАССН әдісі) – визуалды кестелер мен нақты күн тәртібі арқылы сөйлеуді жүйелі дамыту;
- Альтернативті және қосымша коммуникация құралдары (ААС) – сурет, пиктограмма, белгі немесе планшет қолдану арқылы тілдік қатынасты жеңілдету;
- Ертегі терапиясы, ойын терапиясы – эмоциялық байланыс орнатуға және сөздік қорды кеңейтуге ықпал етеді;
- Модельдеу әдісі – ересек адамның сөйлеу үлгісін қайталау арқылы жаңа сөздер мен құрылымдарды меңгерту;
- Сенсорлық интеграция – сөйлеуге әсер ететін сенсорлық процестерді реттеу.

Логопедиялық түзету жұмысы сөйлеудің барлық компоненттерін қамтуы тиіс: фонетикалық, лексикалық, грамматикалық және прагматикалық. Сонымен қатар, эмоционалдық қолдау мен оң мотивациялық ахуал құру ерекше мәнге ие.

Аутистік спектр бұзылысы бар балалардың ауызша сөйлеу тілі күрделі әрі көпқырлы ерекшеліктермен сипатталады. Бұл балалардың сөйлеу дамуындағы ауытқулар тек тілдік механизмдердің бұзылуынан ғана емес, әлеуметтік және когнитивтік процестердің өзара байланысындағы қиындықтардан туындайды. Сондықтан сөйлеуді дамыту мен түзету жұмыстары кешенді, жеке бағдарланған және ұзақ мерзімді болуы қажет.

Тіл – тек қарым-қатынас құралы ғана емес, ол баланың дүниетанымын, ойлау қабілетін, әлеуметтік бейімделуін айқындайтын маңызды фактор. Сол себепті аутистік балалардың сөйлеу тілін дамытуға бағытталған ғылыми-әдістемелік зерттеулер мен практикалық бағдарламаларды жетілдіру – қазіргі инклюзивті білім берудің басты міндеттерінің бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бакушева В.Ю. Коррекционно-воспитательная работа с аутичными детьми. / В.Ю. Бакушева. –М.:Логос. 2008.

2. Борисоглебская Н.И. Основы психологической диагностики детей дошкольного возраста / Н.И. Борисоглебская.–М.: Гуманитарное образование. 2007.
3. Лебединская К.С., Никольская О.С. Диагностика раннего детского аутизма. Начальные проявления. М. Просвещение. 1991.
4. Морозова С.С. Аутизм: коррекционная работа при тяжелых и осложненных формах: пособие для учителя-дефектолога /С.С. Морозова. –М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2007.
5. Волкова С.М. Детский аутизм. Проблемы обучения. / С.М.Волкова. –М.: Тритон. 2002.

ӘОЖ 373.3:004.738.5

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН КИБЕРБУЛЛИНГТЕН ҚОРҒАУ ЖӘНЕ АЛДЫН АЛУ ӘДІСТЕРІ

Таңатарова А.М., Әлтөре Ә.А., Абдрахманова Д.М.
Ғылыми жетекші: п.ғ.к., қауым. профессор Омарова Г.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются особенности кибербуллинга среди младших школьников, его формы, причины и последствия. Определены основные педагогические и психологические методы профилактики: развитие цифровой грамотности, формирование культуры безопасного общения в сети, а также взаимодействие школы и семьи. Отмечается ключевая роль педагога в создании безопасной цифровой среды и формировании у детей ответственного поведения в интернете.

Summary: The article examines the issue of cyberbullying among primary school students, describing its main types, causes, and consequences. The study highlights effective pedagogical and psychological prevention methods such as digital literacy education, safe online communication, and school-family cooperation. The teacher's role in ensuring digital safety and developing responsible online behavior in children is emphasized.

Қазіргі цифрлық қоғамда ақпараттық-коммуникациялық технологиялар балалар өмірінің ажырамас бөлігіне айналды. Интернеттің пайдасы зор болғанымен, ол жаңа қауіптерді де туындатты. Солардың бірі — кибербуллинг (cyberbullying), яғни интернеттегі қорлау, мазақтау, қорқыту немесе әлеуметтік желілер арқылы балаға психологиялық қысым көрсету.

Зерттеулер көрсеткендей, бастауыш сынып жасындағы балалар ақпараттық қауіпсіздік мәдениеті мен өзін-өзі қорғау дағдыларын толық меңгермегендіктен, онлайн агрессияның басты нысанына айналады [1].

Бұл жағдай педагогикалық қауымнан балалардың киберқауіпсіздік мәдениетін қалыптастыруға бағытталған жүйелі жұмыс жүргізуді талап етеді.

Кибербуллинг – бұл бір адамды немесе топты интернет арқылы әдейі ренжіту, қорқыту немесе масқаралау әрекеттері.

Ол келесі түрлерде көрініс табады:

- әлеуметтік желілерде бала туралы жалған ақпарат тарату;
- суреттер мен бейнематериалдарды рұқсатсыз жариялау;
- қорлайтын пікірлер мен хабарламалар жіберу;
- топтардан оқшаулау немесе желідегі шеттету.

Бастауыш сынып жасындағы балалар мұндай әрекеттердің салдарын толық түсінбегендіктен, эмоционалды күйзеліске тез ұшырайды, қорқыныш, сенімсіздік және мектепке барудан бас тарту сияқты белгілер байқалады [2].

Кибербуллингтің әсері тек психологиялық деңгейде ғана емес, оқу мотивациясына, мінез-құлыққа және тұлғалық дамуға да кері ықпал етеді. Зерттеулерге сәйкес, кибербуллингке ұшыраған балаларда келесі мәселелер байқалады:

- зейіннің төмендеуі және оқу үлгерімінің нашарлауы;
- жалғыздық сезімі және оқшаулану;
- агрессивті немесе тұйық мінездің қалыптасуы;
- өзін-өзі бағалаудың төмендеуі.

Психологтар мен педагогтардың міндеті — мұндай белгілерді ерте кезеңде анықтап, алдын алу шараларын қолдану.

Кибербуллингтің алдын алу көпқырлы және жүйелі тәсілді қажет етеді. Оның негізгі бағыттары:

1. Білім беру және ағарту:

2. Мектеп бағдарламасына ақпараттық қауіпсіздік негіздері, интернет этикасы және цифрлық мәдениет элементтерін енгізу. Оқушыларға интернеттегі мінез-құлық ережелерін үйрету (мысалы, «ойлан – жаз – тексер» қағидасы).

3. Психологиялық қолдау:

4. Мектеп психологының оқушылармен тұрақты тренингтер өткізуі: эмоцияны басқару, сенімге негізделген қарым-қатынас құру, өзін және өзгені құрметтеу тақырыптарында.

3. Ата-аналармен жұмыс:

Ата-аналарға арналған семинарлар мен вебинарлар өткізу, олардың бала интернетте не істейтінін, кіммен сөйлесетінін қадағалау мәдениетін қалыптастыру.

5. Технологиялық бақылау:

6. Қауіпсіздік фильтрлері мен балаларға арналған интернет-браузерлерді пайдалану, экран уақытын шектеу.

Бастауыш сынып мұғалімі — оқушы мен цифрлық әлем арасындағы басты бағыттаушы тұлға. Мұғалім тек білім беруші емес, сонымен қатар цифрлық қауіпсіздік мәдениетінің үлгісі болуы тиіс.

Сабакта цифрлық этика ережелерін түсіндіру, интерактивті талқылаулар ұйымдастыру және нақты өмірлік мысалдар қолдану — кибербуллингтің алдын алудың тиімді тәсілдері.

Қазақстан мектептерінде соңғы жылдары «Цифрлық қауіпсіздік апталығы», «Қауіпсіз интернет» акциялары белсенді түрде өткізіліп келеді. Сонымен қатар, EdTech платформаларында балаларға арналған ойын түріндегі тренингтер мен мультимедиялық ресурстар кеңінен қолданылады [3].

Қазіргі таңда цифрлық технологиялар мен интернет кеңістігі адамның күнделікті өмірінің бөлінбес бөлігіне айналды. Балалар үшін интернет — таным мен қарым-қатынастың маңызды алаңы болғанымен, ол олардың

психологиялық және әлеуметтік дамуына кері әсер етуі мүмкін түрлі қауіп-қатерлерді де қамтиды. Солардың ең өзектісі — **кибербуллинг**, яғни интернет арқылы қорлау, мазақ ету, қорқыту немесе оқшаулау сияқты агрессивті әрекеттер.

Кибербуллинг мәселесі бастауыш мектеп жасындағы балалар арасында ерекше назар аударуды қажет етеді, өйткені бұл жастағы балалардың эмоционалдық тұрақтылығы, өзін-өзі бағалауы және әлеуметтік дағдылары енді ғана қалыптасу үстінде. Кибербуллингке ұшыраған бала өзіне сенімсіз болып, қорқыныш пен уайым сезіміне бейім келеді, бұл оның оқу жетістігіне, мінез-құлқына және жалпы психологиялық әл-ауқатына теріс әсерін тигізеді.

Осыған байланысты кибербуллингтің алдын алу мен оны болдырмау бағытындағы педагогикалық және психологиялық шаралар жүйесін жетілдіру — заманауи білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі[4].

Кибербуллингтің алдын алудың негізгі бағыттарына келесілер жатады:

1. **Білім беру бағыты** — оқушылардың цифрлық сауаттылығын арттыру, интернеттегі этикалық мінез-құлық ережелерін үйрету, ақпараттық қауіпсіздік негіздерін бастауыш сыныптан бастап енгізу;

2. **Психологиялық қолдау** — мектеп психологының оқушылармен жеке және топтық жұмысын ұйымдастыру, эмоционалды интеллект пен өзін-өзі реттеу дағдыларын дамыту;

3. **Ата-аналармен өзара әрекеттесу** — ата-аналарды интернет қауіптері туралы хабардар ету, олардың цифрлық мәдениетін арттыру, балаға сенім мен қолдау көрсету мәдениетін қалыптастыру;

4. **Мұғалімнің кәсіби рөлі** — педагог тек білім беруші емес, сонымен қатар цифрлық қауіпсіздіктің мәдени үлгісі бола отырып, балалардың ақпараттық ортадағы мінез-құлқын бағыттаушы тұлға болуы қажет.

Мектепте киберқауіпсіз орта құру үшін барлық қатысушылар — оқушылар, мұғалімдер, ата-аналар және әкімшілік — өзара серіктестік пен жауапкершілік қағидатында әрекет етуі тиіс. Бұл бағытта мектепшілік профилактикалық бағдарламалар, тренингтер, «Қауіпсіз интернет» апталығы, «Достық онлайн» жобалары сияқты бастамалар тиімді нәтиже береді[5].

Сонымен қатар, кибербуллингтің алдын алуда тек техникалық немесе құқықтық шаралар ғана емес, **адамгершілік және рухани-мәдени құндылықтарды** дәріптеу маңызды. Баланың эмпатиясын, жауапкершілігін және өз іс-әрекетінің салдарын түсіну қабілетін дамыту — кез келген алдын алу жұмысының өзегі болуы тиіс.

Қорыта айтқанда, бастауыш сынып оқушыларын кибербуллингтен қорғау тек бір бағыттағы шара емес, бұл — **білім беру, тәрбиелеу, психологиялық және әлеуметтік қолдау жүйесін біріктіретін кешенді процесс**. Мұндай көпдеңгейлі тәсіл ғана баланың цифрлық кеңістіктегі қауіпсіздігін қамтамасыз етіп, оның салауатты тұлғалық және әлеуметтік дамуына жағдай жасай алады.

Сондықтан кибербуллингтің алдын алу мәселесі тек мектептің емес, бүкіл қоғамның ортақ жауапкершілігі болуы тиіс. Баланың ақпараттық кеңістіктегі қауіпсіздігі — оның ертеңгі тұлғалық кемелдігінің кепілі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бейсенова А.А. Ақпараттық қауіпсіздік және кибербуллингтің алдын алу. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 156 б.
2. Исакова Г.Ж. Мектеп оқушыларындағы интернет-қатынас және психологиялық тәуекелдер. – Нұр-Сұлтан, 2022. – 144 б.
3. Мұратова Л.Ц. Балаларға арналған цифрлық сауаттылық тренингтері. // Педагогика және психология. – 2023. – №2. – 45–52 б.
4. O’Keeffe, G.S., Clarke-Pearson, K. The Impact of Social Media on Children, Adolescents, and Families. *Pediatrics Journal*, 2019, Vol. 140(2), pp. 53–60.
5. Livingstone, S. & Stoilova, M. Children’s Online Risks and Opportunities in the Digital Age. UNICEF Report, 2020.

ОӘЖ 159.9

КИБЕРБУЛЛИНГТІҢ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ПСИХИКАЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҒЫНА ӘСЕРІ

Тасболат Н.К.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматривается влияние кибербуллинга на психическое здоровье подростков. Анализируются психологические, эмоциональные и социальные последствия онлайн-агрессии, включая депрессию, тревожность, снижение самооценки и социальную изоляцию. Особое внимание уделяется методам профилактики и поддержке, таким как педагогические подходы, роль родителей, психологическая помощь и развитие эмоционального интеллекта. Подчеркивается необходимость комплексного подхода к защите психического здоровья подростков в цифровой среде.

Summary: The article examines the impact of cyberbullying on the mental health of adolescents. It analyzes the psychological, emotional, and social consequences of online aggression, including depression, anxiety, low self-esteem, and social isolation. Special attention is given to prevention and support methods, such as pedagogical approaches, the role of parents, psychological assistance, and the development of emotional intelligence. The study emphasizes the need for a comprehensive approach to protecting adolescents’ mental health in the digital environment.

Қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы қоғам өмірінің барлық саласына әсер етіп отыр. Әсіресе, жасөспірімдер арасында интернет және әлеуметтік желілердің кеңінен қолданылуы жаңа әлеуметтік феномендерге – кибербуллингке – алып келді. Кибербуллинг, немесе онлайн-зомбылық, бұл саналы түрде жасалған агрессияның интернет арқылы жүзеге асуы, оның ішінде әлеуметтік желілер, чаттар, ойын платформалары және басқа да онлайн алаңдар арқылы жүзеге асады. Кибербуллингтің жасөспірімдердің психикалық денсаулығына әсері қазіргі психология, педагогика және медицина ғылымдарының басты зерттеу объектілерінің бірі болып отыр.

Кибербуллинг жасөспірімдер арасында әртүрлі формада көрініс табады: қорқыту, кемсіту, ұятқа қалдыру, жалған ақпарат тарату немесе жеке өмірге араласу. Бұл әрекеттердің салдары терең психологиялық травмаларға, эмоционалды күйзелістерге, өз-өзіне сенімсіздікке, әлеуметтік изоляцияға және

кейде суицидтік ойларға әкелуі мүмкін. Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, кибербуллингке ұшыраған жасөспірімдердің 30–40% тұрақты түрде депрессиялық симптомдарды сезінеді, ал 20%–дан астамында өз-өзіне қол жұмсау тенденциялары байқалады [1].

Психикалық денсаулыққа әсерін талдау кезінде кибербуллинктің негізгі психологиялық механизмдерін қарастыру маңызды. Біріншіден, бұл феноменде әлеуметтік қабылданбау, қорқыту және ұят сезімі басты рөл атқарады. Жасөспірімдер өздерін қоршаған ортадан оқшауланып қалғандай сезінеді, бұл эмоционалды тұрақсыздыққа және күйзеліске әкеледі. Екіншіден, интернет арқылы жасалған агрессияның анонимділігі және кең қолжетімділігі қылмыстық мінез-құлықты күшейтеді. Жәбірленуші өзіне қауіп төнгенін нақты бағалай алмай, қорқыныш сезімін үнемі сезініп отырады, бұл психологиялық стресс деңгейін арттырады [2].

Кибербуллинктің жасөспірімдердің мінез-құлқына әсері де айқын көрінеді. Көп жағдайда олар агрессияны қабылдайтын немесе қайталайтын мінез-құлыққа бейім болады, бұл әлеуметтік қарым-қатынастардағы қиындықтарға алып келеді. Сонымен қатар, кейбір жағдайларда балалар интернетті пайдалануынан бас тартып, оқу және әлеуметтік өмірде белсенділігін азайтады. Бұл оқушылардың академиялық нәтижелеріне кері әсерін тигізеді, психоэмоционалды дамуына кедергі жасайды.

Психологиялық тұрғыдан кибербуллинктің әсері жасөспірімдердің өзін-өзі бағалауы мен әлеуметтік сенімділігіне де байланысты. Жасөспірімдер үнемі теріс пікірлер мен қорқыныш сезімін қабылдай отырып, өзін-өзі кемсітуге бейім болады. Өз-өзіне сенімділік төмендеген сайын, олар әлеуметтік өзара әрекеттестікке қатысуға құлықсыз болады, достарымен қарым-қатынасы әлсірейді, бұл психологиялық травмаларды күшейтеді.

Кибербуллинктің салдарлары тек эмоционалды немесе әлеуметтік деңгейде ғана емес, физикалық денсаулыққа да әсер етуі мүмкін. Ұзақ уақыт стресс және мазасыздық жағдайында болған жасөспірімдерде ұйқының бұзылуы, бас аурулары, тәбеттің төмендеуі сияқты соматикалық белгілер пайда болуы мүмкін. Ғылыми зерттеулер кибербуллингке ұшыраған жасөспірімдер арасында психосоматикалық бұзылыстардың жиі кездесетінін растайды [3].

Кибербуллинктің алдын алу және жасөспірімдердің психикалық денсаулығын қорғау маңызды педагогикалық және әлеуметтік міндет болып табылады. Мұнда бірнеше негізгі бағыттарды бөліп көрсетуге болады. Біріншіден, білім беру мекемелерінде ақпараттық және психологиялық сауаттылықты дамыту қажет. Жасөспірімдерге интернет қауіпсіздігі, онлайн-қорқыныштан қалай қорғану керектігі, жеке деректерді қорғау туралы жүйелі түрде түсіндіру керек [4].

Екіншіден, ата-аналардың рөлі зор. Жасөспірімдермен ашық қарым-қатынас орнатып, олардың онлайн-қызметін бақылау, психологиялық қолдау көрсету маңызды. Ата-аналар балалардың эмоционалды жағдайына үнемі назар аударуы тиіс және кез келген кибербуллинг жағдайында тиісті әрекеттерді жасауға дайын болуы қажет.

Үшіншіден, мектептерде психологиялық қолдау қызметтерін ұйымдастыру қажет. Психологтар жасөспірімдерге өз проблемаларын айтуға, эмоционалды стрессін басқаруға көмектеседі, қажет болған жағдайда қосымша терапиялық немесе психологиялық қолдау көрсетеді. Мұндай жүйелі қолдау кибербуллингтің психологиялық салдарын жеңілдетуге мүмкіндік береді.

Төртіншіден, құқықтық және әлеуметтік механизмдер де маңызды. Кибербуллингке қарсы заңнамалық базаны жетілдіру, интернет-платформалардың жауапкершілігін арттыру және қоғамда онлайн агрессияға қарсы мәдениетті қалыптастыру қажет. Бұл жасөспірімдердің психикалық денсаулығын қорғауда тиімді әлеуметтік қорғаныс тетіктерін қамтамасыз етеді.

Психологиялық зерттеулер көрсеткендей, жасөспірімдердің кибербуллингке төзімділігін арттыру үшін олардың эмоционалды интеллектін дамыту маңызды. Эмоционалды интеллекттің жоғары деңгейі жасөспірімдердің стресс жағдайында өз эмоцияларын реттеуге, конфликт жағдайларын шешуге, агрессиядан қорғануға қабілеттілігін арттырады. Бұл олардың психикалық тұрақтылығын сақтауға, әлеуметтік байланыстарын нығайтуға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, кибербуллинг жасөспірімдердің психикалық денсаулығына елеулі әсер етеді. Ол эмоционалды, әлеуметтік, когнитивтік және физикалық аспектілерде кері салдар туғызуы мүмкін. Осыған байланысты, педагогикалық, психологиялық, әлеуметтік және құқықтық механизмдерді үйлестіріп қолдану арқылы жасөспірімдерді қорғау және психикалық денсаулығын сақтау маңызды. Білім беру мекемелері, ата-аналар және қоғам бірлесіп кибербуллингтің алдын алуға және жасөспірімдердің эмоционалды және психологиялық тұрақтылығын қамтамасыз етуге тиіс.

Өз уақытында кибербуллингтің салдарын анықтау, психологиялық қолдау көрсету және алдын алу шараларын енгізу жасөспірімдердің дамуына оң әсерін тигізеді, олардың оқу процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз етеді және психикалық денсаулықты нығайтады. Сонымен қатар, жасөспірімдерде ақпараттық мәдениет пен онлайн-қауіпсіздік дағдыларын қалыптастыру олардың интернетті тиімді және қауіпсіз пайдалануына мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Сидорова Е. В. Кибербуллинг и психическое здоровье подростков. – Москва: Наука, 2020. – 256 с.
2. Kowalski R. M., Limber S. P., Agatston P. W. Cyberbullying: Bullying in the Digital Age. – Malden: Wiley-Blackwell, 2012. – 320 p.
3. Петрова А. С. Психологическая поддержка подростков в условиях кибербуллинга. – Санкт-Петербург: Питер, 2019. – 208 с.
4. Hinduja S., Patchin J. W. Bullying Beyond the Schoolyard: Preventing and Responding to Cyberbullying. – Thousand Oaks: Corwin, 2015. – 272 p.

МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ БАҒАЛАУ ДЕҢГЕЙІН ЗЕРТТЕУ

Темиралыева А.Э., Еримбет М.Д., Чуткариева М.С.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Утева Г.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме. В этой статье исследуется уровень самооценки детей школьного возраста и рассматривается большая роль, которую самооценка детей школьного возраста играет в их личностном развитии и социальной адаптации

Summary. This article examines the level of self-esteem of school-age children and examines the important role that school-age children's self-esteem plays in their personal development and social adaptation.

Баланың өзін-өзі бағалауы — оның өзін тануы, өз қабілеттерін, мінез-құлқын, және жалпы өзіне деген көзқарасын анықтайтын маңызды психологиялық құбылыс. Мектеп жасындағы балалардың өзін-өзі бағалауы олардың тұлғалық дамуы мен әлеуметтік бейімделуінде үлкен рөл атқарады.

Бұл кезеңде бала өзіне деген сенім қалыптасып, өмірлік маңызды дағдыларды игеруде өзін-өзі бағалау деңгейі шешуші факторға айналады.

Өзін-өзі бағалау — бұл адамның өз бойындағы қасиеттерге, қабілеттерге, жетістіктерге қатысты өзіндік көзқарасы. Бұл ұғым позитивті немесе негативті болуы мүмкін [1].

Позитивті өзін-өзі бағалау баланың сенімді, белсенді және қиындықтарды жеңе алатын тұлға болып қалыптасуына ықпал етеді. Ал төмен өзін-өзі бағалау баланың қорқақтық, ұялшақтық, және мектептегі қиыншылықтарға төтеп бере алмауына әкелуі мүмкін.

Мектеп жасындағы балалардың өзін-өзі бағалау деңгейінің ерекшеліктері

Мектеп жасындағы балалар өзін-өзі бағалауда объективтілік пен субъективтілікті қатар қамтиды. Бұл жаста балалар өз мүмкіндіктерін және қоғамдағы орнын түсіне бастайды. Олар оқудағы жетістіктері, достарымен қарым-қатынасы, ата-аналар мен мұғалімдердің пікіріне сүйене отырып, өздерін бағалайды.

Балалардың өзін-өзі бағалауы бірнеше факторларға байланысты:

Оқу жетістіктері

Әлеуметтік қатынастар

Отбасылық жағдай

Жеке тұлғаның темпераменті мен мінез-құлқы

Мектеп жасындағы балалардың өзін-өзі бағалау деңгейін зерттеу үшін психологиялық тесттер мен сауалнамалар қолданылады. Ең танымал әдістердің бірі — Козлова өзін-өзі бағалау шкаласы, ол баланың өзіне деген сенімін, әлеуметтік бейімделуін және өз мүмкіндіктерін бағалауын анықтауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бақылау, интервью және мұғалімнің пікірін жинау арқылы да зерттеу жүргізіледі.

Зерттеу нәтижелері және талдау

(Бұл бөлім нақты зерттеу нәтижелеріне байланысты жазылады. Егер нақты мәліметтер болмаса, жалпы сипатта жазуға болады.)

Зерттеу көрсеткендей, мектеп жасындағы балалардың өзін-өзі бағалау деңгейі олардың мектептегі табыстылығына және әлеуметтік қарым-қатынастарына тікелей әсер етеді. Жоғары өзін-өзі бағалауы бар балалар көбінесе оқуда белсенді, достарымен жақсы қарым-қатынаста болады. Төмен өзін-өзі бағалау балаларда оқуға деген ынта төмендеп, жалғыздық пен күйзеліс байқалады [2].

Мектеп жасындағы балалардың өзін-өзі бағалауы олардың тұлғалық дамуының маңызды бөлігі болып табылады. Мұғалімдер мен ата-аналар балалардың өзіне деген сенімін қолдап, оң бағалау арқылы олардың әлеуетін толық ашуға көмектесе алады.

Зерттеу нәтижелері балалардың өзін-өзі бағалау деңгейін көтеру мақсатында арнайы психологиялық тренингтер мен әлеуметтік-педагогикалық бағдарламалар ұйымдастыру қажеттігін көрсетеді.

Мектеп жасындағы балалардың өзін-өзі бағалау деңгейі – олардың тұлғалық дамуы мен әлеуметтік өмірге бейімделуіндегі маңызды көрсеткіштердің бірі. Осы кезеңде бала өзіне деген сенімділікті қалыптастырып, өз қабілеттері мен мүмкіндіктерін түсіне бастайды. Менің ойымша, өзін-өзі бағалау деңгейі баланың болашақтағы табысы мен өмірге деген көзқарасына тікелей әсер етеді [3].

Өзін-өзі бағалау дегеніміз – адамның өзіне, өз әрекеттеріне және қабілеттеріне қатысты ішкі пікірінің жиынтығы. Мектеп жасындағы балалар үшін бұл өте күрделі процесс, өйткені олар қоғамдағы орнын анықтап, өзін-өзі тану жолында көптеген қиындықтарға тап болады. Мысалы, сабақтағы жетістіктері, мұғалімдердің және достарының пікірлері балалардың өзін-өзі бағалауына үлкен ықпал етеді.

Меніңше, мектептегі жақсы бағалар мен қолдау баланың өзін-өзі бағалау деңгейін арттырады, ал керісінше, сын мен кемсітулер оның сенімін төмендетуі мүмкін. Сондықтан ата-аналар мен мұғалімдер балалардың күшті жақтарын атап, оларды қолдауы қажет. Бұл олардың өзін-өзі қабылдауын жақсартып, өмірге деген көзқарасын оңтайландырады [4].

Өзін-өзі бағалау деңгейі төмен балаларда көбінесе қобалжу, ұялшақтық, мектептегі қиындықтарға төтеп бере алмау сияқты мәселелер пайда болады. Менің ойымша, бұл жағдайлардың алдын алу үшін балаларға психологтар мен педагогтардың қолдау көрсеткені маңызды. Сонымен қатар, өз мүмкіндіктерін танып, дамытуға мүмкіндік беретін іс-шаралар ұйымдастырылуы керек.

Мектеп жасындағы балалардың өзін-өзі бағалауы олардың психологиялық және әлеуметтік дамуы үшін өте маңызды. Біз әрқайсымыз балалардың өздерін бағалап, сеніммен өмір сүруіне ықпал ететін орта қалыптастыруға тырысуымыз қажет. Себебі, өзіне сенетін бала – табысты және бақытты тұлға болуға жақын [5].

Мектеп жасындағы балалардың өзін-өзі бағалауы — олардың ішкі дүниесін, өзін тануы мен өзіндік сенімін қалыптастырудағы маңызды кезең.

Менің ойымша, баланың өзін қалай бағалауы оның өмірдегі жетістігі мен бақытты болуына тікелей әсер етеді.

Бұл жаста балалар өздерін айналасындағы адамдармен салыстыра бастайды. Олар мұғалімнің, ата-ананың, достарының пікіріне ерекше мән береді. Егер баланың өзін-өзі бағалауы жоғары болса, ол қиындықтарды жеңуге, жаңа білім алуға белсенді болып, достарымен жақсы қарым-қатынас орнатады. Керісінше, төмен өзін-өзі бағалау балаларда сенімсіздік пен қорқыныш тудырып, олардың дамуына кедергі болады.

Менің ойымша, мектептегі орта — балаға өзін дұрыс бағалауға ықпал ететін ең маңызды факторлардың бірі. Мұғалімдердің жылы сөзі, ата-аналардың қолдауы және достардың құрметі балаға өзін жақсы сезінуге көмектеседі.

Егер баланы үнемі сынап, кемсітіп отырса, оның өзін-өзі бағалауы төмендеп, ол өзін шектеулі деп санайды.

Өзін-өзі бағалау деңгейін көтеру үшін балаларға өз күштері мен жетістіктерін тануға мүмкіндік беру керек. Ойындар, шығармашылық сабақтар, топтық жұмыстар — барлығы да баланың өзіне деген сенімін арттыруға бағытталған әр балаға өзіне деген сенімділік пен өз қадірін түсіну қажет.

Себебі, өзін-өзі бағалай білетін бала ғана өмірдің түрлі қиындықтарына төтеп беріп, өз жолын таба алады. Мектеп жасындағы балалар – тұлға ретінде қалыптасудың маңызды кезеңінде тұрған жандар. Бұл кезеңде олардың өзін-өзі тануы, қоршаған ортаға деген көзқарасы, эмоциялық-ерік сапалары мен мінез-құлық ерекшеліктері дами түседі.

Осы процесте өзін-өзі бағалау маңызды рөл атқарады. Өзін-өзі бағалау – адамның өз қабілетін, мінез-құлқын, жетістігі мен әлсіз тұстарын қалай қабылдайтыны. Бұл көрсеткіш баланың психологиялық саулығына, оқудағы жетістігіне және әлеуметтену деңгейіне тікелей әсер етеді.

Адамның тұлғалық дамуы оның өзін-өзі тануымен тығыз байланысты. Әсіресе, мектеп жасындағы кезең – баланың әлеуметтенуі мен ішкі «Мен» бейнесі қалыптасатын шешуші уақыт. Осы кезеңде **өзін-өзі бағалау** – баланың өмірге, адамдарға және өзіне деген қатынасын айқындайтын негізгі психологиялық компоненттердің бірі. Өзін-өзі бағалау деңгейін зерттеу – баланың тұлғалық даму ерекшеліктерін терең түсінуге, оның әлеуетін ашуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бандура А. (1973). *Aggression: A Social Learning Analysis*.
2. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. (2002). *Жалпы психология*. — Алматы: Рауан.
3. Выготский Л.С. (1991). *Педагогикалық психология*.
4. ҚР Білім және ғылым министрлігі. (2020). *Мектептегі психологиялық қызмет жөніндегі әдістемелік ұсынымдар*
5. Кожомкулова М. Б. *Психология және педагогика* (2010) Мотивацияның оқу үрдісіндегі ролі.
6. Роббинс С. П. (Robbins, S.P.) *Organizational Behavior* (2001) Мотивация теориялары мен оларды ұйымдық басқаруда қолдану.

ТЕАТРАНДЫРЫЛҒАН ІС-ӘРЕКЕТ ИНТЕЛЛЕКТІСІ БҰЗЫЛҒАН МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ БАЛАЛАР ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ДАМУ ТУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Тәжібаева Г.Т., Керімхан Қ.А., Сеитжанова Д.Н.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Ешенқұлова Э.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматривается педагогический потенциал театральной деятельности в развитии творческих способностей детей с нарушениями психического развития.

Summary: This article examines the pedagogical potential of theatrical activities in developing the creative abilities of children with mental disabilities.

Мектепке дейінгі балалық шақ кезеңі шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру үшін ең қолайлы болып табылады. Л. с. Выготскийдің пікірінше, бұл баланың жақын даму аймағын құратын, қиял мен шығармашылыққа мүмкіндіктер ашатын ойын және көркемдік қызмет[1].

Шығармашылық қабілеттер баланың жаңа шешімдер табу, ерекше сюжеттер ойлап табу, ерекше бейнелер жасау қабілетінде көрінеді. Мектепке дейінгі жаста шығармашылық белсенділік қиялмен, сөйлеумен және ойын әрекеттерімен тығыз байланысты.

Зерттеушілер (Д. Б. Элконин, Е. А. Флерица) мектеп жасына дейінгі жетекші іс-әрекет ойын, оның ішінде рөлдік ойын екенін атап көрсетеді. Онда бала шындықты Өзгертуді, нақты заттарды символдармен алмастыруды, әртүрлі рөлдерді сынап көруді үйренеді. Мұның бәрі қиял мен шығармашылық ойлауды қалыптастыруға негіз болады[2].

Осылайша, мектепке дейінгі жастағы шығармашылықтың дамуы ойынмен, өнермен, сөйлеу белсенділігімен және тұлғааралық қарым-қатынаспен тығыз байланысты.

Интеллектуалды кемістігі бар балалардың психикалық дамуының өзіндік ерекшеліктері бар:

- сөздік қоры шектеулі және сөйлеу қарым-қатынасындағы қиындықтар;
- ерікті зейін мен есте сақтау қабілетінің жеткіліксіздігі;
- ойлау операцияларының баяу қарқыны;
- кедейлік және қиялдың стереотипі;
- белсенділік пен тәуелсіздіктің төмендеуі.

М.С. Певзнер мен В. И. Лубовскийдің айтуынша, мұндай балалар шығармашылық және ойын әрекеттерінде қиындықтарға тап болады. Олардың ойындары қарабайыр, көбінесе сюжетті дамытпай қарапайым әрекеттерді қайталауға негізделген. Сондықтан театрландырылған іс-шаралар ерекше маңызға ие болады.

Театрландырылған іс – әрекет-бұл балалар әдеби сюжеттерді қайталайтын, өз әңгімелерін ойлап табатын, көріністер мен ертегілерді

ойнайтын ойын әрекетінің ерекше түрі. Оған мыналар кіруі мүмкін: драма, қуыршақ театры, үстел театры, көлеңкелі театр, импровизация ойындары.

Театрландырылған іс-әрекеттің педагогикалық құндылығы-ол қиялды дамытады, қарым-қатынастың мәнерлі құралдарын қалыптастырады, эмоционалды-ерікті саланы белсендіреді, коммуникативті дағдылар мен әлеуметтік бейімделудің дамуына ықпал етеді.

Іс жүзінде театрландырылған іс-шаралар әртүрлі формалар арқылы жүзеге асырылады: қуыршақ театры, үстел театры, драматизация, импровизация ойындары. Әдістерге ертегілерді айту және сахналау, одан кейін драматизациямен оқу, импровизация ойындары, сөйлеу мен қимылдардың мәнерлілігі жаттығулары кіреді.

Мұғалім театр іс-әрекетін ұйымдастырушы ретінде әрекет етеді. Оның міндеттері: балаларды тартуға жағдай жасау, рөлдерді бөлуге көмектесу, қиялды ынталандыру, бастаманы қолдау және белсенділікті ынталандыру.

Мұғалімнің балаларды сценарийдің қатаң шеңберімен шектемеуі, импровизацияға мүмкіндік беруі маңызды.

Тәжірибе көрсеткендей, театрландырылған ойындар оң әсер етеді: сөйлеу жақсарады, қиял дамиды, қарым-қатынас дағдылары қалыптасады, эмоционалды жауаптылық артады. Жүйелі жұмыс кезінде балалар қарапайым ойнаудан импровизацияға ауысады. Осылайша, театрландырылған іс-шаралар интеллектісі бұзылған мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытудың тиімді құралы болып табылады. Бұл ойын және сөйлеу белсенділігінің кемшіліктерін өтеуге, қиялды белсендіруге, коммуникативті дағдыларды қалыптастыруға мүмкіндік береді. Театр формаларын қолдану баланың әлеуметтік бейімделуіне ықпал етеді және оның дамуына жаңа мүмкіндіктер ашады. Осылайша, театрландырылған іс-шаралар интеллектуалды дамуы бұзылған мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытудың тиімді құралы болып табылады. Бұл қиялдың, қарым-қатынас дағдыларының, эмоционалды экспрессивтіліктің және өзіне деген сенімділіктің қалыптасуына ықпал етеді. Мектепке дейінгі мекемелерде театрландырылған ойындарды практикалық қолдану даму қиындықтарын өтеуге және баланың шығармашылық әлеуетін ашуға мүмкіндік береді[3].

Театрландырылған іс-шаралар балалар шығармашылығын дамыту құралы ретінде[3].

1. Көркемдік-сөйлеу дағдыларын қалыптастыру

Драматизация және сахналау процесінде балалар сөйлеудің мәнерлі құралдарын, интонацияны, мимиканы, қимылдарды қолдануды үйренеді. Бұл сөйлеудің дамуына ғана емес, эмоционалды экспрессивтіліктің қалыптасуына да ықпал етеді.

2. Қиял мен қиялдың дамуы

Қуыршақтарды, маскаларды, костюмдерді, декорацияларды қолдану баланы шығармашылық өзін-өзі көрсетуге итермелейді, қиялды ынталандырады.

3. Әлеуметтік-коммуникативтік даму

Қойылымдарға бірлесіп қатысу балаларға ынтымақтастықты үйренуге, рөлдерді бөлуге, келіссөздер жүргізуге көмектеседі, бұл әлеуметтенуге оң әсер етеді.

4. Эмоционалды-жеке даму

Кейіпкердің бейнесін сезіну балаға әртүрлі эмоционалды күйлерді білуге мүмкіндік береді, эмпатияны дамытады және мазасыздықты азайтуға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Никитин С.В. Анализ понятия «театрализованная деятельность» с позиций дошкольного воспитания. 2022. URL: CyberLeninka. Вечканова И.Г. Особенности театрализованной деятельности в реабилитационно-образовательной работе с дошкольниками с интеллектуальной недостаточностью. 2016. URL: CyberLeninka.
2. Зубаилова П.Ф. Влияние театрализованных игр на развитие эмоциональной лексики у дошкольников с ОНР III уровня. 2021. URL: CyberLeninka.
3. Шуваева Е.В. Применение игры-драматизации как средства развития коммуникативных навыков дошкольников с ОНР. 2024. URL: CyberLeninka.
4. Лебединский В. В. Нарушения психического развития у детей. – М.: МГУ, 2017.

УДК 159.9

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КУРСАНТОВ В ПРОЦЕССЕ АДАПТАЦИИ К ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ ВУЗОВ

Тиллашайхова Х.А.

Национальный педагогический университет Узбекистана имени Низами, г. Ташкент

Түйін: Мақалада курсанттардың жеке психологиялық ерекшеліктерін эмпирикалық зерттеу нәтижелері және осы ерекшеліктердің университеттердің білім беру ортасына бейімделу деңгейімен байланысы келтірілген. Оқу-кәсіптік қызметке сәтті бейімделу жеке тұлғаның резервтік мүмкіндіктерін өзектендіру факторларының бірі және оның кәсіби қалыптасу жолында туындайтын түрлі кедергілерді жеңуге дайындығы болып табылады, бұл қазіргі ғылымның өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Осы бағытты әзірлеу аясында зерттеу жүргізілді, нәтижесінде бейімделу деңгейі төмен курсанттардың өзін және өз іс-әрекеттерін теріс бағалауы, өзін-өзі бағалауы төмен екендігі анықталды және бұл курсанттар қиындықтарға тап болып, күйзеліс пен күйзеліске ұшыраған өмірлік міндеттерді әрең шешеді.

Summary: This article presents the results of an empirical study of individual psychological characteristics of cadets and their relationship with the level of adaptation to the educational environment of the Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation. Successful adaptation to academic activity is one of the factors stimulating hidden abilities of a person and their readiness to overcome the difficulties that appear in the course of professional development, which is one of the important problems of contemporary science. The research showed that the cadets showing low level of adaptation treat themselves and their actions negatively, they show low self-esteem and they can hardly solve any problems in life; facing difficulties they get in the state of frustration and stress.

Система ведомственного образования, помимо проблем, характерных для высшей школы в целом, сталкивается с рядом специфических трудностей,

обусловленных особенностями организации образовательного процесса и служебной подготовки. Курсанты с первых дней обучения не только осваивают профессиональные знания и навыки, но и включаются в решение реальных учебно-служебных задач, несут персональную ответственность за результаты учёбы, дисциплину и поведение. Фактически процесс профессионального становления курсантов начинается с момента их поступления в вуз и осуществляется в условиях повышенной регламентации, подчинения служебной дисциплине и постоянного контроля.

В то же время наблюдается ряд объективных противоречий между высокими педагогическими и служебными требованиями, предъявляемыми к курсантам, и отсутствием у первокурсников сформированных навыков учебно-служебной деятельности. Это противоречие нередко приводит к трудностям адаптации, что негативно сказывается на эффективности образовательного процесса и снижает качество профессиональной подготовки будущих специалистов.

Следует подчеркнуть, что профессия в сфере правоохранительной деятельности предъявляет повышенные требования не только к уровню профессиональной компетентности, но и к личностным качествам — устойчивости, ответственности, саморегуляции, эмоциональной стабильности, способности к взаимодействию и соблюдению этических норм. Адаптация курсантов к условиям обучения в ведомственном вузе осложняется тем, что на них распространяются все возрастные закономерности, характерные для юношеского периода, — кризис идентичности, переоценка жизненных целей, формирование профессионального «Я». Эти особенности находят отражение в поведении, учебной мотивации и уровне психологического благополучия обучающихся.

В научной литературе проблема адаптации студентов к образовательной среде высшей школы достаточно широко исследована и рассматривается на различных уровнях: адаптация к социокультурным условиям жизни, к новой системе межличностных отношений, к профессиональной деятельности и образовательным требованиям [1]. Н. Н. Ивашко определяет адаптацию курсантов к учебно-профессиональной деятельности как процесс и результат взаимодействия личности с образовательной средой, проявляющийся в усвоении (интериоризации) норм, требований и ожиданий, свойственных данной среде. В свою очередь, П. Ю. Аксенова рассматривает адаптивность личности курсантов как интегративное свойство, отражающее способность вырабатывать адекватные способы поведения в новых условиях, гибко реагировать на изменения образовательного процесса при сохранении внутреннего психологического равновесия [2]. Таким образом, успешная адаптация выступает важнейшим фактором актуализации личностных ресурсов, обеспечивающих готовность к преодолению профессиональных и жизненных трудностей.

Результаты проведённых исследований показывают, что курсанты, обладающие высоким уровнем адаптации, склонны положительно оценивать

собственную деятельность, демонстрируют удовлетворённость жизнью и оптимистический настрой. Для них характерен устойчивый эмоциональный фон, активная жизненная позиция, высокая самооценка и стремление к достижению поставленных целей. Напротив, у курсантов с низким уровнем адаптации наблюдаются снижение общего фона настроения, преобладание грусти, тревожности, эмоциональной подавленности и тенденция к социальной изоляции.

Статистическая обработка данных с использованием t-критерия Стьюдента позволила выявить достоверные различия между группами курсантов с различным уровнем адаптированности. У курсантов с низкой адаптацией выявлены такие психологические особенности, как пассивность, сниженный интерес к жизни, трудности целеполагания, негативная самооценка, повышенная тревожность и склонность к самообвинению. Курсанты с высоким уровнем адаптации, напротив, проявляют активность, уверенность в себе, стремление к самореализации и инициативность в решении учебно-профессиональных задач.

Анализ психологического благополучия, проведённый с использованием методики К. Рифф «Психологическое благополучие» [3], подтвердил наличие различий между адаптированными и низко адаптированными курсантами. Для курсантов с низким уровнем адаптации характерны недоверчивость, зависимость от внешней оценки, низкий уровень самопринятия, отсутствие устойчивых жизненных целей и ориентации на будущее. Они нередко перекладывают ответственность за принятие решений на других, испытывают внутренние противоречия между желанием самореализоваться и страхом действовать.

Курсанты с высоким уровнем адаптации, напротив, демонстрируют самостоятельность, независимость и способность к построению доверительных отношений. Они легче вступают в коммуникацию, умеют проявлять заботу о других, обладают внутренним чувством автономии и уверенности в собственных силах. Эти обучающиеся склонны к саморазвитию, активно формируют жизненные цели и осознают своё место в социуме. Их психологическое благополучие связано с чувством личностной реализованности и воспринимаемой жизненной эффективности.

Результаты, полученные при помощи опросника «Стили мышления» (адаптированной русскоязычной версии опросника *InQ*, разработанного Р. Брэмсоном и А. Харрисоном), показали, что у курсантов с высоким уровнем адаптации чаще встречаются **прагматический** и **синтетический** стили мышления, характеризующиеся гибкостью, аналитичностью и ориентацией на результат [4]. Напротив, среди низко адаптированных курсантов преобладают **реалистический** и **идеалистический** типы мышления, отражающие склонность к фиксированным установкам, ригидности мышления и идеализированным представлениям о действительности.

Корреляционный анализ выявил, что низкий уровень адаптации сопряжён с трудностями в установлении социальных контактов, повышенной

фрустрированностью, неуверенностью в себе и склонностью к избеганию ответственности. Такие курсанты чаще ощущают себя зависимыми от внешних обстоятельств, склонны к внутреннему напряжению и подавлению негативных эмоций, что приводит к накоплению внутреннего конфликта. Для высоко адаптированных курсантов, напротив, характерны уверенность в собственных силах, активность, стремление к взаимодействию и конструктивное отношение к трудностям. Они легче адаптируются к новым условиям, гибко перестраиваются при изменении обстоятельств и воспринимают трудности как стимул к развитию.

Таким образом, результаты проведенного анализа позволяют выделить ряд индивидуально-психологических предикторов адаптивности курсантов к условиям образовательной среды ведомственного вуза. К числу таких предикторов относятся уровень самооценки, эмоциональная стабильность, стиль мышления, выраженность мотивации к достижению, а также особенности коммуникативной и регуляторной сфер личности.

Выявленные закономерности имеют практическое значение для построения системы психолого-педагогического сопровождения курсантов в период начального обучения. Разработка и внедрение программ психологической поддержки, направленных на развитие эмоциональной устойчивости, саморегуляции, коммуникативной компетентности и целеполагания, позволят повысить эффективность адаптации курсантов и оптимизировать процесс их профессионального становления.

Полученные данные могут служить основой для дальнейших исследований и разработки методик, способствующих актуализации адаптационных ресурсов личности. Формирование адаптивного поведения является не только показателем успешности профессионального обучения, но и важнейшим условием готовности будущих специалистов к эффективной деятельности в условиях динамично меняющихся профессиональных и социальных реалий современного мира.

Список использованной литературы

1. Салахутдинова Е. С. Педагогическое сопровождение адаптации курсантов в учебной группе: дис. ... канд. пед. наук. Кострома, 2014.
2. Аксенова П. Ю. Психолого-педагогическая модель формирования адаптации курсантов к учебно-профессиональному процессу : дис. ... канд. психол. наук. Рязань, 2011.
3. Губин В. А., Авдиенко Г. Ю. Факторы образовательной среды, влияющие на развитие личности обучающегося // Психо-педагогика в правоохранительных органах. 2015. №2 (61). С. 26-32.
3. Ерошенков Н. В. Образовательная среда вуза МВД России как фактор профессионально-нравственной подготовки курсантов // Вестник Белгород. Юридич. ин-та МВД России. № 1. 2014. С. 42-47
4. Земцова Е. М. Адаптация курсантов к обучению в военном вузе средствами пропедевтического курса физики : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Челябинск, 2004.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ АДАПТИВНЫХ И НЕАДАПТИВНЫХ МЕХАНИЗМОВ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАЩИТЫ У СТУДЕНТОВ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАПРАВЛЕНИЙ

Тилиходжаев А.К.
Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада психолого-педагогикалық бағыттағы студенттерде адаптивтік және бейадаптивтік психологиялық қорғаныс механизмдерінің қалыптасу ерекшеліктері қарастырылады. Адаптивтік механизмдер эмоционалды тұрақтылықты сақтау, кәсіби дағдыларды дамыту және рефлексияны жетілдіру арқылы студенттердің оқу және кәсіби қызметін тиімді етуге ықпал етеді. Бейадаптивтік стратегиялар керісінше, эмоционалды шаршау мен кәсіби дағдылардың төмендеуіне әкелуі мүмкін. Зерттеу нәтижелері білім беру процесінде психологиялық қорғаудың маңызды ролін айқындайды және адаптивтік механизмдерді дамытудың педагогикалық шарттарын көрсетеді.

Summary: The article examines the features of adaptive and maladaptive psychological defense mechanisms in students of psycho-pedagogical specializations. Adaptive mechanisms contribute to maintaining emotional stability, developing professional skills, and enhancing reflective abilities, thereby improving academic and professional performance. Maladaptive strategies, in contrast, may lead to emotional exhaustion and reduced professional competence. The findings highlight the crucial role of psychological defense in the educational process and outline the pedagogical conditions for fostering adaptive mechanisms.

Современное образование предъявляет к студентам психолого-педагогических направлений высокие требования не только к профессиональным знаниям и навыкам, но и к личностной зрелости, эмоциональной устойчивости и способности к саморегуляции. В этих условиях формирование механизмов психологической защиты становится одной из ключевых задач, влияющих на успешность профессиональной подготовки и личностное благополучие обучающихся. Психологическая защита представляет собой совокупность бессознательных процессов, направленных на снижение внутреннего напряжения, возникающего вследствие конфликтов, стрессовых ситуаций или противоречий между личностными потребностями и внешними требованиями. В рамках психолого-педагогической подготовки особое значение имеет различение адаптивных и неадаптивных механизмов защиты, так как их функциональная направленность определяет качество эмоционального реагирования, межличностного взаимодействия и профессиональной деятельности будущего психолога или педагога.

Адаптивные механизмы психологической защиты включают такие способы реагирования, которые способствуют сохранению психологической целостности личности, развитию профессиональной компетентности и эмоциональной устойчивости. К ним относят, в частности, осознанное перераспределение внимания, рационализацию переживаний, проективное осмысление трудных ситуаций, использование юмора как средства эмоциональной разрядки и конструктивное планирование действий в условиях стресса. Эти механизмы позволяют студентам эффективно справляться с

внутренними и внешними напряжениями, повышают уровень внутренней мотивации и способствуют формированию устойчивых моделей профессионального поведения. В процессе профессиональной подготовки психолого-педагогические студенты сталкиваются с разнообразными стрессовыми ситуациями — от нагрузки учебной программы до моделирования педагогических конфликтов, что делает актуальным изучение характера и динамики формирования адаптивных стратегий защиты [1].

Неадаптивные механизмы психологической защиты, напротив, характеризуются функциональной ограниченностью и часто приводят к искажению восприятия реальности, избеганию проблем и эмоциональному истощению [2]. К таким стратегиям относятся отрицание, проекция, регрессия, пассивная агрессия и изоляция аффекта. Использование неадаптивных механизмов может снижать эффективность учебной деятельности, препятствовать развитию профессиональной компетентности и формированию зрелой рефлексивной позиции. В частности, при частом использовании отрицания студент не осознаёт собственные трудности и ошибки, что препятствует корректировке поведения, а активная проекция внутренних конфликтов на других участников образовательного процесса может осложнять межличностное взаимодействие.

Формирование механизмов психологической защиты у студентов психолого-педагогических направлений происходит в условиях сложного взаимодействия личностных, образовательных и социально-психологических факторов. Личностные характеристики, такие как уровень эмоциональной зрелости, стрессоустойчивость, рефлексивные способности и мотивация к профессиональному развитию, оказывают непосредственное влияние на выбор стратегий защиты. Студенты с высоким уровнем саморегуляции и внутренней мотивации чаще используют адаптивные формы защиты, в то время как недостаточно сформированные личностные ресурсы могут способствовать преобладанию неадаптивных механизмов.

Социально-психологическая среда учебного коллектива также оказывает значительное влияние на характер формирования защитных стратегий. Позитивный климат, поддержка преподавателей и студентов, возможность обсуждения трудностей способствуют развитию адаптивных механизмов и формированию доверительных межличностных отношений. В условиях напряжённого или конфликтного климата студенты могут склоняться к неадаптивным стратегиям защиты, что снижает их эффективность в учебной и профессиональной деятельности. Взаимодействие с группой обеспечивает пространство для моделирования профессиональных ситуаций, переживания эмоциональных состояний и получения обратной связи, что позволяет корректировать защитные реакции и формировать зрелые способы саморегуляции [3].

Психолого-педагогическая подготовка требует от студентов способности к рефлексии, анализу собственного эмоционального опыта и корректировке поведения. В этом контексте адаптивные механизмы психологической защиты

выступают инструментом поддержания эмоциональной стабильности и обеспечения продуктивного обучения. Их использование связано с активным осмыслением стрессовых ситуаций, поиском рациональных способов решения проблем и конструктивным взаимодействием с окружающими. Например, рационализация позволяет студенту переосмыслить неудачу как возможность для профессионального роста, а юмор — снизить уровень эмоционального напряжения в конфликтной ситуации.

Неадаптивные механизмы защиты, напротив, ограничивают возможность осознанного взаимодействия с профессиональной средой и препятствуют развитию личностной зрелости. Их проявления могут быть спонтанными, произвольными и малоэффективными в решении учебных и профессиональных задач. Постоянное использование таких стратегий может приводить к хронизации стрессовых состояний, эмоциональному выгоранию и снижению качества профессионального функционирования [4]. В контексте психолого-педагогической подготовки это особенно важно, так как будущие специалисты должны обладать высоким уровнем эмоциональной компетентности, способностью к саморегуляции и адекватной реакции на сложные межличностные ситуации.

Процесс формирования механизмов психологической защиты у студентов связан с этапами профессионального становления. На ранних этапах обучения наблюдается преобладание ситуативных и неустойчивых стратегий защиты, которые могут носить как адаптивный, так и неадаптивный характер. По мере накопления профессионального опыта, освоения методик психолого-педагогической работы и развития рефлексивных навыков у студентов усиливается использование адаптивных стратегий. Важным фактором здесь является сочетание личностной зрелости и педагогической поддержки, создающей условия для безопасного выражения эмоций, анализа трудностей и конструктивного разрешения профессиональных ситуаций.

Эмпирические исследования подтверждают, что уровень сформированности адаптивных механизмов психологической защиты коррелирует с общим психологическим благополучием студентов. Высокая частота использования адаптивных стратегий связана с более высокой академической мотивацией, лучшей успеваемостью, сниженным уровнем тревожности и стрессовой восприимчивости. Неадаптивные механизмы защиты, напротив, часто сопровождаются повышенной тревожностью, эмоциональной нестабильностью и конфликтностью в межличностных взаимодействиях. Данные закономерности позволяют выделить необходимость системной работы по развитию адаптивных стратегий защиты в рамках психолого-педагогической подготовки, включая тренинги эмоциональной компетентности, групповые дискуссии и моделирование профессиональных ситуаций.

Психологическая защита также тесно связана с формированием профессиональной идентичности студента. Адаптивные стратегии способствуют осмыслению профессиональных трудностей, развитию

саморегуляции и уверенности в собственных профессиональных возможностях. Студенты, использующие конструктивные механизмы защиты, демонстрируют более высокий уровень эмпатии, способности к критическому анализу собственных действий и умения работать с эмоциональными состояниями других людей. Это позволяет формировать не только профессиональные навыки, но и личностные качества, необходимые для успешной педагогической и психологической деятельности.

Важным аспектом формирования механизмов защиты является их динамика под воздействием учебной и социальной среды. Систематическое включение студентов в практические и ролевые упражнения, моделирующие реальные профессиональные ситуации, позволяет активизировать адаптивные стратегии и снижать зависимость от неадаптивных. Преподаватель играет ключевую роль в организации таких условий, предоставляя обратную связь, направляя процесс рефлексии и создавая безопасное пространство для эмоционального выражения. В результате студенты учатся управлять своими эмоциями, анализировать причины и последствия своих реакций и формируют устойчивые способы психической самозащиты.

Проблема формирования неадаптивных стратегий также требует внимания, так как они могут выступать сигналом о недостаточной эмоциональной зрелости или несформированности профессиональных навыков. Своевременное выявление и корректировка неадаптивных механизмов с помощью психологического сопровождения, супервизии и психотерапевтических методов позволяет снизить риск эмоционального выгорания и повысить эффективность учебной и практической деятельности студентов. Таким образом, системная работа с механизмами психологической защиты является частью комплексного подхода к подготовке высококвалифицированных специалистов в области психолого-педагогического образования.

Особенности формирования адаптивных и неадаптивных механизмов психологической защиты у студентов психолого-педагогических направлений имеют также индивидуальные и межличностные аспекты. Индивидуальные различия в темпераменте, уровне тревожности, способности к саморегуляции и типе мотивации определяют предрасположенность к использованию определённых стратегий защиты. Межличностные факторы, включая качество взаимодействия с однокурсниками, преподавателями и социальным окружением, могут усиливать или ослаблять как адаптивные, так и неадаптивные механизмы. Эффективная профессиональная подготовка предполагает учет этих факторов и создание условий для формирования конструктивных стратегий самозащиты.

Таким образом, особенности формирования адаптивных и неадаптивных механизмов психологической защиты у студентов психолого-педагогических направлений обусловлены сложным взаимодействием личностных, образовательных и социально-психологических факторов. Адаптивные стратегии обеспечивают сохранение психологической целостности, развитие

профессиональной компетентности и эмоциональной устойчивости, тогда как неадаптивные механизмы ограничивают возможности саморегуляции, снижают эффективность учебной и профессиональной деятельности и могут способствовать эмоциональному выгоранию. Профессиональная подготовка студентов должна включать системную работу по развитию адаптивных механизмов защиты, формированию зрелой рефлексивной позиции и созданию психологически безопасной образовательной среды. Эффективное взаимодействие с преподавателями, поддержка учебного коллектива, моделирование профессиональных ситуаций и развитие эмоциональной компетентности создают условия для формирования устойчивых адаптивных стратегий, способствующих успешной профессиональной социализации будущих психологов и педагогов.

Список использованной литературы

1. Ананьев, Б.Г. Основы общей психологии / Б.Г. Ананьев. — М.: Педагогика, 2010.
2. Вульф, К. Психология личности: теории и исследования / К. Вульф. — СПб.: Питер, 2018. — 368 с.
3. Фрейд, З. Я и Оно / З. Фрейд. — М.: Прогресс, 1990. — 304 с.
4. Рогов, Е.И. Психологическая защита личности: теория и практика / Е.И. Рогов. — М.: Академия, 2015. — 256 с.

ОӘЖ 346

ҚАЗІРГІ ОТБАСЫЛАРДАҒЫ ӘРТҮРЛІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘСЕЛЕСІН ЗЕРТТЕУ

Тоғыс Ж.Е.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются особенности межвозрастного общения детей в современных семьях. Анализируются влияние возрастных различий на характер взаимоотношений, а также роль семьи в формировании социальных и эмоциональных навыков детей. Подчеркивается важность гармоничного взаимодействия для успешного психоэмоционального развития и социальной адаптации ребенка. Выявлены основные проблемы и предложены направления для дальнейших исследований в области семейной психологии.

Summary: The article examines the characteristics of inter-age communication among children in modern families. It analyzes the influence of age differences on the nature of relationships, as well as the family's role in shaping children's social and emotional skills. The importance of harmonious interaction for successful psycho-emotional development and social adaptation of the child is emphasized. Key issues are identified, and directions for further research in the field of family psychology are proposed.

Отбасы – адамның өміріндегі алғашқы элеуметтік орта болып табылады және оның тұлғалық, эмоционалдық және элеуметтік дамуының негізі болып табылады. Әрбір отбасы өзіндік мәдениеті, құндылықтары, қатынас нормалары мен тәрбие тәсілдері арқылы ерекше микромәдениетті қалыптастырады. Бұл микромәдениеттің негізгі элементтерінің бірі – отбасы мүшелерінің, оның

ішінде әртүрлі жастағы балалар арасындағы қарым-қатынас. Балалардың жас ерекшеліктері олардың отбасы мүшелерімен өзара әрекеттесуінің сипатына, қарым-қатынас үлгісіне және әлеуметтік мінез-құлқына елеулі ықпал етеді [1].

Қазіргі кезеңде әлеуметтік құрылымның өзгеруі, урбанизацияның дамуы, ата-аналардың еңбек нарығындағы орнының артуы, сондай-ақ ақпараттық технологиялардың белсенді енгізілуі отбасы ішіндегі қарым-қатынасқа жаңа талаптар мен сын-қатерлер әкелуде. Осы факторлар балалар арасындағы өзара қарым-қатынастың мазмұны мен формасын өзгертуде, олар жаңа жағдайларға бейімделуді талап етеді. Отбасындағы әртүрлі жастағы балалар арасындағы өзара қатынас, өз кезегінде, олардың әлеуметтік және эмоционалдық дамуына, өзара түсіністік пен қолдаудың деңгейіне ықпал етеді.

Балалардың жас кезеңдеріне байланысты олардың психологиялық және әлеуметтік ерекшеліктері айқын көрінеді. Мектепке дейінгі жастағы балалар әлі де эмоционалдық тәуелділікке бейім және ата-ананың тұрақты қолдауын қажет етеді. Бұл кезеңде қарым-қатынас негізінен эмоционалдық байланыс пен сенімділікке негізделеді. Ал бастауыш сынып оқушылары үшін әлеуметтік нормаларды үйрену, құрдастарымен өзара әрекеттесу, өз бетінше шешім қабылдау қабілеті артады. Жасөспірімдік кезең балалардың өзіндік даралығын қалыптастыруға бағытталған, олар өздерінің жеке пікірлерін білдіруде белсенділік танытады және отбасылық құндылықтармен кейде қайшылықтар туындауы мүмкін.

Отбасындағы балалар арасындағы қарым-қатынастың сапасы мен мазмұны олардың тұлғалық дамуына тікелей әсер етеді. Балалардың бір-бірімен және ата-аналарымен қарым-қатынасы олардың әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруға, эмоцияларын реттеуге және өзара түсіністік деңгейін арттыруға мүмкіндік береді. Қарым-қатынастың тиімділігі балалардың психологиялық қауіпсіздігі мен эмоционалдық тұрақтылығын қамтамасыз етеді, бұл олардың оқу жетістігіне де оң ықпал етеді. Сонымен қатар, отбасы ішіндегі қарым-қатынастың нашар болуы, түсінбеушіліктер мен қақтығыстар баланың психикалық денсаулығына кері әсерін тигізуі мүмкін [2].

Ғылыми зерттеулер отбасыдағы коммуникацияның ашықтығы мен эмоционалдық қолдау деңгейінің балалардың әлеуметтік және тұлғалық дамуына маңызды әсер ететінін көрсетеді. Әрбір жас кезеңінде баланың қажеттіліктерін ескере отырып, отбасы мүшелері арасындағы диалогтың сапасын арттыру, қолдаудың тепе-теңдігін қамтамасыз ету қажет. Қарым-қатынастың қалыптасуындағы осындай динамика балалардың өз-өзін бағалау деңгейін арттырып, олардың сенімділігін нығайтады [3].

Қазіргі заманғы әлеуметтік-мәдени жағдайларда отбасының әлеуметтік функциялары кеңейіп, тек тәрбиелік ғана емес, сондай-ақ психологиялық және әлеуметтік қолдаудың да орталығы болып отыр. Бұл тұрғыда әртүрлі жастағы балалар арасындағы қарым-қатынас олардың жан-жақты дамуының маңызды факторы ретінде қарастырылады. Алайда, қазіргі әлеуметтік өзгерістер, отбасының құрылымдық ерекшеліктері және өмір сүру жағдайлары балалар арасындағы қарым-қатынасқа жаңа қиындықтар әкеледі. Мысалы, толық емес

отбасыларда балалар арасындағы қарым-қатынас пен қолдау деңгейі төмендеуі мүмкін, ал көпбалалы отбасыларда балалардың өзара байланыстары басқаша сипат алады [4].

Қазақстанның қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайында отбасы институтының дамуы мен трансформациясы маңызды зерттеу объектісі болып табылады. Мәдениетаралық айырмашылықтар, тілдік ерекшеліктер, сондай-ақ аймақтық ерекшеліктер отбасындағы қарым-қатынастың құрылымын әртараптандырады. Бұл факторлар балалар арасындағы қарым-қатынастың құрылымы мен мазмұнына тікелей ықпал етеді және оларды зерттеу қазіргі заманғы отбасылық педагогика мен психология үшін өзекті болып табылады.

Балалар арасындағы қарым-қатынасты зерттеу олардың дамуына қажетті қолдау шараларын анықтауға мүмкіндік береді. Бұл зерттеулер баланың отбасылық ортадағы әлеуметтік тәжірибесін байытып, оның жеке тұлға ретінде қалыптасуына жағдай жасайды. Сонымен қатар, отбасы ішіндегі қарым-қатынасты жақсарту арқылы балалар арасындағы қақтығыстар мен түсінбеушіліктерді азайтуға болады, бұл олардың психологиялық денсаулығын сақтау мен жалпы өмір сапасын арттыруға септігін тигізеді.

Қорыта келе, қазіргі замандағы отбасыдағы әртүрлі жастағы балалар арасындағы қарым-қатынас мәселелері кешенді ғылыми зерттеуді қажет етеді. Бұл бағыттағы зерттеулер әлеуметтік, психологиялық және педагогикалық аспектілерді ескере отырып, отбасы ішіндегі қарым-қатынастың тиімді жолдарын іздеуге, балалардың тұлғалық және әлеуметтік дамуын қолдауға мүмкіндік береді. Отбасыдағы қарым-қатынас балалардың жалпы дамуы мен өмірге бейімделуінің маңызды негізі ретінде қарастырылуы тиіс.

Қазіргі қоғамдағы отбасы құрылымы мен қызметі айтарлықтай өзгерістерге ұшырап, бұл балалар арасындағы қарым-қатынасқа да өз әсерін тигізуде. Әртүрлі жастағы балалардың бір отбасында өсуі – олардың психологиялық, әлеуметтік және эмоционалдық дамуының әртүрлі деңгейде болуын талап етеді. Сондықтан да, отбасы ішіндегі балалардың өзара қарым-қатынасы олардың жас ерекшеліктерін, психологиялық қажеттіліктерін, сондай-ақ сыртқы әлеуметтік факторларды ескере отырып қарастырылуы тиіс.

Алғашқы жас кезеңіндегі балалар – мектепке дейінгі және бастауыш сынып жасындағы балалар – өзара қарым-қатынаста әдетте ойын мен әрекет арқылы өзара әсер етеді. Бұл жас кезеңінде балалардың коммуникативтік қабілеттері қалыптасу үстінде болады, сондықтан олар көбінесе эмоцияларын тікелей көрсетеді және әлі де болса ата-аналардан және үлкен ағайын-туыстардан тәуелді болады. Бұл кезеңдегі қарым-қатынас негізінен эмоционалдық сенімділік пен қауіпсіздікке бағытталған. Отбасындағы жылылық, қолдау және сүйіспеншілік олардың бір-біріне деген көзқарасын қалыптастырады [5].

Балалардың осы жастағы өзара қарым-қатынасы көбінесе ойын арқылы көрінеді, ол олардың әлеуметтік дағдыларын дамытуға септігін тигізеді. Ойын барысында балалар бір-бірімен рөл бөліседі, ережелерді сақтайды, келіспеушіліктерді шешуді үйренеді. Мұндай тәжірибе балалардың өзара

түсіністік пен ынтымақтастық дағдыларын дамыта отырып, олардың келешектегі әлеуметтік қатынастарын қалыптастырады.

Дегенмен, әртүрлі жастағы балалар арасындағы қарым-қатынаста белгілі бір қиындықтар туындауы да мүмкін. Әсіресе, егер үлкен ағалар мен қарындасар кішілеріне қарсы үстемдік көрсетуге немесе өз билігін орнатуға ұмтылса, бұл кикілжіңдерге әкелуі ықтимал. Мұндай жағдайда ата-аналардың араласуы, балалар арасындағы рөлдерді айқындауы маңызды. Өйткені үлкендердің үлгі бола білуі, әділдігі мен әдістемелі қарым-қатынас құруы кіші бауырлар арасындағы жағымды қарым-қатынастың сақталуына ықпал етеді.

Жасөспірім кезеңіндегі балалардың өзара қарым-қатынасы едәуір күрделі. Бұл кезеңде балалар өздерінің жеке тұлға ретіндегі орны мен ерекшелігін іздейді, өзін-өзі тану және өзін-өзі анықтау процесі жүреді. Осыған байланысты жасөспірімдер өз ойларын ашық білдіргісі келеді және көбінесе отбасымен емес, құрдастарымен қарым-қатынасты басымдыққа алады. Бұл баланың психологиялық тәуелсіздігіне және әлеуметтік ортамен байланысын кеңейтуіне себеп болады.

Отбасындағы жасөспірімдердің қарым-қатынасы ата-аналар мен кіші бауырларымен арадағы тепе-теңдікті сақтауда маңызды рөл атқарады. Бұл кезеңде коммуникацияның ашықтығы, диалог пен өзара түсіністік жоғары деңгейде болуы тиіс. Ата-аналардың тым қатаң талап қоюы немесе баланың жеке кеңістігін шектеуі жанжалдар мен түсінбеушіліктерге әкелуі мүмкін. Сол себепті жасөспірімдерге деген сенім мен құрметтің болуы олардың отбасы мүшелерімен қарым-қатынасты нығайтады.

Сонымен қатар, отбасы ішінде әртүрлі жастағы балалардың арасында туындайтын қарым-қатынастар олардың әлеуметтік дамуы үшін маңызды. Үлкен балалар кіші бауырларына үлгі болып, оларды қорғап, бағыттай алады. Бұл рөлдік үлгі балалардың әлеуметтік жауапкершілігін, эмпатиясын арттырады. Кіші балалар өз кезегінде үлкендерден үйреніп, олардың тәжірибесіне сүйенеді. Осылайша, балалар арасында өзара көмек пен қолдаудың дамуы отбасы тұтастығын күшейтеді.

Қазіргі отбасыларда балалар арасындағы қарым-қатынастың сипаты әлеуметтік-экономикалық жағдайға және отбасының құрылымына байланысты өзгеріп отырады. Мысалы, толық емес немесе көпбалалы отбасыларда қарым-қатынас динамикасы өзгеше болуы мүмкін. Толық емес отбасыларда баланың эмоционалдық қауіпсіздігі төмендеп, қарым-қатынас мәселелері жиі туындайды. Ал көпбалалы отбасыларда балалардың арасындағы рөлдер нақты бөлінгенімен, олар бір-біріне деген жауапкершілігі мен қамқорлығы жоғары болады.

Қазіргі заманда ақпараттық технологиялардың кең таралуы да балалар арасындағы қарым-қатынасқа жаңа аспектілер енгізеді. Интернет, әлеуметтік желілер, ойындар баланың әлеуметтік тәжірибесін кеңейтсе де, отбасы мүшелерімен қарым-қатынасқа бөлінетін уақытты қысқартады. Бұл өз кезегінде қарым-қатынастың сапасына әсер етуі мүмкін, балалар арасында түсінбеушіліктер мен эмоционалдық бөлінулер туындауы ықтимал.

Ата-аналардың еңбекпен қамтылуы және жұмыс кестесінің тығыздығы да отбасы мүшелері арасындағы қарым-қатынастың өзгеруіне себеп болады. Ерте жастан балалардың өз бетімен болуға дағдылануы қажет болғандықтан, олардың өзара қарым-қатынасы да өзгереді. Бұл жағдай балалардың әлеуметтік дағдыларын дамытуға, өзара көмектесу мен түсінуді қалыптастыруға бағытталған әдістерді жетілдіруді талап етеді.

Әлеуметтік-мәдени ерекшеліктер де отбасы ішіндегі қарым-қатынасқа әсерін тигізеді. Қазақстанның көпұлтты қоғамында отбасылардың дәстүрлері, тілдік орта мен мәдени құндылықтары әртүрлі болғандықтан, балалар арасындағы қарым-қатынасқа әсер ететін факторлар да әртүрлі болуы мүмкін. Мысалы, қазақ және орыс тіліндегі отбасыларда балалардың бір-бірімен сөйлесу стилі, рөлдері және міндеттері өзгеше қалыптасуы мүмкін.

Зерттеулер көрсеткендей, отбасы ішіндегі қарым-қатынастың ашықтығы мен эмоционалдық қолдауы балалардың психологиялық жай-күйін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Балалардың бір-біріне деген сенімі, құрметі және жанашырлығы олардың әлеуметтік адаптациясын жеңілдетеді, конфликтілердің санын азайтады. Бұл жағдай отбасындағы психологиялық климаты жақсартып, балалардың өзін-өзі дамытуына мүмкіндік береді.

Балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес қарым-қатынасты ұйымдастыру – отбасылық педагогика мен психологияның өзекті мәселесі болып табылады. Бұл тұрғыда отбасындағы коммуникацияның түрлі формаларын (әңгімелесу, бірлескен іс-әрекет, эмоционалдық қолдау) тиімді пайдалану маңызды. Сондай-ақ, балалардың психологиялық қажеттіліктерін ескеру арқылы отбасындағы қарым-қатынасты реттеу олардың тұлғалық дамуына оң әсерін тигізеді.

Қорыта айтқанда, қазіргі отбасылардағы әртүрлі жастағы балалар арасындағы қарым-қатынастар кешенді әрі көпқабатты құбылыс болып табылады. Олар баланың тұлғалық, әлеуметтік және эмоционалдық дамуының негізін қалыптастырады. Осы себепті, отбасы ішіндегі қарым-қатынастарды зерттеу баланың жан-жақты дамуы мен болашақтағы әлеуметтік бейімделуін қамтамасыз ету үшін аса маңызды. Зерттеулер отбасы мүшелерінің өзара әрекеттесуін жетілдіруге, балалар арасындағы үйлесімді қарым-қатынасты нығайтуға бағытталған стратегияларды әзірлеуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Берковская, Н. В. Психология семейных отношений: учебное пособие / Н. В. Берковская. – Москва: Академия, 2015. – 256 с.
2. Ермоленко, Т. В. Социально-психологическая адаптация подростков в семье / Т. В. Ермоленко // Вестник психологии и педагогики. – 2019. – № 2. – С. 45–52.
3. Кузнецова, И. А. Межличностные отношения в семье: теория и практика / И. А. Кузнецова. – Санкт-Петербург: Питер, 2017. – 320 с.
4. Назарбаев, А. Ж. Современные проблемы семейной психологии в Казахстане / А. Ж. Назарбаев // Вопросы психологии. – 2021. – Т. 12, № 4. – С. 67–75.
5. Smith, J. Child development and family dynamics / J. Smith. – New York: Springer, 2018. – 290 p.

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІНДЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОРҒАНЫС МЕХАНИЗМДЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Толыбаева А.Д.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются пути формирования психологической защиты будущих педагогов-психологов в процессе их профессиональной подготовки. Проведено экспериментальное исследование с участием студентов 3–4 курсов, направленное на развитие когнитивных, эмоциональных и социальных механизмов психологической защиты. Использование тренингов и коучинга позволило повысить стрессоустойчивость, эмоциональную регуляцию, профессиональную уверенность и социальную активность участников. Полученные результаты подтверждают эффективность психологических тренингов как средства формирования психоэмоциональной устойчивости и профессиональной компетентности будущих педагогов-психологов.

Summary: The article examines the ways of developing psychological defense mechanisms in future teacher-psychologists during their professional training. An experimental study was conducted with 3rd and 4th-year students to enhance cognitive, emotional, and social mechanisms of psychological defense. The use of training sessions and coaching significantly improved participants' stress resilience, emotional regulation, professional confidence, and social activity. The results confirm the effectiveness of psychological training as a tool for developing psycho-emotional stability and professional competence of future teacher-psychologists.

Қазіргі білім беру жүйесі болашақ педагог-психологтарға кәсіби қызмет барысында психологиялық тұрақтылықты, эмоционалды төзімділікті және стресс жағдайларын басқару қабілеттерін дамыту міндетін қойып отыр. Педагог-психологтың негізгі қызметі – оқушылардың, студенттердің немесе педагогикалық ұжым мүшелерінің психологиялық жағдайын қолдау, кәсіби кеңес беру, психологиялық диагностика жүргізу және әлеуметтік-психологиялық дағдыларды дамыту. Алайда кәсіби қызмет барысында болашақ мамандар әртүрлі психоэмоциялық жүктемелерге ұшырайды. Ұзақ мерзімді стресс, эмоционалды шаршау, конфликтогендік жағдайлар және психологиялық тұрғыдан ауыр жағдайлар педагог-психологтың кәсіби қызметін тиімді жүргізуіне кедергі келтіруі мүмкін.

Бұл тұрғыдан, психологиялық қорғаныс механизмдерін қалыптастыру болашақ педагог-психологтардың кәсіби жетістігі үшін маңызды. Психологиялық қорғаныс механизмдері – бұл адамның психоэмоциялық күйін сақтау, стресс пен психологиялық қысымға төтеп беру, өз эмоцияларын басқару және кәсіби қызметті тиімді атқару үшін қолданылатын психологиялық стратегиялар жүйесі. Зерттеу барысында болашақ мамандардың психологиялық қорғаныс дағдыларының қалыптасуы, кәсіби стресс жағдайларында әрекет ету қабілеттері және эмоционалды тұрақтылығы талданады.

Психологиялық қорғаныс механизмдері психология ғылымында ұзақ уақыттан бері зерттеліп келеді. Зигмунд Фрейдтің психоанализ теориясына сүйенсек, қорғаныс механизмдері – адамның санасыз деңгейде психологиялық

теңгерімді сақтау үшін қолданатын стратегиялық тәсілдері болып табылады. Кейінгі когнитивтік және гуманистік бағыттарда психологиялық қорғаныс механизмдері адамның өзіне және қоршаған ортаға деген сенімін сақтау, стресстік жағдайларда эмоционалды тұрақтылықты сақтау үшін қолданылатын белсенді және бейсаналық стратегиялар ретінде қарастырылады [1].

Болашақ педагог-психологтардың кәсіби қызметі ерекше психоэмоциялық жүктемелермен сипатталады. Олар тек теориялық білімді меңгеріп қана қоймай, оқушылар мен педагогтардың психоэмоциялық жағдайын бағалап, психологиялық кеңес беруі қажет. Осы контексте эмоционалды төзімділік пен кәсіби стрессорларға төзімділікті дамыту үшін психологиялық қорғаныс механизмдері маңызды рөл атқарады [2].

Педагогикалық психологияда болашақ мамандардың психологиялық қорғанысын қалыптастыру келесі бағыттар бойынша жүзеге асады: когнитивтік қайта құрылымдау, эмоционалды өзін-өзі реттеу, проблемаларды шешу стратегиялары, әлеуметтік қолдау механизмдері және өзін-өзі тану дағдылары. Когнитивтік қайта құрылымдау – бұл стресс жағдайында оқушының немесе педагогтың мінез-құлқын бағалау тәсілін өзгерту, жағымсыз эмоцияларды бейтараптандыру [3]. Эмоционалды өзін-өзі реттеу стресс пен эмоционалды жүктемелерге төтеп беруге, кәсіби шаршауды төмендетуге көмектеседі.

Әлеуметтік қолдау механизмдері болашақ педагог-психологқа кәсіби ортада эмоционалды тұрақтылықты сақтау, әріптестермен және жетекшілермен тиімді коммуникация орнатуға мүмкіндік береді. Өзін-өзі тану дағдылары кәсіби қызмет барысында жеке психологиялық шекараларды сақтау, эмоционалды күйін бақылау және кәсіби рөлдерін тиімді атқаруға бағытталған.

Зерттеу болашақ педагог-психологтардың психологиялық қорғаныс механизмдерін қалыптастыру жолдарын анықтау мақсатында жүргізілді. Эксперименттік зерттеуге 3-4 курс студенттері қатысты, жалпы саны 60 адам болды. Студенттер екі топқа бөлінді: эксперименттік топ (психологиялық тренинг және коучингке қатысқан) және бақылау тобы (әдеттегі оқу процесін жалғастырған).

Психологиялық қорғаныс деңгейін анықтау үшін Снейдердің «Психологиялық тұрақтылық» әдістемесі, сондай-ақ Э. Айзенк шкаласы пайдаланылды. Студенттердің эмоционалды күйін, стресс реакцияларын, кәсіби сенімділігін және өзін-өзі бағалау деңгейін өлшеу мақсатында сауалнамалар және бақылау әдістері қолданылды.

Эксперименттік топта 8 апта бойы аптасына екі рет психологиялық тренинг өткізілді. Әрбір сессия 60 минуттан тұрды және келесі құрылымға негізделді: психоэмоциялық релаксация және көңіл-күйді реттеу (10 минут), когнитивтік қайта құрылымдау жаттығулары (15 минут), эмоцияны басқару және өзін-өзі реттеу техникасы (15 минут), проблемаларды шешу және конфликтогендік жағдайларды талдау (10 минут), топтық талқылау және рефлексия (10 минут).

Тренингтің соңында эксперименттік топ студенттерінің психологиялық қорғаныс механизмдері айтарлықтай күшейгені анықталды. Когнитивтік қайта

құрылымдау қабілеттері 20%-ға артты, эмоционалды өзін-өзі реттеу көрсеткіші 25%-ға жоғарылады. Студенттердің кәсіби сенімділігі мен өзін-өзі бағалауы да айтарлықтай жақсарды, ал бақылау тобының көрсеткіштері өзгеріссіз қалды.

Эксперименттік топта стресске төзімділік деңгейі жоғарылады. Студенттер психологиялық қысым жағдайында эмоционалды тұрақтылықты сақтауды, жағымсыз сезімдерді бейтараптандыруды, өз кәсіби рөлдерін тиімді атқаруды үйренді. Сонымен қатар, әлеуметтік қолдау механизмдерін қолдану студенттердің топтағы коммуникациялық дағдыларын жақсартты және эмоционалды жалғыздықты төмендетті.

Корреляциялық талдау көрсеткендей, когнитивтік қайта құрылымдау қабілеті мен эмоционалды өзін-өзі реттеу арасындағы байланыс $r = 0,64$ ($p < 0,01$), стресс төзімділігі мен өзін-өзі бағалау арасындағы корреляция $r = 0,58$ ($p < 0,01$) болды. Бұл нәтижелер психологиялық тренингтің болашақ педагог-психологтардың кәсіби психологиялық қорғанысын қалыптастыруда тиімді екенін көрсетті.

Зерттеу нәтижелері педагогикалық психологиядағы теориялық тұжырымдармен сәйкес келеді. Психологиялық қорғаныс механизмдерін дамыту болашақ педагог-психологтарға кәсіби қызмет барысында стресстік және эмоционалды қиындықтарға төтеп беруге мүмкіндік береді. Когнитивтік қайта құрылымдау, эмоционалды өзін-өзі реттеу, әлеуметтік қолдау және өзін-өзі тану дағдылары кәсіби қызметтің сапасын арттырады.

Тренинг барысында студенттердің өзіне деген сенімі артты, эмоционалды тұрақтылық күшейді, кәсіби рөлдерін орындауда тиімділік байқалды. Бұл көрсеткіштер педагогикалық практикада психологиялық қорғаныс механизмдерін дамыту бағдарламаларын енгізудің маңызды екенін дәлелдейді. Бақылау тобының көрсеткіштерінің өзгеріссіз қалуы тренингтің арнайы әсерін айқындады.

Зерттеу көрсеткендей, психологиялық тренинг пен коучинг болашақ педагог-психологтардың кәсіби қызметінде психологиялық қорғаныс механизмдерін қалыптастыруда тиімді құрал болып табылады. Когнитивтік қайта құрылымдау, эмоционалды өзін-өзі реттеу, әлеуметтік қолдау және өзін-өзі тану дағдылары студенттердің кәсіби сенімділігін арттырады, стресс пен психоэмоциялық жүктемеге төзімділігін күшейтеді [4].

Алынған нәтижелер жоғары оқу орындарының психологиялық-педагогикалық білім беру бағдарламаларында психологиялық қорғаныс дағдыларын арнайы дамытуға негіз береді. Бұл зерттеу болашақ педагог-психологтардың психоэмоциялық тұрақтылығын арттыруға, кәсіби қызмет сапасын жоғарылатуға және жеке тұлғалық дамуына маңызды үлес қосады. Алдағы зерттеулерде психологиялық қорғаныс механизмдерінің ұзақ мерзімді әсерін және әртүрлі педагогикалық жағдайларда тиімділігін анықтау қажет.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Белова, И.В., Петрова, Е.А. Психологическая защита в профессиональной деятельности педагогов. – М.: Педагогика, 2018. – 210 с.
2. Фрейд, З. Введение в психоанализ. – М.: АСТ, 2007. – 320 с.

3. Snyder, C.R. Handbook of Hope: Theory, Measures, and Applications. – San Diego: Academic Press, 2000. – 512 p.
4. Артемьева, Л.А. Психологические тренинги и развитие профессиональной устойчивости студентов. – СПб.: Питер, 2019. – 198 с.

УДК 371

РОЛЬ УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В ФОРМИРОВАНИИ МЕДИАГРАМОТНОСТИ ДЕТЕЙ

Төлемет Д., Нұрдаулетқызы Н., Горохова Т.И.

Научный руководитель: магистр, старший преподаватель Алимкулова У.К.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Ақпараттық технологиялар мен цифрлық ортаның қарқынды дамуы жағдайында бастауыш сынып оқушыларының медиа сауаттылығын қалыптастыру ерекше өзекті болып табылады. Бастауыш мектеп-бұл баланың жеке басының қалыптасуындағы маңызды кезең, онда ақпаратты сыни қабылдау, талдау дағдылары және медиа кеңістіктегі қауіпсіз мінез-құлық негіздері қаланады. Бұл мақалада бастауыш сынып мұғалімінің балалардың медиа сауаттылығын қалыптастыру процесінде негізгі тұлға ретіндегі рөлі қарастырылады.

Summary. In the context of the rapid development of information technology and the digital environment, the formation of media literacy among younger schoolchildren is becoming particularly relevant. Primary school is an important stage in the formation of a child's personality, when the foundations of critical perception of information, analysis skills and safe behavior in the media space are laid. This article examines the role of primary school teachers as a key figure in the formation of children's media literacy.

Стремительное развитие информационно-коммуникационных технологий и широкая доступность интернета существенно изменили социальную среду, в которой растут современные дети. Уже в младшем школьном возрасте они активно пользуются смартфонами, планшетами, социальными сетями и мультимедийными ресурсами. С одной стороны, это открывает новые возможности для обучения и развития, с другой — создаёт риски дезинформации, манипуляций и негативного влияния. В этих условиях формирование медиаграмотности становится одной из приоритетных задач современной школы. Именно учитель начальных классов способен направить ребёнка, помочь ему научиться отличать достоверную информацию от ложной, осознанно пользоваться медиаресурсами и формировать культуру поведения в цифровой среде[1].

Медиаграмотность представляет собой совокупность знаний, умений и навыков, которые позволяют человеку критически воспринимать, анализировать и оценивать информацию из различных медиаресурсов, а также безопасно и ответственно пользоваться цифровыми технологиями. Для младших школьников медиаграмотность особенно важна, так как она охватывает такие аспекты, как умение ориентироваться в информационном потоке, развитие начальных навыков критического мышления, понимание

правил безопасного общения в интернете, формирование ответственности за собственное поведение в медиапространстве и способность применять цифровые ресурсы в учебной деятельности. Период обучения в начальной школе является наиболее благоприятным для освоения этих умений, поскольку в это время ребёнок отличается высокой восприимчивостью к новым знаниям и активно формирует основы будущего поведения. Поэтому закладывание медиаграмотного подхода с раннего возраста становится необходимым условием успешной социализации и безопасного развития ребёнка в современном информационном обществе[2].

Учитель начальных классов играет ключевую роль в формировании медиаграмотности учащихся, выполняя одновременно образовательные, воспитательные, профилактические и моделирующие функции. В образовательном процессе педагог интегрирует медиаресурсы в учебную деятельность, используя интерактивные презентации, цифровые учебники и онлайн-платформы. Такой подход не только повышает интерес детей к обучению, но и формирует умение применять медиа в познавательных целях. Воспитательная функция заключается в том, что учитель помогает младшим школьникам осознать ценность достоверной информации, объясняет, что не весь контент в интернете является надёжным, и учит отличать проверенные источники от сомнительных. Профилактическая деятельность педагога направлена на предотвращение негативных последствий неконтролируемого потребления медиаконтента, таких как зависимость от гаджетов, воздействие агрессивных или ложных материалов, а также нарушение норм цифровой этики. Важным элементом является моделирующая функция: учитель выступает личным примером ответственного медиапользователя, демонстрируя культуру взаимодействия с информацией и влияя на формирование поведения школьников. Для практической реализации задач медиавоспитания используются разнообразные подходы. Одним из них является применение игровых технологий: в ролевых и сюжетных играх дети учатся анализировать медиаситуации и различать правдивые и ложные сообщения[3].

Важным направлением становится проектная деятельность, в рамках которой ученики создают собственные презентации, газеты или видеоролики, что способствует развитию их креативности и критического мышления. Эффективным методом является интеграция медиаграмотности в разные учебные предметы: на литературном чтении школьники обсуждают тексты с точки зрения скрытых смыслов, на математике используют цифровые платформы, а на окружающем мире работают с электронными энциклопедиями. Существенную роль играет и партнёрство с родителями, когда учитель разъясняет значимость контроля медиапотребления детей и предлагает совместные формы деятельности — просмотр познавательных передач, чтение и обсуждение новостей, а также разумное ограничение времени использования гаджетов. Таким образом, деятельность учителя начальных классов в области медиавоспитания имеет комплексный характер и является

важнейшим условием формирования у детей ответственного и осознанного отношения к медиасреде[4].

Развитие медиаграмотности у младших школьников является одной из приоритетных задач современного образования и требует комплексного подхода с участием всех участников педагогического процесса. Особая роль принадлежит учителю начальных классов, который становится для ребёнка первым проводником в сфере знаний и информационного пространства. Эффективная работа по формированию медиаграмотности включает использование медиаресурсов в учебной деятельности, развитие навыков критического мышления, предупреждение негативного влияния медиа, а также активное взаимодействие с родителями. В этой связи учитель начальных классов выступает не только источником знаний, но и наставником в цифровой среде, помогая детям безопасно и осознанно осваивать информационное пространство.

Список использованной литературы

- 1.Вартанова, Е. Л. Медиаграмотность и медиакультура: современные подходы // Вестник Московского университета. Серия 10. Журналистика. – 2019. – № 2. – С. 3–18.
- 2.Федоров, А. В. Медиаобразование и медиаграмотность школьников. – Таганрог: Изд-во Таганрогского института имени А. П. Чехова, 2021. – 312 с.
- 3.Жолдасбекова, С. А. Формирование медиаграмотности учащихся в условиях цифровизации образования // Педагогика и психология. – 2022. – № 3(56). – С. 45–52.
- 4.Чеботарева, И. И. Роль учителя начальных классов в формировании критического мышления младших школьников // Начальная школа. – 2021. – № 10. – С. 15–20.
- 5.Livingstone, S., Helsper, E. Balancing Opportunities and Risks in Teenagers' Use of the Internet: The Role of Online Skills and Internet Self-efficacy // New Media & Society. – 2019. – Vol. 21(3). – P. 554–575.
- 6.Buckingham, D. Defining Digital Literacy – What Do Young People Need to Know About Digital Media? – Nordic Journal of Digital Literacy. – 2020. – № 4. – P. 21–35.

ОӘЖ 371

ЖАСӨСПІМДЕРДІҢ АГРЕССИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Тукбаева Д.А., Манкара А.Е., Турсунбекова А.С.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Утеева Г.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматриваются психологические особенности агрессивного поведения подростков. Подростковый возраст является одним из важнейших этапов формирования личности. В это время в психике человека происходят биологические, социальные и психологические изменения. Агрессия-это тип негативного поведения, возникающего в результате этих изменений. В статье анализируются внутренние и внешние факторы, влияющие на агрессивность, формы ее проявления, пути профилактики и коррекции.

Summary: This article examines the psychological features of aggressive behavior in adolescents. Adolescence is one of the most important stages of personality formation. At this time,

biological, social and psychological changes occur in the human psyche. Aggression is a type of negative behavior that results from these changes. The article analyzes the internal and external factors influencing aggression, the forms of its manifestation, ways of prevention and correction

Қазіргі уақытта жасөспірімдер арасында агрессивті мінез-құлықтың артуы – қоғам үшін өзекті әрі алаңдатарлық мәселе болып отыр. Мектеп қабырғасында, қоғамдық орындарда немесе әлеуметтік желілерде агрессияның әртүрлі формалары жиі байқалады. Бұл құбылыс жасөспірімдердің әлеуметтік бейімделуіне, психикалық денсаулығына және болашақ тұлғалық дамуына кері әсерін тигізеді.

Жасөспірімдік кезең — адамның физикалық, психологиялық және әлеуметтік дамуындағы күрделі де маңызды уақыт. Бұл кезде тұлғаның өзін-өзі тануға, қоғамда орнын табуға, дербес шешім қабылдауға деген ұмтылысы артады.

Осындай өзгерістер мен ізденістердің арасында агрессия секілді деструктивті мінез-құлық формалары пайда болуы мүмкін. Осы ғылыми мақалада жасөспірімдердің агрессивті мінез-құлқының психологиялық ерекшеліктері, себептері, көрініс формалары мен алдын алу жолдары жан-жақты қарастырылады.

Жасөспірімдердің агрессивті мінез-құлқын теориялық тұрғыдан талдау – агрессивті мінез-құлықтың пайда болу себептерін анықтау мақсатында жасөспірімдік шақтың ерекшеліктерін, ондағы жаңаша құрылымдарды, жетекші әрекетті қарастыруды көздейді[1].

Психология ғылымында агрессия — бұл басқа адамға, әлеуметтік топқа немесе затқа қасақана зиян келтіруге бағытталған әрекет. Агрессия әрдайым ашық түрде көріне бермейді, ол жасырын формада да байқалуы мүмкін.

Ғалымдар агрессияны физикалық, вербалды, жанама және интрапунитивті (өз-өзіне бағытталған) деп бөледі.

Агрессияны зерттеген танымал психологтардың бірі — А.Бандура әлеуметтік-оқыту теориясы негізінде агрессияның үйрену арқылы қалыптасатынын алға тартты. Яғни, бала немесе жасөспірім агрессияны өз ортасындағы ересектерден, құрдастарынан немесе медиа құралдарынан үлгі арқылы меңгереді. Ал С.Фрейд агрессияны адамның ішкі инстинктерінің (Танатос — жою инстинкті) көрінісі деп қарастырған.

Жасөспірімдік кезең – адам өміріндегі ең күрделі әрі маңызды өтпелі кезеңдердің бірі. Бұл уақытта бала бала болудан қалып, ересек өмірге алғашқы қадамдарын жасайды. Дәл осы шақта мінез-құлықта, эмоциялық тұрақтылықта, қарым-қатынаста күрт өзгерістер пайда болуы мүмкін. Өкінішке орай, сол өзгерістердің бірі – **агрессия**. Жасөспірімдердің агрессивті мінез-құлқы қоғамда жиі кездесетін әрі алаңдататын құбылысқа айналды. Бұл мәселені шешу үшін, алдымен оның **негізгі себептерін** терең түсініп алуымыз қажет.

Жас ұрпақтың білім беру мүмкіндіктері туралы Л.Н.Толстой, Н.И.Пирогов, К.Д.Ушинский, С.Т.Шацкий, Л.К.Шпегер, П.П.Блонский жазып, атап өтті.

Психология-педагогикалық әдебиеттерді талдау негізінде мынадай қорытынды жасауға болады: тұлғаның жаңа құрылымдық түзілімдері (жаңаша құрылымдары) — адамдар арасындағы ұжымдық әлеуметтік қатынастардың ішкі әлеуметтік қатынастар жүйесіне ауысқан бейнесі болып табылады және олар адамның тұлғалық құрылымының негізін құрайды [2].

Л.И. Божовичтің балалық және жасөспірім шақтағы тұлға дамуы туралы тұжырымдамасына сәйкес, тұлғаның өзіндік санасы — жасөспірім кезеңінде қалыптасатын басты жаңа құрылымдық түзілім болып табылады. Өзіндік сана — тұлғаның дамуының негізі, және ол тек басқа адамдармен, ең алдымен, құрдастар ұжымымен өзара әрекеттесу барысында ғана қалыптасады. Ұжымға ену — ерекше маңызға ие, өйткені дәл осы ұжымда және тек ұжымда ғана жасөспірімнің өзіндік санасының дамуы басқа адамдармен қарым-қатынас арқылы мүмкін болады.

Агрессияның мінез-құлық компоненті ересектерге қарсы болған кезде жасөспірімдерде көрінеді. Жасөспірімдер тыныштықты бұзады, соның ішінде қорлайтын сөздер, қоғамдық мүлікті бүлдіреді. Айта кету керек, бұл жағдайда ересектер дұрыс позицияны таңдауы керек-жағдайды жанжалға келтіру әрекеттерін қатаң, сабырлы, мейірімді түрде тоқтату; олар бірден жасөспірімдерді одан әрі эксперименттерден сақтайтын психологиялық артықшылыққа ие болады. Ересектердің қарама-қарсы оппозициясымен ересектер мен жасөспірімдер арасында одан әрі жанжал туындайды.

Жеке адамға қатысты агрессивті әрекеттер әдетте топтық мінез-құлық құбылыстарын білдіреді. Жасөспірімдер норманы сирек бұзады, бұл жағдайда олардың әрекеттері топта жасалғаннан гөрі қауіпті. Көбінесе ересек адамға жасалған бұзақылық шабуылдардың нақты себебі-жасөспірімдерді қамтитын және топтың көңіл-күйіне енетін жоғары көтерілу күйінде жинақталған күшті эмоционалды тәжірибе [3].

Біздің зерттеуімізде біз «агрессивті мінез-құлықты» қарастырамыз. Жасөспірімдердің күнделікті өмірінде көрінетін агрессивті мінез-құлық, заңнамада белгіленген Ережелерді бұзумен байланысы жоқ, табиғи түрде қоғамға жат мінез-құлық пен ауыр азаптан бөлінеді.

Агрессивті мінез-құлық, «тұрмыстық» деп айтуға болады, әдетте жеке агрессиология саласына жатады, ол тұлғааралық қатынастардағы қақтығыстар саласына әсер етеді және психологиялық-педагогикалық ғылымның зерттеу пәні болып табылады. Алайда, В. Н. Мясичевтің әділ ескертуі бойынша, адам проблеманың жеке жағын қоғамнан ажырата алмайды; және егер дұшпандық, тар мол қарым-қатынас бастапқыда тек жеке болып көрінеді. Өздеріңіз білетіндей, жасөспірімдер әлемінде қарым-қатынастардағы шиеленістер, мазасыздық, жеке даму мен мінез-құлықтағы ауытқулар, агрессия жиі кездеседі.

Қазіргі уақытта балалардың агрессиясы біздің өмірлік жағдайымыздың өзекті мәселесі болып табылады, ол баланың айналасындағы адамдарға (ата-аналарға, тәрбиешілерге, мұғалімдерге, құрдастарына) ғана емес, сонымен бірге

баланың өзімен және қоршаған ортамен қарым-қатынасында елеулі қиындықтар туғызатын нақты психологиялық ерекшеліктерге әсер етеді.

Агрессия баланың дамуындағы сәтсіздіктерге әкеледі. Жақында қоғам балалардың зорлық-зомбылық, агрессивті-теріс әлеуметтік емес мінез-құлқын девиантты мінез-құлық ретінде қарқынды зерттеуді талап етті. Мұндай девиантты мінез-құлықтың дамуына ықпал ететін факторларды зерттеу психологиялық ғылымның негізгі проблемасы болып табылады.

Қазіргі қоғамда жасөспірімдердің мінез-құлқындағы ауытқушылықтар, соның ішінде агрессияның жоғарылауы өзекті мәселеге айналуда.

Жасөспірімдік кезең — бұл жеке тұлғаның қалыптасуындағы күрделі, әрі шешуші саты. Бұл кезеңде баланың ішкі жан дүниесінде, эмоциялық әлемінде үлкен өзгерістер орын алады. Агрессиялық мінез-құлық осы өтпелі кезеңдегі тұрақсыз психоэмоционалды жағдайдың, отбасындағы, әлеуметтік ортадағы кері әсерлердің салдары ретінде көрінуі мүмкін [4].

Агрессия ұғымы және оның түрлері. Агрессия — бұл басқа адамға физикалық немесе психологиялық зиян келтіруге бағытталған қасақана әрекет. Психологияда агрессияның бірнеше түрлері ажыратылады:

Физикалық агрессия — ұру, итеру, заттарды лақтыру сияқты әрекеттер;

Сөздік агрессия — балағат сөздер айту, айқайлау, қорқыту;

Жанама агрессия — өсек айту, басқа біреуге зиян келтіру арқылы кек алу;

Өз-өзіне бағытталған агрессия — өзіне зиян келтіру, суицидтік ойлар мен әрекеттер. "Агрессия" сөзі латынның **"aggredi"** — **шабуыл жасау** деген сөзінен шыққан. Психологияда агрессия – бұл басқа адамға немесе өзіне бағытталған зиян келтіру мақсатын көздейтін әрекет. Бұл әрекет **физикалық, вербалды, тікелей немесе жанама** түрде болуы мүмкін. Зерттеуші психологтар агрессияны әртүрлі бағытта қарастырады:

З.Фрейд бұл құбылысты адамның ішкі "Өлім инстинкті" деп сипаттайды, яғни тұлға ішкі қысымды сыртқа шығару үшін агрессивті әрекетке барады

А.Бандураның әлеуметтік үйрену теориясы бойынша, агрессия – бұл әлеуметтік ортадан үйренетін мінез-құлық. Балалар мен жасөспірімдер теледидардан, интернеттен, ересектерден көрген агрессивті әрекеттерді қайталайды.

Л.Берковиц агрессияның басты себебі ретінде фрустрацияны (мақсатына жете алмау күйі) көрсетеді. Жасөспірімдік шақта агрессияның күшеюіне көптеген биологиялық, психологиялық және әлеуметтік факторлар әсер етеді. Ең бастысы – бұл жас кезеңінің эмоционалды тұрақсыздығы, өзін-өзі дәлелдеуге ұмтылыс, ортаның ықпалы мен отбасындағы қарым-қатынастар жүйесі. Ең алдымен, агрессияның отбасынан бастау алатынын мойындауымыз керек.

Жасөспірімнің мінез-құлқы, көзқарасы мен дүниетанымы отбасындағы қарым-қатынастың бейнесі іспетті. Егер ата-аналар арасында жиі ұрыс-керіс орын алса, балаға көңіл бөлінбесе немесе керісінше, балаға шамадан тыс қысым көрсетілсе, мұның бәрі жасөспірімнің ішкі жан дүниесіне кері әсер етеді. Тәрбиенің қаталдығы, эмоционалдық жылулықтың жетіспеуі баланың

агрессивті әрекетке бой алдыруына себеп болады. Отбасындағы зорлық-зомбылық – агрессияның ең қауіпті бастауы.

Келесі маңызды себеп – мектептегі және құрдастар ортасындағы жағдай. Жасөспірім үшін достарының пікірі, қоғамдағы орны аса маңызды. Егер ол мектепте кемсітілсе, мазаққа ұшыраса немесе «бұзақы» топтардың ықпалына түссе, агрессия өзін қорғаудың жалғыз жолы ретінде көрінуі мүмкін. Кейде мұғалім мен оқушы арасындағы түсінбеушілік те оқушыны ішкі күйзеліске ұшыратып, ашу-ызаға итермелейді.

Сонымен қатар, қазіргі заманның тағы бір қатері – ақпараттық кеңістік. Теледидар, ғаламтор, әлеуметтік желілер мен компьютерлік ойындарда көрсетілетін зорлық-зомбылық көріністері баланың психикасына әсер етпей қоймайды. Жасөспірім шынайы өмір мен виртуалды әлемді ажырата алмай, агрессияны қалыпты әрекет деп қабылдай бастайды [5].

Соңғы, бірақ аса маңызды себеп – жасөспірімнің ішкі күйі мен психологиялық жағдайы. Бұл жаста көптеген бала өз орнын табуға, өзін-өзі дәлелдеуге тырысады. Өзін түсінбеген ортада, эмоциясын білдіре алмай, үнемі қысым сезінетін жасөспірім ашуын агрессия арқылы сыртқа шығарады.

Эмоцияны басқару дағдыларының жетіспеуі, өзін төмен бағалау, қорқыныш пен сенімсіздік те агрессияға жол ашады.

Қорытындылай келе, жасөспірімдердегі агрессияның негізгі себептері – отбасындағы қатынастар, мектеп ортасы, медиа ықпалы және жеке психологиялық ерекшеліктер. Бұл мәселені шешу – тек педагогтар мен психологтардың ғана емес, әрбір ата-ананың, ересек адамның ортақ міндеті.

Жасөспірімге түсіністікпен қарау, оны тыңдау, қолдау көрсету арқылы біз қоғамдағы агрессияны азайтып, сауатты әрі мейірімді ұрпақ тәрбиелей аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бандура А. (1973). Aggression: A Social Learning Analysis.
2. Фрейд З. Агрессия және инстинктер.
3. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. (2002). Жалпы психология. — Алматы: Рауан.
4. Выготский Л.С. (1991). Педагогикалық психология.
5. ҚР Білім және ғылым министрлігі. (2020). Мектептегі психологиялық қызмет жөніндегі әдістемелік ұсынымдар

УДК 159.9

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА СТУДЕНТОВ КАК ФАКТОРА УСПЕШНОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

Тукманбетов Ж.А.
Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада студенттердің эмоционалдық интеллектін дамыту мәселесі олардың білім беру ортасында табысты әлеуметтенуінің маңызды факторы ретінде қарастырылады. Эмоционалдық интеллектінің құрылымы, оның тұлғалық және кәсіби дамуға әсері талданады. Психологиялық-педагогикалық қолдау жағдайларының ішінде

эмоционалды қауіпсіз орта құру, эмпатия мен рефлексияны дамыту, оқытушының эмоционалдық мәдениетін арттырудың маңыздылығы атап өтіледі. Автор студенттердің тұлғалық өсуін қамтамасыз ететін эмоционалдық мәдениет пен медиасауаттылықты қалыптастырудың қажеттілігін негіздейді.

Summary: The article examines the development of students' emotional intelligence as a key factor in their successful socialization within the educational environment. The structure of emotional intelligence and its impact on personal and professional growth are analyzed. The author highlights the importance of creating an emotionally safe environment, fostering empathy and reflection, and enhancing the teacher's emotional culture. It is emphasized that psychological and pedagogical support plays a crucial role in ensuring students' emotional well-being and forming a harmoniously developed personality capable of effective social interaction.

Современная система высшего образования переживает глубокие изменения, связанные с переходом к гуманистической, личностно-ориентированной парадигме. В этих условиях всё большее внимание уделяется не только когнитивному, но и эмоциональному развитию личности. Студент рассматривается не просто как объект обучения, а как активный субъект образовательного процесса, способный к самоопределению, саморазвитию и саморегуляции. Одним из ключевых факторов, обеспечивающих успешную адаптацию и социализацию студентов в образовательной среде, выступает развитие эмоционального интеллекта, который обеспечивает гармоничное взаимодействие между личностью и социумом, способствует эффективной коммуникации, управлению эмоциями и построению конструктивных межличностных отношений.

Понятие «эмоциональный интеллект» впервые было введено в научный оборот П. Саловейем и Дж. Майером, а позднее получило широкое развитие в работах Д. Гоулмана. Согласно этим авторам, эмоциональный интеллект представляет собой совокупность когнитивных и эмоциональных способностей, позволяющих человеку осознавать собственные эмоции и эмоции других людей, регулировать эмоциональные состояния и использовать эмоциональную информацию для принятия решений и достижения целей. В образовательной среде развитие эмоционального интеллекта становится особенно значимым, поскольку студентам необходимо не только усваивать знания, но и адаптироваться к новым социальным условиям, строить межличностные отношения и преодолевать стрессовые ситуации, связанные с учебной нагрузкой и профессиональным самоопределением [1].

Эмоциональный интеллект является неотъемлемой частью процесса социализации. Социализация, в свою очередь, понимается как процесс усвоения индивидом норм, ценностей и моделей поведения, принятых в обществе, а также как развитие способности к эффективному взаимодействию в социальной среде. Для студентов вузовский этап социализации имеет особое значение: в это время формируются профессиональные, мировоззренческие и ценностные установки, складывается личностная зрелость и готовность к будущей профессиональной деятельности. Эмоциональный интеллект способствует успешной социализации тем, что развивает способность понимать

других людей, выстраивать эмпатические отношения, конструктивно решать конфликты и сохранять эмоциональное равновесие.

Психолого-педагогическое сопровождение процесса развития эмоционального интеллекта предполагает создание определённых условий, способствующих гармоничному развитию эмоциональной сферы студентов. Эти условия включают организацию образовательного пространства, в котором студент ощущает эмоциональную безопасность, поддержку и принятие, а также реализацию целенаправленных педагогических воздействий, направленных на развитие самосознания, эмпатии, рефлексии и эмоциональной регуляции. При этом особое значение приобретает личность преподавателя, его эмоциональная культура, способность к эмпатическому взаимодействию и созданию доверительной атмосферы [2].

Одним из важнейших психолого-педагогических условий развития эмоционального интеллекта студентов является формирование эмоционально безопасной образовательной среды. Такая среда предполагает отсутствие страха перед оценкой, поддержку со стороны преподавателей и группы, возможность свободного выражения чувств и мнений. Эмоциональная безопасность способствует проявлению инициативы, развитию внутренней мотивации и готовности к сотрудничеству. В атмосфере доверия студент осознаёт собственную значимость, учится понимать эмоции других и выстраивать конструктивные взаимоотношения.

Следующим важным условием является организация образовательного процесса на основе принципов субъектности и активности. Когда студент воспринимает себя не пассивным слушателем, а активным участником процесса, у него формируется ответственность за собственное обучение и эмоциональное состояние. Активные формы обучения — дискуссии, тренинги, проектная деятельность — способствуют развитию навыков саморегуляции, эмпатии и эмоционального осознания. В ходе групповых взаимодействий студенты учатся учитывать эмоциональные состояния других участников, координировать свои действия и достигать совместных целей.

Эмоциональный интеллект тесно связан с развитием рефлексии — способности анализировать собственные эмоции, поведение и внутренние состояния. Педагогическая практика должна включать элементы рефлексивной деятельности: обсуждение трудных ситуаций, анализ эмоциональных реакций, ведение личностных дневников. Рефлексия позволяет студенту не только лучше понимать самого себя, но и осознавать влияние эмоций на процесс обучения и коммуникации. Таким образом, формируется осознанное отношение к собственным чувствам и способность управлять ими в различных ситуациях.

Особое внимание следует уделять развитию эмпатии как ключевого компонента эмоционального интеллекта. Эмпатия — это способность понимать и разделять эмоциональные состояния других людей. В образовательной среде она проявляется в умении слушать, поддерживать, сотрудничать и проявлять уважение к индивидуальным особенностям. Для формирования эмпатии эффективны методы активного социального обучения — групповые

обсуждения, ролевые игры, тренинги по развитию эмоциональной чувствительности. Они создают условия для осознания эмоциональных проявлений других людей и выработки конструктивных моделей поведения.

Эмоциональная культура педагога играет решающую роль в развитии эмоционального интеллекта студентов. Преподаватель является образцом эмоциональной саморегуляции, терпимости и эмпатического отношения. Его способность к эмоциональной открытости и поддержке формирует у студентов ощущение доверия и уверенности. Кроме того, преподаватель, владеющий методами эмоционально-коммуникативного обучения, способен создавать ситуации, стимулирующие развитие эмоциональной осознанности. Педагогическая позиция, основанная на уважении, внимательности и доброжелательности, формирует у студентов положительный эмоциональный опыт взаимодействия [3].

Одним из эффективных направлений психолого-педагогического сопровождения является внедрение тренингов и специальных курсов, направленных на развитие эмоционального интеллекта. Такие программы включают упражнения на распознавание эмоций, развитие навыков саморегуляции, улучшение коммуникативных способностей и формирование позитивного мышления. Практика показывает, что участие студентов в подобных занятиях повышает уровень эмоциональной компетентности, способствует улучшению адаптации в коллективе и укрепляет мотивацию к учебной и профессиональной деятельности.

Немаловажную роль в развитии эмоционального интеллекта играет обратная связь. Педагоги и кураторы должны систематически предоставлять студентам конструктивную обратную связь, не только касающуюся учебных результатов, но и отражающую эмоциональные и коммуникативные аспекты взаимодействия. Такая обратная связь способствует осознанию собственных эмоций, коррекции поведения и развитию эмоциональной зрелости. Важно, чтобы она носила поддерживающий, а не оценочный характер, побуждая студента к самоанализу и самосовершенствованию.

Современные технологии обучения также открывают новые возможности для развития эмоционального интеллекта. Использование цифровых образовательных платформ, интерактивных заданий и онлайн-коммуникации требует формирования новых форм эмоциональной компетентности. В дистанционном обучении возрастает значение умения распознавать эмоциональные сигналы в письменной или визуальной форме, поддерживать позитивную атмосферу общения и справляться с эмоциональными трудностями, связанными с виртуальной коммуникацией. Поэтому цифровая образовательная среда должна включать элементы эмоциональной поддержки, онлайн-консультирование и интерактивные формы групповой работы.

Одним из показателей сформированности эмоционального интеллекта является способность к конструктивному разрешению конфликтов. Конфликты неизбежны в процессе взаимодействия студентов, однако их успешное преодоление возможно при наличии развитых навыков эмоциональной

саморегуляции и эмпатии. Психолого-педагогическое сопровождение должно включать обучение студентов стратегиям ненасильственного общения, техникам контроля эмоций и конструктивного диалога. Это не только способствует улучшению социального климата в группе, но и формирует профессионально важные качества будущих специалистов — стрессоустойчивость, коммуникативность и толерантность.

Эмоциональный интеллект играет важную роль в профессиональной подготовке студентов. В большинстве профессий успех определяется не только уровнем знаний, но и способностью устанавливать контакт, работать в команде, понимать эмоциональные состояния клиентов или коллег. Поэтому формирование эмоционального интеллекта следует рассматривать как компонент профессиональной компетентности. Включение заданий, направленных на развитие эмоциональной осознанности и саморегуляции, в учебные программы способствует комплексному развитию личности студента [4].

Формирование эмоционального интеллекта невозможно без системного подхода, включающего взаимодействие всех субъектов образовательного процесса — студентов, преподавателей, психологов, кураторов и администрации. Необходима интеграция психолого-педагогической поддержки в общую стратегию развития вуза. Это может быть реализовано через центры психологической помощи, консультативные службы, программы адаптации первокурсников и развитие корпоративной культуры, ориентированной на уважение, поддержку и взаимопонимание.

Таким образом, развитие эмоционального интеллекта студентов является не только индивидуальной задачей, но и стратегическим направлением в организации современной образовательной среды. Оно обеспечивает успешную социализацию, психологическое благополучие и профессиональную готовность выпускников. Эффективное психолого-педагогическое сопровождение данного процесса возможно при условии создания эмоционально безопасной, открытой и поддерживающей среды, где студент воспринимается как личность с уникальными эмоциональными и когнитивными особенностями. Именно такая образовательная среда способствует формированию гармонично развитой личности, способной к осознанному взаимодействию, эмпатии и ответственному поведению в обществе.

Список использованной литературы

1. Гоулман, Д. Эмоциональный интеллект: Почему он может значить больше, чем IQ. — М.: Манн, Иванов и Фербер, 2019. — 544 с.
2. Соловей, П., Майер, Дж. Эмоциональный интеллект // *Imagination, Cognition and Personality*. — 1990. — Vol. 9. — P. 185–211.
3. Белова, Е. А. Развитие эмоционального интеллекта студентов в образовательной среде вуза // *Психология и педагогика образования*. — 2021. — № 3. — С. 48–55.
4. Карпов, А. В., Петрова, И. Е. Эмоциональный интеллект как фактор профессионального становления личности // *Психологический журнал*. — 2020. — Т. 41, № 6. — С. 92–104.

ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ НА САМООЦЕНКУ, ФОРМИРОВАНИЕ САМОВОСПРИЯТИЯ И ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ СТУДЕНТОВ

Тулєбаєва А.М.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада әлеуметтік желілердің студенттердің өзін-өзі бағалауына, «Мен» образын қалыптастыруына және эмоционалдық күйіне әсері зерттеледі. Әлеуметтік желілер позитивті өз-өзіне сенімділік пен әлеуметтік қолдауды нығайтуға ықпал ете алса, шамадан тыс пайдалану тревождық деңгейін көтеріп, депрессиялық белгілерді тудыруы мүмкін. Зерттеу нәтижелері студенттердің психологиялық ал-ауқатын қолдау үшін саналы әлеуметтік желі пайдаланудың маңыздылығын көрсетеді.

Summary: The article examines the impact of social networks on students' self-esteem, self-perception, and emotional state. While social networks can enhance self-confidence and provide social support, excessive use may increase anxiety and contribute to depressive symptoms. The findings highlight the importance of conscious social media use to support students' psychological well-being.

Современное общество характеризуется высокой степенью интеграции цифровых технологий в повседневную жизнь, и социальные сети стали неотъемлемой частью социальной и образовательной среды студентов. Их влияние распространяется не только на коммуникативные процессы, но и на психологическое функционирование личности, включая самооценку, формирование образа «Я» и эмоциональное состояние. В последние годы исследовательский интерес к изучению социальных сетей смещается с вопросов информационной коммуникации на их воздействие на психическое здоровье и личностное развитие студентов, что обусловлено высокой интенсивностью и регулярностью их использования.

Социальные сети представляют собой платформу для обмена информацией, моделирования социальных ролей и поддержания межличностных контактов, однако их влияние на психику студентов неоднозначно. Одним из ключевых аспектов является воздействие на самооценку, которая выступает как интегральная характеристика личности и отражает субъективную оценку собственных возможностей, достижений и личностной значимости. Использование социальных сетей создает условия для постоянного сравнения с другими пользователями, что может стимулировать как рост, так и снижение самооценки в зависимости от индивидуальных особенностей студента и характера взаимодействия в онлайн-среде [1].

Формирование образа «Я» в контексте активного пользования социальными сетями приобретает особое значение. Онлайн-платформы предоставляют возможность экспериментировать с собственным образом, представлять себя в определённом свете и получать мгновенную обратную связь от аудитории. Этот процесс оказывает влияние на когнитивные и эмоциональные аспекты самовосприятия, способствует формированию идеализированных или искажённых представлений о себе. Регулярная

демонстрация определённых черт личности, достижений или внешнего облика может укреплять позитивное самовосприятие, однако чрезмерная зависимость от внешней оценки увеличивает уязвимость к негативным реакциям и критике, что отражается на эмоциональном состоянии.

Эмоциональное состояние студентов, включая уровень тревожности и депрессии, тесно связано с использованием социальных сетей. Исследования показывают, что чрезмерное вовлечение в онлайн-коммуникации, постоянное сравнение себя с другими и зависимость от одобрения аудитории могут повышать уровень тревожности и способствовать возникновению депрессивных симптомов. В то же время активное и осознанное использование социальных сетей для получения информационной поддержки, поддержания контактов и развития профессиональных навыков может выступать как фактор эмоциональной поддержки и укрепления психического благополучия. Таким образом, влияние социальных сетей на эмоциональное состояние студентов носит двусторонний характер и зависит от особенностей их использования, личностных характеристик и социального контекста [2].

Когнитивные механизмы, лежащие в основе воздействия социальных сетей на самооценку и образ «Я», включают процессы социальной сравнимости, восприятия обратной связи и селективного восприятия информации. Студенты склонны сравнивать себя с наиболее успешными или популярными пользователями, что формирует стандарты оценки собственной ценности и достижений. В зависимости от исходного уровня самооценки и эмоциональной устойчивости такие сравнения могут приводить к позитивной мотивации и самосовершенствованию либо к снижению уверенности в себе и росту тревожности. Селективное внимание к положительным или отрицательным комментариям усиливает эмоциональную реактивность и влияет на восприятие себя в реальной жизни, формируя когнитивные схемы, которые поддерживают тревожные и депрессивные состояния.

Социальная динамика в сети также оказывает влияние на личностное развитие студентов. Виртуальное взаимодействие отличается высокой степенью контроля над представляемым образом и возможностью редактировать собственные сообщения, фотографии и комментарии. Такая возможность создания идеализированного образа «Я» может укреплять уверенность и положительное самовосприятие, но одновременно создаёт риск формирования нереалистичных стандартов и зависимости от внешней оценки. В условиях постоянного сравнения с другими пользователями, особенно в возрастной группе студентов, где формирование идентичности ещё продолжается, подобные процессы могут усиливать сомнения в себе и усиливать эмоциональную нестабильность [3].

Эмпирические исследования демонстрируют, что частота и интенсивность использования социальных сетей коррелируют с изменениями в самооценке и уровне тревожности. Студенты, активно участвующие в онлайн-коммуникациях, чаще испытывают колебания эмоционального состояния, связанные с реакцией аудитории на их публикации. В то же время умеренное и

целенаправленное использование социальных сетей, направленное на получение информации, профессиональное развитие и поддержку социального взаимодействия, способствует поддержанию психологической стабильности и укреплению позитивного образа «Я».

Не менее важным аспектом является влияние социальных сетей на процессы самоидентификации. Виртуальная среда предоставляет возможности для экспериментов с социальной ролью, формирует новые способы самовыражения и взаимодействия, что отражается на построении когнитивной и эмоциональной структуры личности. Однако чрезмерная фиксация на онлайн-одобрении и внешней оценке создает риск искажения реального самовосприятия и развития зависимых форм саморегуляции, когда эмоциональное состояние студента определяется реакцией виртуальной аудитории. Такой процесс способен усиливать тревожность, депрессивные настроения и чувство социальной изоляции.

Психологические механизмы, через которые социальные сети воздействуют на эмоциональное состояние студентов, включают формирование ожиданий одобрения, эмоциональную интернализацию критики и развитие зависимого самоконтроля. Ожидание позитивной реакции от аудитории усиливает эмоциональную зависимость от внешней оценки, а негативные комментарии или отсутствие обратной связи могут вызывать стрессовые реакции и снижение самооценки. Долговременное влияние подобных факторов может привести к повышенной тревожности, эмоциональной неустойчивости и развитию симптомов депрессии, что подчеркивает важность изучения и контроля этого аспекта психической адаптации студентов [4].

Влияние социальных сетей на формирование самовосприятия и эмоционального состояния имеет также социально-психологический аспект. Студенты, активно использующие социальные сети для поддержания контактов с однокурсниками, друзьями и преподавателями, получают эмоциональную поддержку и возможность корректировать свои поведенческие и когнитивные реакции на основе обратной связи. Это способствует укреплению социальной идентичности и снижению тревожности. В то же время виртуальная конкуренция, стремление к социальному признанию и внимание к количеству «лайков» и комментариев могут усиливать эмоциональные дисбалансы и создавать иллюзорные стандарты, влияющие на самооценку и психологическое благополучие.

Особое значение имеет индивидуальная восприимчивость студентов к влиянию социальных сетей. Личностные характеристики, такие как уровень эмоциональной устойчивости, склонность к рефлексии, наличие тревожных и депрессивных предрасположенностей, определяют степень воздействия онлайн-среды на самовосприятие и эмоциональное состояние. Студенты с высоким уровнем саморегуляции способны использовать социальные сети как инструмент профессионального и личностного развития, минимизируя негативные эффекты, тогда как менее устойчивые личности подвергаются

большему риску формирования тревожности, депрессии и снижения самооценки.

Эффективное использование социальных сетей в образовательной среде требует формирования у студентов осознанного подхода к онлайн-взаимодействию. Педагогические и психологические стратегии включают обучение критическому восприятию информации, развитие эмоциональной компетентности, повышение самосознания и способности к рефлексии. Эти меры способствуют снижению негативного влияния социальных сетей, укреплению адаптивных форм самовосприятия и поддержанию эмоционального благополучия.

Современные исследования показывают, что социальные сети выступают как фактор риска и как ресурс для развития личности, в зависимости от того, как студент использует эти платформы. Позитивное влияние проявляется через возможность профессионального самовыражения, получения поддержки, укрепления социальных связей и стимулирования личностного роста. Негативное влияние выражается в чрезмерной фиксации на внешней оценке, социальном сравнении, зависимом самоконтроле и повышении уровня тревожности и депрессии.

Особое внимание уделяется взаимодействию социальных сетей с процессами формирования идентичности и самооценки в студенческом возрасте. В период активного становления личности студенты особенно чувствительны к внешней оценке и социальным стандартам, что делает их уязвимыми к психологическим рискам, связанным с использованием онлайн-платформ. Одновременно возможность моделировать образ «Я», экспериментировать с социальными ролями и получать обратную связь открывает потенциал для личностного развития и формирования адаптивных стратегий саморегуляции.

Таким образом, влияние социальных сетей на студентов психолого-педагогических направлений имеет комплексный характер, охватывая когнитивные, эмоциональные и социальные аспекты личности. Они способствуют как укреплению самооценки, формированию положительного образа «Я» и развитию эмоциональной устойчивости, так и повышению тревожности, депрессивных состояний и формированию искаженного самовосприятия. Эффективное использование социальных сетей требует осознанного подхода, педагогической поддержки, развития эмоциональной компетентности и критического восприятия информации.

В заключение следует подчеркнуть, что социальные сети оказывают многогранное воздействие на личность студентов, влияя на самооценку, образ «Я» и эмоциональное состояние. Их использование представляет собой инструмент, способный как поддерживать психическое благополучие, так и создавать риски для эмоциональной стабильности. Выявление закономерностей этого влияния, разработка методик адаптивного использования онлайн-платформ и формирование психологической устойчивости студентов являются актуальными направлениями современного психолого-педагогического

исследования. В образовательной практике важно сочетание цифровой грамотности, эмоциональной компетентности и рефлексивных навыков для обеспечения благоприятного влияния социальных сетей на личностное и профессиональное развитие будущих специалистов.

Список использованной литературы

1. Коваль, Л.В. Психология личности: учебник / Л.В. Коваль. — М.: Юрайт, 2017.
2. Рогов, Е.И. Психологическая защита и самооценка личности / Е.И. Рогов. — М.: Академия, 2015. — 256 с.
3. Трофимова, Н.В. Влияние социальных сетей на психологическое состояние молодежи / Н.В. Трофимова // Вестник психологии. — 2020. — №3. — С. 45–53.
4. Шмелева, И.В. Цифровые технологии и формирование самовосприятия студентов / И.В. Шмелева. — СПб.: Питер, 2019. — 312 с.

УДК 159.9

ФОРМИРОВАНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ СОВМЕСТИМОСТИ В БРАКЕ МОЛОДЫХ СУПРУГОВ

Тультаева С.Ж.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада жас ерлі-зайыптыларда психологиялық үйлесімділікті қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Зерттеу көрсеткендей, үйлесімділік эмоционалды, когнитивтік және мінез-құлықтық компоненттер арқылы дамины. Психологиялық үйлесімділікті қалыптастыруға эмоциялық эмпатияны, тиімді коммуникацияны, қақтығыстарды шешу дағдыларын дамыту, сондай-ақ психологиялық рефлексия мен бейімделушілікті арттыру ықпал етеді. Мақалада психопедагогикалық әдістер мен тренингтердің рөлі талданады, олар жас жұбайлардың арасындағы сенімділік пен гармонияны нығайтуға бағытталған.

Summary: The article examines the formation of psychological compatibility in young married couples. The study shows that compatibility develops through emotional, cognitive, and behavioral components. Developing psychological compatibility involves fostering emotional empathy, effective communication, conflict resolution skills, reflection, and adaptability. The paper analyzes psychopedagogical methods and training programs aimed at enhancing trust and harmony between young spouses.

Психологическая совместимость является важнейшим фактором успешности семейных отношений и стабильности брака. В современной психологии совместимость определяется как способность двух людей эффективно взаимодействовать, понимать друг друга, учитывать личностные особенности и эмоциональные потребности партнера, а также гармонично разрешать возникающие конфликты. Для молодых супругов, находящихся на начальном этапе семейной жизни, формирование психологической совместимости играет особую роль, поскольку оно закладывает фундамент долгосрочных отношений, влияя на качество совместного проживания, эмоциональную удовлетворенность и семейное благополучие.

Исследования показывают, что психологическая совместимость не является врожденной характеристикой пары, она формируется в процессе взаимодействия и может быть целенаправленно развита с помощью специальных психологических и педагогических методов. Наиболее значимыми компонентами совместимости считаются эмоциональная, когнитивная и поведенческая согласованность [1]. Эмоциональная согласованность проявляется в способности разделять радости и трудности, демонстрировать эмпатию и поддерживать эмоциональный контакт. Когнитивная согласованность выражается в схожести мировоззренческих установок, ценностей, жизненных целей и способностей к совместному принятию решений. Поведенческая согласованность отражается в согласовании жизненных привычек, распределении ролей в семье и способности к эффективной коммуникации.

Факторы, влияющие на формирование психологической совместимости, многочисленны и разнообразны. Одним из ключевых является личностная структура супругов, включающая темперамент, уровень эмоциональной зрелости, самосознание и когнитивные особенности. Партнеры с сопоставимыми личностными характеристиками чаще демонстрируют высокий уровень взаимопонимания, меньшую конфликтность и более гармоничные отношения. Однако различия также могут служить источником роста и личностного развития, если супруги обладают навыками конструктивной коммуникации и разрешения конфликтов [2].

Важным аспектом является эмоциональная компетентность супругов, включающая умение распознавать и выражать свои эмоции, понимать эмоциональное состояние партнера и регулировать эмоциональные реакции. Эмоциональная компетентность способствует созданию доверительной атмосферы, уменьшению стрессовых факторов и повышению качества межличностного взаимодействия. В современных семьях, сталкивающихся с внешними социально-экономическими стрессорами, эмоциональная устойчивость и способность к совместному преодолению трудностей становятся решающими факторами формирования совместимости.

Когнитивный компонент совместимости включает совместимость ценностных ориентиров, жизненных установок и ожиданий от брака. Исследования показывают, что пары, имеющие схожие ценности, цели и представления о семейной жизни, демонстрируют более высокий уровень удовлетворенности браком и меньше конфликтов. Несовпадение когнитивных ориентиров может приводить к разногласиям и напряженности, особенно в период принятия ключевых решений, связанных с карьерой, воспитанием детей и распределением семейных обязанностей [3].

Процесс формирования психологической совместимости у молодых супругов начинается с этапа знакомства и раннего брака, когда партнеры узнают друг друга, устанавливают взаимные ожидания и учатся учитывать индивидуальные особенности. На этом этапе важную роль играет качество общения, открытость в выражении эмоций и потребностей, а также

способность к конструктивной критике и принятию обратной связи. Психологическая совместимость развивается постепенно, через совместное решение проблем, принятие компромиссов и формирование взаимных доверительных отношений.

Одним из эффективных методов формирования совместимости является целенаправленная семейная психопедагогическая работа. Она может включать совместные тренинги по развитию навыков коммуникации, упражнения на повышение эмоциональной эмпатии, анализ ценностных ориентиров и консультативную поддержку в разрешении конфликтов. Психологическая подготовка к браку, включая семинары и тренинги для молодых пар, способствует развитию навыков взаимодействия, понимания партнера и прогнозирования возможных трудностей, что повышает шансы на успешное формирование совместимости.

Важное значение имеют социальные и культурные факторы, влияющие на формирование совместимости. Социальные нормы, традиции, ожидания родственников и общества в целом могут оказывать давление на молодых супругов и формировать определенные модели поведения, иногда ограничивающие свободу личностного развития. Учет этих факторов, а также способность супругов к критическому осмыслению социальных влияний способствует формированию устойчивой и гармоничной совместимости.

Развитие совместимости также тесно связано с механизмами разрешения конфликтов. Умение конструктивно обсуждать разногласия, искать компромиссы и находить общие решения повышает качество взаимодействия и снижает вероятность эскалации конфликтов. Исследования показывают, что пары, эффективно применяющие конфликтологические стратегии, демонстрируют более высокий уровень эмоционального удовлетворения и стабильности брака. Конструктивная работа с конфликтами позволяет супругам не только преодолевать трудности, но и использовать их как стимул для личностного и совместного развития.

Феномен психологической совместимости также включает личностную гибкость и адаптивность супругов. Гибкость позволяет учитывать изменения жизненных обстоятельств, пересматривать устаревшие модели поведения и искать новые способы взаимодействия. Адаптивность способствует гармонизации отношений в условиях стрессов и внешних изменений, что особенно важно для молодых пар, которые только начинают совместную жизнь и сталкиваются с различными проблемами, связанными с жильем, финансами, карьерой и социальными ожиданиями [4].

На этапе раннего брака формирование совместимости может поддерживаться методами психологического консультирования и коучинга. Индивидуальная и совместная работа с психологом позволяет выявить проблемные зоны, понять взаимные потребности и разработать стратегии эффективного взаимодействия. Подобная поддержка способствует укреплению доверия, развитию эмоциональной эмпатии и формированию гармоничных моделей поведения в паре.

Важным аспектом является регулярная рефлексия, включающая анализ собственных эмоций, поведения и реакций партнера. Рефлексия позволяет супругам осознавать свои потребности и ограничения, корректировать способы взаимодействия и выстраивать эффективные стратегии совместного решения проблем. Развитие навыков рефлексивного анализа способствует формированию зрелых отношений и устойчивой психологической совместимости.

Таким образом, формирование психологической совместимости в браке молодых супругов является комплексным процессом, включающим развитие эмоциональной, когнитивной и поведенческой согласованности, навыков конструктивной коммуникации, разрешения конфликтов, гибкости и адаптивности. Целенаправленная психолого-педагогическая работа, включающая тренинги, консультирование и рефлексия, способствует созданию доверительной и гармоничной атмосферы, укреплению взаимоотношений и повышению качества семейной жизни.

Эффективное формирование психологической совместимости закладывает фундамент для долгосрочных отношений, способствует развитию личности каждого партнера, гармонизации семейной среды и социальной адаптации пары. Современные исследования подчеркивают значимость системного подхода, учитывающего личностные, социальные и культурные факторы, что позволяет вырабатывать оптимальные стратегии формирования совместимости и обеспечивать устойчивость брака на различных этапах совместной жизни.

Список использованной литературы

1. Берн, Э. Психология семьи / Э. Берн. - М.: АСТ, 2017. — 320 с.
2. Вульф, И. Б. Психологическая совместимость супругов: теория и практика / И. Б. Вульф. - СПб.: Питер, 2018. — 256 с.
3. Петренко, А. В. Эмоциональная эмпатия и межличностные отношения / А. В. Петренко. - М.: Просвещение, 2019. — 224 с.
4. Смирнова, Н. Л. Психопедагогические методы в семейной психологии / Н. Л. Смирнова. - СПб.: Речь, 2020. - 248 с.

ОӨЖ 376

СОМАТИКАЛЫҚ ӘЛСІРЕГЕН ЖАС БАЛАЛАРДАҒЫ МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ БІЛІМГЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ БЕЙІМДЕЛUDІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Түзелбек Н.Д., Алхожаева П.М., Сулайманова Л.М.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Заманова М.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: в данной статье рассматриваются особенности психологической адаптации к дошкольному образованию у соматически ослабленных детей раннего возраста
Summary: the article Features of psychological adaptation to preschool education in somatically weakened young children

Соңғы жылдары мектепке дейінгі ұйымдарға баратын балалар санының арту үрдісі байқалады. Сонымен қатар, мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде оқытуға қатысты әртүрлі білім беру нысандары қолданылуда, олардың мазмұны мен ерекшеліктерін зерттеу қажеттілігі туындап отыр. Қазіргі уақытта көптеген балалар денсаулығының түрлі ауытқуларынан зардап шегуде. ҚР статистикасы бойынша мектепті аяқтаған түлектердің тек 9–12%-ы ғана 18 жасқа дейін дені сау болып қалады. Денсаулық сақтау министрлігінің деректеріне сәйкес, шамамен 60% бала созылмалы аурулармен ауырады.

А.Г. Муханбетчинаның зерттеуі көрсеткендей, мектепке дейінгі ұйымға баруға дайын балалардың үлесі небәрі 18,2%-ды құрайды, 6%-ы мүлде дайын емес, ал 75,8%-ы шартты түрде дайын саналады. Осыған байланысты балабақшаға бейімделу процесі әрқашан күрделі сипатқа ие болады. Бұл процесс баланың психикалық дамуы үшін айрықша маңызға ие әрі денсаулық жағдайына да әсерін тигізеді [1].

Сондықтан көптеген ата-аналар үшін баланы мектепке дейінгі ұйымға бейімдеу мәселесі аса өзекті болып отыр. Баланың алғаш рет шағын отбасылық ортадан кең әлеуметтік байланыстар әлеміне енуі оның психологиялық жағдайына айтарлықтай ықпал етеді. Зерттеулер көрсеткендей, дәл осы кезеңде балалардың бейімделу процесі ұзақ әрі күрделі өтеді және жиі аурушандықпен қатар жүреді. Бұл кезең қарқынды физикалық даму мен психикалық процестердің жетілуімен сипатталады. Дегенмен, осы қалыптасу кезеңінде балалар әртүрлі күйзелістерге, тіпті бұзылыстарға бейім келеді. Қоршаған ортаның өзгермелі жағдайларына бейімделу және жаңа мінез-құлық үлгілерін меңгеру бала тарапынан да, оны қоршаған ересектер тарапынан да елеулі күш-жігерді қажет етеді, соның нәтижесінде бірқатар психологиялық-педагогикалық мәселелер туындайды. Мұның барлығы мәселенің өзектілігін және практикалық маңыздылығын айқындайды [2].

Балалардың жаңа әлеуметтік ортаға ену қабілеті әртүрлі: кейбіреулері құрдастарымен тез және жеңіл араласса, басқалары бейімделу барысында невротикалық немесе психосоматикалық қиындықтарға тап болады. Баланың мүмкіндіктері мен орта талаптары арасында қайшылық туындаған жағдайда бейімделу барысында күйзеліс пен аурушандық арта түседі, бұл жағдай ата-аналар үшін де айтарлықтай эмоционалды ауыртпалық әкеледі. Әсіресе, дамуында ерекшеліктері бар тәуекел тобына жататын балаларға (соматикалық әлсіз, гиперактивті, агрессивті, тұйық) бейімделу анағұрлым күрделі өтеді және олардың денсаулығын сақтауға елеулі кедергі болып табылады.

Бейімделу ұғымы кең мағынада ағзаның тіршілік ету жүйесі мен сыртқы жағдайлар арасындағы өзара әрекеттесуді білдіреді. Бұл құбылыс әрі процесс, әрі нәтиже ретінде қарастырылады. Физиологиялық тұрғыдан бейімделу – сыртқы орта факторларының өзгеруіне байланысты ағзаның ішкі динамикалық құрылымдарының қайта ұйымдастырылуы.

М.Д. Рипа қоршаған ортадан тыс өмір сүретін жағдайларды «өмір салтының өзгеруімен» байланыстырады. Оның пікірінше, мұндай жағдайда бұрын қалыптасқан динамикалық стереотиптердің ескі ережелері бұзылады,

белсенділік әлсірейді және жаңа қондырғылардың пайда болуы қажеттілігі туындайды [3].

Бейімделу – ағзалардың қоршаған ортамен белсенді өзара әрекеттесу процесі. Әрбір тіршілік иесі белгілі бір ортаға бейімделеді: мысалы, балық – суға, құс – ауаға, ал адам – климаттық жағдайларға. Мұндай құбылыстар биологиялық бейімделуді сипаттайды. Алайда жануарлардан айырмашылығы, адам әлеуметтік ортаға да бейімделуі тиіс, себебі кез келген қоғам оған бос уақытты ұйымдастыру, отбасылық өмір немесе қоғамдық қатынастар сияқты белгілі бір мінез-құлық үлгілерін талап етеді.

Бейімделу ұғымын түсіндірудегі түрлі көзқарастарға қарамастан, оның басты мәні – жүйе компоненттерінің арасындағы тепе-теңдікті сақтау тенденциясын айқындау. Осыған байланысты уақыт өте келе бейімделу категориясы еңбек қызметімен де байланыстырыла бастады.

Бұл тұжырымдаманың дамуына айтарлықтай үлес қосқан Ж. Пиаже болды. Ол бейімделуді қоршаған ортаға ғылымға негізделген жіктелу немесе заттар мен құбылыстардың өзара әрекеттесуіндегі тепе-теңдік ретінде сипаттады. Ж. Пиаже алғаш рет адамның әлеуметтік ортамен байланысын жүйелі түрде қарастыруға кірісті. Ресейлік психологтар еңбектерінде бұл теория одан әрі жетілдіріліп, бейімделу тепе-теңдік құбылысының бір көрінісі ретінде қарастырылды.

Сонымен қатар, әр адам жеке тұлғаның психофизиологиялық ерекшеліктеріне, атап айтқанда жүйке жүйесінің типіне байланысты өзіндік бейімделу механизмдерімен ерекшеленеді. Осыған сәйкес, әрбір адамның бейімделу үлгісі де жеке сипатқа ие [4].

Психикалық бейімделу ұғымы өзін-өзі бақылаудың сыни жүйесінің нәтижесі ретінде қарастырылып, іс-әрекет барысында демалыс деңгейінде жүзеге асады және оның негізінде жүйелілік қағидасына ерекше көңіл бөлінеді. Дегенмен мұндай түсінік толық емес. Бұл ұғымды толық ашу үшін қажеттіліктерді қанағаттандыру факторын енгізу қажет. Осы тұрғыдан алғанда, психикалық бейімделу – адамның іс-әрекеті барысында қоршаған ортамен тиімді байланыс орнату процесі, ол нақты қажеттіліктерді барынша қанағаттандыруға, маңызды мақсаттарды жүзеге асыруға, сондай-ақ белсенділік пен мінез-құлықты орта талаптарына сәйкестендіруге мүмкіндік береді [4].

Адам өмірінің тағдыры көбіне оның бейімделу қабілетінің деңгейімен анықталады. Бұл – кез келген жағдайға икемделу мүмкіндігін қамтамасыз ететін туа біткен қасиет. Адамдар бейімделу қабілетіне қарай жоғары, орта және төмен деңгейлерге бөлінеді. Бейімделудің табиғи негізін инстинкттер, эмоциялар, темперамент, тапқырлыққа бейімділік, сондай-ақ физикалық ерекшеліктер мен денсаулық жағдайы құрайды. Сонымен қатар бейімделу деңгейі адамның біліміне, кәсіби дайындығына, өмір салты мен әлеуметтік жағдайларына байланысты күшейіп немесе әлсіреп отырады.

Балалардың бейімделу процесі барысында тұлғаның негізгі мотивациялық қасиеттері, мінез-құлықтық құралдары мен стильдік ерекшеліктері қалыптасады. Мұнда ең алдымен адамның мінез-құлық

талаптарына сәйкес өзіне қоятын мақсаттары мен мүдделері, сондай-ақ сол мақсаттарға жету тәсілдері қамтылады. Бұл тәсілдер эмоцияларға, әдеттерге, мінез ерекшеліктеріне байланысты шынайы қажеттіліктерді қанағаттандыруға бағытталады.

Бейімделу – адамның өзіндік деңгейін, әлеуметтік мәртебесін, өзін-өзі қабылдауын және өмірге қанағаттану дәрежесін айқындайтын көрсеткіш. Ол үйлесімді әрі жеткілікті болуы да, сәйкес келмейтін әрі жеткіліксіз түрде көрінуі де мүмкін. Бейімделудің бұзылуы үш формада байқалады: невротикалық реакциялар, агрессивті қарсылықтар және депрессивті күйзелістер, яғни психикалық бұзылыстар. Жеке бейімделу ерекшеліктері адамның қабілеттері, эмоционалды сезімталдығы мен психологиялық қасиеттерімен тығыз байланысты.

Баланың мектепке дейінгі ұйымға келуі оның үйреншікті, таныс отбасылық ортасынан мүлдем бөлек жаңа микроортаға қадам басуын білдіреді. Мұндай мекемелердің өзіндік ерекшеліктері бар: бір жағынан, көптеген балалардың ұзақ уақыт бойы бірге болуы инфекцияның таралу қаупін арттырып, тез шаршауға әкелуі мүмкін; екінші жағынан, педагогикалық талаптар мен ережелер кейде балаға тосын әрі түсініксіз болып, жағымсыз эмоционалдық және мінез-құлықтық реакциялар туғызуы ықтимал.

Жаңа ортаға бейімделу үдерісі жиі бейімделу синдромының қалыптасуына себеп болып, кейбір жағдайларда баланың денсаулығына кері әсерін тигізеді. Бала балабақшаға бейімделу кезеңінде көбінесе дамуында уақытша кері кетулер байқалады: сөйлеу тілінде, дағдыларында және ойын әрекеттерінде регрессия көрінеді [5].

Бейімделу әдетте жеңіл жүрмейді, себебі бұл кезеңде бала ағзасында әртүрлі деңгейдегі және жүйелердегі жағымсыз өзгерістер орын алып, мінез-құлқына әсер етеді. Бейімделу механизмдерінің жеткілікті дамымауы мен ағзаның функционалды жүйелерінің қолайсыз жағдайда жұмыс істеуі нәтижесінде балада стресстік реакциялар пайда болады. Ол қай жүйенің әлсіздігіне байланысты әртүрлі түрде көрінуі мүмкін.

Әр жаста бейімделу процесінің ерекшеліктері баланың биоәлеуметтік тарихымен анықталады. Бұл перинаталдық кезеңнен бастап үш жасқа дейінгі онтогенез ерекшеліктерін қамтитын мәліметтермен байланысты. Мұндай анамнездік факторлар адамның бүкіл өмір жолына ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. А.Г.Муханбетчина Дефектология негіздері-Орал, 2021 ж.
2. Прищепова И. В. Логопедия: дизорфография у детей. — М.: Юрайт, 2020. — 202 с.
3. Рипа М. Д. Лечебно-оздоровительные технологии в адаптивном физическом воспитании: учеб. пособие для академического бакалавриата / М. Д. Рипа, И. В. Кулькова. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Юрайт, 2019. — 158 с.
4. Қ.Қ.Өмірбекова, К.Б.Бетаева «Ауызша сөйлеу тілін дамыту» әдістемесі – 2015 ж.
5. Рожков М. И. Социальная педагогика: учебник для академического бакалавриата / М. И. Рожков, Т. В. Макеева. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Юрайт, 2016. — 287 с.

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫН ІСКЕ АСЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КРЕАТИВТІ ОЙЛАУЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Тұңғышбай В.А., Азамат Кызы А., Лесбекова Н.А.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Алибекова А.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной работе рассматривается проблема формирования креативного мышления у учащихся начальных классов в условиях реализации обновлённых образовательных программ. Выявлено, что содержание обновлённой программы, методы, приёмы и особенности системы оценивания направлены на развитие креативного мышления. В ходе исследования были описаны пути совершенствования творческих способностей младших школьников, роль учителя и эффективные педагогические подходы. Особое внимание уделено гибкости мышления учащихся, способности принимать нестандартные решения и высказывать различные точки зрения. Работа демонстрирует возможности формирования личности с творческим мышлением посредством обновления содержания образования.

Summary: This paper examines the issue of developing creative thinking among primary school students in the context of implementing updated educational programs. It was found that the content of the updated curriculum, its methods, techniques, and assessment system are aimed at fostering creative thinking. The study describes ways to enhance the creative abilities of primary school students, the role of the teacher, and effective pedagogical approaches. In addition, special attention is given to students' thinking flexibility, their ability to make unique decisions, and present diverse viewpoints. The work highlights the potential for shaping a creatively developed personality through the modernization of educational content.

Қазіргі заманда білім беру жүйесінің басты мақсаты – жан-жақты дамыған, шығармашылық қабілеті жоғары, креативті ойлайтын тұлға қалыптастыру. Осы орайда білім беру мазмұнын жаңарту – оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттырумен қатар, олардың танымдық белсенділігін, сыни және креативті ойлауын дамытуға бағытталған маңызды қадам болып табылады.

Жаңартылған білім беру бағдарламалары бастауыш сынып оқушыларының оқу жетістіктерін арттыру үшін оқыту процесін білім алушының қызығушылығына негіздей отырып, оны ойлануға, сұрақ қоюға, зерттеуге, жауап іздеуге ынталандырады. Мұндай бағдарламада оқушы тек білім алушы ғана емес, сонымен қатар білімді өзі ізденіп табатын, түрлі жағдаяттарда қолдана алатын белсенді тұлға ретінде танылады.

Креативті ойлау – бұл оқушының стандартты емес шешімдер қабылдай алуы, жаңа идеялар ұсынуы, қалыптасқан көзқарастарға балама қарауды меңгеруі. Мұндай қабілеттер бастауыш мектеп жасында қалыптаса бастайды және оларды дамытудың негізгі құралы ретінде жаңартылған білім беру бағдарламасының әдіс-тәсілдері қызмет етеді.

Креативті ойлау тек өнермен байланысты емес, ол барлық пәндерде қажет. Мысалы, математикада оқушы өз бетінше есептің бірнеше шешім жолын

таба алуы, әдебиетте шығармашылық мәтін жазуы немесе сурет бойынша оқиғаны болжауы — осының айғағы.

1. Жаңартылған білім беру бағдарламасының мазмұны мен ерекшеліктері

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінде жүзеге асып жатқан жаңартылған білім беру бағдарламасы оқушылардың білімді механикалық түрде меңгеруінен гөрі, оны өмірде қолдана алуына, зерттей отырып білім алуына бағытталған. Бұл бағдарламаның басты мақсаты – оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру, сонымен қатар олардың бойында креативті және сыни ойлау, проблемаларды шешу, қарым-қатынас жасау сияқты ХХІ ғасыр дағдыларын қалыптастыру.

Жаңартылған бағдарламада оқу мақсаттары Блум таксономиясы негізінде құрылып, оқушының тек білімді меңгеруін емес, сонымен қатар оны талдау, бағалау, қолдану, жаңа нәрсе жасау (create) деңгейіне дейін жетуін көздейді. Бұл — креативті ойлаудың қалыптасуына тікелей ықпал етеді.

2. Креативті ойлау ұғымы және оның бастауыш сыныптағы маңызы

Креативті ойлау – бұл адамның жаңа идеялар тудыру, қалыптан тыс шешім қабылдау, шығармашылық тұрғыдан әрекет ету қабілеті. Бұл қабілет бала жасынан дамытылуы тиіс. Бастауыш сынып кезеңі – баланың жеке тұлға ретінде қалыптасуының алғашқы сатысы. Бұл кезде балада ойлау, қиял, елестету, талдау, салыстыру, тұжырым жасау сияқты танымдық үдерістер белсенді түрде дамиды.

- Математика – тапсырманың әртүрлі шешімін табу, логикалық есептер, ребустар шешу.

- Жаратылыстану – зертханалық тәжірибелер арқылы қоршаған ортамен тәжірибе жасау.

- Көркем еңбек, музыка, бейнелеу өнері – шығармашылықты дамытудың негізгі пәндері.

3. Жаңартылған білім беру бағдарламасы аясында креативті ойлауды дамыту әдістері

Жаңартылған бағдарламада қолданылатын оқыту әдістері оқушының шығармашылығын оятуға, креативті идеяларын іске асыруға мүмкіндік береді. Соның ішінде:

Жобалық жұмыс – оқушылардың белгілі бір тақырыпта зерттеу жүргізіп, өз жобаларын жасап, оны ұсыну арқылы креативті ойлау дағдыларын дамытады.

- Миға шабуыл – жаңа идеяларды еркін айту арқылы оқушыны шабыттандырады.

- Сыни ойлау стратегиялары (INSERT, «БББ», «Кубизм», «Ақыл картасы» т.б.) – оқушыларға мәселені бірнеше қырынан көруге мүмкіндік береді.

- Дебат пен пікірталас – өз ойын дәлелдеп, тың идея ұсынуға үйретеді.

- Шығармашылық тапсырмалар – мысалы, ертегі құрау, көркем сурет салу, кесте мен сызба жасау, театрландырылған қойылым ұйымдастыру.

4. Пәндік мазмұн арқылы креативті ойлауды дамыту

- Қазақ тілі мен әдебиеті пәні – мәтін мазмұнын өзгертіп жазу, кейіпкерге мінездеме беру, өз ертегісін құрастыру арқылы шығармашылық пен креативтілікті дамытуға ықпал етеді.

5. Мұғалімнің рөлі

Мұғалім – баланың креативті ойлауын дамытудағы негізгі тұлға. Ол оқушыға бағыт-бағдар беруші, идеяларды шабыттандырушы, ой еркіндігін қолдаушы болуы тиіс. Мұғалім:

- Баланың ойын тыңдай білуі керек;
- Қателік жасауға мүмкіндік беруі керек (қатеден қорықпау);
- Тапсырманы нақты емес, ашық етіп құрастыра алуы тиіс;
- Өз тәжірибесінде оқушыны шабыттандыратын әдістерді жиі қолдануы керек.

6. Қиындықтар мен кедергілер

Креативті ойлау дамуының жолында кейбір кедергілер де кездесуі мүмкін:

- Мұғалімдердің дәстүрлі оқыту стилінен бас тартпауы;
- Бағалау жүйесінің шаблонды болуы;
- Баланың еркін ойлауына мүмкіндік берілмеуі;
- Уақыт тапшылығы мен оқу жүктемесінің көптігі.

7. Креативті ойлауды бағалау

Жаңартылған бағдарламада қалыптастырушы бағалау, дескрипторлар, критерийлер арқылы оқушылардың шығармашылық жұмыстары әділ және нақты бағаланады. Мысалы:

- Идеяның жаңалығы;
- Шешімнің ерекшелігі;
- Көркемдік және логикалық байланыс;
- Өз ойын еркін жеткізу.

Жаңартылған білім беру бағдарламалары бастауыш сынып оқушыларының тұлғалық дамуына, оның ішінде креативті ойлау қабілеттерін қалыптастыруға жаңа мүмкіндік ашады. Бұл бағдарлама білім берудің мазмұнын түбегейлі өзгертіп, оқушының білімді тек қабылдаушы емес, оны өздігінен меңгеруші, шығармашылық тұрғыдан ойлап, оны өмірде қолдана алатын тұлға ретінде дамуын көздейді.

Креативті ойлау – бұл ХХІ ғасырдағы табысты тұлғаның басты сипаттарының бірі. Мұндай ойлау қабілетін бастауыш жастан бастап дамыту — баланың еркін пікір айтуына, жаңа идея ұсынуына, бір мәселеге түрлі көзқараспен қарауына, ерекше шешім қабылдауына мүмкіндік береді. Жаңартылған бағдарламаның құрылымында осы мақсаттарға жетуге бағытталған тиімді әдіс-тәсілдер, оқу мазмұны мен бағалау жүйесі қарастырылған.

Бастауыш сынып мұғалімі — креативті ойлауды дамытудың негізгі қозғаушы күші. Ол оқушыларды шабыттандырып, танымдық қызығушылығын арттырып, оқу процесінде еркін ойлауға жағдай жасауы қажет. Сабақ барысында жобалық жұмыстар, топтық тапсырмалар, ойлау стратегиялары,

шығармашылық тапсырмалар мен интерактивті әдістерді ұтымды қолдану — оқушының креативтілігін дамытудың негізі.

Жаңартылған білім беру бағдарламасын сапалы іске асыру бастауыш сынып оқушыларының креативті ойлауын жүйелі түрде қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде жас ұрпақтың ойлау мәдениетін, шығармашылық әлеуетін арттырып, қоғам талабына сай тұлға ретінде дамуына жол ашады. Сол себепті, мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін арттыру, оқыту мазмұнын жаңғырту және оқу үдерісінде оқушының белсенділігін арттыру — креативті білім берудің басты шарты болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Жаңартылған білім беру мазмұны бағдарламалары. – Астана, 2017.
2. Жұмаханова, Ш. Бастауыш сыныптағы оқытудың жаңа технологиялары. – Алматы: Рауан, 2019.
3. Қоянбаев, Ж.Б., Қоянбаев, Р.М. Педагогика. – Алматы: Қазақ университеті, 2004.
4. Сабыров, Т.С. Оқытудың тиімді әдіс-тәсілдері. – Алматы: Мектеп, 2001.
5. Кусаинова, М.К. Креативті ойлау және оқушылардың шығармашылық қабілеттері. – Нұр-Сұлтан, 2020.
6. Vygotsky, L.S. Imagination and Creativity in Childhood. – MIT Press, 2004.

ОӘЖ 37.018.46

**ӨЗІНДІК ЖҰМЫС АРҚЫЛЫ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРЫН
КӘСІПТІК ДАЯРЛАУ**

Тұрсынбай А.М., Бердуақас А., Кульмухамедова А.Е.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Алимкулова У.К.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматривается роль самостоятельной работы в профессиональной подготовке будущих педагогов-психологов. Самостоятельная работа характеризуется как основное средство формирования профессиональной компетентности студента, развития творческого потенциала и совершенствования исследовательских способностей. Автор остановится на содержании, видах и методах организации самостоятельной работы в педагогических вузах и предложит пути повышения эффективности профессиональной подготовки будущих специалистов.

Summary: This article examines the role of independent work in the professional training of future educational psychologists. Independent work is characterized as the main means of forming a student's professional competence, developing creative potential and improving research abilities. The author will focus on the content, types and methods of organizing independent work in pedagogical universities and suggest ways to improve the effectiveness of professional training for future specialists.

Қазіргі жоғары білім беру жүйесінің басты мақсаты — еңбек нарығында бәсекеге қабілетті, кәсіби құзыретті, шығармашыл маман даярлау. Бұл мақсатқа жету үшін студенттердің өзіндік жұмысын тиімді ұйымдастыру маңызды.

Өзіндік жұмыс оқу процесінің негізгі компоненті ретінде студенттің танымдық белсенділігін, дербестігін және жауапкершілігін дамытады.

Өзіндік жұмыс – бұл студенттің оқытушының тікелей араласуынсыз, бірақ оның әдістемелік басшылығымен орындалатын оқу әрекеті. СӨЖ-дің басты мақсаты – студенттің өз бетімен білім алу дағдыларын дамыту, кәсіби ойлауын қалыптастыру.

Жоғары мектепте кәсіби даярлық тек теориялық білім берумен шектелмейді, студенттің практикалық, зерттеушілік, шығармашылық қабілеттерін дамыту қажет. Өзіндік жұмыс осы мақсаттарға қол жеткізудің тиімді құралы болып табылады, ал берілетін тапсырмалардың түрлеріне келсек, олар: рефераттар, презентациялар, жобалық жұмыстар, кейс-стади, зертханалық есептер. Бұдан шығатын нәтиже: болашақ мамандарда кәсіби құзыреттерді дамыту, ақпаратты талдау және қолдану дағдыларын қалыптастыру болып табылады.

Өзіндік жұмысты ұйымдастырудың тиімді жолдары – ол оқу-әдістемелік нұсқаулықтарды әзірлеу; бағалау критерийлерін нақты көрсету; цифрлық платформаларды (Moodle, Google Classroom, Canvas) пайдалану, сондай-ақ студенттердің мотивациясын арттыру үшін жобалық, зерттеушілік әдістерді енгізу.

Өзіндік жұмыс – студенттің кәсіби және тұлғалық дамуының негізгі тетігі. СӨЖ дұрыс ұйымдастырылған жағдайда студенттің зерттеушілік мәдениеті, дербестігі және кәсіби құзыреттері артатыны мәлім. Ал педагогикалық кәсіби даму арқылы кәсіби бағыттылық мәселесі негізделеді. Педагогикалық кәсіби бағыттылықтың психологиялық жағдайын қарастыру өте маңызды. Себебі ол тұлғаның өмір бойы қалыптасуының негізгі жағдайлардың бірі. Әрі тұлғаның өмірлік даму жолдарына әсер етеді.

Педагогтың жеке тұлғалық сапалары теориялық біліммен негізгі сапалардың біріне жатады. Бүгінгі таңдағы жоғары білім берудегі реформалардың болуы, білім берудің екі тенденциясына фундаментальдық және кәсіптік тамырына көңіл бөлуді талап етіп отыр. Сондықтан психология ғылымына педагогикалық кәсіби бағытталуының психологиялық құрамын зерттеу ерекше мәнге ие. Сондықтан да біздің негізгі мақсатымыз жоғары оқу орындарындағы студенттердің педагогикалық кәсіби бағыттылығы мен мамандыққа қажетті қабілеттердің сәйкес келу ерекшеліктерін салыстырмалы зерттеуде мынадай міндеттерді қарастыруымыз керек:

- жеке тұлғаны педагогикалық теориялық талдау негізінде педагогикалық кәсіби бағытталуының бірнеше психологиялық құрылымын қарастыру;
- студенттердің педагогикалық кәсіби бағыттылығын дамытудағы маңызы зор сапалардың алатын орнын анықтау;
- студенттердің педагогикалық кәсіби бағытталуының психологиялық құрамын зерттеу нәтижесін көрсету.

Өзін-өзі анықтау процесі жеке тұлғаның жастық шақтағы дамуының негізгі мазмұнын қараса, онда кәсіби бағыттылықтың қалыптасуы өзін-өзі анықтаудың негізгі мазмұнын құрайтын болады.

Кәсіби бағыттылықтың жоғары деңгейі жеткілікті болмайынша адам мен оның таңдаған еңбегі арасында қолайлы өзара әрекеттің болуы мүмкін еместігі сөзсіз. Тек осы жағдайда ғана жеке тұлғаның еңбек процесіндегі шығармашылық және өнегелі күштерінің сәтті дамуын болжауға болады.

Кәсіби қызығу - неғұрлым өнімді, азырақ жалықтыратын, қызығуы жоқ объектілерге қарағанда психикалық белсенділік тууына көп күш жұмсауды қажет етпейтін психикалық іс-әрекет, студенттердің кәсіби бағытталуының маңызды компоненттерінің бірі. Қызығу жеке адамдық қасиеттер тобына кіреді, олардың негізгі қасиеттері - жеке адамның оқу-танымдық және кәсіби-еңбектік іс-әрекетіне итермелейтін белсендіргіш функциясы. Субъективті бағыттылық осы қызығулардан көрінеді.

Кәсіби қызығулар танымдық қызығулармен тығыз байланысты. Бір жағынан кәсіби қызығу кеңірек ұғымдағы танымдық қызығудың бөлігі ретінде болса, екінші жағынан оның өзі танымдық қызығу элементтерін де қамтиды. Психологияда қажеттілік, адам психикасының күйі, сезінетін және түсінетін «күштену, қанағаттанбау - ішкі күймен және оның іс-әрекетінің сыртқы жағдайларымен сәйкес келмеуін бейнелеуі деп анықталады. Қажеттіліктер бір жағынан іс-әрекетке деген қажетсіну делінсе, екінші жағынан іс-әрекетке итермелейтін түрткілер, үшінші жағынан мотивтерінің жүйесінде іске асырылатын жеке немесе қоғамдық қажеттіліктер деп түсіндіріледі. Қажеттіліктерді іс-әрекетке итермелейтін бастапқы түрткілер ретінде түсіну мотивацияның генетикалық аспектісін ашады, А.Н.Леонтьевтің тұжырымы бойынша, қажеттілік іс-әрекеттің өзінен туындап, шығарылып отырса да, кез-келген іс-әрекеттің алғы шарты әйтеуір бір қажеттілік болады. Сонда кәсіби бағытталуының барлық құрылымдық компоненттері қажеттіліктер де, мотивтер де, қызығулар да бір-бірімен тығыз байланысты және өзара бір-біріне тәуелді. Қажеттіліктер, жоғарыда айтылғандай, кез-келген іс-әрекеттің бастапқы сатысы болады. Ізденіс іс-әрекетінің, нәтижесінде қажеітілік қабылданатын (елестететін, ойланатын) зат өзінің итермелегіштік және бағыттағыштық әрекеттік функциясына ие болады, яғни мотивке айналады.

Кәсіби бағыттылық әсерлілігі - белсенді ұмтылыстарымен, қойылған мақсатқа жетудегі табандылық, кәсіби жоспарларын іске асыруымен байланысты, Жоғарыда айтылғандардан кәсіби бағыттылығы ұғымына жеке адам қасиеттерінің каншалықты мол және қаншама түрлері кіретіні көрінеді. Олар өз бетімен пайда болмайды, бірсыпыра (педагогикалық, психологиялық, элеуметтік-экономикалық) факторлардың әсерінен тәрбиеленеді, қалыптасады, түзетіледі, Сондықтан студенттердің кәсіби бағыттылығы болашақ маманға қажетті жеке тұлғалық жетекші қасиеті ретінде бірдей дамымаған. Сонымен қатар студенттердің кәсіби бағыттылығы жеке адамдық жаңа құрылым ретінде едәуір өзгергіштік дәрежесімен де ерекшеленеді. Яғни, әртүрлі уақыт аралықтарында қалыптасу ерекшеліктерін зерттеуге негіз бар.

Кәсіби бағыттылығы қалыптасу процесін өзара байланысты нақты кезеңдер тізбегі түрінде көрсетуге болады, олардың әрқайсысы студенттердің кәсіби бағыттылығын дамытуға қажетті жағдайлар жасау және кәсіби

бағыттылығы деңгейіне байланысты индивид үшін сыртқы педагогикалық әсерлерді іріктеу арқылы іске асырылатынына көзіміз жетті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1.Абдуллина, О.А. Жоғары мектеп педагогикасы. – Алматы: Қазақ университеті, 2020.
- 2.Әбдіғапбарова, У. Студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастыру әдістемесі. – Астана: Фолиант, 2021.
- 3.Жолдасбекова, С.А. Жоғары мектеп дидактикасы. – Алматы, 2019.
- 4.Сейдахметова, Л. Кредиттік технология жағдайында студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастыру. – Астана, 2022.

ОӘЖ 376

АРНАЙЫ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Тұрсынбай Г.Ы., Муталхан Б.Д., Турсуналы А.Н.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Заманова М.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются особенности значения формирования коммуникативных навыков учащихся специальной школы

Summary: The article discusses the features and importance of the formation of communication skills of special school students

Дефектология (лат. *defectus* – кемшілік, грек. *logos* – ілім, сөз) – педагогикалық ғылым саласы болып табылады. Ол денсаулығында шектеулері бар балалардың психофизиологиялық ерекшеліктерін және олардың білім алу процесінің спецификасын зерттейді.

Дефектологияның негізгі міндеттері мыналар болып табылады:

1. Ғылыми білім саласы ретінде дефектология ұғымын, оның даму тарихын, қазіргі жағдайын және болашақ бағыттарын таныстыру;
2. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың негізгі топтарына психологиялық сипаттама беру;
3. Арнайы білім беру ұйымдарының әртүрлі түрлерінің жүйесін ашып көрсету, яғни оқыту мазмұнын, принциптерін, әдістері мен формаларын сипаттау;
4. Ерекше қажеттіліктері бар балаларды әлеуметтік ортаға бейімдеу жолдарын қарастыру;
5. Дамытушы оқытудың интерактивті моделін қолдану мүмкіндіктерін көрсету;
6. Қажетті кәсіби және тұлғалық қасиеттерді қалыптастыру;
7. Балалардың физикалық даму ерекшеліктерін және интеллектін жан-жақты, терең зерттеу;
8. Ақауларды жою, түзету және компенсациялау жолдарын жүзеге асыру;
9. Ерекше балалардың қоғамдық ортадағы белсенділігін және өмір сүру ерекшеліктерін зерттеу;

10. Аномальды балаларды тәрбиелеу жүйесін жетілдіру принциптерін дамыту;

11. Оқушыларды арнайы мектептер жағдайында практикалық қызметке дайындау.

Ерекше балалардың тәрбиесі мен білім беруі ерекше көзқарасты талап етеді. Балалардағы ақаулықтар туа біткен немесе жүре пайда болған болуы мүмкін [1].

Туа біткен көру кемшіліктерінің себептері мыналар:

- тұқымқуалаушылық факторлар;
- сыртқы ортаның химиялық, механикалық немесе температуралық әсерлері ұрықтың дамуына ықпал етуі;
- жеткіліксіз тамақтану;
- суық тию әсері.

Сонымен қатар, жүре пайда болған ақаулардың себебі болып эпидемиялық менингит, полиомиелит, қызылша, скарлатина сияқты жұқпалы аурулар саналады.

Ақыл-ой кемістігі бар балалардың дамуы болса да, олар белгілі бір деңгейге дейін жетістікке көтеріле алады. Бұрынғы көзқарастарда саңырау балалар жоғары даму деңгейіне көтеріле алмайды, себебі оларда сөйлеу қабілеті жоқ деп есептелген. Алайда дефектологтар мұндай пікірге қарсы шығып, оның қате екенін дәлелдеді. Бұл мәселені шешуге көрнекті психолог Л. С. Выготский зор үлес қосты [2].

Баланың дұрыс дамуына ықпал ететін негізгі факторлар төмендегідей:

1. Ми қызметінің ерекшеліктері. Психикалық дамудың негізі – уақытша жүйке байланыстарының қалыптасуы. Баланың миы сыртқы тітіркендіргіштерді талдап, оларды синтездеу арқылы жаңа жүйке байланыстарын құра алады. Егер ми қызметінде бұзылыстар болса, психикалық даму тежеледі. Мұндай жағдайда ми талдау және синтездеу әрекеттерін толық орындай алмайды, нәтижесінде екінші сигналдық жүйенің үйлесімді қызметі бұзылады.

2. Физикалық дамудың маңыздылығы. Дұрыс жүйке-тоникалық қызмет баланың дамуына тікелей әсер етеді. Кедейленген ортада өсіп жатқан балаларда бұл процесс толық іске аспай, олардың миы әлсіз тітіркендіргіштерге жауап бермей қалуы немесе керісінше, күшті ықпалдарға дұрыс реакция танытпауы мүмкін. Сондықтан мұндай балаларға ерекше денсаулық сақтау режимі қажет.

3. Сезім мүшелерінің қалыпты қызметі. Мысалы, есту қабілетінің бұзылуы міндетті түрде ақыл-ойдың жеткіліксіздігімен байланысты емес. Дегенмен, естудің әлсіздігі қоршаған дыбыстарды қабылдауда қиындық туғызады. Бұл сөздік материалдың толық жеткізілмеуіне, сөйлем құрылымының, грамматикалық және орфографиялық дағдылардың бұзылуына әкелуі мүмкін [3].

Мұндай кемістіктер қоршаған ортамен өзара әрекеттесуге кедергі келтірмей, оқу дағдыларын меңгеруге және жалпы мектепте білім алуға бөгет болмайды. Сондықтан бұл ақаулар аномальді дамудың себебі болып

саналмайды. Ересек жаста жүре пайда болған кемістік те психикалық ауытқуға әкелмейді, өйткені адамның психикалық дамуы қалыпты жағдайда жүріп қойған. Ал психикалық дамуында бұзылыстары бар, арнайы мектептерде білім алуға бағытталған балалар ақауы бар балалар қатарына жатады.

Ерекше балалар тобына – дұрыс тамақтанбаудың салдарынан дене және психикалық дамуы тежелген немесе бұзылған, арнайы қолдау мен білім алуды қажет ететін балалар кіреді. Бұған қоса, дене және психикалық дамуы төмен деңгейде қалыптасқан балалар да арнайы оқыту мен тәрбиелеуді қажет етеді.

Жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалғандар да осы санатқа жатады. Олардың негізгі топтары:

1. Есту қабілеті бұзылған балалар – саңырау, нашар еститін немесе кеш есту қабілеті қалыптасқан балалар;
2. Көру қабілеті бұзылған балалар – соқыр, нашар көретіндер;
3. Сөйлеу тілі бұзылғандар – логопатиясы бар балалар;
4. Ақыл-ойының және психикалық дамуы тежелгендер;
5. Кешенді бұзылыстары бар балалар – көру, есту және ойлау қабілеттерінің қатар бұзылуымен ерекшеленетіндер;
6. Тірек-қимыл аппараты қызметі бұзылғандар;
7. Мінез-құлық ауытқулары бар балалар – психопатиялық немесе девиантты мінез-құлықпен сипатталатындар.

Жалпы ереже бойынша, ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды тәрбиелеу мен оқыту, олардың қоғам өміріне бейімделуі және еңбекке араласуы – әлеуметтік-педагогикалық тұрғыдан ең өзекті мәселелердің бірі. Денсаулығында шектеулері бар балалар күрделі әрі әртүрлі топтарға жатқызылады [4].

Арнайы мектеп оқушыларының коммуникативті дағдыларын қалыптастыру – олардың тұлғалық дамуы мен әлеуметтік бейімделуінің негізгі шарты болып табылады. Тиімді қарым-қатынас жасау қабілеті баланың өзін-өзі еркін білдіруіне, ой-пікірін жеткізе алуына, айналасындағылармен дұрыс өзара әрекеттесуіне жағдай жасайды.

Коммуникативті құзыреттіліктің дамуы балалардың оқу іс-әрекетін жеңілдетіп қана қоймай, олардың эмоционалдық жайлылығын қамтамасыз етеді, ынтымақтастық пен өзара түсіністікті қалыптастырады. Арнайы педагогикалық әдістер мен түзету-тәрбиелік жұмыстардың жүйелі жүргізілуі балалардың сөйлеу мәдениетін, тілдік белсенділігін және әлеуметтік тәжірибесін байытады.

Сонымен, арнайы мектеп оқушыларының коммуникативті дағдыларын дамыту – олардың қоғамға толыққанды кірігуіне, дербес өмір сүруіне және болашақтағы әлеуметтенуіне ықпал ететін маңызды факторлардың бірі [5].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Брунер Д. Психология познания. – М.: 2017, с12.
2. Воронкова В.В. Эмоционально-волевые процессы умственно отсталых детей. – М.: Гардарика, 2015. – 432 с.
3. Выготский Л.С. Проблемы дефектологии. – М.: Инфра, 2016. – 406 с.

4. Нарзулаев С. Б., Петухов Н. А., Ковтун Н. В. Педагогические условия использования информационных технологий в обучении детей с особыми образовательными потребностями // МНКО. — 2019. — №1. — С.157–160.

5 Баенская Е.Р. -Помощь в воспитании детей с особым эмоциональным развитием (ранний возраст). Рассматривает ранние этапы эмоционального развития и особенности диагностики аффективных нарушений, включая варианты аутизма, М-2019.

ОӘЖ 159.954

ЗИЯТЫ ЗАҚЫМДАЛҒАН БАЛАЛАРДЫҢ ҚИЯЛЫНЫҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ (10-12 ЖАС)

Тұрсынбек Ә.А., Райтаева Г.М., Ануарова Ұ.А.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Манабаева С.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматривается выявить и описать особенности развития воображения у детей с задержкой психического развития 10–12 лет, а также выявить педагогические и психокоррекционные условия, способствующие его развитию.

Summary: This article aims to identify and describe the features of the development of imagination in children with mental retardation aged 10-12 years, as well as to identify pedagogical and psychocorrectional conditions that contribute to its development.

Қиял-бұл адамның қолда бар тәжірибеден тыс шығуына, жаңа бейнелер Қиял-бұл адамға тікелей тәжірибеден асып, жаңа бейнелер жасауға мүмкіндік беретін күрделі психикалық процесс. Психологияда қиял ойлау, есте сақтау, зейін және эмоционалды-еріктік саламен байланысты интегративті білім ретінде қарастырылады. Бұл туа біткен механизм емес, бірақ іс-әрекет пен қарым-қатынас процесінде қалыптасады.

Л.С. Выготскийдің пікірінше, қиял адамның тәжірибесімен тығыз байланысты және танымдық процестердің дамуының негізгі шарты болып табылады. Зерттеуші қиялдың бірнеше түрін анықтады: қайта құру, шығармашылық, белсенді және пассивті. Бастауыш мектеп жасында шығармашылық қиял жетекші болады, өйткені ол балаға бейнелерді өз бетінше біріктіруге және жаңа идеялар құруға мүмкіндік береді.

Дж. баланың қиялы біртіндеп дамып келе жатқанын және когнитивті дамумен тығыз байланысты екенін көрсетті. 10-12 жасында ол саналы және мақсатты бола бастайды: балалар оқу мәселелерін шешуде, көркем шығармашылықта және болашақ оқиғаларды модельдеуде қиялды белсенді қолдана бастайды.

Қазіргі заманғы зерттеулер қиялдың маңызды функциялары бар екенін растайды: танымдық, эмоционалды-реттеуші, шығармашылық және әлеуметтік. Бұл балаға іс-әрекеттің нәтижелерін болжауға, мазасыздықпен күресуге, жаңа идеялар жасауға және тұлғааралық қарым-қатынас орнатуға көмектеседі. Осылайша, қиялды бейімделудің әмбебап механизмі ретінде қарастыруға болады[1].

Нейропсихология тұрғысынан қиял жоспарлауға, бақылауға және өзін-өзі реттеуге жауап беретін мидың префронтальды бөлімдерінің дамуымен байланысты. 10-12 жасында дәл осы құрылымдар белсенді түрде қалыптасады, бұл ойынның қарапайым формаларынан қиялдағы және интеллектуалды қызметтің күрделі түрлеріне көшуді қамтамасыз етеді.

Сонымен, қиял-бұл көп қырлы процесс, онсыз баланың толық психикалық дамуы мүмкін емес. Бастауыш мектеп жасында ол ерекше маңызға ие болады, өйткені ол табысты оқуға ғана емес, сонымен қатар шығармашылық әлеуетті, әлеуметтік жетілуді және тұлғаның эмоционалды тұрақтылығын қалыптастыруға ықпал етеді. 10-12 жасында балалар қазірдің өзінде ақыл-ой мен қиялдың күрделі формаларына қабілетті. Олар есептерді шешу, сюжеттер ойлап табу, іс-әрекеттің нәтижелерін болжау үшін қиялды саналы түрде қолдана бастайды. Абстракция, символдық ойлау қабілеті дамиды, қиялдың танымдық белсенділікпен байланысы күшейеді[2].

Бұл жаста қиял шығармашылық жазу, сурет салу, модельдеу, фантастикалық әңгімелер жасау сияқты формаларда көрінеді. Тұлғааралық қатынастардағы қиялдың рөлі де артады: балалар басқа адамдардың реакцияларын болжай алады, күрделі әлеуметтік модельдер құра алады.

Ақыл-ойы бұзылған балалардағы қиялдың ерекшеліктері

Интеллектуалды кемістігі бар балаларда қиялдың дамуы баяу жүреді және бірқатар ерекшеліктерге ие. Олардың қиялы кедейлікпен, стереотиппен, жаңа бейнелерді жасаудағы қиындықтармен сипатталады. Балалар көбінесе таныс жағдайларды шығармашылық өзгеріссіз қайталайды, олардың қиялдары өзіндік ерекшелігінен айырылады[3].

Сонымен қатар, қиялдың ақыл-ой әрекетімен әлсіз байланысы бар, бұл жоспарлау мен болжау қиындықтарында көрінеді. Олар қиялдағы жағдайларды әрең жасайды және оларды шынайы өмірге әкеледі. Мұндай балалардың эмоционалды саласы да із қалдырады: мазасыздық пен сенімсіздіктің жоғарылауы қиялдың көрінісін қиындатады. Интеллектуалды кемістігі бар балаларда қиялды дамыту арнайы түзету және дамыту әдістерін қолдану арқылы мүмкін болады. Ең тиімдісі:

- Балаға шартты түрде әртүрлі жағдайларды жоғалтуға мүмкіндік беретін ойын терапиясы.

- Бейнелі ойлауды дамытуға ықпал ететін Арт-терапия (сурет салу, модельдеу, музыка).

- Өмірлік жағдайларды бейнелеу және елестету формасына көшіру қабілетін қалыптастыратын ертегі терапиясы.

- Эмоционалды-ерікті саланы және әлеуметтік қиялды дамытатын Драматизация және театрландырылған ойындар.

- Танымдық қызметті жандандыратын Көрнекі құралдар мен мультимедиялық технологияларды пайдалану[4].

Бұл әдістер эмоционалды тәжірибені кеңейтуге ықпал етеді, шығармашылық белсенділікті ынталандырады және баланың өзіне және айналасындағы әлемге деген оң көзқарасын қалыптастырады. Осылайша, қиял

баланың жеке басының дамуында маңызды рөл атқарады. Интеллектуалды кемістігі бар балаларда ол кідіріспен қалыптасады және сапалық ерекшеліктерге ие: бейнелердің кедейлігі, стереотип, ақыл-ой әрекетімен жеткіліксіз байланыс. Алайда, түзету-дамыту жұмысын дұрыс ұйымдастыра отырып, қиялды сәтті ынталандыруға болады. Ойын, арт-терапевтік және педагогикалық әдістерді қолдану баланың ішкі әлемін едәуір байытуға, оның сенімділігі мен әлеуметтік бейімделуін арттыруға мүмкіндік береді[5].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Аргинбаева Г. С. Психологическая коррекция познавательных процессов у детей с нарушением интеллекта. – Алматы, 2018.
2. Сатыбалдиева А. Т. Развитие творческого воображения у детей младшего школьного возраста. – Нур-Султан, 2019.
3. Vygotsky L. S. Imagination and Creativity in Childhood. – Journal of Russian & East European Psychology, 2016.
4. Petermann F., Petermann U. Child and Adolescent Psychology: Development and Intervention. – Springer, 2019.
5. Sharipova A. Zh. Использование арт-терапии в коррекционной работе с детьми с интеллектуальными нарушениями. – Психология и дефектология, 2021.

УДК 159.9

ВЛИЯНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО И ТВОРЧЕСКОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТНОГО И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА ИНДИВИДА

Усенов К.М.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада эмоционалды және шығармашылық интеллекттің тұлғаның интеллектуалды және жеке тұлғалық потенциалын дамытудағы рөлі қарастырылады. Эмоционалды интеллект жеке эмоцияларды тану, басқару және әлеуметтік қатынастарда тиімді әрекет ету қабілетін қамтамасыз етсе, шығармашылық интеллект жаңа идеялар мен шешімдерді табуда ықпал етеді. Екі интеллект түрінің өзара әрекеттесуі когнитивтік икемділікті, мотивацияны және жеке тұлғаның дамуын күшейтеді.

Summary: The article examines the role of emotional and creative intelligence in the development of an individual's intellectual and personal potential. Emotional intelligence enables recognition, management of emotions, and effective social interaction, while creative intelligence facilitates the generation of new ideas and solutions. The interaction between these types of intelligence enhances cognitive flexibility, motivation, and personal development.

Современные исследования в области психологии и педагогики подчеркивают значимость интеллектуального и личностного потенциала индивида для успешной профессиональной и социальной адаптации. Интеллектуальный потенциал включает когнитивные способности, аналитическое и критическое мышление, способность к решению проблем и творческое мышление, в то время как личностный потенциал охватывает

эмоциональную устойчивость, социальную компетентность, мотивацию и способность к саморегуляции. В последние десятилетия внимание исследователей привлекает взаимосвязь эмоционального и творческого интеллекта с развитием этих компонентов потенциала, что обусловлено их влиянием на когнитивные процессы, личностные характеристики и качество межличностного взаимодействия.

Эмоциональный интеллект (ЭИ) рассматривается как способность индивида распознавать, понимать и управлять собственными эмоциями, а также эмоциями других людей. По модели Д. Гоулмана, ЭИ включает пять ключевых компонентов: самосознание, саморегуляцию, мотивацию, эмпатию и социальные навыки. Высокий уровень эмоционального интеллекта способствует развитию личностной устойчивости, эффективному взаимодействию в коллективе, принятию рациональных решений и управлению стрессовыми ситуациями. В свою очередь, творческий интеллект (ТИ) отражает способность генерировать оригинальные идеи, находить нестандартные решения и видеть новые возможности в условиях неопределенности. ТИ тесно связан с когнитивной гибкостью, критическим мышлением и способностью к инновационной деятельности [1].

Связь эмоционального и творческого интеллекта проявляется в том, что способность управлять эмоциями и эмоционально регулировать свое поведение создает условия для более продуктивного творческого мышления. Эмоционально стабильный индивид способен свободнее экспериментировать, принимать нестандартные решения и видеть альтернативные подходы, что повышает эффективность интеллектуальной деятельности. Кроме того, эмоциональный интеллект способствует повышению мотивации и уверенности в собственных творческих способностях, что напрямую влияет на развитие когнитивного потенциала.

Исследования показывают, что высокий уровень ЭИ способствует более активной генерации идей и повышенной гибкости мышления. Например, способность к эмпатии позволяет учитывать эмоциональное состояние участников коллективной работы, что улучшает процесс совместного решения проблем и способствует синергии идей. Эмоционально компетентные индивиды легче справляются с внутренними и внешними барьерами, возникающими в процессе творческой деятельности, что напрямую сказывается на результативности интеллектуальной работы и формировании личностного потенциала [2].

Творческий интеллект, в свою очередь, обогащает эмоциональный компонент личности. Процесс креативного мышления требует эмоциональной вовлеченности и внутренней мотивации. Индивиды, активно развивающие ТИ, демонстрируют более высокую эмоциональную устойчивость, адаптивность и способность к саморегуляции. Креативная деятельность стимулирует позитивные эмоции, повышает удовлетворенность жизнью и профессиональную самооценку, что в совокупности способствует укреплению личностного потенциала. Таким образом, эмоциональный и творческий

интеллект находятся в динамическом взаимодействии, взаимно усиливая друг друга и способствуя комплексному развитию личности [3].

Личностный потенциал индивида формируется под влиянием ряда факторов: эмоциональной компетентности, мотивационной сферы, социальных навыков и когнитивных способностей. Эмоциональный интеллект обеспечивает эффективную регуляцию эмоциональных состояний, что способствует устойчивости к стрессу, снижению конфликтности и развитию навыков конструктивного общения. Творческий интеллект расширяет возможности личностного саморазвития, стимулирует критическое мышление и способность к адаптации в изменяющихся условиях. В совокупности эти два вида интеллекта создают основу для гармоничного личностного роста и успешной самореализации.

Интеллектуальный потенциал определяется совокупностью когнитивных способностей, включая логическое мышление, аналитические навыки, способность к абстрагированию и генерацию идей. Развитие ТИ способствует повышению когнитивной гибкости, что позволяет индивидам находить новые пути решения задач и эффективно использовать существующие знания. ЭИ поддерживает этот процесс через управление эмоциональными барьерами, которые могут препятствовать творческому мышлению, такие как страх ошибки, стресс или неуверенность в себе. Таким образом, эмоциональный и творческий интеллект являются важными детерминантами интеллектуального потенциала.

В контексте образования и профессиональной подготовки развитие ЭИ и ТИ приобретает особую значимость. Педагогические технологии, направленные на формирование эмоциональной компетентности и креативного мышления, способствуют формированию как личностного, так и интеллектуального потенциала студентов. Примеры таких технологий включают групповую проектную деятельность, тренинги эмоциональной регуляции, методики проблемного и исследовательского обучения, а также техники стимулирования инновационного мышления. Эффективная интеграция этих подходов позволяет повысить мотивацию к обучению, развить саморегуляцию и способность к генерации оригинальных идей.

На уровне профессиональной деятельности взаимодействие ЭИ и ТИ также критически важно. Эмоционально компетентные специалисты демонстрируют более высокую способность к инновационной деятельности, эффективной коммуникации и управлению сложными ситуациями. Творческий интеллект позволяет находить нестандартные решения и оптимизировать процессы, а эмоциональный интеллект обеспечивает гармоничное взаимодействие с коллегами и клиентами, снижает конфликтность и повышает продуктивность. Этот синергетический эффект способствует успешной самореализации и повышению качества профессиональной деятельности.

Методологическая основа исследований в этой области включает использование психологических тестов и опросников для оценки ЭИ (например, тест MSCEIT, шкалы эмоциональной компетентности Д. Гоулмана),

творческого интеллекта (тесты на креативность Торранса), а также измерение личностного и интеллектуального потенциала через когнитивные и личностные опросники. Комплексный анализ данных позволяет выявить корреляционные и причинно-следственные связи между уровнями ЭИ, ТИ и компонентами потенциала [4].

Анализ эмпирических исследований показывает, что эмоциональный и творческий интеллект имеют значительное влияние на интеллектуальный и личностный потенциал. Высокий уровень ЭИ связан с улучшением когнитивной гибкости, способности к саморегуляции и эмоциональной устойчивости. Высокий уровень ТИ способствует развитию креативного и критического мышления, способности к генерации инновационных идей и адаптации к новым условиям. Совместное развитие этих видов интеллекта обеспечивает комплексное улучшение личностных и интеллектуальных характеристик, что повышает конкурентоспособность индивида в образовательной и профессиональной среде.

Особое внимание уделяется педагогическим и организационным условиям, способствующим развитию ЭИ и ТИ. Индивидуализированные образовательные программы, интерактивные методы обучения, наставничество и практика рефлексивного анализа позволяют учащимся и специалистам осознанно развивать эмоциональные и креативные компетенции. Регулярная обратная связь, поддержка и мотивационные стимулы усиливают вовлеченность и формируют устойчивые навыки, которые непосредственно влияют на интеллектуальный и личностный потенциал.

Таким образом, эмоциональный и творческий интеллект выступают ключевыми компонентами в структуре интеллектуального и личностного потенциала индивида. Их взаимосвязь обеспечивает эффективное управление эмоциями, стимулирует креативное мышление, повышает когнитивную гибкость и способствует гармоничному личностному росту. Интеграция подходов, направленных на развитие ЭИ и ТИ, является стратегически важной задачей современного образования и профессиональной подготовки.

Список использованной литературы

1. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект: Почему он может значить больше, чем IQ / Д. Гоулман. - М.: Эксмо, 2018. - 352 с.
2. Торранс Э. К. Творчество и интеллект / Э. К. Торранс. - М.: Педагогика, 2017. - 280 с.
3. Сергеева Т.А. Влияние эмоционального и творческого интеллекта на личностный и интеллектуальный потенциал // Вестник психологии и педагогики. - 2020. - № 4. - С. 12–25.
4. Deci E.L., Ryan R.M. Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness. — New York: Guilford Press, 2017. — 400 p.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОЙ-ӨРІСІН ДАМУДА ЛОГИКАЛЫҚ ТАПСЫРМАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Усербаева С.Б., Шәріп Ж.Д., Қожаберген А.Б.

Ғылыми жетекші: п.ғ.к., қауым. профессор Мауленбердиева Г.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматривается значение и методы применения логических заданий в развитии кругозора учащихся начальных классов. Логические задания способствуют развитию внимания, памяти, умения сравнивать и делать выводы. Через игру, групповую работу, индивидуальные задания и интерактивные методы можно активно развивать логическое мышление учеников. Такие задания повышают познавательную активность, способствуют формированию творческого и критического мышления. В статье подробно описаны виды логических заданий и эффективные способы их использования.

Summary: This article explores the importance and methods of using logical tasks to develop the cognitive abilities of primary school students. Logical tasks enhance a child's attention, memory, ability to compare, and draw conclusions. Through games, group work, individual tasks, and interactive methods, students' logical thinking can be actively developed. Such tasks increase students' cognitive engagement and help form creative and critical thinking skills. The article provides a detailed description of the types of logical tasks and effective ways to implement them in the learning process.

Бастауыш сынып — баланың танымдық және тұлғалық дамуы үшін өте маңызды кезең. Бұл кезеңде оқушының ойлау қабілетін дамыту, шығармашылық пен логикалық тұрғыдан ойлау дағдыларын қалыптастыру білім беру процесінің басты мақсаттарының бірі болып табылады. Логикалық тапсырмалар — ойлау қабілетін жетілдірудің тиімді әдістерінің бірі. Олар оқушылардың зейінін шоғырландыруға, ақпаратты сараптап, салыстыруға үйретеді. Осы мақалада бастауыш сынып оқушыларының ой-өрісін дамытуда логикалық тапсырмаларды қолданудың маңыздылығы, түрлері және әдістері қарастырылады.

Логикалық тапсырмалар баланың ойлау қабілетін жүйелі дамытуға мүмкіндік береді. Олар баланың ақпаратты қабылдауын, талдауын, салыстыруын және қорытынды шығаруының негізін қалыптастырады. Бұл тапсырмалар оқушының анализ, синтез, жалпылау және қорытындылау дағдыларын дамытады. Сонымен қатар, логикалық тапсырмалар балаға өз ойын дәлелдей білуге, сұрақ қоюға, жауап іздеуге үйретеді.[1] Логикалық тапсырмалардың қолданылуы оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытып, оларды болашақта күрделі мәселелерді шешуге дайындайды. Ой-өрісінің дамуы арқылы бала білімді терең түсініп, жаңа ақпаратты оңай меңгереді.

Логикалық тапсырмалар әр түрлі болады және олардың әрқайсысы оқушылардың ойлау қабілетінің әртүрлі жақтарын дамытуға бағытталған:

1. Сәйкестендіру тапсырмалары. Бұл тапсырмаларда оқушыға әртүрлі элементтер ұсынылып, олардың арасындағы байланыс табылуы керек. Мысалы, суреттер мен сөздерді сәйкестендіру, фигураларды топтау.

2. Салыстыру және талдау тапсырмалары. Оқушыларға ұқсас және өзгешеліктерді табу, заттар мен құбылыстарды салыстыру ұсынылады.

3. Құру және жалпылау тапсырмалары. Балаларға белгілі бір ережелер [2] - Ойын арқылы оқыту: Логикалық тапсырмаларды ойын түрінде өткізу оқушылардың қызығушылығын арттырады. Бұл әдіс балаларды белсендіреді және олардың ойлау қабілетін дамытады.

- Топтық жұмыс: Оқушыларды топтарға бөліп, тапсырмалар орындауға беру олардың бір-бірімен қарым-қатынас жасауын, пікір алмасуын дамытады.

- Жеке тапсырмалар: Әр баланың деңгейіне сәйкес тапсырмаларды беру олардың жеке ерекшеліктерін ескеру үшін маңызды.

- Интерактивті әдістер: Заманауи технологияларды пайдалана отырып, логикалық тапсырмаларды интерактивті тақтада немесе компьютерде орындау тиімді.

Логикалық тапсырмалардың маңыздылығы. Логикалық тапсырмалар — баланың ми қызметін белсендіретін, ойлау жүйесін дамытатын, шындықты тануға жетелейтін тиімді құрал. Бұл тапсырмалар балаға ойлануға, салыстыруға, шешім қабылдауға, дәлелдеуге, тұжырым жасауға көмектеседі. Логикалық тапсырмалар арқылы оқушылар:

- зейінін шоғырландырады; - есте сақтау қабілетін жақсартады; - мәселені шешу жолдарын іздейді; - сыни және шығармашылық тұрғыдан ойланады;

- өз ойын нақты әрі дәл жеткізе алады.

Логикалық тапсырмалардың түрлері. Бастауыш сыныпта логикалық тапсырмалардың бірнеше түрін қолдануға болады. Олардың әрқайсысы оқушының белгілі бір қабілетін дамытуға бағытталған:

1.Салыстыру тапсырмалары. Заттар немесе құбылыстар арасындағы ұқсастық пен айырмашылықты табу.

2.Сәйкестендіру тапсырмалары. Берілген суреттер мен ұғымдарды өзара сәйкестендіру.

3.Тізбек құру, жалғастыру. Логикалық тізбекті аяқтау немесе жалғастыру (мысалы, сандар қатарын жалғастыру, суреттер қатарының заңдылығын табу).

4.Жұмбақтар мен ребустар. Бала ойын ойната отырып, ойлауын дамытады.

5.Себеп-салдарлық байланыс тапсырмалары. Белгілі бір жағдайға байланысты не болатынын болжау.

6.Сөздік логикалық тапсырмалар. Сөздермен жұмыс, мағынасын ажырату, сөз тіркестерін құрау.

Қолдану әдістері. Логикалық тапсырмаларды тиімді пайдалану үшін мұғалім әр оқушының деңгейі мен жас ерекшелігін ескеруі тиіс. Ең тиімді әдістер мыналар: - Ойын элементтері: Балалар ойынды жақсы көреді, сол себепті логикалық тапсырмаларды ойын түрінде беру олардың қызығушылығын арттырады. - Топтық жұмыс: Балалар бірге жұмыс істеу арқылы бір-бірінен үйренеді, ортақ шешім қабылдауға дағдыланады. - Жеке

жұмыс: Дарынды балалармен жекелей жұмыс істеу арқылы тереңдетілген логикалық тапсырмалар беріледі.[3]

- Интерактивті әдістер: Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдана отырып, логикалық тапсырмаларды электрондық форматта ұсынуға болады.

Логикалық тапсырмалардың оқушылардың ой-өрісін дамытудың артықшылықтары

-Танымдық қабілеттердің дамуы. Логикалық тапсырмалар оқушылардың зейінін, есте сақтау қабілетін және ойлау жылдамдығын арттырады.

-Шығармашылық ойлауды дамыту. Балалар шығармашылық қабілеттерін дамытып, жаңа идеялар ойлап табуға үйренеді.

- Проблемаларды шешу дағдыларының қалыптасуы. Оқушылар әртүрлі жағдайларда логикалық шешім қабылдауды үйренеді.

-Коммуникация және әлеуметтік дағдыларды жетілдіру. Топтық жұмыстар барысында балалар бір-бірімен сөйлесіп, пікірталас жүргізеді.

Бастауыш сыныпта оқушылардың ой-өрісін дамытуда логикалық тапсырмаларды қолдану — оқу-тәрбие үдерісінің маңызды құрамдас бөлігі. Бұл тапсырмалар балалардың танымдық және шығармашылық қабілеттерін дамытып, олардың болашақта күрделі өмірлік жағдайларда шешім қабылдау дағдыларын қалыптастыруға көмектеседі. Мұғалімдер мен тәрбиешілер логикалық тапсырмаларды дұрыс таңдап, тиімді қолданса, оқушылардың ойлау қабілеті мен білім сапасы едәуір жақсарады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбенбаев С. «Бастауыш сынып оқушыларының ойлау қабілетін дамыту». – Алматы: Рауан, 2018.
2. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. «Педагогика». – Астана: Қазақ университеті, 2020.
3. Молдабекова А. «Оқушылардың логикалық ойлауын дамыту жолдары». // Бастауыш мектеп, №2, 2019.
4. Жанпейісова М.М. «Интерактивті оқыту технологиялары». – Алматы, 2017.
5. Сейтмағанбетова Л. «Логикалық тапсырмаларды қолданудың тиімділігі». // Білім берудегі жаңа бағыттар, №4, 2020.

ОӘЖ 371.1

ОТБАСЫ ТӘРБИЕСІНІҢ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ӘСЕРІ

Үсенқызы Ұ., Пердебай А.Т., Юлдашева З.Х.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Матен Г.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В этой статье подробно рассматривается влияние семейного воспитания на учащихся начальной школы.

Summary: This article examines in detail the impact of family education on primary school students.

Бастауыш мектеп жасындағы балалар үшін отбасы — ең маңызды әлеуметтік орта. Бұл кезеңде баланың психологиялық, моральдық және әлеуметтік дамуының негізі қаланады. Бала алғаш рет мектеп табалдырығын аттағанда жаңа ортаға бейімделіп, қоғам мүшесі ретінде қалыптасуға бет алады. Дегенмен бұл қалыптасу жолында отбасының тәрбиесі, қарым-қатынас моделі, құндылықтары мен көзқарастары ерекше рөл атқарады. Қазіргі қоғамда балалардың білім алуымен қатар тәрбиесі де үлкен маңызға ие. Себебі тәрбие — тұлғаның ішкі дүниесін, мінез-құлқын, адамгершілік қасиеттерін дамытудың негізі. Сондықтан ата-аналар мен мұғалімдердің бірлесе отырып жұмыс істеуі — бала дамуының маңызды шарты. Отбасы — баланың алғашқы әлеуметтік ортасы. Мұнда бала алғаш рет сөйлеуді, қарым-қатынас жасауды, өзін ұстауды, жақсылық пен жамандықты ажыратуды үйренеді. Бастауыш сынып оқушысы ата-анасының мінез-құлқын, іс-әрекетін, сөйлесу мәнерін үлгі етіп алады. Сондықтан ата-ананың әрбір қадамы баланың санасына тікелей әсер етеді [1].

Зерттеулер көрсеткендей, отбасында жағымды психологиялық климат қалыптасқан жағдайда, бала мектепте өзіне сенімді, ашық, белсенді болады. Ал, керісінше, отбасында түсініспеушілік, агрессия, назарсыз қалу жағдайлары орын алса, бала тұйық, қорқақ, өз ойын жеткізе алмайтын, өзіне сенімсіз болып өседі. Отбасы — бала өміріндегі ең алғашқы әрі ең маңызды тәрбие ошағы. Бала дүниеге келген сәттен бастап алғаш рет қарым-қатынас орнататын, мінез-құлық қалыптастыратын, өмірлік құндылықтар мен көзқарастарды бойына сіңіретін — осы отбасылық орта. Әсіресе, баланың бастауыш сынып жасындағы дамуы үшін отбасы тәрбиесінің маңызы зор. Себебі бұл кезеңде бала алғаш рет қоғамдық өмірге аяқ басып, мектеп тәртібіне, жаңа ортаға бейімделіп, өзін тұлға ретінде таныта бастайды. Осы тұста отбасынан алған тәрбие мен қолдау оның өз-өзіне деген сенімділігін қалыптастырып, оқуға, қоршаған ортаға деген көзқарасын анықтайды [2].

Бастауыш сынып оқушылары эмоционалды тұрғыдан ата-анасының қолдауына мұқтаж келеді. Егер бала отбасында мейірім мен махаббатты сезініп өссе, ол өзін қорғалған, еркін сезінеді және бұл оның мектептегі үлгеріміне де оң әсер етеді. Керісінше, отбасында салқын қарым-қатынас, түсініспеушілік, ата-ананың немқұрайлығы байқалатын болса, бала тұйық, өзіне сенімсіз, мазасыз болып қалыптасуы мүмкін. Бұл оның сыныптағы белсенділігіне, ұстаздармен және сыныптастарымен қарым-қатынасына кері ықпал етуі мүмкін.

Отбасында бала тәрбиесіне жүйелі көңіл бөлінсе, оның бойында адамгершілік, еңбекқорлық, жауапкершілік, тәртіпке бағыну секілді қасиеттер ерте қалыптасады. Ата-ананың әр сөзі мен әрекеті бала үшін үлгі. Сондықтан балаға тек ақыл айту жеткіліксіз, маңыздысы — ата-ананың өз іс-әрекетімен үлгі бола білуі. Мысалы, кітап оқуға құштар ата-ана баласының да оқуға деген қызығушылығын оята алады. Үнемі сыпайы сөйлейтін, кішіпейіл, мейірімді ата-ана баланың да сол қасиеттерді бойына сіңіруіне себепкер болады. Бастауыш сынып оқушысының бойында тұлғалық қасиеттерді қалыптастыруда ата-анамен қатар, мұғалімнің де рөлі зор. Бірақ мұғалім қанша

мықты болса да, егер отбасында тәрбие дұрыс болмаса, балада толыққанды даму жүруі қиынға соғады. Сондықтан ата-ана мен мұғалім арасында үздіксіз байланыс пен өзара түсіністік болуы керек. Ата-аналар баласының оқу процесіне белсене араласып, оның жетістіктеріне қуанып, қиындық туындаған жағдайда қолдау көрсетсе, бала өзіне сенімді әрі мақсатқа ұмтылғыш болып өседі [3].

Қазіргі уақытта отбасы тәрбиесінде бірқатар қиындықтар орын алып отыр. Жұмысбасты ата-аналар баласына жеткілікті көңіл бөле алмайды. Кейбір отбасыларда ата-аналардың өзара қарым-қатынасы нашарлап, баланың көзінше дау-жанжал орын алады. Мұндай жағдайда бала психологиялық соққы алып, уайымшыл, күйгелек болып кетуі мүмкін. Сонымен қатар, қазіргі қоғамдағы ақпараттық технологиялардың әсерінен көптеген ата-аналар бала тәрбиесін гаджеттерге жүктеп қойғандай әсер қалдырады. Балалар еркін уақытында телефон немесе планшет қарап, шынайы өмірдегі қарым-қатынасты шетке ысырып тастайды. Мұндай жағдайда баланың әлеуметтік дағдылары дамымай, шынайы өмірден алшақтауы мүмкін. Тәрбиеде біржақты қатаңдық немесе тым еркелету де дұрыс нәтиже бермейді. Шектен тыс қатал тәртіп балада қорқыныш пен тұйықтық тудырса, тым еркіндік берілген бала жауапкершілікті сезінбей өседі. Сондықтан ата-ана баламен тең дәрежеде сөйлесіп, оның пікірін тындап, жеке тұлға ретінде қабылдай білгені жөн. Балаға сенім артып, оның ісіне баға беру арқылы ата-ана оның бойында сенімділік, жауапкершілік және табандылық сияқты қасиеттерді дамыта алады.

Сонымен қатар, отбасы тәрбиесі тек ата-анамен шектелмейді. Әже, ата, аға, әпке сынды отбасы мүшелерінің барлығы да балаға белгілі бір деңгейде әсер етеді. Отбасында үлкенге құрмет, кішіге қамқорлық көрсету дәстүрі қалыптасқан болса, бала бұл әдетті күнделікті өмірде қолданатын болады. Тәрбиенің осындай ұсақ бөлшектері баланың болашақ азамат ретінде қалыптасуына зор ықпал етеді. Мектеп табалдырығын алғаш аттаған бастауыш сынып оқушысы үшін жаңа орта, жаңа ережелер, жаңа талаптар кейде қорқынышты көрінуі мүмкін. Мұндай жағдайда отбасындағы сенімділік, тұрақтылық пен жылы қарым-қатынас – баланың бұл кезеңнен жеңіл әрі оңай өтуіне көмектесетін негізгі факторлар. Балаға ата-анасының сенімі мен қолдауы қажет. Мысалы, "сен қолыңнан келеді", "біз сені қолдаймыз", "қорықпа, бәрін бірге үйренеміз" деген сияқты қарапайым сөздердің өзі бала санасында үлкен орын алады. Осындай қарапайым, бірақ маңызды қолдау арқылы бала мектеп өміріне оңай бейімделеді, өзіне деген сенімі артады [4].

Сонымен қатар, ата-ана баланың күнделікті оқу үдерісіне бей-жай қарамауы керек. Ұй тапсырмасын бірге орындау, жетістігіне қуану, қиындық кезінде бірге шешім іздеу – мұның бәрі баланың өз-өзіне сенімді тұлға болып қалыптасуына ықпал етеді. Кейбір ата-аналар баланың сабағына немқұрайлы қарап, оның оқудағы жетістіктеріне көңіл бөлмейді. Бұл баланың оқуға деген ынтасын жоғалтуға, өз мүмкіндіктерін бағаламауға алып келеді. Ал, керісінше, ата-анасы баласының жетістігін мақтанышпен айтып, ынталандырып отырса, балада өзін көрсетуге, алға ұмтылуға деген құлшыныс оянады.

Тәрбиенің басты мақсаты— баланы жеке тұлға ретінде қалыптастыру. Ол үшін отбасы мүшелері бір-біріне деген сыйластық пен түсіністікке негізделген орта қалыптастыруы қажет. Баланың бойында адалдық, мейірімділік, еңбекқорлық, үлкенге құрмет, кішіге қамқорлық сияқты қасиеттерді тәрбиелеу — бұл ең алдымен ата-ананың міндеті. Бұл қасиеттер балаға айтумен емес, көрсеткен үлгімен беріледі. Егер ата-ана өз ісімен, сөзімен үлгі бола алса, бала сол тәрбие мен мінез-құлықты табиғи түрде қабылдайды. Қазіргі заман баласы — ақпаратпен тығыз байланыста өмір сүріп жатқан жаңа буын. Сондықтан отбасы тәрбиесі заман талабына сай жаңарып, ата-ана үнемі өзін жетілдіріп отыруы қажет. Баламен сөйлесудің жаңа әдістерін меңгеру, психологиялық кітаптар оқу, бала психологиясын түсінуге тырысу — ата-ана үшін аса маңызды. Баланың ойы мен сезімін ескеріп, оны тыңдай білу — тәрбиенің басты негізі. Жастайынан өз пікірін ашық айтуға үйренген бала — ертең өз ортасында сенімді, табысты азамат бола алады [5].

Әсіресе бастауыш сынып оқушылары үшін бұл кезең болашақ өмірінің берік іргетасы болып табылады. Отбасыдан дұрыс бағыт-бағдар алған бала ғана мектепте де, қоғамда да өз орнын таба алады. Ол үшін ата-ана тек бақылаушы емес, қолдаушы, серіктес әрі бағыттаушы рөлін атқаруы қажет. Тек сонда ғана бала өмірге бейім, саналы, жауапкершілігі мол азамат болып өседі. Бүгінгі таңда отбасы институтының әлсіреуі, ата-аналардың тәрбиеге жеткілікті көңіл бөлмеуі, тұрмыстық қиындықтар мен әлеуметтік мәселелер бала тәрбиесіне өз көлеңкесін түсіріп отыр. Кейбір ата-аналар бала тәрбиесін мектепке, балабақшаға немесе ұстаздарға жүктеп қойып, өздерін бұл процестен шеттете бастайды.

Алайда бала тәрбиесі— ең алдымен отбасыдан басталатын және мектеппен жалғасатын үздіксіз үрдіс. Мұғалім білім мен тәрбие беруде жетекші болғанымен, ата-ана күнделікті өмірде баланың жан дүниесін, мінезін қалыптастыруда ең басты тұлға болып қала береді. Тәрбиенің сәтті болуы үшін ата-ана мен мектеп арасында өзара сенім мен серіктестік болуы қажет [6].

Бұл — тәрбие мен білімнің тиімділігін арттыратын маңызды фактор. Егер бала отбасында естігені мен мектепте көргені арасында алшақтықты байқаса, онда ол екіұшты күй кешіп, қай бағыт дұрыс екенін түсінбей қалуы мүмкін. Мұндай жағдайда бала ішкі қайшылықтарға тап болып, бірде-бір тәрбие көзіне толық сенім артпайды. Сондықтан ата-ана мен ұстаздың мақсаттары ортақ, бағыттары бір болуы керек. Ата-аналар жиналыстарына белсенді қатысу, мектеппен үнемі байланыста болу, мұғалімнің ұсыныстарын ескеріп отыру — мұның бәрі баланың тәрбиесіне оң ықпал етеді. Бүгінгі қоғамда отбасындағы тәрбиенің деңгейі мен сапасына көптеген әлеуметтік факторлар әсер етуде. Жұмыссыздық, миграция, ажырасу, толық емес отбасылардың көбеюі, қаржылық қиындықтар — осының бәрі отбасының ішкі атмосферасын әлсіретіп, бала тәрбиесіне кері ықпалын тигізеді. Мұндай жағдайда баланың ішкі әлемі бұзылып, эмоционалды тұрақсыздық пайда болады. Бала өз сезімін білдіруден қорқып, тұйықтала бастайды. Кейбір жағдайларда агрессия, ашуланшақтық, тындамау, тәртіп бұзу сияқты мінез-құлық ауытқулары байқалуы мүмкін.

Мұның бәрі болашақта баланың оқу үлгеріміне де, қарым-қатынас жасау қабілетіне де кері әсер етеді [7].

Сондай-ақ қазіргі ақпараттық қоғам жағдайында бала тәрбиесінде медианың рөлі де артып отыр. Теледидар, интернет, әлеуметтік желілер – бұлар да бала санасына тікелей әсер ететін күшке айналды. Егер ата-ана баласының ғаламторда не көріп, кіммен байланысып жүргеніне бей-жай қараса, онда баланың сана-сезімі, құндылықтары сыртқы факторлардың ықпалында қалыптасады. Сондықтан ата-ана балаға медиасауаттылықты үйретіп, оны тек қадағалап қана қоймай, дұрыс бағыттай білуі қажет. Отбасыдағы қарым-қатынастың ашық және сенімді болуы – бастауыш сынып оқушысының психологиялық саулығының кепілі. Бала ата-анасымен еркін сөйлесе алатын болса, ол өз ойын, сезімін жасырмай жеткізеді, ал бұл оның ішкі күйзелістерінің алдын алуға көмектеседі. Қарым-қатынас жасай білу – баланың ең маңызды өмірлік дағдыларының бірі. Бұл дағды балада отбасында қалыптасады. Ата-ана баланың пікірін тыңдап, оның ойын құрметтейтін болса, бала да өзгелерге құрметпен қарап үйренеді. Ол өзіне деген сенімділік пен жауапкершілікті сезіне бастайды.

Бастауыш сынып оқушыларына арналған тәрбиелік жұмыстарда ата-аналармен өткізілетін тренингтер, психологиялық кеңестер, отбасылық құндылықтарды дәріптейтін іс-шаралар үлкен рөл атқарады. Мектеп мұғалімдері мен психологтары ата-аналарға бала психологиясы, жас ерекшеліктері, тәрбие беру әдістері жайлы түсіндіру жұмыстарын жүйелі түрде жүргізіп отырса, бұл отбасы тәрбиесінің сапасын арттыруға ықпал етеді. Ата-ана да өз білімін жетілдіріп, тәрбиелік тәсілдерін өзгертуге дайын болуы тиіс [8]. Себебі әр буынның баласына, әр кезеңнің өз тәрбиесі қажет. Қорытындылай келе, отбасы – баланың алғашқы әрі ең маңызды әлеуметтік мектебі. Оның бойындағы ізгілік, мейірімділік, еңбекқорлық, адамгершілік, жауапкершілік сияқты қасиеттер осы ортада қалыптасады. Әсіресе бастауыш сынып кезеңінде баланың тұлға ретінде дамуы үшін отбасыдан алынған тәрбиенің ықпалы зор.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Айтмамбетова Б. А. Тәрбие теориясы мен әдістемесі. – Алматы: Рауан, 2011.
2. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы: Қазақ университеті, 2004.
3. Мұқанов М.М. Жас және педагогикалық психология. – Алматы: Мектеп, 2005.
4. Сейталиева К. Отбасындағы тәрбие. – Астана: Фолиант, 2018.
5. Бабаев С.Б., Мұхамеджанова Н.Ә., Құдиярова А.М. Жалпы педагогика. – Алматы: Дарын, 2020.
6. Абдуллина Г.Т. Мектеп педагогикасы. – Алматы: Білім, 2010.
7. Назарбаева С.А. Өзін-өзі тану пәні арқылы рухани-адамгершілік тәрбиесін дамыту. – Алматы: Өрлеу, 2015.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПСИХИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ У ДЕТЕЙ С ПРОБЛЕМАМИ В ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОМ РАЗВИТИИ

Халбекова С.И., Ахметжан А.А., Төленбек Н.Н.

Научный руководитель: магистр, старший преподаватель Заманова М.С.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйіндеме: мақалада алдымен зияткерлік дамуында ауытқулары бар балалардың ерекшеліктерін зерттеулері қарастырылған. Түзету-дамыту процесін дұрыс ұйымдастыру арқылы баланың әлеуметтік қарым-қатынас әлеміне енуіне жағдай жасау, заттық, танымдық, еңбек және оқу әрекеттерінің дамуына ықпал ету керек. Бұл өз кезегінде баланың жан-жақты тұлғалық дамуын қамтамасыз етеді. Ақыл-ойы тежелген балалардың дамуы баяу жүреді, кейде қалыптан айтарлықтай ауытқуы мүмкін. Дегенмен, бұл – балалардың психикалық әрекетінде сапалы өзгерістер туғызатын күрделі және біртіндеп жүретін процесс.

Summary: the article first of all on the need to study the characteristics of children with intellectual development disorders. Then, through the correct Organization of the correctional and developmental process, it is necessary to create conditions for the child to enter the world of social communication, promote the development of material, cognitive, labor and educational activities. This, in turn, ensures the comprehensive personal development of the child. The development of mentally retarded children is slow, and sometimes there can be significant deviations from the norm. However, this is a complex and gradual process that causes qualitative changes in the mental activity of children.

В специальной психологии и педагогике накоплен значительный опыт исследования вопросов воспитания и развития детей с интеллектуальными нарушениями. Для детей с интеллектуальной недостаточностью характерны стойкие нарушения познавательной деятельности, обусловленные органическим поражением головного мозга как врождённого, так и приобретённого характера. Их психическое развитие качественно отличается от нормы: незрелость высших познавательных функций сочетается с ригидностью поведения, формируя своеобразную картину психики. При этом важную роль играют как биологические (характер и выраженность дефекта, его структура и время возникновения), так и социальные факторы (семья, ближайшее окружение, образовательное учреждение) [1].

Умственно отсталые дети отличаются слабо выраженными познавательными интересами. В младшем школьном возрасте их деятельность в большей степени игровая, что приводит к неполному и часто искажённому отражению окружающего мира. Восприятие и ощущения таких детей замедлены, имеют узкий объём и низкую дифференцированность. Экспериментальные данные показывают, что их восприятие протекает медленнее, охватывает меньше объектов и характеризуется слабой связностью. Наблюдается трудность выделения главного в ситуации и ориентации в новой обстановке. Они хуже различают сходные предметы и нередко ошибаются в их опознании. Восприятие отличается поверхностностью: ребёнок ограничивается общим узнаванием предмета без стремления рассмотреть его детали и свойства.

Речь детей с интеллектуальными нарушениями развивается с задержкой и имеет бедный словарный запас, недостаточную дифференциацию значений слов, упрощённый грамматический строй. Это связано со слабостью замыкательной функции коры, медленным формированием условных связей и общей инертностью нервных процессов. Дети с трудом усваивают слова и различают сходные звуки, особенно согласные, что препятствует овладению грамматикой. Недоразвитие анализаторов и трудности фонематического анализа существенно задерживают становление речи как основного средства общения и мышления.

Мышление детей с интеллектуальными нарушениями отличается конкретностью и крайне медленным переходом от наглядного к обобщённому уровню. Для них характерна непоследовательность рассуждений и не критичность суждений. Низкий уровень развития мыслительных процессов во многом обусловлен недоразвитием речи, которая является главным инструментом мышления. В результате ребёнок с трудом понимает смысл бесед взрослых, содержание прочитанного или услышанного текста. Часто он не способен полноценно участвовать в играх со сверстниками, так как не улавливает правила и инструкции [2].

Ограниченные возможности восприятия формируют у таких детей крайне бедный запас представлений. Их образы отличаются фрагментарностью и обеднённой эмоциональной окраской. В представлениях умственно отсталых детей разнородные предметы теряют индивидуальные признаки и становятся схожими между собой. Скудность зрительных и слуховых образов, ограниченный игровой опыт, недостаточное знакомство с предметными действиями, а также слабое развитие речи лишают ребёнка необходимой основы для полноценного формирования мышления.

Развитие памяти у детей с интеллектуальными нарушениями затруднено из-за медленного формирования и изменения новых условных связей, что становится одной из причин трудностей в усвоении учебного материала. Для них характерны быстрое забывание, неточность воспроизведения, повышенная забывчивость, связанная с истощаемостью и инертностью коры головного мозга. Запоминание у таких детей во многом зависит от степени осмысления материала, преднамеренности и использования опосредованных приёмов.

По данным Х. С. Замского, дети с интеллектуальными нарушениями усваивают новое крайне медленно, только после многократных повторений. Воспринятое ими легко забывается, а полученные знания и навыки с трудом применяются на практике. Замедленность и непрочность процессов памяти особенно заметны в школьном обучении: программу четырёх классов массовой школы умственно отсталые дети осваивают за 7–8 и более лет [3].

У детей с интеллектуальной недостаточностью внимание отличается неустойчивостью и ограниченным объёмом. Психологи отмечают, что внимание у них трудно формируется как навык самоконтроля. Уровень его развития значительно ниже нормы: рассматривая предметы или изображения, дети не замечают существенных признаков и деталей. По этой причине они

часто не улавливают содержание объяснений учителя и допускают ошибки при выполнении однотипных заданий.

Эмоциональная сфера также имеет особенности. Чувства у таких детей долго остаются мало дифференцированными и напоминают эмоциональные проявления маленьких детей: переживания примитивны, полярны и сводятся в основном к удовольствию или неудовольствию без тонких эмоциональных оттенков. Нередко наблюдается их неадекватность и несоразмерность внешним воздействиям. У одних школьников эмоции поверхностные и быстро сменяются, у других — чрезмерно сильные и инертные, возникающие по малозначительным поводам. Так, незначительная обида способна вызвать бурную и продолжительную эмоциональную реакцию.

Целенаправленная и продуктивная психическая деятельность невозможна без устойчивого внимания. Оно необходимо на всех этапах запоминания, особенно при восприятии информации. Однако внимание не является самостоятельным процессом — оно всегда связано с мышлением, восприятием, памятью и деятельностью. По сути, внимание представляет собой избирательную направленность сознания на выполнение определённой задачи, проявляясь в разных формах в зависимости от ситуации.

Все описанные особенности психической деятельности детей с умственной отсталостью имеют устойчивый характер, так как связаны с органическими повреждениями, возникшими на различных этапах развития (пренатальном, натальном или постнатальном). Таким образом, умственная отсталость рассматривается как необратимое состояние, однако это не исключает возможности коррекции. При грамотно организованной системе медицинской, психологической и коррекционно-педагогической помощи в условиях специализированных учреждений наблюдается положительная динамика в развитии таких детей [4].

Психические процессы детей с интеллектуальными нарушениями имеют своеобразный и замедленный характер развития, что проявляется в особенностях восприятия, памяти, внимания, мышления и эмоционально-волевой сферы. Ограниченность представлений, бедность словарного запаса, фрагментарность восприятия, низкая произвольность внимания и трудности в формировании обобщающих операций существенно затрудняют процесс обучения и социализации. При этом наблюдается несформированность самоконтроля и критичности суждений, примитивность эмоциональных переживаний, а также неустойчивость познавательной мотивации.

Несмотря на стойкий характер данных особенностей, обусловленных органическими поражениями центральной нервной системы, коррекционно-развивающая работа в условиях специализированных образовательных учреждений, в сочетании с медицинским и психологическим сопровождением, способна значительно смягчить проявления нарушений и содействовать развитию компенсаторных механизмов. Таким образом, своевременная и комплексная помощь обеспечивает детям с интеллектуальными трудностями

возможность более успешной адаптации, овладения элементарными учебными навыками и постепенной интеграции в общество.

Список использованной литературы

- 1 Карпунина О. И. — Дефектология: электронное учебно-методическое пособие 2015. Учебное пособие в электронном формате для студентов педагогических вузов, М-2016
- 2 Бабкина Н. В. — Саморегуляция в познавательной деятельности у детей с задержкой психического развития. Учебное пособие помогает понять особенности произвольной регуляции у детей с ЗПР, М-2023.
- 3 Замский Х.С. История олигофренопедагогики, М-2024.
- 4 Баенская Е.Р. -Помощь в воспитании детей с особым эмоциональным развитием (ранний возраст). Рассматривает ранние этапы эмоционального развития и особенности диагностики аффективных нарушений, включая варианты аутизма, М-2019.

ОӘЖ 371

ОҚУШЫЛАР АРАСЫНДАҒЫ БУЛЛИНГТІҢ (ҚУДАЛАУДЫҢ) ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СЕБЕПТЕРІ МЕН САЛДАРЫ

Халматжанова Ч.Н., Нажимова Ф.Х., Трафимова К.П.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Алибекова А.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В этой статье показаны психологические причины и последствия буллинга (домогательств) среди учащихся

Summary: This article shows the psychological causes and consequences of bullying (harassment) among students.

Қазіргі қоғамда мектептер мен білім беру мекемелерінде оқушылар арасындағы буллинг (қудалау) проблемасы маңызды әлеуметтік және психологиялық мәселе ретінде қарастырылады.

Буллинг – бұл бір адамның немесе топтың басқа оқушыға жүйелі түрде психологиялық, физикалық немесе әлеуметтік қысым көрсетуі, қорлау, қорқыту әрекеттері. Оның салдары оқушылардың психикалық және физикалық денсаулығына, оқу үлгеріміне және жалпы өмірге әсерін тигізеді. Бұл мақалада оқушылар арасындағы буллингтің психологиялық себептері мен салдары талданып, оның алдын алу жолдары қарастырылады [1].

Буллингтің психологиялық себептері

Оқушылардың жеке тұлғалық ерекшеліктері. Буллинг жасаушылар көбінесе өздерінің әлсіздігін, сенімсіздігін немесе ішкі жанжалдарын жасыру үшін осындай әрекеттерге барып жатады. Олар күш көрсету арқылы өзін жоғары сезіну, басқаларға үстемдік орнату мақсатында әрекет етеді.

Отбасылық факторлар

Отбасыдағы жағдай, ата-ананың тәрбиелік стилі, отбасыдағы жанжалдар мен зорлық-зомбылық оқушылардың мінез-құлқына әсер етеді. Мысалы, агрессивті немесе эмоционалды тұрақсыз ортада өскен балалар буллингке бейім болуы мүмкін.

Мектептегі әлеуметтік орта.

Мектептегі топтық қарым-қатынастар, мұғалімдердің ұстамдылығы мен қатынасы, сыныптағы атмосфера – барлығы оқушылардың өзара қарым-қатынасына ықпал етеді. Қатыгездік пен қысым көрсету мәдениеті қалыптасқан жерде буллинг жиі кездеседі.

Қоғамдық және мәдени факторлар

Қоғамдағы стереотиптер, дискриминация және әлеуметтік теңсіздік оқушылар арасындағы буллинктің себептеріне айналуы мүмкін. Мысалы, этникалық, діндік, гендерлік ерекшеліктеріне байланысты оқушыларға қарсы қысым көрсету.

Қорлыққа ұшыраған оқушылардың психикалық денсаулығына әсері

Буллинг құрбандары жиі депрессия, мазасыздық, өзін-өзі бағалаудың төмендеуі, қорқыныш, сенімсіздік сияқты проблемаларға тап болады. Бұл олардың өмірге деген көзқарасын бұрмалап, эмоционалды жарақаттар қалдырады [2].

Оқу үлгерімінің төмендеуі

Қудалауға ұшыраған оқушылардың оқуына көңіл бөлуі қиындайды, сабаққа деген ынтасы төмендейді, кейде мектепке барудан бас тартады немесе оқудан қалып қояды. Әлеуметтік оқшаулану. Буллингтен зардап шеккен балалар көбіне қоғамнан оқшауланып, өздеріне сенімсіз болып, достық қарым-қатынас құрудан қалады. Құрылымсыз мінез-құлық пен агрессия. Қорлыққа ұшыраған балаларда кейде агрессия немесе өзін-өзі зияндау, тіпті суицидтік ойлар пайда болуы мүмкін. Буллингтің алдын алу және емдеу жолдары. Отбасы мен мектептің рөлі. Ата-аналар мен мұғалімдер оқушыларға дұрыс тәрбие беру, эмоционалды қолдау көрсету, ашық қарым-қатынас орнату арқылы буллингтің алдын алады.

Психологиялық көмек көрсету. Психологтар мен кеңесшілер оқушыларға эмоционалды көмек көрсетіп, проблемаларды шешуге жәрдемдеседі.

Мектептегі саясат және ережелер. Буллингке қарсы арнайы саясаттар мен ережелер енгізу, оқушыларды ақпараттандыру және жауапкершілікке тарту.

Қоғамдық деңгейдегі шаралар. Қоғамда толеранттылықты арттыру, дискриминацияға қарсы іс-шаралар жүргізу.

Қазіргі заманда білім беру мекемелерінде оқушылар арасындағы қарым-қатынастың маңызды мәселелерінің бірі – буллинг, яғни жүйелі түрде бір оқушының немесе топтың басқа оқушыға психологиялық, физикалық немесе әлеуметтік қысым көрсетуі [3].

Буллинг оқушылардың психологиялық және физикалық денсаулығына, оқу үлгеріміне және олардың әлеуметтік дамуына теріс әсер етеді. Оның алдын алу – білім беру жүйесінің және қоғамның басты міндеттерінің бірі. Бұл мақалада оқушылар арасындағы буллингтің психологиялық себептері мен салдары жан-жақты қарастырылады.

Буллингтің психологиялық себептері

Оқушылардың жеке тұлғалық ерекшеліктері. Буллинг жасаушылардың мінез-құлқы олардың ішкі психологиялық күйімен тығыз байланысты. Әдетте,

буллингке ұрынатындар мен оны жасаушылардың жеке тұлғалық ерекшеліктері әртүрлі, бірақ кейбір ортақ психологиялық себептер бар. Мысалы, буллинг жасаушылар өздерін әлсіз, сенімсіз немесе қорқақ сезінгенде, өз орнын қорғау мақсатында агрессивті әрекетке көшеді. Бұл әрекет арқылы олар өздерін басқалардан жоғары және мықты ретінде көрсетуге тырысады. Кейде мұндай мінез-құлық – ішкі жанжал мен эмоцияларды сыртқа шығарудың жолы [4.5].

Отбасылық факторлар. Отбасындағы жағдай – баланың мінез-құлқына және психологиялық дамуына үлкен әсер етеді. Егер бала зорлық-зомбылыққа, эмоционалды салғырттыққа немесе қатал тәрбиеге ұшыраса, ол өз проблемаларын сыртқа шығару үшін басқаларға қысым көрсетуді үйренуі мүмкін.

Сонымен қатар, ата-ананың тәрбиелік стилі, балаларға деген қолдауы мен ықыласы, олардың эмоционалды қауіпсіздігі бала мінезінің қалыптасуында шешуші рөл атқарады. Отбасындағы жанжалдар мен тұрақсыздық балаларды агрессивті және басқаларды қудалауға бейім етеді.

Мектептегі әлеуметтік орта. Мектеп – оқушылардың әлеуметтік дағдыларын дамытатын орталық. Мұғалімдердің ұстамдылығы, сыныптағы атмосфера және оқушылардың бір-біріне деген қарым-қатынасы буллинктің дамуына әсер етеді. Егер мектепте агрессия мен қудалауға қарсы нақты шаралар қолданылмаса, оқушылар арасында буллинг жүйелі түрде жалғасуы мүмкін.

Қоғамда немесе мектеп ішінде қалыптасқан үстемдік пен төмен статусқа ие болу мәселелері, оқушылар арасындағы бәсекелестік пен топтық психология буллинктің пайда болуына себеп болады.

Қоғамдық және мәдени факторлар. Қоғамдағы әлеуметтік теңсіздік, дискриминация және стереотиптер оқушылар арасындағы буллинктің пайда болуына ықпал етеді. Мысалы, этникалық, тілдік, діни немесе гендерлік ерекшеліктеріне байланысты оқушыларға қысым көрсету оқшаулану мен буллинктің пайда болуына әкеледі. Қоғамдағы толеранттылықтың төмен болуы және әртүрлілікке деген көзқарастың шектеулі болуы буллинктің психологиялық себептерінің бірі болып табылады.

Буллинг құрбандары жиі депрессияға, мазасыздыққа, өзін-өзі бағалаудың төмендеуіне ұшырайды. Қорлық көрген балаларда сенімсіздік, қорқыныш, жалғыздық сезімі күшейеді. Бұл психологиялық жарақаттар олардың өмір сапасын төмендетіп, кейбір жағдайларда ұзақ мерзімді психикалық бұзылуларға алып келеді. Ең қауіптісі – буллинг құрбандары арасында суицидтік ойлар мен әрекеттер жиі кездеседі [6].

Оқушылар арасындағы буллинктің психологиялық себептері әртүрлі және күрделі. Отбасы, мектеп, қоғам мен жеке тұлға факторларының өзара әрекеттесуі бұл мәселенің туындауына ықпал етеді. Буллинктің салдары оқушылардың психикалық денсаулығына, оқу үлгеріміне және әлеуметтік дамуына теріс әсер етеді.

Сондықтан бұл мәселенің алдын алу мақсатында кешенді шаралар қабылдау қажет. Отбасы, мектеп және қоғам бірігіп жұмыс істесе, буллинкті

азайтып, оқушылардың қауіпсіз және қолайлы ортада дамуына мүмкіндік беруге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Айдарова, Г.Ж. (2018). Оқушылар арасындағы буллинг: себептері мен алдын алу жолдары. Алматы: ЖОО баспасы.
2. Дьякова, Т.В. (2019). Психологические особенности буллинга в школьной среде. Психология и образование, №3, 45-53.
3. Күзембаев, Е.С. (2020). Мектептегі буллингтің алдын алу мәселелері. Білім және ғылым, №4, 78-84.
4. Olweus, D. (1993). Bullying at School: What We Know and What We Can Do. Oxford: Blackwell Publishing.
5. Espelage, D.L., & Swearer, S.M. (2003). Research on bullying and victimization: What have we learned and where do we go from here? School Psychology Review, 32(3), 365-383.
6. Kowalski, R.M., Limber, S.P., & Agatston, P.W. (2012). Cyberbullying: Bullying in the Digital Age. Wiley-Blackwell.

УДК 159.9

ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ НА ПСИХИЧЕСКОЕ ЗДОРОВЬЕ ПОДРОСТКОВ

Халметова С.Н., Пленкина С.В.
Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Бұл мақалада әлеуметтік желілердің жасөспірімдердің психикалық денсаулығына әсері қарастырылады. Зерттеу барысында жасөспірімдердің әлеуметтік желілерді қолдануындағы ерекшеліктер, олардың эмоционалды жай-күйіне, ұйқысына, өзін-өзі бағалауына және әлеуметтік өзара әрекеттесуіне әсері талданды. Мақалада әлеуметтік желілердің оң және теріс ықпал ету факторлары көрсетіліп, психологиялық қауіп-қатерлер мен оларды азайту жолдары қарастырылды. Сонымен қатар, жасөспірімдердің саналы түрде әлеуметтік желілерді қолдануы мен психологиялық тұрақтылығын қалыптастырудың маңызы атап өтілді.

Summary: This article examines the impact of social networks on the mental health of adolescents. The study analyzes the characteristics of adolescents' social media use and its effects on emotional well-being, sleep patterns, self-esteem, and social interactions. The article highlights both positive and negative factors of social media influence, identifies psychological risks, and discusses strategies to mitigate them. Furthermore, the importance of fostering conscious social media use and promoting psychological resilience among adolescents is emphasized.

В современном обществе социальные сети стали неотъемлемой частью повседневной жизни подростков, оказывая значительное влияние на формирование их психического здоровья. Период подросткового возраста характеризуется высокой психологической и нейрофизиологической пластичностью, активным развитием личности, формированием социальных связей и потребностью в одобрении сверстников. Эти особенности создают благоприятные условия для воздействия цифровой среды на эмоциональное и когнитивное развитие подростка. В данном контексте изучение влияния социальных сетей на психическое здоровье приобретает особую актуальность,

так как позволяет выявить факторы риска, определить механизмы воздействия и предложить направления профилактики и психокоррекции.

Подростковый возраст представляет собой фазу активного формирования самосознания и социального опыта. Социальные сети предоставляют подросткам возможности для самопрезентации, получения обратной связи и социального сравнения. Психологические исследования показывают, что активное использование социальных платформ связано с повышенным уровнем тревожности, симптомами депрессии, снижением самооценки и нарушениями сна. Причины этого феномена носят многофакторный характер и включают как индивидуальные, так и социальные компоненты [1].

Одним из ключевых факторов является объем и характер использования социальных сетей. Подростки, проводящие значительное количество времени в виртуальном пространстве, чаще подвергаются негативному влиянию, особенно если их активность связана с пассивным наблюдением за контентом других пользователей и социальным сравнением. Психологические наблюдения свидетельствуют о том, что подростки с признаками депрессии или тревожных расстройств проводят больше времени в социальных сетях, чаще сравнивают себя с другими и испытывают эмоциональные колебания в зависимости от реакции аудитории на их публикации. При этом важно отметить, что не только длительность пребывания в сети, но и характер взаимодействия с контентом определяет уровень психического напряжения [2].

Социальное сравнение является одним из механизмов, через который социальные сети влияют на психическое здоровье. Подростки склонны оценивать собственную ценность через призму лайков, комментариев и количества подписчиков, что может усиливать чувство неполноценности при несовпадении с образом, представленным другими пользователями. Возникает тревога, связанная с необходимостью постоянного подтверждения собственной значимости, а также страх упустить важное событие или социальное взаимодействие. Этот феномен приводит к нарушениям сна, повышенной раздражительности и эмоциональной нестабильности. Ночные сессии в социальных сетях не только сокращают продолжительность сна, но и ухудшают его качество, что является самостоятельным фактором риска развития тревожных и депрессивных симптомов.

Кибербуллинг и онлайн-агрессия представляют собой дополнительный источник психического давления. Подростки, подвергающиеся нападкам в сети, находятся в группе повышенного риска развития депрессивных состояний, тревоги и даже суицидальных мыслей. Анонимность и круглосуточная доступность интернет-пространства усиливают чувство уязвимости и стыда у жертв. Публичность онлайн-платформ усиливает давление, так как подросток чувствует, что находится под постоянным наблюдением сверстников и не может избежать оценки своей личности. Длительное пребывание в таком стрессовом контексте способствует формированию хронического стресса, снижению самооценки и нарушению адаптивных механизмов поведения [3].

Однако влияние социальных сетей не является исключительно негативным. Для многих подростков они представляют источник социальной поддержки и возможность самоидентификации, особенно для тех, кто испытывает трудности в межличностных отношениях в реальной жизни. Социальные сети позволяют расширить круг общения, получить эмоциональную поддержку, найти единомышленников и выразить себя в безопасной среде. Это особенно важно для подростков, принадлежащих к социальным меньшинствам, испытывающих изоляцию или трудности в адаптации. Таким образом, цифровая среда может служить ресурсом психического благополучия, если использовать её осознанно и в пределах безопасного времени.

Эффект от использования социальных сетей зависит от множества факторов, включая возраст, пол, индивидуальные особенности, уровень эмоциональной устойчивости, качество сна, физическую активность и стиль взаимодействия с онлайн-контентом. Пассивное наблюдение и частое сравнение себя с другими оказывают более выраженное негативное воздействие, тогда как активное участие в диалогах, создание контента и получение поддержки оказывают положительный эффект. Следовательно, проблема заключается не только в объеме использования, но и в его содержательной стороне, мотивации и осознанности.

Вопрос причинно-следственных связей между использованием социальных сетей и психическим здоровьем подростков остается дискуссионным. Большинство исследований являются поперечными, что ограничивает возможность однозначного определения причинного эффекта. Тем не менее лонгитюдные исследования показывают, что увеличение времени, проведенного в социальных сетях, может предшествовать росту симптомов тревожности и депрессии. При этом эффект может быть умеренным, что свидетельствует о влиянии множества сопутствующих факторов, включая социальную поддержку, семейный контекст и индивидуальные психологические особенности [4].

Одним из важных аспектов является приватность аккаунта и доступность контента. Подростки с открытыми профилями, доступными для широкой аудитории, чаще сталкиваются с негативными психоэмоциональными последствиями. Публичность увеличивает давление сверстников, способствует частому социальному сравнению и повышает риск травмирующих взаимодействий. На этом фоне формирование навыков цифровой саморегуляции, установление границ приватности и критическое отношение к онлайн-контенту являются важными компонентами профилактических стратегий.

Превентивные меры должны включать развитие цифровой грамотности, осознанного поведения в сети и способности к саморегуляции. Психологическая поддержка подростков может осуществляться через консультации, групповые занятия, развитие навыков эмоциональной устойчивости и обучение стратегиям взаимодействия в социальной среде. Роль

родителей и педагогов заключается в контроле за временем и характером использования цифровых платформ, поощрении офлайн-активностей и формировании здоровых привычек. Ограничение ночного использования устройств, стимулирование физической активности, творческих занятий и личного общения способствуют снижению психологической нагрузки и укреплению психического здоровья.

Дополнительно важно учитывать культурный и социальный контекст подростков. Различия в уровне доступа к цифровым технологиям, качеству образовательной среды, поддержке семьи и общественных структур могут усиливать или ослаблять эффект от использования социальных сетей. Эффективность профилактических программ зависит от адаптации к специфике среды и индивидуальных потребностей подростка.

Влияние социальных сетей на психическое здоровье подростков носит сложный и многогранный характер. С одной стороны, они могут быть источником социальной поддержки, самоидентификации и расширения круга общения. С другой стороны, чрезмерное использование, пассивное наблюдение, постоянное социальное сравнение и онлайн-агрессия создают риски для психического здоровья, способствуют развитию тревожности, депрессии, нарушений сна и снижения самооценки. Ключевым фактором является не просто факт использования, а его интенсивность, мотивация, характер взаимодействия и контекст.

Для практической психологии и педагогики важно ориентироваться на формирование у подростков навыков осознанного использования цифровой среды, развитие критического мышления, способности к саморегуляции и эмоциональной устойчивости. Создание условий для безопасного онлайн-взаимодействия, поощрение активного участия и получение социальной поддержки, а также внедрение профилактических программ снижают риск негативного влияния социальных сетей.

Для дальнейших исследований необходимо применение лонгитюдных и экспериментальных методологий, которые позволят уточнить причинно-следственные связи, выявить механизмы воздействия, а также рассмотреть влияние социальных и культурных факторов. Особое внимание следует уделять группам повышенного риска, включая подростков с психическими расстройствами, социально уязвимых и принадлежащих к меньшинствам. Только комплексный подход, объединяющий психологические, социальные и педагогические стратегии, позволит минимизировать риски и повысить положительное влияние цифровой среды на психическое здоровье подростков.

Таким образом, социальные сети оказывают как положительное, так и отрицательное влияние на психическое здоровье подростков. Основным вызов заключается в том, чтобы научить подростков использовать возможности цифровой среды рационально, развивать критическое отношение к контенту и формировать психологическую устойчивость к негативным воздействиям. Решение данной задачи требует совместных усилий родителей, педагогов, психологов и исследователей, а также системного подхода к изучению и

регулированию цифровой среды. Только при сочетании этих подходов возможно создание условий, при которых социальные сети будут способствовать развитию личности, укреплению психического здоровья и формированию социально адаптированного и эмоционально устойчивого подростка.

Список использованной литературы

1. Каплан А., Хайер М. Люди и социальные сети: психологические аспекты взаимодействия. – М.: Питер, 2018. – 312 с.
2. Векслер А. Психологическое развитие подростка в условиях цифровой среды. – СПб.: Изд-во РГУ, 2020. – 256 с.
3. Смирнова Е. Влияние социальных сетей на психическое здоровье подростков: эмпирическое исследование // Вопросы психологии. – 2019. – № 4. – С. 45–58.
4. Иванов П., Петрова С. Психологическая устойчивость и цифровая среда: исследования подростков. – М.: Наука, 2021. – 198 с.
5. Зайцева Л. Кибербуллинг и его влияние на эмоциональное состояние подростков // Психология и образование. – 2022. – Т. 28, № 3. – С. 72–89.

ОӘЖ 373.3.016:82

КІШІ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ӘДЕБИЕТТІК ОҚУ САБАҚТАРЫНДА АДАМГЕРШІЛІК ТҮСІНІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Халмұрат Ж.Б., Қайратқызы Н., Есали Р.М.
Ғылыми жетекші: магистр, оқытушы Мырзабекова А.Қ
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной статье рассматривается важность формирования моральных представлений у младших школьников на уроках литературного чтения. Анализируется влияние художественных произведений на усвоение детьми нравственных ценностей, их личностное развитие и роль в воспитательном процессе. В исследовании предлагаются методы, соответствующие возрастным особенностям учащихся, включая анализ произведений, развитие личностных качеств. В качестве эффективных методов обучения рассматриваются рассказывание, дискуссии, творческие задания. Литературное чтение характеризуется как важный инструмент для формирования у детей таких ценностей, как доброта, справедливость, ответственность.

Summary: This article explores the importance of fostering moral concepts among primary school students during literature lessons. It analyzes the impact of literary works on children's moral values, personal development, and their role in the educational process. The study suggests age-appropriate teaching methods, including literary analysis and personality development strategies. Effective teaching techniques such as storytelling, discussions, and creative tasks are considered. Literature lessons are described as a crucial tool for helping children understand values such as kindness, fairness, and responsibility.

Кіші мектеп оқушыларының адамгершілік қасиеттерін дамыту – олардың жеке тұлға ретінде қалыптасуындағы ең маңызды бағыттардың бірі. Бұл қасиеттердің негізі отбасы мен әлеуметтік ортада қаланса, оны тереңдету мен жүйелі дамыту мектептің міндеті болып табылады. Әсіресе, әдебиеттік оқу сабақтары оқушылардың адамгершілік түсініктерін қалыптастыруда маңызды

рөл атқарады. Себебі, көркем шығармалардағы кейіпкерлердің мінез-құлқы, оқиғалар желісі мен моральдық түйіндер бала санасына тікелей әсер етеді.

Адамгершілік – жеке тұлғаның рухани және моральдық негізін анықтайтын құндылықтар жиынтығы. Кішкентай кезінен бастап бала айналасындағы адамдармен қарым-қатынас жасауды, ізгілік пен әділдікті, мейірімділік пен жауапкершілікті әдеби шығармалар арқылы меңгереді. Сондықтан бастауыш сыныптарда әдебиеттік оқу сабақтарын адамгершілікке тәрбиелеудің тиімді құралы ретінде қолдану өте маңызды.

Әдебиеттік оқу сабағы баланың ішкі дүниесін байыта отырып, оны жақсылық пен жамандықты ажырата білуге үйретеді. Шығармалардағы кейіпкерлердің әрекеттерін талдай отырып, оқушылар өздеріне өмірлік сабақ алады, мінез-құлықтың дұрыс немесе бұрыс екендігін бағалайды. Сонымен қатар, әдеби мәтіндер олардың қиялын дамытып, эмоциялық сезімталдығын күшейтеді. Бұл өз кезегінде балалардың жанашырлық, адалдық, сыйластық секілді маңызды қасиеттерді бойына сіңіруіне ықпал етеді [1].

Әдебиеттік оқу арқылы адамгершілік қасиеттерді қалыптастырудың бірнеше тиімді жолдары бар. Біріншіден, мұғалім таңдап алған көркем шығармалардың мазмұны балаларға түсінікті әрі қызықты болуы қажет. Қазақ халқының ертегілері, аңыз-әңгімелері мен батырлар жыры кіші мектеп оқушылары үшін ең қолайлы материалдар болып саналады. Оларда адалдық, батылдық, әділдік секілді адамгершілік қасиеттердің жарқын үлгілері көрініс табады.

Мысалы, «Алдар Көсе» ертегілеріндегі тапқырлық пен әділетсіздікке қарсылық, «Қобыланды батыр» жырындағы ерлік пен патриотизм, «Жақсылық пен Жамандық» ертегісіндегі адамгершілік таңдау сияқты көркем шығармалар оқушылардың рухани дамуына оң ықпал етеді. Бұл шығармаларды оқып, оларды талдау арқылы балалар өз өмірлерінде кездесетін әртүрлі жағдайларда қандай шешім қабылдау керектігін түсінеді.

Екіншіден, мұғалім сабақты бала санасына әсер ететіндей етіп ұйымдастыруы керек. Жай ғана оқып шығу жеткіліксіз, мәтіннің мазмұнын талдау, кейіпкерлердің әрекеттерін бағалау, олардың мінез-құлқынан үлгі алу немесе қателіктерін түсіндіру маңызды. Осы мақсатта төмендегі әдіс-тәсілдерді қолдануға болады [2]:

– Мәтінді рөлдерге бөліп оқу – балалар кейіпкерлердің орнына өзін қойып, олардың сезімдерін түсінуге тырысады.

– Пікірталас ұйымдастыру – шығарманың түйінді мәселелері бойынша оқушылар өз ойларын білдіреді.

– Шығармашылық тапсырмалар – оқушылар ертегінің басқа нұсқасын ойлап табады немесе әңгіменің жалғасын құрастырады.

– Сұрақ-жауап әдісі – шығарма мазмұнын тереңірек түсіну үшін балаларға бағыттаушы сұрақтар қойылады.

Үшіншіден, мұғалім оқушыларды өздерінің тәжірибелерімен байланыстырып ойлануға жетелеуі керек. Мысалы, белгілі бір шығармадағы кейіпкердің әрекеті оқушының өз өміріндегі жағдайлармен қалай

байланысатынын сұрауға болады. Осылайша, бала әдебиеттен алған білімі мен шынайы өмірді салыстырып, өз мінез-құлқын өзгертуге тырысады.

Оқушылардың адамгершілік түсініктерін қалыптастыруда мұғалімнің тұлғалық рөлі де ерекше маңызға ие. Мұғалім – бала үшін үлгі, сондықтан оның сөйлеген сөзі, мінез-құлқы, қарым-қатынасы оқушыларға әсер етеді. Егер мұғалім әділ, мейірімді, жауапкершілігі жоғары, адал болса, оқушылар да осы қасиеттерді қабылдап, саналы түрде өз бойларына сіңіре бастайды. Әдеби шығармалар арқылы балаларда ең алдымен мынадай адамгершілік қасиеттерді қалыптастыруға болады [3]:

- Мейірімділік пен жанашырлық – басқа адамдарға қамқор болу, көмек көрсету, мейірімді қарым-қатынас жасау.

- Адалдық пен шыншылдық – өтірік айтпау, әділетті болу, өз сөзінде тұру.

- Еңбекқорлық пен табандылық – жұмыс істеуге деген ынта, бастаған істі соңына дейін жеткізу.

- Отансүйгіштік пен патриотизм – туған жерін, елін сүйу, қорғау, ұлттық құндылықтарды құрметтеу.

Кіші мектеп жасындағы оқушылардың тұлғалық дамуы олардың алған білімдері мен өмірлік құндылықтарды меңгеруіне тікелей байланысты. Әдебиеттік оқу сабақтары оқушыларға тек оқу және жазу дағдыларын ғана емес, сонымен қатар адамгершілік түсініктерін де қалыптастыруға мүмкіндік береді. Қазіргі білім беру жүйесінде оқушыға меңгерілетін ақпараттың көлемін көбейту емес, бастауыш сынып оқушыларында жалпы логикалық ойлау дағдыларын қалыптастыруға көбірек назар аударылуда. Өйткені, логикалық ойлау деңгейі, яғни ойлау қабілетінің дамуы, адамның интеллектін анықтайды, ал білімнің жинақталуы, егер оны қолдана алмайтын болса, оның мәні болмайды. Осыған байланысты бастауыш мектеп мұғалімдеріне белгілі бір міндеттер жүктеледі, атап айтқанда, балаларға нақты және абстрактылы объектілер мен құбылыстарды зерттеу арқылы ақпаратты талдай білу, салыстыру және жинақтау дағдыларын үйрету қажет.

Кіші мектеп оқушыларының әдебиеттік оқу сабақтары – олардың оқу дағдыларын қалыптастырып, сөздік қорын дамытуға, әдебиетке деген қызығушылығын арттыруға бағытталған маңызды пәндердің бірі. Әдебиеттік оқу оқушылардың тіл байлығын дамытып, шығармашылық ойлау қабілетін жетілдіреді. Әдебиеттік оқу бастауыш сынып оқушылары үшін төмендегі маңызды аспектілерді қамтиды [4]:

- Оқу жылдамдығы мен түсіну қабілетін дамыту;

- Тіл мәдениетін қалыптастыру;

- Көркем әдебиетке деген сүйіспеншілікті арттыру;

- Әңгімелеу, талдау және пікір білдіру қабілеттерін жетілдіру;

- Құндылықтар мен адамгершілік қасиеттерді сіңіру.

Кіші мектеп оқушыларының әдебиеттік оқу сабақтарына қатысуы олардың оқуға деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, логикалық ойлау қабілетін дамытады. Олар шығармаларды оқу арқылы өмірлік тәжірибе жинақтап, өз ойларын еркін жеткізуге үйренеді. Сонымен қатар, сабақ

барысында қолданылатын шығармашылық тапсырмалар баланың қиялын кеңейтіп, өзіндік пікірін қалыптастыруға ықпал етеді.

Адамгершілік – қоғамның негізгі құндылықтарының бірі. Кіші мектеп жасындағы балалардың мінез-құлқы мен болашақ тұлғалық қасиеттері осы кезеңде қалыптасады. Сондықтан, әдеби шығармаларды оқу барысында оқушылар мейірімділік, адалдық, қайырымдылық, әділдік сияқты құндылықтарды бойына сіңіруі керек. Бұл түсініктер олардың қарым-қатынастарын реттеуге, қоршаған ортаға деген дұрыс көзқарас қалыптастыруға көмектеседі.

Бастауыш сынып оқушысының моральдық даму деңгейі оның моральдық түсініктерінің қалыптасу дәрежесімен сипатталады. Бірақ, мұнда ескеру керек, оқушының тұлғасының сапалы дамуы тек мұғалімнің тәрбиелік қызметі арқасында ғана емес, сонымен қатар оқушының өз күш-жігері арқасында да мүмкін болады. Білім беру процесінде бұл қызметті ең тиімді жүзеге асыру мүмкін, себебі «білім беру – бұл оқушылардың ғылыми білімдер мен танымдық дағдылар жүйесін меңгеру процесі және нәтижесі, олардың негізінде дүниетаным, моральдық және басқа да тұлғалық қасиеттерді қалыптастыру, шығармашылық күштері мен қабілеттерін дамыту» [5].

Бастауыш мектеп оқушыларының моральдық түсініктерін тиімді қалыптастыру үшін әдеби оқу сабақтары ең үлкен әлеуетке ие. Рухани-моральдық даму мен тұлғаны жетілдіру, сондай-ақ бастауыш сынып оқушыларының танымдық мүмкіндіктерін кеңейту және оларға позитивті дүниетанымды қалыптастыру – бұл бастауыш мектепте әдеби оқу курсының бір мақсаты. Әдеби оқу сабақтарында оқушылар мынадай моральдық түсініктерді меңгереді және қолданады: мейірімділік, жақсылық, әділдік және т.б.

Адамгершілік сезімдер мен ойларды ашатын көркем шығарма балаға өз қасиеттері мен әрекеттерін бағалауға, моральдық нормаларды меңгеруге және бекітуге мүмкіндік береді. Талантты жазушының жетекшілігімен бала құбылыстың мәніне терең бойлайды, жақсылық пен жамандықты эмоционалды бағалауға, сезімталдық атмосферасына енеді. Жалпы білім беретін мектепте оқыту жылдары бойы оқушының моральдық түсініктері қалыптасады. Бірақ рухани-моральдық даму мен моральдық бағдарлардың негіздері дәл бастауыш сыныптарда қаланады.

Қорытындылай келе, әдебиеттік оқу сабақтары кіші мектеп оқушыларының адамгершілік түсініктерін қалыптастыруда таптырмас құрал болып табылады. Әдеби шығармалар балалардың ішкі жан дүниесін байытып, оларды жақсылыққа, әділдікке, мейірімділікке тәрбиелейді. Оқушылардың адамгершілік қасиеттерін дамыту үшін мұғалімдер сабақ барысында шығармаларды дұрыс таңдап, оларды терең талдауға бағыттай отырып, оқушылардың өзіндік ой-пікірін білдіруіне жағдай жасауы керек. Сондай-ақ, көркем әдебиеттің әсерін күшейту үшін ата-аналармен бірлескен жұмыс жүргізу қажет. Осылайша, әдебиеттік оқу кіші мектеп оқушыларының адамгершілік санасын жетілдіруге, оларды болашақта қоғамның толыққанды және жауапкершілікті мүшесі ретінде қалыптастыруға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ретроспективный анализ и анализ перспектив развития STEAM-образования в Республике Казахстан // Caravan of Knowledge. –2021. –Стр. 16.
2. M. Jimenez-Iglesias, M. Faury, E. Iuliani, N. Billon, A. Gras-Velazquez. European STEM Schools Report: Key Elements and Criteria// European Schoolnet. –2018. –Р. 13–14.
3. Қудайбергенова Қ.Б., Абдрахманова Х.К., Үмбеткулова А.К. Түркия мемлекетінің STEM білім беру бойынша тәжірибесі // Ясауи университетінің хабаршысы. –2022. – No4(126). – Б. 294–304.
4. Саясат Н. Атлас новых профессий –это путеводная звезда в выборе специальности// Республиканская образовательная общественно–политическая газета «Образовательная страна». –2020.
5. Түркия мемлекетінің STEM-білім беру бойынша тәжірибесі. Ясауи университетінің хабаршысы, №4 (126), 2022. 294 б.

ӘОЖ 3701

ОҚЫТУШЫЛАРДЫҢ КӘСІБИ СТРЕСКЕ ҰШЫРАУ СЕБЕПТЕРІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Хамзаева Ақмарал Шымкент университетінің «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының 2-курс студенті,
Ғылыми жетекшісі – магистр аға оқытушы Бектаева Н.Т.

Түйін: Бұл мақалада стресс – адамның мазасыздығынан туындайтын көбіне өзі бейімделмеген жұмыстардың шамадан тыс болуына байланысты бейімделген психикамен организмнің өзгерістерге ұшырауына әкелетін процесс ретінде саналады

Summary: In this article, it is believed that stress is a process that causes the body to undergo changes with an adapted psyche, often due to excessive work that it is not adapted to.

Стресс проблемасы айтарлықтай ең қызығушылық танта, және де сол мезгілде бір емес бірнеше ондаған жылдар бойы толығымен зерттелмеген проблемалардың бірі болып келеді.

Еліміздегі соңғы он жылда болған экологиялық, технологиялық, әлеуметтік-мәдениеттік өзгерістер, адамдардың қызметі мен тіршілігіндегі өзгерістерге түбегейлі әсерін тигізді. Қазіргі таңда әр адамның үнемі физикалық және эмоциялық жүктіліктерді бастан кешуі, оның толыққанды тіршілігіне, денінің саулығына айтарлықтай әсер етуде. Бүгінгі күні стресс проблемасы педагогика саласының ең маңызды проблемаларының бірі болуы кездейсоқ емес. Қазіргі кезде ғалымдардың тұжырымдарына сүйенер болсақ, демографиялық мәліметтерге келісімді, соңғы он жылда әлем бойынша миллиондаған адамдардың өмірін қияр «стресс эпидемиясы» байқалады. Әсіресе индустриалды дамыған мемлекеттерге қатысты жағдай.

Дәрігерлердің, физиологтардың, әлеуметтанушылардың, психологтардың статистикалық мәліметтері бойынша, қазіргі заман адамдарының әртүрлі күзеліс, дағдарыс ықпалдарына бейімделу деңгейі төмендеген, ғалымдардың пікірлерінше, бұл жағдай әртүрлі «стресс ауруларына» шалдықтырады. Көпшілік стрессті қазіргі заман жоғарғы технологиялық дәуірдің ажырамас

«атрибуты» ретінде қарастырады және стресстік жағдайлардан қорғау проблемаларын шешу жолдарын қарқындандыру қажет екенің көрсетеді.

Қазіргі заман адам тіршілігінде стресс маңызды рөл атқарады. Олар адамның әрекетіне, оның жұмыс істеу қабілетіне, денсаулығына, отбасылық және айналасындағылармен қарым-қатынасына әсерін тигізеді.

«Стресс» сөзі қазіргі заман қала тұрғынының сөйлем қорына енген, әлдеқайда танымал сөздердің бірі болып саналады. Стресс күтпеген жерден тосқауыл кұруда: жұмыста, жолда, қоғамдық жерлерде, кейде үйде жақындарының айналасында да болуы мүмкін. Ол барлық жерде, одан тығылып қалу мүмкін емес, онымен кездесуден өзінді толығымен сақтап қалу – іске аспайтын жоба. Бұдан шығар бірақ жол – ол, онымен жақынырақ танысу, стресс табиғатын, оның қызмет механизімін тани білу, соңында өзінің стресін дағдыландыру және өз пайдасы үшін оны қолдана білу.

Ғылымға ең алғаш осы ұғымды 1936 жылы енгізген канадалық физиолог Ганс Селье. Оның анықтамасы бойынша, стресс - өте жағымсыз әсерлерге жауап ретінде туған организмнің қалыпсыз бейімделу әрекеттерінің жинағы. Адамның жеке ерекшеліктеріне, мінезіне, жоғарғы жүйке әрекетінің типтеріне орай стрестің бірнеше түрлері байқалады.

Стресс үш кезеңнен тұрады:

1. үрейлену - жағымсыз тітіркендіргіш әсер еткен сәтте туатын жауаптың алғашқы кезеңі. Таңырқау іспетті сезім пайда болады;

2. төзімділік – жағымсыз тітіркендіргіш әсеріне беріліп кетпей, оған төзу реакциясы туады. Бұл кезде гипоталамус-гипофиз жүйесінің ықпалымен бүйрек үсті безінің гормондарының мөлшері қанда тез мөлшерде көбейіп кетеді. Симпатикалық жүйке жүйесінің әсерімен жүректің соғу ырғағы жылдамданады, тыныс алу ырғағы да жиілене түседі. Бұлшық еттердің жиырылу қабілеті күшейеді;

3. әлсіреу – бейімделу қорының мүмкіндігі азайып, таусылады, сондықтан психологияда дезадаптация (бейімделудің нашарлап жойылуы) пайда болады. Стрестің көпке созылған ауыр түрі адамды жүдетіп, қайғыға батырады.

Сонымен қатар, Дж. Брайтом және Д.Джонс жүргізген зерттеулер мыналарды дәлелдейді, өткен жүз жылдықта қазіргі заман адамының көз қарасында айтарлықтай байсалды адамның физикалық және эмоциялық жүктелуді аз өткермеген. Ғалым Н.Эйврилл өмірге қауіп, жылдам әлеуметтік өзгерістер және құбылмалы экономика сияқты факторларды қарастыра отырып мынаны атап өткен, стресстің тарихи кезеңдерін тура анықтау мүлдем мүмкін емес.

Ғалымдар Т. Поллк, Р. Стенфрид мынаны тұжырымдайды, қазіргі әлемде стрессогендік факторлардың айтарлықтай өсімі туралы маңызды дәлелдемелер табылмаған және стресс проблемасына деген қызығушылықтың ұлғаю себебі техногендік өзгерістер емес, ол оның әлеуметтік-мәдени өргерістерге қызығушылық тантуынан.

Осы зерттеу жұмысын талдау, келесідей қорытындылар жасауға мүмкіншілік береді, ол қазіргі уақытта стресс проблемасы - тек ғылыми

маңыздылығы ғана емес, сонымен қатар адамның қызметі мен тіршілік көрінісінің ең кең шеңберін біріктіретін ұғым. Стресс проблемалары мен аспектілері адамтанудың әртүрлі аумағында зерттелуі кездейсоқ емес (психология, физиология, медицина, әлеуметтану және т.б.).

Стресс табиғатын ұғу үшін, келесі атаулардың мағынасын айыра білудің маңызы зор: «стресс», «дистресс» және «стрессор» (немесе стрессогендік факторлар).

Стрессор. Г.Сельенің пікірі бойынша кез келген стрессор алдыңғы гипотезге әсер етіп, онда кортикотропин түзіліп шығуын күшейтеді. Ол өз алдына бүйрек үсті бездерінің сыртқы қабатына әсер етіп, глюкокортикоидтық гормондардың өндірілуін артырады. Осыдан қолайсыз ықпалдардың әсерлеріне организмнің төзімділігі көтеріледі.

Осыдан стресс-бұл өзгешелілігі жоқ (яғни стрессордың қасиетінен тәуелсіз) өзгерген жайттарға ағзаның бейімделу реакциясы. Біздің уақыт – стресс уақыты деп айтуға болады. Үлкен қалалардың тұрғындарына әртүрлі проблемалар, міндеттер және регламенттер ауыр жүк арттыруда.

Стресс барлық аурулардың 90 %-ға дейінгі себепшісі. Ол иммунитетті әлсіретеді, ағза жүйесінің барлық жұмысын бұзады, әшейін айтқанда ағзаны іштей күйретеді. Стресс кезінде ағзаға қажетті дәуірмендер мен алмасу процесстері бұзыла бастайды, оның салдарынан көбінесе артық салмақ қосыла бастайды. Осының барлығы адам психикасына, сондай-ақ оның болмысына зиян келтіре бастайды. Сонымен қатар мазасындануға, депрессияға, неврозға, эмоционалдық тұрақсыздыққа, көңіл-күйінің құлдырауына, немесе керісінше қозуына, агрессиялық, ашулануына, есінің бұзылуына, ұйқысыздыққа, созылмалы шаршағандыққа, жоғары қажығандыққа шалдықтырады, осының барлығы мұғалім қызметіне кері әсер беруі ықтимал.

Сондай-ақ стрессор өзінің әрекетін қоқтатуына қарамастан, стресстің салдары ұзағырақ болу мүмкіндігін есте сақтау қажет.

«Стресске тұрақтылық»

Оқушылардың үлгере алмауының бірден-бір себебі мұғаліммен қарым-қатынасының шиеленісуімен байланысты. Кейде ол жасырын түрде немесе кейбірде конфронтациялық деңгейде болуы мүмкін. Бұл мына жағдайларда болуы мүмкін, еш қиындықсыз әр баламен тіл табыса алуы үшін мұғалімнің мәдени педагогикалық шеберлігі лайықты түрде меңгерілмесе. Сонымен қатар эмоциялық біліктілікті игермесе, бүгінгі күні мұғалім мамандығы қызмет барысында көптеген ауыртпалықпен байланысты екені айқын. Оқушылармен, әріптестерімен, ата-налармен тілдесуде үнемі физикалық, эмоциялық, интеллектуалдық күштерін жұмылдыруын қажет етеді. Және де жұмыс қабілетін, эмоциялық тепе-теңдігін, денсаулығын сақтау үшін оларды қалпына келтіріп отыру керек. Бұл тек мұғалімдерге ғана емес, сонымен қатар ол жұмыс істейтін балалар үшін де маңызды. Ұстамды, сабырлы мұғалімнен балалар қорықпайды, оның пәні бойынша жақсы оқуға тырысады, сонымен қатар сабақ жағынан тәртіп проблемалары болмайды. Өкінішке орай қазіргі заман мұғалімдерінің әрқайсысына өз қызметінде эмоциялық тепе-теңдік пен

ұстамдылықты сақтауды танытпайды. Әдетте әр кезде ол ашуланшақтықтың жоғарлауын, шамадан тыс шаршағандығының, ұйқының нашарлауын неліктен екенін ұға алмайды, соңында оның кәсіби қызметінің сапасы төмендеуіне ғана емес, сонымен қатар денсаулығын жоғалтуына және «кәсіби біліктілігінің құлдырауына» әкеп соғады. Сонында бір қатар сұрақтар туындайды: «Мұғалім қалай саналы түрде эмоциялық тепе-теңдікке қол жеткізеді, үнемі өзгермелі өмір мен қызмет талаптарына бейімделеді, негативті эмоцияларын женеді, мектептегі қиын стресстік жағдайларда өзін-өзі ұстау?». Дипломдық жұмыста осы сұрақтарға жауап қайтаруға тырыстым және стресс кезінде мұғалімнің әрекет етуінің кейбір жоспарын анықтадым.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Блинова Л.Н. Диагностика и коррекция в образовании детей с задержкой психического развития: Учеб. пособие. - М.: НЦ ЭНАС, 2001г. - 136 с.
2. Борякова Н.Ю. Ступеньки развития. Ранняя диагностика и коррекция задержки психического развития у детей. - М.: Гном-Пресс, 2002 - 64 с.
3. Власова Т.А., Певзнер М.С. О детях с отклонениями в развитии. - М: Просвещение, 1976 г. - 175 с
4. Золоткова Е.В., Минаева Н.Г., Чумакова И.В. Воспитание и обучение дошкольников с нарушениями развития - Саранск, 2004г. - 116 с.

УДК 37.018.43

ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ

Ходжаева С.Ш., Турсунова Н.Д., Анварова Д.Б.

Научный руководитель: магистр, старший преподаватель Утеева Г.Т.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада жоғары білім саласындағы инновациялық ақпараттық технологиялар мәселелерін зерттеуге натуралистік көзқарастың теориялық негіздері көрсетілген. Қазіргі заманғы білім берудің даму тенденциясы оны ақпараттандыру болып табылады, ол ақпараттық технологияларды адам қызметінің әртүрлі салаларына барған сайын кеңінен және қарқынды енгізумен бірге жүреді.

Summary: The article outlines the theoretical foundations of a naturalistic approach to the study of problems of innovative information technologies in the field of higher education. The trend in the development of modern education is its informatization, accompanied by an increasingly widespread and intensive introduction of information technologies into various spheres of human activity.

Новые информационные технологии - могут рассматриваться как одно из важнейших средств реализации новых образовательных приоритетов:

- фундаментальность образования как выявление сущностных оснований и связей между разнообразными процессами окружающего мира, т.е. интеграция предметных образовательных линий;
- целостность образования как внедрение единых циклов фундаментальных дисциплин с ориентацией на междисциплинарные связи;

- ориентация педагога на развитие интересов личности, индивидуализацию образовательного процесса;

Поскольку новые информационные технологии, являясь логическим продолжением идей программированного обучения и компьютерных технологий, находятся в процессе своего развития, то семантическое содержание этого понятия продолжает постоянно уточняться.

С развитием информационных технологий профессиональная деятельность преподавателя выходит за рамки преподавательской системы и активизируется в сети Интернет. Она представляет собой воспитывающее и обучающее воздействие преподавателя на студента средствами Интернет.

В области образовательных технологий потребовалось решение ряда серьезных задач, в том числе:

- прочная и строгая увязка учебных дисциплин между собой;
- освоение принципов и методов информационных технологий обучения;
- создание и использование новых учебных пособий, в том числе электронных учебников, телекоммуникационных проектов, профессионально-тренинговых методик и др.

При этом можно утверждать, что если подготовка специалистов базируется только на предметной основе, а учебные дисциплины между собой слабо увязаны, процесс профессиональной подготовки специалистов будет происходить сложно.

Определяя особенности влияния информационных технологий на профессиональную подготовку специалистов, нам представляется, что главенствующим в функциональной сути информационной технологии представляется метод моделирования. Инновационное информационное моделирование мы рассматриваем как получение новых знаний, новой информации о моделируемом объекте исследования.

Представляется, что сущность формирования научных основ взаимодействия информационных технологий и инновационных образовательных процессов в профессиональной подготовке специалистов состоит в необходимости создания базы для перехода от информационных процессов к информационным технологиям и иллюстрации, как информационный процесс становится технологией. Кроме того, внедрение новых информационных технологий как в сферу современной служебной деятельности профессиональных кадров, так и в развитие инновационных образовательных технологий по подготовке специалистов является жизненной целесообразностью и профессиональной необходимостью. Из обширного многообразия применяемых современных информационных технологий, нашедших свое применение в образовании, в образовательном процессе подготовки специалистов, как представляется, наиболее привлекательными выступают информационные образовательные технологии, используемые в дистанционном обучении, в том числе:

- технология интернет-обучения, по условиям ее создания обеспечивается единый тип интерфейса (средства) всех категорий пользователей, универсальную структуру пользователей и их прав, единые форматы хранения информации, технологии работы и др. Это позволяет простыми средствами реализовать интеграцию образовательных учреждений на уровне методического и иных аспектов их деятельности;

- сетевая технология, базирующаяся исключительно на использовании глобальных компьютерных сетей как для обеспечения обучаемых учебно-методическими материалами, так и для интерактивного взаимодействия между обучаемыми и преподавателями;

- телевизионная технология, основанная на использовании существующих возможностей телевидения, — сравнительно недорогой вид услуг и имеет большое будущее;

- информационно-спутниковая технология подразумевает организацию двух информационных потоков. Сравнивая спутниковую и интернет-технологии, можно констатировать, что по критерию индивидуализации обучения они не уступают друг другу.

Моделирования использования современных информационно-коммуникационных технологий в инновационном образовательном процессе удовлетворяет требованиям специфики профессионального образования специалистов, в том числе таким, как:

- соответствие четко поставленной цели создания;
- наличие соответствующего уровня трудности;
- иллюстрация нескольких аспектов практической деятельности;
- наличие социально-профессиональной окраски;
- иллюстрация типичных ситуаций;
- развитие аналитического мышления у обучаемых;
- стимулирование дискуссии и деловых игр;
- наличие нескольких решений ситуационного аспекта;
- отсутствие тенденции к слишком быстрому устареванию.

Введение в образовательный процесс межкафедрального учебно-практического тренировочного комплекса позволяет слушателям в период прохождения учебы:

- снять (уменьшить) проблему вхождения молодых специалистов в профессию, ускорить их профессиональную социализацию;
- получить умения и навыки в работе с информационными ресурсами, в том числе Интернет, Гарант, Консультант Плюс и др.;
- получить навыки в инновационной профессиональной деятельности;
- раскрыть внутренние мотивационные ресурсы к самоопределению, самообразованию и самореализации;
- приобрести личностную уверенность в социальной и профессиональной мобильности.

Прикладной характер и ценность такой технологии обучения заключаются в возможности использования ее в конкретных ситуациях.

При этом посредством применяемых инновационных образовательных технологий разрешается также проблема решения следующих задач профессиональной подготовки специалистов:

- мотивация самостоятельности, познавательной активности и развитие личности слушателей;
- индивидуализация обучения — поддержка начинающих в учебе и, наоборот, предложение более сложных и комплексных заданий способным слушателям;
- повышение заинтересованности в активной учебно-познавательной деятельности.

При этом представляется важным, что быстрая смена современных технологий как в различных областях профессиональной деятельности человека, так и в процессе его непрерывной профессиональной подготовки требует не только постоянного получения и обновления знаний, но и приобретения умений извлекать их из мощного потока информации и эффективно использовать в интересах служебной деятельности.

Практика показывает, что специфическая особенность влияния информационных технологий на развитие инновационных образовательных процессов и профессиональную подготовку личности обучаемых заключается в том, что в них информация является и предметом, и результатом труда, а информационные коммуникации как орудие труда также представляют собой информационный продукт. При этом представляется, что к закономерностям, составляющим научные основы информационных технологий, относятся:

- целенаправленный характер инновационного образования, обеспечивающий гарантированное формирование информационного продукта, соответствующего потребностям пользователя;
- закономерности инновационной организации внутренней структуры образовательного процесса, состав и взаимодействие элементов информационной технологии;
- методы моделирования формирования информационных технологий в инновационном образовательном процессе;
- состав и взаимодействие видов обеспечения автоматизированной информационной технологии (организационного, технического, информационного).

В ходе интеграции инновационных технологий в образовательный процесс определенное внимание привлекает то, что информационным технологиям, так же как и образовательному процессу, присущи свойства и закономерности: динамичность; целостность; целенаправленность; стабильность развития; коммуникативность; устойчивость. При этом свойства информационных технологий, с одной стороны, не сводятся к некоему количеству свойств отдельных элементов, а, с другой стороны, зависят от них; изменение свойств отдельных элементов вызывает изменение свойств информационной технологии в целом. Функциональное предназначение информационной технологии определяет ее целостность. При этом, на наш

взгляд, это очень важно, рациональное сочетание целенаправленности, динамичности, целостности и относительной консервативности построения информационных технологий обеспечивает возможность их стабильного развития. Интеграция и взаимодополнение свойств инновационных образовательных технологий и информационных технологий с учетом характеристик и специфики будущей служебной деятельности специалистов, а также потребности современного общества, оказывают значительное влияние на эффективность профессиональной подготовки специалистов в ходе ее образования. Наилучшее усвоение учебного материала происходит тогда, когда в организации учебного образовательного процесса с помощью информационных технологий каждый из структурных элементов курса обучения (тема, блок) изучается в рамках единого цикла, состоящего из лекционных, семинарских, практических занятий и тренингов.

Нам представляется, что основные аспекты влияния информационных технологий на инновационные образовательные процессы, основанные на общих закономерностях информационного управления, сводятся к взаимосвязанному рассмотрению целевых задач информационных технологий и образовательного процесса, в том числе:

- оптимизация, выбор наилучших целей и тактических задач поведения системы (движения образовательного процесса) с точки зрения определенных критериев, ограничений и выявленных закономерностей функционирования и информационного обмена;
- совершенствование организации информационных процессов в системе за счет применения наиболее рациональных методов и средств сбора, обработки и передачи информации в образовательный процесс;
- осуществление функционального (анализ — выделение определенных целей функционирования и основных функциональных закономерностей взаимодействия элементов системы между собой и с внешней средой), информационного (выделение и анализ информационных потоков в образовательном процессе, установление их характеристик) и системно-информационного (установление обратных связей, объединение структурных, функциональных и информационных аспектов функционирования) анализа инновационного образовательного процесса.

Изучение и анализ состояния и перспектив развития современного профессионального образования, условий обеспечения процесса профессиональной подготовки специалистов, форм взаимодействия образования, влияния информационных образовательных технологий на инновационные образовательные процессы, а также результаты нашей работы позволяют сделать следующие выводы: Требования по повышению эффективности процесса подготовки специалистов должны предъявляться не только к совершенствованию методов проведения слагаемых учебного процесса, но и их рациональной (с учетом средств) организации, то есть инновационного подхода к организации и ведению образовательного процесса, внедрения в образовательный процесс информационных технологий.

Планирование внедрения и развития инновационных образовательных технологий, направленных на повышение качества подготовки специалистов, требует особенного, специфического и профессионального подхода к решению проблемы.

Список использованной литературы

1. Вазина К. Я. Авторская школа «Саморазвития человека»: инновационный опыт. - Н. Новгород, 1999.
2. Котлярова И. О. Систематизация управления инновациями в образовательном
3. Захарова И.Г. Информационные технологии в образовании. М.: Academia, 2005
4. Селевко, Г.К. Педагогические технологии на основе информационно-коммуникационных средств/ Г.К.Селевко. - М.: Изд-во НИИ школьных технологий. - 2005. С.54-112.

УДК 159.923

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОБРАЗОВАНИЯ: МОТИВАЦИЯ, САМООЦЕНКА, САМООТНОШЕНИЕ

Холматова Гавхар

Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, г. Шымкент

Түйін: Мақалада оқушылардың жеке және оқу дамуының сәттілігін анықтайтын білім берудің әлеуметтік-психологиялық аспектілері қарастырылады. Оқуға ынталандыру, өзін-өзі бағалау және өзін-өзі бағалау сияқты негізгі психологиялық компоненттерге ерекше назар аударылады. Білім беру ортасы тек білім беру кеңістігі ғана емес, сонымен бірге жеке тұлғаны қалыптастырудың, оның ішкі мотивациясы мен өзіне деген көзқарасының маңызды факторы болып табылады.

Summary: The article examines the socio-psychological aspects of education that determine the success of personal and educational development of students. Special attention is paid to such key psychological components as motivation to learn, self-esteem and self-attitude.

It is emphasized that the educational environment is not only a space for the transfer of knowledge, but also an important factor in the formation of personality, its internal motivation and self-attitude.

Сегодняшнее образование выходит за рамки простого усвоения знаний. Оно представляет собой сложную среду, где социальные и психологические связи активно участвуют в становлении личности учащегося. В связи с этим, психолого-педагогические исследования сосредоточены на выявлении факторов, определяющих учебную мотивацию, самооценку и самоотношение. Эти аспекты напрямую связаны с успешностью обучения, эмоциональным комфортом и потенциалом к самореализации. В условиях стремительных цифровых и социальных трансформаций, развитие внутренней мотивации и позитивного отношения к себе становится критически важным для формирования психологической устойчивости [1].

Современное образование – это не просто библиотека знаний, а живая экосистема, где социальные и психологические нити сплетаются, формируя уникальную личность ученика. Именно поэтому психолого-педагогическая

наука стремится разгадать тайны учебной мотивации, самооценки и самоотношения, ведь они являются ключами к успешному обучению, эмоциональному равновесию и раскрытию внутреннего потенциала. В вихре цифровизации и стремительных перемен, внутренняя искра мотивации и уверенность в себе становятся якорем психологической устойчивости [2].

В рамках образовательной системы происходит не только развитие интеллектуальных способностей, но и формирование ключевых личностных черт, таких как самообладание, ответственность и проактивность. Психологическая обстановка, стиль взаимодействия учителя с учениками, методы оценки успехов и поддержка со стороны сверстников оказывают значительное воздействие на самооценку и внутреннюю мотивацию ребенка. Исследования подтверждают, что позитивное отношение к обучению и доверительная среда способствуют полному раскрытию потенциала личности и формированию стойкого интереса к познанию [3].

Мотивация выступает фундаментальным элементом успешного обучения, определяя его направленность, интенсивность и устойчивость.

В педагогике выделяют два основных типа мотивации:

Внутренняя мотивация: основана на естественном интересе и познавательной потребности.

Внешняя мотивация: обусловлена внешними факторами, такими как оценки, поощрения или избегание наказания.

Современные образовательные стратегии акцентируют внимание на развитии внутренней мотивации, поскольку именно она обеспечивает автономность и долгосрочную вовлеченность учащегося в учебный процесс.

Критически важную роль в формировании мотивации играет педагог. Его влияние проявляется через стиль общения, методы обратной связи, создание атмосферы доверия и своевременное признание достижений [4].

Самооценка – это ключевой аспект нашего самосознания, который определяет, как мы действуем, какие цели ставим перед собой и как ощущаем себя. Когда самооценка здорова, мы чувствуем себя увереннее, проявляем больше активности и легче переживаем неудачи. И наоборот, низкая или чрезмерно высокая самооценка может привести к тревожности, пассивности или даже агрессии. В процессе обучения самооценка ученика во многом формируется благодаря взаимодействию с педагогами. Поддержка, объективное оценивание и возможность свободно выражать себя создают благоприятную почву для позитивного отношения к собственным успехам. Нельзя забывать и о влиянии ближайшего окружения. Мнение сверстников и родителей играет значительную роль, укрепляя или ослабляя веру ребёнка в свои силы [5].

Самоотношение представляет собой комплексное эмоционально-оценочное отношение человека к собственной личности, его восприятие своей индивидуальности, ценности и значимости. Формирование позитивного самоотношения происходит под влиянием успешного опыта межличностного взаимодействия, признания со стороны значимых взрослых, а также

предоставления возможностей для проявления инициативы и творческой самореализации. В контексте образовательной среды ключевыми факторами для развития позитивного самоотношения выступают эмоциональный комфорт, поддержка, уважение и безусловное принятие личности ребёнка. И напротив, учебный процесс, омрачённый частыми неудачами, критикой и сравнениями, неизбежно ведёт к формированию неуверенности, чувства неполноценности и отчуждённости [6].

Педагог является не только источником знаний, но и значимой личностью, влияющей на эмоциональное состояние учащихся.

Эмпатия, доброжелательность, уважительное отношение, использование личностно-ориентированных технологий обучения способствуют созданию доверительной атмосферы, формированию внутренней мотивации и позитивной самооценки.

Важно, чтобы педагогическая оценка не ограничивалась фиксацией ошибок, а содержала элементы поддержки, признания усилий и индивидуального прогресса. Социально-психологические аспекты образования играют ключевую роль в формировании личности учащегося. Мотивация, самооценка и самоотношение — взаимосвязанные компоненты, определяющие не только учебную успешность, но и эмоциональное благополучие, уверенность, стремление к саморазвитию.

Создание поддерживающей образовательной среды, основанной на доверии, уважении и сотрудничестве, является важнейшей задачей современного педагога и психолога.

Только при комплексном подходе возможно воспитание личности, способной к самопознанию, саморазвитию и осознанному выбору жизненного пути.

Список использованной литературы

1. Абулханова-Славская, К. А. Психология и сознание личности: Проблемы методологии, теории и исследования. — М.: Изд-во «Наука», 2023. — 224 с.
2. Шнейдер, Л. Б. Самосознание и самооценка личности в юношеском возрасте. — М.: Изд-во МГУ, 2024. — 280 с.
3. Effective Educational Practices and Students' Well-being: The Mediating Role of Students' Self-efficacy — Lera M.J., Leon-Perez J.M., Ruiz-Zorrilla P. Рассматривает, как образовательные практики влияют на благополучие учащихся через самоэффективность (связано с мотивацией и самооценкой) 2024г-36с.
4. Шнейдер, Л. Б. Самосознание и самооценка личности в юношеском возрасте. — М.: Изд-во МГУ, 2024. — 280 с.
5. Битянова, М. Р. Психологическая служба школы: организация и содержание деятельности. — М.: Просвещение, 2022. — 208 с.
6. Асмолов, А. Г. *Психология личности: Принципы общепсихологического анализа*. — М.: Смысл, 2022. — 416 с.

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE EARLY SCHOOL AGE PERIOD

Kholmuratova Gavhar Karim qizi
Master's student at Chirchik State Pedagogical University
Chirchik city, Uzbekistan

Түйін. Бұл мақалада кіші мектеп жасындағы кезеңнің психологиялық, физиологиялық және әлеуметтік ерекшеліктері көрсетілген. 7 мен 10 жас аралығында балалардың ойлауы, есте сақтау қабілеті, зейіні, сөйлеуі және жеке дамуы белсенді түрде дамиды. Мектептегі білім беру баланың осы кезеңде негізгі іс-әрекетіне айналады, оның әлеуметтенуінің, өзін-өзі бағалауының және адамгершілік көзқарастарының дамуында маңызды фактор ретінде әрекет етеді. Мақалада сондай-ақ осы жас тобындағы балалармен жұмыс істеудегі педагогикалық тәсілдің тиімді әдістері көрсетілген.

Резюме. В данной статье рассматриваются психологические, физиологические и социальные особенности младшего школьного возраста. В период 7–10 лет активно формируются мышление, память, внимание, речь и личностное развитие ребёнка. Учебная деятельность становится ведущей, играя важную роль в социализации, самооценке и развитии нравственных качеств школьника. В статье также приведены эффективные педагогические подходы к работе с детьми данного возрастного периода.

The initial stage of the education system - primary education - plays a special role in the development of society, the formation of the spiritual and intellectual potential of the future generation. The period of junior school age (7-10 years) is one of the important periods in the formation of a person's personality. During this period, the child masters basic knowledge such as reading, writing, arithmetic, expands the circle of communication, and also gains social experience. This period differs from other age stages in its psychological, physiological and social characteristics.

During junior school age, the child's thinking, memory and imagination actively develop. According to Piaget's teachings, children of this age are at the stage of "concrete practical thinking". They perceive more specific objects and phenomena, abstract thinking is not yet fully formed [1].

In the process of memory, there is a transition from involuntary memorization to voluntary memorization. That is, the child sets a goal and tries to remember the material consciously. Attention also gradually stabilizes and is guided by the teacher's instructions.

Also, self-assessment begins to develop. The child compares himself with his classmates, and the teacher's assessment becomes the most important criterion for him. Therefore, the importance of positive stimulation during this period is extremely high.

The perception of children of primary school age is mainly clear and demonstrative. They are more colorful, lively, and faster to perceive things perceived through the senses. Therefore, the use of visual aids, pictures, models, and interactive tools in primary school lessons is very effective.

Imagination is actively formed during play activities and lessons. The child can describe what he sees, and later begins to have the ability to imagine events that he has not seen[2].

Imagination is actively formed during play activities and lessons. The child can describe what he sees, and later begins to have the ability to imagine events that he has not seen[3].

Thinking processes gradually develop through analytical-synthetic activity. That is, the child acquires the ability to analyze, compare, generalize, and group things[4].

During this period, the child begins to understand cause-and-effect relationships, but their thinking is more characterized by searching for answers to the questions “why?”

The attention of children of primary school age is not yet strong, they are easily distracted. However, when interesting tasks and active methods are used in the lesson, they can maintain attention for 20–25 minutes. Gradually, a process of transition from involuntary to voluntary attention is observed[5].

During this period, children are more prone to mechanical memorization. The teacher’s task is to combine mechanical memorization with understanding and memorization, finding logical connections.

Voluntary memory formation is closely related to reading and writing activities[6].

At the primary school age, speech development reaches a new level. The child learns to use oral speech freely, and written speech through practical activities.

The vocabulary expands, grammatical structure becomes more complex, and the skills of logically constructing sentences develop[7].

The child begins to compare himself with others, forming his own image of himself. Therefore, criticism from teachers and parents during this period should be used with caution, since negative assessments can undermine the child's self-confidence[8].

Encouragement and kind treatment strengthen the child's motivation and self-esteem.

The primary school period begins a new stage in the child's socialization process. Now the child is formed not only in the family environment, but also through the school community.

Friendship, cooperation, and competition within the classroom community have a strong impact on personal development. The role of the teacher is crucial during this period, guiding not only children's learning but also their socio-psychological adaptation[9].

Between the ages of 7 and 10, children's nervous system is actively developing, but it is not yet stable. That is why children can get tired quickly and cannot concentrate for a long time. Therefore, teachers should pay attention to restoring attention through active methods, game elements, and physical exercises during the lesson.

The development of hand muscles directly affects writing skills. Therefore, beautiful writing and fine motor skills exercises are of great importance during this period.

During primary education, children develop motivation for learning. At first, the child seeks to learn through external stimuli (grades, praise). Later, internal motivations for learning gradually appear, that is, interest in self-development. If the correct pedagogical approach is used during this period, the child acquires independent learning skills.

Children of primary school age learn to understand social norms and distinguish between good and bad. The personal example of the teacher and parents plays a decisive role in this process.

Emotionally, children are impressionable, sensitive, and deeply feel even small failures. Therefore, it is very important to encourage them, be kind, and correctly point out their mistakes[10].

In conclusion, we can say that the period of primary school age is the most important stage in the psychological, physiological, and social development of a child. During this period, the child learns to read, write, and count, gains social experience, and personal qualities are formed. Therefore, an individual approach, encouragement, the use of games, and creative methods in the process of primary education are of great importance.

The favorable conditions created at the stage of primary education and the correct pedagogical approach create the basis for the child to become an independent thinker, creative, and socially active person in the future.

List of used literature

1. Piaget, J. (1972). The psychology of the child. – New York: Basic Books.
2. Qodirova, F. R. (2015). Psixologiya: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Berk, L. E. (2018). Development Through the Lifespan (7th ed.). – Pearson Education.
4. Elkonin, D. B. (1989). Psixologiya obucheniya mladshix shkolnikov. – Moskva: Prosveshcheniye.
5. Ruziev, R. R., & Ergashev, I. (2018). Umumiy psixologiya. – Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyoti.
6. Vigotskiy, L. S. (1996). Psixologiya razvitiya rebenka. – Moskva: Eksmo.
7. Smirnova, E. O. (2012). Psixologiya detstva. – Moskva: Piter.
8. Karimova, V. M. (2010). Shaxs psixologiyasi. – Toshkent: Universitet.
9. Murodova, Z. (2021). “Kichik maktab yoshidagi bolalarda o‘quv motivatsiyasining shakllanishi.” – Ta’lim va innovatsiya jurnali, №2, 45–52.
10. Bruner, J. S. (1996). The culture of education. – Harvard University Press.

РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Цой А.Н., Поклонова А.Ю.
Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Бұл мақалада қазіргі бастауыш мектептегі оқушылардың сыни ойлауын дамыту мәселесі қарастырылған. Мақалада сыни ойлаудың когнитивтік, эмоционалдық және әлеуметтік аспектілері талданады, сондай-ақ оның оқу жетістіктеріне, өзін-өзі бағалауға, ақпаратпен жұмыс істеу дағдыларына және әлеуметтік өзара әрекеттесуге әсері зерттелген. Жұмыста педагогикалық және психологиялық әдістердің кешенділігі, интерактивті және ойын формаларының қолданылуы, сондай-ақ отбасы мен әлеуметтік ортадағы қолдаудың маңыздылығы көрсетілген. Нәтижесінде, сыни ойлауды дамыту арқылы оқушының шығармашылық, аналитикалық және әлеуметтік қабілеттерін тиімді қалыптастыру жолдары ұсынылған.

Summary: This article examines the development of critical thinking in primary school students in the context of modern education. It analyzes the cognitive, emotional, and social aspects of critical thinking and its impact on academic achievement, self-esteem, information processing skills, and social interactions. The study emphasizes the importance of a comprehensive approach, including pedagogical and psychological methods, the use of interactive and game-based activities, and support from family and social environment. The article highlights strategies for effectively fostering analytical, creative, and social abilities through the development of critical thinking.

Современное начальное образование является фундаментальным этапом в формировании личности ребёнка, его интеллектуальных и социальных компетенций. В этот период дети впервые систематически осваивают знания, приобретая навыки чтения, письма, счета, анализа и обобщения информации. Одним из приоритетных направлений развития младших школьников является формирование критического мышления, которое обеспечивает способность не только усваивать знания, но и осмысленно их применять, анализировать различные источники информации, формулировать собственное мнение и принимать обоснованные решения. Критическое мышление рассматривается как ключевой компонент когнитивного развития, способствующий успешной адаптации ребёнка к образовательной и социальной среде, формированию самостоятельности и уверенности в себе.

Период начального образования характеризуется высокой пластичностью психики ребёнка и формированием базовых навыков учебной деятельности. Младшие школьники постепенно осознают значение причинно-следственных связей, учатся анализировать события, сравнивать факты и делать выводы. Именно в этот период закладываются основы умения задавать вопросы, критически воспринимать информацию и аргументировать свои суждения. В условиях современного общества, насыщенного информационными потоками и разнообразными источниками знаний, критическое мышление становится неотъемлемым элементом образовательной компетентности и социальной адаптации.

Формирование критического мышления у младших школьников требует комплексного подхода, включающего педагогические, психологические и методические аспекты. Важное значение имеет организация учебного процесса, основанного на активных формах обучения. К ним относятся обсуждения, анализ конкретных ситуаций, проектная деятельность, игры и проблемные задания. Такие методы позволяют ребёнку активно включаться в учебный процесс, вырабатывать умение рассматривать различные точки зрения, прогнозировать последствия своих действий и делать самостоятельные выводы. Например, использование сюжетно-ролевых игр стимулирует аналитическое мышление, способствует развитию коммуникативных навыков и учит ребёнка формулировать собственную позицию, аргументируя её перед сверстниками и педагогом.

Педагогическая практика показывает, что раннее развитие критического мышления напрямую связано с повышением учебной мотивации, улучшением когнитивных процессов и формированием уверенности в собственных силах. Младшие школьники, активно участвующие в дискуссиях и решении проблемных задач, демонстрируют большую самостоятельность в учебной деятельности, более высокую способность к анализу информации и умение принимать взвешенные решения. Это, в свою очередь, положительно отражается на их эмоциональном состоянии и социальной адаптации.

Психологический аспект развития критического мышления также имеет ключевое значение. Младший школьник находится на этапе активного формирования эмоционального интеллекта, самоконтроля и навыков социальной коммуникации. Создание психологически безопасной и поддерживающей атмосферы в классе способствует свободному выражению идей, развитию способности к самостоятельному мышлению и критической оценке информации. Роль педагога заключается не только в передаче знаний, но и в модерации учебного процесса, направлении ребёнка к осознанному анализу, постановке вопросов и аргументации собственных выводов. При этом важно избегать давления и навязывания мнений, чтобы сохранить мотивацию к исследованию и формированию самостоятельной позиции.

Современные образовательные программы делают акцент на интеграции критического мышления с другими компетенциями, такими как коммуникативные навыки, сотрудничество, информационная грамотность и способность к самообразованию. Использование интерактивных технологий, мультимедийных ресурсов, образовательных платформ и электронных пособий позволяет разнообразить формы работы и повысить интерес младших школьников к учебной деятельности. Коллективная работа над проектами с использованием цифровых инструментов способствует развитию критического мышления, навыков сотрудничества, а также умению работать с информацией, анализировать её и делать выводы.

Особое внимание следует уделять содержательной стороне формирования критического мышления. Развитие способности задавать вопросы, сопоставлять факты, выявлять причины и следствия, формулировать

аргументы и обосновывать собственное мнение должно быть систематическим и последовательным. В младшем школьном возрасте особенно важно использование игровых и проблемных методов, которые стимулируют мыслительную активность ребёнка и формируют привычку к критическому анализу. Решение учебных задач в различных предметных областях, организация дискуссий, моделирование ситуаций и анализ текста развивают аналитические способности, логическое мышление и творческое воображение.

Формирование критического мышления тесно связано с развитием метакогнитивных навыков, то есть способности ребёнка осознавать собственные мыслительные процессы, планировать действия, контролировать их и оценивать результаты. Метакогнитивные умения позволяют младшему школьнику самостоятельно определять, какие методы анализа информации эффективны в той или иной ситуации, оценивать достоверность источников и корректировать собственные выводы. Это обеспечивает не только успешное усвоение учебного материала, но и формирование способности к самостоятельному решению проблем в повседневной жизни.

Роль семьи и социального окружения в развитии критического мышления у младших школьников также имеет большое значение. Поддержка родителей, совместная деятельность, обсуждение событий, анализ прочитанных книг и просмотренных материалов способствуют формированию у ребёнка привычки к критическому восприятию информации. Семья создает основу доверительных отношений, где ребёнок может безопасно выражать своё мнение, учиться аргументировать и принимать решения, осознавая ответственность за свои действия.

Одним из важных факторов эффективности развития критического мышления является систематичность работы. Формирование навыков анализа, сравнения, обобщения и аргументации требует регулярной практики и включения их во все учебные и игровые процессы. Педагогическая деятельность должна строиться таким образом, чтобы ребёнок постоянно сталкивался с ситуациями, требующими обоснованных суждений, выбора решений и критического осмысления информации. Только при регулярной практике навыки критического мышления закрепляются и становятся частью устойчивой когнитивной структуры ребёнка.

Современные исследования демонстрируют, что раннее развитие критического мышления положительно влияет на академические достижения и общий уровень интеллектуального развития младших школьников. Дети, обучающиеся в среде, стимулирующей критическое мышление, проявляют высокую способность к анализу, самостоятельному планированию, осознанному принятию решений, а также более устойчивую учебную мотивацию. В долгосрочной перспективе это способствует успешной адаптации к дальнейшему образовательному процессу и формированию социально активной и ответственной личности.

Комплексный подход к развитию критического мышления должен включать как педагогические стратегии, так и психолого-педагогическую

поддержку. Педагогические стратегии включают использование проблемного обучения, проектной деятельности, дискуссий, кейс-методов и игровых форм обучения. Психолого-педагогическая поддержка предполагает создание безопасной эмоциональной среды, развитие навыков саморегуляции, эмоциональной устойчивости и способности к сотрудничеству. Сочетание этих подходов позволяет эффективно формировать у младших школьников навыки анализа, оценки и самостоятельного принятия решений.

Кроме того, особое внимание следует уделять индивидуальным особенностям ребёнка. Уровень развития критического мышления может различаться в зависимости от когнитивных, эмоциональных и социальных характеристик. Для детей с высокой тревожностью или низкой мотивацией необходима дополнительная поддержка и индивидуальная работа, направленная на постепенное вовлечение в активную учебную деятельность, формирование доверия и развитие уверенности в собственных силах.

Развитие критического мышления у младших школьников также тесно связано с формированием информационной грамотности. Современная образовательная среда насыщена различными источниками информации, включая печатные материалы, цифровые ресурсы и мультимедийные средства. Навыки критической оценки информации, умение различать достоверные и недостоверные источники, анализировать аргументы и делать выводы становятся важной частью образовательной компетентности. Младший школьник, обладающий такими навыками, способен осознанно взаимодействовать с информацией, принимать обоснованные решения и формировать собственную позицию.

Таким образом, развитие критического мышления у младших школьников является важным направлением начального образования, обеспечивающим гармоничное интеллектуальное, эмоциональное и социальное развитие ребёнка. Комплексный подход, включающий методическую подготовку педагогов, использование активных и интерактивных форм обучения, создание психологически безопасной среды, поддержку семьи и учет индивидуальных особенностей ребёнка, позволяет эффективно формировать у детей навыки анализа, оценки и самостоятельного принятия решений.

Формирование критического мышления в начальной школе не только повышает эффективность учебного процесса, но и закладывает фундамент для дальнейшего личностного и профессионального развития ребёнка. Дети, овладевшие навыками критического мышления, проявляют активность, самостоятельность, уверенность в своих силах и способность адаптироваться к современным условиям жизни. Это создает условия для формирования социально ответственной, интеллектуально развитой и психологически устойчивой личности, готовой к успешной образовательной и жизненной деятельности.

В заключение, развитие критического мышления в условиях современного начального образования является необходимым компонентом формирования полноценной личности младшего школьника. Его успешное

внедрение требует сочетания педагогических, психологических и методических подходов, систематической работы, учета индивидуальных особенностей и активного участия семьи. Только при комплексном подходе возможно достижение устойчивых результатов, формирование у ребёнка навыков критического анализа, самостоятельного принятия решений и способности эффективно взаимодействовать с окружающей информационной и социальной средой.

Список использованной литературы

1. Каплан А., Хайер М. Люди и социальные сети: психологические аспекты взаимодействия. – М.: Питер, 2018. – 312 с.
2. Векслер А. Психологическое развитие подростка в условиях цифровой среды. – СПб.: Изд-во РГУ, 2020. – 256 с.
3. Смирнова Е. Влияние социальных сетей на психическое здоровье подростков: эмпирическое исследование // Вопросы психологии. – 2019. – № 4. – С. 45–58.
4. Иванов П., Петрова С. Психологическая устойчивость и цифровая среда: исследования подростков. – М.: Наука, 2021. – 198 с.

УДК 159.9.072.433

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ В СЕМЬЯХ С РАЗНЫМ КОЛИЧЕСТВОМ ДЕТЕЙ

Чугунова М.С.

Дробышевская Е.В., кандидат психологических наук, старший преподаватель
Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины,
Гомель, Беларусь

Түйіндеме: мақала әртүрлі балалары бар отбасылардағы балалар мен ата-аналар арасындағы қарым-қатынастың психологиялық ерекшеліктерін зерттеуге арналған. Жұмыстың мақсаты-балалар санының тәрбие стиліне әсерін анықтау. Зерттеуде сауалнама қолданылды "отбасылық қатынастарды талдау" сонымен қатар деректерді математикалық-статистикалық өңдеу әдістері. Жұмыс диагностиканы, эмпирикалық деректерді өңдеуді және бір балалы және көп балалы отбасылар арасындағы нәтижелерді салыстырмалы талдауды қамтиды. Түйінді сөздер: балалар мен ата-аналардың қарым-қатынасы, ата-аналардың стилі, бір балалы отбасылар, көп балалы отбасылар.

Summary: The article is devoted to the study of the psychological characteristics of child-parent relations in families with a different number of children. The aim of the work is to identify the influence of the number of children on parenting style. The study used the questionnaire "Analysis of family relationships" as well as methods of mathematical and statistical data processing. The work includes diagnostics, empirical data processing, and comparative analysis of the results between single-parent and large families. Keywords: child-parent relations, parenting styles, single-parent families, large families

Изучение детско-родительских отношений имеет большое значение для понимания того, как формируется личность ребенка, а также для практической работы в области психологии и педагогики. В семьях с разным количеством детей существуют уникальные динамики и динамические взаимоотношения

между родителями и детьми, которые могут вызывать различные вызовы и преимущества.

Выдающийся психолог Л.С. Выготский подчеркивал, что семья является первой и самой важной социальной средой для ребенка, где создаются условия для передачи наследственного опыта через семейные взаимодействия [1].

Передача наследственного опыта происходит через семейные взаимодействия, что подчеркивается в исследованиях психологов, таких как А.Г. Лидерс, О.А. Карабанова, А.С. Спиваковская. Они указывают на необходимость разработки методов диагностики детско-родительских отношений. Семейная среда включает личностные особенности родителей, условия жизни и стиль воспитания, которые в значительной мере влияют на формирование личности ребенка [2].

Взаимодействие ребенка с окружением, особенно с родителями, играет ключевую роль в формировании его эмоций и психического развития. Детско-родительские отношения, включая эмоциональные связи и воспитательные методы, являются важными факторами этого процесса.

В литературе выделяются различные классификации типов таких отношений. А.В. Петровский выделяет опеку, сотрудничество, диктат и невмешательство. А.Я. Варга и В.В. Столин описывают принятие-отвержение, кооперацию, симбиоз, контроль и роль маленького неудачника. Д. Баумринд делит стили детско-родительских отношений на авторитарный, демократический и попустительский [3].

Нами было проведено исследование, выборочную совокупность которого составили 40 респондентов в возрасте 25 – 59 лет, из них 20 родителей с одним ребенком и 20 многодетных родителей.

Цель эмпирического исследования: выявление влияния количества детей на стиль воспитания

Объект исследования: детско-родительские отношения.

Предмет исследования: психологические особенности детско-родительских отношений в семьях с разным количеством детей.

Для выявления стиля воспитания в семьях с разным количеством детей был использован опросник детско-родительского эмоционального взаимодействия Е.И. Захаровой.

В результате психодиагностического исследования были получены баллы, которые представлены в таблице 1.

Таблица 1 - Результаты исследования эмоционального взаимодействия родителей и детей в семьях с разным количеством детей

	Характеристика взаимодействия	Нормативное критериальное значение (N)	Однодетные	Многодетные
			Среднее значение	
Блок чувствительности	способность воспринимать состояние ребенка	3,7	3,76	3,84
	понимание причин состояния	3,2	3,51	3,46

	способность к сопереживанию	2,8	3,04	2,9
Блок эмоционального принятия	чувства, возникающие у родителя во взаимодействии с ребенком	3,3	4,25	4,33
	безусловное принятие	3,2	3,94	3,97
	отношение к себе как к родителю	3,1	4,13	4,06
	преобладающий эмоциональный фон взаимодействия	3,0	3,86	3,72
Блок поведенческих проявлений эмоционального взаимодействия	стремление к телесному контакту	3,3	3,84	3,84
	оказание эмоциональной поддержки	2,8	3,84	4,07
	ориентация на состояние ребенка при построении взаимодействия	2,3	3,44	3,27
	умение воздействовать на состояние ребенка	3,2	3,58	3,7

В соответствии с данными, полученными в ходе психодиагностического исследования, была замечена тенденция, где во всех диадах показатель принимает значение выше обозначенного N. Это свидетельствует о гармоничном взаимодействии между родителями и ребенком как в многодетных, так и в однодетных семьях.

Шкала «чувства, возникающие у родителя во взаимодействии с ребенком» показала довольно высокие результаты среди исследуемых, по сравнению с другими шкалами. Об этом говорят 85% у однодетных семей и 86% у многодетных. Это может указывать на положительное восприятие родительского опыта как в однодетных, так и в многодетных семьях. Такие показатели могут говорить о высоком уровне вовлеченности родителей, их заботе и внимании к детям, что, в свою очередь, может способствовать здоровому эмоциональному и психологическому развитию детей.

Изучив результаты по шкале «оказание эмоциональной поддержки», можно заметить, что многодетные семьи показали результат 81%, что на 4% выше, чем у однодетных. Это может свидетельствовать о том, что в многодетных семьях родители, возможно, более активно развивают навыки поддержки и взаимопомощи, что может быть связано с необходимостью учитывать потребности нескольких детей одновременно.

По шкале «ориентация на состояние ребенка при построении взаимодействия» видно, что в однодетных семьях (69%) процент выше, чем в многодетных (65%) на 4%. Это может указывать на то, что в однодетных семьях родителям легче сосредоточиться на индивидуальных потребностях и состояниях ребенка, что способствует более глубокому взаимопониманию и эмоциональной связи. В многодетных семьях, возможно, родителям сложнее

уделять внимание каждому ребенку в силу распределения ресурсов и времени, что может снижать уровень ориентированности на состояние каждого ребенка.

Результаты между однодетными и многодетными семьями по остальным шкалам не отличаются более чем на 3% и могут свидетельствовать о схожести в эмоциональных и психологических аспектах родительства в этих двух типах семей. Это указывает на то, что как однодетные, так и многодетные родители в целом обладают схожими навыками и подходами к взаимодействию с детьми, включая способность воспринимать их состояние, сопереживать и обеспечивать эмоциональную поддержку.

Такое сопоставление может говорить о том, что факторы, влияющие на родительское поведение и эмоциональное восприятие, могут быть универсальными и не зависят от количества детей. Это также может указывать на высокую степень адаптации родителей к своим обстоятельствам, независимо от числа детей, что позволяет им развивать необходимые навыки для успешного взаимодействия с детьми.

На следующем этапе исследования проведён статистический анализ данных с использованием критерия Манна–Уитни, результаты которого представлены в таблице 2

Таблица 2 - Значение критерия Манна-Уитни и значимость различий между однодетными и многодетными семьями

	Характеристика взаимодействия	Одн одет ные	Многодетн ые	U-критери й Манна-Уитни при p=138	Зачимость различий
		Среднее значение			
Блок чувствите льности	способность воспринимать состояние ребенка	3,76	3,84	186,5	Не значимы
	понимание причин состояния	3,51	3,46	178	Не значимы
	способность к сопереживанию	3,04	2,9	185	Не значимы
Блок эмоциона льного принятия	чувства, возникающие у родителя во взаимодействии с ребенком	4,25	4,33	176,5	Не значимы
	безусловное принятие	3,94	3,97	198,5	Не значимы
	отношение к себе как к родителю	4,13	4,06	179	Не значимы
	преобладающий эмоциональный фон взаимодействия	3,86	3,72	175,5	Не значимы
Блок поведенч еских проявлен ий эмоциона льного	стремление к телесному контакту	3,84	3,84	197,5	Не значимы
	оказание эмоциональной поддержки	3,84	4,07	168	Не значимы
	ориентация на состояние ребенка при построении взаимодействия	3,44	3,27	172	Не значимы

взаимодействие	умение воздействовать на состояние ребенка	3,58	3,7	181	Не значимы

В результате проведенного статистического анализа данных с использованием критерия Манна-Уитни, нами не установлено статистически значимых различий между однодетными и многодетными семьями всем по параметрам.

Таким образом, проведенное исследование показало, что эмоциональное взаимодействие родителей с детьми остаётся гармоничным как в однодетных, так и в многодетных семьях, а различия по большинству параметров не имеют статистической значимости. Это свидетельствует о том, что число детей в семье не является определяющим фактором качества детско-родительских отношений, а родители успешно адаптируются к своим обстоятельствам, обеспечивая эмоциональную поддержку и принятие ребёнка.

Список использованных источников

1. Игембаева, К. С. Психологические особенности детско-родительских отношений в семье [Электронный ресурс] / К. С. Игембаева // Инновационная наука. – 2019. – № 2. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskie-osobennosti-detskoroditelskih-otnosheniy-v-semie>. – Дата доступа: 24.10.2025.
2. Детско-родительские отношения [Электронный ресурс] / М. А. Бусловская [и др.] // Обучение и воспитание: методики и практика. – 2016. – № 29. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/detskoroditelskie-otnosheniya>. – Дата доступа: 24.10.2025.
3. Мухаметрахимова, С. Д. Детско-родительские отношения и тревожность дошкольников [Электронный ресурс] / С. Д. Мухаметрахимова // Вестник Башкирского государственного педагогического университета им. М. Акмуллы. – 2023. – № SII (68), т. 3. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/detskoroditelskieotnosheniya-i-trevozhnost-doshkolnikov>. – Дата доступа: 24.10.2025.

ОӘЖ 376

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР БАЛАЛАРДЫ ӨМІРГЕ БЕЙІМДЕУДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Шадиметова А.М., Усенбек Е.У., Нигматова Н.Л.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Заманова М.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье исследуется, как развивать социальные навыки и навыки общения у детей с ООП, чтобы помочь им стать полноценными членами общества, а также рассматриваются методы и подходы к организации обучения и воспитания, которые способствуют их интеграции в образовательную среду и дальнейшей жизни

Summary: The article explores how to develop social and communication skills in children with disabilities in order to help them become full-fledged members of society, and also examines methods and approaches to organizing education and upbringing that contribute to their integration into the educational environment and further life.

Қазіргі қоғам инклюзивті білім беру ортасын құруға деген ұмтылыспен сипатталады, онда ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар білім алуға, әлеуметтенуге және өзін-өзі жүзеге асыруға тең құқықтар мен мүмкіндіктерге

ие. Мұндай балаларды қоғамдағы өмірге бейімдеу мәселесі арнайы және инклюзивті білім беру жүйесінде бірінші орынға шығады.

Бейімделудің әлеуметтік-педагогикалық негіздері ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларда дербестік дағдыларын, коммуникативтік дағдыларды, Еңбек және оқу мотивациясын, сондай-ақ өзіне және қоршаған әлемге оң көзқарасты қалыптастыруға бағытталған шаралар кешенін әзірлеуді және енгізуді көздейді [1].

Бейімделу-бұл адамның әлеуметтік орта жағдайларына белсенді бейімделу процесі, оның әлеуметтік рөлдері мен мінез-құлық нормаларын игеруі. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін бұл процестің денсаулығының шектеулерімен, психикалық және физикалық дамудың баяулауымен, сондай-ақ қарым-қатынастағы қиындықтармен байланысты бірқатар ерекшеліктері бар [2].

Педагогикада бейімделу баланың өмірге бейімделуі ретінде ғана емес, сонымен бірге оның жеке әлеуетін ашуды қамтамасыз ететін жағдайлар жасау ретінде де қарастырылады. Осы тұрғыда әлеуметтік-педагогикалық жұмыс баланы және оның отбасын қолдауға, коммуникативтік және әлеуметтік құзыреттіліктерді дамытуға, сондай-ақ басқалармен өзара іс-қимылдың оң тәжірибесін қалыптастыруға бағытталған [3].

Әлеуметтік-педагогикалық бейімделудің негізгі бағыттары

Өзіне-өзі қызмет көрсету және дербестік дағдыларын қалыптастыру.

ЕББҚ бар балалар көбінесе қарапайым тұрмыстық және әлеуметтік дағдыларды арнайы ұйымдастырылған оқытуды қажет етеді. Бұл олардың күнделікті өмірін жеңілдетіп қана қоймайды, сонымен қатар өзіне деген сенімділікті арттырады.

Қарым-қатынас дағдыларын дамыту.

Тиімді қарым-қатынас сәтті бейімделудің негізгі факторы болып табылады. Әлеуметтік педагог және дефектолог мұғалім баланың өз ойын білдіру, әңгімелесушіні тыңдау, ауызша және вербалды емес қарым-қатынас құралдарын қолдану қабілеттерін қалыптастырады.

Позитивті өзін-өзі бағалау мен мотивацияны қалыптастыру.

Баланың өзіне деген оң көзқарасын дамытпай бейімделу мүмкін емес. Ынталандыру жүйесі, оқу және ойын іс-әрекетіндегі сәттілік арқылы сенімділіктің артуы және өзін-өзі бағалаудың қалыптасуы үшін жағдайлар жасалады.

Еңбек және ойын қызметі арқылы әлеуметтену.

Практикалық сабақтар, ұжымдық ойындар мен еңбек процестеріне қатысу балаға ынтымақтастық тәжірибесін алуға, ережелерді сақтауға және міндеттерді бөлуге үйренуге мүмкіндік береді.

Отбасын қолдау.

Ата-аналар бейімделу процесінің маңызды қатысушылары болып табылады. Әлеуметтік-педагогикалық жұмыс ата-аналарға кеңес беруді, оларды баламен өзара әрекеттесу тәсілдеріне үйретуді, отбасын түзету және дамыту жұмыстарына қосуды қамтиды.

Әлеуметтік педагог пен педагогикалық ұжымның рөлі

Әлеуметтік тәрбиеші бала, отбасы және қоғам арасында делдал ретінде әрекет етеді. Оның қызметіне мыналар кіреді:

-баланың бейімделу деңгейін диагностикалау;

-жеке даму және сүйемелдеу бағдарламаларын әзірлеу;

-түзету-дамыту сабақтарын ұйымдастыру;

-медициналық, психологиялық және қоғамдық ұйымдармен өзара әрекеттесу [4].

Арнайы және инклюзивті мекемелердің педагогикалық ұжымы да баланың қоғамға сәтті интеграциялануына ықпал ететін қолдау көрсететін білім беру ортасын құруда шешуші рөл атқарады.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды бейімдеудің әлеуметтік-педагогикалық негіздері олардың дамуын жан-жақты қолдау, Тәуелсіздік пен коммуникация дағдыларына үйрету, сондай-ақ табысты әлеуметтену үшін жағдай жасау болып табылады. Тиімді бейімделу мұғалімдердің, ата-аналардың және жалпы қоғамның тығыз өзара әрекеттесуімен ғана мүмкін болады.

Осылайша, арнайы және инклюзивті білім берудің міндеті тек білім беру ғана емес, сонымен бірге баланың өзіне деген сенімділігін, басқалармен өзара әрекеттесу дағдыларын, әлеуметтік өмірдің белсенді және толыққанды қатысушысы болу қабілетін қалыптастыру болып табылады.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды бейімдеу қазіргі білім беру мен әлеуметтік саясаттың маңызды бағыты болып табылады. Оның жетістігі көбінесе бала мен оның отбасын қолдауға бағытталған әлеуметтік-педагогикалық тәсілдердің қаншалықты сауатты және дәйекті түрде жүзеге асырылатындығына байланысты.

Бейімделудің әлеуметтік-педагогикалық негіздері тұлғаның толыққанды дамуына, Тәуелсіздік дағдыларын, коммуникативті мәдениетті және басқалармен өзара әрекеттесудің оң тәжірибесін қалыптастыруға жағдай жасауды қамтиды. Бұл процесте тәрбиешілер, түзету профилинің мамандары және ата-аналар маңызды рөл атқарады, олардың бірлескен қызметі баланы жан-жақты сүйемелдеуді қамтамасыз етеді.

Осылайша, ЕББҚ бар балаларды қоғамдағы өмірге бейімдеу тек оқыту мен тәрбиелеумен ғана шектелмейді, бұл әлеуметтік маңызды құзыреттерді дамытуға, жеке әлеуетін ашуға және қазіргі қоғамдағы тәуелсіз, белсенді және толыққанды өмірге дайындалуға бағытталған шаралардың тұтас жүйесі [5].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Брунер Д. Психология познания. – М.: 2017, с12.
2. Воронкова В.В. Эмоционально-волевые процессы умственно отсталых детей. – М.: Гардарики, 2015. – 432 с.
3. Выготский Л.С. Проблемы дефектологии. – М.: Инфра, 2016. – 406 с.
4. Нарзулаев С. Б., Петухов Н. А., Ковтун Н. В. Педагогические условия использования информационных технологий в обучении детей с особыми образовательными потребностями // МНКО. — 2024. — №1. — С.157–160.

5 Баенская Е.Р. -Помощь в воспитании детей с особым эмоциональным развитием (ранний возраст). Рассматривает ранние этапы эмоционального развития и особенности диагностики аффективных нарушений, включая варианты аутизма, М-2025.

УДК 372.853

УПРАВЛЕНИЕ КОГНИТИВНОЙ НАГРУЗКОЙ КАК ИНСТРУМЕНТ КОРРЕКЦИИ ОШИБОЧНЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ СТУДЕНТОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ МЕХАНИКИ

Шакова Александра Игоревна – учащаяся 9 «Ж» класса
КГУ «ИТ Лицей №9 имени О. Жолдасбекова»
Хальметов Кималъ Рустамович – магистрант ЮКУ имени М. Ауэзова,
учитель физики КГУ «ИТ Лицей №9 имени О. Жолдасбекова»
г. Шымкент.

Summary: the article examines the problem of overcoming students' persistent misconceptions when studying Mechanics through John Sweller's Cognitive Load Theory (CLT). A psycho-pedagogical model based on the principle of plurality and unity of models and cognitive self-awareness techniques is proposed to regulate intrinsic, extraneous, and germane cognitive load for correcting misconceptions.

Түйін: мақалада студенттердің «Механика» бөлімін оқыту кезінде кездесетін қате түсініктерін Дж. Свеллердің когнитивтік жүктеме теориясы арқылы түзету мәселесі қарастырылады. «Модельдердің көптігі мен бірлігі» принципіне және когнитивтік өзін-өзі тану технологияларына негізделген психологиялық-педагогикалық үлгі ұсынылады.

Ключевые слова: теория когнитивной нагрузки; ошибочные представления; наивная физика; принцип множественности моделей; преподавание физики.

Современная система высшего образования сталкивается с парадоксальной ситуацией: несмотря на доступность информации и цифровизацию, глубина понимания студентами физических законов остается недостаточной. Проблема особенно остра при изучении механики. Студенты приходят в вуз с устойчивой системой «ошибочных представлений» (misconceptions) или «наивной физикой», соответствующей аристотелевским взглядам на движение [2,6]. Традиционное обучение игнорирует эту альтернативную ментальную модель, создавая когнитивный конфликт и перегрузку, что приводит либо к отторжению научного знания, либо к формальному заучиванию.

Ошибочные представления (ОП) – это полноценные, устойчивые ментальные схемы, сформированные на основе эмпирического опыта. Например, опыт трения формирует интуицию: «чтобы тело двигалось, его нужно постоянно толкать», что противоречит первому закону Ньютона [1]. ОП активно сопротивляются замещению, требуя не ассимиляции (дополнения знаний), а аккомодации (радикальной перестройки схем). С точки зрения Теории когнитивной нагрузки (CLT) [5], ОП драматически повышают внутреннюю когнитивную нагрузку: студент должен осознать неправоту интуитивной модели, деконструировать ее и построить новую.

CLT исходит из ограниченности ресурсов рабочей памяти [5]. Эффективное обучение возможно, если суммарная нагрузка не превышает лимит. CLT выделяет три типа:

1. Внутренняя нагрузка – имманентная сложность материала. В физике она высока (векторы, абстрактные модели). ОП создают «скрытый» пласт внутренней нагрузки из-за конфликта моделей.

2. Внешняя нагрузка – непродуктивная нагрузка от неудачного педагогического дизайна (перегруженные слайды, невнятные объяснения) [2].

3. Уместная нагрузка – продуктивная нагрузка, связанная с глубокой обработкой информации и построением ментальных схем через «сравнение, рассуждение» [5].

Оптимальная стратегия: минимизация внешней нагрузки и оптимизация уместной. Высвобожденные ресурсы направляются на преодоление внутренней нагрузки и построение схем.

«Принцип множественности и единства моделей» предлагает студентам несколько подходов к решению задачи, которые приводят к единому результату [1]. Например, скатывание тела с наклонной плоскости можно решить через:

1. Силовой подход (Второй закон Ньютона);
2. Энергетический подход (Закон сохранения энергии);
3. Импульсный подход (Закон сохранения импульса).

Этот принцип увеличивает уместную нагрузку:

1. Студент сравнивает подходы, анализируя, почему разные методы дают идентичный ответ;
2. Строит глубокую мета-схему, объединяющую подходы;
3. Понимает, что это «языки» для описания единой реальности.

При коррекции ОП студент сталкивается не с одной научной моделью, а с несколькими согласованными, что создает управляемый когнитивный диссонанс. Наивная модель не выдерживает конкуренции с множеством научных моделей, стимулируя построение новой схемы [1,3].

Множественность моделей не работает автоматически. Необходимо активировать механизм когнитивного самопознания [3]. Это реализуется через диагностический этап: качественные задачи-провокации, где наивная модель дает неверный ответ. Осознание «моя интуиция обманула» создает мотивацию к новой модели. Только тогда множественность моделей направлена на продуктивную нагрузку.

Синтез CLT, принципа множественности моделей и когнитивного самопознания дает четырехэтапную модель (Таблица 1).

Таблица 1. Модель управления когнитивной нагрузкой при коррекции ОП.

Этап	Психологическая задача	Доминирующая когнитивная нагрузка	Педагогический инструмент
Диагностика	Выявление «наивной» модели	Скрытая внутренняя; высокая внешняя (при традиционном обучении)	Концептуальные задачи-провокации; диагностические тесты

			(Force Concept Inventory) [4]
Когнитивный диссонанс	Осознание неадекватности интуитивной модели	Резкое повышение уместной (мотивация к обучению)	Сократический диалог; групповая дискуссия; парадоксальный эксперимент
Реконструкция (Ядро)	Деконструкция ОП и построение научной схемы	Минимизация внешней; максимизация уместной	Принцип множественности моделей: сравнение силового, энергетического, импульсного подходов [1]
Консолидация	Интерииоризация и автоматизация научной схемы	Снижение уместной (схема построена); внутренняя снижается до естественного уровня	Решение практических задач; компьютерные симуляции; проектная деятельность [2,3]

Этап 1 (Диагностика): преподаватель провоцирует использование интуитивной модели, делая проблему явной.

Этап 2 (Когнитивный диссонанс): студент осознает ошибку, создается мотивация. Когнитивные ресурсы направляются на уместную нагрузку.

Этап 3 (Реконструкция): предлагаются несколько моделей при контроле внешней нагрузки. Студент конструирует мета-схему, вытесняющую наивную модель.

Этап 4 (Консолидация): схема закрепляется через задачи. Внутренняя нагрузка снижается, сложное становится интуитивным.

Ошибочные представления – закономерный этап когнитивного развития, требующий специальных методик. Эффективное преподавание физики – это дизайн когнитивного опыта для реструктуризации ментальных моделей. Новизна модели – интеграция CLT с принципом множественности моделей через когнитивное самопознание [3,5].

Практические рекомендации:

1. Начинать с диагностических тестов, выявляющих ОП;
2. Минимизировать внешнюю нагрузку через четкий дизайн материалов;
3. Использовать принцип множественности моделей с обязательным сравнением методов;
4. Поощрять рефлексию вопросами «почему вы так думали?», «в чем ошибка интуиции?».

Перспективы: Эмпирическая апробация модели через педагогический эксперимент со сравнением контрольной (традиционное обучение) и экспериментальной групп.

Список используемой литературы

1. Егоров, Г. В. О различных способах описания движения в механике // Современные наукоемкие технологии. – 2021. – № 3. – С. 158-162.

2. Understanding Cognitive Load in Digital and Online Learning — Xu et al. (2020) / Springer.
3. Metacognitive Self-Knowledge and Cognitive Skills in Project-Based Learning of High School Electronics Students — Shekh-Abed et al. (2025).
4. Hestenes, D., Wells, M., Swackhamer, G. Force Concept Inventory // The Physics Teacher. – 1992. – Vol. 30, Issue 3. – P. 141–158.
5. Sweller, J., van Merriënboer, J. J. G., Paas, F. Cognitive Architecture and Instructional Design: 20 Years Later // Educational Psychology Review. – 2019. – Vol. 31. – P. 261–292.
6. Холодная, М. А. Психология интеллекта: парадоксы исследования. – 3-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Питер, 2019. – 352 с.

УДК 159.923.5-057.875:316.624

ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ АГРЕССИИ У СТУДЕНТОВ, ПОДВЕРГАВШИХСЯ И НЕ ПОДВЕРГАВШИХСЯ БУЛЛИНГУ

Шаповалова Т.Н., Ткач Н.И.
ГГУ им. Ф. Скорины, г. Гомель, Республика Беларусь

Түйін: Жоғары білім беру жүйесіндегі психологиялық жүктемелердің өсуі жағдайында қорқыту мәселесі ерекше өзектілікке ие болады. Бұл мақалада агрессивті мінез-құлық пен қорқыту мәселесіне теориялық талдау жасалады, сонымен қатар студенттік топтардағы агрессия деңгейіне қорқытудың әсері қарастырылады.

Summary: In the context of increasing psychological stress in the higher education system, the problem of bullying has become particularly relevant. This article provides a theoretical analysis of aggressive behavior and bullying, as well as examines the impact of bullying on the level of aggression in student groups.

В педагогике и клинической практике агрессия рассматривается как намеренное причинение физического или психологического вреда другому человеку: «Агрессивный акт – это намеренное поведение, направленное на причинение физического или психологического вреда» [1, с. 188]. Такая агрессия поддается индивидуальному контролю, а её проявления можно снижать через социальные меры и психолого-педагогическую работу.

В психоаналитическом подходе агрессия рассматривается как продукт инстинкта борьбы. Первые исследования природы агрессии были проведены З. Фрейдом, который постулировал существование не только инстинкта жизни, Эроса, но и инстинкта смерти, разрушения [2, с. 14].

Согласно К. Лоренцу, агрессия берет начало, прежде всего, из врожденного инстинкта борьбы за выживание, который присутствует у людей, так же как у других живых существ [3, с. 65].

Буллинг – термин, который относительно недавно вошел в лексикон современного общества, хотя само явление существует столько же, сколько и человечество. Исследования в этой области начались сравнительно недавно: в 1997 году Сьюзан Пойер стала одним из первых ученых, кто занялся изучением

буллинга в США, что положило начало активному научному интересу к этой проблеме.

В научной литературе буллинг трактуется по-разному: от отдельных эмпирических случаев до широких концепций насилия и экстремизма [4]. Д.А. Лэйн рассматривает его как длительное физическое или психологическое давление со стороны одного или группы учеников на того, кто не может защититься [5]. И. Бердышев определяет буллинг как умышленное и систематическое насилие, не связанное с самообороной [6], а И.С. Кон подчёркивает его характер как формы запугивания и террора, направленного на внушение страха и подчинение жертвы [7]. Для эмпирического исследования была сформирована выборочная совокупность из 150 студентов мужского и женского пола. Базой исследования стал ГГУ им. Ф. Скорины. С помощью методики «Буллинг-структура» Е.Г. Норкина были выделены 2 группы испытуемых:

1. Группа испытуемых подвергшихся буллингу – 32 человека.
2. Группа испытуемых не подвергавшаяся буллингу – 118 человек.

В результате исследования групп испытуемых по методике «Опросник уровня агрессивности Басса-Перри» были получены данные, представленные на рисунках 1.

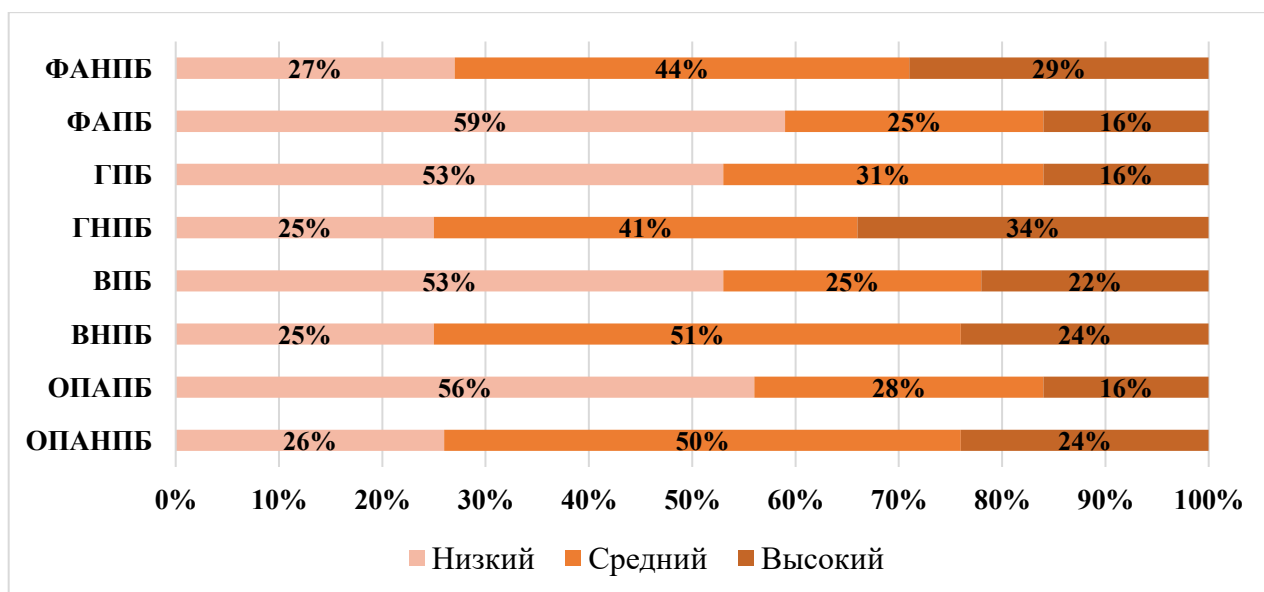

Рисунок 1 - результаты уровня агрессии по методике «Опросник уровня агрессивности Басса-Перри»

В результате проведенного исследования двух групп студентов по методике «Опросник уровня агрессивности Басса-Перри», а также в соответствии с данными, представленными на рисунке 1, мы можем утверждать следующее:

Группа подвергшихся буллингу.

По шкале физической агрессии (ФАПБ) низкие показатели наблюдаются у 59% опрошенных студентов, средний уровень физической агрессии выявлен у 25% респондентов, высокая физическая агрессия наблюдается у 16% студентов.

Низкий уровень гнева (ГПБ) выявлен у 53% опрошенных респондентов, средний уровень гнева наблюдается у 31% опрошенных студентов, высокий уровень гнева наблюдается у 16% опрошенных респондентов.

По шкале враждебности (ВПБ) низкие показатели наблюдаются у 53% опрошенных студентов, средний уровень враждебности выявлен у 25% респондентов, высокая враждебность наблюдается у 22% студентов.

Низкий уровень общего показателя агрессии (ОПАПБ) выявлен у 56% опрошенных респондентов, средний уровень общего показателя агрессии наблюдается у 28% опрошенных студентов, высокий уровень общего показателя агрессии наблюдается у 16% опрошенных респондентов.

Группа не подвергшихся буллингу:

По шкале физической агрессии (ФАНПБ) низкие показатели наблюдаются у 27% опрошенных студентов, средний уровень физической агрессии выявлен у 44% респондентов, высокая физическая агрессия наблюдается у 29% студентов.

Чем выше у подростка показатели по данной шкале, тем более для него характерно поведение, основанное на выражении сильных эмоций, которое причиняет боль другому человеку или наносит ущерб его вещам и вызывает психологический дискомфорт. При высоких показателях испытуемый чаще использует физическую силу против другого лица.

Низкий уровень гнева (ГНПБ) выявлен у 25% опрошенных респондентов, средний уровень гнева наблюдается у 41% опрошенных студентов, высокий уровень гнева наблюдается у 34% опрошенных респондентов.

При высоком уровне гнева у испытуемых часто проявляются отрицательные эмоции и реакции — недовольство, негодование или возмущение, возникающие в ответ на действия объекта гнева. Гнев представляет собой сильную реакцию на воспринимаемую провокацию, обиду или угрозу. Он сопровождается физическими проявлениями, такими как учащённое сердцебиение, повышенное давление и повышенный уровень адреналина и норадреналина.

По шкале враждебности (ВНПБ) низкие показатели наблюдаются у 24% опрошенных студентов, средний уровень враждебности выявлен у 51% респондентов, высокая враждебность наблюдается у 25% студентов. Чем выше показатель по данной шкале, тем чаще подросток испытывает комплекс аффектов — гнев, обиду, отвращение, враждебность, неприятие, стремление к соперничеству и неприязнь. Враждебность является основой для агрессии, но, подобно мотивации, не всегда приводит к соответствующему поведению. Так, сильный гнев повышает вероятность импульсивных агрессивных действий, тогда как выраженное отвращение чаще вызывает избегание объекта и может придавать агрессивным актам оттенки предубеждений или дискриминации.

Низкий уровень общего показателя агрессии (ОПАНПБ) выявлен у 26% опрошенных респондентов, средний уровень общего показателя агрессии наблюдается у 50% опрошенных студентов, высокий уровень общего показателя агрессии наблюдается у 24% опрошенных респондентов.

При высоких показателях по данной шкале у подростка наблюдается качество личности, которое выражается в действиях и поступках, направленных на причинение вреда как окружающим, так и самому себе. Агрессия личности проявляется раздражительностью, враждебностью, нанесением физических травм, причинением вреда себе и обществу.

На следующем этапе исследования был проведен статистический анализ данных, проведенный с целью подтверждения значимости выявленных различий по исследуемым параметрам между двумя исследуемыми группами студентов (подвергшихся буллингу и не подвергшихся буллингу), проведенного с использованием критерия Стьюдента. В результате получены данные, которые представлены в таблице 1.

Таблица 1 – значение критерия Стьюдента и значимость выявленных различий между группами

Исследуемое различие между группами по параметру	Значение критерия Стьюдента	Критическая точка	Значимость различий
Физическая агрессия	3,3	p(0,05)=1,97 p(0,01)=2,6	Значимы
Гнев	2,87		Значимы
Враждебность	3,01		Значимы
Общий показатель агрессии	2,78		Значимы

Результаты показали статистически значимые различия по всем исследуемым параметрам: физической агрессии, гневу, враждебности, общему показателю агрессии ($p < 0,01$). Это подтверждает, что выявленные особенности не являются случайными и действительно характеризуют психологические различия между группами.

Студенты без опыта буллинга демонстрируют более выраженные проявления агрессии по всем исследуемым параметрам. Это может быть связано с тем, что жертвы буллинга, пережившие психологическую травму, склонны подавлять агрессивные реакции, тогда как их сверстники без подобного опыта свободнее проявляют негативные эмоции.

Таким образом, исследование показывает, что студенты, не сталкивавшиеся с буллингом, демонстрируют более высокие уровни физической агрессии, гнева, враждебности и общего показателя агрессии по сравнению с теми, кто пережил травлю. Это может быть связано с тем, что студенты, подвергавшиеся буллингу, подавляют агрессивные реакции из-за страха или психологических последствий травли, тогда как их сверстники без

такого опыта более свободно выражают негативные эмоции и склонны к агрессивным действиям.

Список использованной литературы

1. Айхорн, А. Трудный юноша. / А. Айхорн – М., 2001. – 304с.
2. Слотина, Т.В. Смыслжизненная концепция и агрессивность учащихся-юношей. Автореферат дисс. на соискание уч. ст. канд. психол. наук. / Т.В. Слотина. – СПб., 2002. – 21с.
3. Лоренц, К. Агрессия. / К. Лоренц. – М.: Прогресс: Универс, 2014. – 130 с.
4. Мухаркина, А. В качканарских школах эпидемия буллинга: жертв травли снимают на видео / А. Мухаркина // Качканарский четверг. – 2008. – 12 мая. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kchetverg.ru/?p=589>. Дата доступа: 09.03.2025
5. Лэйн, Д.А. Школьная травля (буллинг) / Давид А. Лэйн // ZipSites.ru : бесплат. электрон. интернет б- ка. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.zipsites.ru/psy/psyib/info.php?414>. Дата доступа: 09.03.2025
6. Бердышев, И. Лекарство против ненависти / И. Бердышев, Е.Куценко // Первое сентября, – 2005. – № 18. – 127с.
7. Кон, И.С. Что такое буллинг и как с ним бороться? / И.С. Кон. // Сексология. Персональный сайт И.С. Кона. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sexology.narod.ru/info178.html>. Дата доступа: 09.03.2025

ОӘЖ 376

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ АҚЫЛ - ЕСІ КЕМ БАЛАЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК БЕЙІМДЕЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Шасеитова Д.Б., Ілесбай А.О., Ерболқызы Ж.

Ғылыми жетекші: PhD, қауым. профессор Ешенкулова Д.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются проблемы социальной адаптации умственно отсталых детей дошкольного возраста

Summary: The article problems of social adaptation of mentally retarded children of preschool age

Қазіргі кезеңде қоғамды ізгілендіру, адам тұлғасының айрықша құндылығын мойындау үрдістері жалпы және арнаулы білім беруді қажет ететін балаларға қатысты мемлекеттік саясат пен оларды тану әдістерінде айқын көрініс табуда. Әлеуметтік-экономикалық өзгерістер жағдайында дамуында ауытқуы бар балаларды қоғамға бейімдеу мәселесі ерекше өзектілікке ие болып отыр. Мұндай бейімдеу үдерісі баланың мектепке дейінгі шақтан бастау алуы тиіс.

Бүгінгі таңда еліміздегі терең әлеуметтік-мәдени өзгерістер мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтендірудің тиімді жолдарын іздестіруге, инновациялық білім беру бағдарламалары мен технологияларын енгізудің теориялық және әдістемелік негіздерін жасауға негіз болуда. Қоғамдағы күрделі жаңалықтар дамуында ауытқулары бар балалардың жағдайына да тікелей қатысты. Сондықтан олардың жан-жақты дамуына, тәрбиесіне айрықша көңіл

бөлініп, мінез-құлық, іс-әрекет пен тұлғалық ерекшеліктеріне қатысты ғылыми зерттеулер жүргізілуде. Сонымен қатар мұндай балаларды қабілеттілікке, іскерлікке, ерік-жігерге тәрбиелеу мақсатында арнайы оқу орындары, балабақшалар мен үйірмелер ұйымдастырылып отыр [1].

Дамуында ауытқуы бар балалардың оқу, ойын және еңбек барысында қоршаған ортамен сезімдік қарым-қатынасын реттеу, жағымсыз эмоцияларды азайтуға бағытталған әдістерді қолдану тиімді нәтиже береді. Мұндай балалардың эмоционалдық жағдайын қалыпты балалармен салыстыру арқылы белгілі бір қорытынды жасауға мүмкіндік туады. Әрбір мүмкіндігі шектеулі баланың ерекшеліктерін анықтау үшін жан-жақты бақылаулар жүргізіледі. Мінез-құлықтары мен сезімдік реакцияларын ескере отырып, оларды мектеп жасынан бастап жаңа әлеуметтік ортаға бейімдеу және өздеріне жүктелген міндеттермен таныстыру жүзеге асырылады. Осылайша, ерекше білім беруді қажет ететін балалардың эмоциялық күйлерін белгілі бір деңгейде реттей алатыны байқалады.

Мектеп жасына дейінгі ақыл-есі кем балалардың білім алу құқығы еліміздің бала құқықтары мен білім беру заңдарында, сондай-ақ олардың әлеуметтік бейімделуі мен арнайы әлеуметтік қызметтерді алуына қатысты заңнамаларда бекітілген. Бұл құжаттарда мұндай балаларға әлеуметтік, медициналық, дефектологиялық және психологиялық қолдау көрсету міндеттері қарастырылған.

Сонымен қатар, мектеп жасына дейінгі ақыл-есі кем балалардың өмір сүруіне және қоғаммен өзара әрекеттесуіне қажетті құқықтық әрі экономикалық жағдайларды қамтамасыз ету мәселесі де назарға алынған. Аталған заңдарда қоғамдық қатынастарды реттеу, арнайы мамандардың қызметін ұйымдастыру, қоғамдық бірлестіктердің рөлі секілді мәселелер қамтылған.

Ақыл-есі кем мектеп жасына дейінгі балаларды әлеуметтік бейімдеу арқылы оларды қоғамдағы әлеуметтік нормалар мен ережелерге үйрету көзделеді. Мұндай бейімделу үдерісі «Ақыл-есі кем балалардың әлеуметтік бейімделуін қорғау туралы» заңға сәйкес жүзеге асырылады.

Баланың ағзасының қызмет ету мүмкіндіктері шектеулі болып келеді. Дене қызуы небәрі бір градусқа көтерілсе немесе төмендесе, бала өзін жайсыз сезіне бастайды. Мұндай жағдай көбіне ауыртпалық ретінде қарастырылады, себебі ол түрлі аурулардың пайда болуына әкелуі мүмкін.

Сыртқы ортаның көрсеткіштері де аз ғана өзгергеннің өзінде ағза жұмысына ықпал етеді, ал белгілі бір шекте аясында ғана бала ағзасы қалыпты жұмыс істей алады. Өмір барысында бала үнемі оның өміріне қауіп төндіретін жағдайларға ұшырап отырады. Олардың бір бөлігі табиғи құбылыстарға байланысты болса, екіншісі баланың өзінің ойланбай жасаған әрекеттері мен мінез-құлқынан туындайды. Соған қарамастан, ағзасының әлсіздігіне қарамай, бала өмір сүріп, әрекет етіп, дамуын жалғастырады.

Осы тұрғыда сұрақ туындайды: балаға тіршілік етуге не мүмкіндік береді? Оның өмір сүруін қамтамасыз ететін түрлі факторларды атауға болады, бірақ олардың негізі біріншіден – ағзаның ішкі ортасын реттеу қабілеті,

екіншіден – қоршаған шындықты жанама түрде бейнелеу қабілеті. Бұл қасиеттер жүйке жүйесі мен психикалық дамудың арқасында жүзеге асады. Дәл осы факторлар баланың қоршаған ортаға бейімделу жолдарын айқындап, оның тіршілік етуін қамтамасыз етеді.

Бейімделу процесінің арқасында ағзаның барлық жүйелері үйлесімді жұмыс істеп, «бала мен қоршаған орта» жүйесінде тепе-теңдік қамтамасыз етіледі. Тірі организмнің біртұтас жүйе ретінде қызмет ету мәселесін алғашқылардың бірі болып зерттеген француз физиологы К. Бернар болды. Ол кез келген тірі ағза, соның ішінде бала ағзасы да, тіршілік етуге қолайлы ішкі ортаның көрсеткіштерін тұрақты ұстап тұру қабілетінің арқасында өмір сүретінін атап көрсетті. Бұл қабілет барлық жүйелердің тепе-теңдігін сақтауға мүмкіндік береді. Ал осы тепе-теңдік сақталған жағдайда ағза өмір сүріп, белсенді әрекет етеді. Демек, Бернардың пікірінше, ішкі ортаның тұрақтылығы еркін тіршілік етудің басты шарты болып табылады [2].

Бернардың бұл идеясын кейіннен американ физиологы У. Кеннон дамытып, оны ағзаның ішкі ортасының тұрақтылық қасиеті деп атады. Ішкі ортаның тұрақтылығы – ағзаның сыртқы және ішкі әсерлерге қарсы тұрып, тепе-теңдікті сақтауға бағытталған үнемі қозғалыстағы тепе-теңдік күйі.

Бұл ілімнің негізгі қағидаларының бірі – кез келген жүйе тұрақтылыққа ұмтылатыны. В. Кеннонның айтуынша, ағзаға қауіп төндіретін өзгерістер байқалғанда, дене тепе-теңдікті қалпына келтіру мүмкін болғанша арнайы реттеу механизмдерін іске қосады. Егер ағзадағы жүйелердің үйлесімі бұзылса, ішкі ортаның көрсеткіштері де бұзылып, ауру белгілері пайда болады.

Сонымен қатар, ауру жағдайы ағзаның қалыпты өмір сүруін қамтамасыз ететін көрсеткіштерді қайта қалпына келтіру кезеңінде сақталады. Ал егер бастапқы қалыпқа оралу мүмкін болмаса, ағза жаңа, өзгерген көрсеткіштер аясында тепе-теңдік орнатуға ұмтылады [3].

Бұл жағдайда ағзаның жалпы күйі өзгеше сипат алуы мүмкін, ал оның ең жиі көрінісі – созылмалы аурулар. Дегенмен тірі ағзаның өміршеңдігі тек ішкі жүйелердің тепе-теңдігін сақтауға ұмтылу арқылы ғана емес, сонымен бірге оған сырттан әсер ететін факторларды ескеру арқылы қамтамасыз етіледі. Себебі әрбір тірі ағза белгілі бір ортада тіршілік етеді.

Сыртқы ортамен байланыссыз ағза өмір сүре алмайды, өйткені ол үнемі тіршілікке қажетті элементтерді сол ортадан алады. Ал сыртқы ортамен толық оқшаулану тірі ағзаның өліміне әкеледі. Осыған сәйкес, ішкі тепе-теңдікті сақтауға талпынған ағза қоршаған орта жағдайларына да бейімделуге мәжбүр.

Бұл құбылыс «бейімделу» ұғымының мәнін айқындайды. Сол сияқты, бала да қоршаған ортамен байланыссыз тіршілік ете алмайды. Алайда оның жануарлардан басты айырмашылығы – ол тек физикалық қана емес, әлеуметтік ортаға да тәуелді. Баланың қасиеттері мен қабілеттері тек қоғамда өмір сүру барысында қалыптасады. Сондықтан баланың бейімделуі әлдеқайда жоғары деңгейде жүріп, күрделі физиологиялық, психологиялық және әлеуметтік сипатқа ие болады [4].

Мектеп жасына дейінгі ақыл-есі кем баланың қалыпты дамып келе жатқан құрбыларымен қарым-қатынасы неғұрлым көп болса, соғұрлым оның әлеуметтік рөлін меңгеруі мен айналасындағыларды дұрыс қабылдауы сәтті қалыптасады. Зерттеулер барысында қазіргі дефектология саласында өзекті болып отырған және әрі қарай шешуді қажет ететін бірқатар мәселелер анықталды.

Атап айтқанда, әлеуметтік бейімделудің арнайы шарттарын айқындау, дамуында ауытқуы бар балалардың дені сау балалармен өзара әрекетінде кешенді тәсілді қолдану, сондай-ақ дені сау балалардың арасында ерекше қажеттіліктері бар құрбылары туралы дұрыс әрі нақты түсініктерді біртіндеп қалыптастыруға қатысты мәселелер зерттелді [5].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Брунер Д. Психология познания. – М.: 2017, с12.
2. Воронкова В.В. Эмоционально-волевые процессы умственно отсталых детей. – М.: Гардарики, 2005. – 432 с.
3. Выготский Л.С. Проблемы дефектологии. – М.: Инфра, 2016. – 406 с.
4. Нарзулаев С. Б., Петухов Н. А., Ковтун Н. В. Педагогические условия использования информационных технологий в обучении детей с особыми образовательными потребностями // МНКО. — 2019. — №1. — С.157–160.
5. Баенская Е.Р. -Помощь в воспитании детей с особым эмоциональным развитием (ранний возраст). Рассматривает ранние этапы эмоционального развития и особенности диагностики аффективных нарушений, включая варианты аутизма, М-2019

УДК 159.9

ПРОБЛЕМА ВЛИЯНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ НА ПСИХИКУ ПОДРОСТКОВ И ВЗРОСЛЫХ: ТРЕВОЖНОСТЬ, САМООЦЕНКА И ЗАВИСИМОСТЬ

Шатаева Ә.К., Садибек А.А., Әмірбек І.Т.

Научный руководитель: магистр, старший преподаватель Сенова Ю.С.

«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Түйін: Мақалада әлеуметтік желілердің өскіндер мен ересектердің психикасына әсері, атап айтқанда мазасыздықтың көрінісі, өзін-өзі бағалаудың төмендеуі және тәуелділіктің қалыптасуы қарастырылады. Жасөспірімдерге ең осал топ ретінде, сондай-ақ стресстік жағдайлар мен тәуелділік қаупіне тап болған ересек пайдаланушыларға ерекше назар аударылады. Жұмыста цифрлық сауаттылықты, өзін-өзі реттеу дағдыларын және сыни ойлауды дамытуды қоса алғанда, жағымсыз салдарларды азайту бойынша алдын алу шаралары мен ұсынымдар ұсынылған. Зерттеу нәтижелері білім беру және профилактикалық практикада, сондай-ақ адами капиталды және қоғамның психикалық әлауқатын нығайту жөніндегі мемлекеттік саясатты іске асыру шеңберінде пайдаланылуы мүмкін.

Summary: The article examines the problem of the influence of social networks on the psyche of adolescents and adults, in particular, manifestations of anxiety, decreased self-esteem and the formation of addiction. Special attention is paid to adolescents as the most vulnerable group, as well as adult users facing risks of stress and addiction. The paper offers preventive measures and recommendations to minimize negative consequences, including the development of digital literacy, self-regulation skills and critical thinking. The results of the study can be used in

educational and preventive practice, as well as in the implementation of state policy to strengthen human capital and mental well-being of society.

В Послании Президента Республики Казахстан от 8 сентября 2025 года особое внимание уделено вопросам сохранения психического здоровья граждан в условиях развития цифровых технологий и социальных сетей. Президент подчеркнул необходимость формирования «здоровой информационной среды», способствующей развитию личности, укреплению духовных ценностей и снижению психологической уязвимости общества [1].

Социальные сети стали не только средством общения, но и источником тревожности, снижения самооценки и зависимости. Особенно уязвимы подростки и молодёжь, для которых виртуальное пространство часто определяет самооценку и социальную идентичность. Поэтому задачи по обеспечению психологического благополучия, развитию программ цифровой грамотности и профилактике психических рисков полностью соответствуют необходимости изучения влияния социальных сетей на психику.

Сегодня социальные сети являются неотъемлемой частью повседневной жизни: более 60 % населения мира имеют аккаунты хотя бы в одной платформе, а в развитых странах этот показатель превышает 80 %. Социальные сети обеспечивают мгновенный обмен информацией, поддерживают связи, становятся инструментом самопрезентации и профессионального роста, а также площадкой для участия в общественной жизни [2].

Однако наряду с преимуществами существует ряд рисков. Среди активных пользователей социальных сетей возрастает тревожность, депрессия, чувство одиночества. Причины включают постоянное сравнение себя с другими, давление социальных стандартов и информационную перегрузку. Подростки особенно уязвимы: их самооценка и мировоззрение формируются в процессе становления личности, а цифровая среда влияет на эмоциональное состояние и мотивацию. Взрослые также сталкиваются с перегрузкой, снижением концентрации и зависимостью от постоянного онлайн-присутствия.

Социальные сети формируют новые психологические феномены, такие как FOMO (страх упустить важное), потребность в постоянной валидации и искажение восприятия реальности [3]. Это влияет на когнитивные процессы, социальное поведение и мотивацию, превращая цифровую среду в значимый фактор психического здоровья.

Актуальность исследования обусловлена быстрым развитием цифровых технологий и возрастающим влиянием на психику. Цель работы - комплексный анализ влияния социальных сетей на подростков и взрослых, выявление рисков и разработка рекомендаций по минимизации негативных последствий.

Основные направления воздействия социальных сетей:

1. **Тревожность.** Связана с ожиданием уведомлений, сравнением себя с другими и негативным контентом. Алгоритмы усиливают зависимость.

2. **Самооценка.** Социальные сети формируют культуру визуальной демонстрации успеха, создавая искажённое восприятие реальности. Подростки особенно чувствительны к этому.

3. **Зависимость.** Лайки и комментарии активируют дофаминовую систему, формируя привычку и психологическую зависимость[4].

Феномен FOMO приводит к стрессу, информационной усталости и нарушениям сна. Подростковый возраст — период формирования идентичности, когда соцсети служат пространством для поиска признания и самовыражения. Они позволяют находить друзей, объединяться в сообщества, развивать креативность и получать эмоциональную поддержку, но также сопряжены с рисками кибербуллинга, давления стандартов и зависимости.

Метаанализ зарубежных исследований показывает, что подростки, проводящие в соцсетях более трёх часов в день, на 35–40 % чаще испытывают тревожность и депрессию. Использование экранов более 4 часов снижает эмоциональную устойчивость и концентрацию, а более 7 часов удваивает риск тревожности [5].

Джин Твендж и Кит Кэмпбелл в своём исследовании проанализировали данные репрезентативной выборки детей и подростков из США в возрасте от 2 до 17 лет, выявив зависимость между временем экранного взаимодействия и показателями психологического благополучия. Результаты показали, что уже при использовании экранов более одного часа в день наблюдаются ухудшения концентрации, любознательности и самоконтроля. При четырёх и более часах снижается эмоциональная устойчивость, усиливается раздражительность и трудности в завершении дел. Подростки, проводящие за экранами свыше семи часов в день, вдвое чаще демонстрируют признаки тревожности и депрессии по сравнению с теми, кто ограничивает использование до одного часа.

Исследователи связывают это с механизмом социального сравнения — пользователи, наблюдая идеализированные образы других людей, начинают испытывать чувство неполноценности. Дополнительными факторами риска выступают снижение самоконтроля, нарушения сна и эмоциональная перегрузка, вызванная постоянным потоком уведомлений и ожиданием одобрения в виде лайков и комментариев. В результате подростки жертвуют сном, снижается их учебная мотивация и ухудшается эмоциональное состояние, что делает их особенно уязвимой категорией пользователей.

В Казахстане большинство подростков ежедневно проводят в сети более трёх часов, что требует внедрения программ цифровой грамотности и профилактики зависимости [6].

Информационная перегрузка является одной из ключевых проблем. Взрослые пользователи, особенно представители офисных профессий, ежедневно сталкиваются с огромным потоком сообщений, уведомлений и новостей. Это приводит к утомляемости, снижению концентрации и стрессу.

Другой фактор — социальное сравнение. Взрослые, так же как и подростки, могут испытывать чувство неудовлетворённости, наблюдая «успешные жизни» других людей. Это влияет на уровень удовлетворённости своей работой, семьёй и внешностью.

Однако у взрослых есть и определённые ресурсы защиты. Развитое критическое мышление, жизненный опыт и навыки саморегуляции позволяют

воспринимать соцсети более избирательно. Для многих взрослых они становятся инструментом расширения возможностей, а не источником деструктивного влияния.

Кусс и Гриффитс выделяют меры по минимизации рисков [7]:

- Цифровая гигиена: ограничение времени онлайн, контроль уведомлений, приложения для тайм-менеджмента.
- Цифровой детокс: перерывы в использовании соцсетей.
- Психологическая поддержка: помощь родителей и педагогов подросткам.
- Развитие офлайн-активностей: спорт, хобби, живое общение.
- Терапевтические практики: медитация, дыхательные упражнения, психотерапия.

Эффективная профилактика требует комплексного подхода: на индивидуальном уровне - навыки осознанного использования технологий; на уровне семьи - обсуждение онлайн-опыта, формирование критического мышления; в образовательных учреждениях - программы цифровой грамотности; для взрослых - тайм-менеджмент и цифровые паузы.

Минимизация рисков требует системного подхода, включающего как индивидуальные усилия пользователя, так и поддержку со стороны общества

Практика показывает, что эффективная профилактика негативных последствий социальных сетей должна носить комплексный характер. На индивидуальном уровне важно развивать навыки осознанного использования цифровых технологий: устанавливать лимиты времени на использование приложений, выключать уведомления и проводить регулярные «цифровые детоксы». На уровне семьи рекомендуется открыто обсуждать онлайн-опыт подростков, развивать навыки критического мышления и формировать здоровое отношение к социальному сравнению. Учебные заведения могут внедрять образовательные программы по цифровой грамотности, объясняя учащимся механизмы манипуляции вниманием и способы защиты от кибербуллинга. Для взрослых пользователей важной мерой является внедрение практик цифрового тайм-менеджмента, которые позволяют снизить уровень информационной перегрузки и сохранить психическое благополучие.

Таким образом, социальные сети представляют собой не просто инструмент коммуникации, а мощный социально-психологический феномен, радикально изменивший структуру человеческих взаимодействий, способы самопрезентации и восприятие реальности. Их влияние на психику личности является многогранным и двойственным. С одной стороны, цифровые платформы открывают широкие возможности для общения, расширения социальных связей, развития профессиональных навыков, творческой самореализации и получения эмоциональной поддержки. Они могут способствовать формированию позитивной самооценки, укреплению уверенности в себе и развитию социальной компетентности.

С другой стороны, активное и неконтролируемое использование социальных сетей связано с рядом серьёзных психологических рисков. Среди

них — рост тревожности, формирование зависимого поведения, искажение самооценки, развитие феномена социального сравнения и хронического чувства неудовлетворённости собой. Особенно уязвимой категорией остаются подростки, чья личность находится в процессе становления и формирования идентичности. Они наиболее чувствительны к внешним социальным оценкам и зависимы от цифровой обратной связи. Взрослые пользователи также не застрахованы от негативных эффектов: они чаще сталкиваются с информационной перегрузкой, снижением концентрации внимания и стрессом, связанным с необходимостью постоянного присутствия в сети.

Важно отметить, что последствия воздействия социальных сетей во многом определяются уровнем развития личностных ресурсов. Осознанность, навыки саморегуляции, критическое мышление и умение устанавливать цифровые границы способны существенно снизить риск негативных эффектов и позволить использовать потенциал социальных сетей во благо.

Дальнейшие научные исследования в данной области должны быть направлены на более глубокое изучение долгосрочного влияния цифровой среды на когнитивные функции, эмоциональное состояние и социальное поведение человека. Особое внимание следует уделить разработке профилактических и образовательных программ, направленных на формирование культуры безопасного и осознанного использования социальных сетей как среди подростков, так и среди взрослого населения. Практическая значимость изучения данной темы заключается в том, что понимание механизмов влияния цифровой среды на психику человека позволит не только минимизировать возможные риски, но и максимально использовать её потенциал для личностного и социального развития.

Список использованной литературы

1. Послание Президента Республики Казахстан Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 8 сентября 2025 года. – Астана, 2025. – URL: <https://www.akorda.kz>
2. Токтарова, Г. Б., Сулейменова, А. К. Цифровизация образования и психическое здоровье подростков: вызовы и пути решения // Психология и педагогика: современные проблемы и тенденции развития. – Шымкент: Мирас, 2024. – С. 58–66.
3. Баймуханова, Д. С. Психологические эффекты использования социальных сетей в молодежной среде // Вестник Южно-Казахстанского университета им. М. Ауэзова. Серия «Педагогические науки». – Шымкент, 2024. – №3. – С. 25–33.
4. Андреассен, К. С., Паллесен, С., Гриффитс, М. Д. Взаимосвязь между зависимым использованием социальных сетей, нарциссизмом и самооценкой // Аддиктивное поведение. – 2017. – №64. – С. 287–293.
5. Twenge, J. M., Martin, G. N., Campbell, W. K. Decreases in Psychological Well-Being among American Adolescents after 2012 and Links to Screen Time during the Rise of Smartphone Technology // *Emotion*, 2018. – Vol. 18(6). – P. 765–780.
6. Твендж, Дж. М., Кэмпбелл, К. iGen. Почему современные подростки выросли менее бунтарскими, более терпимыми, менее счастливыми — и совершенно не готовыми к взрослой жизни. – Москва: Альпина Паблишер, 2021. – 432 с.
7. Кусс, Д. Дж., Гриффитс, М. Д. Социальные сети и зависимость: десять уроков, извлечённых из исследований // Журнал зависимости и психического здоровья. – Т. 18, №3, 2020. – С. 45–58.

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫН ОҚЫТУ БАРЫСЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ-ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚТАРЫ МЕН ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Шымкентбай Д.С., Тлектес М.М., Турарова А.Қ.
Ғылыми жетекші: магистр, аға оқытушы Алибекова А.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В данной работе рассматриваются пути развития учебно-познавательных интересов и способностей учащихся начальной школы на уроках казахского языка. Подчеркивается важность использования игровых и интерактивных методов, а также информационно-коммуникационных технологий для повышения мотивации и активности учеников. Особое внимание уделяется индивидуальному подходу к развитию творческих и языковых навыков учащихся. В результате такие методы способствуют улучшению качества обучения и формированию устойчивого интереса к предмету.

Summary: This paper explores ways to develop the learning and cognitive interests and abilities of primary school students during Kazakh language lessons. The importance of using game-based and interactive methods, as well as information and communication technologies, to enhance student motivation and engagement is emphasized. Special focus is placed on an individual approach to fostering students' creative and language skills. As a result, these methods contribute to improving the quality of education and cultivating a lasting interest in the subject.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесі жеке тұлғаның жан-жақты дамуын қамтамасыз етуді көздейді. Осы орайда бастауыш сыныптағы білім беру – оқушының оқу әрекетіне деген қызығушылығын қалыптастыру мен танымдық қабілеттерін дамытудағы ең маңызды кезеңдердің бірі болып табылады. Әсіресе, қазақ тілі пәні – тек тілдік білім беріп қана қоймай, оқушылардың логикалық ойлауын, шығармашылық қабілетін, тіл байлығын және коммуникативтік дағдыларын дамытуда ерекше рөл атқарады.

Бастауыш сынып оқушыларының оқу-танымдық қызығушылығы – олардың оқу үрдісіне белсенді қатысуының негізі. Қызығушылық пен қабілет өзара тығыз байланысты: егер оқушының сабаққа деген қызығушылығы оянса, ол өз қабілетін көрсетуге тырысады. Мұғалімнің міндеті – осы қызығушылықты уақтылы байқап, оны дұрыс бағытта дамыту жолдарын табу. Қазақ тілі сабағында тиімді әдіс-тәсілдерді, интерактивті тапсырмаларды, ойын элементтерін, жобалық жұмыстарды қолдану арқылы оқушылардың оқу-танымдық белсенділігін арттыруға болады.

Осы зерттеу жұмысында қазақ тілі сабағында оқушылардың оқу-танымдық қызығушылықтары мен қабілеттерін дамыту жолдары қарастырылады. Сонымен қатар, тиімді педагогикалық тәсілдер мен оқу процесін жетілдіру мүмкіндіктері сипатталады.

Бастауыш мектеп оқушылары үшін қазақ тілі сабағы – тек тіл үйрену құралы ғана емес, олардың танымдық белсенділігін арттырып, шығармашылық қабілеттерін дамытатын маңызды пән. Қазақ тілі арқылы оқушының ауызша және жазбаша сөйлеу дағдысы, сөздік қоры, грамматикалық құрылымдарды

меңгеру қабілеті қалыптасады. Осы процесте оқушылардың оқу-танымдық қызығушылығын арттыру – білім сапасын көтерудің негізгі шарты.

1. Оқу-танымдық қызығушылықты қалыптастыру тәсілдері

Бастауыш сынып оқушыларының қызығушылығы көбіне көрнекілікке, ойынға, жаңашылдыққа негізделеді. Сондықтан сабақта мынандай әдіс-тәсілдерді пайдалану маңызды:

- Ойын элементтері: Сабақ мазмұнына сәйкес рөлдік ойындар, тіл дамыту ойындары, сөздік жарыстар арқылы баланың қызығушылығын оятуға болады.

- Ситуациялық тапсырмалар: Өмірмен байланысты тапсырмалар оқушыны ойлануға, шешім қабылдауға итермелейді.

- Интерактивті әдістер: «Миға шабуыл», «INSERT», «Джигсо», кластер, венн диаграммалары секілді әдістер оқушының ойлау қабілетін дамытады.

- АКТ-ны қолдану: Видеороликтер, анимациялар, интерактивті жаттығулар – оқушының назарын ұстап тұруға көмектеседі.

2. Танымдық қабілеттерді дамыту жолдары

Қабілет – баланың ішкі мүмкіндігі, ал оны дамыту – мұғалімнің кәсіби шеберлігіне байланысты. Қазақ тілі сабағында қабілетті дамытудың бірнеше бағыты бар:

- Шығармашылық тапсырмалар: Эссе, әңгіме, ертегі құрастыру, диалог жазу секілді тапсырмалар арқылы баланың ойлау, елестету, сөйлеу қабілеттері дамиды.

- Жобалық жұмыстар: Топтық жұмыс арқылы бір тақырыпты зерттеп, оны қорғау баланың ізденісін, жауапкершілігін арттырады.

- Сөйлеу әрекетін дамыту: Мұғалім оқушыны өз ойын еркін жеткізуге, дәлелдеуге, пікір алмасуға үйретуі тиіс.

- Тұлғалық бағдарлы оқыту: Әр оқушының даралығын, қызығушылығы мен бейімділігін ескере отырып тапсырма беру – қабілетке жұмыс жасаудың тиімді жолы.

3. Мұғалімнің рөлі мен кәсіби шеберлігі

Қазақ тілі сабағында оқушылардың оқу-танымдық қызығушылығын арттыру мен қабілетін дамытуда мұғалім – басты тұлға. Ол:

- Сабақ мақсатын нақты анықтап, оқушының жас ерекшелігіне сай жоспар құруы керек.

- Оқыту әдістерін түрлендіріп, жеке, топтық және жұптық жұмыстарды тиімді ұйымдастыра білуі тиіс.

- Рефлексия арқылы оқушының өз білімін бағалауға жағдай жасауы керек.

- Қабілеті жоғары оқушылармен қосымша жұмыс ұйымдастырып, олардың шығармашылығын дамытуға мүмкіндік беруі қажет.

Бастауыш сыныптағы қазақ тілі сабақтарында оқу-танымдық қызығушылық пен қабілетті дамыту – білім сапасын арттырып қана қоймай, тұлғаның жан-жақты дамуына да жол ашады. Мұғалімнің шеберлігі мен дұрыс ұйымдастырылған оқу процесі арқылы оқушылардың белсенділігі артып, өздігінен білім алуға талпынысы қалыптасады.

Бастауыш мектепте қазақ тілі сабағын оқыту барысында оқушылардың оқу-танымдық қызығушылықтары мен қабілеттерін дамыту – білім беру сапасының маңызды факторы болып табылады. Оқу-танымдық қызығушылық оқушылардың пәнге деген ынтасын арттырып, олардың белсенділігін, шығармашылығын және сыни ойлауын дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, оқушының қабілеттерін тиімді түрде дамыту оның жеке дара ерекшеліктерін ескеру, шығармашылық тапсырмалар мен жобалық жұмыстарды қолдану арқылы жүзеге асады.

Қазақ тілі сабағында оқу процесін ойын элементтерімен, интерактивті әдістермен және ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану арқылы қызықты әрі тиімді етуге болады. Мұғалімнің кәсіби шеберлігі, тұлғалық бағытталған тәсілі оқушының қабілеттерін ашуға, танымдық белсенділігін арттыруға және тілдік дағдыларын жетілдіруге ықпал етеді.

Осылайша, бастауыш сыныпта қазақ тілі сабағында оқушылардың оқу-танымдық қызығушылығын және қабілеттерін дамыту тек білім берудің нәтижелілігін арттырып қана қоймай, сонымен бірге оқушылардың жеке тұлға ретінде қалыптасуына, олардың өмірге деген белсенді көзқарасын дамытуға септігін тигізеді. Бұл бағыттағы педагогикалық іс-әрекеттерді жүйелі түрде жетілдіру — білім беру үрдісінің басты міндеттерінің бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбдірахманова, А. Қ. Қазақ тілі пәнін оқыту әдістемесі. – Алматы: «Мектеп», 2018.
2. Қасымова, Г. Б. Бастауыш сыныпта оқушылардың оқу мотивациясын арттыру әдістері. – Астана, 2020.
3. Мұхамеджанова, Л. Ж. Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту жолдары. – Шымкент, 2019.
4. Нұрғалиева, Ә. М. Қазақ тілі және әдебиеті: теория және практика. – Алматы: «Білім», 2017.
5. Төлегенова, Ж. К. Бастауыш сыныпта оқу-тәрбие үрдісінде ақпараттық технологияларды қолдану. – Нұр-Сұлтан, 2021.
6. UNESCO. Инклюзивті білім беру: оқу-танымдық қызығушылықты дамыту. – Париж, 2019.
7. Қойшыбаев, Б. М. Қазақ тілін оқытудың инновациялық әдістері. – Алматы, 2022.
8. Zholdasova, S. Development of students' cognitive interest in language lessons. – International Journal of Education, 2020.

ОӘЖ 37.018

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЦИКЛ ПӘНДЕРІН ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ

Шынтураева Д.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: Стаття посвящена роли психолого-педагогических дисциплин в формировании правовой компетентности студентов. Рассмотрены теоретические знания, практические навыки и психологические аспекты, необходимые для применения права.

Подчеркивается важность активных методов обучения (кейс-стади, ролевые игры, дебаты) для развития правовой культуры и профессиональной компетентности.

Summary: The article explores the role of psychological and pedagogical disciplines in developing students' legal competence. It highlights theoretical knowledge, practical skills, and psychological aspects necessary for applying law. The importance of active learning methods (case studies, role-playing, debates) for fostering legal culture and professional competence is emphasized.

Қазіргі білім беру жүйесінің басты мақсаты тек кәсіби біліктілікпен қамтамасыз ету ғана емес, студенттердің құқықтық мәдениеті мен құқықтық құзыреттілігін дамыту болып табылады. Құқықтық құзыреттілік – бұл болашақ мамандардың кәсіби қызметінде заң талаптарын түсіну, құқықтық нормаларды практикада қолдану және өз құқықтары мен міндеттерін сезіну қабілеті [1]. Бұл қасиет олардың кәсіби этикасы, әлеуметтік жауапкершілігі, жеке тұлға ретінде дамуы және кәсіби қауіпсіздігі үшін шешуші рөл атқарады. Психологиялық-педагогикалық цикл пәндері студенттердің жеке тұлғалық дамуына, құқықтық сана мен мәдениетті қалыптастыруға, моральдық және психологиялық аспектілерді меңгеруге бағытталған маңызды құрал ретінде қарастырылады. Психология пәндері студенттердің эмоциялық және когнитивтік реакцияларын дамытуға ықпал етсе, педагогика пәндері оларды құқықтық дағдыларды практикада қолдануға дайындайды. Осы тұрғыдан алғанда, психологиялық-педагогикалық пәндер құқықтық құзыреттілікті қалыптастыруда кешенді тәсілдің негізін құрайды [2].

Құқықтық құзыреттілік ұғымы көпқабатты сипатқа ие және бірнеше құрамдас бөліктерді қамтиды. Біріншіден, бұл студенттердің теориялық білімін білдіреді, яғни құқықтық нормалар, құқықтық институттар және заң талаптары туралы түсінігі. Екіншіден, практикалық дағдыларды меңгеру – заң нормаларын қолдана білу, құқықтық шешімдер қабылдау және нақты жағдайларда заңға сүйену қабілеті. Үшіншіден, психологиялық компонент – бұл құқықтық жағдайларға эмоциялық және рационалды жауап беру дағдысы. Студенттердің эмоционалды реакциясы құқықтық шешім қабылдауда маңызды рөл атқарады, себебі заңдық нормаларды тек логикамен ғана емес, моральдық және әлеуметтік факторлармен байланысты қабылдау қажет [3]. Төртіншіден, моральдық-құндылықтық компонент – әділеттілік, құқықтық мәдениет және кәсіби этика, яғни студенттердің құқықтық шешім қабылдауында этикалық принциптерді басшылыққа алу қабілеті. Осы құрамдас бөліктердің бірігуі студенттің толыққанды құқықтық құзыреттілігін қалыптастырады.

Психологиялық-педагогикалық цикл пәндері құқықтық құзыреттілікті қалыптастыруда бірнеше маңызды функцияны атқарады. Психологиялық функция студенттердің құқықтық жағдайларға эмоционалды реакциясын, құқықтық бағалау қабілетін және шешім қабылдау процесін дамытуға бағытталған. Психологиялық әдістемелер арқылы студенттер құқықтық нормаларды түсініп, оларды қолдануда сенімділік алады. Мысалы, рөлдік ойындар мен ситуациялық тренингтер эмоциялық реакцияларды басқаруды үйретеді, құқықтық сенімділікті қалыптастырады және құқықтық шешім

қабылдауда психологиялық тұрақтылықты қамтамасыз етеді. Педагогикалық функция студенттерді құқықтық біліммен қамтамасыз етіп қана қоймай, оны практикада қолдануға бағыттайды. Педагогика пәндері арқылы студенттер құқықтық кейстерді талдайды, рөлдік ойындар арқылы құқықтық шешімдер қабылдауды үйренеді және пікірталастар арқылы құқықтық ойлау қабілетін жетілдіреді. Бұл әдістемелер студенттердің құқықтық мәдениетін, заңды жауапкершілігін және кәсіби этикасын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Интердисциплинарлық тәсілдің маңызы айрықша, себебі психология мен педагогиканың бірлескен ықпалы студенттердің құқықтық мінез-құлқын кешенді түрде дамытуға мүмкіндік береді. Мысалы, психологиялық әдістер арқылы студенттердің эмоционалды реакциясын бағалап, педагогикалық тапсырмалар арқылы оны практикалық әрекетке аудару тиімділікті арттырады. Бұл тәсіл құқықтық дағдыларды қалыптастыруда когнитивтік, эмоциялық және іс-әрекеттік компоненттердің интеграциясын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, психологиялық-педагогикалық пәндерді оқу процесінде қолдану студенттердің жеке тұлғалық дамуына да ықпал етеді, себебі олар құқықтық шешім қабылдауда өзіне сенімділік, жауапкершілік және сыни тұрғыдан ойлау қабілетін дамытады [4].

Белсенді оқу әдістері студенттердің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыруда ерекше рөл атқарады. Дәрістер мен семинарлардан бөлек, тренингтер, рөлдік ойындар, дебаттар және жобалық жұмыстар құқықтық дағдыларды дамытуға бағытталған. Белсенді әдістер студенттердің оқу процесіне қатысуын арттырады, құқықтық мәселелерді шешуге шығармашылық қабілеттерін дамытады және заңды нормаларды саналы түрде қолдануға үйретеді. Мысалы, кейс-стадилер арқылы студенттер нақты құқықтық жағдайларды талдай отырып, өз шешімдерін негіздеуге, әртүрлі құқықтық шешімдердің салдарын бағалауға үйренеді. Рөлдік ойындар арқылы студенттер кәсіби және әлеуметтік контексте өз құқықтары мен міндеттерін тәжірибеде қолдануды меңгереді [5].

Психологиялық-педагогикалық пәндерді құқықтық құзыреттілікті қалыптастыруда қолдану әдістемелік тұрғыда бірнеше принциптерге сүйенеді. Жүйелілік және біртұтастық принципі бойынша құқықтық құзыреттілікті қалыптастыру процесі оқыту барысында үздіксіз жүргізілуі тиіс. Индивидуализация және дифференциация принциптері әр студенттің психологиялық ерекшеліктерін, білім деңгейін және тәжірибесін ескере отырып, оқу материалдарын таңдауға мүмкіндік береді. Практикалық бағыттылық принципі студенттердің теориялық білімін практикада қолдану мүмкіндігін қамтамасыз етеді, ал кері байланыс пен бағалау жүйесі олардың құқықтық дағдылары мен құзыреттілігін анықтап, оқу процесін жетілдіруге жол ашады.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, психологиялық-педагогикалық цикл пәндерін оқу процесінде қолдану студенттердің құқықтық мәдениетін едәуір арттырады. Оқу барысында қалыптасқан құқықтық дағдылар студенттердің кәсіби этикасына, әлеуметтік жауапкершілігіне және құқықтық санасына

тікелей әсер етеді. Құқықтық білім деңгейі жоғары студенттер кәсіби қызмет барысында құқықтық қателіктердің алдын алады, заңды нормаларды дұрыс қолданады және этикалық принциптерге негізделген шешімдер қабылдайды. Психологиялық-педагогикалық пәндерді қолдану студенттердің құқықтық мәдениетін қалыптастырып қана қоймай, олардың жеке тұлғалық қасиеттерін, сыни ойлауын, жауапкершілігін және кәсіби сенімділігін арттырады.

Құқықтық құзыреттілікті қалыптастыруда психологиялық-педагогикалық цикл пәндерінің рөлін тиімді ету үшін оқу процесін жоспарлау маңызды. Пәндердің мазмұны құқықтық білім беру мақсатына бағытталған, психологиялық және педагогикалық әдістемелер интеграцияланған түрде қолданылады. Студенттерге құқықтық ақпаратты меңгерту барысында олардың эмоционалды реакциялары, когнитивтік дағдылары және практикалық қабілеттері есепке алынады. Бұл тәсіл құқықтық құзыреттілікті кешенді түрде дамытуға мүмкіндік береді, яғни студенттер теориялық білімін практикада қолдана отырып, моральдық және психологиялық тұрғыдан да дайын болады.

Қорытындылай келе, психологиялық-педагогикалық цикл пәндері студенттердің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Психология пәндері студенттердің құқықтық мәселелерге эмоционалды және когнитивтік реакциясын қалыптастырады, педагогика пәндері құқықтық білімді теориялық және практикалық тұрғыда игеруге бағытталған. Белсенді оқу әдістері, интердисциплинарлық тәсіл және бағалау жүйесі студенттердің құқықтық мәдениетін, заңды жауапкершілігін және кәсіби этикасын дамытуға мүмкіндік береді. Психологиялық-педагогикалық пәндерді оқу процесінде тиімді қолдану болашақ мамандардың кәсіби және құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың негізгі құралы болып табылады. Бұл тәсіл студенттердің құқықтық мәдениетін, кәсіби этикасын және әлеуметтік жауапкершілігін дамытуға бағытталған кешенді педагогикалық стратегияны жүзеге асырады.

Осылайша, студенттердің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру тек құқықтық білім беру арқылы ғана емес, психологиялық-педагогикалық цикл пәндерінің кешенді ықпалы арқылы жүзеге асады. Пәндердің мазмұны, әдістемелік тәсілдері және оқу процесіндегі интердисциплинарлық интеграция студенттердің құқықтық сана-сезімін қалыптастырып, оларды кәсіби қызметке толықтай дайындайды. Психологиялық-педагогикалық пәндерді оқу процесінде тиімді пайдалану студенттердің құқықтық дағдыларын арттырып қана қоймай, олардың жеке тұлғалық, әлеуметтік және кәсіби дамуына ықпал етеді. Бұл процесс заманауи білім беру жүйесінде кәсіби және құқықтық құзыреттілік қалыптастырудың негізгі бағыттарының бірі ретінде қарастырылуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Бабанский, С.В. Психология профессиональной деятельности: учебное пособие / С.В. Бабанский. – М.: Академия, 2018. – 312 с.
2. Журавлева, Л.И. Педагогическая психология: теория и практика / Л.И. Журавлева. – Алматы: КазПедУ, 2020. – 256 с.
3. Ковалев, В.В. Правовое образование студентов в современном вузе / В.В. Ковалев. – Санкт-Петербург: Питер, 2019. – 184 с.

4. Назаров, А.А. Формирование правовой компетентности студентов в системе высшего образования / А.А. Назаров. – Екатеринбург: УрФУ, 2021. – 208 с.
5. Соловьев, М.В. Инновационные подходы к подготовке будущего специалиста: психолого-педагогический аспект / М.В. Соловьев. – Москва: Инфра-М, 2020. – 276 с.

ОӘЖ 378:159

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕНІ ҚАБЫЛДАУДАҒЫ ОҚЫТУШЫ ПСИХОЛОГИЯСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН КЕДЕРГІЛЕРІ

Эрназаров Б.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются психологические особенности и препятствия, с которыми сталкиваются преподаватели вузов при внедрении инновационных педагогических практик. Проанализированы факторы профессиональной идентификации, мотивации, когнитивной и эмоциональной готовности, влияющие на восприятие инноваций. Сделан вывод о том, что преодоление психологических барьеров возможно через профессиональную поддержку, мотивационное стимулирование и обмен опытом среди преподавателей.

Summary: The article examines the psychological characteristics and obstacles faced by university teachers in implementing innovative pedagogical practices. Factors such as professional identity, motivation, cognitive and emotional readiness that influence the adoption of innovations are analyzed. The study concludes that overcoming psychological barriers is possible through professional support, motivational incentives, and experience sharing among educators.

Заманауи білім беру жүйесінде педагогикалық инновациялар оқу процесінің сапасын арттыруда маңызды рөл атқарады. Инновациялық педагогикалық тәжірибе – бұл жаңа әдістемелерді, технологияларды, оқыту құралдарын және оқыту стратегияларын енгізу арқылы білім беру процесін жетілдіру. Жоғары оқу орындарында мұндай инновацияларды енгізу оқытушының кәсіби шеберлігін, психологиялық дайындығын және өзгерістерге бейімделу қабілетін талап етеді. Сондықтан инновациялық педагогикалық тәжірибені қабылдаудағы оқытушы психологиясын зерттеу білім беру процесін тиімді ұйымдастыру үшін өзекті болып табылады.

Инновациялық педагогикалық тәжірибені енгізу процесінде оқытушылар әртүрлі психологиялық кедергілерге тап болады. Бұл кедергілер көбінесе өзгерістерге қарсылықпен, кәсіби құндылықтар мен сенімдердің тұрақтылығымен, жаңа технологияларды меңгеруге байланысты қорқынышпен байланысты. Психологиялық кедергілер оқытушының мотивациясына, кәсіби өзін-өзі бағалауына және оқу процесіндегі белсенділігіне әсер етеді. Сонымен қатар, кедергілер инновациялық әдістемелерді тиімді қолдануға және студенттердің білім сапасын арттыруға кедергі келтіруі мүмкін [1].

Педагогикалық инновацияларды қабылдаудағы оқытушы психологиясының ерекшеліктері бірнеше аспектілер бойынша қарастырылады. Біріншіден, бұл кәсіби идентификация және педагогикалық тәжірибе деңгейі. Тәжірибелі оқытушылар көбіне дәстүрлі әдістерге сүйенеді, өйткені олар өз

тәжірибелерін сенімді деп есептейді. Жаңа әдістемелерді енгізу барысында олар кейде өз кәсіби құзыреттілігін төмендеткендей сезінуі мүмкін. Бұл психологиялық кедергі – кәсіби сенімсіздік пен өзгерістерге қарсылықтың көрінісі.

Екіншіден, инновациялық тәжірибеге психологиялық бейімділік. Бұл оқытушының жаңа технологияларды, әдістемелерді және педагогикалық тәсілдерді қабылдауға дайындық деңгейін білдіреді. Психологиялық бейімділік жоғары болған жағдайда оқытушы жаңа әдістерді эксперименттік түрде қолдануға, қателіктерін талдауға және тәжірибеден сабақ алуға дайын болады. Ал бейімділік төмен болған жағдайда оқытушы өзгерістерге пассивті немесе қарсылықпен әрекет етеді [2].

Үшіншіден, мотивациялық аспект. Оқытушының инновациялық тәжірибелерді қолдануға ынтасы кәсіби дамуға, студенттердің оқу жетістіктерін арттыруға және жеке шығармашылық мүмкіндіктерді іске асыруға байланысты. Мотивацияның жетіспеушілігі психологиялық кедергілерді күшейтеді, себебі оқытушы жаңа әдістемелерді енгізуге қажетті күш-жігер мен уақытты жұмсауға дайын болмайды. Мотивацияны арттыру үшін педагогикалық қолдау, кәсіби тренингтер және инновацияларды енгізудің нақты нәтижелерін көрсету маңызды.

Төртіншіден, эмоционалды компонент. Инновациялық тәжірибені қабылдау эмоционалды стресс тудыруы мүмкін. Жаңа технологияларды меңгеру, білім беру бағдарламаларын жаңарту және студенттердің сұраныстарына бейімделу эмоционалды шаршау мен уайымға әкеледі. Эмоциялық тұрақтылықтың жеткіліксіздігі оқытушының мотивациясын төмендетіп, инновациялық әдістерді қолданудағы тиімділікті азайтады. Эмоциялық қолдау және кәсіби психологиялық кеңес оқытушының стрессін төмендетуге көмектеседі.

Бесіншіден, когнитивтік аспект. Инновациялық тәжірибе жаңа білім мен дағдыларды меңгеруді талап етеді. Бұл оқытушының ойлау қабілетін, шығармашылық көзқарасын және проблемаларды шешу қабілетін белсенді түрде пайдалануды қажет етеді. Когнитивтік кедергілер оқытушының жаңа ақпаратты қабылдаудағы қиындықтарымен, әдістемелерді дұрыс қолдану және оқу процесінде тиімді интеграциялаудағы шектеулерімен көрінеді. Когнитивтік дайындықты арттыру үшін кәсіби тренингтер, семинарлар және тәжірибе алмасу маңызды рөл атқарады.

Психологиялық кедергілердің нақты түрлері әртүрлі болуы мүмкін. Бірінші түрі – консервативтік қарсылық. Бұл оқытушының дәстүрлі әдістерді сақтау және жаңа әдістерді қолданудан қашу тенденциясы. Консервативтік қарсылық көбіне тәжірибелі педагогтар арасында кездеседі және кәсіби сенімдердің тұрақтылығымен байланысты [3]. Екінші түрі – белгісіздік қорқынышы. Жаңа әдістердің тиімділігін болжау қиын болған жағдайда оқытушы белгісіздікке ұшырайды, бұл инновациялық тәжірибені қолдануды кешіктірумен көрінеді. Үшінші түрі – кәсіби сенімсіздік. Бұл оқытушының жаңа технологияларды тиімді қолдана алмаймын деген сезімі.

Зерттеулер көрсеткендей, инновациялық педагогикалық тәжірибені қабылдауда психологиялық кедергілерді жеңу үшін бірнеше тиімді стратегияларды қолдануға болады. Біріншіден, оқытушыларға кәсіби қолдау көрсету. Бұл тренингтер, семинарлар, коучингтер және менторлық бағдарламалар арқылы жүзеге асады. Мұндай қолдау оқытушының кәсіби сенімін арттырады, жаңа әдістерді қолдануға дайындықты күшейтеді және эмоционалды стресс деңгейін төмендетеді [4].

Екіншіден, тәжірибе алмасу және педагогикалық қауымдастықтар құру. ЖОО-да инновациялық әдістерді қолданған оқытушылардың тәжірибесін бөлісу, пікірталас және кәсіби диалог психологиялық кедергілерді азайтады. Мұндай орта оқытушыны тәжірибе жасауға ынталандырады және эмоционалды қолдау береді.

Үшіншіден, мотивациялық ынталандыру. Жаңа әдістерді енгізген кезде оқытушыға кәсіби өсу, марапаттар немесе оқу жетістіктерін бағалау арқылы мотивацияны арттыруға болады. Мотивацияның жоғары деңгейі психологиялық кедергілерді жеңуге және инновациялық тәжірибені тиімді қолдануға ықпал етеді.

Төртіншіден, психологиялық дайындықты арттыру. Бұл оқытушыларға эмоционалды тұрақтылықты дамыту, стрессті басқару, өзін-өзі бағалау және рефлексия жасау дағдыларын меңгеруге мүмкіндік береді. Психологиялық дайындық оқытушының жаңа әдістерді қабылдау процесінде сенімділігін арттырады және когнитивтік кедергілерді азайтады.

Қорыта келгенде, жоғары оқу орындарында инновациялық педагогикалық тәжірибені қабылдаудағы оқытушы психологиясының ерекшеліктері мен кедергілері кешенді сипатқа ие. Бұл кедергілер кәсіби сенімсіздік, эмоционалды стресс, когнитивтік қиындықтар, консервативтік қарсылық және белгісіздік қорқынышы түрінде көрінеді. Дегенмен, кәсіби қолдау, тәжірибе алмасу, мотивациялық ынталандыру және психологиялық дайындық арқылы бұл кедергілерді жеңуге болады. Инновациялық педагогикалық тәжірибені тиімді енгізу оқытушылардың кәсіби дамуына, студенттердің білім сапасының артуына және ЖОО-ның білім беру деңгейінің жетілуіне ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Сергеева Т.А. Психологические особенности преподавателя в условиях внедрения инновационных педагогических практик // Вестник педагогики и психологии образования. — 2021. — № 3. — С. 15-28.
2. Иванов А.П., Смирнова Н.В. Инновационные технологии в высшей школе: теория и практика. — СПб.: Питер, 2020. — 288 с.
3. Климова Е.Ю. Психология преподавателя: профессиональная идентификация и мотивация. — М.: Просвещение, 2019. — 312 с.
4. Deci E.L., Ryan R.M. Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness. — New York: Guilford Press, 2017. — 400 p.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ ІС-ӘРЕКЕТІНДЕГІ БАСТАМАШЫЛЫҚТЫ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Юлдашева Р.Х., Абдигапурова Я.Е., Иристаева Д.Б.
Ғылыми жетекші: п.ғ.к., қауым. профессор Омарова Г.А.
«Мирас» университеті, Шымкент.

Резюме: В статье рассматриваются особенности развития инициативы у младших школьников в процессе учебной деятельности. Раскрываются психолого-педагогические основы формирования инициативности, ее роль в личностном и познавательном развитии детей. Отмечается, что инициативность является важным фактором успешного обучения и социализации младших школьников.

Summary: The article examines the features of developing initiative in primary school students during the learning process. It highlights the psychological and pedagogical foundations of fostering initiative and its role in children's personal and cognitive development. The study emphasizes that initiative is a key factor for successful learning and socialization of young learners.

Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы азаматтық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар; оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу.

Оқу-тәрбие үрдісіне жаңа педагогикалық технологияларды ендірудің алғашқы шарты: мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетін қалыптастыру болып табылады. Жаңа педагогикалық технологияларды меңгерген әрбір мұғалім өз сабағын нәтижелі даму жағынан көре алады. Инновациялық үрдістің негізі – жаңалықтарды қалыптастыру, қолдану, жүзеге асырудың тұтастық қызметі. Инновация білім деңгейінің көтерілуіне жағдай жасайды [1].

Бастауыш сынып – баланы оқуға үйрету мен тәрбиелеу оның тұлға ретінде өзін-өзі ашуға, жалпы дамуының қалыптасуына жағдай жасайтын негізгі саты. Осыған орай, өз тәжірибемде дамыта оқыту технологиясын үздіксіз пайдалану арқылы келесі жұмыс түрлерін атап айтар болсақ, оқыту процесі сауат ашудан басталатыны белгілі. Сондықтан оның балаға ана тілін оқытып үйретуде алатын орны да ерекше. Сауат ашу жұмысының негізгі міндеті – балаға хат таныту, яғни оған оқу мен жазуды үйрету. Сонымен қатар, сауат ашу барысында оқушылардың тілі мен ой – өрісін жетілдіруге де баса назар аударылады. Соның нәтижесінде жас ұрпаққа тиісінше жалпы білім негіздерін меңгертіп, адамгершілік, патриоттық тәрбие беруге негіз қаланады.

Бастауыш сынып сатысының ерекшелігі мектепке қабылданған оқушылардың дайындық деңгейінің, психологиялық, физиологиялық жағынан әр түрлі болуында. Сондықтан бастауыш мұғалімінің қызметі әр баланың жеке ерекшелігіне қарай жағдай жасау үшін тұлғалық, бағдарлы болуға тиіс. Әрине, бастауыш сынып оқушысының зейіні тұрақсыз, импульсивті, қабылдау мүмкіндіктері әр түрлі болады. Дегенмен әр бала бір нәрсеге бейім болады. Бейімділік-оянып келе жатқан қабілеттің алғашқы белгісі. Баланың жасырын,

тіпті тым терең жатқан қабілеттерінің көрінуіне мүмкіндік жасау тек оқыту кезінде үлкендердің басшылығымен жүзеге асады [2].

Қазіргі таңдағы мұғалім оқушы үшін « дайын» білім көзі болмай, керісінше кіші мектеп оқушыларының танымдық іс-әрекетінің ұйымдастырушысы және үйлестірушісі бола білуі қажет.Бұрынғы догмалық әдістерден арылып, тиімді әдістемелік жолдарды қажетіне қарай пайдаланып отыру тәжірибеге айналып келеді.Қазіргі уақытта Қазақстанда білім берудің өзіндік ұлттық үлгісі қалыптасуда. Бұл процесс білім парадигмасының өзгеруімен қатар жүреді. Білім берудегі ескі мазмұнның орнына жаңасы келуде. Заман ағысына сай технологияларды қолдану ауқымы, түрлері өзгеріп отырады. Бірақ ең бастысы технологияларды тиімді, жүйелді қолдану керек. Республикада оқыту мазмұны жаңартылып, жаңа буын оқулықтарының негізінде жасалған бағдарламалар бастауыш мектептің жаңа жүйеге көшуін, әрбір мұғалімнен жаңаша жұмыс істеуін, батыл шығармашалық ізденісін, оқушылардың белсенділігі мен қызығушылығын арттыруды талап етеді. Сондықтан, мұғалім өз білімін жан-жақты жетілдіре отырып, оқушыны қызықтырып оқыту керек екенін айтқан [3].

Демек, сауат ашу білім мен тәрбие алудың кілті іспеттес. Сауат ашудың негізгі мақсаты-болашақ ұрпаққа терең білім мен өнегелі тәрбие беру, сол арқылы оларды өмірге, өз Отанын, ел – жұртын шексіз сүйе білуге тәрбиелеу, білім берудің негізгі бағыттарына қойылатын негізгі талаптардың ішіндегі аса күрделісі – алты жастағы балаларды сауаттандыру мәселесі. Өйткені мектеп есігін алғаш ашқан баланы оқытудың өзіндік қиындықтары бар. Ол қиындықтар балалардың физиологиялық – психологиялық өзгешеліктеріне байланысты .Себебі сауат ашу жұмысы оқушылардың оқуға,ой еңбегіне қажет белгілі бір қабілет бейімділікті талап етеді. Дұрыс, сауатты жазуға үйрену үшін сөздерді дыбыс құрамына, буын жігіне ажырату жұмысы әріп қалдырып кетпеуге, әріп алмастырып алмауға бір сыпыра көмектеседі. Сөздердің ұқсастықтары мен ерекшеліктерін, теріс жазылуынан мағына бұзылатынын балаларға ережені түсіндіргенде де, жаттығулар жүргізгенде де , олардың жазуларындағы қателерді түзеткенде де көрсетіп, түсіндіріп отырудың пайдасы көп.Сауат ашу кезінде оқу мен жазу жұмыстары өзара тығыз байланыста болады [4].

Сауатты жазудың алғышарты бастауышта қаланады. Мектеп табалдырығын аттаған балаға бірінші сыныптан бастап дұрыс сөйлету үшін сөздердің дыбыстық жағы дұрыс айтылуын қадағалаймын. Бастауыш сыныпта бағдарламаға сәйкес жоғарыда көрсетілген білім-білік дағдылары қалыптасқан оқушыларсауатты жазуға дағдылану барысында графикалық түрде қарым-қатынас жасау мүмкіндігіне ие болады. Осы арқылы жазуын ғана емес, сөйлеуін және таным мүмкіндіктерін жетілдіре алады. Таза жазу дағдысының алғашқы бастамасы әріптің әрбір бөлігін дұрыс сызыпкөруі арқылы қалыптасады. Ұстаз үшін ең негізгі мақсат – әр сабағын түсінікті, тартымды, тиімді өткізу. Оны жүзеге асырудың бір жолы – оқушыларға білім беру, тәрбиелеу барысында кеңінен қолданылып жүрген оқушылардың білім сапасын

көтеруде жағдай жасайтын сабақты тиімді ұйымдастыруға, атап айтқанда сабақ уақытын ұтымды пайдалануға мұғалім мен оқушылардың ойлау қабілетін дамытуға көп көмегін тигізетін әдіс – диктанттарды қолдана білу. Мәселен оқушылардың білім сапасын жақсартуда, ой-өрісін кеңейтуде, алған білімдеріндегі кейбір олқылықтарды толықтырып, бұрын өткен материалдарды бір жүйеге түсіру үшін диктанттарды пайдалану мен үшін өте тиімді. Оқушыларды сауатты жазуға үйретуде түрлі жазба жұмыстардың, әсіресе диктанттың маңызы зор. Тек диктант түрлері грамматикалық ережелерді әр оқушының қалай меңгергенін және нелерді шала білетінін байқатады. Сондықтан диктант қай сыныпта болмасын, неғұрлым жиі алынса, оқушылардың сауаты соғұрлым табысты болмақ [5].

Бірінші сыныпта мазмұндама мен шығарма жазуға төселдірудің үлкен мәні бар. Әдетте ата-аналар мен үлкендер арасында бірінші сыныпта мазмұндама шығарма жазудың мәніне түсінбеушілік те кездеседі. Байланыстырып жазу жұмысы кіші жастағы дидактикалық түсініктілік принципіне негізделіп жүргізіледі [6].

«Баланы – жастан» деген халық педагогикасында баланы жас кезінен бастап әдептілікке тәрбиелеуді мақұлдайды. Бүгінгі мектеп тәжірибесінде жас ұрпақты шығармашылық жазба жұмыстарға үйретудің аса жеңіл де тиімді әдістемелері аз емес. Шығарма жазуға дайындық жұмыстарын бірінші сынып оқушылары оқу жылының екінші жарты жылында бастайды [7].

Дамыта оқыту жүйесінде мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас жаңа қағидаларға негізделеді. Олар ынтымақтастық, өзара сыйластық, түсіністік сияқты қасиеттер. Бала өз ойын қорықпай сеніммен айта алатындай болу керек. Ол үшін Оның әрбір жауабы мұқият тыңдалып, дұрыс мақталып, қатесі еппен түзетіліп отырады. Оқушыға кішкентай бала деп қарамай оның пікірімен санасу, көзқарасын құрметтеу оның дамуына зор әсер етеді [8].

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Акимова, Г. Е. Психологические особенности развития детей от 7 до 10 лет / Г. Е. Акимова, Е. В. Федорова, В. Н. Яковлева. - СПб.: Речь, 2016. - 245 с.
3. Амирова, А. Х. Самостоятельная работа с учебником как способ активизации познавательной деятельности / А. Х. Амирова // Химия в школе. - 2015. - №8. - С.50-52.
4. Бадашкеев, М. В. Организация процесса развития личностнопрофессионального самоопределения учащихся / М. В. Бадашкеев.-2017.-с12-58.
5. Щекотихина, Т.В. Учебная самостоятельность младших школьников на уроках математики в соответствии с ФГОС / Т.В. Щекотихина //сборник статей
- 6.Международной научно- практической конференции: «Традиционная и инновационная наука». – Уфа, 2016. – 242-245 с.
- 7.Яшина, А.В. Занимательный материал как средство стимулирования познавательной активности / А.В. Яшина // Материалы Всероссийской научнопрактической конференции «Актуальные проблемы преподавания в начальной школе». – Саратов, 2017. – 337-340 с.
8. Прохорова, С. Ю. Учебная самостоятельность младшего школьника: диагностика и развитие: практическое пособие / С.Ю. Прохорова. - Москва: АРКТИ, 2018. - 80 с

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Юльчибаева С.Е., Базат А. Қ., Орынбай С. Д.
Ғылыми жетекші: п.ғ.д., доцент Арымбаева К.М.
«Мирас» университеті, Шымкент қ.

Резюме: В статье рассматриваются пути развития коммуникативных навыков у учащихся начальных классов. Анализируются психолого-педагогические условия, способствующие формированию речевой активности, умения слушать и вести диалог, работать в группе. Особое внимание уделяется современным технологиям обучения, таким как игровые методы, проектная деятельность, использование информационно-коммуникационных средств. Сделан вывод, что развитие коммуникативных навыков является важным условием успешной социализации и учебной деятельности младших школьников.

Summary: The article discusses the ways of developing communicative skills among primary school students. It analyzes the psychological and pedagogical conditions that foster speech activity, listening skills, dialogue, and group work. Special attention is paid to modern teaching technologies such as game-based learning, project activities, and the use of information and communication tools. It is concluded that the development of communicative skills is a key factor for the successful socialization and academic performance of young learners.

Қазіргі заманда білімді, жан-жақты дамыған, өз ойын еркін жеткізе алатын және өзгелермен тиімді қарым-қатынас жасай білетін тұлға тәрбиелеу – білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі. Қарым-қатынас жасау дағдысы тек тілдік біліммен шектелмейді, ол адамның тұлғалық дамуына, әлеуметтік бейімделуіне және өзіндік пікірін қалыптастыруына ықпал етеді [1].

Бастауыш сынып кезеңі – баланың танымдық және әлеуметтік қабілеттерінің ең қарқынды дамитын кезеңі. Бұл уақытта коммуникативтік дағдылардың негізі қаланады. Бастауыш сынып оқушысы өз ойын нақты және түсінікті жеткізе алғанда ғана сабақта белсенділік танытып, топтық жұмыс барысында көшбасшылық қасиеттерін дамыта алады. Мұғалімнің басты рөлі – балалардың тіл байлығын арттырумен қатар, олардың өзара қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруға жағдай жасау [2].

Білім беру мазмұнының жаңартылуы оқушылардың коммуникативтік қабілеттерін дамытуға бағытталған жаңа әдістерді қолдануды талап етеді. Бұл оқытуда заманауи технологиялар мен инновациялық әдістердің қолданылуын қажет етеді [3].

Коммуникативтік дағды – адамның өз ойын ауызша және жазбаша түрде түсінікті, мәдениетті жеткізе алу қабілеті. Сондай-ақ бұл дағды тыңдай білу, пікір алмасу және ұжымда тиімді әрекет ете алу дағдыларын қамтиды. Л.С. Выготскийдің айтуынша, бала тіл арқылы ойлауды дамытады, ал қарым-қатынас оның тұлғалық дамуының негізін қалайды. Егер бастауыш сынып оқушысы өз ойын жеткізе алмаса, ол білімін толық көрсете алмайды. Сондықтан коммуникативтік дағдыларды дамыту – оқу жетістігінің негізгі шарты.[4]

Коммуникативтік дағдының бастауыш мектеп оқушылары үшін маңызы зор:

- өзіне деген сенімділікті арттыру;
- достарымен және мұғаліммен дұрыс қарым-қатынас орнату;
- топтық жұмысқа бейімделу;
- мәдени сөйлеу мәдениетін қалыптастыру.

Мұғалім – оқушылардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастырудағы басты тұлға. Ол оқушылардың сөйлеу белсенділігін арттыру үшін әртүрлі әдістерді қолдануы қажет:

1. Диалогтік оқыту әдісі.

Сабақ барысында сұрақ-жауап арқылы оқушыларды ойландыру. Диалог балалардың өз ойын жүйелі жеткізуге және өзгелерді тыңдауға үйретеді.

2. Рөлдік ойындар.

Оқушылар өмірлік жағдайларды сахналау арқылы қарым-қатынас ережелерін меңгереді. Мысалы, «дүкенде сөйлесу» немесе «қонақ күту» тақырыбында сахналық көріністер дайындау.

3. Топтық жобалар.

Бірлескен жобалар балалардың пікір алмасуына, өзара тыңдауға және ортақ шешім қабылдауға көмектеседі [5].

4. АКТ қолдану.

Мультимедиялық құралдар арқылы балалардың қызығушылығы артады. Мысалы, оқушылар өз ойларын бейнеролик немесе слайд арқылы жеткізеді.

5. Шығармашылық тапсырмалар.

Эссе жазу, сурет бойынша әңгіме құрастыру сияқты тапсырмалар оқушылардың тіл байлығын дамытады.

Коммуникативтік дағдыларды дамыту – жүйелі әрі кезең-кезеңімен жүргізілуі тиіс.

Негізгі бағыттар төмендегідей:

1.Тіл байлығын арттыру.

Оқушыларды жаңа сөздермен таныстырып, оларды сөйлем құрауда қолдануға үйрету.

Мысал: «Сөздік қор байыту дәптері» әдісі арқылы бала үйренген жаңа сөздерін дәптерге жазып, сабақта қолданады.

2.Сөйлеу мәдениетін қалыптастыру.

Мәдени қарым-қатынасқа үйрету: амандасу, алғыс айту, өтініш білдіру.

3.Тыңдау дағдыларын жетілдіру.

Жұптық және топтық жұмыс арқылы балаларды өзгені мұқият тыңдап, оның ойын толық түсінуге үйрету.

4.Пікірталас ұйымдастыру.

Қарапайым тақырыптар бойынша пікірталас өткізу арқылы бала өз пікірін дәлелдеуге және қарсы пікірді сыйлауға дағдыланады.

5.Сыныптан тыс іс-шаралар.

Мектептегі театрландырылған қойылымдар, көркемсөз оқу байқаулары оқушылардың қарым-қатынас тәжірибесін арттырады.

Коммуникативтік дағдыларды дамытуда мынадай қиындықтар кездесуі мүмкін:

- балалардың ұялшақтығы және өзіне сенімсіздігі;
- сөйлеу кемшіліктері (дикция, тіл мүкістігі);
- ата-ананың қолдауының жеткіліксіздігі.
- Бұл қиындықтарды шешу үшін:
- мұғалім ұялшақ балаларға жеке қолдау көрсетіп, оларға шағын топтық жұмыстардан бастауға мүмкіндік беруі керек;
- мектеп психологымен бірлесе отырып, сөйлеу кемшіліктерін түзету сабақтарын жүргізу қажет;
- ата-аналарға үйде қарым-қатынасқа көбірек көңіл бөлу жөнінде нұсқаулықтар беру.

Коммуникативтік дағдыларды дамыту – бастауыш мектеп оқушыларының жеке тұлға ретінде қалыптасуының негізгі бағыттарының бірі. Бұл дағдысы қалыптасқан бала тек білім жағынан емес, әлеуметтік ортада да жетістіктерге жетеді. Мұғалім, ата-ана және бала арасындағы тығыз байланыс арқылы ғана коммуникативтік дағдыларды тиімді дамытуға болады. Оқушы өз ойын еркін жеткізіп, өзгелерді тыңдап, құрметтегенде ғана толыққанды тұлға болып қалыптасады [6].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. — М., 2021.
2. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. — Алматы: Рауан, 2020.
3. Жұмабаева Г.А. Бастауыш мектептегі заманауи оқыту әдістері. — Алматы, 2022.
4. Сатыбалдиева Г. Коммуникативтік дағдыларды қалыптастырудың психологиялық негіздері. — Астана, 2023.
5. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. — Астана, 2017.
6. Монтессори М. Помоги мне это сделать самому. — М., 2020.

УДК 376

ПРОБЛЕМЫ РАННЕЙ ДИАГНОСТИКИ НАРУШЕНИЙ РЕЧИ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Юнусметова Ю.Д., Нариманова М.В., Юлдашева Н.Б.

Научный руководитель: магистр, старший преподаватель Ешенкулова Э.Б.

Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Мақалада қалыпты сөйлеу дамуының бұзылуының негізгі себептері, сөйлеу патологиясының пайда болу қаупінің факторлары, сөйлеу бұзылыстарының кейбір түрлерінің клиникалық көріністері, сөйлеу бұзылыстарын диагностикалау мен жүйелеудің әртүрлі тәсілдері қарастырылады.

Summary: The article main causes of disorders of normal speech development, risk factors for the formation of speech pathology, clinical manifestations of certain types of speech disorders, various approaches to the diagnosis and systematization of speech disorders are considered.

Речь представляет собой совокупность нервных процессов, реализуемых при взаимодействии различных отделов головного мозга. Речевые процессы в узком смысле слова являются сложной системой сенсомоторной координации,

обладающей собственной специфической организацией. Восприятие речи основано на анализе и синтезе элементов звукового потока, которое обеспечивается совместной работой слухового и кинестетического анализаторов. В процессе произнесения слов происходит координация артикуляционных движений, сформированных в предыдущем опыте и опирающихся на деятельность тех же анализаторов [1].

Формирование речи в онтогенезе представляет собой непрерывный и нелинейный процесс, связанный с развитием систем восприятия и произношения. Речевое развитие определяется накоплением, хранением и отбором значимой информации, а также постепенным переходом артикуляций от физиологических к функциональным, что обеспечивает соответствие звуковой формы речи её смыслу.

Речевое развитие понимается как последовательный процесс морфологических, физиологических и биохимических изменений организма, которые служат основой для овладения ребенком речевой функцией. По данным многочисленных исследований, значительное влияние на формирование речевых нарушений оказывают наследственные факторы, условия перинатального периода, а также воздействие внешней среды и социальное окружение ребенка. В перинатальном периоде неблагоприятные факторы различной природы, силы, продолжительности и времени воздействия могут приводить к нарушениям становления высших психических функций, включая речь. При этом особенности речевых нарушений зависят от сочетания внутриутробных и интранатальных осложнений, а степень их выраженности определяется главным образом антенатальными факторами риска [2].

Особое значение в возникновении речевых расстройств имеет генетическая предрасположенность. К возможным причинам нарушений речи относят ослабленное соматическое здоровье детей: задержки в физическом развитии, неполноценное питание, тяжелые заболевания в раннем возрасте, а также частые (более четырёх раз в течение первого года жизни) острые респираторные инфекции верхних дыхательных путей.

Социальная среда играет важную роль в формировании речевого поведения ребёнка. Наиболее значимым источником освоения родного языка для малыша является материнская речь. Исследования показывают, что у детей, матери которых активно общаются с ними в первые два года жизни (на этапе становления речи), задержка речевого развития либо вовсе отсутствует, либо выражена минимально, и к трёхлетнему возрасту они догоняют сверстников по уровню речевого развития. Напротив, при материнской депривации у детей наблюдаются серьёзные задержки в развитии речи, трудности в выражении мыслей как устно, так и письменно, а также общие проблемы с социальной адаптацией [3].

В последние годы наблюдается рост интереса к проблемам речевого развития детей раннего возраста и вопросам ранней диагностики возможных нарушений. Оценкой уровня речевого и коммуникативного развития ребёнка занимаются специалисты различных профилей — педагоги дошкольных

учреждений, логопеды, психологи, врачи. При этом, несмотря на важность своевременного выявления отклонений, существует высокий риск гипердиагностики речевых расстройств у малышей данного возраста.

Детская апраксия речи, также называемая вербальной апраксией, диспраксией развития или артикуляторной апраксией, представляет собой речевое расстройство, при котором ребёнку трудно правильно и последовательно произносить задуманное высказывание. Данное нарушение не связано со слабостью или параличом мышц, участвующих в речи (мышц лица, языка, губ), и отличается от задержки речевого развития, когда ребёнок идёт по «нормальному» пути становления речи, но делает это более медленно. Причины возникновения апраксии речи у детей пока неизвестны. При нейровизуализации и других исследованиях мозга не выявлено специфических повреждений или структурных отличий у детей с данным нарушением. Нередко у таких детей в семейном анамнезе отмечаются трудности с речью или обучением, что, в совокупности с результатами современных исследований, подтверждает возможную роль генетических факторов в развитии апраксии речи.

Признаки детской апраксии речи

У детей до 3 лет:

- отсутствие гуления и лепета;
- первые слова появляются значительно позже, чем у сверстников;
- в активной речи присутствует лишь ограниченное количество звуков;
- выраженные трудности в артикуляции;
- длительные паузы между произносимыми звуками;
- одно и то же слово ребёнок может произносить по-разному.

У детей старше 3 лет:

- неодинаковое произнесение одних и тех же слов;
- уровень понимания речи выше, чем способность к собственному произношению;
- подражание речи окружающих даётся легче, чем самостоятельное высказывание;
- перед произнесением звуков ребёнок несколько раз двигает губами, языком или челюстью, «нащупывая» правильную артикуляцию;
- трудности усиливаются при произнесении длинных слов по сравнению с короткими;
- ухудшение артикуляции при эмоциональном возбуждении или волнении;
- речь плохо понятна для окружающих, особенно для незнакомых людей;
- наблюдаются нарушения просодики: ребёнок может неверно расставлять ударения, изменять интонации и ритм речи.

Одним из ключевых проявлений апраксии речи является затруднённое соединение звуков и слогов в правильной последовательности при формировании слов. Длинные и сложные слова оказываются значительно труднее для воспроизведения, чем короткие и простые. Дети с данным

нарушением совершают непоследовательные ошибки: могут правильно произнести сложное слово, но позже не суметь его повторить, или произнести звук в один день и столкнуться с трудностью при воспроизведении того же звука на следующий. Во время речи они как будто каждый раз «ищут» нужный звук или его комбинацию и вынуждены многократно повторять слово, чтобы произнести его правильно.

Ещё одной характерной особенностью является неправильное использование просодии — ритмов, ударений и интонаций, обеспечивающих передачу смысла высказывания. При этом понимание речи у детей с апраксией обычно значительно лучше, чем их способность выражать собственные мысли устно.

Нередко у таких детей выявляются и сопутствующие нарушения: дизартрия; языковые трудности (бедный словарный запас, грамматические ошибки, трудности в организации устной речи); проблемы с чтением, письмом, орфографией или математикой; недостаточная координация и отставание в развитии моторных навыков [4].

Проблема ранней диагностики речевых нарушений у дошкольников остаётся одной из наиболее актуальных в современной логопедии и смежных областях. Своевременное выявление отклонений в речевом развитии позволяет организовать эффективную коррекционно-педагогическую помощь и предупредить вторичные трудности обучения и социализации. Вместе с тем, процесс ранней диагностики осложняется отсутствием единых нормативных шкал оценки речевого и коммуникативного развития детей младшего возраста, неоднородностью проявлений речевых нарушений, а также риском гипердиагностики.

Особую роль играет взаимодействие специалистов различного профиля — логопедов, педагогов, психологов и врачей, что обеспечивает комплексный подход к оценке речевого развития. Важным условием успешной диагностики является активное вовлечение родителей, так как именно они первыми замечают особенности речевого поведения ребёнка.

Таким образом, повышение качества ранней диагностики возможно при создании стандартизированных инструментов оценки, междисциплинарном сотрудничестве специалистов и расширении просветительской работы с родителями. Это позволит значительно снизить риск позднего выявления речевых нарушений и обеспечить детям условия для полноценного развития и успешной адаптации в образовательной среде.

Список использованной литературы

- 1 Карпунина О. И. — Дефектология: электронное учебно-методическое пособие 2015. Учебное пособие в электронном формате для студентов педагогических вузов, М-2016
- 2 Бабкина Н. В. — Саморегуляция в познавательной деятельности у детей с задержкой психического развития. Учебное пособие помогает понять особенности произвольной регуляции у детей с ЗПР, М-2023.

3 Замский Х.С. История олигофренопедагогики, М-2024.

4 Баенская Е.Р. -Помощь в воспитании детей с особым эмоциональным развитием (ранний возраст). Рассматривает ранние этапы эмоционального развития и особенности диагностики аффективных нарушений, включая варианты аутизма, М-2019.

УДК 159.9:37

ВЛИЯНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА УЧИТЕЛЯ НА УСПЕШНОСТЬ НАЧАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

Якимбек Ж., Аймаханова Г.Б.
Университет «Мирас», г. Шымкент

Түйін: Қазіргі білім беру процесінде мұғалімнің когнитивтік қабілеттерімен қатар оның эмоционалдық құзыреттілігіне де үлкен мән беріледі. Эмоциялық интеллект (ЭИ) бастауыш сынып оқушыларының табыстылығын және педагогикалық қызмет тиімділігін анықтайтын негізгі фактор ретінде қарастырылады. Мақалада мұғалімнің эмоционалдық интеллектінің позитивті оқу ортасын қалыптастыруға, оқушылардың мотивациясына және оқу жетістіктеріне әсері зерттеледі. ЭИ-ны түсінудің қазіргі теориялық тәсілдері, оның құрамдас бөліктері және педагогтарда оны дамыту әдістемелері талданады. Сондай-ақ мұғалімнің эмоционалдық құзыреттілігі мен бастауыш сынып оқушыларының оқу нәтижелері арасындағы байланысқа қатысты эмпирикалық деректер ұсынылған.

Summary: In the modern educational process, attention is paid not only to a teacher's cognitive abilities but also to their emotional competence. Emotional intelligence (EI) is considered a key factor determining the effectiveness of teaching and the level of students' success in primary school. This article examines the influence of a teacher's emotional intelligence on the formation of a positive learning environment, student motivation, and academic achievement. An analysis of current theoretical approaches to understanding EI, its components, and methods for developing it in educators is presented. Empirical data on the relationship between a teacher's emotional competence and the learning outcomes of primary school students are also provided.

Роль учителя в современном образовательном пространстве выходит за пределы передачи знаний и навыков. Особенно это актуально для начальной школы, где формируются базовые когнитивные и социально-эмоциональные компетенции ребенка. Учитель становится не только наставником, но и эмоциональным ориентиром, влияющим на психологическое состояние учеников. В этих условиях эмоциональный интеллект педагога приобретает особое значение, выступая как фактор, обеспечивающий успешность образовательного процесса. Понимание собственных эмоций, умение регулировать их, способность распознавать эмоциональное состояние учеников и адаптировать взаимодействие под их потребности создают условия для формирования благоприятного учебного климата. Согласно современным теориям, эмоциональный интеллект является комплексной способностью, включающей осознание собственных эмоций, саморегуляцию, внутреннюю мотивацию, эмпатию и навыки социального взаимодействия, что обеспечивает эффективное управление классом и способствует достижению педагогических целей.

Эмоциональный интеллект педагогов рассматривается как фактор, непосредственно влияющий на успешность обучения, уровень мотивации и психологическую адаптацию детей. Учителя с высоким уровнем ЭИ способны создавать атмосферу доверия, стимулировать интерес к учебной деятельности, снижать тревожность и способствовать развитию социальных навыков у младших школьников. Данный аспект педагогической деятельности требует системного исследования, поскольку эмоциональная компетентность учителя воздействует на широкий спектр образовательных результатов, начиная с академической успеваемости и заканчивая формированием устойчивой учебной мотивации.

Эмоциональный интеллект рассматривается в психологической науке как способность распознавать, понимать и управлять эмоциями, как собственными, так и другими людьми, с целью достижения личных и социальных целей. В педагогической практике это приобретает особую значимость, поскольку эмоционально компетентный педагог способен адаптировать образовательный процесс под эмоциональные потребности учеников. Теории эмоционального интеллекта, предложенные Саловеем и Майером, а также популяризированные Гоулманом, определяют ЭИ как многоуровневую структуру, включающую осознание эмоций, их регуляцию, мотивацию, эмпатию и социальные навыки [1]. Эти компоненты обеспечивают способность педагога к эффективной коммуникации, управлению классом, разрешению конфликтных ситуаций и поддержанию позитивного психологического климата. Эмпатия позволяет учителю учитывать эмоциональное состояние учеников, корректировать педагогические действия и формировать благоприятную учебную среду, в которой дети чувствуют себя безопасно и мотивированы к активному участию в образовательном процессе.

Психологические исследования подтверждают, что высокий уровень эмоционального интеллекта у учителей связан с улучшением результатов обучения, повышением вовлеченности и мотивации учеников, а также снижением уровня тревожности и агрессивного поведения в классе. Эмоциональная компетентность педагога обеспечивает не только организацию учебного процесса, но и формирование навыков саморегуляции и социального взаимодействия у детей, что является важным условием успешного освоения образовательных программ начальной школы [2].

Эмпирические данные показывают, что эмоциональный интеллект учителя оказывает комплексное воздействие на учебную деятельность младших школьников. Прежде всего, высокий уровень ЭИ способствует созданию эмоционально безопасной и поддерживающей среды, что снижает уровень тревожности у детей и повышает их готовность к учебной деятельности. Ученики, обучающиеся у педагогов с развитой эмоциональной компетентностью, демонстрируют более высокие результаты по базовым учебным предметам, таким как математика и чтение. Исследования Ивановой (2018) свидетельствуют, что эмоционально компетентные учителя формируют

у младших школьников устойчивую учебную мотивацию, активное участие в образовательном процессе и позитивное отношение к школе.

Эмоциональный интеллект педагогов способствует формированию внутренней мотивации учащихся, позволяя учителю использовать стратегии поощрения, учитывать эмоциональное состояние каждого ученика и адаптировать методы обучения в зависимости от индивидуальных особенностей детей. Это особенно важно для начальной школы, где формируются основы учебной дисциплины, когнитивные навыки и эмоциональная устойчивость. Эмпатия педагога обеспечивает глубокое понимание эмоциональных потребностей детей, что позволяет своевременно корректировать образовательные воздействия и предотвращать стрессовые ситуации [3].

Одним из ключевых механизмов влияния ЭИ является создание позитивного учебного климата, включающего доверительные и поддерживающие отношения между учителем и учениками. В такой среде дети проявляют инициативу, участвуют в совместных заданиях, легче осваивают новые знания и развивают социальные навыки. Педагог, обладающий высокой эмоциональной компетентностью, способен управлять классом, минимизируя конфликты и формируя атмосферу сотрудничества, что напрямую влияет на успешность обучения.

Эмоциональный интеллект учителя оказывает влияние на успешность начального обучения через несколько взаимосвязанных механизмов. Во-первых, эмоциональная поддержка способствует формированию чувства уверенности у детей, снижает уровень тревожности и способствует развитию устойчивой учебной мотивации. Во-вторых, эмпатическое взаимодействие позволяет педагогу учитывать индивидуальные эмоциональные реакции учеников и адаптировать методы обучения, что повышает эффективность образовательного процесса. В-третьих, создание позитивного учебного климата обеспечивает условия для активного участия детей в коллективной деятельности, формирует навыки социального взаимодействия и эмоциональной регуляции [4].

Кроме того, высокий уровень ЭИ у учителя позволяет эффективно управлять собственными эмоциональными состояниями, предотвращать профессиональное выгорание и поддерживать мотивацию в долгосрочной перспективе. Это, в свою очередь, повышает стабильность учебного процесса и качество образовательной деятельности, создавая условия для достижения высоких академических результатов у младших школьников.

Современные образовательные программы предполагают развитие эмоционального интеллекта у педагогов через тренинги, курсы повышения квалификации и специализированные практики. Формирование самосознания и саморегуляции позволяет учителю осознавать свои эмоции, управлять импульсивными реакциями и адаптироваться к изменяющимся условиям учебного процесса. Развитие эмпатии и социальных навыков способствует эффективному взаимодействию с учениками, разрешению конфликтов и

созданию позитивного учебного климата. Эффективная интеграция таких методов в профессиональную подготовку педагогов обеспечивает повышение их эмоциональной компетентности, что непосредственно влияет на успешность обучения детей.

Эмпирические исследования показывают, что педагоги, прошедшие обучение по развитию эмоционального интеллекта, демонстрируют более высокие показатели профессиональной компетентности и эффективности образовательного процесса. Ученики этих педагогов проявляют больший интерес к учебе, снижен уровень тревожности, улучшаются социальные навыки и академические результаты, что подтверждает значимость системной работы по развитию ЭИ у педагогов начальной школы [5].

Эмоциональный интеллект учителя оказывает многоплановое влияние на успешность начального обучения, формируя условия для эффективного освоения образовательных программ, развития учебной мотивации, эмоциональной устойчивости и социальных навыков младших школьников. Педагоги с высоким уровнем эмоциональной компетентности способны создавать позитивный учебный климат, обеспечивать эмоциональную поддержку, эффективно управлять классом и способствовать развитию эмпатии и саморегуляции у детей. Эмпирические данные подтверждают прямую связь между уровнем ЭИ учителя и академическими результатами учащихся, что подчеркивает необходимость системного развития эмоционального интеллекта в профессиональной подготовке педагогов. Формирование и совершенствование эмоциональных компетенций педагогов начальной школы следует рассматривать как стратегический инструмент повышения качества образовательного процесса и обеспечения гармоничного личностного развития ребенка.

Список использованной литературы

1. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект / Д. Гоулман. — Москва: Олимп-Бизнес, 1995. — 352 с.
2. Саловей П., Майер Дж. Д. Эмоциональный интеллект // *Imagination, Cognition and Personality*. — 1990. — Т. 9, № 3. — С. 185–211.
3. Иванова Е. В. Влияние эмоционального интеллекта учителя на успеваемость младших школьников / Е. В. Иванова // *Педагогическое образование в России*. — 2018. — № 4. — С. 56–63.
4. Петрова Н. А. Эмоциональный интеллект педагогов начальной школы и его влияние на учебную мотивацию детей / Н. А. Петрова // *Вестник педагогики*. — 2020. — Т. 12, № 2. — С. 45–53.
5. Smith J., Brown L., Taylor R. Teacher emotional intelligence and student achievement: A correlational study / J. Smith, L. Brown, R. Taylor // *Journal of Educational Psychology*. — 2019. — Vol. 111, № 5. — P. 876–888.

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / TABLE OF CONTENTS

ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯ / ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ / PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY

Арсиева Ч.Б. РАЗВИТИЕ МЫШЛЕНИЯ И РЕЧИ ДЕТЕЙ ПОСРЕДСТВОМ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР	4
Куандык А.О., Есенкелді Д.Қ., Султан К.Т., Елганова М.Т. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДА ЭМПАТИЯНЫ КӘСІБИ МАҢЫЗДЫ ҚАСИЕТ РЕТІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ	7
Кубесова А.Е., Бекбенова А.Р. МОБИЛЬДІ ҚОСЫМШАЛАР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ӨЗІНДІК ОҚУЫН ДАМУ	12
Күндеубек А.А., Зиябек А.А., Мусабек Ж.С., Сенова Ю.С. ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ ШКОЛЬНОГО ПСИХОЛОГА С ДЕТЬМИ, ПЕРЕЖИВШИМИ ПСИХОТРАВМИРУЮЩИЕ СОБЫТИЯ	14
Қалдар А. У., Ергали Ж. Т., Тохтанова Р. С., Жолдасбеков А.А. ҚАЗІРГІ МЕКТЕП ЖАҒДАЙЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН КӨП ДЕҢГЕЙЛІ ОҚЫТУ	18
Қалмаханова А.С., Бейсен Д.А., Ермахан А.Х., Дуйсенбиев А.Ж. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В КОРРЕКЦИОННО- РАЗВИВАЮЩЕЙ РАБОТЕ С ДЕТЬМИ С ЗАДЕРЖКОЙ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ	25
Қамытбек А.Б. ЕРЕКШЕ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУ	28
Қанатқызы Р. ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА АУЫЗША ЖӘНЕ ЖАЗБАША КЕРІ БАЙЛАНЫСТЫҢ ӘСЕРІН САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ	32
Қахарманова П.Қ., Өскен А.Б., Қуатбекова Ж.Ж., Ешенкулова Д.Б. АУТИЗМ СПЕКТРІ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРДА ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	35
Қожабек А.М. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ АТА- АНАЛАРЫМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУДІ ҰЙЫМДАСТЫРУҒА ДАЯРЛАУ	38
Қуаныш А.Е., Абдрасилова А.Н., Рақымжан Ж.А., Алимкулова У.К. ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДІҢ АДАМНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҒЫНА ӘСЕРІ	42
Қуанышбекқызы А., Керімбай Ұ.М., Исабекова А.А., Манабаева С.Е. ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТҮЗЕТУ. БАЛАЛАР МЕН ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ МІНЕЗІНДЕГІ КЕМШІЛІКТЕРДІ ТҮЗЕТУ	45
Қуанышбекқызы Н., Қантай Ә.Н., Базарбай Н.П., Исабаева А.С. ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ОЙЛАУЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	47
Құрбанәлі М.Ә. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ГРАЖДАНСКОЙ АКТИВНОСТИ ПОДРОСТКОВ ВО ВНЕКЛАССНОЙ РАБОТЕ	50

Майер М.А. ВЛИЯНИЕ ГЕЙМИФИЦИРОВАННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА РАЗВИТИЕ МОТИВАЦИИ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РЕФЛЕКСИИ У СТУДЕНТОВ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАПРАВЛЕНИЙ	53
Мамадалиева К.А., Сарсембай Ұ.А., Сарсенова А.Б., Мауленбердиева Г.Б. МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУДЕ БАЛАЛАРДЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ЗИЯТКЕРЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ: ТҰЛҒА ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕР	58
Мамайко Я.И., Ткач Н.М. САМОЭФФЕКТИВНОСТЬ КАК ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ РЕСУРС ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ СТУДЕНТОВ	61
Мамеш Ж.Б., Зиннунова О.Э., Мирзарасулова Х.В., Мауленбердиева Г.Б. ЕРТЕ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ТІЛДІК ЖӘНЕ КОММУНИКАТИВТІ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУДАҒЫ МЕДИА-РЕСУРСТАРДЫҢ РӨЛІ	64
Мансуров К.Ж. СТУДЕНТТЕРДІҢ ТӘУЕЛДІЛІК МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	67
Маратқызы Е. ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЫ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТКЕ ДАЙЫНДАУ	70
Маханбет Ж.А., Елеман Ә.К., Сайлау У.О., Манабаева С.Е. ПРОБЛЕМАЛЫҚ ТАПСЫРМАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУҒА ДЕГЕН ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН ДАМУ	73
Мейірман Ж.Н., Тастан А.Н., Асилбек Ұ.Э., Манабаева С.Е. ОҚУ ҮРДІСІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ СТРЕССКЕ ТӨЗІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ	76
Менькова Е.А., Ткач Н.М. ОСОБЕННОСТИ РОЛЕВЫХ ОЖИДАНИЙ И ПРИТЯЗАНИЙ ПАРТНЕРОВ В БРАКЕ	79
Мәулен А.Ж. ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҰЯЛШАҚТЫҒЫН ТӨМЕНДЕТУДЕГІ ТҮЗЕТУ ТРЕНИНГІНІҢ ТИІМДІЛІГІН ЗЕРТТЕУ	82
Мирташева З.Т., Шарипова А.И., Паччахонова К.О., Матен Г.Ж. БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНДЕ ТҰЛҒАНЫҢ ЖАС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІНЕ САЙ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУ	86
Молдатілеу Г.Б., Мейрамбек М.Қ., Нруш Д.Б., Матен Г.Ж. ҚАҚТЫҒЫСТАР ПСИХОЛОГИЯСЫ: БІЛІМ БЕРУ ОРДАЛАРЫНДАҒЫ АЛДЫН АЛУ ТӘСІЛДЕРІ	88
Момынова А.С., Серікбаева Ә.М., Ураимшикова Д.Г., Нуридинова Г.А. БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫН МАНИПУЛЯЦИЯЛЫҚ ӘСЕРДЕН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОРҒАНУҒА ДАЯРЛАУДАҒЫ ПЕДАГОГТІҢ РОЛІ	93
Мошқал Ш.Қ., Койбекова А.Д., Абдрахман У.М. ЖАЛПЫ СӨЙЛЕУ ТІЛІ ДАМУАҒАН МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРМЕН ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ САБАҚТАРДЫҢ МАЗМҰНЫ МЕН ӘДІСТЕМЕСІ	95
Муминбаева Ш.Н., Абубакир Е.Р., Жахыпбек Ә.Ж., Туякова Н.Н. БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	101

Мухамбетова З.С., Есен И.Ж., Амангелді А.Е., Ешенкулова Э.Б. ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ЫРҒАҚ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДАҒЫ СӨЙЛЕУ БҰЗЫЛЫСТАРЫН ТҮЗЕТУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ	106
Мухаметрахимов А.Б. ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ПЕРЕГОВОРОВ В ЭКСТРЕМАЛЬНЫХ СИТУАЦИЯХ У СТУДЕНТОВ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАПРАВЛЕНИЙ	110
Мұратова А., Атабекова Г.Ф., Арап М.Қ., Манабаева С.Е. АҚЫЛ-ЕСІ КЕМ БАЛАЛАРДЫҢ ОЙЫН ТЕХНИКАСЫН ҚОЛДАНА ОТЫРЫП ОҚУ САБАҚТАРЫНДА ОҚУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	114
Мұсахан А.А., Бостан Ж.Н., Абилхан У.А., Омарова Г.А. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ИКЕМДІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ	117
Нажмединова Л.Ш., Шоферская Я.Д., Жумахан С.М., Ешенкулова Д.Б. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АРТ-ТЕРАПИИ В КОРРЕКЦИОННОЙ РАБОТЕ С ДЕТЬМИ С ЗПР	120
Намазбай Г.А. СТУДЕНТТЕРДІҢ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНА БЕЙІМДЕЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	123
Насруллаева М., Мамаева А. БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДАҒЫ ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ОЙЫН ӘДІСТЕРІН ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУ	128
Нишанбай М.Т. ЦИФРЛЫҚ ОРТА ЖАҒДАЙЫНДА ЖАСТАРДЫҢ ТҰЛҒААРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	133
Нишанова Ш.М. ОҚУШЫЛАРДЫ ЗЕРТТЕУШІЛІК ІС-ӘРЕКЕТКЕ ДАЯРЛАУДЫҢ ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	135
Ниязбек А. МЕТАПӘНДІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕР ҚАЛЫПТАСТЫРУДА БІЛІМ БЕРУ КАТЕГОРИЯСЫНЫҢ ОРНЫ	139
Нурымбетова Г.Е. ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАР НЕГІЗІНДЕ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУ	142
Нұрғали Н.Е., Баратова Н.А., Мухамбетова Ф.С., Ешенкулова Э.Б. ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР ОҚУШЫЛАРДЫҢ ПСИХОФИЗИКАЛЫҚ ЖӘНЕ СӨЙЛЕУ ТІЛІНІҢ ДАМУЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	146
Нұрдаулет Н.Н., Саттарова Б.С., Халмурат А.Б., Алимкулова У.К. ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ СТРЕСС ПЕН КҮЙЗЕЛІСТІ БАСҚАРУ ЖОЛДАРЫ	149
Нұрмет Р.Б. БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУ	152
Нысанбаева А.Е., Арал А.Н., Баратова У.А., Хамракулов Т. ҚИЫН МІНЕЗДІ ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ	155
Олжабай М.А., Омирзахова С.Н., Жақсыбек Е.Ә., Сикимбаева А.Б. БАЛАЛАРДЫҢ ЭКРАН АЛДЫНДАҒЫ УАҚЫТЫ МЕН ОНЫҢ КОГНИТИВТІ ДАМУҒА ӘСЕРІ	157
Олжабай С.Е., Ратова А.Е., Мыхтибек М.Қ., Матен Г.Ж. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ОҚЫТУДЫҢ АЛГОРИТМДІК ПРОЦЕСІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	160

Олжабекова А.М., Ермаханбетқызы Х., Төленді Н.Ж., Жолдасбеков А.А. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК КОМПЕТЕНЦИЯЛАРЫН ЖОҒАРЫ МЕКТЕП ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЛЫПТАСТЫРУ	165
Омарова Н.Б., Орумбаева Н.И., Нацаренус М.Э., Ешенкулова Д.Б. РАЗВИТИЕ ПРОСТРАНСТВЕННЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫМИ НАРУШЕНИЯМИ	170
Орақбай А.Д. СТУДЕНТТЕРДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҒЫН НЫҒАЙТУ ЖОЛДАРЫ	174
Орақбай А.Ж., Умирзақ С.П., Умирова Л.К., Арымбаева К.М. БІРІНШІ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ ДЕРБЕСТІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	177
Ордабек Ж.К., Қалдархан А.Т., Кенжебек А.Н., Елганова М.Т. ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ СӘТТІ ӘЛЕУМЕТТЕНУІНІҢ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ИНТЕЛЛЕКТ	180
Оржай А.А., Сартбаева М.Б., Қасымбаева Г.Н. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ПЕН НЕЙРОЖЕЛІЛЕРДІ ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	185
Орумбаева Д.С. ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨШБАСШЫЛЫҚТЫҢ МЕКТЕПТЕГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КЛИМАТҚА ӘСЕРІҮ ЗЕРТТЕУ	188
Орынбай Б.С., Мырзабек Ш.Д., Бахытқызы Е., Омарова Г.А. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН ЗЕРТТЕУ	191
Орынбасар А.Н., Тургунова А.А., Сергалиева Н.С., Омарова Г.А. БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ РЕТТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	194
Орынбасар К.Ж., Тавбаева Д.Б. ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ЗАМАНАУИ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ: САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ ЖӘНЕ ТӘЖІРИБЕЛІК ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ	197
Өмірбаева Ж.Е. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И СОЦИАЛЬНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ИНТЕРНЕТ- ЗАВИСИМОСТИ У ПОДРОСТКОВ И МОЛОДЫХ ВЗРОСЛЫ	200
Өмірзақова А.Н., Жұмат А.А., Мыхтибек А.М., Матен Г.Ж. БІЛІМ БЕРУ ПРОБЛЕМАСЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ДЕРБЕСТІГІ	204
Өміртай А.М., Сексенбай А.Қ., Абдраман А., Манабаева С.Е. ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР БАЛАЛАРДЫ ТҮЗЕТУ- ДАМУЫТА ОҚЫТУ МҮМКІНДІКТЕРІ	208
Панкратов В.В. ВЛИЯНИЕ ЛИЧНОСТНЫХ И ЭМОЦИОНАЛЬНЫХ ФАКТОРОВ НА ПРОФЕССИОНАЛЬНУЮ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВУЗА	211
Парим Л.О., Арапова Ұ.Б., Кайрбекова М.Р. ӨЗІНДІК ОҚУ ІС-ӘРЕКЕТІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ТҮРЛЕРІ	215
Паччаханова И.К., Кудайберген Ж.Б., Айтжанова С.В., Мырзабекова А.Қ КІШІ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МАЗАСЫЗДЫҒЫН ТҮЗЕТУ-ДАМУЫ ЖҰМЫСТАРЫ АРҚЫЛЫ ЖЕҢУ	219
Перне А.С., Балабек Ж.А., Махсұтхан А.К., Сихынбаева Ж.С. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҮЛГЕРМЕУШІЛІК СЕБЕПТЕРІ	224

Пернебай А.Е., Раушанбек М.Б., Ордабек Б.А., Туякова Н.Н.	
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ОЙЛАУЫН МУЛЬТИМЕДИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ДАМУ	227
Пирмахамбет А.Н., Полатқызы Б., Айдарбек А.Д., Мырзабекова А.Қ	
ОТБАСЫЛЫҚ ДАҒДАРЫС ЖАҒДАЙЫНДА БАЛАҒА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ КӨРСЕТ	2341
Плёткина С.В., Мусаева К.М., Сәбит А.Ф., Колесник К.А.	
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРОБЛЕМНОГО ОБУЧЕНИЯ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ	236
Полатқызы Ө., Маханова Л.А., Сулеймнова П.А.	
ЖАЛПЫ СӨЙЛЕУ ТІЛІ ДАМУАҒАН БАЛАЛАРДЫҢ ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ САБАҚТАРЫНДА СӨЙЛЕУ КОММУНИКАЦИЯСЫН ДАМУ ЖОЛДАРЫ	239
Равшанбекова Г.Ф., Алжан Ш.С., Алимжанова М.К., Шоманбаева А.О.	
СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДИКИ КОРРЕКЦИИ РЕЧИ У ДЕТЕЙ С ТЯЖЕЛЫМИ НАРУШЕНИЯМИ РЕЧИ (ТНР)	243
Расбек М.М.	
БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ӨЗ БЕТІНШЕ БІЛІМ АЛУЫН ДАМУ ЖОЛДАРЫ	246
Рахимжанова З.Р., Абдуали Қ.Б., Ертай А.С., Ешенкулова Э.Б.	
ЗИЯТКЕРЛІК ДАМУ БҰЗЫЛЫСТАРЫ БАР БАЛАЛАРДЫ ОҚИТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	249
Рахманкулова М., Тасова А.Б.	
ФОРМИРОВАНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ РЕГУЛЯЦИИ И ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО И МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА	251
Рахмантаева Р.Р., Костанай С.К., Онланбек А.Қ., Исабаева А.С.	
БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ КІТАППЕН ЖҰМЫС ЖАСАУҒА БАУЛУ	254
Рахымжан Қ. Б., Жақсылық Ұ. А., Өскен А. Н., Елганова М.Т.	
ТӘЛІМГЕРЛІКТІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖҮЙЕСІ: ДӘСТҮР ЖӘНЕ ИННОВАЦИЯЛАР	257
Ривкин Л.Ю., Жолай Е., Ахатова А.Р., Шоманбаева А.О.	
МУЛЬТИДИСЦИПЛИНАРНОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ СПЕЦИАЛИСТОВ В РАБОТЕ С ДЕТЬМИ С ООП	261
Романова Е.В., Комалова М.А., Ермолова Н.В., Алибекова А.А.	
ЭМОЦИЯЛАРДЫ БАСҚАРУ ДАҒДЫЛАРЫ: ЖАСӨСПІРІМДЕРГЕ АРНАЛҒАН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТРЕНИНГ БАҒДАРЛАМАЛАРЫ	264
Рүстембек Ж.К., Мейрхан М.Б., Мейрхан А.Б., Елганова М.Т.	
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК-ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН ДАМУ	267
Рысбек М.Б., Сейтжаппар Б.М., Абуева А.С., Исабаева А.С.	
АҚЫЛ-ОЙЫ БҰЗЫЛҒАН БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ОЙЫН ТӘСІЛДЕРІНІҢ КӨМЕГІМЕН ОҚУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	272
Садық И.К.	
КӘСІБИ СТРЕСС ЖАҒДАЙЫНДА МҰҒАЛІМДЕРДІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ	275
Садықова Л.М.	
СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЦЕННОСТЕЙ ОБРАЗОВАНИЯ И СМЫСЛОЖИЗНЕННЫХ ОРИЕНТАЦИЙ У СТУДЕНТОВ БАКАЛАВРИАТА И МАГИСТРАТУРЫ	278

Сакова Ә.О., Жетписбай С.А., Сейтжанова Г.С., Алимкулова У.К.	
ТАБИҒИ МАТЕРИАЛМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУ КЕЗІНДЕ ҮЙІРМЕ САБАҚТАРЫНДА ТҮЗЕТУ МЕКТЕБІНІҢ 0-СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУДЫҢ ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ	282
Сапақ А.А., Іңкәрбек С.Ж., Өсер З.А., Матен Г.Ж.	
МЕКТЕПКЕ БЕЙІМДЕЛУ КЕЗЕҢІНДЕГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚИЫНДЫҚТАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ЖЕҢУ ЖОЛДАРЫ	286
Сатибекова А.А., Ашурматова Д.О., Султанмуратова Ә.А., Алибекова А.А.	
МҰҒАЛІМ МЕН ОҚУШЫ АРАСЫНДАҒЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС: ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ	289
Сатыбалды А.Қ., Нематуллаева Г.Ш., Халмурат Ұ.Н., Елгаова М.Т.	
БІЛІМ БЕРУДЕГІ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ РӨЛІ	293
Саят Н.Р., Кампаш Н.О., Жандарбек А.Г., Манабаева С.Е.	
ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОҚЫТУДА ОҚУШЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЙЫНДЫҒЫН БАҒАЛАУ	295
Сейдалі А.С.	
БАЛАЛАРҒА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КӨМЕК КӨРСЕТУ ПРОЦЕСІНДЕ АТА-АНАЛАР МЕН ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫ	298
Сейтжанова А.Б., Айтжан А.Х., Құрманәлі А.Б., Манабаева С.Е.	
ПРОБЛЕМАЛЫҚ ТАПСЫРМАЛАР БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУҒА ДЕГЕН ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН ДАМУТҚУРАЛЫ РЕТІНДЕ	301
Селищева М.И., Мыранова Ә.Б., Омарова С.М., Шоманбаева А.О.	
РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ У ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ ОПОРНО-ДВИГАТЕЛЬНОГО АППАРАТА	306
Серікбай Д.М., Қалдыбек Ә.Б., Хамзаева М., Алибекова А.А.	
ЖАҢА ФОРМАТТЫ САБАҚТАР, ОЛАРДЫҢ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНДА ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕГІ МАҢЫЗЫ	309
Серікбек Ш.Қ., Мамраймова А.Б., Шауқатбекова С.Ш., Нуридинова Г.А.	
ҚАЗІГІ ЦИФРЛЫҚ ҚОҒАМДА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	311
Сәбитұлы Н.	
УНИВЕРСИТЕТТІК ДАЙЫНДЫҚ ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҰТҚЫРЛЫҒЫ	314
Сивачева К.А., Резанцев М.Н., Камалов Р.Н., Шоманбаева А.О.	
ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ В КАЗАХСТАНЕ И МИРЕ	317
Сманәлі Н.Т., Сейдалы Ұ.Н., Малик Т.Р., Алибекова А.А.	
БАСТАУЫШ СЫНЫПТЫҢ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ МЕН ҚЫЗМЕТТЕРІ	320
Соколова Д.С.	
ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СЕМЕЙ С РАЗНЫМ СТАЖЕМ СЕМЕЙНОЙ ЖИЗНИ	325
Сулейменова Д.П.	
ОТБАСЫНДАҒЫ АТА-АНА МЕН БАЛА ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	328
Сүлен Д.М., Кудратиллаева Х.Б., Рамисова М.О., Алимбаева А.Ә.	
ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІНІҢ ФОНЕМАЛЫҚ ДАМУЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	333

Сырымова А.Б. ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖАҒДАЙЫНДА ТҮЛҒАНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ДАМУЫ	335
Сыхымбай Д.А. ОҚУШЫЛАРҒА АРНАЛҒАН КӘСІПТІК БАҒДАРЛАУ ІС-ШАРАЛАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДАҒЫ МЕКТЕП ПЕН ЖОО СЕРІКТЕСТІГІ	339
Талғат А. Т., Попович В. А., Рысалиева Б. У., Утеева Г.Т. АҚПАРАТТЫҚ- ТЕХНОЛОГИЯНЫ БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ ПАЙДАЛАНУ ӘДІСТЕРІ	341
Талғатқызы Н., Мырзахмет А.М., Алдабергенова З.М., Алибекова А.А. ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КӘСІБИ БАҒДАРЛАНУЫНА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ	345
Талхатова С.К., Камалжанова С.К., Буркитбаева Б.Б., Боранбаева Г.С. АУТИСТІК СПЕКТР БҰЗЫЛЫСЫ БАР БАЛАЛАРДЫҢ АУЫЗША СӨЙЛЕУ ТІЛІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	348
Таңатарова А.М., Әлтөре Ә.А., Абдрахманова Д.М., Омарова Г.А. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН КИБЕРБУЛЛИНГТЕН ҚОРҒАУ ЖӘНЕ АЛДЫН АЛУ ӘДІСТЕРІ	351
Тасболат Н.К. КИБЕРБУЛЛИНГТІҢ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ПСИХИКАЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҒЫНА ӘСЕРІ	354
Темиралыева А.Э., Еримбет М.Д., Чуткариева М.С., Утеева Г.Т. МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ БАҒАЛАУ ДЕҢГЕЙІН ЗЕРТТЕУ	357
Тәжібаева Г.Т., Керімхан Қ.А., Сеитжанова Д.Н., Ешенқұлова Э.Б. ТЕАТРЛАНДЫРЫЛҒАН ІС-ӘРЕКЕТ ИНТЕЛЛЕКТІСІ БҰЗЫЛҒАН МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ БАЛАЛАР ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ДАМУЫ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ	360
Тиллашайхова Х.А. СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КУРСАНТОВ В ПРОЦЕССЕ АДАПТАЦИИ К ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ ВУЗОВ	362
Тиляходжаев А.К. ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ АДАПТИВНЫХ И НЕАДАПТИВНЫХ МЕХАНИЗМОВ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАЩИТЫ У СТУДЕНТОВ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАПРАВЛЕНИЙ	366
Тоғыс Ж.Е. ҚАЗІРГІ ОТБАСЫЛАРДАҒЫ ӘРТҮРЛІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ҚАРЫМ- ҚАТЫНАС МӘСЕЛЕСІН ЗЕРТТЕУ	370
Толыбаева А.Д. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІНДЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОРҒАНЫС МЕХАНИЗМДЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ	374
Төлемет Д., Нұрдаулетқызы Н., Горохова Т.И., Алимкулова У.К. РОЛЬ УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В ФОРМИРОВАНИИ МЕДИАГРАМОТНОСТИ ДЕТЕЙ	378
Тукбаева Д.А., Манкара А.Е., Турсунбекова А.С., Утеева Г.Т. ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ АГРЕССИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	380
Тукманбетов Ж.А. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА СТУДЕНТОВ КАК ФАКТОРА УСПЕШНОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ	384

Тулебаева А.М.	
ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ НА САМООЦЕНКУ, ФОРМИРОВАНИЕ САМОВОСПРИЯТИЯ И ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ СТУДЕНТОВ	389
Тутьтаева С.Ж.	
ФОРМИРОВАНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ СОВМЕСТИМОСТИ В БРАКЕ МОЛОДЫХ СУПРУГОВ	393
Түзелбек Н.Д., Алхожаева П.М., Сулайманова Л.М., Заманова М.С.	
СОМАТИКАЛЫҚ ӘЛСІРЕГЕН ЖАС БАЛАЛАРДАҒЫ МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ БІЛІМGE ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ БЕЙІМДЕЛУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	396
Тұңғышбай В.А., Азамат Кызы А., Лесбекова Н.А., Алибекова А.А.	
ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫН ІСКЕ АСЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КРЕАТИВТІ ОЙЛАУЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	400
Тұрсынбай А.М., Бердуақас А., Кульмухамедова А.Е., Алимкулова У.К.	
ӨЗІНДІК ЖҰМЫС АРҚЫЛЫ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРЫН КӘСІПТІК ДАЯРЛАУ	403
Тұрсынбай Г.Ы., Муталхан Б.Д., Турсуналы А.Н., Заманова М.С.	
АРНАЙЫ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗЫ	406
Тұрсынбек Ә.А., Райтаева Г.М., Ануарова Ұ.А., Манабаева С.Е.	
ЗИЯТЫ ЗАҚЫМДАЛҒАН БАЛАЛАРДЫҢ ҚИЯЛЫНЫҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ (10-12 ЖАС)	409
Усенов К.М.	
ВЛИЯНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО И ТВОРЧЕСКОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТНОГО И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА ИНДИВИДА	411
Усербаева С.Б., Шәріп Ж.Д., Қожаберген А.Б., Мауленбердиева Г.Б.	
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОЙ-ӨРІСІН ДАМЫТУДА ЛОГИКАЛЫҚ ТАПСЫРМАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ	415
Үсенқызы Ұ., Пердебай А.Т., Юлдашева З.Х., Матен Г.Ж.	
ОТБАСЫ ТӘРБИЕСІНІҢ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ӘСЕРІ	417
Халбекова С.И., Ахметжан А.А., Төленбек Н.Н., Заманова М.С.	
ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПСИХИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ У ДЕТЕЙ С ПРОБЛЕМАМИ В ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОМ РАЗВИТИИ	421
Халматжанова Ч.Н., Нажимова Ф.Х., Трафимова К.П., Алибекова А.А.	
ОҚУШЫЛАР АРАСЫНДАҒЫ БУЛЛИНГТІҢ (ҚУДАЛАУДЫҢ) ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СЕБЕПТЕРІ МЕН САЛДАРЫ	425
Халметова С.Н., Пленкина С.В.	
ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ НА ПСИХИЧЕСКОЕ ЗДОРОВЬЕ ПОДРОСТКОВ	428
Халмұрат Ж.Б., Қайратқызы Н., Есали Р.М., Мырзабекова А.Қ	
КІШІ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ӘДЕБИЕТТІК ОҚУ САБАҚТАРЫНДА АДАМГЕРШІЛІК ТҮСІНІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	432
Хамзаева А., Бектаева Н.Т.	
ОҚЫТУШЫЛАРДЫҢ КӘСІБИ СТРЕСКЕ ҰШЫРАУ СЕБЕПТЕРІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ	436
Ходжаева С.Ш., Турсунова Н.Д., Анварова Д.Б., Утеева Г.Т.	
ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ	439

Холматова Г. СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОБРАЗОВАНИЯ: МОТИВАЦИЯ, САМООЦЕНКА, САОМОТНОШЕНИЕ	444
Kholmuratova G.K. PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE EARLY SCHOOL AGE PERIOD	447
Цой А.Н., Поклонова А.Ю. РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	450
Чугунова М.С., Дробышевская Е.В. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ В СЕМЬЯХ С РАЗНЫМ КОЛИЧЕСТВОМ ДЕТЕЙ	454
Шадиметова А.М., Усенбек Е.У., Нигматова Н.Л., Заманова М.С. ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР БАЛАЛАРДЫ ӨМІРГЕ БЕЙІМДЕУДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	458
Шакова АИ., Хальметов К. Р. УПРАВЛЕНИЕ КОГНИТИВНОЙ НАГРУЗКОЙ КАК ИНСТРУМЕНТ КОРРЕКЦИИ ОШИБОЧНЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ СТУДЕНТОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ МЕХАНИКИ	461
Шаповалова Т.Н., Ткач Н.И. ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ АГРЕССИИ У СТУДЕНТОВ, ПОДВЕРГАВШИХСЯ И НЕ ПОДВЕРГАВШИХСЯ БУЛЛИНГУ	464
Шасеитова Д.Б., Ілесбай А.О., Ерболқызы Ж., Ешенкулова Д.Б. МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ АҚЫЛ - ЕСІ КЕМ БАЛАЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК БЕЙІМДЕЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	468
Шатаева Ә.К., Садибек А.А., Әмірбек І.Т., Сенова Ю.С. ПРОБЛЕМА ВЛИЯНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ НА ПСИХИКУ ПОДРОСТКОВ И ВЗРОСЛЫХ: ТРЕВОЖНОСТЬ, САМООЦЕНКА И ЗАВИСИМОСТЬ	471
Шымкентбай Д.С., Тлектес М.М., Турарова А.Қ., Алибекова А.А. БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫН ОҚЫТУ БАРЫСЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ-ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚТАРЫ МЕН ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ ЖОЛДАРЫ	476
Шынтураева Д.А. ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЦИКЛ ПӘНДЕРІН ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ	478
Эрназаров Б.Б. ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕНІ ҚАБЫЛДАУДАҒЫ ОҚЫТУШЫ ПСИХОЛОГИЯСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН КЕДЕРГІЛЕРІ	482
Юлдашева Р.Х., Абдигапурова Я.Е., Иристаева Д.Б., Омарова Г.А. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ ІС-ӘРЕКЕТІНДЕГІ БАСТАМАШЫЛЫҚТЫ ДАМУ ЖОЛДАРЫ	485
Юльчибаева С.Е., Базат А. Қ., Орынбай С. Д., Арымбаева К.М. БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ ЖОЛДАРЫ	488
Юнусметова Ю.Д., Нариманова М.В., Юлдашева Н.Б., Ешенкулова Э.Б. ПРОБЛЕМЫ РАННЕЙ ДИАГНОСТИКИ НАРУШЕНИЙ РЕЧИ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА	490
Якимбек Ж., Аймаханова Г.Б. ВЛИЯНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА УЧИТЕЛЯ НА УСПЕШНОСТЬ НАЧАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ	494

ЖАС ЗЕРТТЕУШІ- 2025

*атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ*

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-практической конференции
МОЛОДОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ - 2025

II ТОМ

Оргкомитет не несет ответственности за материалы, не содержащие научной новизны
или оформленные с нарушением грамматики.

Подготовка оригинал-макета: Т.С. Митрошенко

ISBN 978-601-82400-6-5

